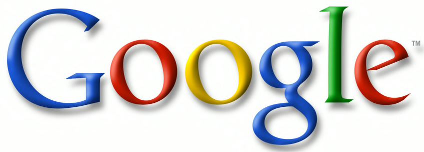

HUSZONÖT ÉV

MAGYARORSZÁG

TÖRTÉNELMÉBŐL

1823-TÓL 1848-IG.

IRTA

HORVÁTH MIHÁLY.

MÁSODIK, JAVÍTOTT S BŐVÍTETT KIADÁS.

HARMADIK KÖTET.

PEST, 1868.
KIADJA RÁTH MÓR.

TARTALOM.

Hatodik könyv.

Reformtörekvések a kormány részéről. A nemzet s kormány közti harcz a reformok iránya miatt.

Első fejezet.

Új irányok, s a pártok állása.

Lap.

A kormány és nemzet ellenkező iránya . . . 3
A nemzeti irány . . . 5
A védegylet megalakulása . . . 7
A kormány új iránya . . . 11
Apponyi György és Jósika Samu kanczellárokká neveztetése . . . 30
A pártok állása . . . 32
A „Pesti Hírlap“ . . . —
A központosítási iskola . . . 35
A hírlapok színezete . . . 46

Második fejezet.

Apponyi kormányának kezdete. Az administrátori rendszer.

Apponyi elvei . . . 52
A kormány a védegylet irányában . . . 53
Az administrátori rendszer . . . 57
Az administrátorok eljárása . . . 61
A honti esemény . . . 63
A bihari tisztújítás . . . 73

Harmadik fejezet.

A horvát tartományi gyülés rendezése s egyéb kormányszabályok.

A Zágráb megyei nemesi összeirás és tisztválasztás . . . 82
A tartományi gyülés jelleme . . . 84

Lap.
A gyülés megnyitása 85
Kir. leirat a szavazatjog iránt 86
A megyék lépései az új kormányrendszer ellen 91
A kormányrendszer hibáinak oka 95
A kormány némi hasznos intézkedései 97
A közlekedési bizottmány felállítása 98
Ipariskola alapítása . . . . —
A népiskolák rendezése 99

Negyedik fejezet.

Nemzeti törekvések, a reform eddigi irányának s elveinek keresztülvitelében.

Az ellenzék szorosabb egyesülése s törekvése 104
A felelős kormány elvének terjedése 109
A közös adózás körüli tények 111
Örökváltsági esetek 112
A védegyleti eszmék körüli mozgalom 113
Dohány-egyedáruság 117
A védegylettel rokon eszmék 120
A védegylet hatása anyagi tekintetben 122
A gyáralapító társaság 123
Iparegyesület 125
Iparműtár . . . . —
Mezőgazdászat 126
Tiszaszabályozás 127
Vámviszonyok 130
Pártvélemények a közbenső vámok felett 135
A magyar kereskedelmi társaság 140
Vasutak 144

Ötödik fejezet.

Erdélyi állapotok s országgyülések.

Erdély hátramaradásának főbb okai 149
A földnép állapota 153
Az országgyülés fő tárgyai 155
Az úrbér tárgyalása 157
Kemény Dénes indítványa az örökváltság iránt 160
Tanácskozás az úrbér felett 161

Hetedik könyv.

A nemzeti átalakulást közvetlen megelőzött időszak eseményei.

Első fejezet.

Pártharczok s állapotok az 1847-ki országgyülés előtt.

József főherczeg nádor halála 171
István főherczeg királyi helytartóvá kineveztetése 176

Lap.
A főherczeg körutazása 178
A két nagy párt közti harcz folytatása 180
A kormány törekvése az administrátori ügy keresztülvitelében . . . —
Az administrátorok törvényszéki elnöklete 182
A conservativ párt törekvései, gyülekezetei 183
Gróf Széchen Antal programmi beszéde 184
Akart-e a kormány alkotmányos úton haladni? 200
Különbség a két párt irányelvei közt 206
Az ellenzéki irányelvek 211
Az ellenzék összejövetelei 214
Széchenyi István ezenkori működése 222
A „Politikai Programmtöredékek“ 223
Az „Ellenzéki Nyilatkozat“ 231

Második fejezet.

Az 1847-ki országgyülés első fele.

Az országgyülés kihirdetése 242
Követválasztások . . . . . —
Kossuth követté választatása 244
Széchenyi István bukta Sopronyban 245
Megválasztatása Mosonyban 246
Az utasítások általánossága 247
Pest megye utasítása 249
A borsodi utasítás áttekintése 253
A horvát tartományi gyülés 255
Az időjelek 259
Változások a kormány fő hivatalaiban 260
Zarka János kir. személynök 261
Az ellenzék vezére 263
A főrendi ellenzék 266
Az országgyülés megnyitása 268
Nádorválasztás 269
A kir. előadások 270
Az adresse-viták . . . . . —
Somssich indítványa 271
Kossuth indítványa 273
Széchenyi indítványa 282
Az alsóház felirati javaslata 283
A válaszfelirati viták a főrendeknél 286
Batthyáni Lajos beszéde 287
A válaszfelirat letétele 291
Közös teherviselés 292
Örökváltság 297
Az ősiség eltörlése 298
A horvátországi sérelem 299
A partium kérdése 304
Az administrátori rendszer miatti sérelem 306
Kir. leirat az administrátori sérelem iránt 313

Nyolczadik könyv.

Az átalakulás forradalomszerű keresztűlvitele.

Első fejezet.

A párisi forradalom hírére támadt új reformirány.

Lap.
1848-ki márczius 327
A monarchia viszonyai 329
A párisi forradalom hírének hatása. A bankjegyek hitelének csökkenése 335
Balogh Kornél indítványa a pénzügy tárgyában 337
A reformpárti közvélemény hangulata . . . . --
Kossuth szándékai s indítványai 338
A parlamenti kormány szőnyegre hozatala 342
Kossuth indítványa a felelős miniszteri kormányzat iránt 345
Az indítvány az alsó táblánál elfogadtatik 354
Az indítvány a főrendi táblán 356
A bécsi tervek 358
Némely fenforgó kérdések gyors bevégzése 360
A bécsi forradalom kitörése 362
A pozsonyi események 367
A felirat a főrendek által elfogadtatik 370
Márczius 15-ke Pesten 371
Az országos küldöttség eljárása Bécsben 378
Márczius 16-ka 380
A pesti küldöttség 387

Második fejezet.

A köz- és magánjogi reformok befejezése.

Az országgyülésnek mint alkotmányozónak működései 390
Közös teherviselés; urbér és tized megszüntetése 391
Az Erdélylyel való unió 392
A városi ügy . . . . —
A zsidók üldözése 393
Nemzetőrségi és sajtó-törvényjavaslatok 395
A népképviseleti törvényjavaslat 398
A felelős miniszteri kormányzatról szóló törvényjavaslat 400
A megyei rendszer összhangzásba tétele a miniszteri kormányrendszerrel 405
A felelős miniszterium alakítása iránti viszonyok 408
Batthyáni Lajos irányelvei 409
Kossuth Lajos irányelvei 410
A miniszterium szerkezete 413
Az udvarral való viszonyok a miniszterium s az azt illető törvény megerősítése iránt 416
A pénz- és hadügyi miniszterium iránti nehézségek 417
Udvari kisérletek az engedmények visszavételére 423
A főváros hangulata 433
A király válasza a miniszteriumot illető törvényre 437
Az alsó tábla határozata a kir. leiratra 443
A pesti mozgalom 444
Az újabb kir. leirat a felelős miniszteriumra nézve 445
Az alsó ház nyilatkozatai a leirat iránt 450

Harmadik fejezet.

Vidéki hangulat. Horvátországi viszonyok az átalakulás idejében. Az országgyülés vége.

	Lap.
A főváros hangulatának megváltozása	455
Az ország vidéki hangulata	457
A vármegyékben	459
A nép alsó osztályainak magaviselete	460
A zsidók általános üldözése	461
A szerb és oláh lakosság közti mozgalmak	464
Horvátország hangulata a márcziusi mozgalmak előtt	467
A márcziusi események hatása Horvátországban	469
A zágrábi „nemzeti“ gyülés	471
Az országgyülés határozata az illyr törekvések ellenében	472
A pesti bizottmány felszólítása s küldöttsége a horvátokhoz	474
Az illyr törekvések jogalapja	475
Az illyr törekvések forrása	476
A reactiónak az illyr törekvésekre alapított terve	480
Báró Kulmer küldetése Zágrábba	481
Báró Jellasich József	—
A zágrábi mozgalmak első hatása a szerbekre	491
Az újvidéki küldöttség	—
Kossuth válasza a küldöttség kérelmeire	492
A küldöttség magán értekezlete Kossuthtal	493
Az oláhok felszólalása a szerbek ellen	495
Az országgyülés vége	—
A reformok szentesítése	503
April 15.	505
Az új törvények	—

HATODIK KÖNYV.

REFORMTÖREKVÉSEK A KORMÁNY RÉSZÉRŐL. A NEMZET S KORMÁNY KÖZTI HARCZ A REFORMOK IRÁNYA MIATT.

ELSŐ FEJEZET.

Új irányok, s a pártok állása.

A kormány és nemzet ellenkező iránya.

Az országgyülés végső szaka mind a nemzetben mind a kormányban elégületlenséget ébresztett. A nemzetben: mert haladását a kifejlésben, mit már oly égetőnek érez vala, mire oly hévvel törekedék, a kormány s annak pártja által meggátolva tapasztalta. A mily örömmel vette észre az országgyülés kezdetén a királyi előadásokból, hogy valahára már a kormány is hajlandó lemondani eddigi megkövesült stabilismusáról, s kilépni a kor és szükség igényelte reformok terére: szintoly aggodalommal s elégületlenséggel tapasztalta most, a tizennyolcz hónapos és aránylag mégis kevés eredményű országgyülés után, hogy helyzete a kormánypolitika ezen változtával mit sem javúlt; sőt még kényesebbé s tán veszélyesebbé is vált, mint volt elébb, midőn csak az inertia, a mozdulatlanság ellen kellett vívnia. Mert bár hajlandónak látta is már a kormányt némi reformokra; de tapasztalta azt is, hogy az ezeket oly módon kivánja keresztűlvinni, miszerint az átalakulás, így végrehajtva, magára nézve talán még károsabb lenne a régi helybenmaradásnál: mert a szabadság érdekeit s nemzeti függetlenségének oly bajosan megőrzött maradványait kellene cserébe adni a reformokért. Ily áron a nemzet nem akart, nem akarhatott haladni; s készebb volt maradni

1844. elavúlt, hiányos helyzetében, mintsem ily aránytalan áldozatot hozzon az átalakulásnak, mely csak ugy lehetett kivánatos, ha a nemzeti alkotmányos szabadság és törvényes kormányzati függetlenség alapján hajtatik végre; sőt részben csak is azért kivántatott, hogy ezen alapot szilárdítsa, e nemzeti erőkincset gyarapítsa.

Más részről, elégületlenség érzete szállta meg, mint mondók, a kormányt is. Midőn magát a közvélemény, a kor és körűlmények hatalma által azon engedményre látta kényszerítve, hogy hagyományos mozdulatlanságából a reform terére lépjen, azt hitte: a nemzet ezt oly hálával s örömmel fogadandja, hogy a reform modorára, szellemére nézve engedékenyebb leszen, magát vezettetni engedendi. Most azonban azt tapasztalá, hogy a nemzet nem csak anyagi jobblétet óhajt, hanem a reformvágygyal egyaránt nő ragaszkodása is az alkotmányos, önálló nemzeti élethez; az átalakulás által nem csak állapotát kivánja megjavítani, hanem, az előhaladtabb nyugati nemzetek példájára, alkotmányosságát is kifejteni s erősbíteni, sokféleképp megcsonkított önállóságát is helyreállítani törekedik. Így azonban a bécsi kormány, mely hagyományos kényuralmi hajlamairól s különösen azon törekvésről, vagy legalább vágyakról, miszerint Magyarország egykor a német örökös tartományokéval ugyanazon kormányrendszer által igazgattassék, egészen soha sem mondott le, — egyátaljában nem akart reformálni. De a régi mozdulatlanságba visszalépnie többé nem lehetett: ugyanazon kényszerűség, melytől a reform terére tolatott, folyton s mind nagyobb erővel hatott reá. Sem a fele uton nem állhatott meg büntetlenűl, miután egyszer engedett a nemzeti kivánságnak. Az események logikájában rejlő hatalom kényszeríté őt végig lefutni a megkezdett pályát; miként a nehézkedés physikai törvényei a völgy aljáig kényszerítik hengeredni a hegy lejtőjén mozgásba hozott követ. A kormány azon lépésének, mely szerint az országgyülés elején a királyi előadásokkal a reform terére

ment által, szükséges következménye lőn, hogy a kezdeményezett reformokat a törvényhozó test többségének szellemében alkossa meg. De a kormány ellenkezőt akart: a kisebbség által, ennek elvei szerint akarta azokat keresztűl vinni. Ez természetesen nem sikerűlhetett; s midőn aztán a törvények megalkotását a főrendek házában megakadályozta, a követek házának bizalmatlansági határozatával kellett találkoznia. 1844.

Ezen, a kormányra szintugy, mint a nemzetre nézve kellemetlen helyzetből, természetesen mind a két fél szabadúlni óhajtott; s hogy szabadúlhasson, mind a két fél megfeszíté törekvéseit a maga irányában. Az ellenkező törekvésekből aztán múlhatlanúl újnemű viszonyoknak, a múltnál hevesebb harcznak kellett kifejleni. A nemzeti irány.

Az ellenzék, vagy inkább a nemzet — mert ezen elnevezést érdemli meg az, hasonlíthatatlan többsége miatt, — látván, mily béklyót veret lábaira a kormány, az önmaga által kezdeményezett haladásban, a felső házban többségben lévő conservativ mágnások, főpapok és hivatalnokok által: a maga súlyát e főrendi töredék s a kormány irányában nevelendő, a népképviselet életbeléptetését kezdé sürgetni. Midőn az országgyülés eredménytelensége mind világosabban mutatkozott, nem csak a szabadelvű „Pesti Hírlap", hanem több megye is agitálni kezdett e kérdésben. Pest megye rendei, Kossuth Lajos indítványára, már augusztusi közgyülésökből oly tartalmú feliratot intéztek a kormányhoz, miszerint „nem csak Magyarország, hanem az egész monarchia érdeke kivánja, hogy ez országban, mind szellemi mind anyagi tekintetben, valódi reformok tétessenek; miszerint fájdalommal tapasztalják, hogy ellenére az országgyülés megnyitásakor ápolt reményeknek, s mind a mellett, hogy a követi tábla oly sokat dolgozott, a kormánypárt ellenzése által minden reform meggátoltatik. A haladás ezen rendszeres meggátolása mondhatatlan kárára van a különben is oly hátramaradt nemzetnek. Ők hódoló hűséggel

1844. viseltetnek az uralkodó ház iránt; de a törvények szellemében jogszerűleg kivánják, hogy az alkotmányos elvek valahára uralomra jussanak a kormányban; mi végre a népképviseletet óhajtják életbe léptetni.“ E felirat a többi megyékben is köröztetvén, számos pártolókra talált; a népképviselet, mit eddig is a reformi törekvések egyik főczéljául tekintettek ugyan annak vezérei, de megvitatás alá még nem fogtak volt, mind nagyobb visszhangra talált a közvéleményben.

Azonban, előre látható vala, hogy a nemzeti ellenzék e törekvésében nem fog egyhamar sükert arathatni. A városi kérdésnek már három országgyülésen folytatott sükeretlen tárgyalása mindenkit meggyőzhetett, hogy az évek hosszú során át kellend még izgatni s küzdeni a kormány s conservativ párt ellen, míg a népképviselet oly módon léphet életbe, hogy belőle az alkotmányos haladásnak új eleme s eszköze váljék. Kételkedni alig lehetett, hogy még magában a nemességben is nagy nehézségek s akadályok fognak kifejleni e kérdésre nézve, ha egyszer kenyérszegésre kerűl a dolog. Már pedig minden gondolkodó hazafiban erősbödött, kivált a legújabb tapasztalatok után, ama meggyőződés, hogy a törvényhozás eddigi elemeivel a legégetőbb szükségű reformokban sem tehet a nemzet egyhamar, a maga radikál irányában, a köz kivánatnak megfelelő haladást.

A körűlmények e helyzetében, a törvényhozási tér nem nyujthatván biztosabb reményt az átalakulás gyorsabb végbemenetére, az ellenzék vezérei a társadalmi téren kivántak tenni némi kisérletet. Meggyőződvén ugyan is, hogy a reformi párt, hasonlíthatlan nagy többsége mellett, csak azért nem bir kellő súlylyal az országgyülésen, mivel itt egyedűl a nemesség, a kiváltságos osztály képviseltetik, melynek egyik töredéke a másikat reformi törekvéseiben paralyzálja: a társadalmi téren oly eszmét, oly érzelmet ügyekeztek kitalálni, mely körűl minden osztályok s fele-

kezetek egyesűljenek, az annyi féle érdekek, faj-, osztály-, jog- s valláskülönbség által szétszakadozott haza, mint egy test egy lélek törekedjék keresztűlvinni az átalakulást. Ily eszmének látszott nekik egy országos társulat, melynek czélja volna a haza anyagi érdekeinek emelése, s melyben e czélra mágnás és paraszt, magyar és illyr, katholikus és protestáns egyesűlne. 1844.

A védegylet megalakulása.

Igy született meg az országos iparvédegylet, melynek még az országgyülés folytában, oktober 6-án tartott alakító közgyülésén, elnökévé gróf Batthyáni Kázmér, alelnökévé gróf Teleki László, igazgatójává Kossuth Lajos, választmányi tagjaivá pedig, az országgyülés kitűnőbb személyzetén kivűl, politikai s irodalmi életünk legjelesebb egyéniségei, egyebek közt Deák Ferencz, Vörösmarti Mihály, Wesselényi Miklós, Fáy András stb. választattak meg. Az egyesületnek mindenki tagjává lehetett, ki hat évre becsületszavával kötelezte magát, hogy minden szükségeit, a mennyire csak a hazai ipartól telik, honi készítményekkel fogja kielégíteni, s az egyesület czéljainak elősegítésére évenkint husz krajczárral adózik.

Az egyesület elnöke, Batthyáni Kázmér, már az első közgyülésen akként fejezte ki megnyitó beszédében ama magasabb politikai czélt, mely az alapítók szeme előtt lebegett, hogy „mig más egyesületek hazánk lakosai csak egyes osztályainak érdekeit mozdítják elő: az iparvédegylet kiegyenlíti az osztályok, nemzetiségek s vallások közti különbségeket és surlódásokat; összeköti egyazon érdek utáni törekvésben a földesurat s a jobbágyot, a mágnást s nemesembert, a polgárt s földmívelőt, a magyart s a szlávot, a németet és oláht; s egyesíti mind ezeket egyazon hazának polgáraivá s igaz egyenlőséget alapít meg, mely egy közös nagy czél s egy nagyszerű érdek felé versenyzés hasonló képességében áll.“

Az eszme nem volt új a nemzetben. Már az 1842-ki iparműkiállitás után több oly nemű társulat keletkezett,

1844. melynek tagjai magokat honi gyártmányok viselésére s használatára kötelezték. Ilyen volt például a Tolna, Veszprém, Zala s Komárom megyei, ilyen a Szabadka városi stb. védegylet. De országossá, átalánossá az eszme csak azóta lett, mióta Szentkirályi Móricz, Pest követe, az országgyülésen kimondta, hogy védvámok hiányában saját küszöbeink előtt kell felállítani a sorompókat; s mióta Kossuth s mások izgatásainak következtében, az országos védegylet megalakúlt, és az alsó ház rendei azt, határozatuk által helyeselvén, pártolásuk alá fogadták. Midőn aztán az országgyülés eloszlott, s a nemzet az annyi munka s viták után megalkotott kevés törvényt a királyi előadásokkal egybehasonlítván, az országgyülési eljárás sükeretlenségéről meggyőződött s látta, hogy ezen úton alig lehet reménye, hő kivánatainak valósultát a közel jövőben szemlélhetni: mind azok, kik haladni óhajtottak, az egyesületi térre vetették magukat, s tagjaivá lettek a védegyletnek. A védegylet lőn a tér, melyen a nemzet nagy részének elégedetlensége a hazai reformügy menetével nyilvánult; ez lőn a kapocs a külön osztályok egyesülésére; ez lőn fő eszközévé s rugonyává a reformtörekvéseknek. Az egylet körűli mozgalmak oly élénkek s általánosak lőnek az országban, hogy azt eredménytelen tüntetésnek szintoly formán nem lehetett tekinteni, mint nem maradt sükeretlen hajdan Éjszak-Amerika lakosainak hasonló elhatározása, mely most a magyar reformpártnak példányául szolgált.

A védegyletet még a mérsékeltebb kedélyek is üdvösnek látták s terjesztették; maga Deák Ferencz, a minden párttól egyaránt tisztelt, épen nem túlzó, nem heveskedő bölcs hazafi is buzgóan csatlakozott hozzá, s egyebek közt Szent-Gróton egy fiók egyesületet alakított. A beszéd, melyet az alakító gyülés alkalmával mondott, utóbb az ellene intézett megtámadások által nagy nevezetességet nyervén, méltó, hogy belőle némi töredékeket közöljünk. „Hátramaradásunk okát az ipar és szorgalomban, ugymond,

sokan sokfélében keresik. Egyik azt mondja: a múlt idők mostohasága —; a másik: nem, hanem a kormány —; a harmadik: ez sem, hanem mimagunk vagyunk okai hátramaradásunknak. Mindeniknek igaza van; legigazabbja mégis annak, ki mind ezeknek összefolyásában találja az egész okot. Vannak minden időnek saját kötelességei: apáink pánczélban fizették le a hazának tartozásukat; de míg ők nem egyedül tüzhelyökért, hanem egész Európáért küzdött nehéz harczokban, évek hosszú során, szivök vérét folyatták, addig más nemzetek, a béke olajága alatt, az ipar és szorgalom pályáján előrehaladtak. Megtették tehát apáink, a mit tenniök kellett, mert hazát tartottak meg s hagytak hátra nekünk. Azonban igen roszúl vélekednék, ki azt hinné, hogy csak harczok zivatara sodorhat el egy nemzetet; van még egy más, lassúbb, de dísztelen és aljas nemzeti halál is: — a köz elszegényűlés vagy nemzeti sorvadás. Ettől hazánkat megóvni, a jelen időnek feltétlen parancsa, nekünk legszentebb kötelességünk, legmagasztosabb honfi tisztünk. Mennyire elszegényűlt e nemzet, mutatja az, hogy alig van már hazánk földén adóssággal nem terhelt jelentékeny család; holott csak ötven évvel ezelőtt a magyar családok még jól birták magokat; és mivel az egyes polgárok gazdagsága összevéve teszi a nemzeti boldogságot, akkor az egész nemzet jól állott. 1802-ben Ausztria gyárakat állított; a magyar pedig könnyelműleg pazar fényüzésnek adván át magát, a pénz nagy mennyiségben vándorlott át a haza határain, sokkal nagyobban, mint kebelébe vissza. Csak pamutszövetekért évenként tizenhét millió szivárgott ki, és igy több, mint a mennyi minden fő áruczikkeinkért visszajöhetett. Mi természetesb tehát, hogy nekünk mindig szegényűlnünk, és a nemzeti sorvadás azon stádiumára kelle jutnunk, melyen jelenleg tengünk.... Nemzetünk végre öntudatra jött, és most az a kérdés: hogyan kell és lehet e bajon segíteni? Egy elhanyagolt gazdaságot restaurálni két mód van: t. i. vagy a jövedel- 1844.

1844. met kell szaporítani, vagy pedig a kiadást fogyasztani. Mi a jövedelemszaporítást illeti: Magyarország a mezei gazdaságban, ezen egyetlen neki jövedelmező téren, ötven év óta nagy lépést tett előre. Azóta egy atyának javain három fiú osztozott, és jelenleg egy is termeszt osztályrészén annyit, mint elébb az atya az egészen termesztett. Mind e mellett ír bajainkra nem jött; sőt nem is remélhető, hogy ily körülmények közt jöhet vala. Nincs tehát egyéb hátra, hanem a lehetőségig fogyasztani a kiadást.... Nemes öntagadással törűljünk ki jövőre sokat kiadási lajstromunkból; mások helyébe pedig írjunk honi kelméket. A fényüzés minden más országnak áldás, csak a magyarnak átok, — átok azért, mert csak innét szívja külkezekbe a pénzt, míg más országokban a gazdagok' jövedelmök fölöslegét iparűző honfiaik kezébe rakják, mi által az ipart és szorgalmat előmozdítva, a mesterségek tökélyesítésére rugonyt, a belfogyasztás szaporítására hathatós eszközt, és a pénznek a nép minden osztályai között elszéledésére alkalmat szolgáltatnak. Ezen nemzeti átok elhárítása végett alakult a védegylet, melynek czélja nem csekélyebb, mint a hazának a temetkező sír partjáróli visszarántása....

„Panaszkodunk ügyetlen kézműveseink ellen, és ezt adjuk okúl, hogy külföldön dolgoztatunk; azonban nem veszszük észre, mily furcsán találkoznak egymással szemközt az okok. Vagy nem igy áll-e legtermészetesebben a kérdés és felelet: miért dolgoztatunk külföldön? mert nincsenek hon ügyes kézműveseink; — s miért nincsenek? mert külföldön dolgoztatunk..... Ha tehát külföldi kézművek iránti előszeretetünket legyőzve, elég erősek, állhatatosak leendünk, kezdetben hazánkfiai tökélyetlenebb készítményeivel is megelégedni: úgy kétségen túl áll, hogy sok, hazát kereső, értelmes kézműves nálunk fogja elvetni vándorbotját; hazánkfiai pedig, kik tanulás, tapasztalás végett külföldre utaztak, nem maradoznak el, hanem visszasietnek kebelünkbe; s igy lesz a haza jó kézművesek hazája. Azon-

ban ne feledjük, miszerint nem egyes,... hanem egyesített erő tehet csak valamit, azért ezen egyletben minden választó falak ledűlnek: gróf, kereskedő, kézműves, jobbágy, conservativ, liberalis itt egymás mellett állnak a sorban.... 1844.

„Nem védegyletet, kiáltják némelyek, hanem gyárokat és jó törvényeket! — így jőnek hozzánk az ipar, pénz és jóllét. Igen, de védegylet nélkül Magyarországban jelenleg gyárak magukat fenn nem tarthatják,.... a külföld concurrentiáját ki nem állhatják.... Törvények pedig pénzt nem teremtenek.... Törvények az ipar és szorgalom elől csak akadályokat hárítnak el, maga pedig az ipar és szorgalom mindig a socialis téren marad; azért a legjobb törvények mellett is, habár talán más alakban, de csakugyan mégis oda kellene a dolognak kerülnie, a hol most áll.

„Vannak emberek, kik rosz czélokat gyanítanak a védegylet alatt; de ezek nem jó emberek..... Vannak emberek, kik mivel maguk mesterkélt, tekervényes utakon járnak, nem akarják hinni, hogy az egyszerű dolgok oly tiszták lehetnek, mint külszínben mutatkoznak..... Vannak emberek, kik egy-két, nézetök szerint hiányos, szabály miatt az egész vállalatot megrohanják. Megvallom, némelyeket a védegyletben én is máskép szeretnék; de azért az egészet nem csak meg nem vetem, sőt, mint sok üdvest magában foglalót, forrón ölelem. Ez a józan ész szava. S a védegylet igen egyszerű és ártatlan, mert az alatt semmi más nem fekszik mint, hogy hazánkban is kapható kelméket külföldtől nem veszünk; már pedig azért, mivel hazámfiainak akarom adni pénzemet, vétkes talán csak nem vagyok stb. stb."

A kormány új iránya.

Mig a nemzet ekként a társadalmi téren, egy nagy eszme körűl egyesűlve, törekedett menekűlni bajaiból s előrehaladni az égető szükségűvé lett reformok terén: a kormány is minden módon szabadúlni akart fentebb érintett kellemetlen helyzetéből. Már az országgyülés folytában

1844. is mind emlékiratokban, mind élő szóval számos panasz érkezett a kormány élén álló Lajos főherczeghez, Metternich és Kolowrát miniszterekhez a conservativ mágnások és követek, sőt még ellenzéki tagok, jelesen b. Eötvös József részéről, a magyar kormányszékek s különösen gr. Majláth kanczellár tétlensége miatt. E figyelmeztetések következtében a czél, melyre törekednie kellett, világosan állott a kormány szeme előtt; csak az eszközt kellett ügyesen megválasztani, hogy a czél ugy éressék el, miszerint általa mind ő maga erősödjék, mind a nemzet fedve, előmozdítva lássa a maga érdekeit. A kormány kellemetlen helyzete, mint mondók, onnan eredt, hogy sem a megyékben, sem az alsó házban nem birt többséggel; vagy, miként magát politikai aphorismáiban Metternich herczeg kifejezte, minden baj onnan eredt, hogy Magyarország egyátaljában nem kormányoztatott. A megyékben és az országgyülésen egyiránt a többséget kellett tehát mindenek előtt megszereznie. Erre két út vezethetett: vagy elfogadni az eddig többségben volt párt elveit, s annak szellemében, annak egyénei által hajtani végre az átalakítást; vagy azon elveknek szerezni többséget a közvéleményben, melyek szerint Bécsben akarták keresztűlvinni a reformokat. Mert az átalakítás szükségéről már ott is meggyőződtek, látván, hogy azt kényuralmi szabályok s erőszak nélkül megakadályozni egyátaljában lehetetlen; kényuralom s erőszak pedig most, midőn a nemzetben a szabadság szelleme s a reform utáni vágy már oly annyira megerősödött, nem csak még kevesebb sükert igér, de veszélyesebb kisérlet is lenne, mint az 1836—1839-ki korszakban, Pálffy Fidél kanczellársága alatt.

Már a lefolyt országgyülés végszakában látható vala, hogy a kabinet a második módhoz nyúland. Oly állást vőn ugyanis az alsó házi többség ellenében, miszerint kételkedni alig lehetett, hogy nagyobbszerű változást szándékozik tenni az ország kormányzatában. A reformoknak, me-

lyeket az országgyülés megnyitásakor önmaga kezdeményezett, keresztűlvitelét a főrendi conservativ párt által egyátaljában meggátolta, hogy a jövőben, más körűlmények közt, más elemekből álló törvényhozó kar által, a maga elvei s iránya szerint, léptesse azokat életbe. 1844.

A mennyiben a bécsi kormány, belpolitikájának ezen megváltoztatása alkalmával, az alkotmányos térről távozni nem szándékozott, teljes méltánylást érdemel; gáncsolandó mindazáltal, hogy nem oly eszközöket választott, melyek, a nemzet nagyobb részének rokonszenvével találkozva, annak jobblétét elősegítették volna. A bécsi kormány czélját e tekintetben következőleg fejezte ki politikai aphorismáiban Metternich herczeg: „Magyarország eddig egyátaljában nem kormányoztatott. Szükség tehát, hogy mindenek előtt a kormány tekintélye helyreállíttassék, mely aztán, egy mérsékelt elvű párt által gyámolítva, tetterélylyel lépjen a czélszerű reformok ösvényére.“

E fordulatot a kormánypolitikában tulajdonképen gróf Kolowrát államminiszternek egy véleménye készítette elő, melyet ő az 1843-ki országgyülés alatt, azon alkalommal, midőn a rendek a közös adózásról s egy országos pénztár felállításáról tanácskozának, nyújtott be a minisztertanácsnak. „A monarchia — ugymond egyebek közt e jegyzékben — sem az országgyülésnek hirtelen felmerűlhető kihágása vagy túlkapása ellen nincs biztosítva; sem azon hitben nem szabad lennie, mintha a középponti kormány csakugyan vezérlené a magyar törvényhozó gyülekezetet. Mert ezt más oldalról eredő lökések és a benne magában rejlő erjerő ragadják előre; és ha eddigelő sikerült is a királyi hatalomnak meggátolnia, hogy az országgyülés egynémely végzései a tényleges vagy törvényes életbe be ne nyúljanak: a választóvonal mindazáltal oly csekély, hogy az valamely kedvező esetlegesség segélyével mindenkorra keresztűltörhetne. E tekintetben különösen ama terv, mely szerint a nemesek adózását az országgyülés hatalomeszkö-

1844. zéűl keresztűlvinni s a királyi kincslet ellenében egy rendi fináncziát felállítani törekednek, a legnagyobb fontosságú. Én tehát csak azon indítványnyal zárhatom be szavaimat, hogy a magyar állapotok s különösen ama kérdés: hogy azokra a legfelsőbb középpontban miként kelljen felügyelni, azokat miként vezetni? — egy oly tanácskozás tárgyává tétessenek, melybe, minthogy a legfőbb kormánykérdések forognak fenn, oly egyének volnának meghívandók, kik a legfelsőbb bizodalmat birják, s a magyar ügyek mostani menetének részleteibe bebonyolódva nincsenek."

Kolowrát miniszter indítványa nem maradt hatás nélkül, nem különösen Metternich herczegnél, kinek öntudata azt súghatá, hogy bár harmincz s néhány év óta áll a birodalom kormányának élén, Ferencz halála óta pedig majdnem mindenható hatalommal igazgatja annak sorsát, Magyarország haladásának elősegítésére mégis semmit sem tett egyebet a nemzet kebléből eredt törekvések és kisérletek gátolásánál. E terhelő öntudat ellen pedig abban sem lelhetett mentséget, hogy a magyar törvények szerint ő, mint nem magyar államhivatalnok, egyenes befolyást nem gyakorolhat az ország ügyeire; mert maga legjobban tudá, hogy minden csak valamennyire is fontosabb kormányszabálynak, mielőtt életbe léptettetnék, elébb, törvényeink ellenére ugyan, de tényleg s régi szokás szerint az államtanács helybenhagyását kellett megnyernie, hol pedig az övé volt a legnyomatékosabb szó.

Most tehát, hosszú tétlensége tudalmában, valahára cselekvésre határozta el magát, s terveit, szándokait a következő levelében adta tudomására József főherczeg s nádornak. Ezen okirat sokkal fontosabb, beltörténelmünkre sokkal nagyobb világot vető, mintsem azt itt egész terjedelmében nem kellene közlenünk.

„Bátorkodom császári főherczegségednek utólsó beszélgetésünk eredményeit a következő aphorismákban előterjeszteni:

„1. Magyarországnak szüksége van, hogy viszonyai felélénkíttessenek. Már elébbi irataimban e kifejezést használtam „megállapodott ország“ és most sem találok jobbat, hogy érzelmeimet ezen ország jelenlegi állapotának okairól kijelentsem. 1844.

„Azon országok, melyek megállapodtak, hátramaradnak; azon országok, melyek ferde irányban haladnak, vesztök elébe mennek; az országoknak tehát, hogy boldogúljanak, elv és idő szerinti irányban kell haladniok.

„Ezen tételek semmi ellenvetést nem tűrhetnek.

„2. Magyarország megállapodott, mert hosszú időn át a török járom alatt létezett, minek következtében, külpolitikai befolyások alatt, belharczokba bonyolódott, és egy századnál több ideig nem kormányoztatott erőteljesen [1]).

„Az ország fáradt vala; és Mária Terézia császárné hosszú kormánya alatt, melyet eleinte a trón megtartása miatti háborúk töltöttek be, alig volt Magyarországnak egyéb szüksége a belbékénél. Ezen szunnyadozásból II. József császár ébresztette fel az országot. Az 1790/1-ki országgyülés jelöli ébredését; és ezen országgyülés többékevésbbé alkotmányozó volt. Mindenesetre e nézetből indulok ki megfontolásaimban.

„A boldogúlt Ferencz császár hosszú uralkodási korszaka Magyarországra nézve semmit sem hozott elő [2]). 1792-től 1815-ig a monarchia háborúkba volt bonyolódva, melyek lételét fenyegették, és a kormányt, Magyarország irányában, a kérő rész előnytelen helyzetébe kényszerítették. Az általános békével oly korszak állott be, melyet Magyarország kifejlesztésére kellett volna felhasználni, mely

[1]) Tévedt a herczeg; mondania kellett volna: „nem kormányoztatott törvényesen, alkotmányosan;“ mert a modor, melyben az ország akkor kormányoztatott, több mint erőteljes —: zsarnoki, erőszakos, vérengző volt.

[2]) E példátlan őszinteség minden esetre dicséretes a mindenható miniszterben.

1844. azonban az én hatástalan, de jó szándékú előterjesztéseim ellenére fel nem használtatott. Itt a hiba nem az uralkodó nézeteiben feküdt, hanem oly férfiak hiányában, kik a szükségnek megfelelni képesek voltak volna [1]). A bajos állapot oka nem az organumok (kormányszékek) akaratának, hanem a szükségletek megismerésének hiányából eredt; és pedig azért, mert két elem állott egymással harczban: — a magyar alkotmányos és a német kényuralmi. Egyik elem sem haladott az igaz úton: az első nem tudott magával számolni az iránt, mi az elavúlt alkotmányos háztartásban már haszonvehetetlen volt [2]); a másik részint josephinus, alkotmányellenes eszméktől, vagy ezen eszmék teljes tudatlanságától vala elfogúlva. Azonban az országgyülések haladtak a magok útján, és azok mindegyike egy-egy eszközt ragadott el a koronától, mely ennek kormányképességére szükséges volt.

„3. Az 1825/7-ki országgyülés korszakot alkotott a magyar történelemben, nem csak mivel az a királynak ama nyilatkozatával kezdődött, hogy változhatlanúl az alkotmányosság terére lépett; hanem azért is, mivel ekkor kezdtek Nyugat-Európa demokrat elemei behatni a magyar bonyodalmakba.

„Ezen országgyüléstől kezdve máiglan a helyzetek lényeges változást szenvedtek az országban, s olyszerű ál-

---

[1]) Hát nem abban feküdt-e a hiba, hogy 1812-től 1825-ig országgyülés nem tartatott; az alkotmány, törvények udvari parancsok által kényuralmilag sértettek, újonczok, háromszoros adó az országra önkényesen vettetett s katonai karhatalommal szedetett? És mind ez azonnal, mihelyt a béke 1815-ben helyreállván, a kormány a „kérő rész helyzetéből" kivergődött, s akkor, midőn a nemzet súlyos áldozatait kellett volna jutalmazni. — Hogy az ország e korszak alatt sem volt jeles, minden tekintetben kitűnő férfiak hiányában, megmutatta az 1825-ki országgyülés. A nemzet hibája volt-e, hogy csak a kényuralomnak hízelgő udvaronczok hivattak meg a kormányra?

[2]) Nem sürgette-e a nemzet 1790-től s aztán 1825-től kezdve az elavúlt alkotmány átalakítását? S nem a bécsi kormány gátolt-e minden reformot a helyett, hogy azt indítványozta s eleitől fogva vezette volna?

lapot hozatott elő, mely azon nyilatkozatra jogosít fel, hogy Magyarország paralyzálva van nyilvános életében. 1844.

„Ez a kendezőtlen igazság, ez a bajnak egyedűli való diagnosisa, melyet könnyű volna megfejteni, mi azonban ide nem tartozik. Legyen elég némi tényállapotok jellemzéseűl a következő :

„A nyilvános élet Magyarországban meg van bénítva: mert a kormány elvesztette erkölcsi erejét [1] ;

„mert a király kötelességeinek mindennapi teljesítésében oly formaiságok által gátoltatik, melyek, mihelyt az anarchiának ellenébe lépnek, a védő hatalomra nézve bénítók, s a romboló elemekre nézve védők;

„mert a felső tábla az alsó által, miként ez viszont a törvényhatóságok által, meg van bénítva;

„mert a kormányzat, igazán véve, az ötvenkét vármegyének kezében létezik; — oly helyzet, mely maga elég az ország általános javát pium desideriummá változtatni;

„mert a demokrat elem a magyar viszonyok összegével — a birtokviszonyoktól kezdve — merő ellentétben áll;

„mert végre — hogy több más akadályokat mellőzzek, — nem létezik lehetőség, hogy a kormány az alsó táblánál magának az országgyülésen többséget biztosítson; és egy képviseleti alkotmánynyal biró álladalom fenn nem állhat, hanem szükségkép elvesz, ha kormánya mellett többség nincsen.

„E nyiltszivű kijelölése után a bajoknak, melyek Magyarországot oly állapotba helyezik, melyből csak erőteljes eszközök által szabadúlhat, bátor vagyok az irányt szemügyre venni, melyben a segély lehetséges.

[1]) Dicséretes őszinteség, keményebben alig lehetne kárhoztatni a bécsi kormányt, mely, míg maga semmit sem indított, mindent meggátolni törekedett, mit a nemzet akart s kezdett.

1844. „Magyarország nem új, csak most alakítandó álladalom; hanem egy ódon, rég elavúlt törvények alatt létező, a természetnek kitűnő kedvezményeivel megáldott ország, melyben a kormány földje ugarként, műveletlen hever, mialatt más földeken a jó magot gyom fojtja el.

„Itt segélyre van szükség! És honnan jőjön az? Ha az felűlről nem jő, ugy az országnak csak egy út marad nyitva, bajaiból szabadúlni: a sociális forradalom útja. Oly álladalomban, hol a leglényegesb elemek egymással ellentétben állnak; hol a nemzetiségi érzelmek egymást ellenségesen érintik; a privilegiumok magoknak a kiváltságosak törekvéseinek gátot vetnek; hol a harmadik rend még csak csirájában létezik; hol az országgyüléseken gyakorlatiatlan eszmék és életérdekek közt élénk harcz foly, minden más vezérlet nélkül, mint melyre ama félig mívelt vagy épen míveletlen harczosok képesek: ily országban csak felűlről jöhet a segedelem; hogy azonban ez életbe léphessen, némi kiindulási pontra van mindenek előtt szükség.

„Ilyen gyanánt jelölöm én ki mindenek előtt egy biztos többségnek alakítását az alsó táblánál.

„Továbbá a lehetőség megszerzését, hogy ezen többség a kormány által vezettessék.

„E czélok elsejének elérésére szükséges, hogy a megyék más vezérlet alá jussanak, mint minő alatt eddig voltak.

„Azon fogalom, melyet a „coordinatio dietæ“ szavakkal kifejezünk, nem illik be a dolgok jelen állásába; mert maga e rendezés is csak egy oly megelőző rend eredménye lehet, melynek elérésére az országgyülési kormánytöbbség szolgálhat eszközűl.

„A többségnek — ezen, alkotmányos uton elérhető minden jó alapjának — felhasználhatására nézve egy feltétel kívántatik, mely nélkül a jóllét soha sem lesz elérhető. E feltételűl jelölöm én ki átalakítását azon modornak, mely szerint a törvények Magyarországban alkottatnak; oly

átalakítását, minőt minden képviseleti rendszerrel biró országok, legyenek azok monarchiák vagy respublikák, szokása ajánl. 1844.

„A helyett hogy, mint eddig a kir. propositiókban történt, a király kivánságát fejezné ki, miszerint a rendek törvényeket terjeszszenek elejébe, melyeket aztán megerősített vagy visszavetett: a király adjon a rendi gyülekezet elébe kidolgozott törvényjavaslatokat, melyeket a táblák megvitathatnak, elfogadhatnak vagy visszavethetnek, s utóbb, a rendek által tett módosítások szerint, a király megerősít vagy visszavet.

„E modornak foganatba vételére szükséges hogy: a) a király által előadott törvényjavaslatok egy mindenik tábla kebeléből választott bizottmány elejébe terjesztessenek, s a tábláknak e bizottmányok által mutattassanak be; b) a királyi törvényjavaslatot a király által különösen e czélra kinevezett biztosok védjék s világosítsák fel mind a bizottmányokban, mind az egész törvényhozó kar gyüléseiben.

„A törvényalkotás ezen modora becsének méltánylására elég már eme kérdés megfejtése is: mily állapotban volnának Angol- és Francziaország, Holland és Belgium s több német státusok, ha, az ott divatozó szokás helyett, a magyar volna bevéve, azaz: ha kész törvényjavaslatok előterjesztése helyett a kormányok propositióknak, vagyis a kamarák által azok kénye szerint kidolgozandó törvényczímeknek előadására szorítkoznának? Törvényeket soha sem fogalmazhat egy testület; testületek azokat felvilágosíthatják, javíthatják vagy megronthatják; de nem eszményesíthetnek törvényt, melynek alapfeltétele következetesség s részrehajlatlanság a felfogásban és alkalmazásban.

„Ugy hiszem, nem kell tovább mennem ezen őszinte s bizodalmas iratomban. A két kijelölt feltételben fekszik, meggyőződésem szerint, Magyarország üdvének első eszköze; ez maga képes csak a többi szükségleteket is életbe léptetni. Minden dologra kiindulási pont szükséges. Ha ez

1844. hibásan választatik, következményei soha nem érnek czélra. Magyarországban dolgokkal foglalkodnak, melyek nem magok a dolog; azt akarják, mi csak következmény lehet; építeni akarnak s nem kezdik az alap megvizsgálásával; pénzt akarnak, s nem gondolkodnak arról, hogyan lehet a pénzthozó terményeket értékesíteni; ha czélról van szó, elvonatkoznak az eszközöktől, vagy eszközökről beszélnek a czél világos kijelölése nélkül. Szóval ábrándokat kergetnek és nem aggódnak a tátongó mélységtől[1]). Ez, fenséges uram, az igazság képe, s beszédem nyiltszivűsége által tanúsítom fenségednek, hogy nem kételkedem, mikép nagy veszélyek forognak fenn. Végén állok egy hosszú pályának, mely nagy bajok elleni harczokkal volt tele; a természet rende szerint még csak keveset hajthatok végre; de annál világosabban áll szemem előtt a kötelesség[2]), hogy mit elfogulatlan szellemem a trón és ország érdekében igazság gyanánt jelöl ki, azok előtt el ne rejtsem, kik eszközökkel birnak, melyek nálam hiányzanak. Kelt Bécsben 1844-ki május 9-én. (Aláirva) Metternich."

Alig hiszszük, hogy volna kormány a civilisált Európában, mely, ha csak bizodalmas levélben is, ily vallomásokat tett volna valaha a maga eljárásáról, mint minőt a nagyhírű bécsi miniszter e levelében találunk. A mulasztások és vétkes cselekvések, a positiv és negativ bűnök mily összegének kellett ott felhalmozva létezni, hol a miniszter,

---

[1]) A mily igaz s őszinte volt a herczeg a kormány eljárásának ábrázolásában, oly túlzó s igazságtalan itt a nemzet iránt. Ennek tulajdonítja, mi jobbára szinte a kormány hibája volt. Nem lehet ugyan tagadni, hogy sok ferdeség s fonákság merült fel a magyar közéletben; mi azonban legtöbb esetben onnan eredt, hogy a kormány örökös negatiójával, megkövesült mozdulatlanságával s minden reformtóli iszonyodásával a nemzetet minden kezdeményezéseiben gátolta és zavarta, minél fogva a jó is gyakran fonákká törpült.

[2]) Vajha e kötelesség érzete husz évvel elébb ébredt volna fel a nagy hírű miniszterben! ki ha Ferencz által néha talán gátoltatott is, 1835 óta mindenható vala.

ki harmincz év óta állott a kormány élén, pályája végén ily vallomásokra kényszeríttetik öntudata által! A fejedelemtől, a minisztertől, a kormányrendszertől, vagy összevéve mind ezektől származott-e az ország nyilvános életének ama sajnálatos állapota, mely ezen okiratban nagy részint hűven ábrázoltatik, fölösleg kutatni: elég a történelem birószéke előtt az állapot létezése, hogy e kormányra kimondja itéletét; a nemzetre nézve pedig elég maga ezen önvallomás, hogy feljogositva érezze magát, nyíltan vádat emelni a világ előtt azon okok ellen, melyek oly állapotot idéztek elő, hogy ha gyorsan nem nyujtatik valahára segély, „az országnak csak egy út marad nyitva bajaiból szabadúlnia: a sociális forradalom útja". 1844.

Bővebb commentár, e levélre, ugy hiszszük, szükségtelen. A szóban forgott reformokra s a miniszter némely állításaira nézve mindazáltal érdekes olvasni főherczeg József nádor válaszát, kit a részvét vádja alól, legalább részben, kiment az, hogy, bár az uralkodó ház tagja s az ország első hivatalnoka volt, Bécsben nem igen hallgatták meg. Neki, kit szabadelvűbb nézetei miatt, gyakran gáncsoltak s „Rákóczynak" gúnyoltak, kezei legtöbb esetben kötve valának; hatása legfelebb annyi volt, hogy mint a törvények őre, s a nemzetnek a trón előtti közbenjárója, néha egynémit megakadályozhatott, megváltoztathatott; de a nemzetnyomorgató rendszernek jótékonyabbal felcserélését eszközleni, hatásán kivűl esett. — Válasza Metternich levelére ime következő:

„Kedves herczeg Metternich! — Önnek említett iratára, melylyel különben egyetértek, a következő gyakorlati észrevételeket teszem.

„Azt mondja ön ezen iratában, hogy nincs lehetőség, mely szerint a kormány az országgyülésen magának többséget biztosítson. Ezen véleményben feltételetlenűl nem osztozhatom; sőt azt hiszem, a kormány nincs híjával azon eszközöknek, melyek által azt magának megszerezheti. Hogy

1844. mindazáltal az utólsó országgyüléseken a kormány előadásainak eredménye ingadozott, s egy tömött többség nem létezett, annak okát részint abban keresem s találom, hogy a vármegyék eddigelő nagyon is magokra hagyattak, s a követek szerencsés választására és az utasítások készitésére a kormány csak igen csekély befolyást gyakorlott; részint pedig abban, hogy az eszközök, melyek e czélra használtattak, a helyhatóságok és személyek viszonyaira nézve nem vétettek mindig kellőleg számításba.

„Azon tételt illetőleg: hogy Magyarországban a leglényegesb elemek egymással ellentétben állnak, s a nemzetiségi érzelmek egymással ellenségesen küzdenek, ugy hiszem, az utóbbikat a tulajdonképeni Magyarhonra nézve, (tehát eltekintve a melléktartományok s azoknak nemzetiségi és nyelvharczától az anyaország irányában) nem igen lehetne bebizonyítani; mert miután jelenleg a latin nyelv használata Magyarországban szintugy, mint a többi Európában, hanyatlásba esett, az ország lakosai a magyar nyelvnek hivatalos használatában semmi nehézséget nem látnak, feltéve, hogy saját nyelvöknek magok közti használatában ne korlátoltassanak. Ezen nézetben általában osztoznak az országot lakó minden fajok s nemzetiségek; az újabb időben, kivált az országlakosok ifjabb része élénk törekvést tanúsít, a magyar nyelvet még ott is, hol azt közönségesen nem beszélik, sajátjává tenni.

„A mily helyes, továbbá, amaz ön által kimondott axioma, hogy törvényeket testületek nem fogalmazhatnak: oly bizonyos ellenben az is hogy, ha törvényjavaslatok készítése egy vagy több egyénekre bizatik, ezeknek oly egyéneknek kell lenniök (Magyarországra nézve t. i.), kik az alkotmányos fogalmakban jártasok, s ezen ország viszonyainak és nemzeti szellemének, sőt még a nemzet előitéleteinek és hibáinak is kellő ismeretével birnak, s előitéletektől magok is mentek. Ha az országgyülés bevégzése után azon szabályok foganatba vétetnek, melyek a várme-

gyék igazgatásának és vezérletének javítására megkivántatnak, ugy én azt, hogy a kormány részéről kész törvényjavaslatok adassanak elő, a jobb rendre s az országgyülések nagyobb foganatosságára nézve, Magyarországban az első helyes lépésnek tekintem. Már most is pártolja az országlakosok nagy része ezen rendszabályt, és ezen nézet még a jelen országgyülés tanácskozásaiban is nyilatkozik. Miután azonban, mint ön, kedves Metternich herczeg, oly helyesen megjegyzi, az említett újítás, czéljának csak ugy felelhet meg tökéletesen, ha az országgyülésen királyi biztosok jelennek meg, kik a kormány törvényjavaslatait a bizottmányokban és a rendek előtt felvilágosítják és védelmezik: azért oda kellene mindenek előtt hatni a kormánynak, hogy a megyék a magok utasításaiban ezen rendszabályok mellett s a mellett nyilatkozzanak, hogy azok közkivánatképen kéressenek ki ő felségétől, mit a kedélyek mostani hangulatában nem volna nehéz elérni. 1844.

„Nem kevésbbé fontos, hogy a kormány különös gondot fordítson arra, hogy az ily módon a rendek elejébe terjesztendő törvényjavaslat oly nemű legyen, mely az országnak a kormány atyai szándékaiban való bizodalmát öregbítse; mert, meggyőződésem szerint, minden javítás csak úgy lehet sikeres, ha a közvéleménynyel találkozik s helyeslést nyer; miért is igen fontos, hogy a kormánynak első lépése ezen oly fontos dologban sükeretlen ne legyen. Pozsony, 1844-ki május 14-kén. (Aláirva) József.“

A bécsi kormány nézetei, a Magyarországban jobbára általa előhozott vagy fonáksága következtében támadt százados bajok orvoslatát illetőleg, általában véve, helyesek voltak, feltéve, hogy a főherczeg-nádor tanácsai, miszerint t. i. az új rendszabályok alkotmányos modorban létesíttessenek, s a kormány által teendő első lépések a közvélemény tetszését megnyerjék, megtartatnak. Az ország igen megunta már ama tétlen, negativ eljárást, melyet a kormány eddigelé követett. Magok a védegyleti mozgalmak is,

1844. csak a reactio bélyegét viselték magokon a kormány ellen, mely, míg maga semmit sem lendített, a nemzettől kezdeményezett javításokat az országgyülésen rendszeresen ellenzeni látszott. Azon esetre tehát, ha a kormány a cselekvés terére lépne, eleve is bizonyosnak lehetett tartani: hogy sokan még azok közől is, kik elébb tétlensége miatt lettek ellenzőivé, most azonnal zászlói alá gyülnek, mihelyt látandják, hogy haladni s pedig alkotmányos modorban kiván haladni; a többség azonnal rendelkezésére álland, mihelyt az eddigi bizodalmatlanság okai megszűnnek.

Nem sokára tehát a főherczeg-nádornak feltételes megegyezése után az új kormánytervben, július 4-dikéről egy királyi kézirat érkezett le gr. Majláth Antal kanczellárhoz, melyben a felség következőleg nyilatkozott: „Magyarországomnak jelenlegi viszonyai kétségkivűl alapos megfontolást igényelnek, melynek czélja ugyan a magyar alaptörvények fentartása legyen, de a melynek eredményei által a kormány elevenítő s megvédő tettereje biztosíttassék, az anarchiával határos mostani állapotnak vége vettessék, szóval, az országnak rendezett igazgatása minden ágaiban lehetővé tétessék. E fontos feladat sikerítésére sürgetőleg szükséges, hogy az annak megoldására irányzandó terv a kormány által felkaroltassék, életbe léptettessék s az ország conservativ pártjának segélyével keresztűlvitessék. E szándékból elhatároztam egy titkos bizottmányt rendelni, melynek feladata leend, a lehető legrövidebb idő alatt tervet dolgozni ki s adni elő, mely szerint a kormány ez ügyben a maga lépéseit irányozza.“ E titkos bizottmány tagjaiúl Majláth kanczellár elnöklete alatt b. Józsika Samu erdélyi, Szögyény László magyar udv. kanczelláriai tanácsosok, jegyzőül Paziazzi titkár neveztettek ki a felség által.

E bizottmány okt. 10-kén nyujtá be munkáját a felségnek, melyre ez aztán november 11-én kelt kéziratában következő rendelettel hagyta meg az új igazgatási rendszer életbeléptetését: „Akaratom oda megy ki, hogy a

megyei főnök tiszte a jövőben az 1723-ki 56-dik törvény értelmében kezeltessék, hogy a vármegyék igazgatása minden más hivataltól elválasztassék s minden megye-főnök arra köteleztessék, hogy megyéjében lakjék, minden köz, és az előforduló tárgyak fontossága szerint a kisgyűléseken is elnököljön, a törvényszékek, kivált a büntető sedriák gyülésein, nem különben az árva és számvizsgáló székeken gyakran részt vegyen, s így az igazságszolgáltatás és számadások helyességéről magának meggyőződést szerezzen, ott hol önkényt, visszaélést vagy részrehajlást észlel, orvoslatot teremtsen; hasonlókép a megyei pénztárt gyakrabban váratlanúl vizsgálja meg, az adóbehajtást, ha kell, még a hanyag vagy tisztátlan kezű hivatalnokok felfüggesztésével is, nyomatékosan eszközölje, megyéjét évenként beutazza, a községek igazgatását, főleg azok számadásait, az adó részletes felosztását, azok pénztárait s jegyzőkönyveit az illető tanácsbeliek jelenlétében vizsgálja meg, a lakosok panaszait a községi s megyei elől járók ellen hallgassa meg, s a mennyire lehet, tüstént helyben orvosolja, ügyeljen fel a megyék építkezéseire és útaira s gondosan vizsgálja meg, vajjon a közmunkák igazságosan és méltányosan vannak-e felosztva? Szóval, középpontja legyen az egész megyei igazgatásnak." 1844.

Meghagyja tovább a kanczellárnak, hogy a helytartótanács által ezen elvek szerint a főispánok és administrátorok számára egy új, a jelen viszonyokhoz mért útasítást a lehető legrövidebb idő, legfölebb három hónap alatt dolgozzon ki, mely aztán a kanczellária által megvizsgáltatván, megerősítés végett ő felsége elejébe terjesztessék.

„Szorosan hivatalos működéseiken felül pedig elnöki úton kötelességökké teendő a megyei főnököknek, hogy megyéikben a kormány és alkotmány iránt loyalis többséget szerezni, a gyülések s az azokat megelőző combinátiók felett részletes tudósítást adni, a gyülésekről a helytartótanácshoz felterjesztendő jegyzőkönyveket megvizsgálni,

1844. minden fontosabb pontot megjelölni, s azokra nézve, melyek ellenvetés alá eshetnek, észrevételeiket megtenni, továbbá az államkormány útasítását minden fontosabb kérdésben annak idején kikérni, s avval a tisztújítás felől is értekezni és annak megbizásait, amennyiben a főispán személyes működésére vonatkoznak, múlhatatlanúl teljesíteni, egyébiránt pedig minden hatalmokban álló eszközökkel végrehajtani törekedjenek.

„A megyei főnökök tekintélyének s befolyásának emelése végett, azok nem csak arra felhatalmazandók, hogy a közszolgálat és a jó ügy érdekében szükségesnek vagy lényegesen hasznosnak vélt jutalmazásokra s kitűntetésekre indítványt tehessenek, hanem általában is azon elv tartandó szem előtt, hogy az illető főispánok s administrátorok minden előforduló alkalmazás, előléptetés vagy bármi más kegyfolyamodás felett meghallgattassanak, indítványaik s tudósításaik méltányoltassanak, s a határozatok közzététele általok eszközöltessék. — Hajlandó vagyok, továbbá, a megyefőnököknek, miután a valóságos államhivatalnokok minőségébe lépnek, a nyugdíjképesség előjoga mellett, utóbb nyugdíjúl is beszámítható évenkénti állandó 2000 ftnyi fizetést, a megyék házi pénztárából huzott tiszteletdij betudása mellett pedig négy és három ezer frtnyi tiszti járulékot oly feltétel alatt engedményezni, hogy nekik az említett díj és tiszti járulék a kincsletből fizettessék ki, hogy 26 megyei főnök a nagyobb s ugyanannyi a kisebb tiszti járulékot huzza az egyén érdemfoka s a helyviszonyok szerint.

Továbbá a megyefőnök segítségére egy 700 és 800 frttal díjazott titkár rendeltetik, nyugdíjképességgel s udvari fogalmazói ranggal, kinek kinevezése az udv. kanczelláriát illeti.

A jelenleg hivatalban lévő főispánok még azon esetben is megtartják méltóságukat, ha más elfoglaltatás miatt megyéiket a fentebb leirt módon személyesen nem vezethetnék, vagy az új rendnek magokat más okokból alája

nem vethetnék. Ezen esetben mindazáltal helyettesítésökre adminisztrátorok lesznek kinevezendők, ugyanazon díjjal és tiszti járulékkal, mely a főispánt illeti. 1844.

Egy további pont rendeli, hogy ezen főispánok és adminisztrátorok tiszti eljárásukért felelősekké tétessenek, a hanyagok pedig vagy azok, kik az ellenzék irányában engedékenyek, vagy avval épen összejátszanak, vagy hivatalos hatalmukkal visszaélnek, a kormányszékek részéről kellő szigort tapasztaljanak.

E rendeletekről a nádor is oly útasítással értesíttetett, hogy az új megyefőnökök kinevezése iránt a maga részéről is mennél rövidebb idő alatt tegyen felterjesztést, miszerint az új rend mindjárt az országgyülés bezárása után életbe léptethessék. A kanczellárnak pedig meghagyatott, hogy a létező főispánokat ezen új rendről értesítse s nyilatkozatukat vegye, akarják-e megyéiket e szerint igazgatni s ha más tisztséget is viselnének, erről hajlandók-e lemondani ?

A főherczeg nádornak véleménye még az iránt is kikéretett, mily módon lehetne a helytartótanács lesülyedt tekintélyét emelni, hatáskörét tágítani, személyzetét új erőkkel felfrissíteni ? Ugyanezek iránt gr. Majláth is véleményadásra szóllíttatott fel az udv. kanczelláriára nézve. Mivel pedig e kormányszék teendői ezentúl az országgyülési előmunkálatok által tetemesen szaporodni fognának, egy második alkanczellár egy új udv. tanácsos és két titkár kinevezése is elrendeltetett. A felség ugyanis a titkos bizottmány azon indítványát, hogy az országgyülés elébe ezentúl kész törvényjavaslatok terjesztessenek, elfogadta s megrendelte, hogy a kormány erre vonatkozó egész eljárásának terve legalább az 1846-ik év második felében felterjesztessék.

Látni ezekből, hogy a kormány egészen átalakítani szándékozott az ország közigazgatását.

A terv sikerének tekintetében minden attól függött, ki lesz az egyéniség, mely által a kabinet az új kormány-

1844. rendszert foganatba véteti? — és ezen egyéniség mily eszközökhöz nyúland, hogy a megyékben, melyeket eddigelé a választott alispánok igazgattak, az új mód szerint eljárandó főnökök készséges engedelmességre s a megyei közönség részéről támogatásra találjanak, a kormánynak többséget nyerjenek? Legbiztosabban czélt ért volna a kabinet, ha a szabadelvű pártnak mérsékeltebb színezetéből választja ezen egyéniséget. Ily bátorság s nyíltság a választásban, egyszerre megnyeri a nemzet nagy többségének bizodalmát, a nélkül, hogy a radikál s demokrat elv uralomra jutásától kellett volna tartani. Az ellenzék, midőn kormányra jut, rendesen mindenütt felhágy irányának ama túlzásaival és szélsőségeivel, melyeket, még mint ellenzék, tüntetés gyanánt, czégérül szokott kitűzni. Nálunk, hol a kabinet eddig soha sem követte azon alkotmányos szabályt, miszerint a többséget emelte volna kormányra, ennek megtartási vágya még hasonlíthatatlanúl erősebben hatott volna a reformpárt mérséklésére, ha kebeléből választatik a kanczellár. Egy Széchenyi István vagy egy Deák Ferencz, például, a kormány élére helyezve, kanczellárrá kinevezve, kétségkivűl biztos többséget szerzett volna a kormánynak; más részről pedig képes lett volna e többség szellemét s elveit is annyira mérsékelni, hogy legkisebb oka sem lehet vala a kabinetnek félni a demokratia és radikalismus túlcsapongásaitól. Ily szabadelvű egyéniség a kormányon lett volna egyedűl képes keresztűlvinni a királyi kéziratban előadott új igazgatási tervet; mert ily egyéniség, kit a nemzet közbizodalma kisért volna a kormány élén, némileg a homoeopathia elvei szerint hatott volna a szabadelvű párt mérséklésére, túlzásainak megszűntetésére; miután kétséget alig szenved, mikép e túlzások nagy része csak onnan eredt, hogy az ellenzék, többsége daczára, sem juthatott eddigelé a kormányra. E században még csak egyszer közeledett a kabinet ezen alkotmányos elvhez a kanczellár választásában, midőn Reviczky Ádámot nevezte ki e fő

kormányhivatalra. És már e közeledésnek is mily jótékony volt hatása! A nemzet többségének bizodalma egyszerre megnyílt a kormánynak; tanúja ennek az 1830-ki országgyülés történelme. Magok az ellenzék vezérei, Nagy Pál s mások, lőnek a kormány iránti bizodalom legbuzgóbb őreivé, a trón kivánatainak pártolóivá, s az ellenzék mérséklőivé, nehogy a nemzeties érzelmű kanczellár működése megnehezíttessék s a kabinet más egyént állítson a kormány élére. S nem is veszté el e bizodalmat Reviczky mind addig, míg ki nem világlott, hogy a bécsi kormányrendszer erősebb mint ő, s az által kezei kötve vannak a nemzet kivánatai teljesítésében. 1844.

Most, midőn a nemzet számos éveken át sajnosan tapasztalta, hogy a kormány hozzájárúlta nélkül a legszükségesebb reformokat sem képes keresztűlvinni az országgyülés; midőn továbbá a különben szabadelvű reformoknak számos barátja is aggódva tekintett ama túlzásokra, melyek néha az ellenzék kebelében felmerűltek, s a mérséklés szükségét hirdette, nehogy a reformok túlhajtás miatt lehetetlenné váljanak: egy szabadelvű kanczellár kinevezése most minden valószinűséggel mérsékletebbé, engedékenyebbé tette volna a reformpártot. Azon körűlmény, hogy a felső házban eddigelé a conservativ párt tartotta a többséget, nem lehetett akadály; mivel ezen conservativ többség ott épen azért létezett, mert azt a kormány akarta és csinálta. Egy szabadelvű kanczellár a felső házban is azonnal többséget vala szerzendő a tőle függő számos püspökök és főispánok által a kormánynak.

De a kabinetnek, bár maga is meggyőződött már a reformok szükségéről, s kivánta is a maga szelleme szerint létesíteni azok egy részét, nem volt bizodalma a szabadelvű reformpárt egyéniségeiben; vagy az alkotmányos elveknek nem akarta tenni azon concessiót, hogy a létező kétségtelen többség kebeléből válaszszon kanczellárt. Többséget óhajtott nyerni az országgyülésen; de azt nem azon pártban ke-

1844. reste, mely a nemzet nagyobb részét magában foglalá s kész többséggel kinálkozott; hanem ezt mesterségesen akarta előteremteni. És így a conservativ párt azon töredékének szűk körében kényteleníttetett körűltekinteni, mely magát fontolva haladónak nevezte, s mely által tulajdonképen a reform terére vonatott.

E töredéket, miként tudjuk, az 1839/40-ki országgyülésen gróf Dessewffy Aurél alkotta, s annak tanait, czéljait s eszközeit is ő fejtette ki „Világ" czímű hírlapjában. Ha a geniális szellemű gróf még életben van, most kétségkivűl ő emeltetik a kormány élére. Az ő kora halála után gróf Apponyi György és báró Jósika Samu lőn e conservativ párttöredék vezére. A kabinet tehát most az ő kezeikbe adta a hatalmat, őket bízta meg ama tervek létesítésével, melyek Metternich idézett levelében s az imént közlött kir. kéziratban foglaltatnak. Pár héttel az országgyülés befejezése után Apponyi György magyarországi, Jósika Samu pedig erdélyi alkanczellárrá neveztetett. Azonban, azért-e, mivel a kabinet Apponyi György erejében teljes bizodalmat nem helyezett, s őt eleve próbára vetni akarta; vagy azért, nehogy oly színben tűnjék fel, mintha az ellenzéknek akarna tenni engedményt, s az alsó ház bizodalmatlansági határozata birta volna rendszerének s embereinek megváltoztatására; vagy végre a tiszti hierarchia hagyományainak kíméletéből: gróf Majláth Antal mindamellett is, hogy ő az új rendszert nemcsak nem pártolta, sőt felőle gúnyosan szokott volt nyilatkozni, a főkanczellári hivatal czímét még azután is több ideig viselte, s csak szabadsággal bocsáttatott el, egészsége ápolásának ürügye alatt, a kanczellariától. S bár a kormányhatalom egészen Apponyi kezére jutott, az ország egy ideig alig vette észre a változást; s arra aztán csak a közéletben felmerült tények által tétetett figyelmessé.

Apponyi György és Jósika Samu kanczellárokká neveztetése.

Ezen alattomoskodás nagy hiba volt a kabinet részéről. Oly kormánynak, mely századok óta ellenzékben állott

a nemzettel, gyakran és sokaktól még nyíltan bevallott engedményei is gyanúval fogadtatnak; újításai pedig, bár a nemzetnek kedvezők, egyelőre bizalmatlansággal találkoznak, kivált ha szándékait eleve világosan ki nem hirdeti, az újítás lényegesb elveit s a határt, meddig haladni kiván, határozottan ki nem jelöli. Az újítás természetéről fel nem világosított nemzet azt igen természetesen csak a kényuralom, az absolutismus újabb eszközének tekinti. Igy lett eleve népszerűtlenné II. Józsefnek sok, különben üdvös reformja. 1844.

Most is a nyíltság lett volna legczélravezetőbb. Ha az új kanczellár Metternich idézett leveléből s a közlött királyi kéziratból némi módosításokkal egy új kormányprogrammot készít, s azzal nyíltan, bizodalmasan lép fel a nemzet előtt: nem lehet kételkedni, hogy az kedvezőleg fogadtatik; maga a nyíltság s a nemzet közvéleményének tett engedmény is feléje fordítja a kedélyeket. Holott így, miként történt, eleve is bizalmatlanságnak kellett nyilatkozni az új rendszer iránt, mely mintegy becsempésztetett a másod alkanczellár személyével, kivált miután az új irány foganatba vételének első lépései sem voltak szigorúan törvényesek.

A nyíltság most annál czélszerűbb és szükségesebb volt volna, minthogy egy részről Apponyi György személye ellen, ki, bár a conservativ párthoz tartozott, de egyébiránt a mérsékelt reformokat őszintén óhajtó, elvei s meggyőződéseiben minden mellékes tekintetektől ment, független, nemzeties szellemű, derék hazafinak tartatott, egyelőre nem volt kifogás; más részről pedig, miként levelében a főherczeg nádor is bizonyítá, a kormánynak ama szándékai, miszerint a törvényhozó kar elébe kész törvényjavaslatok terjesztessenek, s a kamarákban a kormány is különösen e végre kinevezett biztosok által képviseltessék, az ellenzék kivánataival is találkoztak. Ez a parlamentáris kormánynak némi szinét viselte volna; s első lépésűl kétségkivűl ezt is

1844. eléglendő vala a valódi parlamentáris, felelős kormány behozatalára törekvő ellenzék.

A pártok állása. A kormánytervekre nézve egyébiránt, ha azok kellő óvatossággal ugyan, de nyíltan s bizodalommal terjesztetnek a nemzet elejébe, a körülmények most felette kedvezők valának. Az ellenzéki párt egy idő óta két felekezetre szakadt, melyeknek egyike sem közeledett ugyan elvben a conservativ párthoz, minthogy azonban egymástól több tekintetben elváló, sőt egymással ellenkező tanokat hirdettek, erélyök s hatásuk a kormány irányában már a szakadás következtében is csökkent. A szakadásra az adott alkalmat, hogy Kossuth Lajos a Pesti Hírlap szerkesztőségéről, a kiadótól hihetőleg felsőbb intés következtében támasztott némi anyagi nehézségek miatt, még az év első felének végeztével lemondván, a lap szerkesztését Szalay László vette által, ki azt báró Eötvös József, Csengery Antal, Trefort Ágoston s több más munkatársak segedelmével, az eddigiektől egészen különböző elvek szerint vezette.

A „Pesti Hírlap". A „Pesti Hírlap" három és fél éviglen volt Kossuth szerkesztése alatt; s azt még ellenségei sem tagadhatták, hogy a hírlapi irodalmat tulajdonképen ő teremtette, ő tette azzá, minek lennie kell; „óramutatóvá a nemzet életében, hajnalcsillagává a világosság napjának, a jelen izzadó munkásává, mely a jövőt előkészíti; élesztő fuvalmává a rejtekben csillámló szellemszikrának; őrjévé a jogszerűségnek; reményhorgonyává a szenvedőnek; zászlóvá, mely körűl szellemi tábort üssenek, kiket egyenlő elvek vezetnek, kiknek szívökben egyenlő érzelem ég." Előtte a napi lapok jobbára csak csekélyes napi események tárházai voltak, ő azt nemzeti átalakulásunk tanszékévé tette, hol minden reform, minden teendő megvitattatott, hol a nemzeti élet minden lüktetése, minden szüksége, hiánya, s a mód és eszközök, melyek által azokon segíteni lehet, felvilágosíttattak s előterjesztettek. Ő tette a honi időszaki sajtót minden műveltebbek életszükségévé. Előtte a nagy részben silány

lapok csak tengettek; ki jobb lapot olvasni vágyott, francziát vagy németet vett kezébe; a legjobb is alig emelhette előfizetőinek számát két ezerre. A Pesti Hírlapot mindenki nagy kiváncsisággal olvasta, minden száma hozván valami érdekest a nemzeti élet változatos mezejéről. Előfizetőinek száma a hat ezret meghaladta; holott most versenytársainak néhányai is több olvasóval dicsekedhettek, mint az előtt. 1844.

Mily nagy volt légyen e lap hatása a nemzetre, már fentebb, azon harcz elbeszélésénél láttuk, melyet előbb Széchenyi István, utóbb Dessewffy Aurél támasztott ellene. Itt csak magának Kossuthnak szavait idézzük, melyekkel leléptekor olvasóitól búcsút vőn. „Miként a pálma teher alatt nő — úgymond egyebek közt, — úgy erősödött az én állásom s a párt, melynek a 'Pesti Hírlap e mai napig organuma volt. E párt ellenében nem lehet többé büszke szemöldökkel kicsinybevételt affectálgatni; nem lehet akként nézni reá, mint a haladásnak nyomatéktalan, hatástalan declamatoraira; mert akár a törvényhatóságok utasításaira s egyéb működéseire, akár a sociális élet jeleneteire vessük figyelmünket, mindenütt elismerve találjuk az irányt, melyben ezen párt kitűzött czélja felé hatályosan törekedett. És e czél: szabadság s alkotmányos jog minden magyarnak; nemzeti jóllét, mely a szabadság gyökeréről hajtson; közös teherviselés különbség nélkül, s az alkotmányos szabadság közös élvezete, azon organikus formák kifejtése s a népképviselet kellékeihez idomítása által, melynek köszönhetjük, hogy „él magyar, áll Buda még". Vagy is egy szóval: magyar formákhoz szabott valódi népképviselet: e szó mindent magában foglal". Miként idézett szavai is bizonyítják, Kossuth a Hírlap által vezérévé lett az ellenzéknek, s minthogy e párt a nemzetnek hasonlíthatlanúl nagyobb részét foglalta kebelében, némileg vezérévé lett a nemzetnek is a reformok, az átalakulás pályáján. A szerep, melyet 1835 óta, kivált az 1839-ki országgyülésen Deák Ferencz, a bölcs és mérsékelt férfiú, oly dicsően s oly sü-

1844. kerrel játszott, Kossuth kezébe került. Ezt engedni minden esetre hiba volt Deáktól. Mert bár Kossuth érdemei tagadhatatlanok, bár ő czélban s a legtöbb eszközökben is megegyezett Deákkal; de, mint Széchenyi is oly keserűen hányta szemére, a modorban a kellő eszélyt, ildomot megvetette, s kezdője volt azon modornak, mely, hol joga kétségtelen, mérsékletet többé annak kivívásában nem ismer, zajosan követelő, gőgös, hetvenkedő, szenvedélyes és ingerlő; mi által aztán sokszor nem csak a különben elérhető czélt téveszti; hanem könnyen féktelen szellemet, veszélyes irányt is kelthet a vezért követő nagy közönségben. És nem lehet tagadni, hogy e veszélyes modor s irány nagyon kezdett terjedni az ifjabb nemzedékben, mi főleg Kossuth rovására jegyzendő.

A radikalismust, mely a magyar reformirányt bélyegezte, ő merészebben kifejté és szélesebbre terjeszté, mint a Széchenyi István által indítványozott s tervezett reformokban rejlett. A demokratiát nem tűzte ugyan ki egyenesen zászlajára, s róla mint rendszerről általában nem is vitatkozott; de iránya minden reformnál lényegesen demokrat szellemű volt. Ezen irány nem gátolta őt, hogy mind e mellett is legbuzgóbb apostola legyen a megyei törvényhatósági rendszernek. Azon tan, mely a megyei rendszert politikai státus-theoriává emelni törekedett, Wesselényi Miklós, Ragályi Tamás s mások kezdeményezése után, benne talált legmelegebb védőre s kifejtőre. A megyei rendszert, mely a lefolyt idők viharaiban oly hasznos szolgálatot tett, mely alkotmányos életünket a bécsi absolutismus ellenében szivós erélye, passiv ellenállása által megmentette, — ő a tervezett reformoknak sem akarta feláldozni; ő azt lényegében oly becses institutiónak tartá, melyet Európa bár mely alkotmányos institutiójáért sem akart cserébe adni; sőt azt, népképviseleti alapokra fektetve, s hiányaiban épen a népképviselet által kijavítva, kellőleg módosítva, továbbra is fentartandónak, megörökítendőnek tanácslá, mint oly sa-

játszerű nemzeti kincset, mely összeköttetésünkből az osztrák császársággal eredő körűlményeink közt alkotmányos közéletünknek leghatalmasb védfala, biztosítéka; mint oly institútiót, mely a szabadságot s politikai joggyakorlatot a nép mindennapi életével összeköti; széles alapú önkormányzatot biztosít. Szóval, Kossuth s vele együtt a szabadelvű reformpárt nagyobb része, a megyerendszert, a népképviselet által kijavítva s tágítva, akarta alapjává tenni egész átalakulásunknak, arra, mint szegletkőre, építendő minden politikai reformot. 1844.

A központosítási iskola.

Lényegesen különböző, kétségkivűl alaposabb, mert a tudomány szilárd talapjára fektetett elvekből indúltak ki a Hírlap új szerkesztői. Ezek, mindnyájan szintoly kitűnő tehetségű, mint jeles készületű fiatal publicisták, a nyugateurópai fejlettebb politikai tudományok s állapotok tanúlmányozása által érlelt, magasabb államférfiúi nézeteket s elveket hoztak a lap szerkesztésébe. Szalay László, a főszerkesztő, már 1837-ben, mint jogtani iró lépett fel a „Themis" czimű folyóirattal, melyet Eötvös, Pulszky, Trefort s más társak közremunkálása mellett indított meg. A folyóirat az európai magasabb politika hangján s tanai szerint szólott a nap némely kérdései felől. De e tanok felfogására még kevesebb érettség létezett közönségünkben, mintsem hogy azok már akkor beútat nyerhettek volna közéletünkbe; s a lap, részvétel hiánya miatt, már a harmadik füzettel elakadt. Majd 1839-ben, Kollár Ferencz publicistai pályájának az akadémia közgyülésén felolvasott szintoly szép mint alapos jellemzésével —, a következő évben pedig a „Budapesti Szemle" kiadásával vonta magára újabban is a köz figyelmet. E folyóirat tüzetesen kezdé megvitatni politikai s társadalmi kérdéseinket, egyezményt eszközleni a tudomány és élet között. De ugyanazon okokból, mint a Themis, ez sem örvendhetett pártolásnak, s már a második kötettel kénytelen lőn a szerkesztő felhagyni különben oly hasznos vállalatával. Több méltánylást nyert

1844. Szalay „A büntető eljárásról, különös tekintettel az esküdtszékekre“ czímű 1840-ben kibocsátott munkájával, melyet a szakemberek oly becsesnek ismertek fel, hogy a büntető jog codexének kidolgozására választott országos bizottmány őt nevezte ki egyik tollvivőjeül. Ezen állás széles tért nyitott Szalaynak a közügyre nézve hasznossá tenni politikai s jogtudományi alapos ismereteinek kincseit. A büntető törvénykönyv, melynek készítésében Deák Ferenczczel együtt, tán ő vett legtöbb részt, oly jelessé vált, hogy még a legkitűnőbb németországi jogtudósok is megvallák róla, „hogy nem létezik törvénykönyv, mely annyi eredetiséggel birna, s mely a legújabb büntetőjogi nézeteket az igazság követeléseivel oly nagy mértékben egyesítené, mint a magyar törvényjavaslat“. De a közremunkálásnál e törvénykönyvben, mi neki Deák Ferencz s más első rangú államférfiaink barátságát szerzé meg, még szélesebb tért nyitott neki, tudományos készűltségének s helyes államférfiúi nézeteinek érvényesítésére, a lefolyt 1843-ki országgyülés, melyen mint Korpona város követe jelent meg, s hol, mint fentebb is érintők, kivált a vallási és városrendezési kérdésekben nyilvánított magasabb politikai nézeteivel vonta magára a köz figyelmet. Hogy ezekkel még sem nyert köztetszést, nem az ő, hanem a közönség hibája volt, mely a divatos, de szűk látkörű politikától elfogúlva, e magosabb mezőn még nem birt tájékozási képzettséggel. E tulajdonokból eléggé megérthető, hogy Szalay, midőn a Hírlap szerkesztését 1844 közepén átvette, az alaposan tudományos férfiú reputátiójával igen, de népszerűséggel, kivált mint Kossuth szerkesztő-utóda, nem birt, nem birhatott a közönségben, melynek őt maga Kossuth is mint becsületes tudós, de idegen embert mutatta be búcsuszavában[1]). Ő egy év múlva Csengery Antalnak adta ugyan át a szerkesztői tollat;

[1]) Lásd e jeles férfiú irói s politikai arczképét barátja, Csengery Antal többször dicsért „Szónokok és Státusférfiak“ könyvében.

de utóbb is számos éven át munkatársa maradt a lapnak, folyton alapos czikkeivel gazdagítva annak hasábjait. A szerkesztő változása nemcsak nem csökkentette, de sőt némi tekintetben emelte a lap belbecsét; mert Csengery hasonló alapos tudományossággal s politikai képzettséggel több gyakorlottságot, sokoldalú ismereteivel folyékonyabb, rövidebb, világosabb irályt vitt a szerkesztésbe, mi hírlapnál, mely könnyű értelmet igénylő vegyes közönséghez szól, lényeges tulajdonság. — A szerkesztőkénél nem ritkábban találkozott a közönség e lapokban mind addig, míg ezektől őt a szabadelvű ellenzék másik, nagyobb töredéke nem vonta ismét magához, Eötvös József nevével, ki valamint a regényirodalomban az olvasó közönség kedvencze volt: ugy politikai czikkeibe is mindig nagy érdeket tudott önteni mély felfogása s élénk, gyakran az ékesszólásig emelkedő, sőt néha szinte költőileg áradozó magas röptű előadása által. Czikkei utóbb „Reform“ czím alatt könyvűl is megjelentek, mely ezen kori politikai irodalmunk legbecsesb elmeszüleményeinek egyike, s a politikai rendszerek feletti helyes nézeteinél fogva maradandó becscsel bir. 1844.

A „Pesti Hírlap“, e férfiak keze alatt, a legtöbb anyagi, társadalmi s magánjogi reformokra nézve azontúl is megtartá ugyan eddigi irányát; de a nyilvánjogiak tekintetében új tanoknak, új rendszernek lőn hirdetője. Szerkesztői, a Kossuth által oly nagy előszeretettel ölelt megyerendszer helyett, az alkotmányos központosítás rendszerét emelték lapjok főelvévé. Ők a megyerendszert az alkotmányos élet biztosítására elégtelennek, a nemzet erejének kifejtésére alkalmatlannak tartották. Mint alkotmányos monarchiának polgárai, nem helyeselhették e rendszert, mely végelemzésben cantonális feldarabolásra s annyi respublikára vezet, a hány megye van. Ők tehát a megyerendszert a nyugateurópai alkotmányosság formáival, a parlamentáris, felelős kormányrendszerrel kivánták felcserélni; mely, a nemzet

1844. akaratát összpontosítva, s az ország kormányát ezen összpontosított nemzeti akarat felelős kifolyásává téve, a kor kivánataival egyezőbb biztosítékot ad az alkotmánynak, a nemzet erejét pedig gyorsabban, czélszerűbben fejti ki.

„Az egész civilisált világ pálczát tör, ugy mondának, a megyerendszer felett, mint ez nálunk létezik. Ez lehetetlenné teszi nem csak az alkotmányos életet, hanem a jó közigazgatást is. Egyik mint a másik megkivánja, hogy eldarabolás helyett, az egész ország az egység elve szerint legyen rendezve. És csak azt nem tudni, nevetségesebb-e vagy sajnálatosabb, hogy a megyerendszerben sokan a bölcseség kövét hiszik feltaláltnak lenni; és mintha a megyék Hercules oszlopai volnának, melyeken túlhaladni nem lehetne már, képtelen hévvel és túlözönlő szódagálylyal dicsérik a megyerendszert; pedig ennek csupán mint pótléknak van becse; de ezentúl épen semmi előnynyel sem bir. Az alkotmányos életnek mind legfőbb biztosítéka, mind alakja, mind pedig, végeredményben, még lényege is a parlamentáris kormányban áll; a parlamentáris rendszerrel pedig a megyerendszer össze nem férhet, fenn nem állhat."

Felbonczolták a megyerendszert elemeire, előadták annak tulajdonait, hogy azt minden tekintetből mint rosz organisatiót tűntethessék fel honfitársaik előtt. „A megye, mondák, önálló politikai testület, hatóság. Az országgyülésre követet küld; annak kötelező utasítást ad; azt visszahívhatja. Kebelében a kormány az ő kezében van. Részben maga kormányoz, részben őrködik a kormányzás, végrehajtás felett; azaz: hozzá intéztetnek a felsőbb parancsok, intézvények, melyeket ha törvényteleneknek vél, jogában áll a végrehajtást felfüggeszteni s azok visszavonását sürgetni, azaz, a végrehajtást azoktól megtagadni. Mint ilyen közigazgatási műszer, hivatalnokokat teszen, kik részint igazságkiszolgáltatók, birák, részint egyedűl s tulajdonképeni közigazgatási hivatalnokok. S nem csak ekkép befoly a törvények végrehajtására, hanem maga is alkot szabá-

lyokat, melyek kebelében törvényes erővel birnak; maga 1844. határozza meg az adókivetési kulcsot, maga rendezi a közlekedési eszközöket és közmunkákat."

És mind ezen tulajdonok felett kérlelhetlenül pálczát törtek, azokat összeférhetleneknek bizonyítgaták a státus helyes organismusának igényeivel. Helytelennek állították, hogy az országgyülésre hatóság, és nem a népesség bizonyos száma küld követet; képtelenségnek, a józan és gyors haladás gátjának a megye azon jogát, miszerint követének kötelező utasítást ad s őt visszahívhatja. Mi a megye azon tulajdonát illeti, mely szerint részint maga kormányoz, részint őrködik a végrehajtás felett s azt felfüggesztheti: ezen eljárást az anarchia megörökítésének, papiroson folytatott belháborúnak bélyegezték. „Ne az legyen fő gondunk, hogy a kormánynak opponálhassunk, hanem az, hogy a kormány ugy legyen szervezve, miszerint mennél kevesebb ok legyen az opponálásra." Képtelenségnek mondák továbbá azt, hogy a megyékben a birák azok által neveztetnek, ok és itélet nélkül, önkény és önérdekből letétethetnek, kiknek ügyei fölött itélnek; holott a biráknak alulról is felülről is függetleneknek kell lenniök; képtelenségnek az adókulcs meghatározási jogát, minek következése, hogy az adókivetésben sem részrehajlatlanság sem egyenlőség nem létezik; s legnagyobb képtelenségnek a közlekedési eszközök s közmunkák elrendezését, minek múlhatlan következménye, hogy utaink nincsenek, vagy rosszak, folyamaink szabályozatlanok stb. Rosz az egész organismus: ezen tehát gyökeresen kell segíteni. De gyökeresen csak olyféle igazgatási központosítás segíthet, minő a nyugoti alkotmányos országokban létezik, melyekben van községi rendszer, de a községeknek nincs politikai hatáskörük, hanem csak saját ügyeikkel foglalkodnak; vannak kerületek, vagy megyék, de ezeknek nincs közkormányi hatáskörük, hanem csupán a kerületi községek közös ügyeit intézik; van mindezek felett, több tagokból álló miniszterium, mely mindig a követi ház több-

1844. ségének kifolyása, s melynek minden tagja határozott körben kormányozza az egész országot, s minden tettéért felelős az országgyülésnek. Ez a centralisátió, melyet a felelős, parlamentáris kormány ellensúlyoz.

A centralisátiónak azonban, melyet a parlamentáris kormány, legalább bizonyos fokig, múlhatatlanúl megkiván, nálunk régóta veszett neve volt költve. Az osztrák kormány is, bár más formák mellett, századok óta ezen czélra törekedett. Féltek tehát tőle még azok is, kik tudták, hogy az magában véve nem egyéb, mint az országnak a státusegység elve szerinti organismusa; nem egyéb, mint közigazgatási mechanismus, mely mellett a legszabadabb alkotmányosság is úgy megállhat, mint a határtalan kényuralom. Féltek tőle, mivel, körülményeink közt, az absolut kormány alatt létező osztrák birodalommali kapcsolatunkban, a központosítás hálózata által az országra könnyebben kiterjeszthetőnek vélték a kényuralmat, mint a megyerendszer szivós passiv erélye mellett.

Az új tanok hirdetői ennél fogva oda fordították figyelmöket s erejöket, hogy a centralisátiónak, a jobb igazgatás tekintetében szintúgy mint az átalakúlásra nézve, múlhatatlan szükségéről meggyőzzék honfitársaikat. „Nem tetszik a centralisátió? — így okoskodának — úgy tehát a felelős kormány sem tetszik, s nem akarjátok ezt, mi centralisátió nélkül fenn nem állhat. A központosítási rendszer mindent magában foglal. Nem egyedűl a megyékről, nem is egyedűl, bár sokkal inkább, a kormányról, vagy is annak alkotmányos organisátiójáról —: egész átalakulásunkról van itt szó. Ezen rendszer kiterjed mindenre, mindent felkarol, semmit sem hagy zavarban, mindent organisál. Nem marad ki ebből semmi. Nem a kormány, nem a megyék, nem az országgyülés, nem a közigazgatás, nem a nemzetiség, nem az alkotmányos élet; mert mindezeket rendezné, másképp alakítaná ez. Ez fogja fel igazán egész terjedelmében a magyar nemzetiség kérdését is, mivel a nyelv

gyökere lehet ugyan a nemzetiségnek; de az egész dolog nem eddig van. Az önálló alkotmányos lét, s mi ennek egy része, a saját kormány, teszi leginkább, valamint a szabadságot, úgy a nemzetiséget is.... Azonban fő dolog az alkotmányos kormány; s mi nem kivánunk centrálisátiót parlamentáris kormány nélkül; de ismételjük, parlamentáris kormány sem létezhetik centralisátió nélkül" stb. 1844.

És nem csak a napi sajtó mezején, az irodalom egyéb ágaiban is ügyekeztek központosítási tanaikat terjeszteni a centralisták. E mellett pedig, úgy vélekedvén, hogy mind azon rokonszenv, melyet a megyerendszertől elvonniok sikerülhet, saját központosítási rendszerök felé forduland: a megyerendszernek hibáit s hiányait egész meztelenségökben fölfedezni, azt lehetőleg népszerűtleníteni, semmi alkalmat nem mulasztottak el, semmi eszközt nem hagytak kisérlet nélkül. Az új iskola egyik legkitűnőbb vezére, Eötvös József, még egy irányregényt is irt ellene, melynek igen nagy lőn hatása. „A falu jegyzője", miként e regényt czímezte, bizonyára többet ártott a megyerendszer népszerűségének, mint sok hosszadalmas elméleti czikkely, mely a centralisátió ajánlására a Pesti Hírlap hasábjain megjelent. Ebben a megyerendszer minden gyöngéje, minden árnyoldala egy érdekteljes esemény-lánczolat keretébe öszszeszorítva, nem kevésbbé életvaló, mint megható s kebellázító jelenetekben visszatükrözve festetik. Mi a komoly fontolgatás, az okszerű megvitatás tárgya volt, a képzelet birodalmába játszatik át, és szivrendítő jelenetekben, vagy csipős gúnynyal, mint a gyűlölet s megvetés méltó tárgya ábrázoltatik, épen azért, mivel minden hibát egy képbe szorít, nem ritkán túl is hajtva.

Azonban, mivel lehetetlen volt nem látniok, hogy az előadott központosítást s parlamentáris kormányrendszert, ha bár azt az összes nemzet kivánná is, csak hosszú évek küzdelmeivel lehetend kivívni a bécsi kormány ellenében; és minthogy az absolut kormány alatti centralisatiótól az

1844. új iskola férfiai is csak úgy irtóztak, mint a megyerendszer barátai: ezt egészen eldobni mind addig ők sem kivánták, míg a parlamentáris kormányrendszer teljesen megalapítva nem leszen. Egyelőre tehát csak részletes reformokat javaslának a megyerendszerben, melyet, mint eddig létezett, az ország nagy hátramaradása nélkül egyátaljában megtarthatlannak véltek. A megyei szerkezet, mondák, két szempontból tekintendő: először, mint közigazgatási s biráskodási intézet, mely az egyes törvényhatóságokra gyakorolja hatását; másodszor: a mennyiben az politikai institutió, mely a hazát mint státust érdekli, s ennek egész állására befolyást gyakorol. És különösen ezen utóbbik szempontból vették azt bonczkésök alá. Különbséget tettek azon esetek közt, melyekben a megye felsőbb hatalmak irányában csak tagadólag lép fel, s úgy nevezett vis inertiae-jénél fogva a törvényt lehető sértések ellen biztosítja, végre nem hajtván a törvénytelen parancsokat; és azon esetek közt, hol a megye cselekvőleg működik. Röviden: megkülönböztetni kivánták a megyék hatáskörének negativ és positiv részét. Az elsőről, mi az alkotmány fő biztositékát képezi, lemondani ők sem akartak, mig azt oly nemű biztositékokkal, milyeket más alkotmányos népek birnak, azaz: parlamentáris, felelős kormánynyal, nem pótolhatják. De a megyerendszer másik, positiv hatáskörét, mely különösen a statutárius jogot, az adókivetési kulcs meghatározását és a közmunkák s közlekedési eszközök elrendelését foglalja magában, már most, és pedig a törvényhozásban kivánták központosítani úgy, hogy ezek iránt ne, mint eddigelé, minden megye külön, a maga kénye szerint, hanem a törvényalkotás, az egész országra nézve egyenlően intézkedjék.

E tanokban alig lehetett valamit helyesen gáncsolni; és mégis, volt legyen a hiba a hirdetőkben, hogy azokat tán nem elég világosan fejtegették, vagy, mi valószinűbb, az olvasókban, hogy az európai alkotmányos kormánytheoriákkal eléggé meg nem barátkozva, a megyei rendszerben

elfogúlva, azokat helyesen fel nem fogták; volt legyen a jövendő vihar és szerencsétlenség előérzetéből támadt ellenszenv: a centralisatiónak igen számos ellenségei támadtak. Voltak, kik abban minden fennállónak felforgatását, a nemzeti életnek a maga sajátságos zománczából kivetkeztetését látták; mások, kik abból az absolutismus kényelmesb elhelyezkedését következtették. Voltak, kik a nézetek helyességét, általában véve, nem tagadták ugyan; de sajátságos körűlményeink közt, az absolut formák szerint kormányzott birodalommal fenálló kapcsolatunkban, azokat nem kivánták alkalmazni, attól tartván, hogy: ha egyszer a politikai centralisatió keresztűl vitetnék, a kényuralomra hajló bécsi kormány a felelős, parlamentáris kormányrendszert egy státuscsiny által mellőzvén, alkotmányosságunknak egy csapással, és sokkal könnyebben véget vethetne, mint a megyei rendszer mellett, mely hasonló kisérleteket már többször meghiúsitott. Mások, kik a központositást, magában véve, bizonyos fokig, szinte nem gáncsolták, a parlamentáris kormányt pedig a kifejlésben való gyorsabb haladás végett óhajtották is: e tanok hirdetésére, mi az ellenzékben szakadást, gyengülést idéz elő, az időt nem vélték helyesen megválasztva most, midőn a kormány is minden módon arra törekszik, hogy az ellenzéket gyöngítse, hatalmának, befolyásának a megyék kebelében is új támaszokat emeljen. A kormány iránti bizodalom az országgyülés után erősebben meg volt rendűlve a nemzet nagy részében, mint bár mikor; annál szükségesebbnek tartatott ennél fogva most az ellenzék összetartása, minthogy kételkedni nem lehetett, mikép a kormány a reformokat, melyekre már szinte hajlandónak mutatkozott, nem a nemzeti szabadság, hanem a maga érdekében, befolyásának szilárdítására, hatalmának állandó megalapitására fordítandja. Oly szerencsétlenek voltak pedig körűlményeink, hogy az erőteljes, hatalmas kormányt, mi minden más alkotmányos szerkezet mellett csak 1844.

1844. javára válnék a nemzetnek, a bécsi idegen és absolut befolyások miatt nem tarthatták kivánatosnak.

Ama gúnyok s élczek is sokakat bosszantának, melyekkel a centralisták a megyerendszert gyöngéiben, árnyoldalain támadták meg s nevetségessé tenni törekedtek. Bántá őket, hogy e hagyományos institútió, mely a múlt kor viszontagságai alatt oly hatalmas védbástyája volt a nemzeti életnek, mely máiglan is főbiztositéka az alkotmánynak, annyi tiszteletlenséggel illettetik, népszerűtlenné, megvetés tárgyává tétetik, mielőtt új alkotmányos garantiák megalapítását csak reményleni is lehetne.

Nem csoda, ha ennél fogva a központosítás tana is nagy hévvel, nem ritkán igazságtalanúl, még gyakrabban helytelenűl, támadtatott meg; hirdetői különféleképp gyanúsíttattak; ellenökben még az orosz centralisátió is emlegettették. A vitatkozás heve, a pártszenvedély túlragadta mind a két felekezetet; melyek mindegyike annál makacsabban védte állását, minthogy bizonyos tekintetben mindegyiknek igaza volt. A centralisták arra támaszkodtak, hogy Európa-szerte elfogadott tanaik helytelenségét bebizonyítani senki sem volt képes, s büszkén állították, hogy alig iratott ellenök valamely czikkely, mely czáfolatot tenne szükségessé. A megyerendszer hívei ellenben már azért is feljogosítva hitték magokat amazok gáncsolására, mert oly nemzeti institútiót támadtak meg kíméletlenűl, mely az alkotmány fő s idő szerint egyetlen biztositéka s melynek, mint a centralisták magok sem tagadhatták, köszönhetni eddigelé létezését alkotmányos életünknek.

Mind a két felekezet egyaránt szabadelvű volt, egyaránt sóvárgott egy független, nemzeti kormány biztositásaiért; s hogy egymással e tanok tekintetében, melyek pár év múlva mind kettejök örömzajában életvalóságra jutottak, mégis ennyire meghasonlottak: alig fejthető meg különben mint, hogy némi eszmezavar vegyült a dologba. S az eszmezavar tán csak onnan eredt, hogy a kormány még nem

engedett teljesen szabad vitatkozást a sajtóban. Nem fejtetett ki elég világosan, hogy minden jól rendezett államban kétféle szabadságoknak kell létezni. Az egyik félék azok, melyek magoktól állnak fenn s tulajdonképeni alapjai, létegei minden szabadságnak, milyenek az egyéni, municipális és társadalmi szabadságok, — a személy, birtok, munka, család stb. szabadsága. A másik félék, amazoknak biztosításául szolgálók, az ugy nevezett politikai szabadságok, melyek közt első helyet foglal a felelős, parlamenti kormányzat. Valamennyi szükséges ugyan; de a politikai szabadságok, magokban véve, nem sokat érnek s a nép hamar megunja azokat, ha mögöttök nem léteznek amaz egyéni, társadalmi, municipális szabadságok. Mind ezek fölött áll a szabad sajtó, mely fő biztosítéka a politikai szabadságoknak; miként viszont ezek biztosítékai ama társasági s egyéni szabadságoknak. Közönségünk még nem birt világos fogalmával e kétféle szabadságoknak, melyeket a megyei hatóságokban megszokott együtt látni; bár egyébiránt az új tanok hirdetői azt több ízben megkülönböztették egymástól hírlapi czikkeikben. Csak ezen eszmezavarból eredhetett, hogy centralistáink olyfélékkel is gyanusíttattak, mintha az orosz centralisátió volna eszményök. Pedig ők egyátaljában nem önmaga miatt kivánták a centralisátiót, jól tudván, hogy a túlhajtott központosítás, mely ama társasági, egyéni s municipális szabadságokat is elnyeli, merő negatiója a szabadságnak. Hanem kivánták a központosítást, mint a megyék által szétszakgatott nemzeti erő egyesítését, hogy ez teljesebb biztosítást szerezzen a nemzeti szabadságoknak, a bécsi kormány bureaukratikus centralisátiója ellen. Mondjuk ki világosan, mit tenni a korlátolt sajtó akkoron nem engedett: központosítani akarták a nemzeti erőt s hatalmat a felelős parlamenti kormányban, hogy a souverainitást tulajdonkép a nemzetgyülésbe helyezzék át oly formán, mint az Angliában, Belgiumban, Hollandban s

1844.

1844. jelenleg már Olaszországban is létezik; s ekkép a nemzetet teljesen urává tegyék önmagának.

E központosítási tanok, ha elébb hozattak volna szőnyegre, midőn még Kossuth vezette a Pesti Hírlap szerkesztését, aligha okoznak vala annyi zajt s ellenszenvet, mint jelenleg, midőn fellépésöket a kormány új iránya, s ama körűlmény, hogy a Pesti Hírlap, az ellenzék e fő organuma, épen az ő kezeikben létezett, különösen ártalmasokká látszott tenni. Sokan nem kételkedtek a nemzet szabadsága elleni bűnnek bélyegezni a centralisták eljárását, mely által nem csak szakadást okoznak az ellenzékben, midőn annak az összetartásra nagyobb a szüksége, mint bár mikor volt; hanem még az ellenzék fő lapját is tanjaik közlönyévé foglalják le, kellő védelem nélkül hagyva a kormány által is megtámadott megyét, az alkotmány e legfőbb s idő szerint egyetlen hatékony biztosítékát.

A hírlapok színezete. Annyi igaz hogy, miután a Pesti Hírlap központosítási lappá lőn, a főváros szabadelvű lapjai közt nem volt a megyerendszernek eléggé hatályos organuma. Kossuth azon reménynyel mondott volt le a Pesti Hírlap szerkesztéséről, hogy nem sokára új lap kiadására nyerend engedelmet. E reményben utasítá ő vissza özvegy Kulcsárné ajánlatát is, ki neki, a férjétől reá maradt, „Hazai s külföldi tudósításokat“ csekély árért átengedni kinálkozott. És abban igazságot kell szolgáltatni a centralistáknak, hogy ők is e reményben tették a Pesti Hírlapot tanjaik közlönyévé; mert Kossuth valóban annyi oldalról kapott Bécsben biztatást, hogy nem kételkednék mondani: „bőségében vagyok a lapoknak.“ Maga Metternich herczeg, kit ő ez ügyben felkeresett, s ki vele az ország ügyeiről ez alkalommal több óráig beszélgetett, miután tőle igéretet vett, hogy némely kérdéseket, melyek a kormányra kellemetlenűl hatnak, hallgatással mellőzend, jó reményben bocsátá el őt magától. Annyi bizonyos, hogy Kossuth ezen értekezlet alatt oly kedvező véleményt ébresztett maga iránt a herczegben, hogy ez,

bizodalmas körökben, nem kételkedett akként nyilatkozni, miképen őt minden tekintetben nagy fontosságú s oly nemű férfiúnak találta, kit a kormánynak érdekében fekszik megnyernie, vagy legalább annyira leköteleznie, hogy a kormány irányában ellenséges állást ne foglaljon. De Apponyi e kedvezmény megadására egyátaljában nem volt hajlandó. Ő ugy vélekedék, hogy Kossuthot s eddigi működéseit jobban ismeri s igy helyesebben méltányolhatja Metternichnél; a maga czélba fogott tervei ellen tehát nem akart fegyvert adni kezébe, kiről azt hitte, hogy a népszerűség lévén legfőbb bálványa, szintugy ennél, mint szabadságszeretténél s multjánál fogva, soha sem fog közeledni a bécsi kabinet politikájához ; s igy eleve is bizonyosnak tartá, hogy annak czélba vett terveit agitátori lángeszének egész hatalmával ellenzendi. 1844.

És ekként, miután Kossuth engedelmet egy új lap kiadására nem nyerhetett; a Pesti Hírlap pedig, bár különben radikál szellemű, a központosítási tan közlönyévé lett: a megyerendszer pártjának, mely számra nézve legnagyobb, a közvéleményben legerősebb volt, nem létezett organuma. A többi fővárosi lapok vagy más pártárnyalatok, vagy egészen a kormány s conservativ párt közlönyeiként működtek. Különösen a Helmeczy által szerkesztett „Jelenkor" Széchenyi István zászlóját lobogtatta, ki már sok részletben különvált az ellenzéki párttól. A „Világ", melyet elébb Dessewffy Aurél lángesze hatott át, most nevét „Budapesti Híradóra" változtatva, az elhunyt Aurél testvérének, Dessewffy Emilnek vezérlete alatt, egészen a kormány érdekében s irányában annak új tervei mellett küzdött. Az ódon „Hazai s külföldi Tudósítások", most már „Nemzeti Újság" nagy igényletű czíme alatt, melylyel azonban tartalma és szelleme oly nagy ellentétben állott, hogy kihívó czikkeit a könyvbiráló bizottmány új elnöke, a conservativ színezete mellett is hazafias érzelmű, derék Szögyény László nem ritkán kitörűlni kényteleníttetett, elébb Lipthay Sán-

1844. dor, majd gróf Majláth János szerkesztése mellett, a papság és conservativ párt zsoldjában létezett. Igy lévén a különféle pártárnyalatok által elfoglalva a terjedékenyebb napi lapok: midőn a centralisták a megyerendszert mind hevesebben kezdék ostromolni, annak főbajnoka, Kossuth, a szűk terjedelmű s más rendeltetésű, ipar s összművészeti „Hetilapra“ szorúlt, hogy nagy hatású szavát emelje az oly kiméletlenűl megtámadt megyerendszer mellett.

E meghasonlás a szabadelvű ellenzéki táborban, mint mondók, most annál ártalmasabbnak látszott, mivel új iránya s tervei érdekében a kormány is nagy erővel ostromolta a megyéket. A kormány azokat nem támadta ugyan meg, mint a centralisták, egyenesen; sőt épen azok kebelében akart új forrásokat hatalma s befolyása növekedésének, a többség megnyerésében eszközöket keresni tervei létesítésére. De a régi megyei formákban, a megyék eljárásának vezérletében, oly változást törekedett előhozni, melyeknek czéljául egyenesen az ellenzék gyöngítése volt kitűzve; mit valóban sikerült is több megyében elérnie.

A kormány e működésének sükere magát az ellenzék központosítani kivánó felekezetét is annyira megdöbbentette, mikép, nehogy a meghasonlásra tovább is okot nyujtson, másfél év múlva egészen felhagyott központosítási tanainak hirdetésével; vagy azt legalább alkalmasabb időkre halasztotta.

A pártok állásának e rövid vázlatából eléggé kitűnik, hogy a körülmények a kormányra nézve különösen kedvezők valának, midőn 1845 elején működését az új irányban megkezdette.

MÁSODIK FEJEZET.

Apponyi kormányának kezdete. Az administrátori rendszer.

Metternich herczeg azt állítá fentebb idézett levelében, hogy „a közönséges békével oly korszak állott be, melyet Magyarország kifejlesztésére fel kellett volna használni, mi azonban nem történt... Két elem állott, ugymond, egymással harczban: a magyar alkotmányos és a német kényuralmi... E harcz alatt az országgyülések a magok utján haladtak, és azok mindegyike egy-egy eszközt ragadott el a koronától, mely ennek kormányképességére szükséges volt.“ 1845.

A miniszter e szavai nem jelenthetnek mást mint, hogy a jogainak érzetére felébredt nemzet már nem engedte magát a korona kénye szerint, törvénytelenűl kormányoztatni; sőt az idők viszontagságai alatt megcsonkitott önállósági jogait is visszaszerezni ügyekezett. A nemzeti törekvéseknek, mióta azokat, a század harmadik tizedének elején, a szokottnál nagyobb súlylyal reánehezedett kényuralom felébresztette, kettős volt iránya. Egyik: visszaszerezni ama jogokat, melyeket a bécsi absolut kormány, a múlt és ezen század folytában, a nemzeti törvényes önállóság s alkotmányos élet köréből részint erőszakkal részint észrevétlenűl s lassanként elfoglalt. A másik: reformálni, újjá alakitani a minden tekintetben hátramaradt nemzeti életet.

1845. E kettős irányú nemzeti törekvéseknek a kormány, melyet az erélyes nemzeti visszahatás mérsékletre intett, megkövesült stabilismust s örökös negatiót vetett ellenébe. A megcsontosúlt bureaukratia bástyái mögött oly erős védelmi állást vőn, hogy őt abból országgyüléseinken az ellenzék többsége s erélye sem volt képes egészen kiűzni. A reformokban tett ugyan a nemzet egynémi haladást; de önálló nemzeti életének megcsonkított jogait nem sikerült helyreállítnia; törvénytelen foglalásait az absolut bécsi kormány makacsúl megvédte. Ha egyenként akarnók előszámlálni az önálló nemzeti élet tényezőit, nem volna nehéz kimutatni, hogy a bécsi kormány azoknak majdnem mindegyikében egyre folytatta jogtalan gyakorlatát: a magyar státusjövedelmeket még mindig az osztrák császári kamara befolyásával izgattatá, jó pénz helyett bécsi bankjegyekkel árasztotta el az országot; a magyar haderőt a birodalmi osztrák haditanács által önkénye szerint fordította a maga czéljaira; a II. József alkotta coloniális vámrendszer által még folyton lenyűgzé a magyar anyagi érdekeket, s gátolta azok kifejlését; önkénye szerint intézé a köznevelést, korlátolá a törvénytelen megelőző censura által a gondolatszabadságot; szóval: a magyar udvari kanczelláriára s ez által az ország egész kormányzatára nem kevesbbé mint elébb, gyakorlá a maga törvénytelen befolyását.

Metternich herczeg ama szavai tehát csak azt jelenthetik, hogy mióta a nemzet a maga jogainak érzetére fölébredt, 1825 óta, a bécsi kormány minden kényuralmi hajlamai mellett sem öregbíthette már a despotismust, minden efféle kisérleteiben élénk s erélyes ellenzékre talált, s befolyását oly nyíltan s korlátlanúl nem gyakorolhatta, mint, például, midőn 1822-ben udvari parancs által szedetett ujonczot s vetett ki törvénytelen adót; csak azt jelenthetik, hogy a kényuralom régi formái s módjai ellen is mind inkább növekedett a nemzeti visszahatás. Ezen minden országgyülésen élénkebbé, erélyesebbé fejlődött visszahatás,

a nemzeti önállóság elsajátított jogainak mind hangosabban nyilatkozó visszakövetelése ingerlé a kor szellemével s a nemzet törvényes igényeivel megalkudni nem tudó minisztert. 1845.

Hogy tehát ezen ellentállást megszűntesse, vagy legalább meggyöngítse, s a közigazgatás birodalmi centralisátióját erősítse, kilép a negatió védelmi helyzetéből, feláldozza a stabilismus elvét, a nemzeti átalakulás élére szándékozik állani; s hogy azt a maga czéljai szerint vezethesse, színleg alkotmányos formák és eszközök által, az alsó házban, az ellenzék ezen harczterén, mindenekelőtt többséget kíván biztosítani a kormánynak. De, miként érintők, nem a nagy többséget alkotó ellenzékhez folyamodik, hanem azt ennek ellenére mesterségesen ügyekezik késziteni.

Ama törekvéseknek, melyek által a nemzet az idegen, bécsi befolyást gyöngíteni s törvényes önálló kormányzatának megcsonkított jogait helyreállítani ügyekezett, tűzpontja volt a megye. Ez tartá kezében a közvetlen igazgatást; ez adta követei s utasításai által az irányt az alsó háznak; ez volt mintegy műhelye az önállósági törekvéseknek; ez féke a kényuralmi rendeleteknek, azok végrehajtását felfüggeszthetvén. A megyék önállóságra törekvését kelle tehát mindenek előtt meggyöngíteni; ezek kebelében kellett a kormánynak többséget szerezni, s igy az ország kormányzatának minden egyes fonalait a Bécsben székelő s a bécsi miniszteriumtól függő udvari kanczellár kezében összpontosítani. Ha ez sikerűl, a kormány az alsó házban is biztosítva leende a többségről; mely által aztán, minthogy a felső házi többség ugy is rendelkezésére álla, oly irányt készűlt adni a mindenesetre szükséges reformoknak, hogy azok a birodalmi központosítást, a bécsi miniszterium befolyását szilárdítsák.

A terv, meg kell vallani, ügyesen volt kidolgozva. Ha még az eszközök is eszélyes óvatossággal választatnak meg: épen nem tartozott volna a lehetetlenségek közé, hogy a

1845. bécsi kormány az alkotmányos formák megsértése nélkül annyira meggyöngítse az alkotmányosságot, s az országra is kiterjeszsze az igazgatás birodalmi összpontosítását, hogy az ország kormányzati önállóságának még fenmaradt romjai is végkép elenyészszenek.

Apponyi elvei.

Hogy Metternichnek ez volt légyen czélja, a fentebb idézett levél kétségtelenné teszi. Más véleményben vagyunk azonban Apponyi György újdon kinevezett kanczellárról, ki által a kabinet e czélt elérni kivánta. Őt egyátaljában jobb hazafinak s alkotmányosabb érzelmű férfiúnak tartjuk, mintsem elhihetnők, hogy ő, bár a hivatalt elfogadta, a kabinet czélját is egészen magáévá tette volna. Feltenni ugyan nem lehet, hogy Apponyi, szép tehetségei mellett, teljesen át ne látta volna a kabinet czéljait; s hogy a hivatalt, e kitűzött terv létesítésének kötelezettségével mégis elfogadta, azt valószinűleg csak azért tevé, mivel hihette, hogy a terv, a nemzet élénk alkotmányos érzete mellett, soha sem létesűlhet egészen a végletekig; s legfölebb több rendet, erősebb kormányt hozand elő, — minek szükségéről vele együtt sokan, még az ellenzék soraiban is, meg voltak győződve. Ő, ki egyébiránt a nemzet kifejlését s felvirágozását hazafias kebellel óhajtá, ugy vélekedhetett, hogy míg a nemzet s kormánya közti viszonyok régi állapotukban maradnak, míg az ellenkező irányok egymáshoz nem közelednek, addig remélyleni sem lehet a reformok keresztűlvitelét. Ő azon conservativ iskolának lévén tagja, melyet elébb Dessewffy Aurél képviselt s fejtett ki a „Világban", s melynek némely tanai a reformpárt által veszélyeseknek tartattak ugyan, de fő elvei alkotmányos színezetűek valának: az alkotmányos formák mellett mindenek felett szigorúbb rendet, igazgatási egységet s általában erősebb kormányt óhajtott, ettől feltételezvén a kifejlés lehetőségét. Ő nem hitte, hogy az erős kormány, az absolut hatalom alatt lévő birodalommal való kapcsolatunknál fogva,

szükségkép az alkotmányosság s nemzeti önállóság gyöngitésére vezet. 1845.

Egyébiránt, mennyire a Budapesti Híradóból, mely az ő elvei mellett harczolt, s általában organumának tartható, következtetni lehet, programmját körülbelől a következő irányelvek fejezik ki: erős kormány, s e végre nagyobb befolyás a megyei igazgatásba; a megyerendszer fentartása régi korlátai között, de kinövéseinek lenyesése; a tisztviselők felelősége a kormány irányában; gyors igazságkiszolgáltatás; fontolva haladás a reformokban; az anyagi érdekek kifejtése a szellemiek, erkölcsiek előtt; a közmunkák rendezése; a vallásosság előmozdítása; a tekintély s kegyelet ápolása.

A kormány a védegylet irányában.

Az országgyülés szétoszlása után, midőn Apponyi a kormány rudját e messzeható tervekkel s nem kevesebb buzgalommal megragadta, mindenfelé védegyleti mozgalmak terjedtek volt el az országban. Jól tudta ő, mily magosabb politikai czélok lebegtek ezen egyesület alapításánál az alapítók szemei előtt, s mily hatást gyakorolhat az a haza minden osztályai s felekezeteiben, ha, mint terveztetett, általánosan elterjed, az anyagi érdekek előmozdításán kivül az egész nemzeti életre. És minthogy az egyesület e nagy horderejét magok az alapítók sem titkolták, az ő figyelme is mindenek előtt erre fordúlt. A helytartótanács által egy intézvényt küldetett a megyékre, melyben ezek felszólíttatnak, hogy a kebelökben létező minden egyesületek, különösen a védegylet czélját és szabályait terjeszszék fel s azokra királyi helybenhagyást kérjenek.

E kormányrendelet méltó gyanút ébresztett a vármegyékben, hogy a kormány az egyesületi jogot szándékozik korlátolni s különösen a védegylet ellen tenni valamely lépést. A törvények szerint csak a közkereseti s részvényes társaságokat kelle felsőbb helyre fölterjeszteni. Egészen szokatlan s az egyesületi jog törvénytelen korlátozását foglalta tehát magában a kormány körlevelének ama kifejezése, mely

1845. szerint bármely egyesület működése felsőbb helybenhagyástól föltételeztetik. A megyék többsége ily értelemben terjeszté fel tehát észrevételeit; s mindenki aggodalommal nézett a kormány válaszának elébe, mely könnyen összeütközésre nyujthat vala alkalmat. És valóban már híre is szárnyalt, hogy Bécsben ki volna adva a parancs a védegylet betiltására.

De ez most nem történt. Főherczeg József nádor határozottan ellenzett minden rendszabályt, mely az egyesületi jogot korlátolná. Előterjesztésének, mely által megmutatta, hogy ilyféle tilalom a jelen esetben csak ingerültséget szűlne, de hatását teljesen tévesztené, sőt a kedélyeket elkeserítvén, a tilalmazandó irányt erősítené, — az lőn eredménye, hogy a tilalom ki nem bocsáttatott. A tisztviselőknek mindazáltal elnökeik által tudtára adatott, hogy a kormány nem nézné jó szemmel részvétöket a védegyletben.

De bár ekként a védegylet ellen nem lépett is fel egyenes tilalommal a kormány; mindazáltal abban erősebben vélte nyilatkozni a nemzet törvényes függetlenségi törekvését, mintsem hogy hajlandó volt volna közönyösen nézni annak terjedését. A mit tehát ellene hivatalos úton kivűl tenni lehetett, megtenni nem mulasztotta el. Hogy a védegyletet megronthassák, nem átallának még a természeti jogokat is megsérteni s a legártatlanabb dolgok ellen is harczra kelni. A mi csak az iparszellemet az országban ébresztheté, mind az ki lőn téve a kormány üldözéseinek. Gyárak alapítása, gépek behozatala, sőt maga a mezőgazdászati ipar emelése is a legkicsinyesebb módon elleneztetett s gátoltatott. Metternich még személyesen sem röstelt ez ügybe avatkozni, iparosokat és capitalistákat, kik a védegyleti mozgalmak következtében az országba költözni szándékozának, személyesen óvni, szándékukról lebeszélni. Más részről az osztrák ipar emelésére az eddiginél még szorgosabb gond fordíttatott. Ennek eredménye volt különösen,

hogy a bécsi kormány, minden belső szükség nélkül, csak hogy a magyar terület kikerültessék, s a vidéki stájer vashámorok tulajdonosainak érdekei legyeztessenek, a déli vaspályát, milliók elpazarlásával a Szemmering hegyen keresztűl határozta építtetni. Mi több, miután nálunk általános lett a honi gyártmányok iránti kérdezősködés, maga a kormány is örömest segédkezet nyújtott azon kereskedőknek, kik a gyártmányok eredetét meghamisítva, külföldi árúkat honiaknak kereszteltek. Hírlapjaink szerint voltak esetek, hogy a kereskedők magától a kormánytól vettek utasítást, osztrák gyártmányokat honi gyárak bélyegeivel látni el. Más részről a kormány emberei s organuma, a Budapesti Híradó, semmi fegyvert nem kiméltek, melylyel a védegylet népszerűségének árthatni véltek. A honi hírlapok közől még a Nemzeti Újság lőn amannak gyönge visszhangja. A külföldiek közt az augsburgi „Allgemeine Zeitung", a Lloyd s más bécsi lapok az osztrák örökös tartományok érdekeinek szempontjából kezdtek ezen egyesület ellen heves táborozást. 1845.

A kormánynyal szövetségben álló conservativ párt, bár a haladás szükségét, még inkább mint valaha, minden alkalommal száján hordta, a védegylet pedig nem egyéb volt a haladási vágy, való, kissé erős, kifejezésénél; s bár e párt maga sem tagadhatta, hogy anyagi érdekeink hátramaradásának oka, legalább egy részben, az osztrák igazságtalan vámrendszerben keresendő: óvakodott mégis azon nemzeti mozgalomhoz csatlakozni, mely a bécsi kormány kereskedelmi politikájának egyenes rosszalását foglalta magában. A védegylet ekként eleitől fogva pártkérdéssé torzíttatott. Míg a nagy ellenzéki párt az eszmét, kivált eleinte, nagy lelkesedéssel üdvözölte, s az egyletet terjesztette: a conservativ s kormánypárt arra csak megvetéssel tekintett, s azt „bolygó lidérczfénynek, gyermekes édes pépnek, torzalaknak, szeleburdi tervezetnek, korán született s nem életre való csodagyermeknek, s oly valaminek, mi védeni akar

1845. ott, hol nincs mit védeni", — gúnyolta. Sokan ezek közől, puszta pártszellemből, azon fonák állítást kezdték hirdetni, mikép hasztalan az ellenzék minden törekvése; Magyarország soha sem lehet iparos országgá, s természeténél és helyzeténél fogva kizárólag földmívelésre van utasítva.

Mások, kik ezen állítást szintúgy elfogultságból, mint a védegyletet túlzásból eredettnek állították, akként vélekedtek, hogy szükség ugyan fejleszteni a műipart; de ezen fejlesztésnek nem a védvámok, miket helyzetünkben lehetetleneknek tartottak, nem is az azokat pótolni törekvő védegylet, mit a kormány iránt ellenséges tűntetésnek bélyegeztek —; hanem oly társulatok volnának egyedűl helyes eszközei, melyek az ipar positiv gyámolítását, gyárak s kézművek alapítását tűznék ki a magok feladatává. És ezek, mint alább elbeszélendjük, a nem rég alakúlt gyáralapító társulatnak lőnek pártolóivá.

Némelyek, s ezek közé tartozott maga, anyagi haladásunk legkitűnőbb hőse, gróf Széchenyi István is, csak azért ellenzették eleitől fogva a védegyletet, mivel azt hitték hogy, ha az jelentékenyebb sükerrel működendik, az osztrák örökös tartományok érdekeit oly mélyen fogja sérteni, hogy elmaradhatlanúl veszélyes visszatorlásokat idézend elő; ha pedig nagyobb sikernek nem örvendhet, csak nemzeti erőtlenségünket leplezendi föl egész meztelenségében.

E szerint a védegylet ügye körűl eleitől fogva több felekezet merűlt fel: azoké, kik az eszmét lelkesedve fogadván, az egylethez néváláirás és becsületszóadás által csatlakoztak; azoké, kik magokat nem irták ugyan alá, de az ügyet szóval és tettel előmozdították; azoké, kik a védegyletbe lépni szerettek volna ugyan, de mellékes tekintetek miatt nem mertek; azoké, kik annak nyílt elleneivé lőnek; s végre azoké, kiket, közönyös részvétlenségökben, az egész védegylet s annak sorsa nem érdekelt. — Egyéb-

iránt mi s mennyi volt a védegylet eredménye anyagi tekintetben, alább fogjuk elbeszélni. 1845.

Az administrátori rendszer.

Apponyi, terveinek sükerét, a többségnek a kormányhoz csatlakozását, csak a megyékben uralkodó szellem s közvélemény változtától remélhetvén, mindenek előtt a megyékre fordította figyelmét. A megyék szellemére s eljárására eddigelé igen csekély volt a középponti kormány befolyása. A megyék közgyűléseiken a rendek összesége, különben pedig önválasztotta hivatalnokaik által igazgattatván, egyedűl a királyi kinevezéstől függő főispáni hivatal által tétettek a kormánynyal összeköttetésbe; a főispán volt ennek egyedűli organuma. De mivel a főispánok, többnyire más országos hivatalokat is viseltek, csak igen ritkán, legfelebb a minden harmadik évben tartott tisztújításra jelenvén meg megyéikben, valamint az igazgatást századok szokás szerint egészen az alispánokra hagyták, úgy hatással sem birtak a megye szellemére.

Az új kanczellár, e viszonyban változást eszközlendő, a főispáni hivatalt kezdte mindenek előtt rendszerezni. Rendeletet bocsátott ki, miszerint a főispánok ezentúl minden köz- és magánügyek intézését személyesen vezessék; minden iratokat, melyek a megyékhez intéztetnek vagy általok kiadatnak, saját kezeiken bocsássanak keresztűl. E czélból minden főispánnak kötelességévé tette, hogy ezentúl állandóan megyéjében lakjék; ott gyakori körutazást tegyen, s az igazgatás minden ágait önmaga vezesse. A ki, más hivatala által gátoltatva, megyéjében nem lakhatott, vagy különben ott lakni vonakodott, főispáni hivataláról lemondani kényszeríttetett; s helyébe főispáni helytartó, vagy, mint a közéletben rendesen neveztetett, administrátor tétetett. A főispánok s administrátorok eddigelé, bár a királytól neveztettek ki, csekély díjaikat mindazáltal a megyék házi pénztárából nyerték; most ezen új nemű administrátoroknak a kormány a kincstárból s az eddiginél, miként a fentebb közlött kir. kéziratból láttuk, háromszorta nagyobb díjat ren-

1845. delt. Mik voltak légyen ezen administrátorok részletes utasításai, eddigelő nem jött napvilágra; kétségkivűl mind arra czéloztak azok, hogy a megyei igazgatásban szigorúbb rendet alkossanak, a megyei köz- s a jövendő országgyűléseken s az azokra küldendő követi utasításokban a kormány elveinek többséget szerezzenek.

Ha Apponyi e czélt halkan, mérséklettel, némi előitéletek kíméletével ügyekezik megvalósítani; különösen, ha a törvényszerűséget szigorúan megőrzi, a régi főispánokat, kik a megyében lakhatának, hivatalaikban nem háborgatja, s újakúl a megyékben kedvelt egyéniségeket nevez ki, eljárása nem találkozott volna annyi ellenszenvvel, kivált miután egy, 1723-ki törvény rendelete szerint a főispánok megyéikben lakni köteleztettek. De ő a többséget a kormánynak már a jövő országgyülésen is biztosítani óhajtván, az ügyet elhirtelenkedte. Kinevezéseiben sem volt annyi előrelátása vagy szerencséje, hogy akár a személyes vagy családi sérelmeket kikerűlhette, akár az illető megyék óhajtásainak s rokonszenvének megfelelt volna. Az új administrátorok csoportosan s nem egy esetben oly egyéniségekből neveztettek, kik iránt eleve is ellenszenv nyilatkozott a megyékben. Több megye nagy népszerűséggel birt főispánjától fosztatott meg; mit pedig a kormány még a megyébeni lakás szükségével sem menthetett minden esetben, miután az újonnan kinevezettek sem laktak mindnyájan állandólag megyéikben. Ezen eljárás még a conservativok pártján is nem egy neheztelésnek lőn forrásává; Majláth kanczellár hívei e tömeges és nem is mindig szerencsés kinevezéseket, mint az Apponyi új rendszeréből eredőket, nem kevésbbé roszalták mint az ellenzékiek.

Gyanúba ejté a kormányt emezek előtt különösen a díj, mely az új administrátori hivatalhoz köttetett. Az által, hogy a főispánok díjaikat a megye házi tárából nyerték, némileg közvetítő szerepet látszának elfoglalni a kormány és megye között. Most a kormány díjazása egyenesen kor-

mányhivatalnokká tette a főispánt vagy administrátort. Még feltűnőbbé lőn e díj mennyisége által. A helytartósági tanácsosok, a királyi és hétszemélyes tábla ülnökei s egyéb főhivatalnokok még mindig csak azon, időszerint csekély, díjakra valának szorítva, melyek még Mária Terézia alatt, midőn a pénz s az élelem és árú közt egészen más viszony létezett, vettettek ki; a helytartósági tanácsos még mindig két, a királyi táblai ülnök másfél ezer forinttal kényteleníttetett a sokkal drágább fővárosban megelégedni. Méltán kérdezhette tehát mindenki: vajjon mi czélja van a kormánynak az administrátorokkal, hogy míg más hivatalbelieket csekély díjaik mellett tengődni hagy: az olcsó vidéken vagy mezei jószágaikon lakó administrátorok díját oly magasra emelte, s a különben is mindig szükséget szenvedő kincstárt mint egy háromszázezer forinttal terhelte? 1845.

Nem kevésbbé visszatetszett az, hogy mig a törvény egyedűl főispánokról rendelkezett, s az administrátorokat a szokás csak kivételképen, némi esetekre szorította; most a megyék többségében administrátorok ültek a főispánok székeiben. S ez volt az eset különösen, majdnem kivétel nélkül, azon megyékre nézve, melyekben az ellenzék vagy száma, vagy kitűnő egyéniségei tekintetében legerősebb vala. Nem volt nehéz kitalálni, mikép a kormánynak ebben az a czélja, hogy az administrátorok által, kiknek az országgyülésen székök nem volt, mint méltóságaiknál fogva a főispánoknak, az országgyülés folyama alatt is folytonosan hathasson az utasítások készítésére s illetőleg megváltoztatására.

Végre a kormánynak azon szándéka, miszerint az administrátorok mellett egy egész, eddig nem létezett hivatalszemélyzetet tervezett alapítani, arról vádoltatott, hogy a bureaukratiát már a megyék kebelében is meg akarja gyökereztetni.

Ezen újítások, melyek a közéletben „administrátori rendszer“ nevezettel bélyegeztettek, a megyék többségében

1845. eleitől fogva nagy aggodalmat s ellenszenvet ébresztenek vala. Az ellenzék általában ugy tekintette azt, mint a kormány cseles kisérletét az alkotmányos szabadság azon legfőbb biztosítéka ellen, melyet a nemzet a megyei szerkezetben s az igazgatás önmaga általi kezelésében bir. Nem csak a kormánytervek átszivárgása következtében, hanem az administrátorok fellépéséből s mindenbe avatkozni, mindent vezetni vágyó törekvéseiből is nem sokára közönségesen tudva lőn, hogy a kormány czélja az új rendszerben nem kevesebb, mint a megyei igazgatást saját kezeiben összpontosítani, az országgyülésen pedig magának többséget szerezni; mely által aztán a nemzeti kifejlődést a maga czéljai szerint vezesse, az alkotmányos szabadságot a hatalom érdekében korlátozza.

Ekképen a nemzeti alkotmányos kifejlődés lehetősége, az önálló nemzetiség és szabadság forogván kérdésben, nem csoda, hogy az administrátori rendszer ellen, mielőtt még gyökereket verhetett, a megyei közgyüléseken heves kikelések történtek. Pest megyében, hol az új rendszer már a márcziusi közgyülésen vitatás tárgya lőn, azon kisérletek megújítását látták abban a rendek terveztetni, melyeket a múlt század végén II-dik József tőn. A megye s az ország első rangú szónokai, Kossuth, Eötvös József s mások, nyiltan kijelentették, hogy a nemzetet nagy veszély fenyegeti; s ha jogai megőrzésében most elég bátorságot, erélyt, okosságot s kitartást nem fogna kifejteni: ezen administrátorok, kik az ország főnemességét, melyet a főispáni méltóság illet, abból már kiszorították, sírját ásandják meg a nemességnek és a megyei szerkezetnek is, mely eddigelé egyedűli biztositéka az alkotmánynak. „Ha — ugy mondának — ezen felűlről nevezett s elmozdítható főhivatalnok, ki a törvényszéken a magánosok élete s vagyona felett itél; kezében tartja a megyei tisztviselők kijelölési jogát, s a korteskedés által legtöbb helyt demoralizált alnemességünkkel rendelkezhetik; ki az utasítások megváltoztatásán

folyton munkálhat, mi alatt a megye legjelesebb férfiai országgyülésen távol lesznek, — ha e befolyásos egyén ellentállásra nem fog találni: a megyék nem sokára az ő akaratának registrátoraivá fognak sülyedni.“ Ezen vitatkozás alatt merült fel az administrátorok „Kreishauptmann“ elnevezése is, mely az osztrák kerületek főhivatalnokának czímétől kölcsönöztetvén, utóbb közönségessé vált az administrátorok bélyegzésére. 1845.

A megyék többsége ekként tekintvén az administrátori rendszert, gondjait oda fordította, hogy az a megyei szerkezetre nézve veszélyessé ne válhassék. Kijelentetett hogy, ha az egymást érő administrátori kinevezések előjelei volnának egy behozandó új rendszernek, mely a megyék önállását fenyegeti, az ellen előre is óvást tesznek. Az alispánoknak meghagyatott, hogy a megye pecsétjét, melyet, mint a közigazgatás jelképét, a törvény egyenesen az alispán kezébe ad, az administrátornak soha át ne adják, s a megye beligazgatását minden szokás és törvényellenes beavatkozástól megóvni múlhatatlan kötelességöknek tartsák. A kinevezett administrátoroktól, midőn megyéjökbe érkeztek, azon tisztelgések, melyekkel különben a főispánok fogadtatni szoktak, rendszerint megtagadtattak; s a rendek egész viseletök által tanúsitották, hogy tűrik ugyan a sérelmes rendszert, melynek megszűntetéséhez a jövő országgyülésig nem lehet reményök; de jogaikat s a megyei szerkezetet és igazgatást általa megrövidíttetni nem engedendik.

Az administrátorok eljárása.

Az administrátorok kinevezése által ébresztett aggodalmakat ezen hivatalnokok eljárása nem sokára számos megyében igazolta. A mily kevés óvatosságot s törvényszerűséget tanúsított a kormány az administrátori rendszer behozatalában: szintoly kevés eszélyt, annyi szeleskedést s hatalomvágyat árúltak el némely megyében ezen új főhivatalnokok a magok eljárásában. Az alnemesség egy részét különféle fogások s párthíveik korteskedése által részökre hódítván, elnöki jogaikat minden módon terjeszteni s az

1845. egész törvényhatósági hatalmat kezökbe ragadni törekedtek. Hatalomfoglalási vágyok néhol semmi igazságtalan és törvénytelen eszköztől nem rettent vissza. Nem csak a törvényszéki elnöklet, hanem a megyei levelezések aláirási s pecsételési jogát is, mit a törvény az alispánnak s illetőleg a jegyzőnek biztosít, elsajátították. Eljárásukat sok helytt a legszembetűnőbb részrehajlás bélyegezte. És ha talán az igazgatás némi ágaiba több rendet s gyorsaságot hoztak is, az sok esetben a szabadság rovására történt. Volt eset arra is, példáúl, Csongrád megyében, hogy az ellenzéki párthoz tartozó tisztikar népszerűségét megrontani törekedvén, annak különben üdves eljárásában is gáncsoskodtak s belőle pártkérdést csináltak. Részrehajlásuk s pártoskodásuk némely megyében annyira ment, hogy szinte rendes fogásukká lőn a közgyülést, midőn azon fontosabb kérdések kerűltek szőnyegre, s többséget szerezniök még nem sikerűlt, eloszlatni vagy elhalasztani. A kormány egy rendeletében gondoskodott arról is, hogy a katonai karhatalom használatát, mit eddig a törvényhatóság maga határozott csak el, ezentúl a főispán s administrátor, sőt, azon reményben, hogy ennek a tisztikart is a maga pártjából sikerűlend megválasztatnia, az alispán is elrendelhesse a nélkül, hogy erre nézve a megye irányában felelőséggel tartoznék.

Az új főispánok s administrátorok ezen, részint törvény, részint bevett szokás elleni, részrehajló s pártoskodó eljárása, köztök s a szabadelvű ellenzéki párt között számtalan összeütközéseknek, surlódásoknak és czivódásoknak lőn forrásává. A kormány, — mint mondani szerették, csak a rend s igazgatási gyorsaság végett alapitá meg az új rendszert; és a viszálynak soha sem volt bővebb aratása mint jelenleg. Alig volt megye, melynek kebelében hasonló viszályok nem merűltek fel. De különösen említenünk kell két megyét, Hontot és Bihart, hol az administrátori rendszert következményei legsajnosabban tűntek elő, s melyeknek állapota s viszonyai némileg országos érdekűekké vál-

tak az által, hogy a kebelökben lefolyt események nemzeti jogokat illették s azok elintézése végett a megyék többsége felszólalt. 1845.

A honti esemény.

A Hontmegyei eset következő. Luka Sándor, egykor Hontnak szabadelvű országgyülési követe, most administrátora, hogy a szabadelvű tisztikartól mennél elébb szabadúlhasson, a tisztújítást a törvényes három év letelte előtt, april 24-kére tűzte ki; s hogy a maga embereit minden nehézség nélkül megválasztassa, a szavazók névjegyzékét, melybe az ellenzékiek állítása szerint számos szomszéd Barsmegyei, Hontban szavazattal nem biró nemes csempésztetett volna be, pártja által minden vizsgálat s hitelesítés nélkül erőszakosan elfogadtatta. A győzedelem ekként nem volt nehéz; s bár az ellenzék kétségtelen többséggel birt, a tisztikar mégis egészen az administrátor kívánsága szerint s pártja színezetéből választatott.

De az igy kijátszott ellenzék nem vesztette el önmagábani bizodalmát, s az augusztusi közgyülésre, melyen az administrátor kineveztetése óta rendesen nem tárgyalt közügyek valának elintézendők, nagy számú kortestömeggel jelent meg. A kormánypárt sem mulasztá el ugyan begyüjteni korteseit; de számok amazokénál szemlátomást csekélyebb volt. Az administrátor erről értesülvén, a gyülés kitűzött napján, a reá várakozó rendekhez egy főbiró által oly értelmű „rendelést“ küldött, mely szerint, bár a rend egy perczig sem zavartatott meg, a gyülést mindaddig elhalasztandónak nyilatkoztatá, míg a személyes bátorság és tanácskozási méltóság fentartásáról kellő gondoskodás nem történik. Mikor fog a gyülés megtartatni? — azt a rendeknek egy a megyeház falára kifüggesztendő tábla adandja tudtokra.

A kormánypárt nagy része ezután szétoszolván, az együtt maradt ellenzék hevesen kikelt az administrátor törvénysértő hatalmaskodása ellen; s a jelen esetre elnököt és tisztviselőséget helyettesítvén, a kihirdetett s ok nélkül

1845. elhalasztott gyülést megtartotta. A gyülés csak három végzést alkotott: egy feliratot a felséghez, melyben ez a megye szomorú állapotáról értesíttetvén, annak a törvények értelmében megvizsgálására, az administrátornak hivatalától való elmozdítására s Majláth György országbiró s törvényes főispán visszahelyezésére kéretik; továbbá a nádorhoz és az országbiróhoz egy választmány indíttatott, mely által amaz törvényes közbenjárásáért, emez pedig a végre kéretett meg, hogy megyéje kormányát vegye vissza. Végre pedig a többi megyékhez körlevél utasíttatott, melyben azok Hont ügyének pártolására szóllíttattak.

A rendes és törvényes módon összehívott és megalakúlt közgyülést rendeletek által elhalasztani s eloszlatni, kivált midőn arra semminemű rendbontás okot nem nyujtott, az elnöknek joga nem lévén, a honti administrátor kétségen kivűl törvénytelenséget követett el. E tekintetből a honti rendek levele a megyék többségében annál melegebb pártolással találkozott, mennél több hasonló panaszokra adtak okot, más megyékben is, az új főispánok s administrátorok. Valamennyi közől csak az egy Pest megyét idézzük, nem csak mivel határozata e tárgyban legnagyobb horderejű volt, hanem, mivel azt utóbb számos más megye is sajátjává tette.

Egyebek közt egy férfiú szólalt ott fel, kinek szava, minthogy a megyei szerkezetet épen ő támadta meg leghevesebben, e tárgyra nézve kétszeres fontosságú, s minden esetre ment vala a pártszellemtől. „Midőn néhány hónap előtt — ugymond b. Eötvös József — a főispáni hivatal rendezése körűli változtatások e teremben alkalmúl szolgáltak a rendeknek, aggodalmukat a kormány ezen lépése felett kijelenteni, voltak emberek, kik azt akkoron csaknem nevetségesnek tarták..... Ha csak fele teljesűlt volna is mind azon szép dolgoknak, melyeket a kormánypárt egyes tagjai ezen változtatásból következtettek, hazánk már Eldorado volna. Ki az új főispáni rendszerhez kötött uta-

sítást nem ismeri, nem lehet fogalma, mennyit tehet egy ember, kinek évenként öt-hat ezer forint fizetése van. Vezetni az egész megye közdolgait, s azon kivűl minden egyes járáséit, sőt minden községéit. Elnökölni minden tanácskozásnál, minden törvényszéken. Körűlutazni a megyében, felvigyázni a határozatok végrehajtására, átvizsgálni minden falusi biró vagy jegyző pénztárát.... A megyegyülések táborozásokká váltak; a tanácskozások parancsszó mellett tartatnak.... Mind ez a megyei hatóság megsemmisítésére vezet. Ő nem tartja a megyerendszert az alkotmány legjobb biztosítékának; de jelenleg csak ezzel birunk: erre tehát vigyáznunk kell. Kik a kormány részéről magasztalással védik a megyerendszert, nem bántják azt külszínleg, sőt figyelmeztetnek, ne hagyjuk el megyerendszerünket. Akarják ezek a megyét: de minő megyét!.. Három évenként tisztújítások fognak tartatni; csakhogy a főispán önkénye szerint fog a kijelölési joggal élni; s ez nem lesz egyéb, mint a kinevezésnek egy más módja. Gyülések fognak tartatni, csak hogy a teremben a rendeken kivűl katonák is lesznek. Határozatot fognak hozni, csakhogy a főispán, ha saját nézete szerinti többséget nem lát, mindannyiszor eloszlatja a gyülést. Ötvenkét megye lesz, mindegyik egy proconsullal.... A baj minmagunkban lehet. Vigyázzunk, hogy a törvényesség ösvényéről soha le ne térjünk: és számítsuk ki előre, mit fogunk cselekedni a jövőben. Irjunk fel ő felségéhez; de ezen uton nem sok várható; itt mást kell tenni. A kormány eddigi lépései előkészületeknek látszanak a jövő országgyülésre. A kormány már tisztában van azzal, a mit akar. De tisztában vagyunk-e mi is? Ha például az országgyülés rendezése fog szőnyegre kerűlni, mit teszünk? Az alsó tábla az 1844-ki november 4-kén kelt kir. válaszra, az 1836-ki 21-dik t.-cz. foganatosítása tárgyában kelt határozatában, kimutatá az országnak az utat, melyen haladni kell. A megye volt eddig a főbiztosíték; de mit tegyünk, ha maga ezen biztosíték is meg- 1845.

1845. támadtatik? Ez maga is arra vezet, hogy más biztosítékról gondoskodjunk; s ha a kormány fellépett s azt mondá: a magyar megyékkel nem lehet kormányozni: mi is lépjünk fel s mondjuk, hogy a kormány belrendezetéről kell gondoskodni. Indítványozza ennek következtében, hogy a többi megyékhez körlevél intéztessék; benn a megyében pedig bizottmány választassék, mely a népképviselet és kormányi felelőség mikép lehető behozataláról gondoskodjék."

És a megye egyhangú végzése lőn, hogy miután a kormány, felhagyva a semlegességgel, maga akarja elfoglalni a cselekvés terét, a felirások és sérelmi tér már nem segíthetnek: összhangzás kell a hatalmak közt; oly rendszer, melynek alkotmányos alapja van. A positiv munkásságnak positiv munkásságot kell tenni ellenébe: kell reform, kell alkotmányos felelős kormány. A honti levél tekintetében pedig végzéssé lőn, hogy az pártoltatik; tehát az administrátor elmozdíttatása végett a királyhoz felirat, az új főispáni rendszer iránt a többi megyékhez körlevél intéztetik.

E körlevél számos megyében pártolásra talált, s hogy egyebeket mellőzzünk, Zalában alkalmat nyújtott a haza bölcsének, s köz elismerés szerint politikai tárgyakban első tekintélyének, Deák Ferencznek, a fontos tárgyban ismét hallatni nyomatékos szavát. E beszédet hiba volna mellőzni a kor e rajzában; nem csak mivel annak eldöntő súlya volt a közvéleményre, hanem mivel a pártok helyzete a nemzet s kormánya közti viszonyok felől legvilágosabb s részrehajlatlanabb fogalmat nyujthat egy oly világos fejű s tiszta keblű férfiúnak itélete, kit pártszenvedély soha el nem ragadt, kit észhatalma, mérsékeltsége és szeplőtelen jelleme miatt minden párt, kormány s nemzet egyaránt becsűlt.

„Pest megyének rendei — ugymond — figyelmeztetnek bennünket a hon jelen állására, az új rendszernek

lehető következéseire. Aggodalmaikat jelentik ki a haza jövendője iránt, s elmondják, mit határoztak a jelen körülmények között.... Osztozik ő is ezen aggodalomban a haza jövendője iránt, s elmondja aggodalma okait." 1845.

„Mint a megyének egy státusa, mint honpolgár szól nyíltan s tartózkodás nélkül. Nem szeret semmi pártot vádolni arról, hogy rosz, titkos czéljai vannak; nem szereti a szándék tisztaságát gyanúsítani; csak tények felett szeret itélni, tények után birálhatja mások eljárását; mert az emberi kebel titkait csak isten vizsgálhatja...."

„A czél, melyet ezen úgynevezett új rendszernél a kormány nyilván kitűzött, melyet a kormány emberei hirdetnek s mely azon levelekben is, mik által a más hivatalokat is viselő főispánok fel valának szólítva, hogy az egyik vagy másik hivatalról mondjanak le — világosan kijelentetett: a megyei beligazgatásnak jobb karba hozása. Ez a czél jó és törvényes; sőt tekintve a megyék beligazgatásának jelen állapotját, sok tekintetben múlhatatlanúl szükséges. Csak az eszközök is, melyekkel a kormány e czélra dolgozik, jók és törvényesek legyenek, szívesen kezet fogunk vele e kitűzött czélnak elérésére. De a mi eddig történt, sok sikert nem igér. Tudja ő azt, hogy mind azon hiányokat, mik számos évek hosszú során keresztűl támadtak, rövid idő alatt helyrehozni, s a beligazgatást rögtön megjavítani nem lehet: az eddig lefolyt néhány hónap alatt lényeges eredményt ő sem remélt. De aggódva mondja ki, hogy a mik eddig történtek, még reményt sem igen nyújtanak, hogy ily úton meg fog javúlni hazánkban a megyék beligazgatása. Ő a leendő javulásnak még első csiráját sem látja létrehozva; sőt meg van győződve, hogy azok, miket a kormány némely emberei több megyékben tevének, újabb bonyolódásokat szűltek inkább, újabb ingerűltséget és pártoskodást. Úgy valának intézve, mintha épen nem a beligazgatás hibáinak megigazítására lettek volna irányozva; s fájdalom, el lehet mondani, hogy újabb akadályokkal ne-

1845. hezítették a kormány kitűzött szent czéljának elérhetését. De talán el lesznek majd hárítva törvényszerű úton ezen akadályok. Várjuk be, lépésről lépésre, a tényeket, s majd azok után itéljünk az egész felett.

„Aggodalmának oka nem az, hogy pártot igyekszik magának szerezni a kormány, pártot, mely erős legyen, és szilárd és hatalmas befolyású; mert hiszen ez a törekvés magában véve még nem törvénytelen; ezt teszik a kormányok más alkotmányos nemzeteknél is. Sőt ez által némileg a közvéleménynek enged a kormány : mert nem tartja jónak, vagy törvényesnek a hatalom erejével fellépni; hanem a nemzet alkotmányos erejét kivánja használni kitűzött czéljának kivitelére. Csak majd, ha ezen czél jó és törvényes, az eszközök is jók, törvényesek és becsületesek legyenek.

„Nem akar ő kételkedni azon, hogy a magyar kormány magas hivatalnokai oly férfiak, kik jót akarnak; oly férfiak, kik a hon boldogságát, a nemzet felvirágzását akarják eszközölni. Hiszen mi érdekök is volna megrontani azon hazát, melynek ők is tagjai? Akarja hinni, mit ők magok, vagy legalább ő rólok mondanak, miszerint csak azért igyekeznek ők erős, hatalmas és szilárd kormánypártot szerezni, hogy ez által jót eszközölhessenek e hazának és e hazában. De ha kétkedés nélkül hiszi is azt, van mégis valami, a mi benne félelmet és aggodalmat okoz. Egyik az, hogy lesznek, kik a kormány érdekében s a kormánypártnak megerősítésére nem válogatják meg az eszközöket. Fogja-e tagadni valaki, hogy erre már eddig is mutatkozott hajlam a hazának több vidékein?

„Nem kárhoztatja, sőt tiszteli az oly becsületes férfiút, ki keblének tiszta meggyőződését fentartva s követve, közhivatalt vállal, hogy erejét, tehetségét a közállomány szolgálatára fordítsa. Mert hiszen hol szükséges inkább a becsületes ember, mint épen a közhivatalokban? Megvetést csak az érdemel, ki meggyőződését, lelkiösmeretét, szóval

önmagát megtagadja, hogy hivatalba léphessen. Nem állítja 1845.
azonban, hogy az ily változás mellékes czélokból történt. Lehet, hogy ily férfiúnak meggyőződése valósággal változott, és pedig mellékes tekintetek nélkül, tiszta és alapos okokból. Megtörtént ugyan, hogy a változás után nem sokára az ily férfiú közhivatalt nyert; de hogy a közhivatal jutalma lett volna megváltozásának, állítani azt ismét nem meri. Ő tehát a hivatalok általi megvesztegetésekről, miket eddig történteknek lenni állítanak némelyek, positivumabbat nem szólhat. De legyen bár miképen a dolog, a megvesztegetés mindenkor csak alacsony eszköz, és annak nemei közt legalacsonyabb, legveszélyesebb a pénzzel s egyéb anyagi eszközökkel történt megvesztegetés. Közhivatalaink jövedelmesek eddig nem igen valának, s ki azokat elveinek, meggyőződésének megtagadásával hajhászta, azt hiúság ösztönözte inkább, nem pedig anyagi érdekek. Jellemsértő ugyan az ily hiúság is; de a hiú emberben igen gyakran van mégis valami lovagi.... Most, miután nálunk is gazdag fizetéssel van ellátva a hivatalok egy része, s ekkép anyagi érdekekkel is kinálkozik, fél szóló, hogy a hivatalt hajhászók száma meg fog szaporodni. Nem állítja, hogy a kormány azért emelte fel némely hivatalok fizetését, hogy azokkal még inkább vesztegethessen; de ismétli: hogy fél mégis, miszerint lesznek, kik magukat áruba bocsátják, s a kormány főbbjeinek egyenes akaratán kivűl is, találnak vevőkre, vagy legalább biztatókra.

„Másik aggodalma az, hogy a magyar kormány főbbjei, a legszentebb czél és a legtisztább szándék mellett is, hibázhatnak számításukban; és pedig hibázhatnak olyképen, hogy miután ők nagy és biztos többséget szereztek a kormánynak, s miután az ezen többség erejével eszközlött törvények által dönthetetlen erőre emelték a kormány hatalmát és befolyását, ezen erőt és hatalmat ők nem fogják használhatni. Annak, mit a magyar kormány főbbjei most tesznek, s tenni igérnek, két felvonása van. Első, a min je-

1845. lenleg dolgoznak, megerősíteni, hatalmassá tenni a kormánypártot, s meggyöngíteni az ellenzéket; hogy majd az ekkép megerősödött magyar kormány, akadály s ellenszegűlés nélkül, minél több jót eszközölhessen. A második felvonás lenne azután mind ezen jónak eszközlése. Szónok a politikában nem a személyt tekinti, hanem a dolgot; s tegyen jót akárki, köszönettel fogadja. Szívesen üdvözli ő a kormányt s annak embereit azon ösvényen, melyen a haza boldogságát előmozdítják, s épen nem bántja azon hiúság, hogy a jó csak általunk s elvbarátaink által történjék, csak megtörténjék; s örvendeni fog, ha megérheti azon időt, midőn az ellenzéknek hatályosan fellépni szükséges nem lesz, mert a kormány tudja s akarja is a jót, törvényszerű utakon eszközölni. De valjon eddig is az ellenzék gátolta-e a kormányt a jónak eszközlésében? A magyar kormány főbbjeinek csak az ellenzékkel kelle-e küzdeniök? Nem tapasztaltak-e más akadályt s több nehézséget?...... Megtörténhetik, hogy a dolog folyamata az első és második felvonás között megszakad; és a mostani magyar kormánynak főbbjei a legtisztább szándék mellett sem tudják legyőzni azon gátokat, miket az érintett elemek s érdekek gördítenek a Magyarországban eszközlendő jónak elébe. Megtörténhetik, hogy más szereplők lépnek majd fel ő helyettök, a második felvonás előtt......

És miután az ellenzék szerepét, kötelességeit s azok teljesítési nehézségeit kifejtette, ekkép végzi beszédét: „Az ellenzéket legyőzni s a kormánypártot megerősíteni, nem nehéz feladása a kormánynak, ha e czélra minden eszközökkel élni kész. Mert a hazában levő becsületes emberek egy része, meggyőződésből, a kormány érdekeit pártolja; a másik rész, ugyan meggyőződésből, az ellenzékhez tartozik; a többség azé lesz, ki az ingatag, nem szilárd emberek tömegét, azon embereket, kiket nem az okok, hanem az érdekek vezetnek, megnyeri. Ilyen emberek száma minden országban, fájdalom, igen nagy, ezeket pedig, ki töb-

bet adhat, többet igérhet, könnyen megnyerheti..... Ha meg akarja a kormány gyöngíteni az ellenzéket, vagy legalább hatástalanná tenni annak törekvéseit, a helyett, hogy befolyásának minden erejével pártot akarjon szerezni, s a megyékben minden szakadást, minden egymásba ütközött magán érdekeket az ellenzék gyöngítésére s önpártjának erősítésére siessen használni, — van egy más, talán biztosabb s bizonyosan nemesebb mód, mely a honra is nem veszélyt, hanem inkább áldást hozó lenne. Álljon a kormány minden pártok felett; tartsa meg szigorúan a törvényeket; teljesítse azok rendeletét; tegyen mennél több jót a nemzet szellemi és anyagi erejének kifejtésére; legyen részrehajlatlan, s ez által tegye lehetetlenné az ellenzéknek, hogy lépései ellen alaposan felszólalhasson.... 1845.

„Midőn két párt áll felhevűlve egymás ellen valamely hazában, két módon lehet a megzavart egyetértést helyreállítani s a felindúlt keblek békételenségét lecsillapítani. Egyik a békés kiegyenlítésnek szelíd eszköze; másik, Machiavell tanítása szerint: az egyik pártnak megsemmisítése. Óhajtja s reméli, hogy senki hazánkban ezen utóbbi módot nem fogja követni.

„Már ha kérdezné valaki, mi lehetne mind ezek ellen az, mi a nemzetet a sülyedéstől megóvja? Más feleletet adni nem tudna, mint azt, mire a világ történetei utalnak, t. i. a nemzetnek szilárd és becsületes jelleme. E nélkül veszve vagyunk. De történjék bármi, nekünk, kik az ellenzékhez számíttatunk, ha valaha, most leginkább kötelességünk szigorúan vigyázni minden lépéseinkre. Vessen ki-ki számot belső meggyőződésével, s mit józan megfontolás után jónak lát, mit keble istene sugall, a mellett álljon meg ingatlanúl, csüggedést nem ismerő szilárdsággal. Ne tekintsük az oppositiót fénynek, czifraságnak; ne tekintsük azt oly pártnak, melynek feladata, megtámadni azt is, mi nem vétkes, ellenezni azt is, a mi jó, csak azért, mert mástól származott. Tegyük félre a rosz indulatnak s alaptalan gya-

1845. núsításnak ezerszínű szemüvegét, nehogy számításainkban s a teendők megitélésében csalatkozzunk. Ne higyjük állásunkat könnyűnek. Isten s világ előtt felelet terhével tartozunk minden cselekvéseinkért; mert egy két hibás lépés rosz következéseket húzhat maga után; egy félreértés is nagy kárt okozhat a hazának. Őrködjünk, és a mi jót lehet cselekedjünk. Igyekezzünk becsületes úton sikert szerezni becsületes törekvéseinknek; de, a tüstént siker reménye nélkül is teljesítsük kötelességünket....."

Ezen nagy mérséklettől áthatott beszéd, mely azonban mind a mellett is határozottan kárhoztatta a jövendőben könnyen veszélyes következményeket eredményezhető rendszert, igen nagy hatást tett a nemzetben. Nem csak az ellenzék, de számosan a mérsékelt s meggyőződésből conservativ pártiak közől is, úgy vélekedtek, a haza bölcsével egybehangzólag, hogy körűlményeink, az absolut kormányú Ausztriávali kapcsolatunk mellett, — minek következtében, magának Metternich herczegnek vallomása szerint is, „két elem áll egymással harczban : a magyar alkotmányos és a német kényuralmi, mely utóbbik alkotmányellenes eszméktől van elfogúlva" — hogy ezen körűlmények közt az ország alkotmányos, nemzeti életére nézve felette veszélyessé válhatik, ha a kormány az ellenzék rovására igen nagyon megerősödik; mert könnyen megtörténhetik, hogy a kormánynak ezen túlsúlyú erejét az absolut osztrák befolyás idővel az alkotmány s nemzeti önállás megsemmisítésére fordíthatja.

De az ország nagy emberének ezen bölcs szavai, sem a kormány vezéreit nem birták nézeteik megváltoztatására, sem pártjok embereinek mind túlzóbbá lett heveskedését nem lőnek képesek mérsékelni. Az új főispánok s administratorok nagyobb része semmi korlátot nem ismert a hatalomfoglalásban; semmi eszközt nem tartott rosznak, mely az ellenzéket gyöngítheti, és saját pártjuk erejét növesztheti; semmi részrehajlástól s igazságtalanságtól nem ret-

tent vissza, ha az czélra vezethetett. Gyűléseket rögtönzének, melyekben pártjok által az ellenzék érdekeinek káros, gyakran jogtalan végzéseket alkottattak, vagy az elébbi gyülés végzéseit megváltoztatták. Hol pártjok kisebbségben volt, jogkérdések eldöntésére is kortestömegeket vitettek be; vagy, mi szinte nem volt példátlan, fegyverhatalommal csináltak többséget pártjok kisebbségéből. Midőn a kortestömegek által támogatott pártjok biztos győzelemre számolhatott, a közügyek tárgyalásától eltérve, embereik által személyes kérdéseket hozattak szőnyegre; szándékosan viszályt keltettek föl, hogy annak folytán az ellenzék tagjait széksértési büntetéssel sujthassák; vagy az ellenzék érdekeit sértő más végzést hozathassanak. Ha az ellenzék tagjai az administrátor részrehajlása, igazságtalansága s jogsértése ellen panaszt, vádat emeltek, reájok széksértési bűnkeresetet határoztattak; több esetben önhatalmokból megrendelték a keresetet, holott azt csak a gyülésnek állott jogában elhatározni. 1845.

Különösen a tisztújítás volt azon tér, melyen az új megyei főnökök jog- s törvénysértő hatalmaskodásaikat gyakorolták, kitűzött czéljok lévén a tiszti kart, kerűljön bár mibe, saját pártjok embereiből alkotni meg. A tisztújítások botrányos krónikájából csak egyet, a biharit, hozom itt fel, mely elegendő leszen megismertetni az olvasóval az új-administrátorok eljárásának jellemét.

Biharnak több évek óta Tisza Lajos volt főispáni helytartója, kit, bár a lefolyt években, részrehajló eljárásával számtalan viszályt s királyi biztosságot hozott a megye rendeire, a kormány az új rendszer megalapításakor is megerősített hivatalában. Az administrátor, miután a tisztújítás általa jun. 24-kére ki volt tűzve, ezt néhány nappal megelőzve, rendkivűli közgyülést hirdetett, melyen a rendeknek előadta, miszerint felsőbb parancs által oda van utasítva, hogy a megyének pár évvel elébb kelt határozatát, minél fogva a szavazati jog minden nem nemes hono- A bihari tisztújítás.

1845. rátiornak is megadatott, általok visszavonassa s megsemmíttesse; a tisztújítást különben nem áll hatalmában megtartani. A rendek, nehogy a tisztújítás, melynek törvényes ideje különben is régen elmúlt, még továbbra halasztassék, engedtek az erkölcsi kényszerítésnek, s a honorátiorok szavazatjogának megalapítását a törvényhozásra bízván, az ezt illető határozatot visszavonták.

A kormány e rendeletével egyenesen az ellenzéki párt kisebbítését czélozta; mert legkisebb kétség sem foroghatott fenn, hogy a honorátiorok nagy száma, kivétel nélkül, az ellenzék soraiban áll. Azonban, bár az ellenzék száma ennek következtében megcsökkent, czélját az administrátor még sem érte el. Midőn a megyei nemesség tisztikarát megválasztandó, a kitűzött napra összegyülekezett, aggodalommal látta az administrátor, hogy az ellenzéki párt mégis szemlátomást nagyobb a maga pártjánál. De ezen, különben eldöntő körülmény sem hozta őt zavarba. Elhatározva lévén, daczára az ellenzéki többségnek, minden áron a maga pártja egyéneiből alkotni meg a tisztikart: az elnöki kijelölési jogban keresett eszközt, mely czéljára vezetné. A kijelölési jogot egy 1723-ki törvény s a százados szokás akként szabályozta ugyan, hogy az elébbi alispán ismét múlhatatlanúl s vele együtt azon egyének jelöltessenek ki, a kik iránt a bizodalom leghangosabban nyilatkozik. Azonban Tisza, miután a gyülést megnyitotta, a kijelölésbe, e törvény és szokás ellenére, sem az elébbi alispánt, sem a többség által kivánt egyéneket nem vette föl; hanem a kijelöltek jegyzékét kizárólag saját pártja egyéneiből szerkesztette. Nehogy pedig a többség által egy igazságosabb kijelölésre szoríttathassék, a megyeházat s udvarát, bár összeütközéstől különben tartani nem lehetett, még a gyülés megnyitása előtt, katonasággal rakatta meg. Sőt, hogy csak észrevétel se tétethessék e törvény és igazságsértő kijelölés ellen, mihelyt a névjegyzéket felolvasta, a teremből azonnal távozott, a szavazás megkezdésére uta-

sítván az e végre kirendelt bizottmányt. Az ellenzék e szerint, jelöltjei az administrátor által nem lévén kitűzve, az alispán választásánál épen nem szavazhatott. A többi tisztviselőket, bár a rendek több esetben annyira meg voltak oszolva, hogy a többséget csak szavazás mutathatta volna ki, azt mégis egyszerűen mellőzve, némely hivatalra nézve a világos többség ellenére, önkénye szerint nevezte ki. 1845.

A választás érvényességére a hitelesítés is múlhatlanúl megkivántatik. De ezt is kijátszotta az administrátor. A magát többségben érező ellenzéki párt el vala tökélve, más nap e szabálytalan választások hitelesítését meggátolni, s az egész tisztújításnak, mint törvénytelennek, ellenmondani. Az administrátor tudta az ellenzék e szándékát, s hogy azt meghiúsítsa : mihelyt az új tisztikar névsora felolvastatott s mielőtt más valaki szót emelhetett volna, a gyülést bevégzettnek nyilatkoztatván, a teremből az új tisztikar főbbjeivel együtt hirtelen eltávozott.

Az ellenzék, akarta vagy nem, e szerint kénytelen volt megnyugodni az új tiszti karban. Az administrátor, kit az ellenzék a gyülés folytatására megkérni akart, ajtait elzárván, szóba sem akart bocsátkozni. A kormánynál hogyan lehetett volna orvoslatot reményleni, holott kétségkivűl annak ha nem is előlegesen kinyert megegyeztével, de az új rendszer érdekében történtek a lefolyt események?

Mily kevéssé lehetett hasonló esetekben, midőn a megyei rendek az administrátor ellen járúltak panaszaikkal a kormány elébe, ettől méltányos vizsgálatot s kellő orvoslatot reményleni, világosan mutatta a honti eset, melynek a rendek panasza daczára, semmi következése nem lett az administrátorra. Sőt elégtétel s a sérelem orvoslata helyett több esetben gáncsot, s legfelsőbb rosszalást arattak a folyamodó rendek. Ez történt egyebek közt Szabolcs megye rendeivel épen a honti esetre vonatkozólag. Ők egy köz-

1845. gyülésökből oly tartalmú feliratot intéztek a királyhoz, hogy miután értésökre jutott, mikép Hont megyében a főispáni helytartó a törvényesen kihirdetett megyei gyülést minden törvényes ok nélkül eloszlatta; a gyülés ilyetén eloszlatása pedig a megye autonomiáját sértené s igen sok visszaélésekre adhatna alkalmat: kérik ő felségét, hogy ezen körülményeket szigorúan megvizsgálni, s ha az előadottak valósága kiderűlne, az érintett főispáni helytartót az állam érdekében megbüntetni méltóztassék. És ki hinné? E feliratra, mely által Szabolcs megye csak alkotmányos kötelességét teljesíté, őrködvén az alkotmányos élet épsége felett, oly értelmű válasz érkezett, melyben e megye rendeinek szigorúan rosszaltatik, hogy „Hont megye rendei egy töredékének kárhozatos cselekvényeit, a felséges trón előtt közbevetett kérés által, támogatni nem kételkedtek.“

A kormány az administrátori rendszer megalapításával nem csak maga sérelmet követett el; hanem, miként rendesen történni szokott, hogy egy hiba több hibát von maga után, ama lépése következtében többször oly helyzetekbe is jutott, melyekben, hogy magához következetes maradjon, a törvénysértés tanát kényszeríttetett hirdetni. Ilyesmi történt például Varasd megyében. Ezen megyében a főispánság örökös joga, törvény szerint, az Erdődy család birtokában volt. Miután Erdődy János hivatalából, e törvény ellenére, letétetett, s helyébe Lentulai Imre neveztetett administrátorrá, az alkotmányos horvát párt e törvénysértés ellen nyilvános óvást tett. Az illyrpárt azonban örűlve az illyr szellemű Lentulainak, az óvást félre vetette, s ezt a kormánynak tudtúl adta. A kormány gyakran a legfontosabb esetekben sem adott választ a feliró megyéknek, ha feliratuk elhatározott szándékaival ellenkezett. Most azonban sietett dicsérő leiratot küldeni a megye illyr pártjának, mely a törvénysértés elleni óvást félrevetette; sietett helyeselni tettöket s rosszalni azokét, kik az óvást aláirták.

Ilyféle események után Bihar megye ellenzéki többségének sem lehetett igen biztató kilátása a sérelem orvoslatára. De hallgatással azt még sem mellőzhetvén, a tisztújítás ellen s az administrátor eljárásának megvizsgáltatása végett folyamodványnyal járúltak a királyhoz. A helytartótanács a király rendeletére, a folyamodványt Bihar vármegyéhez utasítá vissza oly meghagyással, hogy iránta, kellő tárgyalás után, kimerítő tudósítás terjesztessék föl. 1845.

Már az e végre hirdetett közgyülés előtt szárnyalni kezdett a hír, hogy mozgásba hozatik minden erő, mely győzelem tényezőjeül szolgálhat, és használtatni fognak oly eszközök is, melyek, ha bár nem állják is ki az erkölcsiség próbakövét, de a czélra hasznosak. A gyülés deczember 15-kén és a következő napokon mind a két párt nagy számú tagjainak jelenlétében tartatott. De az administrátor az elébb elkövetett törvénytelenséget csak újakkal tetézte. A helyett hogy, miként a helytartótanácsi intézvény is rendelte, a folyamodványt tárgyalásra bocsátotta volna, elégnek tartá annak felolvastatását; s azután ellenére a szólást követelő ellenzékieknek, ellenére azon megyei határozatnak, mely választásokon kivűl, a kérdések eldöntésére a szavazat alkalmazását tilalmazza, a begyűjtött kortestömeg által szavazattal döntötte el — melyben az ellenzék természetesen részt nem vett, — a folyamodványnak el nem fogadását. Az ellenzék a következő három napon is egyre a tárgyalást és szólási jogának fentartását követelte. És mivel az administrátor a szólást tőlök megtagadta, mind a három napon csak zaj és lárma tölté be az ülést. A negyedik napon pedig, midőn az ellenzék a szólhatást követelte, az administrátor a szólani akarókat széksértési kereset alá vétette. Ekkor azonban már az ellenzék türelmének is vége szakadt, s az alügyész által viszont az administrátor ellen tétetett fel széksértési keresetet, mire ez a gyülést minden végzés nélkül eloszlatta. De csak ezután történt még a legborzasztóbb törvénytelenség. Midőn a rendek, az admini-

1845. strátor távozta után szinte szétoszlani készűltek, egy szolgabiró és esküdt vezérlete alatt fegyveres hajdúk rohantak a terembe, s a kijelölt ellenzékieket részint karddal, részint szuronynyal dühösen megtámadták. A megye legjelesebb férfiai, Bernát, volt alispán, Toperczer, volt főjegyző, Beőthy László s mások mintegy tizen sebesíttettek meg többé kevesbbé súlyosan. Beőthy Ödönt csak a katonák, kik a gyülés kezdetén a megyeház udvarában állíttattak fel, s most az iszonyú zajra a terembe sietének, menthették meg a legnagyobb veszélyben.

Igy lett Biharban, több évek folytán, a rend fentartására s az igazgatás vezérletére kinevezett administrátor törvénytelen, pártoskodó eljárása a rendetlenség, viszály és vérengzések forrásává. A történtek megvizsgálására azután királyi biztosság küldetett ki, melynek eljárását alább fogjuk elbeszélni.

Ezen hatalmaskodások s törvénytelenségek közt, melyeket némely új főispánok s administrátorok elkövettek, kétségkivűl az volt legsajnosabb, hogy ők, zsarnokságuk folytathatása végett, az erkölcsiséget annyira rontó, a szabadságot valóságos veszélybe döntő korteskedést, pártjok által, még kárhozatosabb módon űzték, mint az eddig divatban volt. Eddigelé, néhány ritkább eseteket s a nemesség előjogait illető kérdéseket kivéve, a kortesek csak tisztújításkor gyűjtettek be; most, mivel az értelmiség többsége a legtöbb megyében az ellenzéki párthoz tartozott, az administrátori párt minden, csak valamennyire is fontosabb tárgyú közgyülésre begyűjtötte a tudatlan tömegeket, azoknak betanított szavazata által győzendő le az ellenzék értelmi többségét. E példát aztán sok helytt az ellenzék is követvén, azon szomorító körűlmény fejlett ki, hogy több megyében azontúl nem az ész hatalma, nem a kérdések mellett vagy ellen felhozott érvek s okok, hanem a szőnyegen forgó tárgyakról fogalommal sem biró tudatlan nyers tömegek szavazata volt a határozatok tényezője.

Ezen erkölcstelen eszközt pedig, mely többé kevesbbé mindig vesztegetéssel, lélekvásárlással szereztetett meg, az administrátor s a pártján lévő tisztikar, hivatalos hatalmuk, befolyásuk s igazgatási eljárásuk által sokkal könnyebben képesek lehettek megszerezni, mint a mind ezen előnyökkel nem biró ellenzéki párt. Miért, ha az ellenzékiek a tisztújításkor birtak is talán néha többséget szerezni, egyéb közgyülésekre rendesen az administrátori párt vitt be számosabb szavazókat. És ily módon aztán büntetlenűl zsarnokoskodhatott az administrátor a megye értelmi többsége felett. Ha ez ügye igazságának érzetében, felsőbb helyre folyamodott, az administrátor azonnal rendkivűli közgyülést hirdetett, s a bevitt értelmetlen tömeggel, melyet elcsábítani nem volt nagy feladat, azonnal ellenfolyamodványt szavaztathatott meg, melyben az értelmi többséget nyugtalankodó s büntetésre méltó pártos felekezetnek bélyegezte; vagy az ellen, mint, példáúl, épen Hont megyében történt, tiszti keresetet indíthatott; melynek, ha más következménye nem lett is, a haladás ügyét évekre hátraveté, az értelem szavát évekre elfojtá. 1845.

A kormány ily összeütközések eseteiben természetesen majdnem kivétel nélkül az administrátor tudósításának s pártja feliratának adott több hitelt, s az ellenzéket, mint viszálykodó rendeket, mindig a maga érdekében, rendesen kemény szavakkal, gáncsolta. Hogy olvasónknak ezen kormányeljárásról fogalma lehessen, íme ide igtatjuk a honti ellenzék fentebb előadott folyamodványára kelt kir. leirat lényegesb részeit.

„Hont megye főispáni helytartójának hivatalos jelentéséből..... méltó nehezteléssel értettük, miképen ezen megye rendeinek egy része,..... ámbár a főispáni helytartó az ülést eloszlatta,.... mégis a gyülésteremben megmaradott, elnököt stb. helyettesített; az így alakúlt gyülekezetből a főispáni helytartónak elmozdítása végett hozzánk felirással járulni, ezt a többi megyékkel tudatni.... hatá-

1845. rozta; .... minthogy tehát az említett felekezet, melynek botrányos kicsapongásai által a több napokig tartott gyülés czélja meghiúsúlt, ennek előtte még azon vakmerőségre is vetemedett, hogy az érintett törvénytelen gyülekezetből, ezen megye karai és rendeinek nevezetét bitorolva, hozzánk felirás alakjában járúlni merészlett: ennél fogva az említett töredéket, vétkes merényei legkeményebb rosszalása mellett, komolyan intjük, hogy a törvények iránt az engedelmességet, a fő kormányzó s a gyülés helye irányában pedig a tartozó tiszteletet, súlyos felelőség terhe alatt, legszorosabb kötelességének tartsa.“ Figyelmeztetvén ezután az administrátort és pártját hogy, az ilyféle események eltávoztatása végett, az ügyészi keresetről szóló törvényt ezen nyugtalankodó párt ellen szigorúan alkalmazza: azzal zárja be az ellenzék megrovását hogy, ha ama törvények az ily merények visszatorlására elégségesek nem volnának, a kormány maga fogja azon kihágókkal éreztetni a törvény egész súlyát.

Az ilyféle leiratok, melyek által a kormány önmagát is párttá alacsonyítá le, s hatalmával az ellenpárt irányában méltatlanúl élt vissza, meg is termették a magok gyümölcseit. Az administrátor pártja azontúl korlátlanúl zsarnokoskodott az ellenzéken; annak tagjait a szólás szabadságában gátolta, vagy, ennek sérelmével, minden nem tetsző szavukért „actio“-val terhelte. Igy, például, egy ellenzéki szónok, még azon gyülés folytán, eme szavaiért: „mind ezen rendetlenségek egyedűli oka administrátor úr“ — „jelenleg Bihar megye küzd zsarnok administrátorával“ kétszer egymásután ügyészi actio alá vettetett, s a széksértési esetekről rendelkező törvény szerint 24 gíra ezüst birságban marasztaltatott el.

Hasonló események több más megyében is merűltek fel a közélet színvonalán, s eléggé megismertették a nemzettel az administrátori új rendszert, melyet, mint monda-

tott, a kormány szigorúbb rend, gyorsabb igazgatás s a megyei kiesapongások korlátozása végett alapított volna meg; mely azonban, mint minden törvénytelen s kényszerítő szabály, csak zavart, viszályt s a közügyek igazgatásában számtalan akadályt és hátramaradást hozott több megye keblébe. 1845.

HARMADIK FEJEZET.

A horvát tartományi gyülés rendezése s egyéb kormányszabályok.

Nem egyedűl a főispáni hivatal volt azon tér, melyen az új kormányrendszer foganatba vétetett: a társadalmi lét más ágaiban is tétettek kisérletek annak életbe léptetésére. Ezen kisérletek közt, mind a tárgyat magát, mind a kormányszabályok következményeit tekintve, legfontosabb volt az, melynek Horvátország s annak tartományi gyülése lőn színhelyévé.

A Zágráb megyei nemesi összeirás és tisztválasztás.

Már a tartományi gyülés megnyitása előtt is volt panasza Horvátországban, s különösen Zágráb megyében, az alkotmányos horvát pártnak. E megyében a tisztújítás ideje közelgetvén, annak előkészitésére 1844-ki deczember 10-én közgyülés tartatott, mely a nemesség összeirását megrendelvén, a tisztújítást január 23-kára tűzte ki. A pártfondorlatok azonban a szavazatos nemesség számát oly nagyra emelték, hogy az első tekintetre is hamisítottnak tűnt fel. A tisztújítás tehát elhalasztatott s gróf Haller bán, utasítást kérendő, Bécsbe utazott. A rendelet szerint, melyet onnan visszahozott, az 1835-ki összeirásnak kell vala szolgálni az újnak alapjául; mi ellen azonban a rendek óvást tettek s új összeirást rendeltek, mely aztán az april 29-ére kitűzött gyülésen be is mutattatott. De a munkálat most is sok

észrevételre adott okot, mi felett három egész napig húzódott ki a vitatkozás. A főispán azonban még ekkor sem akará kimondani a többséget, kijelentvén, hogy kezei ebben kötve vannak s Bécsből kell várnia utasítást. A bán maga is röstellé, hogy ily törvénytelen eljárás eszközévé kellett válnia, s az e miatti bosszúság oldotta meg nyelvét. A horvát-magyar párt s vele az ország, Haller ezen nyílt szavai után, nem lehetett többé kétségben, hogy az illyr viszályok Bécsből nyerik a támogatást; mi aztán az alkotmányos érzelműekben a Dráván innen és túl nagy elkeseredést szűlt. A kormány utóbb részben ezért is a hivatalából való elmozdítással büntette az őszinte Hallert; de most, mielőtt czélját egészen elérné, a közvéleménynyel daczolni még sem mert, s a gyülésen nyilatkozott többség értelmében, a horvát-magyar párt részére döntötte el a kérdést. 1845.

A tisztújítás e szerint a kijavított összeirás alapján julius 28-ra lőn kihirdetve. A készületek mind a két párt részéről nagy hévvel folytak. Az illyrek pénzzel is megkisérlék a vesztegetést; de az alkotmányos horvát-magyarokat kétszeresen szilárdakká tette az igazság győzedelme: jelöltjök Szuvich József 1289 szavazattal választatott meg alispánnak, az illyr Lentulaynak 974 szavazata ellenében. Az illyrek dühe azonban, mihelyt a szavazás eredménye kihirdettetett, nem ismert többé tartalékot. S minthogy elleneikhez nem férhettek, a katonaságot támadták meg, mely a két párt közt választó vonalt képezett. Egy illyrpárti pap a katonát, ki őt a horvát-magyarokra rohanni nem engedé, pisztolylyal mellbe lőtte; de az elesett társától maga is lelövetett. Ugyanakkor egy más illyr, költő és ügyvéd, a vezénylő főhadnagyot támadta meg, kitől azonban kardvágással utasíttaték vissza. Az illyrek erre több oldalról lőni kezdenek a katonákra. Egy golyó a főhadnagy csákóját fúrja keresztűl; több közvitéz megsebesíttetik. De most már a katonák is komolyan veszik a dolgot és sortüzet kezdenek, melynek az illyrek részéről csakhamar 17

1845. halott s mintegy 60 sebesült lőn áldozatává. Ennyi áldozat végre visszavonulásra birá az illyreket; de pártdühöket ez sem volt képes lelohasztani: a sír felett, melybe holtjaikat temették, kivont kardokkal mondának esküt megbosszulásukra. A közgyülés ezután köszönetet szavazott Jozipovich túrmezei grófnak s a köznemességnek alkotmányos magatartásáért a csak pártérdektől vezetett illyrek ellenében; a szept. 23-kán összeülendő tartományi gyülésbe megválasztott megyei követeknek, Bedekovich Kálmánnak és Briglevich Józsefnek pedig utasításúl adatott, hogy azon esetre, ha ott, a szárnyaló hírek szerint, a köznemesség szavazati joga kétségbe vonatnék, a gyülést azonnal odahagyják s minden róluk nélkülök hozandó határozat ellen óvást tegyenek. És a tapasztalat tanúsítá, hogy ama hírek s ezek folytán az aggodalom a kormány szándokai felett a tartományi gyülésen nem voltak alaptalanok.

A tartományi gyülés jelleme.

Mi e tartományi gyülés alakját illeti: olyféle rendi képviselet, minő a magyar országgyülésen divatozott, abban eddigelé nem volt szokásban; hanem, miként a tartományi bizottmányok munkálataiból világosan kitetszik, a különben sem nagy számú horvát nemesek mindegyike megjelenhetett s hozzászólhatott a közügyekhez, ki magában arra tehetséget érzett. E tartományi gyülés ennél fogva az ősgyülések jellemével birt, s hasonló volt a megyei közgyülésekhez.

Azonban, miként már fentebb említők, a tartományi gyülés e jellemét az illyr-horvát párt 1844-ben, midőn a közös magyar országgyülésre követek valának választandók, tényleg megváltoztatta, a túrmezei nemességet, mely, mint tudatik, alkotmányos szellemű s az ellenzéki párthoz tartozó vala, megjelenhetési s követválasztási jogának gyakorlatában meggátolván. Említők, miként a túrmezei nemesség grófja, Jozipovich Antal, ki, hivatala szerint, az alsó ház tagja volt, e sérelmet az országgyülésnek bepanaszolta, s annak orvoslata végett, a horvát tartományi gyülés alkot-

mányos útoni rendezését sürgette a törvényhozás előtt. Az alsó tábla valóban foglalkodott is e tartományi gyülés rendezésével, de az illető javaslat, mint sok más fontos reform, a fenforgott körűlmények miatt nem válhatott törvénynyé. 1845.

E törvényjavaslat is azok sorába tartozott, melyeket a kormány azért hiúsított meg, mivel a már akkor tervben lévő új kormányrendszerrel nem volt egybeférhető. Most tehát azon elhatározással hirdette ki a kormány e tartományi gyülést, hogy azon nem csak a megalkotott közös törvényeket kihirdetteti, hanem egyszersmind magát e gyülést is a maga elvei s érdeke szerint önhatalmából rendezendi.

A bán s tartományi gyülés elnöke utasítást vett Bécsből, hogy a gyülési teremet akként rendeztesse, miszerint a báni levél által meghivandók korlát által különöztessenek el a többi, önként megjelenendő nemesektől. Meghivatni szoktak pedig báni levél által a főpapok s főrendűek, a királyi kamarások és tanácsosok, a báni s kir. itélőtáblai s váltó törvényszéki ülnökök s közbirák. A terem e rendezése félig meddig már a gyülés rendezését is magában foglalta: a báni levél által meghivottaknak, kik a korlátokon belűl, a zöld asztal körűl foglaltak helyet, a tanácskozási és szavazási —, a többieknek pedig, a korlátokon kivűl, a hallgatósági szerep lőn kimutatva.

A gyülés megnyittatván, mindenek előtt a múlt országgyülésen megalkotott törvények olvastattak fel, szokás szerint latin fordításban. Majd egy királyi leirat olvastatott fel, mely által a rendek mindenek előtt a gyülés rendezésére szólíttattak; mi végre aztán a bán egy bizottmányt nevezett ki. E kir. leiratból úgy látszék, a tartományi gyülés rendezése a többség elhatározására fog bízatni. De e csalódásban nem sokáig maradtak a rendek. Az alkotmányos horvát párt, s ebből különösen Zágráb megye követei, a terem önkényes és a nemességre nézve sérelmes rendezése miatt, azonnal felszóllaltak; s fondorlatot gyanítván, A gyülés megnyitása.

1845. tudni akarták, miként áll az ügy; a bánhoz tehát kérdést intézének: ha elismertetik-e a gyülésen megjelent nemesek egyéni szavazatjoga? A bán ezen aggodalmakra több ízben kijelenté, hogy itt jogkérdés nem forog fenn; nyúgodjanak meg a rendek abban, hogy ő minden egyesnek jogait tiszteli s a szokást megváltoztatni nem akarja.

De az alkotmányos horvát párt e puszta kijelentéssel nem volt megelégedve, és sürgeté, hogy az elnöki nyilatkozat szerint jegyzőkönyvbe is beigtattassék: miképen az eddigi szokás, mely szerint a nemességet egyéni szavazat illeti, sértetlenűl fenn fog tartatni.

Kir. leirat a szavazatjog iránt.

Az ekként ostromlott bán végre az itélőmesternek egy lepecsételt legfelsőbb leiratot nyújtott által felolvasás végett, melynek tartalma abból állott: hogy „szavazatjog a tartományi gyülésben, annak rendezése előtt, csak a báni levél által meghívott és személyesen megjelent egyéneknek adatik.“

A leirat e rendelete senkit sem hagyott kétségben a teendő rendezés szelleme iránt; mindenki az első pillanatban világosan látta azt: az illyr párt hangos „zsivio“-ra tört ki, az alkotmányos horvát pártban rendkivűli levertség mutatkozott a néma arczokon. A bán által meghivottak jobbára a kormány és illyr pártokhoz tartozván, melyek e tárgyban egygyé olvadtak: az ellenzéki párt, mely kivált a Zágráb megyei nemesség soraiban nagy többséggel birt, jogától s befolyásától egy csapással meg lőn fosztva. Hasztalan szólaltak fel a leirat ellen Zágráb megye követei, azt a nemesség jogaira sérelmesnek bizonyítván; hasztalan támaszkodtak a nemesség ebbeli százados joggyakorlatára, mely Horvátországban szintúgy mint Magyarországban törvényes erővel bir, hol törvény nem rendelkezik. A másik párt, mely most a leirat rendelete által elhatározó szavazattal ruháztatott fel, azon elv felállításával vetett véget a vitatkozásnak, hogy a hol törvény nincs, ott a kormányt illeti a jog, ketté vágni a gordiusi csomót.

A kormány ezen önkényes rendelete által a horvát nemesség százados joggyakorlata ellen elkövetett sérelem annál kiáltóbb vala, minthogy a törvény azon főrendű úr között, ki a báni levél által a gyűlésre meghívatott, s a közrendű nemes közt e tekintetben semmi különbséget sem ismer; s különbség köztök már azon körűlménynél fogva sem létezett, mivel Horvátország tartományi gyülésén csak egy tábla volt. Következményeinél fogva pedig annál sérelmesebbnek tekintetett a leirat, mivel általa a tartományi gyülés tényezőinek száma a kormány akaratától s kedvezéseitől tétetett függővé; mivel, továbbá, az alkotmányos horvát pártot, melynek fő ereje a Zágráb megyei nemességben létezett, egy csapással megsemmisítette, s a tartomány közügyeiben az eldöntő befolyást az illyr-horvát párt kezébe játszotta, melynek a báni levél által meghivott tisztviselők és papok jobbára tagjai valának. 1845.

A jogaiban megsértett alkotmányos szellemű nemesség tehát a rendelet ellen felirást sürgetett a királyhoz s a bán közbenjárását is kivánta; mivel pedig czélt sem egyben, sem másban nem ért, minden további tanácskozás és határozás ellen tiltakozván, a turopolyai gróf vezérlete alatt a gyülést oda hagyta. De, bár ennek következtében a horvátországi legnagyobb hatóság, Zágráb megye, melynek követei szinte távoztak volt, a gyülésen nem volt képviselve, a bán mégis folytatta a gyülést, mely aztán néhány napi tanácskozás után be is fejezte a tartományi gyülés rendezését.

E rendezés főbb vonalai a következőkben állapíttattak meg:

1. A tartományi gyülés elnöke a bán, és annak távollétében, a báni helytartó, kiket a gyülés összehivásának joga is illet.

2. Üléssel és szavazattal birnak az egyházi rendből: a kath. püspökök, az ó-hitű érsek és püspökök, a vránai pörjel s a káptalanok; a világi rendből: az albán s az or-

1845. ság alkapitánya, a főispánok és administrátorok, a birtokos főnemesek; továbbá a megyék, a túrmezei gróf, a szabad kir. városok; a báni tábla itélőmestere s ülnökei, a tartományi főbirószék s a váltótörvényszék elnökei, és a zágrábi akadémia. Hogy azonban a báni hivatalosak s a megyék szavazatszáma közt súlyegyen létezzék: a hány szavazattal birnak összesen a bán által meghivottak, a megyéket is mindenkor ugyanannyi szavazat illeti meg. A megyék egyébiránt, az összes szavazatok ezen felében egyenlően osztozzanak, minden tekintet nélkül a keblökbeli nemesség számára.

E szerint tehát az alkotmányos szellemű magyar-horvát párt a tartományi gyülésből csaknem egészen kizáratott, legalább a többség állandólag a bán, illetőleg a kormány részére biztosíttatott. A kormány azonban még ezzel sem volt megelégedve: ő Zágráb megyében is meg akará rontani az ellenzéki pártot, mely a túrmezei nemesség által állandó többséggel birt e megyében. Egy királyi leirat véleményt kivána az újonnan rendezett tartományi gyüléstől: mi módon lenne szabályozandó a túrmezei nemesség részvéte Zágráb megye közgyülésein? E nemességet egy 1835-ki kormányrendelet, legújabban pedig az utólsó zágrábi tisztújítás előtt érkezett királyi leirat biztosítá az illyr-horvát pártiaktól kétségbe vont százados joggyakorlatában: semmi kétség sem maradhatott fenn tehát az iránt, mi szándoka légyen a kormánynak e nemesség szavazatára nézve, midőn azt, elébbi határozatai ellenére, újra kérdés alá helyezi s oly testület eldöntésétől teszi függővé, melynek véleménye egyelőre is ellenségesnek ismertetett ama nemesség irányában. A tartományi gyülés elérté a kormány szándokát és, annak elejébe menvén, oly határozatot alkotott, mely szerint a túrmezei huszonnégy községből álló nemesség ezentúl Zágráb megye közgyülésein is csak a grófjok által gyakorlandó egy szavazatra szoríttatott.

Az illyr-horvát párt, miután a kormány által ekként gyámolíttatva, az alkotmányos szellemű magyar-horvát pártot mind a tartományi gyülésen, mind Zágráb megye kebelében minden befolyástól megfosztotta, még egy elhatározó lépést kivánt tenni a maga érdekében: Horvátországnak az anyaországgali kapcsolatát támadta meg. Határozatot hozott, mely szerint ő felsége felirat által kéressék meg, hogy Horvátországot, a magyar kir. Helytartótanács hatósága alól kivévén, egy külön főkormányszékkel lássa el; a zágrábi püspökséget pedig érsekséggé emelje s alája öt egyházi megyét rendeljen, melyek eddigelé a kalocsai metropolita hatósága alatt léteztek. 1845.

És így végződött a horvát- és tótországi tartományi gyülés, mely e tartományok mind belviszonyaira, mind Magyarországgali kapcsolatára nézve új korszakot alkotott: a szabadelvű alkotmányos elemeket azok kebelében a kormány túlsúlyú befolyásával megsemmisítette, az illyr-horvát párt uralmát állandólag megalapította, s ezzel együtt magvait is bőségesen elhintette azon eseményeknek, melyek a három évvel később kifejlett körülmények közt felsarjazva, szakadásig érlelődtek. A végzéseket, azon egy kivételével, mely a külön Helytartótanács felállítására vonatkozott, a kormány, mint saját sugallatait, minden ellenvetés nélkül megerősítette. Haller Ferencz tábornok s bán azonban, ki a kormány e státuscsínyának eszközéűl szolgált vala, hivatalától a gyülés után nem sokára elmozdíttatott, s a kormány iránt szintoly készséges szolgálatú, az illyr-horvát párt czéljait pedig még inkább legyező Haulik, zágrábi püspök, neveztetett ki báni helytartóvá.

E tartományi gyülés óta, melyet az illyr-horvát párt, nem helytelenűl, úgy tekint vala, mint első lépést Horvátország nemzeti önállásának megalapítására szemközt Magyarországgal, e czélra látjuk irányozva e párt minden ügyekezetét. Gondjuk volt azonban reá, nehogy akár a kormány, akár a magyar nemzet kebelében idő előtt élén-

1845. kebb visszahatás támadjon ezen ügyekezetök ellen: minden módon oda törekvének tehát, hogy a nemzeti függetlenség nagy kérdését a politikai pártok súlyviszonyának s befolyásának kérdésével elpalástolva, az ügy helyzetét elferdíthessék, a történtek emlékezetét mihamarább feledésbe meríthessék. Ezen törekvés volt egyedűli oka, miérthogy a győzedelmes illyr-horvát párt, magát a magyarhoni pártok egyikével azonosítandó, a conservativ elnevezést szerette használni, s a nálunk szőnyegen forgó kérdésekre nézve valóban is a conservativ párttal tartott; míg titkos czéljait tekintve, valóban forradalmi érzelmeket ápolt kebelében. A kormány e színlelésnek, úgy látszik, valóban hitelt adott, s örűlve az új szövetségesekben nyert erőszaporodásnak, a cselfogás által könnyen rászedetni engedte magát; s őket azontúl még inkább, mint elébb, saját ügyfelei gyanánt pártolá. A conservativ lapok, különösen a Budapesti Híradó, nem szűntek Jozipovichot, a két Rauch bárót, Jellasich Károlyt, Briglevichet, Bedekovich Kálmánt, Bussichot s a többi alkotmányos magyar-horvát pártiakat, a legigazságtalanabb módon, mint rendbontókat, megtámadni, s magasztalni az ellenpártiakat, mint a kormány támaszait, holott ezek, mint a jövő tanúsítá, valóságos forradalmárok voltak, amazok pedig csak régi alkotmányos jogaikat védték. A szabadelvű magyar lapok, s ellenzéki szónokaink néhányai a megyei gyüléseken többször erélyesen felszólaltak ezen eszmezavar ellen, s magokból az illyr-horvát párti iratok és szónokok nyilatkozataiból világosították fel ezen illyr álconservativok valódi törekvéseit. De a kormány mind erre nem hallgatott; s megelégedvén avval, hogy a horvátok pillanatnyilag az ő czéljait támogatják, őket viszont nem szűnt meg pártolni Magyarország ellenében. És e pártolás alatt fejlődött aztán azon szellem, mely az 1848-ki eseményeknek lőn forrásává.

A tartományi gyülésen történtek híre nagy aggodalmat keltett a magyarországi szabadelvű pártban. A megyék

1845.

A megyék lépései az új kormány-rendszer ellen.

újabb nyilatkozatát látták abban azon alkotmányellenes kormányrendszernek, mely ellen már az administrátori kérdésben oly erélyesen, de eddigelé sikeretlenűl, keltek ki. Mély fájdalmat gerjesztett bennök, hogy a magyar kormány, a maga pillanatnyi érdekei miatt, nem kételkedett az alkotmányos szellemű magyar-horvát pártot az elszakadást czélzó illyr-horvát pártnak feláldozni. De nem kevésbbé fontos vala a kérdés alkotmányos oldala.

Horvátország nemessége eddigelé kétségtelen gyakorlatában volt a szavazatjognak tartományi és megyei gyülésein. Ezt maga azon választmány munkálata is minden kétségen felűl emelte, mely 1836-ban a tartományi gyülés rendezésének kidolgozásával volt megbízva. Szempontunkból tekintve, nem tartozik a kérdéshez: vajjon helyes volt-e a köznemesség részvéte a tartományi gyülésen; s ennél fogva, szükséges volt-e a tartományi gyülés rendezése? A kérdés lényege itt csak a körűl forog: alkotmányos módon hajtatott-e végre az újítás? Mert akármit kívántak is a körűlmények s a rend érdekei, annyi bizonyos: hogy alkotmányos nemzetnél a fennálló törvényes gyakorlatot a végrehajtó hatalom egyszerű rendelettel tényleg megváltoztatni nincs feljogosítva. És ebben fekszik a tartományi gyülés rendezése körűli sérelem fő súlya: a kormány, tekintetbe nem vévén az alkotmányos jogok sérthetetlenségét, puszta rendelet által szűntetett meg alkotmányos joggyakorlatot; tényleges végrehajtással kezdte azt, mit elébb törvény által kellett volna meghatározni.

A horvátországi köznemesség jogainak megcsorbítását oly súlyos alkotmánysérelemnek látták az ország számos törvényhatóságai, hogy némelyek azonnal felirat által kértek a királytól orvoslatot. Pest megye pedig, novemberi közgyülésében, nem csak feliratot készített, hanem egy fényes küldöttséget is nevezett ki a királyhoz, mely a fejedelemnél élő szóval is szorgalmazná Horvátország abnormis állapotának megigazítását, s általában az új kormányrend-

1845. szer megváltoztatását. De a kormány nem volt hajlandó a küldöttséget a király elejébe bocsátani. A küldöttség tehát, hogy czélját érje, Ferencz Károly és Lajos főherczegeknél nyújtatott be egy emlékiratot, melyben a fenforgó kérdést élénken előadván, a királyhoz juthatásának kieszközlését sürgette. De mind hasztalan: a fejedelem ajtai zárva maradtak. Majd egy hivatalnok által azon szóbeli üzenetet vette a küldöttség, melyben tudtára adatott, hogy őt, mint Pest megye küldöttségét, nem csak ő felsége nem fogadandja; hanem a kormánynak minden organumai is el vannak tiltva fogadásától. A küldöttség tehát süker nélkül tért vissza a hazába. A főherczegekhez benyújtott emlékiratok utóbb egy kormányrendelet kiséretében küldettek vissza Pest megyének. Egy másik leirat rosszalá a Bécsben járt küldöttség magaviseletét; rosszalá s kemény szavakban megrová a megye feliratát, melyben ez törvénytelen, alkotmányellenes irányról szól, mintha Horvátországban az anyaországtól elszakadási szándok léteznék s az egyéni jogok megcsorbítása czéloztatnék; komolyan dorgáltaték a megye, hogy ily súlyos vádat egyoldalú előadásra épít s másokban is aggodalmakat ébreszteni, a közügyek menetében nehézségeket támasztani ügyekszik. Ugyanazon időben egy helytartótanácsi intézmény neheztelését fejezi ki a megyének, hogy a horvát ügyben a kormány czélját elferdíteni szándékozott.

De a kormány ezen eljárása Pest megye irányában nem ijesztette el a többi megyéket. Később Pozsony és Trencsén megyék rendei is küldöttséget határoztak e tárgyban utasítani a fejedelemhez. De ezek sem lettek Pestnél szerencsésebbek. Pozsony megyéhez még ugyanazon gyülés folytában egy dorgáló kir. leirat küldetett, mely a megye azon cselekvését, hogy előleges engedelem nélkül, az administrátor kijelentésének ellenére, merészelt küldöttséget nevezni, éles szavakban rosszalá. Ugyanaz történt utóbb Trencsén megyével is.

A küldöttségek ekképen letiltva lévén, a megyék feliratai által szorgalmazák a horvát tartományi gyülés alkotmányellenes rendezése által elkövetett sérelem orvoslatát. A kormány, a főispánok és administrátorok útján mindent elkövetett a megyékben, hogy ezen alkalmatlan feliratoktól meneküljön; sőt hogy a maga eljárását helyeslő s pártoló hálafeliratokat és körleveleket eszközöljenek ki a megyéktől. De minden ügyekezete daczára sem tudott tizenhat megyénél többet egyesíteni, a maga nézeteinek s rendszerének helyeslésére. A többi megyék majdnem mindnyájan határozottan pártolák Pest és Zala megyéknek a kormányt kárhoztató körleveleit. Azon néhány megye is, mely ez ügyben nem nyilatkozott, csak azért hallgat vala, mert mint óhajták, körűlményeik közt nem lehetett a kormány ellen nyilatkozniok. Mindazáltal huszonnégy megye nyíltan gáncsolta a kormány alkotmányellenes eljárását. 1845.

Tette ezt különösen Zágráb megye, mely, a horvát eseményeknek nemcsak szemtanúja, hanem egyszersmind áldozata, a fájdalom élénk hangján írt vala fel a királyhoz; s mint a tartományi gyülés rendezéséből eredt sérelem által egyenesen érdekelt hatóság, leginkább igényelhetett méltányos meghallgattatást. És vajjon mit nyert e feliratára Zágráb megye? Egy királyi leiratot, az 1846-ki február 13-ról, melyben a megye rendeinek tudtokra adatik, hogy ő felsége feliratukat, melyben a tartományi gyüléshez intézett legfelsőbb rendeleteit gáncsolni s a történteket becsmérelni vakmerően bátorkodnak, a legnagyobb bosszúsággal (gravissima cum indignatione) vette; mivel benne nem csak azon tisztelet ellen vétenek, melylyel a királyi méltóság iránt tartoznak; hanem még elődeik emlékezete iránt is hálátlan lelkületet tanúsítanak. Teljesítették azok, miként illett vala, a felséges uralkodóház iránt kellő hódolat minden kötelmeit; s a rendek csak féktelenségöknél fogva ruházhatták azok hűségének dicséretét a magok hajlamára, melylyel a törvényes tekintély kisebbítésére törekednek.

1845. Ezt ő felsége annál inkább rosszalja, mivel ezen indulatokból eredt feliratuk legvilágosabb bizonyságúl szolgál, miként, egyebek közt, arra sem voltak kellő tekintettel, hogy az elébbi gyülések határzatai folytában intézett felterjesztésekben, mind a kapcsolt országok összes rendei, mind önmagok is sürgető szükségét ismerték el s szorgalmazták is legfelsőbb helyen, hogy a rend mind a megyei, mind a tartományi gyüléseken helyreállíttassék. Ő felsége tehát, mint a törvények és törvényes rend őre s fentartója, ezen királyi tisztét tovább is teljesítendő, meghagyja a rendeknek, hogy köteles hűségöket s tiszteletöket szemök előtt tartva, tanácskozásaikban ezentúl, a törvények szerint, oly módon járjanak el, nehogy azon kellemetlen szükség álljon elő, melynél fogva azokat illetőleg, kik a vakmerőséget tovább is elejébe helyeznék a mérsékletnek, szigorúbb eszközök volnának alkalmazandók.“

A monarchiai és alkotmányos nemzeti elem közti súlyegyen eddigelé egy részben a felirási jog által tartatott fenn az országban. A felirási jog ugyanis, érdektalálkozás esetében, a kölcsönös felvilágosítás által eszközölhető kiegyenlítés szükségére volt számítva. A nemzet azon bizodalomból indúlt ki hogy, ha valamely kormányeljárására nézve, ellenkező véleményét s ennek érveit, indokait kifejti, a hatalom kezelőiben a maga nézeteinek helyességéről s törvényes voltáról meggyőződést ébreszthet; vagy legalább azoknak alkalmat nyújt a magok nézetének érveit, s eljárásuk alkotmányszerűségét bővebben előadniok. Most azonban, a helyett hogy okokra okokkal adatott volna felelet, a megyék felterjesztései egyszerűen rosszaltattak; a küldöttségek előtt pedig a fejedelem ajtai elzárattak.

E körülmények közt a megyék többsége minden további feliratok sükeretlenségéről meggyőződvén, Pest és Zala megyék indítványára, azt határozá: hogy az új kormányrendszerből eredő súlyos sérelmek majdan a jövő országgyülés elejébe terjesztessenek; a küldendő követek

pedig oda utasíttassanak, hogy e sérelmeket, minden más tárgyak felvétele előtt, ügyekezzenek orvosoltatni. 1845.

Egyébiránt saját kebelökben, a mennyire csak lehetett, folyton védik vala magokat a megyék rendei az administrátorok hatalomfoglalásai ellen, s minden módon gátolni ügyekeztek avatkozásaikat az igazgatásba, melyet századosszokás a rendek által választott alispánok számára biztosított. Több megye óvást tett az ellen, hogy az administrátorok a törvényszékeken is elnökölni kezdtek, ellenére nemcsak a százados szokásnak, hanem a törvénynek is, mely szerint, megyei körben egyedül a közönség által választott birák itélhetnek. Heves megye azonban nem elégedett meg az óvással; hanem, gróf Keglevich Miklós indítványára, egyenesen elhatározta: hogy a táblabírák az administrátor elnöklete alatt törvényszékűl ne üljenek össze. De a helytartótanács e határzatot utóbb megsemmisítette. És így folyt a harcz egyebekben is a megyék rendei s az administrátorok, illetőleg a nemzet és a kormány között. Bár az administrátorok a kormány által mindenben feltétlenűl pártoltattak, a rendek erélyes kitartása mégis több megyében győzött. Ilyenkor aztán legtöbb esetben királyi biztosság küldetett a megyére. E harcz kimeneteléről azonban utóbb lesz még alkalmunk szólani.

A kormányrendszer hibáinak oka.

Midőn a történelem a kormánynak ezen tévedéseit, s a törvényeknek, ha nem épen mindig betűjével, de szellemével bizonyára összeütköző szabályait szigorúan megróvja: igazságtalannak mindazáltal nem szabad lennie azon státusférfiú iránt, ki ez időben kormányunk élén állott. Apponyi kanczellár hazafiúi szellemét mind ezen tévedések mellett sem lehet kétségbe vonni; ezt még azok sem tették, kik egyébiránt a legnagyobb hévvel támadták meg kormányrendszerét. A mérsékeltebbek önként elismerték, hogy az ő czélja, a kormánynak többséget szerezni, magában véve nem rosz, bár idővel az, az alkotmányra nézve, veszélyessé válhatik; elismerték, hogy a mire ő törekszik,

1845. erős kormány s több rend az igazgatásban, mint a mennyi eddig nálunk létezett, szükséges föltétele minden jól organisált státusnak. Rendszerében csak az eszközök s a modor voltak ellenkezők az alkotmánynyal, s mint ilyenek, méltók a szigorú megrovásra.

Ki tudna kételkedni gr. Dessewffy Aurél hazafiúi szellemében, szándékai jóságában? És azon heves publicistai harczokban, melyeket ő az ellenzékkel s különösen annak zászlótartójával, Kossuth Lajossal vívott, ki merte őt valaha hazafiútlanságról vádolni, s a haza boldogitására czélzó szándékait gyanúsitani? Lehettek s voltak is méltó kifogások, alapos ellenvetések eszközei ellen; de szándékait senki sem rosszalhatta. Már pedig Apponyi csak azt kisérté meg végrehajtani, mit Dessewffy tervezett, azon czélokat létesíteni, melyeket ez tűzött ki. Miben különböztek Apponyi modora és eszközei azoktól, melyeket Dessewffy alkalmazott volna, ha kora halála őt a kormány gyeplőinek átvételében meg nem akadályozza, nem tudjuk: annyi bizonyos, hogy azon eszközök, melyekhez Apponyi nyúlt s a modor, melylyel azokat foganatba vette, ki nem állják az alkotmányszerűség próbáját. Ugyanazon modorhiba volt ez a rend s erős kormány érdekében, melyet Széchenyi István oly élesen s csüggedhetlen kitartással Kossuthnak vetett szemére az ellenzék eljárásában, a nemzeti reformok valósítására nézve. Miként Kossuth a reformtörekvésekben, ugy Apponyi és akik által rendeleteit végrehajtatá, a kormány czélzataiban mindent túlhajtottak eszélytelen, elbizakodott modorukkal.

Kétségtelen mindazáltal, hogy a létező körülmények közt a nagy feladatra nézve, melynek megfejtését Apponyi magára vállalta, nem annyira a személyben, mint az elvben volt a hiba. Alkotmányos országban, az alkotmányosság sérelme nélkül, csak a többség kifolyásával lehet erős kormányt s az igazgatásban rendet alkotni. A kisebbség minden erőködése, a maga szellemét önteni be az igazgatásba, a maga elveit emelni kormányszabálylyá, azokat venni

foganatba s azok szerint alkotni rendet, elmaradhatlan szükségességgel zsarnokságra, önkényre, alkotmánysértésre vezet. És épen ez volt nálunk az eset. Az udvar s az osztrák kormány feje, Metternich herczeg, bizodalmatlansággal viseltetett a többség iránt, mely eddigelé, mint ellenzék, nem csak modorában volt tán néha egy kissé túlzó; de mint szigorúan alkotmányos és szabadelvű, czéljaiban is különbözött a kényuralmi elvekkel és hajlammal felhagyni soha egészen nem tudó császári kormány czéljaitól, mely most is, mint mindig, a kisebbséget ültette az ország kormányára; a kisebbség által szándékozott alkalmazni a maga elveit, alkotni rendet s erős kormányt, mit eddig létesítenie, épen ezen oknál fogva, soha sem sikerűlhetett. Már maga e helyzet alkotmányellenes; minél fogva a kormánynak, ha a semlegesség és semmit nem tevés méltatlan s mindenesetre fonák állásából a cselekvés terére csak némileg is kilép, s erélyes kíván lenni, múlhatatlanúl sérelmeket kell ejtenie az alkotmányon. Ily viszonyok közt tehát, bár mely egyéniség emeltetett volna fel a kisebbségben levő conservativ pártból a kormányra, kevés kivétellel vagy különbséggel, ugyanazon hibákat kellett volna elkövetnie, melyekkel Apponyit terheli a történelem. 1846.

És ezen elvek a kormány rendszerére és szellemére nézve oly kétségtelenek, hogy még azon kivételek is, melyek az igazgatás egyes részleteiben felmerűlhetnek, csak a szabály, az elv helyességét bizonyítják. Nálunk az igazgatás még oly rendezetlen, az ország összes állapota, a kormánynak eddigi hanyagsága, semmit nem tevő semlegessége miatt, oly hiányteljes volt, hogy a kisebbségből eredt kormány is, ha akart, sok jót, hasznost tehetett az alkotmányszerűség korlátai között. És ebben igazságot kell szolgáltatni Apponyi cselekvényes kormányának. Ő, hogy kormányát a nemzettel megkedveltesse, több oly intézkedéseket is tett, melyeknek czélja volt, a nemzet rég ápolt méltányos kivánatait létesíteni. A kormány némi hasznos intézkedései.

1846.

A közlekedési bizottmány felállítása.

A nemzet egyik legkiáltóbb szüksége volt, egy század óta szándékosan elnyomott anyagi érdekeinek emelése. Apponyi ezt kormánya egyik főczéljául tűzte ki; s abban méltó elismerést érdemel, hogy az e tekintetben legkitűnőbb, leggyakorlatibb, a kivitelben leghelyesebb tapintatú Széchenyi Istvánnal lépett összeköttetésbe. Hogy e nagy hazafi közremunkálását a kormánynak biztosítsa, a Helytartótanács kebelében, közlekedési bizottmány nevezet alatt, egy új osztályt alkotott, vagy helyesebben, a létezőt újonnan rendezte, melynek Széchenyit neveztette ki elnökévé.

Igaz ugyan, hogy a kormány ezen intézkedése sem volt, szigorúan véve, alkotmányszerű; mert miután a helytartótanácsot törvény rendszerezte, csak törvényhozás utján kellett volna azt változtatni s újonnan rendezni. Az alkotmányosság tulajdona épen abban áll, hogy a végrehajtó hatalom, jó akaratában is, bizonyos formákhoz van kötve. De bár az alkotmányszerűség e sérelme nem maradt is a megyék részéről minden észrevétel nélkül; a jó szándékot mindenki elismerte, mindenki örvendett e kineveztetésnek, világosan látván abból, hogy a kormány haladni, a nemzeti jóllétet előmozdítani valóban akarja; mert Széchenyi neve s jelleme kezeskedett arról, hogy a kormánynak valódi szándéka, valamit tenni valahára az anyagi érdekek körűl.

Széchenyi, ezen új hivatalos minősége következtében, több olyanféle anyagi érdekű nemzeti vállalatnak állott élére, melyek minden kormányi befolyáson kivűl, sociális téren keletkeztek; melyekről azonban csak alantabb szólhatunk kimerítőbben.

Ipariskola alapítása.

Hasonló jó szándék jellemzi a kormánynak szinte méltánylattal s köz megelégedéssel fogadott azon intézkedését, mely szerint, egyezőleg a nemzet régóta sürgetett kivánataival, Pesten egy középponti ipariskolát állított fel. Ezen ipariskola, a magas hivatalának ötvenedik évét betöltött főherczeg nádor tiszteletére, „József-ipariskolának“ neveztetett. E tekintetben csak az volt a hiba a kormány részéről,

hogy egyszersmind az ország néhány más népesebb városaiban is nem állított fel hasonló iskolákat. Nálunk, hol a birtokos és gazdagabb osztályok gyermekeiknek, kivétel nélkül, klassikai, ugynevezett deák iskolai nevelést adtak, s az iparűzletre a szegényebb osztályok szánták gyermekeiket, e szegényebb osztályokra kellett volna különös figyelemmel lenni, s azoknak könnyíteni meg az iparos hivatásra szükséges neveltetést. 1846.

Ugyanazon időben, midőn ezen középponti ipariskola felállíttatott, a kormány a népnevelés egyéb ágaira is kiterjesztette figyelmét, s különösen a népiskolák tekintetében egy egészen új rendszert bocsátott ki, mely különösen Szögyény Lászlónak, a tanulmányi bizottmány elnökének rovandó fel érdeműl. Meggondolván, hogy a népiskolák fontos ügye egy egész század óta a legelhanyagoltabb állapotban tengett, lehetetlen nem magasztalni e kormányintézkedés üdvös voltát. A kihirdetett új rendszer több tekintetben fedte az eddigi hiányokat, s valóságos haladást foglalt magában a népnevelés ügye körűl. És ha a kormány csak egy évtizeddel elébb hirdeti ki az új rendszert, kétségtelen, hogy a nemzet abban megnyugodott, azt hálával fogadta volna. Most azonban e kormányintézkedés már nem csak ki nem elégítette a közkívánatokat; hanem egyenes ellenmondást, gáncsot is vont az magára a megyék részéről. A népiskolák rendezése.

Miután egyszer a kormány az önkényes intézkedési szándok gyanújába esett, nehogy ezen önkény az egész nemzeti életre kiterjedjen, a megyék féltékeny szemmel kisérték annak minden lépteit. A panasz e tárgyban is az önkény ellen volt kiváltképen intézve. Az ország rendei, kétségtelen joguknál fogva, már több országgyűlésen kivántak intézkedni a népnevelés iránt; különösen az elébbi két országgyűlésen erre nézve terjedelmes munkálatokat is készítettek, melyeket azonban a kormány mindig megakadályozott törvénynyé alkottatni; mert a nevelés ügyét, bár

1846. abban őt a törvények értelmében csak a legfelsőbb felügyeleti jog illeté, egészen önkénye szerint kivánta intézni. Most tehát ezen jogfoglalást a fenforgó körülmények közt egyátaljában nem akarták tűrni a megyék; s a fontos ügy rendszerezését annál inkább a törvényhozásra, hova az jogszerűleg tartozott, kivánták utasítani, minthogy a kormánytól kihirdetett rendszer elvei sem egyeztek meg a többség kivánataival. Egyebek közt, az új rendszer a népiskolák főigazgatását a püspökök kezébe adta; miből az következett, hogy vagy a protestánsok és óhitűek iskolái is kath. püspökök által igazgattassanak, mi törvényellenes volt volna; vagy csak a kath. vállásfelekezetet illeti a rendszer, — mi arra ismét az egyoldalúság bélyegét nyomta. A reformpárt, hogy minden helység jól rendezett iskolával birjon, a szükséges költség előállíthatásának tekintetéből, mi a dolog sarkpontja volt, minden felekezetre nézve közös iskolát kivánt, melyben a vallástan, az oktatás egyéb tárgyaitól elválasztatván, mindenik felekezet papja által külön taníttassék; az igazgatás tekintetében pedig, mit szabályozni a törvényhozás feladata, befolyást kivánt adni mind magoknak a községeknek, melyeknek természeti nevelésjogát mellőzhetőnek nem tartotta; mind pedig a megyéknek, melyektől, mint a végrehajtó hatalom részeseitől, a köznevelés feletti őrködést elvonni jogszerűleg nem lehetett. A kihirdetett új rendszer, mely a népiskolák igazgatását kizárólag a kathol. papság kezébe adta, mind ezen lényeges szempontok valósítását lehetetlenné tette. E miatt nem is mulasztták el a megyék, melyekben az administrátori zsarnokság a határozatok szabadságát még nem korlátolta, felszólalni a népnevelés ezen új rendszere ellen. Különösen Zala és Somogy erélyes feliratokban követelte, hogy a köznevelés tárgyában kibocsátott felsőbb rendeletek, mint törvénybe ütközők, felfüggesztessenek, s a köznevelés ügye feletti intézkedés a törvényhozásra bizassék. Somogy e felett kijelenté, hogy a kormány intézkedésének, mely a nemzetet az alkotmányosság teréről

leszorítani czélozza, foganatosításához segédkezekkel nem 1846.
járuland. — Ezen, felsőbb helyre is feljelentett határozat, mint előreláthutó vala, kemény gáncsot s rosszalást vont maga után a megyére; minél fogva ugy ennek, mint a többi hasonló véleményű megyéknek is nem maradt egyéb módjok a dolgon segíteni, mint e tárgyat is sérelemként jegyezni fel a jövő törvényhozásra.

Egészen hasonló volt a kormány eljárása s annak következtében a megyék néhányainak határozata az óhitűek vallásváltoztatásának szabadságára nézve. A törvény eddig csak a katholikusokról s protestánsokról intézkedett; s annak jótéteményét a kormány jelenleg, az óhitűek részéről felterjesztett kérelem folytán, ezekre is kiterjesztette. A sérelem e tárgyra nézve is csak abban létezett s jelöltetett ki több megye által, hogy az ország lakosainak tetemes osztálya felett, daczára annak, hogy a törvényhozó hatalom a nemzet és fejedelem közt meg van osztva, a kormány puszta királyi rendelet által határozott. Súlyosbítá e kormányintézkedést azon körülmény, hogy midőn az 1844-ki országgyülés, a vegyes házasságokat s a szabad átmenetelt illető vallási törvényeket alkotá, a görög nem egyesűlt vallásúakat a protestánsokkal hasonló állapotba helyezni, a kormány egyenesen és csak azért ellenzé, hogy a maga gyakorlatát, melylyel az óhitűek ügyeit 1690 óta önkényesen intézte volt, továbbra is fenntarthassa. Ennél fogva a kormányintézkedés, bár tartalmára nézve, a nemzet többségének akaratával megegyezett, módjára nézve, mint az 1790-ki 12-dik törvénybe ütköző, sérelmesnek nyilváníttatván, a jövő törvényhozásra akként jegyeztetett fel, hogy a vallási szabadság a görög vallásúakra is törvény által terjesztessék ki.

A kormányt, miként ezekből látható, nem lehetett már, mint eddig, hanyagsággal, semleges tevékenytelenséggel vádolni; annál több panasz és gáncs emelkedett annak önkénye, részrehajlása, pártoskodása miatt, melynél fogva a

1846. törvényekre nem ügyelve, azokat több ízben mellőzve és sértve, törekedett foganatba venni a maga elveit, valósítani a maga czéljait.

A kormánynak ezen új, a régitől annyira különböző eljárása, mintegy másfél évig az országgyülés bezárása után színleg mindíg gróf Majláth Antal neve alatt folyt. Mert bár mindenki tudta, hogy az új rendszer gróf Apponyi műve, vagy inkább, hogy ő annak végrehajtó eszköze: a főkanczellári hivatal névszerint még mindig ama státusférfiú által töltetett be, s emez csak a másod alkanczellári czímet viselte. Ezen körűlmény sokakban kétséget támasztott az iránt, vajjon kitartó s következetes lesz-e a kormány az új rendszer mellett? Nem puszta kisérlet-e az a másod alkanczellár részéről? S nem hagy-e fel azzal a megyék ellenzése következtében az udvar, mellőzve annak eddigi eszközét? E kétségeket s az azokból eredt különféle véleményeket ápolni látszék az alárendelt rang, melynek czímét Apponyi eddigelé s oly hosszasan viselte, bár semmi fontosabb ok nem létezett, miért nem emeltetik névszerint is a kormány élére.

April közepe felé e kétségek is eltűntek. E hónap 5-kéről egy királyi leirat tétetett nyilvánossá, melynél fogva Majláth, állítólag saját kérelmére s meggyengűlt egészségi állapotának helyreállítása végett, határozatlan időre távolléti szabadságot nyert, s a magyar udvari kanczellária vezérlete Apponyi Györgyre tétetett át, ki egyszersmind másod főkanczellárrá neveztetett. Néhány hóval később (okt. 12-kén) nehéz tisztének könnyebbítésére pedig segédet is nyert az alkanczellárrá előmozdított fiatal, tevékeny Szőgyény Lászlóban.

E változás a személyzetben minden kétséget eloszlatott, s az új rendszert a kormány véghatározatává bélyegezte. Eltűntek ennél fogva mind azon remények, melyeket egynémelyek a rendszer megszűntetése iránt, bár eléggé alapos ok nélkül, magokban ápoltak. Apponyi főkanczellárrá kinevez-

tetése, mint az új kormányrendszer sanctiója, ezekben mély 1846.
aggodalmat ébresztett; mert e rendszerben alkotmányos létünk veszélyeztetését látták. De a mily túlzott vala e vélemény, oly alaptalannak mutatkozott azoknak állítása is, kik, ellenkezőleg, azon zavart melyben az ország tengett, ezen kineveztetés által megszűntetve, s a reform nagy ügyét rövid idő alatt befejezve remélték szemlélhetni. Meggondolva, hogy azon párt, melyre a kormány támaszkodott, reformhajlamainak eddig nem adta csalhatatlan bizonyítványait, s kétségtelen kisebbséget képezett: e reformremények felette vérmesek valának, alig lehetvén várni, hogy a kisebbségben lévő párt, melyhez a kormány csatlakozott, képes legyen a maga irányát s elveit a többség ellen életbe léptetni. „De ha mind ezekben csalatkoznánk — ugymond a Pesti Hírlap — s a jövő országgyülésen nagyszerü javaslatok által lepetnénk meg? Ez esetben, megvalljuk, szívesen csalódnánk; . . . szívesen engedjük át a conservativoknak a dicsőséget, mely azokra fog háromolni, kik a reformot keresztűlviszik. De hogy ilyes valami valósúlhasson, az illetőknek a szokott ösvényről le kellene lépniök, s factiosus politika helyett nemzeti politikát követniök, mint Sir Robert Peel teszi. . . . Mit teendene azután az ellenzék? azt mi nem tudjuk; de tudjuk, mit ily esetben tennie kell; azt mit az angol alsó házban lord Russel teszen: elfeledni a pártérdekeket s nem ragaszkodni önformuláihoz.“

NEGYEDIK FEJEZET.

Nemzeti törekvések, a reform eddigi irányának s elveinek keresztűlvitelében.

Az ellenzék szorosabb egyesülése s törekvése.

A kormánynak eddigi erélyes és, ha bár nem mindig s mindenben alkotmányszerű is, de következetes eljárása, legújabban pedig Apponyinak főkanczellárrá emeltetése mindenkit eléggé meggyőzhetett, hogy az új kormányrendszer nem puszta, mulékony kisérlet többé, hanem oly czél, melynek életbeléptetése felsőbb helyen végkép el van határozva. E meggyőződés az ellenzéki pártra nem maradhatott hatás nélkül. Mindenek előtt annak érzete erősödött s lett átalánossá, hogy a fenforgó körűlmények közt szükségesebb, mint bár mikor az előtt, az ellenzék külön véleményárnyalatainak, melyek a legközelebb lefolyt időben egymás irányában, némely kérdésekre nézve, csaknem ellenséges hangulatot vettek volt fel, egymással szorosabban egyesűlniök. Más részről múlhatatlanúl szükségesnek látszott, azon irányt, melyet az ellenzék a múlt országgyülés végén a védegylettel nyilvánított, lehetőleg szilárdítani s általában is emelni s terjeszteni az országban a szabadelvű ellenzéki reformtervek népszerűségét; különben félni lehetett, hogy a kormány megfeszített törekvéseiben, mesterséges, gyakran erőszakos eszközeivel, valóban többséget szerzend magának, s a legközelebbi országgyülésen a maga

elvei szerint viendi keresztűl a nemzeti reformot. Az ellenzék ugyanis akként vélekedett, miszerint jobb elhalasztani a bármily szükségesnek mutatkozó javítást is, mint azt a nemzet jogainak s önállóságának, az alkotmányos és demokratiai elvnek gyöngítésére hajtani végre, s egyszer mindenkorra, vagy legalább hosszú időre elmetszeni az utat, mely a nemzetet mind belinstitutióinak szabadelvű, demokratiai átalakítására, mind törvényes kormányzati függetlenségének teljes visszaszerzésére vezethetné. E nézet szerint tehát, terjeszteni az ellenzéki irányt, erősbíteni a szabadelvű reform népszerűségét: ez volt jelenleg fő czélja az ellenzéknek. 1846.

E czél előtt meg kelle szűnni azon szakadásnak, mely az ellenzék kebelében másfél év óta létezett. E szakadást, mint mondók, a központosítási tanok hirdetői idézték elő. Az ellenzék egyik része, a régiebb „Pesti Hírlap“ elvei szerint, a megyerendszert, bár annak hiányait nem tagadta, lényegében mégis oly becses intézetnek tartá, melyet Európa bármely alkotmányos institutiójáért nem hajlandó cserében adni; sőt inkább azt, népképviseleti alapokra fektetve, s hiányaiban épen a népképviselet által kijavítva, oly drága kincs gyanánt megörökitendőnek tanácsolá, mely a szabadságot s politikai joggyakorlatot a nép mindennapi életével köti össze. Az ellenzék másik része viszont, bár nem tagadva a megyerendszer alkotmánybiztosító becsét, sőt azt mindaddig, míg a nyugoteurópai alkotmányos élet formáival jobban összhangzó institutiókat szerezhetnénk, fentartandónak vallva, a rendszert magát az alkotmányos élet biztositására korunkban már elégtelennek, a nemzet erejének kifejtésére pedig alkalmatlannak tartá; minél fogva oly centralisatiót kivánt, mely a nemzet akaratát az országgyülésen a népképviselet által összpontosítsa, s az ország kormányát ezen összpontosított nemzeti akarat felelős kifolyásává tegye.

1846. Ezen elvi meghasonlás, mint mondók, annyival sajnosabb volt az ellenzéki pártra nézve, minthogy annak fő organuma, a „Pesti Hírlap", a kisebb, centralistai felekezet kezére jutott; s bár egyebekben az ellenzéknek hű tolmácsa maradt, a megyei rendszer híveinek nagyobb felekezetét magától egynémileg mégis elidegenítette; minek következtében ez tulajdonképeni organummal nem birt.

Most tehát a centralisáló felekezet, figyelembe véve a kormány törekvéseit, megszűntetni kivánta a meghasonlás okát s felhagyott izgatásaival a központosítási tanok mellett. Mi — ugymond az 1846-ki január 1-ső számában a „Hírlap" szerkesztősége — ezt, t. i. az országgyülési összpontosítást s a felelős kormányt, sürgetni már idején láttuk, a fokozatos haladás utján óhajtván a közigazgatás egyes ágait, előadott nézeteink szerint rendezni; a sors azonban kijátszá számításainkat. Intézkedéseket tapasztalánk, melyek aggodalmakra adtak okot; eseményeket, melyek parancsolák szorosabban, határozottabban csatlakoznunk az ellenzék többi részéhez; s mikép más alkotmányos országokban vannak időszakok, melyekben a rokon pártelemek magasabb nézetből egybeolvadtak: ily időszaknak tartjuk mi a jelent, ily állapotban látjuk hazánkat. Legyen elég utalnunk csupán a Királyhágó alatti (bihari) küzdelmekre közelebbről, s az eseményekre innen a magyar partokon. De különben a szokatlan mozgalmak is, melyek az ellentáborban mutatkoznak, összetartásra intik az ellenzéket.

„Ily viszonyok közt óvakodnunk kell, nehogy modorharczczá fajuljanak fejtegetéseink, s nehogy a teendők sorozatáról folyjon még akkor is a vita, magának az ellenzéknek kebelében, midőn ez iránt tisztában kell lennünk mindnyájunknak, kik a haladás zászlói alatt küzdünk, ha ezentúl is többségben akarunk lenni. S ezt akarnunk kell, nem azért, mivel a végrehajtó hatalom a többségnek kifolyása, — hiszen ez nálunk nincsen így; — hanem annál fogva, mivel csak ha többségben leszünk, nem fognak oly

törvények initiáltatni s átvitetni, mikről mondani lehetend, hogy nem a part halad előre, hanem a csónakban mi megyünk hátra. Ily viszonyok közt, midőn azt kell tapasztalnunk, hogy az ellenzéknek e lapon kivűl még mindig nincs más organuma: a közjó érdekében szükségessé vált hogy addig, míg az imént érintett viszonyok nem módosúlnak, a központosítás kérdésének általános tárgyalását az ellenzék ez organumában elhalaszszuk. Nem mondunk le elveinkről; mi most is csak ezek szerint látjuk lehetségesnek hazánk kifejlését... De szükségessé vált, az ország integritása s mostani alkotmányos garantiáink védelme tekintetéből, együtt tartani az ellenzék minden töredékeinek; szükségessé, a reform ügye érdekében is, ... mindenek előtt az erők központosítása." 1846.

Az ellenzék töredékeinek szorosabb egyesűlésére soha sem volt nagyobb szükség, mint jelenleg, midőn a kormány is az „alkotmány, nemzetiség és reform" jelszavait tűzte ki zászlójára; s midőn ennél fogva annak ellenében minden kérdésnél gondosan meg kelle vizsgálni: mi az ál és valódi reform, mi az ál és igazi alkotmányos eszme. És az most annál szükségesebb volt, minthogy a kormány részéről, tagadhatatlan, oly irány is mutatkozott, mely, bár még nem volt is elég a bizodalmat teljesen feléje fordítani; de elég volt arra, hogy politikájának egyes ágai fölött a pártszenvedélytől el nem fogúlt mérsékeltebbek itéletöket némileg felfüggeszszék.

Nagy hiba s hiány volt azonban az ellenzék részéről, hogy, miként Szemere egy beszédében panaszlá, az ellenzék elsőbbjei, a mint a diéta elmúlt, a tért lábaik alól kiengedék sikamlani, s a vezérpálczát mintegy kiejték kezeikből, és sem a megyei gyüléseken nem igen hallatták az általános politikát fejtegető vezéri szavukat; sem az időszaki sajtóban nem fejtettek ki elegendő erőt. Hiba és hiány volt továbbá az, hogy míg a kormány vagy conservativ párt, miként alább elbeszélendjük, magát organisálni, munkálataiba

1846. egységet, tervet, rendet hozni ügyekezett, az ellenzékben mind eddig semmi összefüggés, és, kivéve a megyék gyülésein fenforgott egyes kérdéseket s a megyék közt azok iránt váltott körleveleket, semmi egyetértés nem létezett. A társalgás kedvéért egyesűlt s mind szélesbre terjedő „Kör“ czímű klubb ellenzéki szellemű volt ugyan; de kivált ez időben még sem elég terjedelemmel nem birt, sem politikával oly tüzetesen nem foglalkodott — miként azt utóbb tette, — miszerint az az ellenzéki pártnak központjául szolgálhatott, s azt csak némileg is képviselhette volna.

Ezen okok birták az úgy nevezett centralisták töredékét arra, hogy a szakadást nagyobbító tanaik fejtegetéseivel felhagyva, az ellenzék többi részével szorosabban egyesűljenek. Egyébiránt e töredéknek eddigi izgatása, a népképviselet s központosított felelős kormány mellett, nem csak nem ártott az ellenzék érdekeinek, sőt annak több tekintetben előnyére szolgált. Felvilágositá a megyerendszer gyönge oldalait, hibáit s hiányait, még azokat is, melyeket eddig az ellenzék épen azért, minthogy e rendszer alkotmányos életünk fő biztosítékát képezte, szívesen takargatott; oszlatgatá az elfogúltságot s minden bővebb vizsgálat nélküli előszeretetet, melylyel e rendszer iránt sokan merő szokásból s más alkotmányos formák kellő ismeretének hiánya miatt viseltettek. Ellenben nem kevéssé terjesztette a tüzetes tanulmányozástól idegen tömegekben, melyek országtani ismereteiket csak az időszaki sajtóból merítik, a nyugot-európai alkotmányos élet fejlettebb formáinak, a parlamentáris kormányrendszernek ismeretét; mi, tekintetbe véve a még nem is sejdített átalakúlást a közel jövőben, nagy fontosságú nyereménynek tartandó.

Ha a központosítási oskola e tekintetben némi gáncsot érdemel: az abban áll, hogy annak vezérei tanaikat csak az általános elvek szerint fejtegették, s nem ügyekeztek azokat sajátságos viszonyainkra, melyek az absolut kor-

mányú osztrák birodalommali kapcsolatunkból támadtak, gyakorlatilag valósítható módon alkalmazni. A legnehezebb problemákat, melyek a központosított, felelős kormány behozatala esetében, a pénz-, had-, kereskedelem s külügyekre nézve, — mik eddig az osztrák császári birodalom hason tárgyú ügyeivel, való igaz, törvény s alkotmány ellen, s daczára a nemzet számtalan tiltakozásainak, de tényleg mégis több részeikre nézve közösen kezeltettek, — múlhatatlanúl felmerűlnének, megoldani meg sem kisértették. Hasonlóképelmulaszták fejtegetni azt is, miként lehetett volna a felelős, parlamentáris kormánynyal egybeolvasztani a megyei municipális rendszer lényegesb részeit, melyeket egyszerűen elvetni sem a nemzet hajlandó, sem tanácsos nem volt volna sajátságos viszonyaink között. Ily alkalmazott, gyakorlati fejtegetések pedig, tekintve a közel jövendő nagyszerű fejleményeit, vajmi hasznosak voltak volna!

1846.

De e hiányok, e mulasztások mellett is tagadhatatlanok a központosítási tanok iskolájának érdemei. Az ő fejtegetéseik két fő pont körűl forogtak: a népképviselet és felelős miniszteri kormány körűl. Amaz, egyik fő czélja volt ugyan a reformpárt azon felekezetének is, mely az átalakúlást a megjavított megyei rendszer alapjára óhajtá fektetni; sőt épen a népképviselet tekintetett ezektől is azon eszköznek, mely által a megyei rendszert kinövéseitől megtisztítani s a nép valamennyi osztályaira kiterjeszteni óhajtották: de a parlamentáris kormányrendszer körűli eszmék bővebb ismeretének terjedése, valósításuknak a nemzetben erősbödő kivánsága leginkább ezen iskola művének tekinthető.

A felelős kormány elvének terjedése.

A kormány megtámadásainak befolyása alatt, melyeket a megyei municipiumok autonomiája ellen intézett, különösen nagy, az actualitás égető erejével birtak azon fejtegetések, melyekkel a centralisták a közönséget meggyőzni ügyekeztek, hogy a megyei rendszer a maga passiv ellentállásával koránt sem nyújt elegendő biztositást az alkot-

1846. mánynak, s ezt csak a központosított nemzeti akaratnak kifolyásából eredő felelős kormányban lehet feltalálni. Azon eredménytelenség pedig, melyet a múlt országgyülés mutatott, mind többekben öregbíté ama meggyőződést, hogy a nemzeti átalakúlás is csak egy felelős kormány segedelmével mehet végbe a szabadság érdekében. Igy történt, hogy Pest megye, b. Eötvös József indítványára, már a múlt nyári közgyülésén, midőn Hont megyének az administrátor pártoskodása által támasztott zavara felett folyt a tanácskozás, nyilván kimondta, hogy múlhatatlanúl szükséges a kormányfelelősséget, mely törvénykönyvünkben ki van ugyan fejezve, de a kormány által tettleg meghiúsíttatott, életvalóságra visszaállítani; mert az alkotmányos élet valódisága a felelősség valóságában áll. A határozat, melyet a megye e tárgyra nézve alkotott, következő szavakkal végződik: „Mivel az egybegyűlt rendek meg vannak győződve, miszerint az alkotmányosság fentarthatása végett nagyobb és erősebb biztosítékokra van szükség; s mivel ha kétkedtek volna is a közelebb múlt országgyülési alsó tábla 155-dik szám alatt kelt határozatában foglaltak igazsága fölött, most meggyőződtek, miszerint részletes intézkedések az ország kifejlésére nem vezethetnek mind addig, mig az ország közéletének gyökere orvosolva nincs; és mivel az egybegyűlt rendek ez orvoslást, egy alkotmányos nemzetnél egy alkotmányosan felelős kormányban hiszik rejleni: az országgyülési tárgyakkal foglalkodó küldöttséget megbízatni rendelték, hogy a közelebbi országgyülésnek ezen irányban teendőiről annak idején véleményes tudósítást tegyen."

E meggyőződésben utóbb Pestet több más megye is követte; és bár ezeknek közgyülésein jobbára csak a kormány rendszabályaiból fölmerült egyes kérdések forogtak szőnyegen: a felelős parlamenti kormány eszméje mégis egyre terjedt, mig végre az elv, az országgyülést közvetlen megelőzött időben, miként alább elbeszélendjük, az el-

lenzék zászlajára jelszó gyanánt tűzetett, s annak programmjában az átalakúlás fő feltételeként jelöltetett ki, s több megye által is utasításúl adatott az országgyülésre küldendő követeknek. 1846.

Mi alatt a felelős kormány elve az ellenzéki párt kebelében ily haladást tett s annyira megérett, hogy az a legközelebbi küzdelem egyik czéljáúl tűzetett ki : az ellenzék a már régibb idő óta kijelölt reformi kérdésekben is ügyekezett előrehaladni s azokat, mennyire a körűlmények engedték, s a mennyire törvényhozáson kivűl magán vagy társadalmi úton történhetett, életvalóságra emelni. E tekintetben az adó, az örökváltság s a védegylet körűl oly nevezetes jelenetek merültek fel közéletünk színvonalán, hogy azokat, ha bár röviden is, említeni el nem mulaszthatnók a nélkül, hogy a nemzeti törekvések e korbeli körrajza hiányos ne maradna.

A közös adózás kérdésének az elmúlt országgyülésen történt megbukta arra birta az ellenzék számos tagjait, hogy addig is, míg az általános, egyarányú közadózás a haza minden polgáraira törvény által kiterjesztetnék, önként kötelezzék magokat az adózásra. E tekintetben, nem sokára az országgyülés szétoszlása után, Bezerédy István adta az első szép példát. Tolna megyében lévén birtokai, e megyének 165,000 forintnyi összes hadi s házi adóját vévén az arány alapjáúl, bele foglalva a közmunkáknak pénzeni megváltását is, évenkénti háromszáz forintnyi adó lefizetésére kötelezte magát. A közös adózás körüli tények.

A hazafiúi áldozatkészségből eredt nemes példa nem sokára számos követőkre talált. 1845 elején Pest megyében Rosti Albert, kinyilatkoztatván, miként a hazában létező nemesi kiváltság, mely szerint az adónak egész terhe csak az ország nem nemes lakosait nyomja, lelkiösmeretével meg nem egyez; nehogy tehát azon kiváltsággal élve, azt hallgatása által helyeselni látszassék, magát terjedelmes birtoka után a megye adózóinak sorába igtatni kivánta, minden

1846. ingó s ingatlan birtokát alávetvén a hadi és házi adónak. Követték a példát többen mások is, kik közől, mellőzve más kisebb birtokosok hasonló lemondását a kiváltságról, különösen említésre méltó a Zala megyei két száznál több nemes, kik közt több főrendű s nagybirtokos neve is olvasható; továbbá a Csongrád megyei mintegy hatvan nemes hazafi.

A conservativ pártiak, kik a múlt országgyülésen a közadózásnak törvénynyé váltát meghiúsították, ezen hazafiúi nyilatkozatok ellen is kikeltek; s hogy azokat népszerűtlenekké, sőt, ha lehet, nevetségesekké tegyék, arra törekedtek, hogy e hazafiak ajánlata ne is fogadtassék el az illető megye részéről adó czíme alatt; hanem csak az adózók felsegéllésére szánt ajándéknak neveztessék. Bár azonban az administrátoroknak sikerűlt is ezt egynémely megyében keresztűl vinniök : a hazafiúi szép példa azontúl is több megyében, különösen Sárosban, Hontban, Szatmárban stb. talált követőkre. És bár maga gr. Széchenyi István is gáncsolta ezen önkéntes adózást, melyet „a pisztoly időelőtti elsütésének" nevezett; s azon aggodalmában, nehogy e tett a nemesség nagy birtokú részében ellenhatást okozzon, az adó iránt minden tényleges lépések elhagyására szólítá honfitársait : kétséget mindazáltal nem szenved, hogy ezen egyes nemesek önkéntes lemondása az adómentesség kiváltságáról szinte hatott némileg arra, hogy a nemesi kiváltságok ősi vára a közvélemény hatalmas szavának felharsanására már a közel jövőben összeomoljon.

Örökváltsági esetek. Valamint az adómentességről lemondásban, úgy a jobbágyok terheinek örök váltságában is Bezerédy István adta a követésre méltó első példát, jobbágyaival szabad alku útján megegyezvén az iránt, hogy ezek tőle minden úrbéri adózást és szolgálatot örök áron megváltsanak. A szerződés mind a két félnek tetemes hasznára vált, s nem késett több hasonló szerződést maga után vonni. Klauzál Imre tanácsára, Vas megyében, gróf Batthyáni Kázmér és

Gusztáv birtokain, több helység szinte megváltotta jobbágyi terheit; s a lakosság pár év alatt rendkivűli előhaladást tett jóllétében. Ugyanaz történt Bodonyban, Baranya megyében, Batthyáni Kázmér jószágán; továbbá Tiszaföldváron, Csongrád megye népes mezővárosaiban, Vásárhelyt, Csongrádon és Szentesen, melyek bár földes uraiknak, a Károlyi grófok nemzetségének nagy öszvegeket fizettek váltságdíjul; mégis rendkivűli hasznot arattak a váltságból. Hogy egyebeket mellőzzünk, annak bebizonyítására, menynyire emelte az örökváltság az anyagi érdekek virágzatát, példa gyanánt csak azon egy körülményt említjük, hogy Szentes, egyedűl a közös legelőből részére esett s a lakosságnak bérbe adott földek haszonbéréből képes volt fedezni a váltságdíj kamatait. 1846.

A jobbágy emancipatióját, a föld felszabadítását sürgetni, néhány év előtt még csaknem politikai bűnnek bélyegeztetett. És íme e tárgyban oly haladást tett már hazánk, hogy az arisztokratia jobb és okosabb része általában véve átlátta a régi viszonyok szintoly igazságtalan mint káros voltát; és ha még egészben véve kevés volt is az örökváltság esete, csaknem pártkülönbség nélkül általános jelszó lett: a munkát és földet szabaddá tenni mindenek előtt; minél fogva e reform keresztűlvitelét bizton lehetett várni a jövő országgyüléstől.

A védegyleti eszmék körüli mozgalom.

De legnagyobb élénkség mutatkozott a védegyleti eszmék körűl, nem csak mivel ezt az ellenzék nagy része új fordúlatnak tekintette anyagi érdekeink felvirágoztatására; hanem mivel az politikai oldalánál fogva is az ellenzék legélesebb fegyvere volt, s méltán a nemzet óvásának tartathatott az ország önállását sértő idegen bécsi befolyás ellen. A védegylet e politikai oldala okozá azt, hogy ellene a kormány- s conservativ pártiak honi s külföldi lapokban oly mérgesen keltek ki. Egyebek közt az augsburgi „Allgemeine Zeitungban", mely lap hazánkban, mivel annak ügyeivel sokat foglalkodék, több ezer olvasóval dicseked-

1846. betett, „néhány valódi conservativ" azzal vádolta az ellenzéket, hogy a védegylet által egyenesen a birodalomtóli elszakadásra irányzott törekvést nyilvánít.

A védegyleti elveket az ellenzék nagy része nyíltan elfogadta, s azoknak irányát és czéljait az ország külön vidékein összesen 146 osztály- vagy fiókegylet, melyek a pesti középponti osztálylyal összeköttetésben álltak, ügyekezett valósítani. A vád tehát már magának az egyesületnek terjedelme miatt is súlyossá vált. Ennyi osztályban, az ország minden vidékein működő egylet törekvései, ha azoknak olyféle czél tűzetik vala ki, minőről az egylet vádoltaték, könnyen veszélyesekké válhattak, felforgatásra, lázadásra vezethettek volna. A vádat különösen súlyossá tette az ellenzékre nézve az, hogy kételkedni sem lehetett, miképp ha a vád bebizonyúl : az ellenzéki pártot halálos csapás éri; s attól mind azok végkép elszakadnak, kik bár ellenezték is a kormány alkotmányszerűtlen lépteit s rendszabályait; kik bár a szabadság elveinek alapjára kivánták is fektetni a nemzeti átalakúlást : de e mellett meg voltak győződve, hogy minden törekvések s kisérletek, melyek a birodalomtóli elszakadást tűznék czélokká, a haza függetlenségét, a nemzeti státuséletet döntenék veszélybe.

E vád azonban teljesen alaptalan volt : forradalmi, elszakadási irány egyátaljában nem létezett a védegyletben. És a kik a nemzet oly tetemes része ellen, mely a védegylethez ragaszkodott, ily súlyos vádat emelni bátorkodtak : azt vagy puszta pártszellemből cselekedték, az ellenzéket megosztani s attól a félénkeket s mélyebben nem látókat, kiket a súlyos vád lehető következményei könnyen elijeszthetének, elszakadásra birni törekedvén; vagy magok is csak tudatlanságukat s a dolgok mélyére látni nem tudó felületességöket árúlták el.

De bár mi volt is a conservativ párt részéről emelkedett ezen vádnak czélja s indoka : volt légyen az, az ellenzéket megrontani törekvő, rosz szándékú pártszellem,

vagy tudatlanság s felületesség, — a vádat, nehogy az rosz szándékú czélját érje, kénytelennek látta magát fölemelni s kellőleg taglalni az ellenzék organuma. A Pesti Hírlap ennél fogva egyenes nyilatkozatra szólítá fel a conservativ lapokat: mennyiben ismerik el, az említett német lapban, nevökben előadott nézeteket saját nézeteiknek? E kérdést annál méltóbban intézte a Pesti Hírlap a conservativ párthoz, minthogy ama német lapi czikkben több, valóban alkotmányellenes nézet foglaltatott. A conservativok egyik lapja, a Nemzeti Újság, erre nyíltan válaszolá: hogy némely, e czikkben az ellenzék ellen emelt panaszokat ugyan valóknak tart; azonban minden alkotmányellenes elvet viszszautasít, s ennélfogva ama czikket egészen el nem fogadja. A Budapesti Híradó ellenben, melynek vezére, gr. Dessewffy Emil, a kormánynyal szorosabb összeköttetésben álla, nem kételkedett akként válaszolni: hogy akármit és akárki ír az Allgemeineban a conservativ pártról, ellenzékről, vagy bármiről is, azzal ő nem gondol; s bárminek vegye is hallgatását az ellenzék, ő felelni a Hírlap kérdésére nem fog. A dolog ez állásában az említett czikket nem lehetett többé úgy tekinteni, mint körülményeinket nem értő külföldiek zajgásait; hanem oly állításoknak kényteleníttetett azokat nézni az ellenzék, melyeket a kormánynyal öszszeköttetésben álló Budapesti Híradó saját nézeteinek fogadott el; minek következtében, az ellenzéki Hírlap egy egész sorát kezdé meg a conservativok vádjait s nézeteit czáfoló czikkeinek. 1846.

Bár e czikkelyek nagy világosságot vetnek azon elvharczra, mely hazánkban ez évek alatt a két nagy párt által vívatott; czéltévesztés nélkül mindazáltal lehetetlen volna azokat kisérnünk. A tények, s utóbb felmerült kormányi lépések kellő megvilágítása végett azonban szükség kifejtenünk a védegylet egész politikai horderejét.

A védegylet; politikai szempontból tekintve, sokkal fontosabb volt mint anyagi tekintetben. Bár abban semmi

1846. forradalmi s elszakadási irány nem létezett; mindazáltal úgy kell azt tekinteni, mint azon álláspont tényleges kifejezését, melyet az ellenzéki párt a nemzeti alkotmányos élet, önállóság s kormányzati függetlenség tekintetében elfoglalt. A nemzet kétségtelen alkotmányos jogaihoz tartozott, anyagi ügyeit a maga érdekei szerint intézni el a törvényhozás útján. A kormány ezen joggyakorlatnak régóta s a legközelebbi országgyülésen is, akadályokat gördített elébe. Az ellenzék tehát, e nemzeti jog gyakorlatában a törvényhozás terén akadályra találván, a társadalmi téren ügyekezett az ország anyagi ügyeit annak érdekei szerint előmozdítani. A nemzet több rendű szerződések, régibb s újabb törvények erejénél fogva, azon kapcsolat mellett is, mely által az ország a trónöröködés tekintetében a monarchiához köttetett, nemzeti önálló államélettel, kormányzati függetlenséggel birt. Az 1790-ki törvényt, melyben a jelenleg uralkodó Ferdinánd nagyatyja elismerte, miszerint „Magyarország saját törvényei szerint s nem a többi örökös tartományok módja szerint kormányzandó“, a kormány jelenleg is oly érvényesnek s kötelezőnek tartá, mint maga a nemzet. Ezen önállóság, e kormányzati függetlenség sérelmére, az ország anyagi érdekei az osztrák tartományok érdekeinek alárendeltettek; és midőn a nemzet e sérelem orvoslatát törvényhozási úton el nem érhette: az ellenzék nem csak az országgyülésen kimondta óvását az önállóság e sérelme ellen; hanem, hogy azt a nemzeti életben is mintegy megtestesítse, s a sérelem káros következményeit némileg ellensúlyozza, a társadalmi életben keresett óvó szert. A kormány nem engedte, hogy a nemzet a kereskedelmét szabályozó vámok iránt, mire joga volt, törvényhozásilag intézkedjék: az ellenzék tehát minden egyes család küszöbénél akarta érvényessé tenni a nemzet vámszabályozási jogát.

Midőn tehát az ellenzék ezen indokoknál fogva védegyletet állított, szigorúan az alkotmányosság s törvényes

nemzeti függetlenség terén maradt; s midőn ezt minden sérelem s korlátozás ellen megóvni törekedett, törekvése semmi forradalmi vagy elszakadási irányt nem foglalt magában. 1846.

Mindazáltal nem lehet csodálkoznunk, hogy a védegylet oly ingerült ellenzésre talált a conservativ pártban. E párt most szorosabban egyesült a kormánynyal, mint bár mikor eddigelé. A kormány irányával pedig semmi sem állott oly éles ellentétben, mint a védegylet. Már fentebb mondók, hogy a pártok állása, a vámviszonyok tekintetében, teljesen megváltozott. Az ellenzék nem csak lerontatni nem kivánta többé a vámsorompókat, melyek az ország s az osztrák tartományok közt léteztek; hanem azokat, mint a nemzeti önállóság eszközeit, tovább is fentartani, s csak a létező vámszabályokat törekedett az ország érdeke szerint megváltoztatni; mi végre az osztrák tartományok s az ország közt kötendő vámszövetség eszméje általában pártolásra talált az ellenzéknél. A kormány ellenben át kezdé látni, hogy a közbenső vámsorompókkal tulajdonkép a magyar önállóságot erősítette, s egygyel több akadályt teremtett a birodalom s Magyarország érdekeinek egymáshoz való közelítésében.

A birodalmi ministerium ennél fogva most már azon gondolkodott, mi módon lehetne e közbenső vámvonalt megszűntetni. Mit azonban politikai érdekek javasoltak, anyagilag nagy nehézségekre talált. A vámvonal bő financziális forrás lévén, azt egyszerűen, minden kárpótlás nélkül eltörűlni, a különben is mindig szorult financzállapot nem engedte. Az osztrák tartományokban létező dohányegyedáruság, mely mintegy 10—12 millió ftot jövedelmezett, egyenesen e vámvonalra volt alapítva, hazánk dohánytermesztő ország lévén.

A birodalom ezen politikai s financziális érdekeinek harczát akként kivánta kiegyenlíteni a bécsi ministerium, hogy mihelyt a közbenső vámvonal jövedelmeit valamely Dohány-egyedáruság.

1846. más forrásból pótolni képes leend, a vámsorompókat azonnal ledöntendi. A kárpótlásra csak két út vezethetett; egyik: ha az ország a vámvonal jövedelmeit egyenes adóval megváltja; másik: ha a dohány-egyedáruság az országra is kiterjesztetik. Az elsőre, mióta az ellenzék a vámsorompókat az ország önállósága megőrzésére alkalmas eszköznek tekintette, semmi remény nem biztatott. A másodikra fordítá tehát törekvését a bécsi miniszterium.

A kormánynak a jövő országgyülés tekintetében az lévén reménye, hogy magának erős, biztos többséget szerzend: a birodalmi miniszterium némi engedmények igéretével reábirta Apponyi kanczellárt, hogy a dohánymonopoliumnak Magyarországra is kiterjesztését a jövő törvényhozáson pártolja, s reménylett többsége által törvénybe igtassa. A birodalmi miniszterium azonban, időközben, a még minden esetre kétes eredményű országgyülés előtt, gyártási s kereskedelmi versenyzés által is kivánt kisérletet tenni a dohánymonopoliummal Magyarországban. A nyár közepén híre kezdett szárnyalni, hogy az udvari kamara, Magyarország több helyein, s mindenek előtt Temesvárott, nagy szivargyárakat szándékozik állítani; s boltokat nyittat a fő- s más népesebb városokban, hogy ott a külföldön készített szivarait s burnótját árúltassa. A miniszteriumnak ugyanis az volt reménye hogy, ha az országban néhány nagyszerű dohánygyárt s raktárakat állítván, a maga millióit a magán gyárnokok s árusok filléreivel versenybe állítja: ezeket egy pár évi, utóbb fölösen pótlandó áldozattal, mind megbuktatandja; s bizonyos idő múlva ekként maga maradván a piaczon, a dohánymonopoliumot a törvényhozás utján kivűl is sikerűlend megalapítnia.

E terv sikerűltét a kamarának már azon körűlmény is igen megkönnyítheté, hogy a szivarok gyártására szükséges külföldi dohány behozatali vámját a maga érdekében tetszése szerint oly magasra emelhette, hogy a magán gyá-

rosok versenyzését egyedűl ezen rendszabály által is hatalmában állott megakadályozni. 1846.

Az udvari kamara, e reményektől kecsegtetve, Pesten s más nagyobb városokban még az év folytában valóban több dohányboltot, ugynevezett trafikokat nyitott. A conservativ lapok, melyeknek vezérei a kormány terveibe beavatva valának, a közönséggel eleinte azt akarták elhitetni, hogy a kormány egyedűl az ő érdekében, a dohány olcsóbbsága végett, nyittatta meg dohányboltjait.

De hasztalan. Mind e tervek s hitegetések hajótörést szenvedtek a védegyleten. Az ellenzéki lapok felszólalásai, magának a védegyesületnek s több megyéknek közgyülésein e tárgy felett folytatott vitatkozások hamar eléggé felvilágosították a közönséget; s ez, elfogadott védegyleti elveinél fogva, melyek már az első évben is mintegy három millió forinttal kevesbítették a külföldi szivar behozatalát, óvakodott a kormány szivarát, olcsóbbsága daczára is, fogyasztani.

Meghiúsúlva lévén a terv, mely szerint egyedűl a magánversenyzés elfojtása által ügyekeztek becsempészni a dohánymonopoliumot, a conservativ lapok is felhagytak sükeretlen áltatásaikkal; s gr. Dessewffy Emil a Budapesti Híradóban nyíltan megkezdte táborozását a vámügyi eligazodás tárgyában. A dohánymonopoliumi czélt egyenesen bevallva, nem olcsó dohányt igért többé, hanem oly jövedelmi forrást keresett az egyedáruságban, mely kellő rugékonysággal birván, egyszersmind a közbenső vámügyi eligazodásnak is eszköze lehetne. A sociális úton tett kisérlet sikere fölött maga is reménytelenségét fejezvén ki, s a tárgyat törvényhozásra tartozónak ismervén el, a jövő országgyülésnek egy egész tervet ajánla, mely szerint a dohánymonopoliumot Magyarországon behozhatónak állítá. Hogy tervének pártolást szerezzen, egyéb, könnyen megczáfolt állításai közt azzal kecsegteté a közönséget, hogy közkezelés alá esvén a dohány, a vámsorompókat az osztrák határszélen mint többé szükségteleneket megszűntetik; az egyed-

1846. árusságból nyerendő közjövedelemből pedig nem csak a kir. harminczad jövedelmeiért kárpótlást adhat a nemzet, hanem még közczélokra is szép öszlet maradand fel. De hasztalanok maradtak minden okoskodásai: az ellenzék azok által nem csak meg nem nyeretett, hanem, több megyében, a jövő törvényhozásra sérelem gyanánt jegyezte föl a kormánynak a magánosok szabad versenyét elfojtani kiván6 törekvéseit dohánytrafikáival. A vámvonalra nézve pedig átalánossá lett az ellenzékben ama vélemény, melyet a védegylet 1846-iki augusztusban tartott közgyülésén határozattá emelt: miszerint t. i. iparunk s jóllétünk jövendőjét nem a vámsorompók ledöntése, hanem viszonyos méltányosságra alapított védrendszer, kiegyenlítési vám biztosíthatja.

A védegylettel rokon eszmék.

A védegylet, ezen nagy hasznú eredményen kivűl, mely szerint a kormánynak sociális úton becsempészni szándéklott dohánymonopoliumi tervét teljesen meghiúsította, még azon eszméknél fogva is jelentékeny politikai s erkölcsi hatást gyakorolt, melyek vele, a védegylettel, rokonok voltak s melyeket, mondhatni, a közvélemény itéleteinek erejére emelt.

A védegyletben kifejezett hazafiság elvének ugyanis, a hazai ipar előmozdításán kivűl, más örvendetes következményei is valának. Ezen eszme életrekapásának eredménye lőn, hogy a külföldön s a hazára nézve szinte külföldnek tekintendő Bécsben pazar fénynyel élt nagyjaink s dúsgazdagaink azon része, melynek keble még el nem záródott vala a honszerelem meleg sugarainak behatása elől, kötelességére lőn emlékeztetve, hogy a honban, mely őket ezer áldással halmozza el, benn éljenek; a hazaföld kebeléből merített jövedelmeket benn költsék el; s azon nemzetet, melynek joggal s anyagi tehetséggel legdúsabban felruházott fiai, a vett jóval arányban levő hűséggel szolgálják. A haza fővárosai, Pest és Pozsony, a védegyleti eszme felmerűlése óta, mind több főrendű hazafit kezdének számlálni lakosaik közé, kik előbb a külföldön tartának költséges udvart, s

legfeljebb néhány napra, vadászatra vagy ünnepélyre tévedtek oda, hol természetes helyök van, s melyen kivűl, a költő szerint, nincs, nem lehet számokra hely. A közvélemény mind szigorúbban kezdé sujtani az absentismust, főrendűink ezen leggyakoribb hazafiatlansági bűnét; s mindinkább elhatározott dologgá lőn, hogy a közelebbi törvényhozás szigorú törvényeket fog az ellen alkotni. 1846.

De nem csak nagyjaink benlakására, hanem a hazafiság minden egyéb nyilatkozataira nézve is igen hatékonyak voltak a védegyleti eszmék. Magok is a hazafiság fellelkesült érzetéből származván, minden egyéb életviszonyokban felébresztették, szilárdították ezen érzetet. És bár mit beszéltek s mennyit irtak is ellene, jobbára pártérdekből, rosz akaratú gúnyolói: az eredményeket többé el nem tagadhatták. A védegylet jótékony erkölcsi eredménye volt még egyebek közt az is, hogy a külföldieskedés eszelős divata hazánkban megszűnt; és miután egy Batthyáni Lajosné, egy Károlyi Györgyné s annyi más dús családok finomúlt izlésű hölgyei honi kelmékbe öltözködtek: honit viselni, ha bár talán még selejtesebb volt is, mint a régóta létező s szabadon tökélyesbűlhetett külföldi ipar gyártmánya; nem szégyen volt többé, mint még csak pár évvel az előtt, hanem dicsőség, s magasztalva említett hazafiúi cselekedet. A rangot, melyet elébb a külföldi divat s termény bitorlott, a honi foglalá el a közvéleményben, a sociális élet minden viszonyaiban. A „honi" szó s elnevezés mindennek ajtót nyitott, mindent divatossá tett, mi elébb figyelemre sem méltatott vagy épen talán megvetett vala. Még a honi irodalom, a honi müvészet, zene, tánez stb. is érezte hatását a védegyletnek. Szóval, a védegyleti eszme, a hazafiság fellelkesült érzelmének varázshatása alatt, a nemzeti s népiségi életet minden viszonyaiban keresztűl lengte s megtermékenyítette.

Ez volt oka hogy, ha talán nem terjedt is oly annyira ama határozott egyesületi formában, melyben megindúlt;

1846. — s az első évben 138-ra menő vidéki osztályok száma a második évben csak nyolczczal szaporodott: az eszme nem kevésbbé élt a nemzetben, mint felébredtekor. A védegylet ellenségei azon langyosságot, mely az első felbuzdulást felváltani látszék, nagy örömmel arra magyarázták, hogy a védegylet enyészetnek indúlt; s nem is késtek nagy hangon kürtölni, hogy „az egylet nincs többé! Örök álomba szenderült! A védegylet meghalt!“ Pedig csak az egyesületnek kissé merev formái iránt változott a közvélemény, kezdett hülni a lelkesedés; csak az egyesület külön működése vagy hivataloskodása nem látszék már oly szükségesnek, mint elcinte, midőn az az eszme közlönyévé, terjesztőjévé lett; és azért látszólag mindinkább passiv térre kezdett szorítkozni az eleinte oly tevékeny egyesület. De az eszme maga nem csak nem gyengűlt, hanem zaj nélkül is egyre terjedt, s mind mélyebben áthatotta a nemzeti élet minden elemeit.

A védegylet hatása anyagi tekintetben.

Azon politikai s erkölcsi eredmények, melyeket elszámláltunk, ama pártharczok, ingerült megtámadások, melyeket említettünk, már magokban is elég bizonyságai lehetnek, hogy a védegylet az anyagi érdekek tekintetében is, melyekre egyenesen irányoztatott, nagy hatást gyakorolt. A műiparra, a kereskedésre olyképen hatott az, mint az élesztő, mely az élettelen kovászt feldagasztja s annak ruganyosságot ad; mint a nap sugára, mely a nedves, hideg földet megtermékenyíti. Ha a rövid idő alatt szilárd és hatalmas gyárak százai nem emelkedtek is, — mi igen természetes, miután századokig elhanyagolt, elfojtott ipart egy lábdobbanással teremteni nem lehet; ha a feltűnő iparvállalatok közől rosz számítás, tapasztalatlanság, ingatag alap vagy pénzhiány, az Európaszerte uralkodó pangás s több más lehető ok miatt, az előhozottak egy része újra lemerűlt és szétporlott is: lehetetlen mégis eltagadni azt, hogy a védegylet a műipar körében fiatal erővel pezsgő életmozgalmat keltett fel, melynek teremtményei közt, a sok mulékony mellett, sok maradandó is volt.

A védegylet, a honi gyártmányoknak kelendőséget, sőt keresettséget szerezvén, általában a műiparnak mind azon ágai s nemeiben nagy erő- s kifejlési mozgalmat idézett elő, melyeknek terményeivel hasonnemű külföldi gyártmányok eddig majd mindenütt diadalmasan versenyeztek. Miután a „honi czikk“ a „honi kelme“ divattá, sőt, a védegyletben lekötött becsületszó kötelezésénél fogva, szükséggé lett: mind a már létező gyárak s kézművek megrendelései rögtön nagy mértékben megszaporodtak, — minél fogva azok üzletöket, forgalmi tőkéiket lehetőleg nagyobbították; mind új kézművek s gyárak is keletkeztek az ipar minden ágaiban. Az álláspont, melyet eddig a honi és külföldi gyártmány a kereskedelemben elfoglalt, egészen megváltozott. Eddigelé egynémely honi gyártmány is, hogy a megrögzött előitéleteket s a divat szeszélyeit legyőzve, kelendőségre kaphasson, külföldi gyár jelvényével bélyegeztetett, külföldinek adatott ki. Most, midőn a közönség nagy része csak honit keresett, nem csak a honi gyártmányról levétetett a hazug álarcz; hanem mivel a szükséget honival mindenben kielégíteni nem lehetett, a külföldi gyártmány pedig keresettségét elvesztette, ez is gyakran honi gyanánt árultatott. A csalást ebben, bár a védegylet többféle óvó szabályokról rendelkezett, lehetetlen volt ugyan teljesen mellőzni; oly terjedelmet az mindazáltal nem nyerhetett, hogy újabb gyárak keletkezését meggátolhatta volna. És valóban, alig volt az iparnak ága, melyben több új vállalat nem keletkezett, s általában az üzlet nagy mértékben nem növekedett volna. 1846.

A védegylet első szülötte lőn a gyáralapító társaság. Midőn a védegylet megalapíttatott, sokan azok közől, kik azt azonnal pártkérdéssé tették s annak politikai, lényegesen ellenzéki eszméjétől idegenkedtek, azon ellenvetéssel léptek fel, hogy nem védegylet kell nekünk, kiknek alig van mit védniök; nem negativ ellenzéssel, hanem a positivitás terén, gyárak alapításával, kell segíteni műiparunk A gyáralapító társaság.

1846. pangásán. És azonnal tanácskozni is kezdének ilyféle gyáralapító társaság alakítása felett. Az ellenzék, melynek kebelében a védegylet támadt, az új eszmét ezzel nem csak megférőnek, sőt ezt amaz kiegészítőjének találta. Meggyőződött, hogy a negativ tér, melyen a védegylet, természeténél fogva mozog, a magyar gyáripar megalapítására elegendő nem lehet, s erre cselekvő lépés, activ működés is szükséges. Az eszmét tehát teljesen elfogadta. És így lőn, hogy az ellenzéki s conservativ párt, ez iránt egyesűlve, nem sokára az országgyülés szétoszlása után, még 1844 végén, oly társaságot alkotott, melynek czélja lenne, pénzerőt előteremteni; pénzerőt, melyből a gyárnok űzletének nagyobbítására vagy újnak megalapítására oly kölcsönt nyerhessen, melytől túlságos kamatokat nem kell fizetnie, melynek rögtön felmondásától nem kell rettegnie, melyhez ismeretes vagy alaposan megvizsgált személyes viszonyai s becsületessége után, egyéb hypotheka nélkül is lehet reménye; pénzerőt, melyből a megtelepedni vágyó külföldi gyárnok, ki értelmi erőt, tudományt s ügyességet eleget, de pénzbeli biztosítékot kevesebbet hozott magával, mint a mennyi egy, talán nagyobbszerű, gyár felállítására szükséges, találjon társra, vagy részvényesre, ki vele egyesűlve, a hiányzó pénzmennyiséget fedezze. E társaság tehát nem a szokásos, már nagyon is sokszor igénybe vett s megfárasztott hazafiúi áldozat utján, hanem nyereséges közkereset alapján kivánta eszközölni a műipar kifejlesztését.

A társaság ekként a pártok vegyes elemeiből megalakúlt. Elnökévé gr. Keglevich Gábor, főtárnokmester, másodelnökké gr. Széchenyi István, választmányi tagokká pedig Batthyáni Lajos és Kázmér, Dessewffy Emil, Teleki László grófok, Szentkirályi Móricz, Kossuth, Luka, a későbbi honti administrátor, Fröhlich és Ullmann nagykereskedők választattak. De az egymást természetöknél fogva visszataszító elemeknek erőszakolt fusiója áldást nem hozhatott a társaságra. Egyesíteni akartak minden politikai vé-

leményt; de a pártszellem összecsattanása közt a társaság nem csak meg nem szilárdúlhatott, hanem már 1845-diki februárban haldoklott. Az ellenzéki tagok Kossuthot kivánták igazgatónak választani; de minthogy ő a védegyletnek is igazgatója volt, a conservativok, az alapszabályok sérelmére, igazgatót inkább választani sem akartak, mint Kossuthra szavazni. A társaság kebelében, melynek választmányából Kossuth kilépett, az életerős, lelkes mozgalom helyett korteskedés, zsibbasztó visszavonás támadt, mit a közönség részéről bizalmatlanság s részvétlenség követvén, a társaság bomlásnak indúlt. Az april 13-kán tartott közgyülés, melyen a társaság élete vagy halála kimondandó vala, a szinte megjelent Deák Ferencz és Klauzál Gábor bölcs, békítő szellemének befolyása alatt, egy értelemmel a társaság fentartására szavazott ugyan, s a több tagok kilépte által megcsonkúlt választmányt újra megalkotta; de, bár tőkéje a 300 ezer forintot megközelítette, élénkebb, erőteljesb életre soha sem vergődhetvén, azontúl is csak tengésben maradt. 1846.

Gyümölcsözőbb volt hatása a védegyletnek egy más, már néhány év óta létező társulatra: a szerényen, de nagy haszonnal működő iparegyesületre. A piaczot, melyet a védegylet a honi gyártmányoknak biztosított, az iparegyesület kettőzött buzgalommal törekedett ellátni. Már fentebb elbeszéltük, miként ügyekezett e hasznos egylet terjeszteni az ipar körében szükséges tudományos ismereteket; jeles Hetilapjában a közönségnek tudtára adni az ipar körében támadt minden új vállalatot, felfedezést, előhaladást; miként pótolta vasárnapi mesterinas iskoláival s egyéb, a reáltudományok körében felállított, tanszékeivel a kormány eddigi mulasztását ipariskolák alapításában; miként ügyekezett az ipar körében a szorgalmat s ügyességet jutalmazások, díjak, hírlapi ismertetések s dicsérések, kivált pedig a több városokban időnként rendezett iparműkiállítások által éleszteni. Itt rövidség okáért csak azt említjük, mi az iparegyesület körében egyenesen a védegylet szüleménye lett, az ipar-

Iparegyesület.

Iparműtár.

1846. árdát, vagy iparműtárt. A jótékony intézet czélja volt, a hazai kereskedő osztálynak hazai gyártmányokkal olcsó, nyereséges és mennél gyorsabb és élénkebb forgalom űzését lehetővé tenni; a fiatal, hitelre árúlni még nem képes hazai gyáraknak, kész pénzen véve gyártmányaikat, biztos keletet szerezni; s végre a honi gyártmányt kereső közönséget kicsinyben is biztosan s kényelmesen ellátni a hazai ipar készítményeivel. A részvényes társaság, mely e czélokra keletkezett, a fővárosban, 1846 elején, az iparműtárt valóban felállította, mely, miután az eszme a védegyletből folyt s népszerű vala, üzletét kevés idő alatt az egész országra sükeresen kiterjesztette.

Az iparműkiállítás, melyet az iparegylet 1846 nyarán a fővárosban rendezett, összehasonlítva az 1843-kival, e hazafiúi törekvések lélekemelő jutalmául, meglepő, mondhatni, rendkivűli haladást tanúsított a hazai műipar körében, s újabb bizonyságát adta annak, mily hatalmas volt a lökés, melyet a védegylet eszméje adott az anyagi érdekeknek.

A hazai műipar emelésére s kifejtésére irányzott ennyi buzgalom, természetszerűleg, jótékonyan hatott vissza az anyagi érdekek egyéb ágaira, a földmívelésre, bel- és külkereskedelemre s ennek fő feltételeire, a közlekedési módok s eszközök kérdéseire is.

Mezőgazdászat. A földmívelés körében, mellőzve itt azon örvendetes haladást, melyet egyesek folytonos ügyekezete előteremtett, csak két tárgyat említünk röviden; a gazdasági egyesületet s a Tisza folyam szabályozását.

A gazdasági egyesület, tagjai s fiókegyletei számában egyre gyarapodva, hatását, növekedő pénzerejével arányban, mind nagyobbszerű mértékben fordítá a mezőgazdaság s azzal rokon iparágak fejlesztésére. Újabban egy országos gazdaképző intézet alapítása volt az egyik fő czél, melyre munkásságát s pénzerejét irányozta. Hogy a felállítandó intézet a hasonnemű külföldi, jelesen a hohenheimi,

tharandi, möglini, eldenai stb. gazdasági intézetekkel vetélkedhessék, s a mezőgazdasági s állattenyésztési tudomány és tapasztalat azon fokára emelkedhessék, melyet Európa nyugoti s észak-nyugoti országainak törekvései eddigelé kivívtanak: az egyesület a tanárokúl kitűzött férfiakat, magok teljes kiképzése végett, több évekig utaztatá. Az intézet tényleges felállítására előleg az 1848-ki év lőn kitűzve; s egyéb nagy hasznú működései közt a mezőgazdászati muzeumot, gép- és mintatárat addiglan is buzgólag tökélyesbítette. 1846.

A Tisza szabályozása oly fontos nemzetiségi, ország- és mezőgazdászati érdekekkel állott kapcsolatban, hogy a különben is nagyszerű vállalat honunk ezen kori beleseményei közt méltán a legfontosabbak egyikének tekinthető. E, mintegy másfél száz mértföldnyi hosszú tért megfutó folyam, melynek alsó fele gőzösökkel is hajózható, tekervényes folyása, csekély esete, alacsony partjai s eliszapolt medre miatt, mintegy 150 négyszög mértföldnyi tért változtatott haszonvehetetlen, sőt kigőzölgéseik által ártalmas posványokká s mocsárokká a haza földéből; még nagyobb téren pusztította pedig csaknem évenkénti kiöntéseivel a termékeny vidéket. A tiszavölgy lévén a magyar faj legtisztább törzsökének telephelye, e kiszámíthatlan anyagi s erkölcsi károkat okozó körűlmény kétszeresen sajnos vala minden hazafi kebelnek. Csak a folyam esetének számos átmetszések által eszközölhető nagyobbításában lévén feltalálható a bajnak gyökeres orvoslata, mind azon pénz- és erőáldozatok, melyeket a folyam mentében lakó egyes helységek s birtokosok tettek, hogy magokat az ár ellen töltésekkel biztosítsák, többé kevesbbé sükeretlenek maradtak. Tiszaszabályozás.

Széchenyi István, 1845-ben a közlekedési bizottmány elnökévé neveztetvén, az új hivatalos pályán feladatai egyik legfőbbikének ismerte, a Tiszavölgyet s benne a magyar faj anyagi s erkölcsi érdekeit a pusztító ár ellen biztosítani. A terv óriási volt s létesítését legyőzhetlen nehézségek

1846. látszának akadályozni. Első s legnagyobb nehézség volt a roppant pénzerő előteremtése, melyet a nagyszerű vállalat igényelt. A birodalmi miniszterium a vállalat iránt közönyösséggel viseltetett s fináncainak örökös szűkében tetemesb öszvegeket áldozni nem volt hajlandó. Az országtól, melyre, lakosai leggazdagabb osztályának adómentessége miatt, a tehetetlenség átka nehezedett, egyhamar nem lehetett várni. E czélra még a közös adózás elvállalásának esetében sem igen lehetett nagyobb országos segélyt reményleni; miután sokan igazságtalannak tartották, hogy a tiszavölgyi birtokosoknak az ország többi lakosai vegyenek egész uradalmakat, biztosítsák azok vagyonát. Nem maradt tehát egyéb mód a költség megszerzésére a sociális térnél. De itt nem kevesebb volt a nehézség. Vidékek s egyesek álltak szemben egymással, kiknek érdekei különbözők, s kik e miatt egymásra gyanúsak valának. Ehhez járúltak a megyék külön provinciális érdekei, elfogúltsága, magokat egymásnak alárendelni nem akaró féltékenysége.

És a ritka erélyű hazafinak mégis nagy részben sikerült leküzdeni a tömérdek akadályt. Ő a tiszavölgyet több izben beutazta; a külön vidékeken, melyeknek érdekei megegyeztek, külön társulatokat alakított; hogy az eddigi szakgatott vidéki törekvésekbe egységet öntsön, e társulatokat reábirta, hogy kebleikből Pestre képviselőket küldjenek, kik az egész ügy felett egybehangzólag intézkednének. E közgyülést megelőzőleg egy röpiratot készített, melyben a vállalat részleteit s körűlményeit fejtegeté. Majd ismét Bécsben a hatalomkezelőknél kopogtatott be, pénzszerzés és egy nagyobbszerű kölcsön kieszközlése végett.

Az erélyes és ügyes küzdelem végre czélt ére. A nagy hazafi Bécsben kieszközlé, hogy a kir. kincstárból a vállalatra két évig ötven, — a só felemelt árának országos alapjából pedig, míg a munka tart, évenként száz ezer forint fizettessék, ezenkivűl a szükséges pénzösszeg kölcsön utján biztosíttassék. Ezen előzmények után, 1847 elején,

sikerült végre a nagyszerű vállalat végrehajtására a tisza- 1846.
völgyi társulatot megalkotni. E társulat az egyes vidéki osztályok összeségéből alakúlt, Széchenyi István elnöklete alatt. A működő organumok a vidéki osztályokban állíttattak fel ugyan; de hogy azok eljárásába tervszerű egység hozassék, mely a sokféle provinciális és helybeli érdekek közt egyensúlyt alkosson, egy középponti választmány neveztetett, s oly rendezési szabályok készíttettek, melyek által a középponti testület a vidéki osztályok irányában kellő hatósággal ruháztatott fel, ugy mindazáltal hogy hatáskörükben, a mennyire szükséges, emezek is szabadon mozoghassanak. A vállalatnak mind beligazgatási, mind pénzügyi, mind technikai ágai szabályoztatván, a nagy munka végre tényleg megkezdetett, s a bölcs és ügyes vezérlet alatt ez év folytán oly gyorsan s annyi sükerrel haladt, hogy annak néhány év alatti bevégzése iránt teljes bizodalom támadt a nemzetben.

A kormánypárt, mely a hosszú tétlenség után valahára mozogni kezdett, oly büszkén tekintett a maga befolyása által megindított, e valóban nagyszerű vállalat kezdetére, melynek a sükert Széchenyi erélye s ügyessége biztosította, hogy azt a Budapesti Híradóban a reform conservativ modorának előfutójául nevezte el. A kormány ama félhivatalos programmban, melyet e hírlap közlött, az anyagi érdekek emelését valóban teendői közé s pedig a szellemiek elébe sorozta. Azon tevékenység mellett, mely az anyagi érdekek körül a társadalmi téren mind élénkebbé lőn, a kormány erkölcsileg kényszerítve is érzé magát kitelhetőleg ápolni, gyarapítani ezen érdekeket. Ily nemű törekvés nélkül lehetetlennek látta csak némileg is megnyerni a közvélemény hajlamát, s mit magának czélúl tűzött ki, biztos többséget szerezni a jövő törvényhozásra.

Hogy Apponyi az anyagi érdekek gyarapítására valóban minden lehetőt megtenni óhajtott, ha különben hazafisága nem kezeskedett volna is, kételkedni már ezen

1846. oknál fogva sem lehetett. Kezeit azonban sok tekintetben kötve érezé. Az ország érdekei az osztrák örökös tartományok érdekeinek eddigelé olyannyira alárendelve léteztek, s e kedvezőtlen viszonyok egy század lefolyta alatt oly mélyen szétgyökereztek, oly erősen beszövődtek az összes birodalom egész státusgazdászati rendszerébe, hogy azokon jelenleg a legjobb akarattal sem lehetett volna rögtön s mindenben segíteni. De ezen nehézségeken kivűl, melyek a hazánk ellen elkövetett régiebb, százados kormánybűnökből eredtek vala, létezének még mások is, melyeket Apponyi csak azért nem lőn képes elmozdítani, mivel a birodalmi miniszteriumban nem nyert elég erélyes támogatást. E miniszteriumban s a tőle függő osztrák kormányszékekben még mindig létezett az alkotmányos elvekkel megférni s megalkudni nem tudó absolut irány, s ennél fogva bizonyos ellenséges indulat Magyarország irányában; mely indulat, egyesűlve a minden reformtól iszonyodó, megkövesűlt bureaukratismus lomha gépiességével, gyakran a könnyű szerrel valósítható javításokat is meggátolta.

Vámviszonyok. Ez volt az eset egyebek közt épen azon tárgyban, melyben a magyar nemzet régóta leghevesebben kivánta a méltányos javítást, a közbenső vám szabályai tekintetében. Ausztriának ipara a Magyarországé irányában már oly erős, kifejlett volt, hogy ez amazzal egyenlő viszonyok közt sem állhatta volna ki egyhamar a versenyt. Az osztó igazság tehát azt igényelte, hogy a két állam közt létező vámvonal eddigi igazságtalan szabályai akként módosíttassanak, hogy, ha nem védetnék is általok a magyar ipar az osztrák ellen, miként azt a magyar ellenzék követelte; legalább méltányos viszonyosság alapíttassék meg az ugyanazon fejedelem két országa között. És ime az osztrák kormány, bizonyosan azon ellenséges indulatból, melylyel az absolut hajlamú bécsi kamara az alkotmányos Magyarország irányában viseltetett, a fejletlen, gyönge magyar ipart s kereskedelmet oly igen terhelő, majdnem coloniális vámviszo-

nyok méltányos kiegyenlítésére sem volt hajlandó a nélkül, hogy Magyarország új s igen súlyos áldozatokat ne hozzon. 1846.

A védegyleti mozgalmak a vámszabályzati kérdést szükségkép szőnyegre hozták. A bécsi kormány felboszankodva a védegylet megalapítása miatt, eleinte tilalmazó szabályokkal szándékozott az ellen fellépni. De József főherczeg nádor bölcs előterjesztései Apponyiban is megerősítették a meggyőződést, hogy oly társulat ellen, mint a védegylet, mely egyedűl a korlátolhatlan egyéni szabadság erkölcsi alapján emelkedett, kormánytilalmak által hatni teljes lehetetlenség, és hogy a kormány czéljaival egyenesen ellenkező eredmény állna elő, ha a társulat külső nyilatkozatai ellen tilalom hirdettetnék. Minthogy tehát a védegylet a közbenső vámszabályok igazságtalan s káros voltának érzetéből nőtt ki: Apponyi az ellenzéki színezetű védegyletet gyöngíteni szándékozván, a birodalmi miniszteriumnál oda fordította hatását, hogy a közbenső vámviszonyok, melyek által az ország anyagilag oly igen terheltetik, politikailag pedig oly veszélyessé válható mozgalom idéztetik elő, valahára méltányosabban intéztessenek el.

Szava a birodalmi miniszterium előtt nem hangozhatott el hatás nélkül. E miniszterium, Metternich terve szerint, most maga akart élére állni a magyarországi reformnak; a nélkül pedig, hogy a nemzet igazságos kivánsága kielégíttessék, s így az ellenzék meggyöngíttessék, semmi remény sem lehetett arra, hogy a kormány a jövő országgyülésen többséget nyerjen, mely által a reform vezérletét magának biztosíthatná. Mellőzhetetlennek mutatkozott tehát a szükség, hogy a miniszterium a vámviszonyokban módosítást eszközöljön. De, bár a kitűzött czélnál fogva érdekében állott, az országot minden kitelhető módon kiengesztelni, s az ellenzéki törekvéseket ekkép lehetőleg csökkenteni: az említett okokból, még sem tudott őszintén megalkudni a szükséggel, s a már egészen nem mellőzhető méltányosságot teljes mértékben megalapítani a vámviszonyokban.

1846. Igy lőn, hogy ama vámintézkedések, melyek 1845 és a következő év folytán, több ízben tétettek, merő félszabályok maradtak, melyek a bécsi kormányt semmivel sem juttatták közelebb a maga czéljához. A helyett, hogy az egész vámrendszer új elvek szerint kijavíttatott, s mint kelle, a méltányos viszonyosság alapjára állíttatott volna: a rendszer fentartása mellett, a magyar iparnak csak némi egyes czikkekre nézve adattak kedvezmények. Azonban még ezek is oly mostoha kézzel mérettek hogy, bár a régiekhez képest az új szabályok tényleges könnyebbséget eszközöltek, czélját a kormány teljesen téveszté; sőt miután a viszonyosság még ezen egyes változtatásoknál sem alapíttatott meg, s az osztrák ipar még az új szabályok által is védve maradt a magyar ellen: kiengesztelődés helyett, csak az igazságtalanság érzetéből eredt keserűséget növesztették.

Hogy ezen új szabályok természetéről világos fogalmunk legyen, íme álljon itt néhány azok közől. A vám, különösen a bőr, len, kender, selyemművekre nézve szállíttatott alább a réginél. Kikészített bőr 500 ezer forint árúnál több hozatott be Ausztriából Magyarországba, mint viszont; és annak vámja mégis az új szabályok szerint az osztrák iparnak kedvezett. A bőrművekre nézve pedig az osztrák ipar még mindig két annyi vámmal maradt védve a magyar versenyzése ellen, noha e versenytől félni alig lehetett. Például a vargaművek, melyek előbb, midőn tőlünk Ausztriába vitettek, minden mázsa után 15 ftot fizettek; ha Ausztriából Magyarországba hozattak, csak 7 ft. 30 kr. vámmal terheltettek. Most a tételek lejebb szállíttattak ugyan, de az arány ugyan az maradt: a 15 ft. most 4 ft. 10 krra, a 7 ft. 30 kr. 2 ft. 5 krra szállíttatott.

A len-, kender-, csepű- és csipkefonalra nézve ekként állnak a tételek, a régi vámszabályok szerint a bevitelnél:

1846.

	Ausztriából hozzánk		Tőlünk Ausztriába	
	Magy. harminczad	Osztr. vám.	Magy. harminczad	Osztr. vám.
Fonal, nyers	— ft. 25 kr.	— ft. 10 kr.	— ft. 25 kr.	— ft. 10 kr.
„ fehérített	— „ 15 „	— „ $12^{2}/_{4}$ „	1 „ 40 „	— „ $12^{2}/_{4}$ „
„ festett	1 „ 40 „	— „ $12^{2}/_{4}$ „	4 „ 10 „	— „ $12^{2}/_{4}$ „
Czérna, festetlen	2 „ 30 „	— „ 25 „	2 „ 30 „	— „ 25 „
„ festett	2 „ 30 „	— „ 25 „	3 „ 20 „	— „ 25 „

Az új vámszabályok szerint a bevitelnél:

	Ausztriából hozzánk		Tőlünk Ausztriába	
	Magy. harminczad	Osztr. vám.	Magy. harminczad	Osztr. vám.
Fonal, nyers	— ft. 10 kr.	— ft. 5 kr.	— ft. 10 kr.	— ft. 5 kr.
„ fehérített	— „ 50 „	— „ 10 „	1 „ 40 „	— „ 10 „
„ festett	1 „ 40 „	— „ 10 „	3 „ 20 „	— „ 10 „
Czérna, festetlen	1 „ 30 „	— „ 10 „	2 „ 30 „	— „ 10 „
„ festett	1 „ 40 „	— „ 10 „	3 „ 20 „	— „ 10 „

E táblázatból szembetűnő, mily védelemben részesűl az osztrák ipar, még az új szabályzat szerint is, a magyar ellen. Még kiáltóbb volt az aránytalanság az ipar némely más czikkeire nézve. Tekintsük, például, a selymet[1]), melyre nézve a vámtételek ekként állnak a bevitelnél:

	Ausztriából hozzánk	Tőlünk Ausztriába.
Selyem, nyers, fonott v. sodrott	50 ft. 50 kr.	22 ft. 30 kr. mázsájától.
„ tisztított vagy festett	100 „ — „	4 „ 10 „ „

Mi egyenesen oda volt számítva, hogy a feldolgozandó anyagot az osztrák ipar olcsóbban kapja mint a magyar, s a munkadíj Ausztria javára essék.

[1]) Selyemtenyésztésünk folyton növekedésben volt ugyan; de mind eddig nem emelkedett azon fokra, melyet a növekedő gyárüzlet igényelt. A haladás mindazáltal mégis örvendetes vala. 1826-ban az összes magyarhoni selyemtermény, ideértve a határőrvidéket, még csak 136,000 font gubót tett. 1844-ben már 522,086 font gubó váltatott be a termesztőktől (fontja 36 kr.). E mennyiségből 290,186 font a katonai határőrvidékre esett; a többi a polgári hatóságokban oszlott fel. A termelés a következő években folyton növekedve, 1845-ben 554,721, a következő évben pedig 641,335 fontra emelkedett. ($12_{74}/_{100}$ font nyers gubó adott egy font gombolyított selymet.)

1846. Erzé maga az osztrák miniszterium is, hogy ilyféle szabályok a magyar nemzetet soha nem fogják kielégíteni; érzé, hogy a régi panaszok és surlódások megszűntetése végett előbb vagy utóbb mégis kénytelen leend a méltányos viszonyosság elveit elfogadni. Az ellenzék részéről a védegylet fenyegető intésként hatott reá; a conservativ párt pedig, s annak élén maga a kanczellár is, most már a közbenső vámok eltörlésének szükségét pengette, szemközt a magyar iparnak védvámokat követelő ellenzékkel. Lehetetlen volt e felett a bécsi kormánynak nem látnia, hogy e vámvonal eltörlése, míg egy részről az osztrák tartományoknak is nagy hasznára válnék; más részről képes volna Magyarországot, melynek mostani gyöngesége az egész monarchia erejét csökkenti, hatalmasan kifejteni s ekként a monarchia erőforrásait is megkettőztetni; nem is említve, hogy a vámsorompók ledöntése az országot némileg politikai tekintetben is közelebb vezetné a birodalmi érdekekhez. És ugy látszik, hajlott is Metternich a kanczellár s a conservativ párt sürgetéseire, mely e kérdés megoldásától nem csak pártja növekedését, hanem a földmívelés nagy gyarapodását is reméli vala; mi a pártnak, mely jobbára nagybirtokosokból állott, különösen érdekében feküdt.

A közbenső vámvonalhoz azonban tetemes finánczérdek csatlakozott. Az osztrák tartományokban, mint fentebb említők, dohánymonopol létezett, mely a kincstárnak évenként 10—12 millió ftot jövedelmezett; miután pedig a dohányt a kincstári abaldónak Magyarország szolgáltatta: az egyedáruság fentartását csak a vámvonal tette lehetővé. A bécsi kormány ennél fogva csak azon feltétel alatt hajólt a vámvonal eltörlésére, ha a dohánymonopol Magyarországra is kiterjesztetik. Apponyi s pártja ez alkuban megegyezett; s a kincstár, mint említők, addig is, míg a kérdést a törvényhozás megoldaná, mindjárt kisérletet tőn a dohánymonopoliumot sociális uton csempészni be Magyarországba.

E kisérletet azonban, a már hatalmasan elterjedt védegyleti eszmék, mint láttuk, teljesen megfoszták sikerétől. Az ellenzéki lapok egyszersmind a vámkérdést is minden oldalról taglalás alá vették. A Hetilap, mely különösen az ipar érdekeit képviselte, s mely most a saját lapot nem nyerhetett Kossuth elveinek lőn organuma, nem csak fentartani kivánta a vámvonalt, hanem azt olykép óhajtá szabályoztatni hogy, mint eddig az osztrák ipar védetett a magyar ellen, ugy ezentúl, megfordítva, a gyenge magyar ipar védessék a már erős osztrák ellenében. Meg kell vallani, hogy e vélemény, mint a védegyleti eszmékből folyó, s a nemzeti önállósági igényeknek megfelelő, tetszést, népszerűséget nyert ugyan az ellenzék nagy részében; de a birodalommali viszonyainkat tekintve, egyátaljában kivihetetlen volt. Védvám a magyar ipar javára, az osztrák érdekek sérelmét vonta volna maga után; hogyan lehetett volna pedig valaha a magyar királytól, ki egyszersmind osztrák császár is volt, oly törvények szentesítését várni, melyek az osztrák érdekekbe ütköznek?

1846.

Pártvélemények a közbenső vámok felett.

Kivihetőbb, gyakorlatibb volt ennél a Pesti Hírlap terve. E lap véleménye abban összpontosúlt, hogy miután a Magyarország s az örökös tartományok közti vámviszonyok hazánkra nézve felette nyomasztók: e viszonyoknak meg kell szűnni, a sorompókat le kell dönteni. Helyébe azonban csak vámszövetség léphet. Azon állás, mely a monarchiának az európai státusrendszerben s Magyarországnak Ausztria irányában jutott, kizárja a védrendszer lehetőségét. Azon kapocsnak, mely a császárság közt és köztünk fenáll, gyöngűlni nem lehet; s mivel viszont erősbödése a magyar nemzetiség s alkotmányosság rovására sem történhetik: arra csak egyetlen mód van, tudniillik az anyagi érdekek összeforrasztása. S ez a vámszövetség, oly forma vámszövetség, minő az egymástól független német státusok közt fenáll, melyek közől mindegyik befoly a vámtarifa meghatározására. Tehát a vámügyek elrendezésére a magyar

1846. törvényhozásnak is befolyást kell birnia. Továbbá, ha a magyar pénzügy a vámszövetség által a harminczadi jövedelmektől megfosztatik, a mennyiben az igy származott jövedelemcsökkenés a törvényhozás előtt kimutattatik, részünkről rendes budget utján fedezendő. De kárpótlásról, a vámszövetség megvásárlásáról a másik részen szó sem lehet. Ezekhez még csak azt tűzte feltételül az említett lap, hogy a dohánymonopolium nálunk be ne hozassék. Mert bár nyomasztók is reánk nézve a mostani vámviszonyok; a sorompókat mégis minden áron, s különösen oly nevezetes iparág feláldozásával, minő a dohánytermesztés, melyet a monopolium, mint mindenütt, ugy nálunk is rövid idő alatt elölne, megvásárlani akarnunk, esztelenség volna.

Kossuth a Hetilapban eleinte megtámadta a Pesti Hírlap ezen tervét; s mivel ez a védvámrendszert viszonyaink közt kivihetetlen utopiának nevezte, azzal vádolá e lapot, hogy kétségbe esik hazánk érdekönállásának jövendője felett, s a várat, bár feltételek alatt, védelem nélkül adja fel, mielőtt arra csak fel is lett volna szólítva; vádolá, hogy bár a Hírlap az ellenzék organumának vallja magát, a védvámrendszert mégis, melyet az ellenzék a maga programmjába felvett, helytelenítvén, helyette vámszövetséget javasol.

E vád azonban szinte oly helytelen volt mint a szigorú ragaszkodás a védvámrendszerhez. A védegylet, miként a Hírlap helyesen viszonzá, ne-továbbja volt a védvámrendszeri agitátiónak; s annak eredményei, az iparköri mozgalmak a védegyletet bízonyosan túlélik s elenyészni többé nem fognak. A védegylet, mely a védvámrendszer pótszeréül szolgált, ipari tekintetben az előbbinél jobb állapotot szült, s épen azért könnyíti a vámkérdés végképeni eldöntését. Mielőtt a vámszövetség létre jő, ám ragaszkodjunk a védegylethez, mint a vámszövetséget siettető s azt elősegítő eszközhöz; mert vámszövetséget pártolni, s ideiglen a védegyesülethez ragaszkodni: e kettő nem csak hogy összefér, hanem egyik a másikát előmozdítja. Átlátta e vé-

lemény helyességét utóbb Kossuth is, s elállva a szigorú védrendszer elveitől, ekként nyilatkozott a Hetilapban: „Nincs közöttünk senki, magát azzal mystificáló, hogy miután királyunk ausztriai császár is, mi a magyar király megegyezésével fogunk az ausztriai császár ellen önhatalommal védvonalt állítani; hanem gondoltuk és gondoljuk azt, hogy alku és egyesség utján fog, Ausztria hozzájárultával, a közbenső vám szabályoztatni, s e szabályozásnál kölcsönös méltányossággal hazánk érdeke is tekintetbe vétetni." 1846.

Az ellenzék organumai ekként, a dolog lényegét tekintve, megegyeztek nézeteikben a vámkérdést illetőleg; mi annyiban nem kevés fontossággal birt, minthogy utóbb e vélemények szerint készűltek jobbára a vármegyék s városok követeinek utasításai az országgyülésre. A vámszövetség, alkotmányos föltételek mellett, közvéleménynyé lett az ellenzéki párt kebelében. A conservativ párt viszont az internationális kereskedés teljes szabadságát tűzte ki zászlajára a nélkül hogy, midőn a közbenső sorompók lerontatnak, hazánknak befolyást követelne a külfölddeli vámviszonyok szabályozására, azt egészen a birodalmi kormány önkényére bízván. A conservativ párt ennél fogva a vámkérdésben hajlandó volt egészen lemondani az alkotmányosságról; s e mellett a vámsorompók megszűntetését még a dohánymonopoliummal is kész volt volna megvásárolni; mi rövid idő múlva megsemmisítendő, vagy számtalan korlátozások s kellemetlenségeknek kiteendő lett volna terjedelmes dohánytermesztési iparunkat.

Azon elv, mely szerint a vámszabályozást a conservativ párt kizárólag a korona jogai közé számította, nem csak törvényeinkkel s alkotmányunkkal ellenkezett, hanem anyagi érdekeinkre nézve is sérelmes, a jövőre nézve pedig veszélyes vala. Ausztria hátramaradását ipara s kereskedelme tekintetében a míveltebb európai státusok mögött, nagy részben vámjainak szűkkeblű, értelmetlen, csekély pillanat-

1846. nyi vámjövedelmekért magas státusgazdászati érdekeket feláldozó, helytelen szabályozása okozta. S méltán lehetett attól tartani, hogy még nagy idő telik bele, míg az érdekek felszinéhez ragaszkodó bécsi kormány a státusgazdászat magasabb szempontjaiból fogja fel s rendezi a birodalom érdekeit. A monarchiának e helytelen vámrendszere, mely alkotmányosságunk sérelmével reánk is önkényesen kiterjesztetett, eddig is rendkivűl káros hatást gyakorlott mireánk. Nem volt elég, hogy a közbenső vámok védelmet nyujtottak ellenünk a fejlettebb iparú szomszéd örökös tartományoknak, míg e tartományok termékeit versenyre bocsátották piaczainkon; nem volt elég, sokféleképp gátoltatnunk, előállítani azt, minek előállítására nálunk kéz, szorgalom, anyag, tehetség és némi tőke is volt: e felett még a birodalmi külső vámok is kétszeresen nehezedtek reánk. Nem csak az iparvédelem rendszerét nem követhettük; hanem akadályozva valánk abban is, hogy szükségeinket onnan fedezhessük, honnan azokat fedezni legjobban s legolcsóbban lehetett volna. Részint teljes tilalmak, részint tilalmakkal csaknem határos vámok egészen meggátlák a külföldi áruczikkek behozatalát. Ekként az osztrák gyártmánynak biztosítva lőn ugyan a magyar piacz; de reánk azon kár háramlott, hogy aránylag rosszabb gyártmányt drágábban kényteleníttettünk vásárlani. De káros volt a birodalomra nézve is e vámrendszer. A szerfölött magas vámok által előidézett tiltott kereskedés, csempészet meggátlására tett költséges intézkedések a vámjövedelmek tetemes részét elnyelték. Más részről pedig a piacz iránt biztosított osztrák gyáros nem érzett ösztönt, erejét, ügyességét jobban kifejteni; mi mérsékelt védvám mellett megtörténhetvén, a birodalom egyes iparágai jobban kifejlődhettek volna.

Igaz ugyan, hogy Ausztriában szintugy mint Magyarországban túlnyomó s különös figyelemre méltó vala a földmívelési érdek; de kétséget nem szenved, hogy a monarchia, a természeti előnyöket jobban használva, inkább hi-

vatva volt, mint bármely más státus Európa közepén, kifejteni industriális erejét. Mily bőség a nyers termesztményekben, mily gazdagság egyéb természeti kincsekben, melyek az iparnak anyagúl, szükséges kellékekűl szolgálnak; és mégis aránylag mi csekély volt a birodalom összes iparterménye! Ha a kereskedelmi forgalom táblázataira vetjük szemeinket, látni fogjuk hogy, daczára minden magas vagy épen tiltó vámoknak a bevitel jóval meghaladja a kivitelt az iparczikkekre nézve. 1844-ben a kivitel nem ment többre 73 millió forint értéknél; és még ennek is csak fele volt tulajdonkép a birodalmi ipar terméke, ugy hogy a birodalom ipara alig nyujtá negyedrészét azon iparczikkeknek, melyeket annak kereskedése különböző irányokban közvetített. Az összes forgalom ez évben, hivatalos adatok után, 370 milliót tőn; mely öszvegben a sajátképeni birodalmi szorgalom terméke csak 37 millióval van képviselve. És e nem kedvező arány jobbára az osztrák státusgazdászat vezetésének fonákságából, különösen a vámviszonyok helytelen szervezéséből származott. 1846.

Ily körűlmények közt, melyekhez ha kivált még azon, majdnem ellenséges indulatot hozzáadjuk, melylyel az osztrák absolut szellemű kormányszékek Magyarország érdekei irányában viseltettek, könnyű átlátni: miért nem volt az ellenzéknek bizodalma a birodalmi kormányban, s miért sürgette oly annyira a törvényhozás részvétét a vámviszonyok rendezésében, mit önállásának érdekei, alkotmányos jogai különben is igényelték. Ezekből fejthető meg továbbá az is, miért ügyekezett annyira a magyar ellenzék sociális úton segíteni e nyomasztó állapoton, s a világkereskedésbeni részvétre, mitől csaknem egészen el volt zárva, utat nyitni az országnak.

E tekintetben különösen két eszme, két vállalat merűlt fel a nemzet ezen kori törekvéseiben, melyek, bár egyenesen az anyagi érdekek terén mozogtak, kiválókép ellenzéki

1846. színezetet viseltek; ezek: a kereskedelmi társaság s a fiumei vasut.

A magyar kereskedelmi társaság.

A kereskedelmi társaság eszméjének megszületésére azon angol ügyvivőség szolgált alkalmúl, melyet egy Gifford nevű angol Pesten állított fel, s melynek czélja volt: magyar termékeket, eladás végett, egyenesen szállítani a londoni piaczra. A társaságot ifjabb Szabó Pál, volt triesti kereskedő, hozta még 1842 folytán indítványba; majd Kossuth is fellépett Hírlapjában annak pártolására. Az eszme tetszésre találván, felette az 1843-ki országgyülés alkalmával több jeles hazafiak tanácskozni kezdének. A czél, melyet az indítványozó a társaságnak kitűzött, körülményeink közt csábító ingerrel hatott a közönségre; mert nem kevesebb volt az, mint külkereskedésünket, melyet eddigelé majdnem kizárólag Trieszt és Bécs, tehát idegen piaczok, eszközlének, emancipálni; annak önálló kiviteli utat nyitni; a bevitelit egyenesen Fiumén át vezetni, Fiumét s a magyar tengerhajózást minden lehető módon emelni s azt a Feketetengeren is föléleszteni; gyárakat s földmívelőket előlegezések által segíteni; az országnak s egyeseknek külföldi kereskedési tudósítások megszerzésére közbejáróul szolgálni; új közlekedési eszközök, vasutak, csatornák építésére az első lépéseket megtenni. Például s példányúl a németalföldi maatschappi, a nyugotindiai, rajnai, velenczei társaságokat, s az általok kivívott roppant eredményeket mutatta fel az indítványozó. A társaság végre 1844-iki májusban megalakúlt; elnökűl gr. Batthyáni Lajost, igazgatóul az indítványozó Szabó Pált, választmányi tagokul pedig, három pesti nagykereskedőn kivűl, Szentkirályit és Kossuthot választotta, s a munkálkodást 1132 darab 500 forintos részvénynyel még az év folytában megkezdette.

E működés sükeréről egy év múlva egyebek közt a következőket mondja jelentésében az igazgató: „A társaság hitele a legelső rendű kereskedelmi házakkali összeköttetésekben nemcsak Európaszerte, hanem távolabb világrészek-

ben is meg van alapítva, s pedig meg van alapítva önálló- 1846.
lag, nemzetileg, nem pedig mások közbenjáró kegyelméből.

„Ezen hitel okozá, hogy ámbár még alapszabályaink 2-dik §-a szerint 2626 részvényünk nincs kibocsátva, mégis jónak véltük, a részvénykibocsátást ideiglenesen felfüggeszteni; mert ügyvitelünk kedvező állapota mellett, hitelünknél fogva olcsóbb erővel rendelkezhetének, mint melyet a további részvénykibocsátás utján nyerhetett alaptőke-szaporodás nyújthatott volna. S így nem tartottuk méltányosnak, szükség nélkül többeket s pedig olyanokat osztoztatni űzletünk nyereségében kik, midőn intézetünk annyi ellenségeskedések közt még csak keletkezőben vala, megvonták tőlünk csatlakozásukat s nem segíték viselni a megalapítás bizonytalan jövendőjének veszélyeit.

„A hova hazánk termékeinek alkalmatos volta megengedé, egyenes és közvetlen kereskedelmi összeköttetést nyitottunk meg; s ha a társaság ez ösvényen tovább haladásának isten és szerencse kedvezend, a magyar nem szorúland többé idegen közvetítőkre, hogy termékeit oda adhassa el, hova legtöbb haszonnal lehet, és szükségeit onnan fedezhesse, honnan legjutányosabban fedezhetők. És ezen egyenes összeköttetési kaput nem csak társaságunk monopolizált tulajdonául, hanem az összes nemzeti kereskedés számára nyitottuk meg; — az általunk tört ösvény nyitva áll mindenkinek.

„Ezen egyenes s közvetlen kereskedelmi összeköttetés Európára s Afrika földközi tengerpartjára nem szorítkozott. A távol Braziliába is küldénk kisérletűl honi nyers termékekkel rakodott hajót; s örömünkre válik megjegyezhetni hogy, ha isten is ugy akarja, különösen pangásnak indúlt borainkra nézve, egészen új piaczokhoz nyitottunk csatornát Délamerika távol részeiben!

„Segítők a honi termesztést nagyszerű vásárlásokkal, előlegezésekkel, bizományi eladásokkal; segítők a keletkező honi műipart pénzzel, hitellel és sükeres közbenjárással:

1846. Olaszországban, eszközlésük következtében, magyar butorraktár van immár, mely az ottani kényes, franczia ízlésű piaczon a francziákkal is győzedelmesen versenyezik.

„Hazánk nagy folyóin harmincznál több nagy hajónak nyujtottunk keresetet, s a tengeren tizennyolcz hajó uszott és uszik Anglia, Francziaország, Belgium, Hollandia, Amerika és Afrika felé, miket az adriai tengerről utnak indítánk.“ A czikkek, melyekkel a társaság legtöbb üzletet tőn, s melyek a jövőre is legnagyobb hasznot igértek, repczéből, dohányból, lisztből, borból, disznózsír és füstölt husból, fagyú és viaszból stb. állottak. A társaság első évi mérlege az öt százalékon felűl, levonva a kezelési költségeket, hét százaléknyi osztalékot mutatott.

De a kezdetnek e szép eredményét s a jövendő még dúsabb reményeit, melyekre nagy részben az igazgató, Szabó Pál, tevékenysége s értelmes ügyvitele látszott feljogosítani, a részvényes tagoknak, kivált pedig a választmánynak egy nagy hibája, melynél fogva az igazgatóra az ügyvitelben, minden ellenőrködés nélkül, teljes hatalmat ruháztak, majdnem végkép meghiúsította. Mert Szabó Pál e bizodalomra teljességgel nem volt méltó. Ő nem csak „tudatlan, gyakorlatiatlan, könnyelmű s irrealis“ volt, miként róla az eljárása vizsgálatával megbizott választmány nyilatkozott, hanem még hűtlennek s rosz lelkűnek is bizonyította be magát. Ő a bizodalmat, melyet látszólag buzgó tevékenysége, nem kevesbbé mint szóhatalma, szabadelvű meggyőződései által a jobbára ellenzékiekből álló társasági s kivált választmányi tagok, mindenek fölött pedig Kossuth előtt az első évben magának kivívott, rútul megcsalta. A második év végén, bár alóla minden módon kibújni törekedett, számadásra kényszeríttetvén, a mérlegben 84,000 forintnyi veszteséget mutatott be; majd midőn eljárása bővebb vizsgálat alá vettetett, Pestről titkon megszökött s külföldre távozott. A vizsgáló választmány utóbb még mintegy 35,000 ftnyi veszteséget s 30,000 ftnyi pénztárhiányt

mutatott ki; mely utólsó tételt azonban a megszökött igazgató atyja a társaságnak megtérítette. 1846.

Körűlményeink közt, melyekben minden vállalatnak annyi s oly nagy nehézségekkel kelle megküzdeni, s hol mindenre nézve még csak az első kisérletek tétettek, a kereskedelmi társaságnak ezen katasztrofája méltán országos csapásnak vala tekinthető. És mégis, annyira eltévedett már a conservativ párt a józan mérséklettől, hogy e szomorú esetet sem kételkedett az ellenzék tekintélyének csorbítására s Kossuth népszerűségének csökkentésére kizsákmányolni. Nem téved ugyan a Híradó s a Nemzeti Újság, vádolván a kereskedelmi társaságot, hogy „dolgainak vezérletében főszerepet a politikai rokonszenvnek engedett játszani, s ennél fogva szakhoz nem értő, ábrándozó emberek gyakoroltak túlnyomó befolyást;“ mert e vád, melylyel leginkább Kossuthot czéloztak sujtani, nem egészen alaptalan: Szabót, politikai szabadelvűsége, ügyes szájhősiessége által megcsalatva, Kossuth pártolta leginkább s kivált ő volt oka, hogy a bizodalom oly határtalan lett iránta, miszerint szükségesnek nem tartatott, eljárását folytonos ellenőrséggel kisérni; Kossuthot pedig azon gáncs érhette, hogy hiányzik benne az emberismeret, és ott is sokszor ábrándtól, phantasiától vezettetik, hol szigorú valóságra, meztelen ténylegességre s az ész hideg, nyugodt megfontolására van szükség. De más részről lehetetlén nem gáncsolni a conservativok azon túlzását is a pártgyűlöletté vált szenvedélyességben, miszerint örömragyogó arczokkal, megelégedett mosolylyal, diadalmi büszkeséggel, mint valamely örvendetes eseményt, hirdették a valóban országos csapást, megfeledkezvén, hogy vannak a nemzet életében pillanatok, midőn minden becsületes honfikebelnek kötelessége, elfojtani magában a pártszenvedélyt s közös erővel munkálni a felmerűlt veszély elhárítására.

A csapás azonban nem sujtotta le végkép a kereskedelmi társaságot; s bár megcsorbúlt hitellel, megcsökkent

1846. anyagi erővel, de nagyobb óvatossággal, gondosabb felügyelettel azután is folytatta működését: miszerint reményre ébreszthetett, hogy erkölcsi s anyagi veszteségeit nem sokára sükerűlend helyrepótolnia. —

Azon mostoha indulatnak, melylyel a bécsi minisztérium Magyarország érdekei tekintetében viseltetett, természetes következése lőn, hogy a reform s haladás zászlaját mindenre nézve a kényuralmi hajlamokat ellenző szabadelvű, nemzeti párt lobogtatta. Az ellenzéki párt sürgette, mint látók, országgyüléseken a nemzeti alkotmányos reformot; az ellenzéki párt tett a társadalmi téren mindenféle kisérleteket, az ország anyagi viszonyainak kifejtésére. A bécsi kormány e miatt féltékeny szemmel kisért minden mozgalmat; s maga megkövesült tétlenségbe lévén sülyedve, arra fordítá egész erejét s tevékenységét hogy, mint szabadelvű, ellenzéki nyilatkozatot, gátoljon, akadályozzon, megrontson, meghiúsítson mindent, mi a nemzet s különösen annak tevékeny, feltörekvő töredéke, az ellenzék kebelében felmerűlt.

Vasutak. Ez volt eddigelé nagy részben az eset a közlekedési eszközök, vasutak, különösen a vukovár-fiumei vasut tekintetében is. A bécsi kormány 1836-ban szabadalmat adott a galiczia-bochniai vasut építésére. Az országgyülés rendei átlátták a veszedelmet, mely ezen lépésben Magyarországra nézve rejlett, ha hasonló vasutak által el nem háríttatik. Átlátták hogy, ha Galiczia termékeny marhatenyésztő térsége egy vasut által Bécsnek szomszédságába hozatik: akkor a magyar külkereskedés ezen hatalmas versenytárssal csak hasonló közlekedési eszközök segedelme által vívhat meg sükeresen. A törvényhozás rendei ennél fogva siettek egy kisajátítási törvényczikk alkotásával a tőkepénzesek figyelmét hazánkra fordítani, s a vasutak építését lehetségessé tenni. De a kivánt siker elmaradt: sőt az egész rendszabály azon gyűlölséges vitára adott alkalmat, mely onnan támadt, hogy a kormány által pártolt duna-jobbparti vasut-

társaság, ugyanaz, mely az osztrák déli vasutat építette, s melynek a tervezett jobbparti vasutat felépíteni soha sem volt komoly szándoka, a Duna balparti vasuttársaságot tervének létrehozásában mindenképen hátráltatta. E hosszú, szenvedélyes vita az 1840-ki pénzválság után azzal végződött, hogy semmi sem történt: vasut sem a jobb sem a balparton sokáig nem épűlt. 1846.

Erre következett a kormány azon nagyszerű elhatározása, hogy az örökös tartományokban Triesztig, Prágáig, a szász és bajor határokig státusköltségen építesse a vasutakat; sőt az olasz pályát is ótalma alá vette; s csak Magyarország nem részesűlt ezen elhatározás jótékonyságában. Az országosan egybegyűlt rendek, hogy a kormány e mulasztását részökről, mennyire tőlök telik, pótolják, 1844-ben a belföldi legszükségesebb vasutakra, különösen a fiumeire is, kamatbiztosítást ajánlottak. De ez a mostoha indulatú bécsi kormánynak nem volt ínyére: mivel a többi örökös tartományok nem biztosítottak kamatot, attól tartott, hogy a magyar kamatbiztosítás következtében a tőkék Magyarországba veendik útjokat; azt tehát megengedni nem akarván, a feliratra választ sem adott, s így a törvény is elmaradt. A duna balparti vasut-társaság azonban, legyőzve minden akadályokat, az építést Pestnél megkezdte, s egy részről Szolnok, másról Vácz felé munkáltatván, tervét ez évek alatt valahára mégis létrehozta; s mire az országgyülés megkezdetett, a megnyitott pest-váczi és pest-szolnoki rövid vonalok forgalmának eredményeiből is mindenki öntapasztalása után meggyőződhetett, mily varázserővel hat a vasut a közlekedés élénkitésére.

A fiumei vasut ügyét azonban nem csak az nehezíté, hogy a kormány a kamatbiztosításról törvényt alkotni nem engedett. Miután a kamatbiztosítást a rendek e vonalra nézve külön határozatba foglalták, a törvény megalkotásáról a jövő országgyülésen legkevésbbé sem lehetett kételkedni, s annak jótéteményére előleg is biztosan számolha-

1846. tott a vasutat építő társaság. Nagyobb akadály származott onnan, hogy e vasutra három társaság keletkezett, egy Pesten, másik Szerémben, harmadik Fiuméban, melyek egymással megegyezni s összeolvadni nem tudtak.

De Kossuth minden nehézségek daczára sem adta fel az eszmét, melynek életbeléptetése végett eddig annyit fáradott. A fiumei vasut szüksége, mióta az említett önálló külkereskedési kisérletek megtétettek, még inkább éreztetett mint az előtt. Meggyőződéssé vált, hogy az országnak mind addig nem lehet önálló külkereskedése, míg e vasut fel nem épűl; önálló kereskedés nélkül pedig nem lehet biztos az ország politikai önállósága. Ehhez járúlt, hogy a horvát-illyr nemzeti viszályok megszűntetésére is leghatalmasabb eszköznek tartatott e vasut felépítése, mely által mód nyittatnék, hogy a horvát a magyarral gyakoribban találkozék s az anyagi érdekegységben a nemzetiségi féltékenység s idegenkedés is kiengesztelődjék. Kossuth tehát, miután a pesti és szerémi társaság egyesült, 1845 őszén, mint a pesti társaság megbizottja, Fiuméba utazott, s minden lehetőt megtőn a két társaság közti meghasonlás kiegyenlítésére. Nagy hatással volt a kedvező eredményre Széchenyi is, ki, bár e vasutat magában véve nem pártolta, az egyesűlést, mint kir. biztos és a közlekedési bizottmány elnöke, kivánta. A czél sikerűlt: a két társaság oly módon egyesűlt, hogy az előmunkálatok költségeiben a pesti 15, a fiumei 10 millió arányában részesűlend. Végzéssé lőn hogy, a múlt országgyűlésen határozatba ment kamatbiztosítás megnyerésének reményében, a vasut építése, mihelyt az előmunkálatok megengedik, haladéktalanúl megkezdessék.

De ezen egyesülés után is merűltek még fel némi ármányok, melyeknek czélja volt, az országra nézve minden tekintetben oly nagy előnyöket igérő vállalatot meghiúsítani. Nem sokára a két társaság egyesülése után, a zengi kikötőre legfelsőbb helyen 260,000 ft. utalványoztatott; egyszersmind pedig a kérelmező társaságnak, melynek élén az

illyr szenvű Vraniczány család áll vala, engedelem adatott a katonai őrvidéken keresztűl Sziszektől Zengbe, vasutat építeni. Ezen új terv s engedély egyenesen a vukovár-fiumei vasut lehetetlenítésére volt ugyan számítva; a czélt azonban nem érte el. A vukovár-fiumei vasuttársaság nem ijedt meg, nem veszté el bátorságát. Sőt miután a tervben azon fontos javítás tétetett, hogy a pálya Vukovártól Eszéknek, onnan a Dráva völgyén, Baranya, Somogy és Zala megyék közelében, majd ismét a Dráva és Szávavölgy közti vizválasztó hegylánczot kedvező helyen átvágva, — a Szávának mindenütt a magyarországi megyék felé eső balpartján Zágrábig; azon túl pedig, egy átmetszéssel a Kulpa völgyébe átmenve, Károlyvárosig vonassék: az előmunkálatok annyira elkészíttettek, hogy azokat a szerződés megkötése végett, az országgyülésnek is be lehetett mutatni. 1846.

Mi alatt Kossuth az ellenzéki párt nagy részével, egy önálló magyar kereskedelem megalapítása végett a vukovár-fiumei vasutnak, mint ama czélra vezető fő eszköznek, létesítése mellett küzdött, Széchenyi István, most már hivatalánál fogva is, szinte buzgóan, de a Kossuthétól eltérő irányban, munkálkodott az anyagi érdekek emelésében. A tiszaszabályozás roppant fontosságú s már nagy sükerrel megindított munkáján kivűl, az országgyülés előtt, melytől ő a közlekedési ügyben eldöntő megállapodást várt, leginkább ezen ügynek rendezési tervével foglalkodék. És e terv, melyet ő egy külön, hivatalos jelentésnek czímzett munkában ki is adott, méltó vala e nagy hazafi és státusférfiú nevéhez. Egy teljesen beavatott szakértő teremtménye az, melynek alapján néhány évtized alatt teljes virágzatra varázsoltatott volna a sok tekintetben hátramaradt ország.

A „nagy magyarnak“ — mint őt egykor Kossuth nevezé, e tervében is a nemzetiség volt a sarkpont, melyből kiindúlt, melybe mindent visszavezetett. Azon eszme, melyet

1846. ő eddigi irodalmi s gyakorlati működéseiben annyi változatossággal legfőbb kiindulási pontunkúl, egész átalakulásunk alapjáúl kitűzött — miszerint tudniillik a Pesten központosított s onnan az ország minden részeibe kiterjedő ipart, forgalmat és közlekedést a nemzetiség szilárditására s felvirágzására kamatoztassa, — lengi keresztűl ezen munkálatot. Ezen eszmét nagy következetességgel alkalmazza ő e tervezetben a nélkül, hogy bárhol is legkevésbbé sértené a különböző ajkú népiségek érdekeit s féltékenységét. De bár azokat mindenütt óvatosan kiméli, az egész rendszer összegének oly biztos leendett hatása, hogy általa minden valószinűséggel szerencsésen megoldatott volna Magyarország nemzetiségi átalakulásának kérdése.

A munka lényegét némely viz-szabályozásokon s a szellemi érdekekre vonatkozó intézeteken kivűl, egy rendszeres, központosított vasuthálózat teszi, melynek négy fő vonala képezné az országos közlekedés alapját. E fővonalok következők: 1. A pest-bécsi, mely már munkában s némi részben készen is volt, s mely az országot Németország által az északi s nyugoti tengerrel hozná kapcsolatba. 2. A pest-fiumei, mely a földközi tengerre nyitna utat. 3. A pest-aradi, melynek egy része Szolnokig már megnyittatott, s Erdélyen át tovább folytatva, a kelettel hozandott érintkezésbe s megszűntette volna azon nehézségeket, melyek az orosz kezében létező dunai torkolatok szándékos beiszapoltatásából eredtek. 4.. A pest-kassai, mely a Hernád völgyéből a Poprád völgyébe vezettetvén, az északkal tenne összeköttetésbe. — De lesz még utóbb alkalmunk visszatérni ezen munkára, mely anyagi s politikai irányánál fogva egyaránt felette nevezetes.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Erdélyi állapotok s országgyülések.

Az országgyülés Erdélyben, 1843-ban, mint föntebb látók, kevés eredménynyel záratott be; és még azon sovány törvényjavaslatok sem nyerhettek királyi sanctiót, melyek a kormány által előlegesen helybenhagyattak. Az 1846-ki július 9-kén kelt királyi leirat ennél fogva, mely Erdély rendeinek september 9-kére Kolosvárra országgyülést hirdetett, kétszeresen feszült várakozást ébresztett mind Magyarországon, mind magában a tartományban.

Erdély hátramaradásának főbb okai.

Hogy Erdély minden tekintetben még nagyobb hátramaradásban pangott mint Magyarország, csodálnunk nem lehet, megfontolván, hogy ott még többek és nagyobbak voltak a kifejlést ellenző vagy nehezítő akadályok; még kevesebbek az előmenetel, a haladás elemei s rugonyai, mint Magyarországon; minél fogva Erdély, legtöbb viszonyai tekintetében, mondhatni, még csaknem a középkori állapotokban tengődött.

Ott is, mint Magyarországon, folytonos küzdelemre volt kárhoztatva az alkotmánynyal biró nemzet a bécsi kormány kényuralmi hajlamai s törekvései ellen; és ott e harcz még nehezebb és kedvezőtlenebb körülmények közt folyt a nemzetre nézve, mint Magyarországon. A külön elemekből álló, különben is kicsiny és erőtelen, s szakgatottsága

1846. miatt még tekintélytelenebb, nemzet vagy inkább nemzetek — mert mint tudjuk, Erdélyben három törvényes nemzetiség létezett — még sokkal kevesebb erélyt és erőt valának képesek kifejteni a bécsi absolut irányok ellen, mint a magyar. Minek következtében a bécsi kormány, gyakran az alkotmány s létező törvények ellenére is, reáerőszakolta a maga akaratát s irányát a tartományra. A század elejétől kezdve alig volt országgyülés, melyen Erdélynek egy vagy más alkotmányos joga meg nem csorbíttatott, gyöngíttetett, vagy végkép el nem törűltetett volna. A diéták arra látszának rendeltetve lenni, hogy az alkotmányos életet mind szűkebb korlátok közé szorítsák; az önálló, független kormányzatot a bécsi kényuralomnak mind nagyobb mértékben alája rendeljék; s így az alkotmányosságnak némi árnyékát fentartván, az absolutismust törvényeik által mindinkább megalapítsák. E czélt ott annál könnyebb volt elérni a bécsi kormánynak, minthogy neki az országgyülés szerkezete s elemei tág befolyást engedtek, s azok ennek hatása alatt lassanként oly változást szenvedének, hogy a kormány az országgyülésen résztvevő királyi hivatalnokok nagy száma s a szász nemzet sympathiái következtében, a többséggel jobbára kénye szerint rendelkezhetett. Ha pedig néha megtörtént, hogy az alkotmány veszedelme erélyesebb ellenzésre költötte fel a nemzetet, mintsem a kormánynak tetszett: akkor ez, a körűlményekkel megalkuvás, az alkotmányos jogok kimélete helyett, az országgyülést rögtön, némely esetben, mint 1835-ben látók, minden törvény megalkotása nélkül is feloszlatta. És azután, hogy a rendeket máskor akaratának elfogadására hajlandóbbakká tegye, a törvények ellenére, önkényesen felfüggeszté az alkotmányt, vagy számos éveken át nem tartott országgyülést, mintegy értésökre akarván adni: hogy az alkotmánynak azon romjait is, melyeknek még birtokában vannak, puszta kegyelemből hagyja meg nekik. A kormány pedig, mely ekként az országgyülés határozataira túlsulyú befolyással birt, a

lefolyt korszak alatt követett stabilismusi politikája mellett 1846. óvakodott reformról, javításokról gondoskodni. S így lőn, hogy nem volt Európában — az aldunai tartományokat kivéve, némi alkotmányossággal s a törvényhozásra befolyással biró nemzet, melynek kebelében annyira fenmaradtak volna a középkori állapotok, mint az erdélyi hármas nemzetben.

De a hátramaradásnak nem egyedűl a kormány volt oka: nagy bűn terheli e tekintetben a szász nemzetet és a magyar arisztokratiát is. A szászok, bár nemzetiségökben soha legkevesbbé sem háboríttattak, a nagy Németország felé sóvárgó rokonszenveiknél fogva, a magyart majdnem ellenségnek tekintették; s a német nemzetiség felmagasztalt ábrándjaiba merűlve, az erdélyi nemzetiség kifejlését, s ennek folytában az érdekek egyesülését, a törekvések közösségét, mi nélkül pedig haladás nem állhat elő sehol, egyátaljában megakadályozták. És ezen kivűl, miután a szászok a múlt időkben magoknak számos privilegiumokat, az oláhok irányában pedig, kiket lassanként elnyomtak, alattvalóikká, jobbágyaikká tettek, magoknak sokféle előjogot szereztek: ösztönszerűleg elleneivé lettek minden haladásnak, melynek első feltétele volt, lemondani kiváltságaikról s előjogaikról, egygyé olvadni azokkal érdekben, jogban, törekvésben, kik felett úri jogokat gyakoroltak, vagy helyesebben, bitoroltak. És e tekintetben egy elv, egy irány vezette őket az arisztokratiával. Ők, mint nemzet, voltak arisztokratái az elnyomott, szabad földeikről vagy kiszorított vagy azokon leigázott oláhoknak.

Az arisztokratia hasonló ösztönöktől vezéreltetve, szintazon módon, siket maradt a kor intő szavára. Nem hiányzott ugyan Erdélyben sem néhány emelkedett lelkű, hazafiúi szellemű férfiú, kik átlátták, hogy a haza valódi érdekétől, korszerű haladásától elválhatatlan az egyesek érdeke, s készek voltak feláldozni kiváltságot s előjogot, hogy egyéni jóllétöket is az e módon kifejlendő haza jóllétében

1846. neveljék. De ezek kevesebben voltak, mintsem hogy képesek voltak volna magok után ragadni az önző vagy elfogúlt, lomha nagy tömeget. Az utólsó években Magyarországnak, bár szinte csak lassú, mert sokfélekép akadályozott haladása, a nemzeti rokonságnál fogva is mind többeket megtérített ugyan; de ezek száma a mozdúlni, privilegiumaiktól megválni nem akarókė arányában még mindig csekélynek mondható. A két ország közt nagy különbséget tett az, hogy Magyarországon a magas arisztokratia, bár többsége még itt sem csatlakozott a szabadelvű zászlóhoz, de már legalább pártot alkotott, mely a haladás, a reform mellőzhetlen szükségét tagadni nem merte; sőt legújabban maga is reformot, a szabadelvűekétől módban s irányban ugyan különbözőt, de mégis tényleges, a privilegiumok s előjogok áldozatával járó reformot tűzött ki programmja élére: de Erdélyben tulajdonkép ily conservativ, vagy, mint magokat nevezni szerették, mérsékelt, fontolva haladó párt sem létezett. A többség ott csak előjogait, privilegiumait bálványozta; elvről mit sem tudott, mit sem aggódott. A másik nagy különbség a két haza közt abban állott, hogy míg Magyarországban a felvilágosodott közép birtokosok nagyobb része a haladás, a reform zászlója alatt önzetlen megtagadással küzdött: Erdélyben e közép nemesség többsége is egy hajóban úszott a fő arisztokratia többségével.

A privilegiumokat áldozatúl kivánó reformtól való félelem általában tétlen indolentiába sülyesztette, kevesek kivételével, még a vármegyéket is. E tétlenség oly nagy volt, hogy némely megye évente is alig adta életének némi jelét. Míg Magyarországon a megyék, közgyűléseiken az ország legfőbb érdekeit oly hévvel vitatták meg: Erdélyben több megye találtatott, mely egész éven át nem tartott közgyűlést; s ily esetek még az 1843-ki országgyűlés után sem voltak gyérek, bár annak eseményei eléggé képesek lehettek volna fölébreszteni az alkotmányos nemzeti szel-

lemet. Csak midőn a nemesi előjogokat fenyegette veszély, ébredt fel szendergéséből a nemesség tömege, hogy felforrott haragjának zajával némítsa el a korszerű szózatot, melyet a szabadelvűek a reform érdekében emeltek. Ez történt, például, a házi adó ügyében, mely, miután felette Magyarországon oly hevesen folyt a vita, itt-ott Erdélyben is szőnyegre hozatott. Az önző arisztokratia itt is korteseket kezdett bevinni a megyei gyülésekre, melyeken a nemfizetés privilegiumának vészharangja megkondúlt, s nyers tömegekkel szavaztatta le a haladás ezen egyik, legfőbb feltételét. Igy történt például Kolos, Felső-Fehér, Torda s némely más megyékben. Sőt még azzal sem elégedtek meg a kiváltság önző hősei, hogy a házi adót hosszú időre eltemették; hanem, hogy a szabadelvűekben, kik a házi adó elvállalása mellett küzdöttek, e reform egykori keresztűlvitelére még a reményt is elöljék: azon bűnös hátralépéstől sem rettentek vissza, miszerint végzésileg kimondatnák, hogy nem csak elvállalni nem fogják soha a háziadót, hanem annak terhe alól még azon egy házhelyes nemeseket is fel akarják mentetni, kiket régibb törvények a háziadó fizetésére szorították. Oly felvilágosodott, a magán érdeket a köz jóllét igényeivel összekapcsoló határozatok, minőnek Alsó-Fehérmegye derék rendei, Kemény Dénes által vezérelve, a házi adó elvállalásának kimondásában példáját adták, ritkák valának Erdélyben. 1846.

A jobbágyosztálynak, mely e szerint minden közterhet egyedűl hordozott, állapota még sokkal nyomasztóbb volt, mint Magyarországon. Itt az 1836-ki urbéri szabályozás óta a törvény a jobbágy terheit sokféleképmegkönnyítette, tartozásait és szolgálatait szabályozta, személyét s vagyonát az úri önkény ellen megvédte; s ha nem adott is az még neki teljes polgári jogot: a közvélemény, mely az átalakulást ellenállhatatlan erővel sürgeté s mind közelebb és közelebb hozta, legalább biztos kilátást, alapos reményt nyújtott neki annak megnyerésére. A földnép állapota.

1846. Erdélyben, Mária Terézia igen hiányos szabályain kivűl, még nem léteztek úrbéri törvények; a jobbágy ott, mind személyére mind vagyonára nézve, csaknem korlátlanúl ki volt téve a földes úr önkényének. És ezen önkény által annál gyakoribb, találékonyabb s kiméletlenebb volt a jobbágy elnyomásában, minthogy ott a nemesség is általában véve szegényebb s míveletlenebb vala mint Magyarországon; közvélemény pedig, mely erkölcsi erejével a törvények hiányát némileg pótolta volna, a jobbágy javára Erdélyben nem létezett. Ehhez járúlt hogy, a székely földet kivéve, hol a nép majdnem egészen szabad birtokosokból álla, s azért mind jogi, mind szellemi, mind anyagi állapotára nézve hasonlíthatatlanúl nagyobb jóllétnek örvendett, mint egyébütt, — a köznevelés mondhatlanúl elhanyagolt vala, s annak következtében a jobbágyosztály szellemileg s erkölcsileg alacsonyabb fokon állott, mint a szomszéd hazában. Végre már egyedűl az is elegendő volt rosszabbá tenni a jobbágy sorsát Erdélyben, mint az, még az 1836-ki úrbéri törvények előtt is volt Magyarországon hogy, hasonló szolgálatok s terhek mellett, amott általában véve sokkal kevesebb volt a haszonvételére engedett föld, mint itt; minek következtében a közadó s földesúri szolgálat és tartozás aránytalanúl nehezedett vállaira.

Ily nyomasztó lévén sorsa az erdélyi jobbágyosztálynak, az úrbéri szabályozást már ezen nagy különbségnél fogva sem lehetett tovább halasztani, mely a két haza jobbágyai közt létezett. Erdély népe sóvár kebellel sóhajtozott hasonló jobblét után, minőben sorsfeleit a Királyhágón innen lenni szemlélte. Még továbbra halasztani e földnép sorsának javítását, annyi volt volna, mint eszélytelenűl felidézni a hasonló okokból származott Hóra s Kloska lázadás múlt századi szörnyű eseményeinek veszedelmét; vagy a föld népét a galicziai parasztok nem régi borzasztó kicsapongásai kárhozatos példájának követésére ingerelni.

Alig volt az erdélyi nemesség értelmesebb, gondolkodóbb osztályának tagja, kit hasonló veszély félelme ne aggasztott volna. És ezen aggodalom befolyása alatt, mondhatni, általános megnyugvással s helyesléssel fogadtatott az országgyülést kihirdető királyi leirat, mely a tanácskozások fő tárgyául az ürességben lévő királyi fő hivatalok betöltését, s a múlt országgyülésből kiküldött rendszeres bizottmánynak az úrbér szabályozásáról készűlt munkálatát tűzte ki. 1846. Az országgyülés fő tárgyai.

De bár mennyire érezték is az erdélyiek, hogy nyakukra nőtt az úrbéri viszonyok rendezésének szükségе: a rendezés módja, iránya s remélhető eredményei iránt igen különbözők voltak a vélemények s titkos vagy bevallott kivánságok. A kiváltságok és előjogok hőseinek önző serege, míg száján a szabályozásnak mellőzhetlen szükségét hordozta, oly módon óhajtá végrehajtani a rendezést, hogy az némi színleges hasznok s erkölcsi nyeremények mellett a jobbágy részére, anyagilag tulajdonképen az ő érdekeinek szolgáljon. Míg ellenben a nemesség szabadelvű, hazafiúi érzelmű része, mely a földnép emelése által a haza jóllétét óhajtá nevelni, fő elvűl tűzte ki, olyképen rendezni az úrbért, hogy általa a jobbágyosztály, mind erkölcsileg, mind anyagilag kedvezőbb, emberhez méltóbb állapotba emeltetvén, sorsa javulását tényleg érezze s kivánataiban kielégíttessék. De volt ezeken felűl még egy, bár számra csekély, de értelemre, léleknemességre s jóakaratra nézve kiváló felekezet, mely azon meggyőződéstől vezéreltetve, hogy az úrbéri viszonyok, különben is az elavúlt hűbéri intézetek azon részei, melyek magokat már túlélték, ugy közálladalmi mint egyéni tekintetben károsak, minden úrbéri rendezést már elkésettnek tartottak, s a helyett örökváltságot, szabad földet kivántak s hirdettek.

A vélemények, kivánságok és czélok ezen elágazásából természetesen heves vitáknak, sok idővesztésnek kellett származni. S nagy részben innen magyarázható hogy, bár

1846. az országgyülés tizennégy hónapig tartott, a hivatalnokok választásain s az urbéri rendezésen kivűl alig mutathatott fel egy pár csekély érdekű törvényczikkelyt, bár a rendszeres bizottmánynak több munkálata készen volt a tárgyalásra. De ezen hosszadalmasság s idővesztés miatt nem kevéssé gáncsolandó a kormány is, mely gondatlanúl elmulasztá a rendszeres bizottmány úrbéri munkálatát az országgyülés előtt kinyomatni, s a hatóságoknak, hogy a felett előleg megállapodhassanak, s végzéseiket követeiknek utasításul adhassák, megküldeni.

A megnyitási szertartások után, melyeknek végrehajtására báró Puchner altábornagy s erdélyi főhadi kormányzó volt kinevezve királyi biztosúl, felolvastattak a királyi előadások, miknek tartalma az országgyülést kihirdető királyi leirattal teljesen megegyezett. Tárgyalásra tűzettek ki ugyanis az udvari kanczellár s más hiányzó fő hivatalnokok választása; az úrbéri rendezés, és ezután a többi bizottmányi munkálatok; végre a múlt országgyülésen alkotott törvényczikkelyek sanctio alá terjesztése. A gyülés elnöke volt b. Kemény Ferencz; ki azonban, valahányszor a gyülésen a kormányszék is megjelent, gróf Teleki József közszeretetben és tiszteletben álló kormányzónak engedte át az elnöki széket. A kormányhivatalnokok s más, a kormánypárthoz tartozó, királyi hivatalosak oly túlnyomó többséggel birtak, hogy bár némely hatóságok hiányosan, mások épen nem voltak képviselve, a kis számú ellenzék nem volt képes az országgyülésnek kivívni a verificatio jogát: a többség azt az országgyülés elnökének belátására s önkényére bízta.

A választásokkal, melyek közől csak b. Jósika Samu alkanczellárét említjük, ki 238 szavazó után 213 szóval jelöltetett ki udvari főkanczellárrá, a választásokat kisérő felirat elveinek meghatározásával s a felirat szövegének megállapításával hosszú tizenhét ülés folyt le; s csak a 18-dikban mutatta be a kormányzó az országosan kinevezett

rendszeres bizottmány munkálatait s azok iránti jelentését. 1846.
Munkálat tizennégy tárgyban készűlt, melyek közől jelentékenyebb csak hat volt: az úrbéri, adóügyi, újonczozási, katonatartási, Erdély czélszerűbb politikai felosztásáról és a szóbeli perfolyam behozataláról szóló munkálat. A pangásban lévő nemzeti élet átalakítását feltételező, szellemi s anyagi érdekeket emelni képes, korszerű radikál reformok szükségének érzete még csak kevés választottak kebelében ébredt fel Erdélyben; a nagy többség részint tudatlanság, részint önző szűkkeblűség miatt, csak meddő, vagy csekély hatású igazgatási reformoktól várta, mit azok nem eszközölhettek, a nagy hátramaradás kiegyenlítését, a közjóllét felvirágozását.

Egy hónapig tartott választó szavazási mechanismus után, valahára megnyílt volna a tanácskozás mezeje; de most ismét a kormány gondatlan hanyagsága volt az akadály. Az úrbéri munkálat még csak most adatott sajtó alá. Míg tehát az kinyomatnék, s utóbb a követek utasítása végett a hatóságok által tárgyaltatnék, az ország rendei három hónapra szétoszlottak. Az időszaki sajtó, a munkát a rendeknek megkönnyítendő, időközben sokat foglalkodott a fontos kérdéssel.

A szűnidő alatt azonban sok rosz akarat, sok ármány küzdött az úrbéri viszonyok tisztába hozatala ellen, s általában igen hevesen folyt az érdek- és véleményharcz. Hatóságokban szintugy mint egyénekben, s fájdalom, még a különben szabadelmüeket sem véve ki, — nem csekély önzés mutatkozott a fontos tárgy körűl. Így, például, Középszolnok megye csak hat holdat határozott egy egész jobbágy-állományúl; a különben szabadelvű Felsőfehér azt még kevesebbre, csak öt holdra szabta ki, holott Magyarország legtöbb vidékein, 24, sok helytt pedig egész 50 holdnyi földből áll egy egész jobbágytelek. Nem kisebb hiba vagy inkább önzés volt sok megyétől az is, hogy a jobbágyföld mennyiségének alapjául az 1819-ki összeirást

Az úrbér tárgyalása.

1846. állapították meg, mely szerint az úrbéres földnek legalább fele kiragadtatott a jobbágy kezéből.

De egyébiránt rosz volt már az alap is, melyen a hatóságok tárgyalásai folytak. A rendszeres bizottmányi munkálat, melynek készitésében a többséggel biró maradó pártnak túlnyomó befolyása volt, egy kivihetetlen, a jelen körűlményekhez, kivált az úrbér mennél elébbi életbeléptetésének elutasíthatlan szükségéhez, oly kevéssé alkalmazott terv vala, mely szerint az úrbért legjobb esetben is csak huszonhat év múlva lehetett volna életbe léptetni. Az úrbér e munkálatban minden agrariai viszonyok rendezésétől tétetett függővé. A terv szerint tehát előbb fel kellett volna mérni az ország egész territoriumát, hol földesuri viszony s jobbágybirtok létezik; szabályozni, elkülönözni kellett volna egymástól az úri s jobbágyi birtokot, arányosítani az ugy nevezett királyi haszonvételeket, stb. és csak ott vala azután behozandó az úrbér, hol mind ez megtörtént. Ez pedig, ha a munka legrendesebben, lehető leggyorsabban foly is, és semmi akadály által nem gátoltatik, terv szerint, csak huszonhat év alatt történhetett volna meg.

Ily hosszú időre kivetni az úrbéri rendezést, annyi lett volna, mint a türelmében kimerűlt népet a galicziai parasztok utánzására kényszeríteni. A földnépe közt már valóban kezdett is mindinkább terjedni s nyilatkozni a békétlen, türelmetlen hangulat. Az ellenzék tehát mély aggodalomba merűlt a közel jövőben történhetők miatt s a megyék gyülésein s a hírlapokban hevesen felszólalt a bizottmányi terv ellen, mely, ha törvénynyé szentesíttetnék, parasztlázadás veszélyének tenné ki a hazát. Nem szűnt meg ennél fogva az agitátió minden nemeit felhasználni, hogy megértesse a reactió, vagy inkább maradók táborával, miképen az úrbért nem ugy kell már tekinteni, mint még csak egy tized előtt is lehetett, csak magán-jogi vagy gazdászati intézkedést, hanem mint oly országos ügyet, melynek gyors megoldásá-

tól függ a haza sorsa, a fenálló rend fentarthatása, a békés haladás lehetősége. 1846.

És az ellenzék e felekezetének teljesen igaza volt; a népben oly hangulat mutatkozott, miszerint ezen országgyülés nem oszolhatott szét az úrbér rendezését törvénybe nem igtatva a nélkül, hogy lázongás veszélyének ne tegye ki a hazát. Való azonban az is, hogy az úrbér, feltéve hogy gyorsan behozatik s a nép anyagi terheit némileg könnyíti, jelenleg s egy időre eléggé megfelelendett a sürgető szükségnek. A reformnak e tekintetben magasabb fokai, minő az örökváltság, a szabad föld, bármi kivánatosnak tetszhetett is, az agráriai viszonyok teljes rendezetlensége, öszszesítés, tagosztály stb. hiánya mellett, még lehetetlenség volt volna Erdélyben.

És azért méltán gáncsolandó azon különben nemes lelkű, jó akarattal teljes, de heves vérű s impraktikus töredéke az ellenzéknek, mely elkésettnek s azért szükségtelennek tartott minden úrbért, s az egész munkálat félretételével, egyszerre az örökváltságra akart ugrani, ezt hirdetvén az előhaladott kor kivánatának. Nem gondolta meg e nemes buzgalmától túlragadt töredék, hogy átmeneti állapotúl, míg az örökváltságra megkivántató előkészületek közerővel megtétethetnek, múlhatatlanúl szükséges az urbér rendezése; nem gondolta meg, hogy örökváltságot sürgetni ott, hol még az sincs elhatározva: mi az úrbéri föld, s minő szolgálattal tartozik a jobbágy, tehát mit kellene tulajdonképen megváltani, — annyit tett mint a maradók malmára hajtani a vizet, mint az örökváltság szükséges feltételeit lehetetleníteni. És valóban nem is késett a reactiónak néhány ravaszabb egyénisége kizsákmányolni az örökváltsági agitátiót: hogy késleltesse az úrbér megszületését, s mennél több zavart idézhessen elő, pártolni kezdé az örökváltságnak ily alakban hivihetetlen tervét.

Szerencsére azok, kik őszintén óhajtának egy ideiglenes úrbért, mint átmeneti állapotot, melyre utóbb az örök-

1847. váltságot építhessék, idején átlátták a reactió törekvéseinek czélzatát. Minden erejöket reáfordították tehát, hogy kiegyenlítsék az ellenzék ezen meghasonlását, melynek eredménye egy, a maradó párt által decretált rosz úrbérnél egyéb nem lehetett volna; ügyekeztek megalkudni az örökváltság barátaival, s őket addig is, míg véleményök teljes diadalt vívhatna ki, az ideiglenes úrbér pártolására birni. Ezen véleményegyeztetés körűl legtöbbet fáradozott a két haza nagy fia, a magyarországi ellenzék hajdani vezére, Wesselényi Miklós. Az ő tekintélyes szavának sikerült végre egyességet eszközleni az ellenzék két töredéke között. És így terveztetett aztán Wér Farkasnak, a rögtöni örökváltságot sürgető töredék egyik kitűnőbb tekintélyének, segítségével oly úrbéri javaslat, melynél jobbat könnyen lehetett volna ugyan készíteni; de a mely azon előnynyel birt, hogy az úrbért tüstént életbe léptetheté, s egyszersmind szabad mezőt nyitott az örökváltság iránti készületeknek még a folyamatban lévő országgyülés alatti megkezdhetésére.

Kemény Dénes indítványa az örökváltság iránt.

Három hónapi szünet után, január 4-kén végre megkezdetett az országgyülés folytatása; és miután a választásokat megerősítő s néhány más, az előbbi országgyülés felirataira kelt, királyi válaszok felolvastattak, az elnök tárgyalásra tűzte ki az úrbéri munkálatot. Hogy a tanácskozás kezdettől fogva oly irányban indúljon, miszerint az ellenzék úrbéri javaslatának elfogadása lehetségessé váljék, az örökváltság barátai mindenek előtt a szabad föld elvének elfogadását kivánták az országgyüléstől. Az indítványt b. Kemény Dénes, Alsófehérmegye követe s az ellenzék egyik tűz lelkű vezére, tette meg.

„Úrbér a nemzetet nyugpontra soha sem viszi, úgy mond egyebek közt; úrbér utólsó stádium soha nem lehet, hanem csak közbenső. Örökváltság a végczél, mi egyedűl alkalmas mód kibontakozni a hűbéri viszonyokból. Az örökváltság az úrbéresnek szabad földbirtokokat ad a nélkül,

hogy a földesúr tulajdoni jogát legkevésbbé is sértené. Az örökváltság lassanként viszi át a népet hűbéri állapotából a szabad polgárságra, s így megszűnteti azok aggodalmát, kik attól tartanak, hogy egyszerre oly osztály lesz szabaddá, mely a szabadság élvezésére nincs megérve. A mi ez átmenetelt rögtön eszközli, az egészen más, mitől isten óvjon bennünket.....“ 1846.

Utóbb egy megható beszédben fejtegetvén a szabad birtokból mind egyesekre mind az államra áradó előnyöket s áldásokat, egy javaslatot ajánl a rendek figyelmébe, oly javaslatot, mely, ugymond, semmit nem rögtönöz, mely módot nyújt arra, hogy az átmenetel huzamos idő alatt történjék. A javaslat im ez: „A hűbéri viszonyok kiegyenlítését a karok és rendek forrón óhajtván egy felől; más felől elismervén, hogy ezen czélhoz jutni örökváltság nélkül nem lehet, a rendszeres bizottság teendői közé sorolják, ez iránt tervet dolgozni. Azonban a jelen szükség igényeinek megfelelni kivánván, nem késnek a karok és rendek úrbéri intézkedéseik tárgyalásához azonnal hozzáfogni.“

Tanácskozás az úrbér felett.

És az indítvány alig egy pár ellennyilatkozat után csaknem egyértelemmel elfogadtatván, az úrbér feletti tanácskozás tényleg megkezdetett. Első kérdésül természetesen az merült fel: elfogadtassék-e lényegileg a bizottmány munkálata, mely az úrbért az agráriai viszonyok rendezésével kötötte össze? És miután a többség meggyőződött, hogy az úrbért országos felméréstől feltételezni s így számos évekre elhalasztani, veszély nélkül lehetetlen; a maradó párt némi ellenvetései után, határozattá lőn az úrbér rögtön behozatala; ugy azonban, hogy az a többi agráriai viszonyok rendezését, elkülönzést, tagosztályt, mi ugy a földesurnak mint a jobbágynak érdekében áll, ne gátolja.

De az úrbéri törvények, melyek aztán a rendek majdnem tiz havi tanácskozásainak eredményei lőnek s az egész országgyülés idejét betöltötték, koránt sem feleltek meg a jobbak várakozásának s a kor igényeinek. Az ellenzék so-

1846. káig ernyedetlenűl küzdött a maradók önző tábora ellen, hogy ha már elkéstek a rendezéssel, legalább most ugy intézzék azt el, hogy a nép igazságot nyerjen, s benne a nemzetiség alapja szilárdúljon s az álladalom minden igényeinek megfelelő néposztályt nyerjen. Kimerítették az indokok minden nemeit, szólottak az észhez, szólottak a szívhez és lelkiösmerethez; szólottak a becsvágyhoz s nemzeti hiúsághoz, a becsület s nemzeti önérzethez. Előadták hogy még a kormány sem, mely az által, hogy az úrbért kiválólag elintézni kivánta, a nép iránti rokonszenvének s pártfogásának kétségtelen bizonyságát adta, — a kormány sem fog megelégedni egy szűkkeblű igazságtalan úrbérrel; hanem majd önhatalmilag rendezi el, miben a rendek igazságosak lenni nem tudnak.

„Őrizzük meg önérzetünket, — mond egyebek közt Kemény Dénes. Egy képviselő testület pedig nem őrzi meg önérzetét, ha megpenészedett, káros kiváltságok mellett vív makacsúl, s csak erőszakkal engedi magától kicsikartatni azt, minek önkéntes átengedését méltányosság követelte. Szép és jó volt hatályos szót emelni a kormány ellen midőn alkotmányos jogokat kellett védelmezni. De vajjon szép és jó lesz-e a kormány ellen szólani akkor, midőn a néptömeg boldogsága forog fenn? Bátor és őszinte szó csak annak szájába illik, ki méltányos és igazságos tud lenni.

„Szóló az ország rendei érzelmeit véli e szavaiban kifejezni, mert nem hiszi, hogy legyen valaki e teremben ki, hol az országgyülés becsülete forog fenn, azt bármi áron koczkára tegye.....

„Szívesen mulat e tárgynál, mert ezt tartja a törvényhozás legnemesebb tárgyának. Ugyanazért, ha volnának, kiket a dolog előadott szellemi, ha ugy tetszik, költői oldala nem érdekel, kik csak adatoknak kivánnak engedni, ezekre nézve ime egy kis demonstrátió. Adnunk kell, ez axioma. A kérdés csak az, mi adjunk-e, vagy más adjon a mienk-

ből? Ha megvárjuk, hogy zsebeinket kiforgassák: azon kivűl hogy nevetségessé teszszük magunkat, meglehet onnan fognak venni, honnan nem akarnók. Ellenben ha méltányosak leszünk, egy felől nevetség helyett becsülést fogunk magunknak kivívni; más felől azon zsebünkből adunk, melyből saját érdekünk lehető legkevesebb megsértésével adhatunk. 1846.

„Szóló adni akar, de annak nem örvend, hogy más vegyen tőle. Ő akar áldozni, de ugy hogy elismerés kövesse, hogy mind a jelen mind a jövő nemzedéknek becses szolgálatot tegyen; mit az által vél eszközölhetőnek, ha azon nagy felekezettel, melylyel élünk s utódainknak is élniök kell, kibékülünk.

„De van még egy czél; egy oly czél ez, melyről midőn szólani kiván, korlátolt erején felülemelkedve, stentori hangon óhajtana harsogni, melyért mint Jákob egykor a kedves aráért, hét évig volna kész szolgálni; és e czél: a két hon egyesülése. Abban keresi a legfőbb élvet, ha ez ország méltóvá lesz arra, hogy jobb helyzetű testvére becsülését megérdemelje. Lássa s tanúlja bennünk Magyarország az erős önérzetet, mely egykor reá nézve is kedvező állapotra fog bennünket felemelni."

De mind hasztalan. Az önzők nagy tábora, vagy az utasításaik által megkötött, meggyőződéseiket nem követhető képviselők, a legsarkalatosabb kérdéseket akként döntötték el, hogy a megalkotott törvényjavaslat a jobbágyosztály igazságos igényeinek nem felelt meg. Több jeles ellenzéki tag, s köztök b. Kemény Dénes is, látván, hogy hasztalan küzdenek, s különben is, a főkérdésekben kelt rosz határozatokat a mellékesekben meg nem javíthatják, elkedvetlenedve, követségéről lemondott s az országgyűlést oda hagyta. Mások kitartóbbak, a csekélyebb horderejű kérdésekben is végiglen folytatták a küzdelmet; de miután az úrbéri törvényjavaslatok elkészültek, azok ellen óvást nyujtottak be a törvényhozásnak. E lépésre nem azon re-

1846. mény vezette őket, hogy a maradó párt, átlátva a munkálat hibáit, s félve a felelet terhétől, a kivánt módosításokat talán mégis megteendi; ily reménynek a hosszú sükeretlen harcz után s akkor, midőn a törvényjavaslat felküldése a királyhoz már el volt határozva, különben pedig az országgyülés befejezése is ki lévén hirdetve, új tárgyalásra a javaslat nem kerülhetett volna — helye nem lehetett többé. Hanem tették óvásukat részint azért, hogy ellenmondásuk által magokat küldőik s a közvélemény előtt igazolják; részint azért, hogy a törvényjavaslat alapjának igazságtalanságát s más lényegesb hibáit kimutatván, a kormányt azokra figyelmeztessék s reábirják hogy, mint a törvényhozás osztályos fele, ezen újmutatások szerint tegyen módosításokat a jobbágyosztály javára, a felküldendő javaslatban.

Ilyetén óvás, a megyei képviselők részéről, kettő nyújtatott be, egyik Alsófehér, másik Kolos megye követei által. Egy harmadik óvást az országgyülésnek több szabad tagjai, név szerint Teleki Domokos, id. Bethlen Sándor, id. Bethlen János, Rhédey János Gyulay Lajos, Mikes János, ifj. Bethlen Pál grófok és Kemény Domokos báró adtak be.

Az úrbéri törvényjavaslat, csak futólag tekintve is, valóban igazságtalan s káros volt az úrbéres osztályra, s ennél fogva a hazára nézve is könnyen veszélyessé válhatott volna. Az egész úrbér e három sarkkérdésen fordúlt: Mi az úrbériség? Miként osztatik fel az az úrbéresek közt? Mit kötelesek ezek szolgálni s adózni a földesúrnak? A javaslat, mondhatni, mind a háromra nézve jobban kedvezett a földes urnak, mint a jobbágynak.

Az úrbériség meghatározását tekintve, a többség, daczára az ellenzék győző okainak, melyeknél fogva a jelen kiigazítandó status quot kívánta alapúl vétetni, az 1819-ki összeirást fogadta el a mérték alapjául. Tudta mindenki, hogy a földesurak akkor, általában ellenezvén az önkényes, országgyülésen kivűl tenni szándéklott szabályozást, a kor-

mányilag s több helytt karhatalommal végrehajtott összeirásnál igen kevés úrbériséget irattak be. Tudva volt az is, hogy azóta sok önző földesúr e hibás összeirásra támaszkodva, jobbágyaikat földjeik nagy részétől megfosztotta. Nem is merte most senki is védeni az összeirást; sőt az országosan hibásnak s hiányosnak bélyegeztetett, s kijavítandónak határoztatott. A többség azonban teljesen kijátszotta a javítást. Az ellenzék azt kivánta, hogy mind az úrbériségnek tekintessék, mit a jobbágy jelenleg bir, vagy miről bebizonyítja, hogy az összeirás alkalmával kezén volt; a többség azonban azt végezte, hogy ha nincs az úrbéres kezén azon állomány, melyet a különben is hibás összeirás kimutat, a jobbágy köteles bebizonyítani, hogy az törvénytelenűl vétetett el tőle; különben a hiányzó rész nem tekinthető úrbériségnek s a földes úr birtokában marad. Már pedig ezt a körűlmények közt teljes lehetetlen volt kimutatni a jobbágynak. 1846.

Az úrbérnek leglényegesb kérdése abban feküdt hogy a) a státus elegendő jövedelmet adjon az úrbéresnek a közterhekre, úri szolgálatokra, élelmére, folyó költségeire s jövője biztosítására; b) hogy az úrbéri telek értéke arányban legyen a terhekkel és szolgálatokkal. De az új törvényczikkelyek merőben ellenkező elvekre alapíttattak. Az ezekben kiszabott telekmennyiség sok helytt nem csak annál sokkal kisebb volt, mely az 1819-ki összeirás szerint kiszabatott, hanem még azt sem ütötte meg, mely az adólajstromban állott! Eddig is alig volt képes a jobbágy terhei viselésére; az új törvény azonban őt sok helytt végkép megrontotta volna. Érezte ezt a törvényhozó kar többsége is, és remegett annak lehető következményeitől; s az által akart volna segíteni a bajon, hogy a kiszabott telekmennyiséget meghaladó fölös földeket az úrbérestől nem rögtön, hanem csak hét év múlva rendelte elvétetni. Mintha az igazságtalanság az által megszűntetett volna, hogy annak végrehajtása pár évvel későbbre halasztatik!

1846. A szabadelvű ellenzék ezen egy esetben még a kormánytól, mint a törvényhozás másik felétől, reménylett segedelmet. Nem hihette, hogy ily igazságtalan, az országra s közbékére veszélyes törvény sanctiót nyerhessen, s bizton várta, mikép a törvény lényegesb pontjaiban kijavítva fog visszaküldetni az országgyülésre. De e remény is meghiúsúlt. A kormány nem akarta cserben hagyni a pártot, melyre egyebekben, mint szövetségesére, támaszkodott. A javítások, melyekkel a törvény Bécsből leküldetett, igen csekélyek, lényegtelenek voltak. Talán még legjelentékenyebbnek mondható azon változtatás, mely szerint a jobbágyok a kezeiken lévő fölösleg földeket nem hét, hanem tizenkét év múlva köteleztessenek általadni. Szomorú igazságszolgáltatás, mely a jobbágy megfosztását meg nem gátolja, hanem csak még egy pár évvel továbbra halasztatja!

És ekként, az ellenzék méltó fájdalmára, szentesítést nyert az úrbér, ezen országgyülésnek egyetlen tényleges eredménye. Egészben véve e törvényt, s tekintve azt, hogy azon némi csekély szellemi s még csekélyebb anyagi engedmények mellett, miket az a jobbágynak szolgálatai s tartozásai egynémely részeire nézve nyujtott, őt általában jobb állapotba nem helyezte; sőt különben is szűk mértékben szabott földeit az elébbi mennyiségnél kevesebbre szállítván, teherhordási erejét, vagyonosságát sok helytt tetemesen csökkentette, — nem kételkedünk azt egyátaljában rosznak s a közálladalomra nézve is veszélyesnek bélyegezni. Az úrbér rendezése előtt is, igaz, szomorú, elnyomott vala Erdélyben a jobbágyosztály állapota, s mit legsajnosabbnak kell tekinteni, a földes úr leleményes önkényétől függött sorsa. De, részint mivel e régi nyomort tűrni megszokta, részint mivel a sokáig el nem maradható úrbértől várta annak enyhitését: csendesen, békével viselte az igát. Az újítás azonban, mely e reményeit meghiúsítá, sőt a nyert csekély engedmények mellett, földjei egy részétől megfosztá,

könnyen lázadásnak válhatott volna indokául. Hogy ez a törvény kihirdetése után nem történt, oka csak abban feküdt: hogy földjei tőle tüstént nem vétettek el, néhány hónap múlva pedig a megváltás ideje váratlanúl megérkezett. De ha a következő évi események nem történnek, s a tizenkét év alatt a törvény meg nem javíttatik, hanem azok letelte után a fölös földek, miként a törvény rendelte, a jobbágytól elszedetnek: Erdély kétségen túl veszélyes válságnak ment volna elébe. Szerencsére, a Magyarországgal való egyesülés, a következő évben, Erdély földnépére is meghozta a szabad birtok áldásait. 1846.

Az országgyülés november 10-kén szétoszlott.

HETEDIK KÖNYV.

A NEMZETI ÁTALAKULÁST KÖZVETLEN MEGELŐZÖTT IDŐSZAK ESEMÉNYEI.

ELSŐ FEJEZET.

Pártharczok s állapotok az 1847-ki országgyülés előtt.

Azon heves pártharczok közt, melyek a kormánypolitika megváltoztatásának s ezen új irány és a nemzeti törekvések közt támadt összeütközéseknek következtében a hazában folytak, egy igen nevezetes esemény merűlt fel, melynek meg nem határozható, de minden esetre igen fontos következményei lettek a hazai ügyek alakulására a közel jövőben. Ezen esemény nem más volt, mint József főherczeg nádor lelépte a színpadról. 1847.

Az utólsó évek eseményeiben ritkábban fordúl elő József főherczeg neve. Ennek oka nem abban keresendő, mintha az aggastyánt ötven évi hivatalkodása annyira elfárasztotta, vagy a kor súlya elgyöngítette volna, hogy már képtelenné vált jelentékenyebb befolyást gyakorolni az ország eseményeire. Sőt egészen utólsó betegségeig, mely 1846-ki októberben kezdődött, folyton s élénken részt vett ő a hazai ügyek igazgatásában. Midőn a magyar kormány élén álló férfiak, a conservativ párt egyik töredékével irányban, törekvésben szorosan egyesűlve, szinte párttá lőnek, a főherczeg nádor nem vett többé részt kezdeményezőleg a kormány intézkedéseiben; hanem a pártok felett állva, ötven éves közéleti tapasztalatait, kormányzói bölcsességét József főherczeg nádor halála.

1847. s tapintatát, melylyel nagy mértékben birt, a harcz hevének mérséklésére, a pártszenvedély lohasztására fordította. A szerep, melyet ő ezen utólsó évek alatt játszott, a közvetítés, mérséklés, közbenjárás, egyeztetés, engesztelés szerepe volt, melyben, mint például a védegyleti összeütközésben, felette hasznos szolgálatokat tőn a hazának.

1846-ki novemberben telt be a főherczeg nádori hivatalviselésének ötvenedik éve; és a nemzet, mely benne nem csak első tisztviselőjét, hanem leghívebb barátai egyikét tisztelte, nagyszerű ünnepélyekkel szándékozott nyilvánítani háláját és szeretetét a népszerű aggastyánnak. De a sors másként akarta. Az ősz férfiú, ki egy idő óta már gyakrabban gyöngélkedett, oktober elején súlyos betegségbe esett. Az ősz folytán egy ideig lábbadozni kezdett ugyan; de a nyavalya az év végén oly súlyosan tért vissza, hogy életéhez semmi remény nem maradt többé fenn. „A végzet, u. m. a Hírlap, haláltakarót vetett az oltár fölébe, melyen a nemzet a hála tüzét meggyujtandó vala.“ Január 13-kán megszűnt élni.

József főherczeg nádor, ha halálos ágyán visszatekintett hosszú politikai pályájára, nyugodtan s működésével megelégedve hajthatta le fejét sírjába. A nemzet őszinte fájdalommal gyászolta őt, ki minden pártnak egyaránt kiérdemelte bizodalmát, becsülését és szeretetét. A nemzet még csak kezdetét élte kifejlődésének; de a haladás, melyet az utólsó huszonöt év alatt tett, nagyobb vala, mint összes történetünk bármely korszakában. És e haladásnak az elhúnyt nádor vala egyik leghűvebb, legbuzgóbb ápolója. Nemzetiségünk s alkotmányosságunk, nehéz küzdelmek után, kivívta valahára elismertetését; és ebben, minden pártok hálás elismerése szerint, nagy volt az ő érdeme. Bár ifjúkori neveltetése idegen vala, megtanúlta s megszerette a nemzeti nyelvet; s hogy az valahára azon polczra emeltetett, mely azt megilleti, nagy részben neki köszönhető: ő támogatta s vezette véggyőzedelemre a nemzet ebbeli hosszú

törekvéseit. Azon korszakokban, midőn a birodalmi minisztérium, követve kényuralmi hajlamait, alkotmányunkat erősebben ostromolta, s a korlátlan birodalmi kormánylat elveit s formáit az alkotmányos életbe beoltani s ezt lassanként elfojtani czélúl tűzte volt ki: ő, a nemzet nádora, s tiszte szerint az alkotmány és törvények őre, hatályos közbenjárásával az udvarnál, hol e miatt sokáig nem is nagy kedvességben állott, tanácsával, vezérletével a nemzet részén állva, hűven törekedett elforditani a veszélyt, megmenteni az alkotmányos jogokat. Midőn a nemzetet vallásos viszálkodások pártokra szakgatták, melyeknek szenvedélyessége a hazát elláthatatlan zavarokkal fenyegette: az ő engesztelő szelleme, bölcs és erélyes közbenjárása eszközölte leginkább a viszályok békés kiegyenlítését. Ő melegen érzett e hazáért, melynek hosszú élete munkás napjait szentelé; melynek örömeit s fájdalmait ifjú korától kezdve fél századon át megosztá; melynek kifejlődésén hűven, ernyedetlenűl munkálkodott. A nemzeti ipar-, tudomány-, anyagi, szellemi s erkölcsi fejlődés egyaránt ápolóra, előmozdítóra talált ő benne. A magyar nemzeti akadémia első pártfogóját s megalapítói egyikét tisztelte ő benne. A Ludovicæa s még inkább a pesti nemzeti muzeum kivált az ő buzgalmának köszönte lételét. Alig volt valamely nemzeti intézet, melyben ő pártfogásának nyomát, emlékét nem hagyta volna. Pest nagyobbodása és szépülése, egy virágzó európai várossá emelkedése, egyike volt az ő munkássága kedvencz tárgyainak. Szóval, e nevezetes korszakban, melyben a nemzeti virágzatnak magvai hintettek el, első csirái s bimbói fejlesztettek ki; melyben a sováron óhajtott nemzeti jóllét s nagyság alapjai rakattak le, ő, a nemzet élén állva, mint annak hű barátja, tanácscsal s tettel segíteni, a haladást előmozdítani mindenkor kész, buzgó és fáradhatatlan volt.

De nemcsak mint első tisztviselő s kormányférfi, hanem mint ember is kiérdemelte ő mindenki tiszteletét. Éles

1847. eszét, gyors felfogását, a legbonyolúltabb kérdések világos előadását, valamely kérdésben a számtalan felé elágazott véleményeknek szabatos összeszedését s pontos ismétlését, számtalanszor bámúlta benne az országgyülési közönség. Tisztább, classikusabb latinsággal mint ő, senki sem beszélt. Ő tartatott az országban a jog- és törvénytudósok legkitünőbbjei egyikének, vagy épen elsőjének. Természet- és gazdászattudományának maradandó tanúja Alcsuth, kedvencz nyári lakhelye, melyet sivatag homokpusztából virágzó kertté és példány-gazdászattá varázsolt. Szokásai, életmódja a legegyszerűbb, minden fény s pompa-szeretettől idegen, inkább polgárias, mint fejedelmi, családias volt. Szórakozást munkás napjaiban legörömestebb családja körében, a tudományokban, kivált természettudományi s útleirási olvasmányokban, füvészet s kertészetben és a mezei gazdászat egyéb ágaiban keresett.

Jellemének az igazságérzet s emberszeretet, kitartás és türelem, gyöngédség és béketürés, voltak kitűnőbb vonásai. Ő soha sem ébresztett azokban, kikkel dolga volt, teljesűlhetlen reményeket; s általában mondhatni, többet tett, mint igért. Rendkivűli örömet nyilvánított, midőn sikerűlt neki akadályokat elmozdítani; s a már félig reményevesztettet kivánatainak keresztűlvitelével meglepni. A parasztot, műveletlent, ha kérelme teljesíthetetlen volt, nagy béketűréssel ügyekezett felvilágositani s meggyőzni a lehetetlenségről; s e capacitátió ritkán maradt sükeretlen, ugy hogy nem egy kérelmező mondá tőle távoztában, miképen nem adatott meg ugyan kérelme, de tudja legalább miért nem, s megnyugszik benne. Midőn ellenben egy magasabb műveltségű s állású adott elő oly kérelmet, mely nem vala teljesíthető, azon esetben rendesen hallgatott, s ama jogtudományi szabály: „a ki hallgat, megegyezni látszik“, érvénytelen volt előtte; sőt ellenkezőleg, hallgatását tagadás jelének kelle tartani. E hallgatás gyöngéd kedélyből származott: nem akarta a kérelmezőt egyenes, nyílt tagadás

által megszomorítani. E mellett azonban igen ügyes tapintattal rendesen oly tárgyra fordította a beszédet, hol a hallgatással elutasított kérelmezőnek valamely teljesíthető kérelmet adhatott nyelvére, vagy más valami kellemest mondhatott vagy tehetett neki. A hallgatás ezen kivűl nála még a fájdalomnak és bánatnak is biztos jeléül szolgált. Ő nem hamar kedvelt meg valakit; rokonszenvi hajlamokat első közeledéskor nem nyilvánított; de kit egyszer megszeretett, kegyét az nem könnyen veszthette el többé. 1847.

Utólsó életéveiben, midőn hanyatló kora s gyöngülő egészsége az utódáról való gondoskodást mind szükségesebbé tette, a kormány oly szándékot látszék ápolni kebelében, hogy a jövendő nádorválasztásnál a királyi család tagjai mellőztessenek. Egy főherczeg nádor magas állásánál fogva sokkal inkább korlátozá a bécsi kormányt, midőn vele véleményben nem osztozott, mint más valamely egyéniség. Ezen kivűl még azon körűlmény is igen fontosnak látszott hogy, ha már az udvar főherczeget enged választatni: a nemzet bizodalma nem mást, mint József fiát, István főherczeget, a nemzetnek, kivált a pesti árvíz óta, midőn magát erélye, segélyre kész emberisége által oly igen kitűntette — kedvenczét, emelendi a magas méltóságra. Már pedig István, jelleménél fogva a népszerűségre sokat tartó, több alkalommal oly szabadelvűséget nyilvánított, hogy a bécsi miniszteriumnak nem lehetett ínyére, őt az ország első méltóságába helyezve látnia. Tekintetbe vétetett végre még az is hogy, ha a nádorság József családjában több nemzedéken keresztül apáról fiúra száll: ezen ág, folyton a nemzet kebelében lakva, a nemzettel érzelemben, irányban, törekvésben mind szorosabban összeforrand; miből, főherczegi állásánál fogva, számos kellemetlenségek fejlődhetnek ki a birodalmi miniszteriumra, sőt bizonyos körűlmények közt, magára az udvarra nézve is. Ugy hallatszék ezeknél fogva, hogy az udvar József nádor halála után nem volna hajlandó fiának, Istvánnak, megvá-

1847. lasztatását megengedni. Erre látszott mutatni az is, hogy a főherczeget már egy pár év előtt eltávolították az országból, hol néhány ifjabb magyar főúrral meghittebb barátságba kezdett lépni, és Csehország kormányzójává nevezték ki. Azonban, bár mennyi való e közhírekből, József végóhajtásainak egyike volt, fiának a nádorságot biztosítani. Ez iránt értekezett is testvérével, Károly főherczeggel, midőn ez őt halálos ágyánál meglátogatta. S mondják, hogy ennek igérete s utóbb közbenjárása csakugyan tetemesen könnyítette volna kivánatának teljesedését.

István főherczeg királyi helytartóvá kineveztetése.

De legyen bár miként, annyi bizonyos, hogy István főherczegnek a boldogúlt nádor helyébe királyi helytartóvá kineveztetése számos akadályokra talált mind az udvarnál, mind magánál István főherczegnél. Ő — miként emlékirataiban Szögyény László feljegyzette — „sokáig épen nem s utóbb is csak számos, hatalmának tágítására czélzott lényeges feltételek és nagy anyagi javadalmak mellett akarta azt“. Bizonyos az is, hogy „az akadályok legyőzése egy részről, s a túlságos követelések mérséklése más részről gróf Apponyi kanczellár érdeme volt, ki e részben az ország kivánságát s vélt érdekét tartotta szem előtt“. E befolyás eredménye lőn, hogy már január 15-ről oly értelmű királyi leirat érkezett a helytartótanácshoz és a főtörvényszékhez, mely szerint Ferdinánd király, „a súlyos veszteséget legalkalmatosb s királyi és atyai szándékainak leggyorsabban megfelelő módon pótolandó,... addig is, míg a nádorválasztás legközelebbi országgyülésen következni fog, fönséges cs. kir. főherczeg Istvánt, az elfelejthetetlen boldogúltnak nem csak fiát, hanem lelke- s szivének már is kitűntetett dicső jelleméről itélve, örök emlékezetű atyja erényének is méltó örökösét, Magyarországban királyi helytartóvá, s a hétszemélyes tábla elnökévé nevezi ki.“

E kinevezés, miként az országszerte nyilatkozott öröm s megelégedés tanúsítá, teljesen kielégítette a nemzet óhajtását. István főherczeg, teljesen magyar szellemű neveltetése,

kedveltető magaviselete, a haza s nemzet iránt sok ízben tanúsított rokonszenve s ragaszkodása miatt, első ifjúságától fogva kedvencze volt a nemzetnek. És most a rokonszenv s közbizodalom, tettre képes fiatal ereje iránt azon reményt ébresztette a nemzetben, hogy a hosszú, nehéz küzdelem után, az ő közremunkálása, vezérlete által valahára szerencsésen végbemenend a reform, az átalakulás nagy munkája. 1847.

István főherczeg személyében több oly tulajdonság létezett, mely e reményt teljesen igazolni látszék. Ő, ki e hon levegőjét szívta be először, ki e hon nyelvét gyermekkorától fogva, melyben Alcsuton a szegény földnép s gazdatisztek fiai valának játszótársai, tökéletesen beszélte; kit e honhoz egy atya s anya sírja s ifjúságának kedves emlékei kötének, szerette e hazát; s ő magát, szíve vonzalmánál fogva, inkább e haza fiának s polgárának, mint a fiatalságában ritkán látott uralkodó ház tagjának, szerette tekinteni s másoktól is tekintetni. A jó szándék s akarat tehát, hazájának magas állásában hasznosan szolgálni, azt boldogítani, benne nem hiányzott. Egy iratában, melylyel atyja hamvainak eltakarítása után a kir. tábla részvéttanúsító levelére válaszolt, maga is ekként nyilatkozott: „Reánk maradt dicső feladásúl, tovább építeni azon művön, mely körűl ő fáradozott; s hiszem, ha annyi erővel áld meg a gondviselés, mennyi buzgó akarat él bennem...... megelégedéssel fog felettünk lengeni a Boldogúltnak szelleme.“ A népszerűség szeretete, mely után hazájában vágyódott, melyet, mióta ifjú korra érve, nyilvánosan s a társalgási körökben, ünnepélyeken, vigalmakon, megjelenni szokott, fesztelen, minden rátartástól, gőgtől ment, nyájas, barátságos magaviselete által keresni —, hol pedig tettre volt szükség, erély s buzgalom által — mint például a pesti vizár alkalmával — kiérdemleni ügyekezett, korán tettre vágyó kedélyt, becsérzetet tanúsított jellemében. A hazábani neveltetése, mely neki alkalmat nyujtott a nemzet

1847. szokásaival, erkölcseivel tökéletesen megismerkedni, azokkal saját szellemének fejlődését, irányát azonosítani, megkönynyítették neki a nagy szerepet, mely reá a nádori méltóságban, a nemzet élén várt. Lelke élénk, könnyű felfogással lévén megáldva, a bölcs atyának oldala mellett — ki önmaga vezérelte gyermekei nevelését, a felnőtt ifjúval pedig sokat társalgott, — ismeretekben, világnézetben, az élet gyakorlati felfogásában, különösen a reá váró nagyszerű pálya iránti tájékozásban, — szóval mind abban, mire magas helyzeténél fogva neki szüksége volt, mi e helyzetbeni magatartása, iránya, elvei, eljárása tekintetében neki útmutatóúl, zsinórmértékűl szolgálhatott, gazdagodni, növekedni s megerősödni annyi alkalma s tehetsége volt, miszerint a benne helyezett közbizodalom, közszeretet s ezeken alapúlt remény teljesen igazoltnak vala tekinthető. Minő irányt vett, mivé fejlett az ifjú férfiúnak a magán életi szeretetreméltó jelleme a közéletben, miként teljesedett az általa ébresztett közvárakozás, a legközelebbi jövendő megmutatta. E közél jövendő viharai kemény próbára vetették a nagy reményű ifjú főherczeg jellemét s egész egyéniségét. A próba aránytalanúl súlyos volt; és ha e viharteljes jövőben a nemzet talán a boldogúltnak belátását, bölcseségét, hoszszas tapasztalás által szerzett tapintatát, erélyét s tekintélyét visszasóhajtotta: nem annyira a jó akaratú, de a státusférfiúi tapasztalat s a kormányzat megszokása által kisebb s könnyebb küzdelmekben még meg nem szilárdúlhatott ifjú férfiúnak, mint inkább az idő nehéz súlyának s a helyzet rendkivűli bonyodalmainak tulajdonítandó.

A főherczeg körutazása.

A főherczeg, részint még a prágai kormányügyekkel, részint Bécsben új helyzete feletti értekezletekkel lévén elfoglalva, csak augusztus végén jött vissza az országba, s ült be mint kir. helytartó a kormányszék elnöki székébe. Megérkeztekor s rövid mulatása alatt a fővárosban határtalan öröm s lelkesedés nyilatkozott személye iránt. Pár nap múlva körutra indúlt, melyet a pest-szolnoki vasut

megnyitásával kezdett meg. E körutnak Kassa, Nagy-Lónya, 1847.
N.-Károly, Debreczen, Arad, Temesvár, Szabadka, Pécs, Eszék, Pakrácz, Károlyváros, Fiume, Zágráb, Varasd, Keszthely, Szombathely, Kis-Marton, Győr, Nyitra, Trencsén, Rózsahely, Beszterczе, Selmecz és Balassa-Gyarmat jelölték körvonalait. Utazása folytonos diadalmenet volt; a nép lelkesedése mindenütt egyiránt nem ismert határt s mértéket. A Kárpátoktól Adriáig, Erdélytől a Lajtháig zsibongott az üdvözlő öröm zaja. A szeretet és lelkesedés e kitöréseit, ha lehet, még növelték a főherczegnek majd minden állomáson, minden ebéd s fogadtatás alkalmával mondott szavai, melyek többé kevesbbé ama Vörösmartyból kölcsönzött s Aradon elmondott vers változataiból álltak: „addig éljek, míg honomnak élek!“ Szerénységét jellemzi viszont az őt Pozsonyban fogadó küldöttségekhez tett nyilatkozata: „Előre örültem, — ugy mond — hogy e megyébe, e helyre jöhetek, hol megboldogúlt édes atyám ötven év alatt tizenegy országgyülést élt keresztűl; s hol én minden tekintetben jó napokat töltöttem. A pályán, melyre léptem, én még csak kezdő vagyok; s kérem önöket, uraim, hogy felejtsék bennem a kezdőt, és nézzék bennem csak az érdemeket szerzett atyának fiát.“ — Komáromban, midőn a hídon bevonúlt, nagy szerencsétlenség érte a nézők seregét. A szigetből a városba vezető, czölöpökön álló másik, gyalog híd, a nép roppant tömege alatt, mintegy nyolcz öl hosszban leszakadt, s a rögtöni segedelem daczára 79 néző a hullámokban lelte sírját.

A főherczeg fiatal korának, s a népről reá is áthatott lelkesedésnek talán megbocsátható, hogy néhol kissé igen is nyíltan s nem mindig a kellő módon látszott keresni a népszerűséget; viseletében nem egyszer hiányzott ama nyájas, kedélyes, de e mellett komoly méltóság, mely hozzá legjobban illett volna. Egyébiránt a repűlve tett körutazás inkább arra szolgált, hogy magát a nemzetnek személyesen

1847. bemutassa, mint hogy a házával, s annak szükségeivel részletesen megismerkedjék.

Budára visszatérvén, Pest megyében október 16-kán tartá főispáni beigtatását. Emlékezetre méltó ez ünnepélynél az, hogy Ferencz József főherczeg, Istvánnak unokaöcscse, s utóbb osztrák császár s magyar király, viselte a királyi biztos beigtató tisztét. Az ifjú főherczeg tiszta kiejtéssel beszélvén a magyar nyelvet, beigtató beszéde által nagy lelkesedésre ragadta a közönséget.

A két nagy párt közti harcz folytatása.

A nemzeti érzelmeiről, szabadelvű hajlamairól ismeretes István főherczegnek királyi helytartóvá lett kineveztetése, minek következtében nádorrá választatása is bizonyossá lett, a végdiadal iránt új reményre s bizodalomra ébreszté az ellenzéket. Mert bár mi volt is azon értekezleteknek tárgya s eredménye, melyeket István helytartóvá lett kineveztetése után Bécsben a kormány férfiaival hosszan folytatott; a közvéleményben annak hite, hogy István már a népszerűség szereteténél fogva is a szabadelvű reformokra hajlandó, s azokat állásánál fogva hatékony közbenjárásával gyámolítandja, új támaszt s erőt kölcsönzött az ellenzéki iránynak s törekvéseknek.

De ezen támaszra, ezen előforrásra valóban már volt is szüksége az ellenzéki pártnak. Mind a kormány maga, mind a conservativ pártnak azon nagy töredéke, mely a kormánynyal szorosabban szövetkezett, annál több erélyt s tevékenységet fejtettek ki, mennél inkább közeledett az országgyülés. Minden követ megmozdítának, hogy a diadalt magoknak biztosítsák; és az ellenzékre nézve egynémely megyében fenyegető színben kezdett mutatkozni az ügyek állása.

A kormány törekvése az ministrá- ügy ke- ülvitelé- ben.

Apponyi kanczellár, az administrátori kérdés szerencsés keresztülvitele által remélvén elérni a kitűzött czélt, mi nem csekélyebb volt, mint a megyékben túlnyomó befolyást s ennek folytán az országgyülésen biztos többséget szerezni a kormánynak, — nem csak elijesztetni nem en-

gedte magát megkezdett irányában egynémely megye erélyesebb ellentállása által; hanem, a látszólag növekedő sükker által felbátorítva, épen e megyék ellenzését ügyekezett megtörni a rendelkezésére állott kormányhatalommal. Szinte keresni látszék az alkalmat, melyben e megyékkel kiköthessen. Ez alkalmat azonban nem mindig helyesen választá meg, minek aztán néha diadal helyett öngyengítés lett az eredménye. 1847.

Igy történt, például, Pest megyében, hol egy váltócsempészeti ügy kerülvén szőnyegre, a megye az előleg is súlyos gyanú által terhelt vádlottat elfogatta. A vádlott barátai által egy elnöki rendeletet eszközlött ki Bécsben, mely szerint a megye annak szabad lábra tételére utaltaték. A kanczellária lépése hibás volt. A vádlott, mint a birói eljárás eredménye is tanúsítá, e pártfogásra koránt sem volt érdemes. A megye tehát, birói függetlenségére hivatkozva, annál kevesbbé volt hajlandó a rendeletet végrehajtani, minthogy a vádlottnak a perfolyam alatti letartóztatását a körűlmények is szükségelni látszottak; különben pedig a mind szaporodó váltóhamisítási bűnök, kivált a középpontban, szigorú eljárást igényeltek. Az összeütközést súlyosbítá az, hogy utóbb a főispáni helytartó különösen megbízatott, tartana vizsgálatot: van-e a vádlott ellen több más kereset is megindítva, mint a mely miatt elfogatása történt; és ha nem volna, a rendeletet hajtsa végre.

A megye rendei e szokatlan megbízásból azt gyanították, hogy a kormány, az administrátori rendszer elve szerint, a főispáni helytartót ez esetben is a megye fölébe helyezni, vagy épen egy állandó kir. biztosi rendszert szándékozik létrehozni: kijelenté tehát, hogy a megye törvényszéki s egyéb eljárásának felülvizsgálatára, a hatóság törvényes jogainál s méltóságánál fogva, semmi egyes embert nem bocsáthat. A kanczellária végre a kellemetlen zavarból az által húzta ki magát, hogy az alispánokat, mivel felszólítva sem adtak az elfogatási ügyben kellő felvi-

1847.

lágosítást, megszidta; egyébiránt pedig a pert felsőbb törvényszékekhez rendelte átküldetni.

Az administrátorok törvényszéki elnöklete.

Mind a tárgy fontosságára, mind arra nézve, hogy valamennyi hatóságot illető szabálylyá tétetett, sokkal keményebb összeütközés származott számos megye s a kormány közt a főispáni helytartók törvényszéki elnökletéből. A megyei törvényszékek egyik lényeges joga s tulajdonsága volt: hogy valamint a birák, ugy az elnök is a megyei közönség által évenként szabadon választattak. A kormány most befolyását e törvényszékekre is ki akarván terjeszteni, az administrátorokat oda utasítá, hogy az elnökletet azokon is szintugy mint a politikai s igazgatási gyüléseken, ők foglalják el. A rendek azonban a törvényszék függetlenségét megőrzendők, minthogy a kormány e törekvése ellen intézett feliratok czélra nem vezettek, midőn az évente összeülendő törvényszéki birákat s elnököket megválasztották, számos megyében meghagyták nekik hogy, ha az administrátor, a felsőbb utasítás szerint, a törvényszéken mind a mellett is elnökölni kivánna, a birák azonnal távozván, a törvényszéket oszlassák fel.

Ily határozat után az administrátorok több megyében, kerülve a kellemetlen surlódást a rendekkel, miből csak a kormány tekintélyének csökkenését látták következni, nem kivántak elnökleni a törvényszéken; mások azonban, utasításuk szerint, erőszakolni akarván az ügyet, az elnöki széket csakugyan elfoglalták; minek következtében aztán a megyei határozat szerint, a táblabirák is több helytt szétoszlottak. Legtöbb esetben, mielőtt ily tényleges összeütközésre kerülne a dolog, a helytartótanács a megyei végzést megsemmítette. De ezen kormányszabály koránt sem távolítá el minden megyében az összeütközést; mert akadt számos megye, mely a helytartótanács intézménye ellen a királyhoz felirván, határozatának érvényességét továbbra is fentartotta.

Ily eset adta elő magát egyebek közt Szabolcs me- 1847.
gyében, melyhez aztán a kanczelláriától egy igen kemény hangú királyi leirat érkezett. A király ezen merényt szigorúan kárhoztatta, s „legfőbb királyi tekintélyénél fogva meghagyta, hogy a kanczellária utján adott elébbi rendeletének, nehogy más módokhoz nyúlni kénytelceníttessék, azonnal engedelmeskedjenek.“ Szabolcs s több más megyék is ilyetén kir. leiratokra azután rendesen oly értelemben válaszoltak hogy, miután az administrátorok elnöklete, meggyőződésök szerint, a birói függetlenségről szóló törvényekbe ütközik; a törvények magyarázata pedig a törvényhozást illeti: kérik a királyt, tűzze ki e tárgyat is a jövő országgyülésre; addig pedig hagyja fenn az eddigi törvényes gyakorlatot. Szabolcséval egyező volt Zala és több más megyéknek is eljárása.

Pest megyében az administrátor a surlódást kerülvén, nem igényelte ugyan a törvényszéki elnökletet; mindazáltal az elv solidaritásánál fogva ezen megye is részt vett ez összeütközésben az által, hogy Szabolcs megyének határzatát magáévá tette s eljárását pártolta. A helytartótanács ezen pesti végzést is megsemmítette; majd egy kir. leirat is rosszalta azt a megye rendeinek. Ezek azonban annál inkább részükön lenni állíták a jogot s törvényt, minthogy a megyének egy hasonló határozatát még 1837-ben a boldogúlt nádor is helybenhagyta; minél fogva szinte megtiltván táblabiráinak az administrátor elnöklete alatt tartani törvényszéket, ha azt netalán ez is megkisértené, a kérdést hasonlókép a törvényhozás magyarázatára s eldöntésére kivánták halasztani. Ezen vita a kormány s megyék között aztán egészen az országgyülésig kihuzódott, s annak tárgya ott magának az administrátori rendszernek általános kérdésében olvadt fel.

A conservativ párt törekvései, gyülekezetei.

Míg a kormány maga ekként ügyekezett keresztűlvinni a maga rendszerét s elveit, a conservativ pártnak vele szorosabban szövetkezett töredéke is eddig szokatlan

1847. tevékenységet fejtett ki a diadal kivívására. Fő törekvését abban összpontosítá, hogy egy részről a maga kebelében egységet, szoros összetartást, kellő szervezést és fegyelmet alkosson; más részről oly programmal lépjen fel a közönség előtt, mely képes legyen népszerűségre vergődni s még az ellenzék mérsékeltebb, hidegebb részét is meghódítani. E végre már az elmúlt évben több tanácskozmányokat tartottak, melyeket, hogy bennök az ország külön vidékeiről mennél több tagok részt vehessenek, a pesti országos vásárok idejére tűztek ki. E tanácskozmányokban leginkább gróf Széchen Antal, b. Vay Miklós, gr. Dessewffy Emil, ifj. Majláth György és Somssich Pál valának a fő szerepvivők. Az összejövetelek jobbára gr. Keglevich Gábor főtárnok-mester teremeiben tartattak, ki rendesen az elnöki széket is elfoglalta.

Egy ilyféle, még kisebb körű, összejövetel s értekezlet eredménye lőn, hogy a gyülekezet néhány tagjai megbizattak, hogy a pártnak szorosabb egyesítése s egyéb érintett czéljai végett, s különösen azok számára, kik minden kisebb gyülekezetben részt nem vesznek, s ennél fogva a párt ügyeinek fejleményeiről értesülve nem lehetnek, egy terjedelmesebb s indokolt programmban fejtenék ki az új conservativ párt irányelveit; melyek aztán egy 1846-ki november 12-kén tartandó nagyobb gyülekezetben adatnának elő s állapíttatnának meg.

E gyülésen a pártnak mintegy százhusz tagja előtt a megbizott gróf Széchen Antal következő beszédben fejtegette az új conservativ párt programmját:

Gróf Széchen Antal programmi beszéde.

„A legközelebb lefolyt országgyülés végével, azon elvbarátink, kik abban vagy személyesen részt vettek, vagy működéseit a megyei termek és közélet mezején elősegítették, vagy végre a conservativ párt harczait rokonszenvvel követték, meg valának győződve a felől, hogy az országgyülés bevégzése az alkotmányos tevékenységet meg nem szűntetheti, föl nem függesztheti, ha csak az országgyülési

eszmesurlódások szellemi eredményeit veszélyeztetni nem 1847.
akarjuk. E meggyőződés szolgált indokául majd kisebb, majd nagyobb gyülekezeteknek, melyeknek egyike feladásunkúl tette, a conservativ párt által követendő elvekre és eljárásra nézve, e gyülekezet elébe javaslatot terjeszteni. E javaslat azonnal be fog mutattatni a gyülekezetnek; de miután egy ily javaslat a dolog természeténél fogva az elveket csak fő vonásokban foglalhatja magában, miután az inkább az eredményeket mint indokainkat terjesztheti elő: minden félreértés elkerülése végett, azon megbizást nyertem, hogy azokat a gyülekezet előtt kifejtsem.....

„Az említett elvbarátok azon alapelvből indúltak ki, hogy oly ország, mely az alkotmányos élet kifejlődését óhajtja, és annak jótéteményeit élvezi, az alkotmányosság föltételeit nem nélkülözheti, annak természetszerű következményeit el nem tagadhatja; és azért, midőn a vélemények különbözésénél fogva az egy nézetűek szövetkezését épen oly természetesnek mint szükségesnek tekinti: mindenek előtt javaslandónak vélte, hogy az ugyanazon véleményárnyéklathoz tartozó egyének párttá alakuljanak; párttá, mely elhatározott irányzatot és elveket követve, azokat el ne tagadja, el ne titkolja, hanem nyilvánosság mezején őszintén bevallja, nyiltan hirdesse, férfiasan védje s fentartsa.

„Nem szándékom törvényhozási intézkedéseink, országgyülési működéseink egész történetét előadni; még egy futólagos áttekintése is egy nagy fontosságú tárgynak kelletinél több időt foglalna el. Csak annyit vélek megjegyzendőnek, hogy a régiebb országgyülések jelleme az újabbak irányzatától teljesen különböző vala. Még a jelen század első országgyülésein is a vita legnagyobb részt a fenálló törvények magyarázata körűl forgott; és ámbár ezen vitánál is a különböző politikai irányzatok befolyása szükségkép vala észrevehető, azon, bizonyos korlátok közé szorított, határozottan kijelölt téren mégis, a vélemények elágazása oly tetemes, oly folytonos, oly következetes nem

1847. lehetett mint jelenleg. A fenálló törvények értelmét gyakran az egy politikai irányzatúak különbözőképen magyarázhatják; de azon pillanatban, midőn e magyarázat nem az egyes törvény értelméből, nem egyedűl a hazai közjog tételeiből meríttetik többé, hanem átalános politikai elvek vezérfonalán történik —; midőn nem annyira a létező törvények magyarázatáról, hanem, és pedig főleg, új törvényes intézkedések megalapításáról van már szó: az átalános politikai irányzatnak kell szükségkép befolyást és pedig eldöntő befolyást gyakorolnia.

„Az irányzatok különbsége szüli a véleményárnyéklatok eltérését; a véleményárnyéklatok következetesen fentartott s kiképzett elágazása a pártok ellentétét. És bár jelenleg is sokszor az alkotmányos jogok veszélyeztetése említtetik, leend-e még valaki az ellenzék soraiban is, hogy számos alkotmányos jogok, melyek hajdan a vita tárgyait képezték, most a kormány és ország által egyiránt elismerteknek és elfogadottaknak tekintendők? Ezekre nézve nem az a kérdés tehát többé: hogyan kivívandók? hanem az: hogyan használandók? hogy a haza javára szolgáljanak, és igy üdvös gyakorlások eredményében új meg új biztosítékokat találjanak.

„És mert törvények alkotásáról, mert nem egyedűl nemleges védelemről, hanem tényleges intézkedésről van szó: a választmány szükségesnek vélte, mellőzve minden, a többséggeli kormányzás kérdését illető theoretikus nézeteket, általános elveket, vagy azoknak hazánk viszonyaira nem alkalmazható szövevényes részleteit, gyakorlatilag vevém fel a dolgot, egyszerűen csak azt kimondani, hogy ha bizonyosan, sükeresen, időveszték nélkül akarunk az új intézkedésekre nézve előhaladni, szükséges hogy intézeteink a közélet mezején a többség által pártoltassanak, hogy mienk lévén a többség, ily módon annak létrehozására, mit üdvösnek vélünk, a legegyszerűbb és leghatályosabb eszközt használjuk.

„Ezek folytában a választmány pártunknak állását az ellenzék irányában megemlíti, és nyiltan mondva, mintegy hadat izen az ellenzéknek. De itt mindenek előtt a félreértések elmellőzésére, tisztán kijelentem, hogy ezen had nem az ellenzék egyéneinek, nem a személyeknek, hanem azon eljárásnak, azon elveknek izentetik egyedűl, melyeket mi károsaknak s veszélyeseknek tekintünk. 1847.

„Constatirozzuk némileg a helyzeteket. Nem fogom részemről az ellenzéket gyanúsítgatni; nem pedig azért, mert ily gyanúsítgatás sem a tisztelt gyülekezetnek, melyhez szólok, sem azon választmánynak, melynek nevében szólok, jellemével össze nem fér; de azért is, mert az ellenzéket még ott sem lévén szokásom gyanúsítgatni, hol annak egyéneivel szemközt állok, annál kevesebbé érzem magamat gyanusítgatásra felhivatva ott, hol tisztelt elvbarátok körében felszólalva, egyedűl a jelen nem levők megtámadása ócsó bátorságának ócsó dicsőségét élvezhetném.

„Egy politikai állítás, melyet számtalanszor ismételtetni hallunk, azt tartja, hogy alkotmányos ország ellenzék nélkül nem létezhetik. Ez, kétség nélkül, nem jelentheti azt, miszerint alkotmányos országnak azon szomorú kiváltsággal kell birnia, hogy abban jó és rosz, üdvös és káros egyaránt elleneztessék; hanem egyedűl azon tények megismerése, hogy oly országban, hol a törvényes intézkedések kizárólag egy uralkodó hatalomtól vagy akarattól nem függenek, hol számosan vannak jogosítva vélemények szabad kijelentésére, a nézetek összeütközése a kérdéseknek minden oldalróli megfontolását, meglatoltatását hozza magával, és az eredmények megállapítása csak az eszmesurlódások teljes kifejtése után üdvös és lehetséges. De ha ez áll, akkor meg kell az ellenzéknek is ösmernie, hogy egy ellenzéknek a maga irányában egy más ellenzékre van szüksége, mely az ő tekintélyének vagy akaratjának vakon nem hódolva, a maga részére is azon jogokat méltán igényli, melyeket az ellenvéleményűek önszámukra követelnek.

1847. „A véleményárnyéklatok ily ellentéte mellett szükséges azon pontokat megvizsgálni, melyekre nézve azok egyetértenek. De ezeket az ellenzék közt és köztünk, az eddigi tapasztalás nyomán hiába keresem. Ők törvénytelennek tekintik azt, mit mi törvényesnek hiszünk; károsnak, mit mi üdvösnek; ők a kormány eddigi eljárásaiban az alkotmány megsértését találják föl, irányzatát alkotmány-elleninek hirdetik: mi a kormány eddigi lépéseit helyeseljük, alkotmányosságát kétségbe nem veszszük, és jellemében bizunk; ők elveink összegét kárhoztatják: mi azokhoz szilárdúl ragaszkodunk; végre sok köztanácskozásokban még véleményünk szabadsága sem tiszteltetik.

„Ily helyzetében a dolgoknak nem marad egyéb hátra, mint azon ellentétet, mely tettleg létezik, elvileg is megismerni s férfiasan kijelenteni. Nem zárja ki ez az egyének, sőt a pártok közti jövendőben lehető egyesülést; hanem csak azt jelenti: hogy addig, mig az ellenzék kizárólag mostani elveihez s irányzatához ragaszkodik: ezek és a mi meggyőződéseink egyenes ellentétben állandanak. Transigálni csak akkor lehet üdvös sikerrel, ha a pártok egymást kölcsönösen capacitálják. Addig, míg ez nem történik, capacitátió nélkül transigálni gyöngeség. Ily állásában a dolgoknak nem javasoltathatik más eljárás mint, hogy mindenki meggyőződéseinek kivívására minden alkotmányos, törvényes és loyalis utat használva, működéseinek eredményében találja meg, az ellenvéleményűek előtt is eljárásának igazolását.

„Hátra van, hogy a pártnak továbbra is fentartott conservativ elnevezésére, annak organisátiójára és elveire nézve némelyeket megjegyezzek.

„Éreztük mi is, hogy a „conservativ“ név a párt minden teendőit, minden irányzatait ki nem fejezi. De azon nézetből kiindúlva, hogy nem az elnevezés határozza meg a pártok jellemét vagy teendőit, hanem hogy ellenkezőleg a pártok jelleme és tettei értelmezik a pártok elnevezését:

1847.

egy oly nevezethez továbbá is ragaszkodunk, melynek európai értelme van, mely főirányzatunknak megfelel, melyet megváltoztatni, vagy melyről lemondani annyit tenne, mint a párt múltjáról elfelejtkezni, vagy azt eltagadni. Nincs pedig semmi ezen múltban, miről lemondanunk kellene, miről lemondani kivánnánk. Ragaszkodunk tehát, mondom, továbbá is egy elnevezéshez, mely hazánkban ösmeretes, mely alatt számos elvbarátaink eddig is gyakorta dicsően működtek, és melyre nézve csak tőlünk függ, azt e honban mindinkább nagyobb fényre és tiszteletre emelni.

„A választmány egyenesen kimondja, hogy a conservativ párt a kormányt pártolandja. De azt hiszszük, midőn azt a kormány törvényességének magától értetendő, de ép azért soha el nem mellőzendő feltétele és nézeteinknek a kormány működésével való ugyanazonosságának nyilvános fentartása és kikötése mellett teszi, nem veszélyezteti a pártnak alkotmányos függetlenségét.

„Nem akarom itt hosszasabban a függetlenség gyakorta félreértett eszméjét fejtegetni; de annyi bizonyosnak látszik, hogy alkotmányos életünk további fejlődésével mindinkább szükségessé válandik a függetlenség annyiszor említett elve helyébe egyszerűen a politikai becsületesség elvét állítani; egy oly elvet, mely az ugy nevezett függetlenség helyett a becsületes függőséget gyakorta a haza érdekében igénylendi, nem kültekintetektől, vagy egyéni magán viszonyoktól, hanem a meggyőződések összhangzásának és az irányzatok egységének múlhatatlan szükségétől. Valósággá válandik akkor az, mi minden alkotmányos országban oly annyira szükséges: határozott állások és erős meggyőződések.

„És épen azért, minekutána meggyőződésünk az vala, hogy a jelen körülményekben hazánk a kormány határozottabb föllépését és irányadását nem nélkülözheti, hogy számos kérdésekben a kezdeményezési hivatás leginkább őt illeti —; minekutána a kormány eddigi irányzatát olyan-

1847. nak tekintjük, mely egyenesen a hon javára van intézve: kötelességünknek ismertük, azon viszonyt, mely a párt és kormány közt az eddigi szempillanatig kifejlődött, melynek, ha, miről nem kételkedünk, a kormány és pártunk eddigi irányzatukhoz hívek maradnak, továbbá is léteznie s erősödnie kell, — nyiltan kijelenteni és nem állítani ellentételbe, nem elszigetelni egymástól azon tényezőket, melyeknek összhangzó működése képezi az üdvös siker mellőzhetetlen feltételét.

„Mi a párt organisátióját illeti, kettős vala a czél: biztosítani t. i. egy részről működéseink folytonosságát; de elmellőzni más részről mind azt, mi alakulásunknak szorosabb társulati jellemet adhatna. Legyen működésünk minden alkalommal megújuló tanácskozásaink s választásaink szabad eredménye, nem pedig oly szerkezetre alapítva, mely az egyes tagok befolyásán kivűl álló magán testületet képezne. A pesti vásárok, melyek ugy is számos elvbarátokat szoktak magán ügyèikben az ország központjára híni, öszszejöveteleinkre elég alkalmat nyújtanak. Mind az pedig, mi egy és más összejövetel között a közügy érdekében szükséges, némely csekélyebb számú tagokra lenne bizandó, kiket az elvbarátok bizodalma minden egyes összejöveteleknél arra legalkalmasabbaknak találna.

„Azon elvekre nézve, melyeket a választmány megemlít, azt tartom, nem szükséges a tulajdon szentségét és a kormány alkotmányos erejének és hatályosságának megőrzését hosszabb okoskodásokkal támogatni. Oly elvek azok, melyeket, ugy tartom, mindnyájan pártolunk, melyek józanúl felfogva az okszerű haladást csak biztosíthatják. Említsem-e a birtoknak mérséklő befolyását, mely a stabilitásnak egyik legfőbb biztosítékát képezi? Nemzetiségünk érdekét, ámbár az ezen ügy iránti rokonszenv magától értetődik, azért véltük megemlítendőnek, nehogy azt a másik párt kiváltságaként tekinteni, vagy egyedáruságának átengedni láttassunk; mert egyaránt szent ezen ügy mindeni-

künk előtt, és az az iránti részvétben magunkat senki által felűlmúlatni nem fogjuk. Két sark körűl forog politikai létünk: egyike azoknak nemzetiség, alkotmányos és közigazgatási önállásunk; másika a közbirodalommal való azon összeköttetés, melyet századok előkészítettek, századok megerősítettek. Meggyőződésünk az, hogy minden intézkedésnek e két alap gondos szemügybe vételére kell alapúlnia, annak nem csak nemleges tiszteletére, de tényleges méltánylására: hogy valamint a kormány bizodalomra nem számíthatna ezen országban, ha ezen alapok elsejét csak malum necessariumnak tekintené; ugy az ország sem várhatná őszinte közremunkálását a kormánynak, ha azok másikát szem elől tévesztené. — Azon egyes kérdések végre, melyek elősoroltatnak, legnagyobb részt olyanok, melyek már országgyülési tanácskozás tárgyát képezték; és midőn a végett említtetnek meg, hogy előlegesen is a párt tevékenységének némely tárgyait kijelöljék, más korszerű tárgyak megpendítését ki nem zárják. 1847.

„.... Ha az egyesek közremunkálása mellett ezen elvek nagyobb és nagyobb körben fognak terjesztetni; ha azok eredménye a kormánynak, mely föllépésünket nem ignorálhatja, hozzájárulása által biztosítva leend: maga azon eredmény bizonyságát nyujtandja annak, hogy czélunk nem vala más, mint a haza java, és még a vélemények öszszeütközésében is azon egykori egyetértés és egyesülés előmozdításának óhajtása, mely legbizonyosabb akkor, ha a véleménysurlódások alapján és természetszerű lefolyások következtében történik."

Maga a conservativ programm aztán a javaslat szerint némi tanácskozások után egyező értelemmel ekként állapíttatott meg.

„1. A jelenlevő conservativok kimondják azon meggyőződésöket, mely szerint szükség, hogy ezen pártnak egész organisatiója a nyilvánosság alkotmányos alapjára legyen fektetve. A conservativ párt teljességgel bevallott

1847. czímmel, minden tartózkodás nélkül, határozottan s nyíltan kiván a térre kilépni mind a maga organisátiójában, mind a maga terveiben. Ugyan így szükség kilépni a térre a párt egyes tagjainak is. Ennek következtében

„2. Bevallják a jelenlevő conservativok, miszerint egy consistens, organisált testet kivánnak képezni a haza átalakulásának a kormány által az elmúlt hongyüléshez intézett előadásaiban foglalt, és más, a haza erejének s felvirágzásának emelésére intézendő, akár a kormány, akár az országgyülés által már kezdeményezett, vagy ezentúl kezdeményezendő javításoknak az alkotmányos alapelv, a nemzetiség és a közbirodalmi egységnek eszélyes szemügyben tartása melletti keresztűlvitelére.

„3. Határozottan kimondják a jelenlevő conservativok, miszerint azon ürügy alatt hogy, „ha a conservativok pártjuknak nyilt organisátiójához látandnak, azt az ellenzék még nagyobb mértékben teendi“, a jelen elvkifejtésben kimondott lépést felfüggeszteni vagy csak elhalasztani is nem lehet s nem szabad. Ma a kérdés nem az: többet fog-e tenni az ellenzék, ha a conservativok valamit teendnek; hanem a feladat az: hogy mind a két rész tegyen mindent, mi tőle loyális, alkotmányos uton kitelik, és a feladat az, hogy az ily mindent véghezvitel mellett az eredmény, a többség a conservativoké legyen.

„4. Valamint a közönséges életben létünknek minden percze nem más, mint józan értelemben vett izgatás, sürgés, forgás a végre, hogy azokat, kikkel érintkezünk, ügyünk s érdekeink jogossága s méltányossága felől meggyőzvén s lelkesítvén, bennök követőkre, pártolókra, egy szóval, többségre találjunk; épen ugy a politikában is, a haza ügyeinek tiszta, jóakaró s hasznos kezelésére szolgáló súlyok megszerzésénél t. i. a szükséges alkotmányos majoritás megszerzésénél is ugyanazon tevékenység kivántatik. Ennél fogva kimondatik itt, hogy a conservativ párt organisátióját a tevékenység s szellemi izgatás alapjára kell

állítani. Joggal gondolja tehát a párt, egyes tagjaitól várhatni, hogy ügye s szelleme iránt a honpolgárok minden osztályaiban érdekébresztések által sympathiákat fognak gerjeszteni; valamint várja azt is, hogy minden becsületes és loyális uton új meg új pártbelieknek szerzésére fognak törekedni. 1847.

„5. A jelenlévő conservativok az eddigi tapasztalások nyomán mélyen meg vannak az iránt győződve, miszerint ha ezen párt, vagy a kormány a maga loyalitását s jóakaratát kezdeményezéseinek üdvös és hasznos volta által, bár a napfénynél világosabban bebizonyítaná is, ez által az ellenzéket még teljességgel le nem fegyverezné, s az eddigi eljárásának megváltoztatására s magához őszinte közeledésre nem birhatná mind addig, valamíg az látná, hogy a kormány s a conservativok a szőnyegen lévő s általánosságokban nagyobb részt már a szemközt álló mind két párt által elfogadott indítványukat maguk, nem pedig az ellenzék politikai elve szerint szándékoznak keresztűlvinni. Meg vannak továbbá a jelen conservativok az iránt győződve, miszerint ama baráti s rokoni kéznyujtást a haza boldogításának eszközlésére, mely felől az oppositió már sokszor oly fényes szavakat szerkezett, az ellenzéktől teljességgel csak azon feltétel alatt lehet reményleni, ha a conservativok reáállanak, miszerint a felűl említett indítványok kizárólag az ellenzék elve és szelleme szerint vitessenek keresztűl; — mi azonban aztán a conservativok részéről tökéletesen annyit tenne, mint lelépni az alkotmányos élet színhelyéről és az egész tért az ellenzéknek engedni által. Ennél fogva tehát, valamint hogy az ellenzék még soha be nem vallotta azt, hogy a dolgoknak conservativ elvek szerinti kezelése és a conservativ elveknek a törvényhozás teréni győzelme szerinte kivánatos lehet: ép ugy a jelenlevő conservativok is a mellett, hogy a társas életre átvinni az irányzati elágazások következményeit teljességgel nem kivánják, az ellenzékkel a politikai kérdések iránt transigálni

1847. nem fognak mégis mind addig, míg az ellenzékiek a conservativ elveknek meredek ellentétben álló elveiket fogván ellenszegezni, követeléseiket alább nem hangolandják, s a dolgokat az élet s a tények mezején oly térre nem állítandják, miszerint kölcsönös közeledés által a mostani meredek állapotokon segíteni lehessen; hanem a jelenlevő conservativok egyenesen köteleseknek érzendik magokat, az ellenzéket, valamig politikája a mostani marad, leszavazni, az általa indítványozott kérdéseket pedig, mennyiben azok kivihetők volnának, újont átdolgozván s indítványozván, saját elvnézetök szerint keresztűlvinni.

„6. Miután a conservativ párt saját kivánataiban s elveiben magát a mostani, alkotmányos és törvényes úton haladó kormánynyal már az életben tényleg s valósággal azonosította, annál fogva ugyan ezt itt a jelenlevők egyenesen kinyilatkoztatván, azon elvet állítják fel, hogy míg a kormány azon ösvényen maradand, melyen az most van, s oly kezekben lesz, melyek arról, hogy a jelen ösvényen megmaradni fog, kezeskednek: mind addig minden alkotmányos és törvényes úton készek azt, valamint az ő törvényes organumait és törvényes tekintélyét is az ő többségökkel gyámolítani. Ellenben a kormánytól is reménylik, miszerint minden alkalommal tanúsítván azt, hogy ezen felekezetet természetes frigyesének és olyannak tekinti, melylyel menni kiván, s hogy imez elvétől ezentúl sem szándékozik eltávozni, hanem a vele összevágóan intézkedni óhajtó párttal, a haza politikai ügyeiben kezet fogva, kivánelőhaladni; ezen pártot nem csak megtagadni s ignorálni nem fogja, hanem a szükséges javításokat egyenesen a conservativ párt segedelmével akarja keresztűlvinni.

„7. Valamint tehát az oppositiónak az látszik jelszava lenni: „mindent a kormány ellen, semmit a kormány mellett“, ugy más részről a jelenlévő conservativok e következő rövid, világos és félremagyarázhatatlan jelszót vallják magokénak: „mindent, mit törvény és alkotmány engednek,

a mostani, elvünkkel, véleményünkkel azonosúlt kormányért; 1847.
semmit a mostani kormány ellen, míg azt nézeteinkkel s elveinkkel megegyező utakon menni látjuk."

„8. Hogy a conservativ párt évenként a körűlményekhez képest egy vagy többször, tájékozás, eszmecsere és összevágó pártműködés előmozdítása végett összejövetelt tartson Pesten, szükségesnek tartatik. Kijelentik itt, hogy a közügy java méllőzhetlenűl megkivánja, miszerint ekkor mennél számosabb egyénei seregeljenek össze a hazai conservativoknak.

„9. Czélravezetőnek tartják a jelenlevők, hogy minden ily összejövetel a legközelebbinek határnapját s teendőit kitűzze, s azokat, kiket különösen meg akar bizonyos feladásokkal bízni, ez alkalommal megbízza.

„10. Megállapodott meggyőződése a jelenlevőknek, hogy valamint az összes conservativ párt csak tartós és tökéletes egyetértés, más részről pedig fáradalmat nem ismerő lelkesedés és előre kiszámított összevágó közremunkálás következtében vergődhetik kivánatos erőre és jelentőségre: ugy a megyékben elszórva létező conservativ elemek is csak ugy központosíttathatnak és fognak sikerrel eljárhatni, ha a politikai közélet mezején, külön minden megyében is, az elvrokonok egybehangzólag működnek s az egész párttal folytonos szellemi összeköttetésben maradva, azon veszélyeket, melyek netalán a felebb előadott conservativ politika vallóinak túlsúlyát fenyegetik, mindig közös erővel elharítani, hol pedig erre még nem vergődtek volna fel, ilyen túlsúlyra az alkotmányos életnek megyei végzések, követ- s tisztválasztásokban nyilatkozó külön ágaiban közös erővel és egyetértéssel reásegíteni ügyekeznek; szóval, ha mindig párti öntudattal s mindig előre kiszámított összevágó közremunkálással lépnek fel nyíltan, és működnek az alkotmány, törvény, kormány, ennek törvényes organumai s mind ezeknek tekintélye, mint a hon békés átalakulásának legfőbb feltételei mellett. Minthogy pedig

1847. egybehangzó közremunkálás politikai pártműködés mezején nem képzelhető, ha azt eszmecsere és annak folytán létrejött megállapodások, személyek és dolgok iránt, meg nem előzték, és folyton életben nem tartják: ennél fogva a jelenlévő conservativok az összes hazában létező elvbarátaikat ezen fő szükségnek megfelelő értelembeni eljárásra tartják felhivandóknak, kinyilatkoztatván, hogy önkörükben ezen szükségről mindeneket meggyőzni, s ahhoz képest magok részéről cselekedni is előleges feladásuknak tekintendik.

„11. Az itt jelenlevő conservativok, a kormány azon elhatározásáról, mely szerint a számos lényeges javítások törvényhozási kezdeményezését kész törvényjavaslatok előterjesztése által önkezeibe venni fogja, teljesen meg lévén győződve s érezve, hogy a conservativ pártnak legmellőzhetlenebb feladása ezen alkotmányos előlépést eredményeiben sikeressé tenni: kimondják itt meggyőződésöket, miként az ország dolgai azon ponton állanak, melyen elkerűlhetetlen kötelességgé vált, hogy a maga körében minden conservativ oda hasson, miszerint a szükséges törvényhozási intézkedések a legközelebbi országgyülésen okvetetlen létrejőjenek. Ezt legbiztosabban úgy lehet elérni, ha a legfőbbeket a kormány kezdeményezi egy részről; és a vélemények oly dispositiója hozatik létre, mely az üdvösnek, szükségesnek elfogadására hajlandó, ellenben az országtól jövő kezdeményezésekben az idegen példák vak utánzatának, veszélyes politikai kisérletek tételének viszketegétől, szóval a mult országgyülési ellenzéki többség túlságaitól távol legyen; és ha más részről, kiindulási pontúl azon elv választatik, melyhez képest semminemű törvényhozási intézkedés sem érdemli meg a haladás és javítás nevezetét, ha a kormánynak alkotmányos ereje s hatályossága, az országnak alkotmányos állása, a birtoknak mérséklő befolyása, a tulajdoni jognak szentsége, a közbirodalmi kapcsolatnak szilárdsága, nemzetiségünk érdekei s egy békés reform le-

hetőségei általa meg nem erősíttetnek, nem conserváltatnak 1847.
s illetőleg újabb biztosítékokat nem nyernek. Ennél fogva az itt jelenlevő conservativok minden elvbarát figyelmét és buzgalmát a felebb kifejezett elvek és meggyőződéseknek a szellemi fegyverek minden czélravezető nemeivel leendő terjesztésére tartják felhivandóknak, rendíthetlenűl meg lévén győződve, hogy a honnak legközelebbi s egyaránt fontos teendői között a vélemény szabadságának a köztanácskozások külön nemeiben minden iránybani biztosítása, az úrbéri viszonyok kiegyenlítésének könnyítése, a katonai élelmezés ügye, büntető törvénykönyv és börtönjavítás, a polgári törvénykezési rend megigazítása, az ország anyagi közszükségeinek fedezése, a megyei igazgatás javítása, a királyi városok országgyülési szavazata s belszerkezeti hiányaiknak javítása, a nemesi birtokviszonyok czélszerűbb rendezése, a földbirtoknak nyujtandó olcsó és könnyű hitel, a hon vám és kereskedési ügyei, bányatörvénykönyv, egyesületek és társulatok iránti intézkedések tárgyában, — melyek ily rendben történt elszámlálása által azonban a jelenlevő conservativok sem az előlegesség sorozatára nézve itt határozott véleményt kifejezni, sem pedig pártjokat más, akár az országgyülési elemek rendezésébe vágó, akár egyéb szükséges javításokat illethető intézkedések szorgalmazásától elzárni nem kivánják; — hogy mind ezeknek, mik itt említve valának, tekintetében semminemű törvényes előlépések sem jöhetnek létre, ha felebb, kiindulási pont gyanánt említett elvek nem fognak túlsúlyra vergődni azoknak többségénél, kik a törvényhozásra akár közvetve, akár közvetlen befolynak; nem jöhetnek pedig létre, és igy okvetetlen tespedésnek kell következni azért, mert a kormány sokkal erősebb, igazságosabb és conservativabb, semhogy alúlról jövő és az itt elmondott fő elvekkel ellenkező javaslatoknak engedi volna kényszerűlve; sokkal bölcsebb és előrelátóbb, semhogy ily javaslatokat önmaga tenni képes lehetne; de sokkal törvényszerűbb és loyálisabb egyszer-

1847. smind, semhogy önjavaslatait máskép mint alkotmányos úton, irányelveivel összevágó többség segélyével akarná keresztűlvinni.

„12. Midőn a jelenlevő conservativok felebbi átalános meggyőződéseiket kimondják, befejezésűl nem mulaszthatják el azon biztos reményeiket is kifejezni, miszerint az illető kormányférfiak által, midőn már a cselekvés percze jelen leend, a végből a conservativ párt a kormány üdvös szándékai mellett annál sükeresebben működhessék, czélbavett országgyülési feladások részleteiről bővebb értesítésekben fog részesíttetni, mely végre hatályos közremunkálásukat az üdvös szándék megtestesítésében, a felebbi elvek alapján, hazafiúi készséggel ezennel újra is megajánlják."

A fő elvek ekként meg lévén állapítva, a pártorganisátió részleteire nézve még egynémely más pontok is meghatároztattak. Különösen, az összejövetelek ideje márczius, június, augusztus és november hónapokra, a pesti országos vásár második hetének első napjára tűzetett ki. Továbbá végeztetett, hogy minden ily pártgyülés a maga kebeléből nyolcz vagy tíz, Budapesten s vidékén lakó elvbarátot, azaz, egy központi bizottmányt válaszszon, mely a jövő tanácskozmányig a közdolgok állapotát s fejlődését különös figyelemmel kisérve, a megyékben országszerte lakó többi conservativokkal szükség esetén levelezésbe is bocsátkozva, a conservativ ügy gyarapodására s erősítésére ügyeljen. Ezen választmány bizatott meg azzal is hogy, a programm utólsó pontja szerint, a kormánynyal magát érintkezésbe tegye, s az említett viszonyokra nézve magának közvetlen tudomást szerezvén, a következő gyülést azokról szinte értesítse. Végre e választmány tagjaiúl következők neveztettek ki: gr. Dessewffy Emil, gr. Keglevich Gábor, Fogarassy Mihály, czímzetes püspök, Lipthay Sándor, Luka Sándor, ifjabb Majláth György, Somsich Pál, gr. Széchen Antal és b. Vaj Miklós.

De ezen nyilván bevallott dolgokon kivűl mind ezen, mind a többi, ehhez hasonló, gyüléseken a tanácskozások még egyebekről is folytak, mik, bár a párt hivatalos levelezéseiben említve nincsenek, a párt egyes tagjai által mégis hamar köz tudomásra jutottak. E tárgyak azon módok s eszközök körűl forogtak, melyek által a párt magának s a kormánynak a jövő országgyülésen többséget biztosítani reménylett s törekedett. E tárgyra nézve legjelentékenyebb a gyülésnek ama végzése, mely szerint a főispánok s az administrátorok a párt középponti bizottmányának megyéik állapotáról időnként jelentést teendenek: e bizottmányban fogna aztán meghatároztatni, melyik megyében ki választassék országgyülési követté, ki alispánná; s az ekként meghatározandó választásokra pedig az egész párt összes erővel fogja gyakorolni befolyását. Tanácskozás közben e fontos kérdés felett Marczibányi, trencsényi főispán, egykoron ellenzéki tag, volt egyedűl, ki az indítványnak ellene mondott, azt a megyéknek önkörükbeni szabad mozgása tekintetében veszedelmesnek állítván. De a végzés meghozatott, s világosan kimondatott, hogy a párt a megyei végzésekbe, követ s tisztválasztásokba közös, országos erővel, előre kiszámított, összevágó közremunkálással fog ezután befolyni. A párt e törekvés által mintegy klubb-színezetet öltött magára, s a lélekvásárlást, a vesztegetést és a különben annyira kárhoztatott korteskedést nagyban kezdé gyakorlani. 1847.

Kétségtelenűl ezen gyűlésekben terveztetett s alapittatott meg azon tulajdonképeni klubb is, mely Pesten, Gyülde czím alatt keletkezett, mintegy ellensúlyozására a már régebben fenálló ellenzéki Körnek. De ezt az új vetélytárs sem tagjai számára, sem tevékenységére, sem népszerűségére nézve nem volt képes megközelíteni.

A programmból két dolog merűl fel egyebek közt, melyek kiváltképen magokra vonják a figyelmet. Nem a programm által hozattak ugyan először köztudomásra, mert

1847. mióta Apponyi lett kanczellárrá, a kormánypárti lapok által sokszor emlegettettek; de ily nyíltan s határozottan, ily, majdnem hivatalos alakban eddigelé még be nem vallattak. Ezeknek egyike az: hogy a kormány haladni, s a reformok, az átalakulás élére lépni szándékozik; másika pedig: hogy a conservativ párt a jelen kormánynyal teljesen azonosúl, annak minden terveit és szándokait előségíteni igéri, tulajdonkép kormánypárttá válik, s a kormánynak az országgyülésre többséget szerezni ügyekszik.

A kormány, a programm szerint, a nemzetiség és alkotmányosság alapján akart haladni s vezetni a reformot. De, ha valóban oly alkotmányos szellemű volt a kormány, — miért találkozott annyi ellenszenvvel, oly heves ellenzéssel?

Akart-e a kormány alkotmányos úton haladni?

Ha a conservativokat hallgatjuk: képzelni sem lehet törvényesebb, alkotmányosabb, loyálisabb kormányt annál, melynek e párt a maga közremunkálását minden megszorítás nélkül felajánlja. S ez igen természetes. Hiszen Apponyi az ő pártjok tagja, vezére volt, mielőtt kanczellárrá lett; ő a párt elveit s tanait magával vitte a kormányra; a kormány tehát tulajdonképen e párt kezében létezett, e párt ült a kormányon. Aztán, ha egyedűl Apponyiról értik azt, mit általában a kormányról mondanak, Apponyiról, mennyiben saját elveit követhette s azoktól idegen befolyás által el nem téríttetett: némi részben igazok van; kik őt közelebbről ismerték, egyátaljában nem fogják tagadhatni, hogy benne, a nemzete iránti hűség mellett sok hazafias jó akarat létezett.

Az ellenzék azonban nem egyedűl a kanczellár elveinek s akaratának szempontjából tekintette a viszonyokat; noha más részről Apponyi személyes politikájával sem volt megelégedve. Apponyi mindenek előtt ugy tűnt fel, mint a magyar kormánynak a birodalmi kormány befolyása által kinevezett, s folytonosan e befolyás alatt létező fő hivatalnoka, kinek tán szabadságában áll az egyes igazgatási esz-

közöket, a kitűzött czélra vezető utakat kénye s belátása szerint megválasztani: de a kitűzött czéltól eltérni, a czélt lényegileg megváltoztatni, sem nem szabad, sem nem lehet. Az ellenzék tehát mindenek előtt e birodalmi kormányt, kinek Apponyi e szerint tulajdonképen bizományosa volt, vette figyelembe. 1847.

És vajjon mily színben látta az ellenzék jelenleg e birodalmi kormányt, mint a Magyarországot illető politikának forrását?

A magyar nemzetiséget és alkotmányosságot, melyet háromszáz éven át különféle módok s eszközök által folytonosan ostromlott, jelenleg ugyan már elismerni látszott a birodalmi kormány. A conservativ párt fenhangon hirdette, hogy ama kormány ezen ostrommal mindenkorra felhagyott; és bizonyítványúl idézte fel a magyar nyelvnek teljes diplomatikai méltóságába s jogaiba lett visszahelyezését; bizonyítványúl idézte mind azon újabbkori törvényeket, melyek a magyar nemzetiség és alkotmányosság szilárdítására szolgáltak, s csak a birodalmi kormány megegyeztével alkottathattak meg. Ezen néhány törvény mindazáltal, melyet kedvező körűlmények között inkább az ellenzék szilárdsága csikart ki a bécsi kormánytól, mint ez önként adott, még koránt sem győzhette meg az ellenzéket ama kormány szellemének jobbra változtáról. És különösen, a magyar nyelv ügyét illetőleg, nem halogatta-e a bécsi kormány fél századon keresztűl e nyelvnek diplomatikai polczra emelését? nem oly csekély mértékben engedett-e mindig az egyre megújuló nemzeti követelésnek, hogy mire a nemzet e természeti jogának birtokába visszahelyeztetett, a halogatás közben kifejlett s maga a kormány által is ápolt körűlmények, a nemzetiségi villongások, az engedmény sikerét már kezdetben megsorvasztották s a nemzetet már már azon állapotba helyezték, hogy kénytelen, vagy gyáván feladni saját honában a maga nemzetiségének természetes uralmát; vagy zsarnoknak láttatni a többi, külön ajkú népiségek

1847. iránt? Ime ide jutottunk a magyar nyelvi concessiókkal! Egyebekre nézve pedig mit látunk, ugy mondának az ellenzékiek, ha csak a legközelebbi korszakot, az 1825 utánit vizsgáljuk is? „Látjuk, lőn a felelet, a nép érdekében emelt, bár igen mérsékelt szabad szót börtönnel fenyítve; a követválasztást, az országgyülési salvus conductust megtámadva; az ébredő nemzeti szellem ellenében terrorismust gyakorolva; a határőrvidéket egészen német lábra állítva és az országtól tényleg elszakítva; az indirect adók iránti intézkedést a nemzet kezeiből kicsikarva; a vallási szabadságot örökös kormányi zaklatásokkal nyugtalanítva; a királyi városokat minden törvényhatósági önállásból kivetkeztetve; magát a kir. helytartótanácsot a bécsi német kabinet parancsainak postahivatalává alacsonyítva; látjuk Horvátországban a magyar nemzet elleni forrongást kormány által pártoltatva; s a pártos illyr hőseket a kormánykegyekkel elárasztva, a magyarok alkotmányos szellemű barátait pedig üldöztetve; látjuk ugyanott a tartományi gyülés fenállott rendszerét hatalom-csinynyel megváltoztatva; látjuk megyei rendszerünket, alkotmányosságunk fő garantiáját, a főispáni helyettesek rendszerítésével, önállásában megtámadva; a népnevelés körűli hatalmat a nemzettől eltulajdonítva; a lélekgyilkoló censurát nem csak rendszerbe hozva, sőt a mi mindennél rosszabb, titokban adott, titokban tartott szabályok szerint zsarnokoskodva; látjuk azokat, kik a haladási kérdések megbuktatására erkölcsöt vesztegettek, embervért ontattak, a kormány kegyeivel elhalmozva; látjuk a hazai műipar emelésére irányzott nemzeti törekvést mégbénítva, ellenben a német kincstári dohánymonopolium behozatalára lépéseket téve; Magyarország érdekeit Ausztria vélt érdekeinek mindenben alárendelve; szóval, látjuk az ország territoriális épségét, az alkotmányt, a nemzetiséget, az ország önállását, a törvényhozó hatalmat, a törvényszerűleg constituált kormányszéket, a megyéket, a városokat, az ország egész jogszerű állását meg-

sértve, megtámadva, anyagi jobblétünket pedig nem csak elő nem mozdítva, sőt inkább fejlődésében mesterségêsen feltartóztatva; s hogy a közel jövendőnek még reménye is el legyen véve, a kormányhatalomra épen azon fractiót emelve, mely a legutóbbi országgyülésen magokat a közvéleménynyel találkozó kir. előterjesztéseket is megbuktatá s a leglényegesebb átalakulási kérdéseket a fejedelemmel még csak tárgyalásba menni sem engedé; s ezen, nemzettel s kir. szándékkal daczolás jutalmául, a kormányrudnak kezébe adását nyeré. — És e folytonos sérvek historiáján sárga-fekete fonálként mindenütt ama tisztán kifejezett irány vonúl keresztűl: Magyarországot mind szellemileg, mind anyagilag Ausztria s az ausztriai kormány által absorbeálni; érdekeinket Ausztria érdekeinek alárendelni, s hazánk önálló egyéniségét elsorvasztva, a kormányhatalmat egy részről mindinkább az ausztriai kabinetben központositani, más részről mennél korlátlanabbá tágitani, s ezt biztosító institutióinkat mindinkább hatástalanokká tenni, mert ezek az absolutismushoz szokott osztrák-cseh kormánynak természetesen kellemetlenek.“ 1847.

Igy érzett, s igy nyilatkozott az ellenzék, valamikor azt szabadon tehette, a kormány szelleméről, törekvéseiről. És ha tán kissé erős színekkel van is ábrázolva a kép: ki fogja tagadhatni a felhordott tények valóságát? Nem igazolta-e maga Metternich herczeg is a boldogúlt nádorhoz 1844-ben intézett s fentebb közlött levelében a cseh-osztrák kényuralmi szellemi kormányférfiaknak, örökös harczát a magyar alkotmányosság ellen, — mely harcz századokon át megkövűlt rendszerré válván, a magyar kormányférfiaknak, ha bár a legszentebb akaratot vitték is magukkal, mint példáúl Reviczky, hivatalukba, minden tetterejét megzsibbasztotta?

Vagy tán Metternichnek foganatba vett terve óta változott meg ezen, a magyar alkotmányosságot az osztrák absolutismusba felolvasztani törekedő rendszer? A con-

1847. servativok ugyan azt állították, részök hitte is talán; de fájdalom, az administrátori rendszer, a horvátországi hatalomcsíny, — mely mind a kettő a kisebb félt emelte a kormányra s ennek aztán mesterségesen törekedett többséget csinálni, — a dohánymonopolium behozására tett lépések, a szabad egyesülési jogot korlátozó s más hasonló kormányszabályok, s maga a kormánynak párttá alakulása s minden áron törekvése ismeretlen czélokra többséget szerezni, az ellenkezőről győzték meg az ellenzéket. És meggyőzték arról is, miképen mind addig, mig e hagyományos rendszeren, a magyar alkotmányosságnak teljes kifejtése által gyökeres orvoslat nem történik akkép, hogy az osztrák kormány befolyása a magyar ügyekre teljesen megszűnjék, még a legkitűnőbb hazafinak kanczellárrá neveztetése által sem lenne segítve; mert vagy megbuknék rövid idő múlva, vagy tettereje zsibbasztatnék meg a rendszer által.

Vagy talán az adott most biztosítékot az alkotmányosságnak ezen absolut szellemű bécsi rendszer ellen, hogy az egész conservativ párt igérte támogatni Apponyi kormányát s azzal magát az életben tényleg s valósággal azonosította? Sőt épen ez adott okot az ellenzéknek a legmélyebb aggodalomra; ez rontotta meg a bizodalmat, melyet különben Apponyi hazafisága ébreszthetett volna. A conservativ párt, daczára mind ama felhordott legújabb törvény s alkotmánysértéseknek, e kormányt, melylyel magát azonosúltnak nyilatkoztatá, „alkotmányos és törvényes úton haladó kormánynak" hirdette; míg ellenben az ellenzék oly módon vélekedett, hogy tán még soha sem volt magyar kormány, mely ama hagyományos, megkövült bécsi rendszernek — akarva vagy akaratlanúl — annyira kezére játszott volna, mint épen Apponyi kormánya.

„Máskor — igy vélekedék az ellenzék — a kormányok nem igyekeztek színleni, alkotmány-ellenes irányaik mellett, alkotmányos látszatot, hanem megtámadták a nem-

zet jogait nyílt, egyenes úton; s igy legalább ellenzésre hívták fel a nemzetet, és az ellenzés folytán, némi véletlen közbejöttével a veszély elháríttatott, vagy legalább a következések enyhíttettek. Most ellenben a kormány a nemesség elkorhadt részét, a hiúkat, az önzőket, a kegy-, czím-, kitűntetés-, hivatalvadászókat, a megvásárolható lelkűeket, a szegénységet tűrni nem tudókat, a gyávákat táborba gyűjté, párttá alakította; és ez által hirdetteti, hogy mindenben alkotmányos, törvényes úton jár; s ennek emeltyűjével feszíti ki alkotmányos állásukból minden institutióinkat, melyek ama veszélyes bécsi rendszert ezer viszontagságok között, legalább annyira ellensúlyozták, hogy „él magyar még" s ha magához hű maradna, a hazát megmenthetné. Most erkölcstelen rugók tétettek mozgásba; a nép még semmi — caput mortuum —, az arisztokratia pedig, kevés kivétellel, mint Jugurtha Rómáról mondá, csak vevőre vár. A dolog annyira ment, hogy a conservativokhoz tartozni annyit tesz, mint kiváltsággal birni minden visszaélésre. Voltak esetek, midőn megyei közadószedők több ezrekig megcsonkították a hűségökre bizott közadótárt, — például Bácsban, Temesben stb. —; s nem lehete őket megbüntetni, mert conservativok, s a megye többsége is conservativ, és pártkérdést csinál védelmökből. Általában azon megyék, melyekben a kormánypárt mindenható, adóügy, közmunkák, igazságszolgáltatás, választások s az egész közigazgatási eljárás körében a legbotrányosabb hanyagság, visszaélés, sőt világos törvénysértések képét mutatják; mert minden, még az igazságszolgáltatás is, a párt s tagjainak érdeke szerint intéztetik; és ez oly annyira minden tartózkodás nélkül, hogy midőn a conservativ párt mart. 15-kén Budán második conferentiájában arról tanakodnék, miként biztositson pártjának az országgyülésre többséget, egy főispán nyiltan kimondaná, mikép zsebökbe kell nyúlniok a főispánoknak és voksokat vásárolniok s a választásokat pénzzel vezetniök; mit ő 1847.

1847. tenni ajánlkozott is, kérkedve dicsekedvén, hogy három megyének követsége van zsebében!"

Reformokat, melyek a nemzetiség s alkotmányosság szilárdítására s kifejtésére szolgáltak volna, ezeknél fogva teljességgel nem várt az ellenzék a minden áron többségre vergődni törekvő conservativ párttól, mely az ellenzéki jelszókat csak azért látszék eltulajdonítani s függeszteni zászlajára, hogy az ellenzék tudatlanabb, felületesb részét magához csábítsa. Az irányelvek, melyekből a conservativ párt kiindúlt, annyira különböztek a független hazafiakétól, hogy épen ezeknél fogva láttak ezek az új kormánytörekvésekben veszélyt s nagyobb veszélyt, mint bár mikor a múlt korban.

Különbség a két párt irányelvei közt.

A különbség a két párt irányelvei közt főleg abban létezett, hogy a conservativok nem az alkotmány, hanem a kormányhatalom szilárdítását czélozták; míg az ellenzék ezt már is túlsúlyúnak tartván, egyedül az alkotmányosságot kivánta erősbíteni: — és létezett abban, hogy a kormánypárt haladási szándokai csak némely egyes részletekre terjedtek s nem fogták át az egész nemzeti életet, mint az ellenzéki partéi. A conservativok nem hitték, hogy az anyagi fejlődés összefér a szabadsággal: míg tehát amazt előmozdítani saját érdekeiknél fogva is hasznosnak tekinték, emezt lehetőleg korlátolni kivánták; némi anyagi jobblét mellett erős kormányt sürgettek. Az ellenzék viszont fennen hirdette, hogy az anyagi s más egyes viszonyok lehető legnagyobb kifejlődése jól összefér a lehető legnagyobb szabadsággal, s csak az szükséges, hogy a szabadság formái az anyagi érdekek fejlődése szerint módosíttassanak; s azért haladást, reformot sürgetett mind az egyes viszonyokra, mind az alkotmányos szerkezetre nézve.

„Magyarország mindenben hátra van, — igy szóltak a kormánypárt organumai — fejtsük ki azt tehát minden tekintetben. Közigazgatásunk rendetlen: hozzunk bele több rendet. Törvénykezésünk hiányos: javítsuk e hiányokat.

Iparunk fejletlen: fejtsük ki azt. Nincs kereskedésünk: segítsük elő ébredését. Közlekedési eszközeink csaknem közlekedési akadályokká váltak; mert hol út nincs, s a szekér gyepen járhat, könnyebben halad: teremtsünk tehát újakat. Fejtsük ki anyagi érdekeinket mennyire csak lehet, s pedig a szellemiek előtt: az anyagi kifejlés majd elősegítendi a szellemit is. Mozdítsunk, változtassunk mindent, ha ugy tetszik: csak alkotmányunkat hagyjuk békével; a magyarnak nem lehet a mostaninál jobb alkotmánya. Szabadságunknak a megyerendszernél, melylyel birunk, csak kissé nagyobb rendet hozzunk belé, egyéb biztosítékai nem is képzelhetők: ki felelősségről szól, ki más alkotmányos nemzetek példáját akarná követni, az veszélyes politikai kisérletek viszketegétől túlságokra ösztönöztetik, az nem fogta fel kellőleg helyzetünket. Jobb viszonyról a birodalommal, mint jelenleg van, álmodnunk sem lehet, s minden törekvés annak megváltoztatására felette veszélyes.“ 1847.

Igy s ily formán szólának a conservativok. Kivánták, hogy a fának minden ágai növekedjenek, csak a törzsök, melyen az ágak függenek, maradjon mozdulatlan; kivánták, hogy a nemzetnek minden viszonyai fejlődjenek, csak alkotmánya maradjon a régi. Mintha lehetne csak képzelni is haladást bármily téren az alkotmányos állás pangása mellett! „Jól van, — válaszolák erre az ellenzékiek — engedjük meg, hogy hazánk kifejtése lehetséges akkor is, ha alkotmányunk jelen helyzetében marad, ha a birodalommali viszonyaink nem változnak. Engedjük meg, hogy közigazgatásunkba több rendet hozhatunk be a nélkül, hogy annak rendszerét változtatnók; hogy törvénykezésünk hiányai megszűnnek, bár törvényszékeink a réginél maradnak; hogy iparunk s kereskedelmünk kifejlődhetik a nélkül, hogy az iparosnak, kereskedőnek a törvényhozásra befolyás engedtetnék, s a nélkül, hogy a törvényhozás maga is befolyjon a vámok szabályozásába, hanem azt továbbra is a birodalmi kormány önkényére bízza. Engedjük meg, hogy jó

1847. közlekedési eszközök s a nemesség adómentessége megférnek egymás mellett. Engedjük meg mindezt, mi kétségen kivűl több, mint mit a conservativok magok hisznek: vajjon az ily módon kifejlett nemzet be fogja-e érni a jelen alkotmánynyal, feltéve mindig, hogy abba aránylagos változások nem tétettek? Ha számtalan új érdek támadott, mely jelen alkotmányos formáink által szorongatva érzi magát; ha viszonyokat idéztünk elő, melyekre nézve jelen alkotmányos garantiáink biztosságot nem nyujtanak; ha az ipar és kereskedés kifejlése által oda jutánk, hogy a nemzet valóságos ereje az alkotmány sánczain kivűl áll, — mit várhatunk akkor? Nem egyenesen forradalomba vagy absolutismusra vezetnék-e a ti irányelveitek a nemzetet? Nem azért vesztek-e el a középkor majdnem minden alkotmányos institutiói, mivel a szabadság formáit a változó anyagi érdekek s viszonyok fejleményei szerint nem módosították?"

A kormánypárt a programmban s másutt is, a maga organumaiban mindig csak az erős kormány szükségéről, a birodalommali kapcsolatnak, mit egyébiránt megszakasztani senki sem szándékozott, szilárdításáról beszélt; de arról soha említést sem tőn, hogy szükséges volna már valahára ezen határozatlan kapcsolati viszonyokat pontosabban körűlírni. Pedig már Széchenyi István is rég helyesen mondá, mikép minden bajaink kútfeje az, hogy hazánk s az örökös tartományok közt létező viszonyok tisztán meghatározva s rendezve nincsenek. Még maga Metternich is az innen támadt harczot, mely az absolutismussal saturált cseh-német és alkotmányos magyar elemek közt folyt, mondja hátramaradásunk legfőbb okának.

A birodalommali viszonyaink szigorúbb meghatározása nélkül minden afféle törvényhozási s megyeigazgatási egyes reform, minőket a conservativok emlegettek, csak a birodalmi miniszterium különben is túlsúlyú, káros befolyásának növesztésére hajtotta volna a vizet. És ez az oka, miérthogy az ellenzék, ha nem kételkedett is különben

Apponyi kanczellár jó akaratában: elveit, politikáját a haza 1847.
alkotmányosságának jövőjére nézve sokkal veszélyesebbeknek látta, semhogy minden áron ne ügyekezett volna gátot vetni az általa czélzott országgyülési többségre vergődésnek. Meg volt győződve, hogy a rendezés, ezen elvek szerint keresztűl vive, mindigre vagy legalább igen hosszú időre elzárja utját az alkotmány szabad fejlődésének; meg volt győződve hogy, ha a kormány jelenleg többségre juthat, oly törvények fognak alkottatni, melyek egyes hiányokat s hibákat tán fedezni, javítani fognak; de egyszersmind a szabadságot is keskenyebb korlátok közé szorítják, s a haza törvényes önállását s kormányzati függetlenségét a birodalmi kormány alkotmányellenes befolyásának még inkább alája vetik. Megengedjük, ugy mondák, hogy Apponyi a maga pártjával csak rendezni, erősebb kormányt alkotni szándékozik; de ki állhat jót, hogy az általa czélzott törvényeket a bécsi kormány majd ki nem zsákmányólja? hogy ép e törvények nyomán s horderejénél fogva, nem fogja lassanként egészen megerőtleníteni a rendezett megyei hatóságokat, alkotmányunknak ezen egyetlen tényleges, hatékony biztosítékát? Ki állhat jót, hogy a törvényhozást, ha most többséget nyerne, akként nem rendezi, mikép az csak árnyékká, csak a kormány indítványait s kifejezett akaratát törvénybe jegyző, élet s akarat nélküli testületté váljék? A történelem háromszáz éves lapjai minden esetre igazolják e gyanút a bécsi kormány ellen, mely proteusi változatokban hol erőszak, hol hízelgés és lassú elaltatás, vagy a nemzeti jóllét előmozdításának álarcza alatt tett indítványok, színlett jó szándék által annyiszor megkisértette elfojtani, eltemetni a nemzeti önállóságot s alkotmányos életet. És jelenleg is a czél melyre, s a terv, mely szerint Apponyi a maga pártjával működik, nem épen e birodalmi miniszterium műve-e? És mi kezeskedik, hogy nem csel, nem tőr-e ezen terv is az alkotmányosság szellemének s intézeteinek lebilincselésére?

1847. És végűl, volt-e valóban s igazi szándoka haladni a kormánypártnak? A programmban, igaz, elősorolva áll néhány haladási kérdés; de nem czáfolta-e meg a kormánypárt maga e programmi igéreteket tettek által, midőn a megyékben egynémely kérdést, mely minden haladásnak alapja, csupa pártczélokból megbuktatott? De még magok azon kérdések is, melyeket a programmban felvéve olvasunk, oly gyanúba ejtették e pártot, mintha nem a nemzet alkotmányos életének kifejlesztésére, hanem a kormányhatalom tágitására; nem a szabadság és közjóllét gyarapítására, hanem a privilegium erősbítésére s egyedűl a szabadságot korlátozó rendnek növesztésére irányzó reformokat akarna létrehozni. Igy például fölvették a véleményszabadság biztositását a köztanácskozásokban; mert ezen biztosítás módjai közt azon lehetség is foglaltatik, hogy a nyilvánosság megszoríttassék, a hallgatóság kiűzessék. Kitűzték az úrbéri viszonyok kiegyenlítésének könnyítését; de a patrimoniális hatóság eltörlését nem említették, mert ez a nemesi privilegiumot csonkítaná. Kitűzték a büntető törvénykönyvet; mert ez oly törvény alkotását is lehetségessé tette, mely a szabadságot korlátozza, a kormány és arisztokratia ellen emelt szót büntetéssel sujtja. Fölvették a programmban a megyei igazgatás javítását; mert az e végre alkotandó törvény a kormány hatalmát a municipiumokban növesztheté, a megyei élet szabad mozgását békókba verheté. Kitűzték a kir. városok országgyülési szavazatát s belszerkezeti hiányaik javítását; mert ezen már annyiszor megvitatott kérdést oly irányban is el lehetett intézni, hogy az új rendezés az absolutismust s a privilegiumok roskadozó épűletét erősbítse. Fölvették a vám- és kereskedési ügyet, a bányatörvénykönyvet; mert ezen tárgyakban oly törvények alkotása is lehető volt, melyek a bécsi kormánynak azokra eddig törvény- s alkotmány-ellenesen gyakorlott befolyását törvényesítsék. Kitűzték végre az egyesületek és társulatok iránti intézkedést; mert ezen intézkedés ugy is

történhetett, hogy az egyesülési jog korlátoltassék, a hatalom kényétől tétessék függésbe. Szóval kitűzték azon kérdéseket, melyeknek elintézését a hatalomnak gyarapitására, a privilegiumnak erősbitésére is lehetett irányozni. Azonban a jogegyenlőségről a nép nagy tömegével, a tökéletes népképviseletről, a törvény előtti egyenlőségről egy szó sem foglaltatik a programmban. Legfelötlőbb volt pedig hogy, bár az ország anyagi szükségeinek fedezése megemlíttetett, mégis a nemesség lemondása az igazolhatlan adómentességről, a közteherviselés elve, mit méltán minden anyagi és szellemi haladás alapjának kellett tekinteni, mi körülményeink közt a legégetőbb kérdések egyike volt, soha és sehol nem mondatott ki általok világosan. Sőt voltak a conservativok közt többen, kik a közös adónak a nemességre kiterjesztését nyílt kérdésnek nyilatkoztatták; mit az ellenzék nem tudott egyébre magyarázni, mint, hogy a kormánypárt csak azért nem határozott a közös adózás kérdése felett, hogy az adómentesség koldus privilegiumával a megyei tiszt- s követválasztások alkalmakor az alnemesség tudatlan tömegében majd korteskedést űzhessen s magának többséget szerezhessen, a „nem adózunk" jelszót az ellenzék megbuktatására fegyverül használhassa. 1847.

Az ellenzéki irányelvek.

És ezen conservativ irányzatok, bevallott és titkos czélok, ezen többségvadászati törekvések mellett miként állottak, mit czéloztak az ellenzéki irányelvek? Az ellenzék, miként organumainak mindennapi nyilatkozataiból kivilágilik, mind az egyes viszonyok, mind az egész alkotmányos szerkezetre nézve nyíltan, határozottan, minden tétova nélkül a haladás terére kivánt lépni a jövő országgyülésen.

E haladásnak szerintök ki kelle terjedni az egész nemzeti életre, az anyagi érdekeken kivűl át kelle fognia a nemzet egész köz- és magánjogát, az ország állását a kormány irányában és a polgárok viszonyait egymás között. Szerintök a reform e két párhuzamos iránya elválhatatlan kapcsolatban állott egymással. Meg voltak győ-

1847. ződve, hogy a mely nemzetnél a polgárok egymás közti viszonyai nem az igazság alapján rendeztettek el, az sem saját kormánya, sem más nemzetek irányában nem fog méltó állást elfoglalhatni; valamint más részről a polgárok egymás iránti viszonyait is csak ott lehet czélszerűen elrendezni, hol a kormány s nemzet közti viszonyok a lehetőségig tisztába hozattak.

Alkotmányos tekintetben minden bajaink onnan eredvén, hogy hazánk s az absolut hatalommal kormányzott örökös tartományok között létező viszonyok kellőleg meghatározva nem voltak: mindenek előtt tehát ezeket kivánta meghatározni az ellenzék; s aztán azon intézkedéshez alkalmazni közéletünket. Nem elszakadás, nem azon kapcsolatnak, melyben hazánk a pragmatica sanctio erejénél fogva a birodalommal állott, megszüntetése vagy csak gyöngítése is, — miről egynémely túlbuzgó vagy macchiavelli szellemű kormánypárti szerette gyanúsítani az ellenzéket; hanem ezen kapcsolatnak s abból eredt viszonyoknak részletes, pontos, világos meghatározása volt az ellenzék czélzata. És e tekintetben tisztán lebegett szemei előtt a legközelebbi jövőben teendő. „Alkotmányos nemzetnek neveztetünk — igy szólott az ellenzék —; élő és számtalan királyi esküvel erősített törvények e nemzetnek teljes függetlenséget s önállóságot biztosítanak; és valamint a kapocs mely, míg uralkodó házunk él, e hazát az örökös tartományokkal egybefűzi, feloldhatatlan: ugy a nemzet belső dolgaiban teljes függetlensége az örökös tartományok kormányától ugyanazon törvények ótalma alatt áll. Ki kell tehát vívnunk alkotmányosságunk következéseit, hogy a törvények, melyeknek betűit eleink és mi is oly féltékenyen oltalmaztuk, életbe lépjenek. Ez csak ugy történhetik, ha kormányunkra nézve a felelősség elve gyakorlatba vétetik. Jelen kormányunk kimondá meggyőződését, hogy többség nélkül czélszerűen kormányozni nem lehet: kövessük az intést, s rendezzük el dolgainkat ugy, hogy a haza mindig csak a

többség szellemében kormányoztathassék. Az alkotmányos 1847.
nemzetek sorába tulajdonkép csak akkor tartozandunk, ha, valamint független törvényhozással birunk, ugy kormányunk is minden külső befolyástól független, parlamentáris kormány leend."

A polgárok egymás közti viszonyainak tekintetében a haladás fő elveit következőleg fejezték ki az ellenzék organumai: „Az anyag, melyből szabad országok épűlnek, nem egy kiváltságos osztály, hanem csak egy nemzet lehet. Terméketlenűl száradnak el az új kor politikai institutiói, ha a társaság szerkezete ellentétben áll ezen institutiókkal. A polgárok egymás közti viszonyainak igazságos alapokra fektetése nélkül anemzet még a parlamentáris kormányt sem létesítheti s bírhatja valósággal, alkotmányos lételét sem tarthatja fenn huzamosan: a reformok czélja tehát e tekintetben csak a tökéletes jog- és teheregyenlőség — aránylag kiterjesztve minden polgárra — lehet talpköve, szükséges feltétele minden alkotmányos életnek."

Az irányelvek ily nagy, ily lényeges különbsége mellett s oly időben, midőn a kormánypárt minden eszközt mozgásba tett, hogy a maga terveinek a közelgő országgyülésen keresztülvitelére szükséges többséget megszerezze, nem csoda ha az ellenzék is nagyobb buzgalmat fejtett ki, több hévvel működött a kormánytervek meghiúsítására, mint bármikor a múlt időkben. Azonban, nem egyedűl az eddig elszámlált okokból nyilatkozott jelenleg oly heves ellenzék a kormány élén álló kanczellár ellen; volt még egy más nemű ok is, mely a pártok természete szerint tán minden egyébnél nagyobb ösztönt adott az ellenzéknek a kitartó, erélyes működésre.

Kanczellárokká eddigelé a hivatal ranglépcsőzetén megőszűlt, bureaukratiai érdemekben gazdag kormányférfiak szoktak volt kineveztetni. Apponyi ellenben fiatal korában, hosszas szolgálat, különösebb hivatali érdem nélkül, egy alárendelt tábla bárói székből egyszerre neveztetett ki

1847. kanczellárrá; és kineveztetett a régi tekintélyek, annyi élemedett, főbb hivatalnokok mellőztével, magának az első alkanczellárnak átugrásával, a tiszti hierarchia hagyományos szabályai ellenére; kineveztetett egyedűl országgyülési szónoklata s a fiatal conservativ párt vezérlete miatt; miként kineveztetett volna, ha még életben van, a párt elébbi vezére, gróf Dessewffy Aurél.

Ez nagy eltérés volt a régi szabálytól, szokatlan hódolat a parlamenti rendszer iránt, mely azt tanúsítá, hogy már ennek befolyása egyedűl is, minden hivatalos érdem nélkül, képes emberét a kormány élére vezetni. Első győzedelme volt ez a parlamentarismusnak a bureaukratismus felett. A pártok éles ösztönnel birnak, ilyféle változásokat érdekeik előmozdítására kizsákmányolni. S igy tőn most az ellenzéki párt is, melynek e kinevezés kilátást nyitott parlamentáris befolyás, túlsúlyú többség által egykor szinte kormányra juthatni. Nem csak Apponyi kanczellár s pártja nyilván kijelentette, hanem maga Metternich is elismerte, hogy többség nélkül czélszerűleg kormányozni lehetetlen; innen a kormánypártnak ama törekvése, minden áron többségre vergődni: és ha a jelen kormánypárt megfeszített törekvése sem juthat ily többségre, hanem ez folyton az ellenzéki párté maradand: nem az következett-e ebből, hogy tehát a kormánynak is e párt kezébe kellend végtére jutnia? Ki fog csodálkozni, ha ennek következtében az ellenzék egyenesen jelszaváúl tűzte ki, Apponyit megbuktatni, s a kabinetnek újra és ismét bebizonyítani, hogy Magyarországon a conservativ irány, bár mennyire elsajátítja is magának az ellenzék jelszavait, bár mennyire utánozza is terveiben az ellenzéket, állandóan kisebbségre van kárhoztatva, s biztos többséggel, minőre a kormánynak van szüksége, csak a szabadelvű irány dicsekedhetik: tehát csak ez ülhet, az alkotmányosság követelései szerint, a kormányra?

Az ellenzék összejövetelei. És ennek következtében történt, hogy az ellenzék, látván, mikép a kormány a maga támogatására pártot alakít,

mely rendszeres gyüléseket tart, magát clubbá képezi, a többségszerzés végett minden eszközt mozgásba tesz, lélekvásárlást űz, a korteskedést nagyban alakítja, s még a haladás legégetőbb szükségű kérdését, a közteherviselés, a közös adózás kérdését is eszközül használja fel többségszerzésre: szinte szükségesnek tartá szétnézni az eszközök sorában, melyek pártjának szellemi egységét megszilárdítsák. 1847.

Legalkalmasabbnak látszott e végre az, mit a conservativok már foganatba vettek volt: Pesten az országos vásárok alkalmával, midőn a hazafiak, magán foglalkodásaik végett, az ország minden vidékéről különben is összegyűlnek, barátságos összejövetelekben értekezni, a párt irányát, teendőinek sorozatát, működéseit pontosabban meghatározni. Az 1846-ki június óta ily összejöveteleket minden pesti vásár idején tartott az ellenzék. És ezen értekezletek eredményei valának ama fentebb közlött irányelvek. Ezen irányelvekre nézve közös volt az ellenzék tagjainak értelme. Ezek folytán mindjárt az első összejövetelben egy szívvel-lélekkel különösen azon meggyőződés nyilvánúlt: hogy e hon jövendője csak ugy biztosítható; szabadsága, alkotmányossága s anyagi virágzása csak ugy fejthető ki, s magának a nemességnek politikai élete is csak ugy menthető meg: ha a hon különböző osztályainak érdeke egyesíttetik.

Ezen érdekegyesítésnek eddigelé legnagyobb akadálya volt a nemesség adómentessége, s azon nagy igazságtalanság, minél fogva a nemesség a nép köz terheiben nem osztozik. Ennek elhárítása ismertetett el a teendők alphájának; ez, magában is czél, egyszersmind eszközül szolgálhatott minden egyébre, mi a nemzetnek jó és üdvös. Abban volt tehát a köz megállapodás, hogy minden alkotmányos föltételek és biztosítékok mellett az álladalom el nem látott szükségeinek fedezéséről gondoskodni, igen is, szükséges, s az ellenzék tagjai e gondoskodást feladatuknak ismerik; de mindennél szükségesebb: a nép közterheiben megosztozni. Amaz, jobblét kérdése; ez, lét kérdése a

1847. hazára, lét kérdése különösen a nemességre nézve, melyet, minthogy a törvényhozás egyik felét sajátképen még csak ő maga alkotja, nem lehet kifeledni a számításból.

Az ellenzék tehát a nép közterheiben való megosztozásra törekvést ismerte el legelső, legszükségesebb teendőjének. Ennek, ha a körűlmények ugy kivánnák, kész volt más kérdéseket alárendelni; de ezt semminek. Minthogy azonban reményleni sem lehetett, hogy e czélt már a legközelebbi országgyülésen tökéletesen elérje: kész volt minden előlépést, mely a czélhoz közelebb vezet, a nélkül hogy a jövendő kifejlődést megkötné, elfogadni; sőt a valósítás határainak megyénkénti kitűzésében maga is a körűlményekhez fog alkalmazkodni: de minden köz terheknek közös viselése tűzetett ki vezérirányúl, mely szerint az ellenzék hatni, működni fog.

Az érdekegyesítés második fő akadályának találtattak az urbéri viszonyok. Látták, hogy míg ezek fenállanak, a nép legszámosabb osztálya s a birtokos nemesség között örökös gyűlöletességek magva csirázand a nélkül, hogy a viszonyoknak a birtokos nemesség legalább aránylagos anyagi hasznát vehetné; mert e robotos és dézmás gazdálkodás oly abnormis állapot, melyről nehéz volna megmondani: a földes úrnak avagy a jobbágynak okoz-e több kárt, keserűséget és bosszúságot.

Köz volt tehát az értelem, hogy azon állapot mind nemzetgazdasági szempontból rosz, mind politikai szempontból igen veszélyes a hazára. Köz volt az értelem hogy, miután ezen állapotból státusintézkedés közbejötte nélkül, egyedűl sociális úton kibontakozni csak igen igen lassan s hosszú idő alatt lehetne, mi alatt mind az ország nyugalmára, mind a nemesség kármentesítésére nézve veszélyes körűlmények fejlődhetnének ki: az úrbéri viszonyokból való kibontakozás a földes úr tökéletes kármentesítésével, országos intézkedés közbejöttével, mennél elébb hajtassék végre.

Az érdekegyesítés harmadik fő akadályának ismertetett továbbá az, hogy az alkotmány jótékonyságában csak egy osztály, a nemesség, veszen részt, csak ez van képviselve a törvényhozásban s ennek egész polgári állását kiváltságok, előjogok biztosítják; míg a nemzet legszámosabb osztályai mind e jótétemények s jogokból teljesen ki vannak zárva, kivűl állanak az alkotmány sánczain. Azért oly gyönge ez s volt kitéve eddig is annyi felűlről jövő megtámadásnak, s lenne a jövőben egyiránt felülről s alulról eredhető még nagyobb veszélyeknek. 1847.

Köz volt ennél fogva az értelem, hogy az ellenzéknek oda kell törekednie, miszerint a nemzet minden osztályaira nézve tökéletes jog- s törvényelőtti egyenlőség alapíttassék meg, s a helyhatósági s törvényhozási jogokban az ország nem nemes polgárai is, képviselet alapján, valóságosan részesíttessenek.

A nemzet különféle osztályainak egymás közti viszonyait ekként rendező, érdekeit igy egyesítő ezen fő elvek mellett pedig irányelvűl tűzetett ki : az alkotmányosság minden következéseinek kivívása; különösen az ország önállását s független kormányzatát biztosító 1791-ki 10-dik törvény betűinek valahára leendő megvalósitása.

Hogy az ellenzék ezen irányelvek meghatározásán kivűl a maga eljárásának megszabásáról s a czélra vezető eszközök megválasztásáról is értekezett ezen időnkénti öszszejöveteleiben, fölösleg említeni. A taktika, melyet a conservativ párt a maga czéljainak elérésére használt, ezt az ellenzék részéről is múlhatatlanná tette. Programmot mindazáltal még nem akart kibocsátani az ellenzék. A conservativok taktikája s eljárása következtében ezt számos tekintélyes ellenzéki tag több okoknál fogva nem látta tanácsosnak.

Ugy látszék ugyanis ezen ellenzéki tagoknak, hogy a conservativok párttá alakulásában s programmjok kibocsátásában, a pártczélokon kivűl még bizonyos csel és tőr

1847. rejlik, melylyel az ellenzéket megejteni szándékoznak; mi, ha sikerülne, nem csak magának, hanem, mi több, a hazának és alkotmánynak is nagy ártalmára lehetne az ellenzéki párt.

A kormány — ugy mondák ezen ellenzéki tagok — az administrátori rendszerrel a megyei institutiót akarta kiforgatni sarkaiból; mert látta, hogy míg ezen institutió alkotmányszerű épségében fenáll, az absolutismusnak beolvasztásra törekedő hagyományos politikája czélra nem vezet. A megyei institutiónak, minden gyarlóságai mellett, azon megbecsülhetetlen sajátsága van, hogy megtörhetlen ruganyossággal bir a kormány absolutistikus vágyai ellenében. A megyerendszer a maga passiv ellentállásával és sajátságos inertiájával még a státuscsínyt is, ha olyan valaha ismét megkisértetnék, szintugy meg fogná hiúsítani, miként meghiúsította II. József reformi törekvéseit, és az 1823-ki kényuralmi kisérleteket. A kormány tehát ezen megyei institutiót az administrátori rendszerrel most öngyilkolásra akarta vezetni. A szándék azonban igy sem sikerült. Mert bár ezen administrátori rendszer sok bajt okozott, bár az erkölcsi méregnek egész özönét árasztotta el a nemzet kebelében; de ugy, miként tervezve volt, a csel még sem sikerült: a megyei institutió ismét bebizonyította a maga ruganyosságát. Néhány megye erélyes nyilatkozata s magaviselete megakadályozta, hogy az administrátori rendszer azzá legyen, mivé azt a kormány tenni akarta. A bureaukratikus rendszerezés mindjárt kezdetben elmaradt; és sok egyéb fullánkja is eltört, megtompúlt a kisérletnek.

Ezt látván a kormánynyal tartó conservativok — így okoskodának továbbá az ellenzékiek, — magokat párttá alakították s rendszerezték, azon nyíltan s világosan kimondott czélzattal, hogy személyek s dolgok iránt közös erővel, párti öntudattal s előre kiszámított, összevágó közremunkálással fognak befolyni a megyei végzésekbe, tiszt- és követválasztásokba; mi czélból el is határozták, hogy

az administrátorok s főispánok a párt középponti választmányát a megye állapotáról időnként tudósítsák. Ezen megállapodásukban pedig az volt számításuk hogy, a körűlmények által kényszerítve, az ellenzék is hasonlót teend; minek következtében majd a két pártnak ilynemű működése által a megyéknek önkörükbeni szabad mozgása megbéníttatván, eszközlik azt, mit a kormánynak az administrátori rendszerrel eszközleni nem egészen sikerűlt: a megyei rendszernek az alkotmányosság ezen fő biztosítékának meggyöngülését, alkotmányos állásából kiforgatását. 1847.

Ez volt oka, hogy az ellenzékiek óvakodtak pártjok szervezésében követni a conservativok példáját, s hogy márcziusi, második gyülekezetök alkalmával nyilván kijelentették, miképen „az alkotmányos életnek törvényhatósági végzésekben, követ- s tisztválasztásokban nyilatkozó ágaiba a párttá alakúlt kormány befolyását a megyei rendszer felforgatására irányzott veszélyes törekvésnek tartják.“

De a pártorganisatió, programmkibocsátás még más oknál fogva sem látszék tanácsosnak. A megyék viszonyai oly különbözők voltak, hogy a mely reformot egy megyében már könnyen keresztűl lehetett vinni, azt egy másban, szintoly kiterjedésben, csak megkisérteni sem volt volna tanácsos. Már, ha az ellenzék programmot bocsát ki, ez egységet hoz ugyan a pártba; de könnyen megtörténhetik, hogy a programm egyik vagy másik pontja egy s más megyében harczot támaszt, s a megyét oly térre viszi, mint néhány évvel ezelőtt a szatmári tizenkét pont: a kérdés miatt, mely a harczot felidézte, az egész programm megbukhatik, a legszükségesebb emberek lehetetlenekké lesznek mint, például, Deák Ferenczczel 1843-ban Zalában történt; s így az ellenzék önmaga csökkentené a maga számát és erejét.

A parlamentáris többség nyerésére nézve, a tényező elemek egyedűl kiváltságos elemek lévén, melyeknek nagy része még erősen ragaszkodék a nemesi kiváltságokhoz, a

1847. conservativok, kik a kiváltságokat fentartani akarták, kik a nemesség megadóztatásának világos kimondásától óvakodtak, könnyen bocsáthattak ki programmot, mely nem sérté a privilegiumot. Az ellenzékiek azonban méltán tarthattak hogy, ha ők programmot bocsátanak ki, mely elveiket s irányukat világosan kifejezze, abban az adómentesség s más nemesi kiváltságok eltörlésének elvét is tisztán ki kellvén mondani, a conservativoknak alkalmat nyujtanak felütni a nem-adózás zászlaját s ezzel a magok pártjára csábítani a köznemesség önző, értelmetlen tömegét. Sőt sokan az ellenzékiek közől azt gyanították, hogy épen e csel volt egyik fő czélja a conservativ programm kibocsátásának.

De volt légyen bár miként s bár mennyi igaz az ellenzékiek ezen gyanújában, annyi bizonyos, hogy az ellenzék 1846 folytán s még a következő év felében is óvakodott programmot kiadni. E helyett rendes organumaiban közlött czikkek által nyilvánítá irányelveit s teendőit. Különösen a legfőbb, a köznemesség tekintetében legkényesebb kérdés, a közös teherviselés, fölött nem csak a Pesti Hírlap gyakrabban felszólalt, hanem a Hetilapban Kossuth is újra megkezdette izgatását. A kormánynak azonban gondja volt reá, hogy az ellenzék kezében megtompítsa a sajtó fegyverét. Kossuthtól mind össze is csak két czikk jelenhetett meg, melyeknek egyike hosszú küzdelem után, a censurától megnyirbálva; másika pedig, mint állíták, csak tévedésből, tulajdonkép a censura tudta nélkül, becsempészve, láthatott napvilágot, miért a szerkesztő majdnem tisztének elvesztésével lakolt.

Az ellenzék, a sajtó terén ekként korlátolva lévén elvei, véleményei fejtegetésében, s még inkább a kormánypárt tervei, czélzatai és cselei megvilágításában, e végre más eszközökről gondoskodott. Egyebek közt a pesti „Kör“ mely, egy ideig tartott szakadása után, a körűlmények által ösztönöztetve, ismét egyesűlt, s Teleki László elnöklete

alatt „Ellenzéki Kör“ czímet vőn fel, tette feladatává, a főoárosban pótolni némileg a napi sajtó korlátozottságából eredő hiányokat s tért nyitni a szabad gondolatcserének. A Kör sürűen látogatott teremei azontúl valóságos politikai klubbá váltak, mely mind tagjainak számára, mind tevékenységére nézve hasonlíthatatlanúl meghaladta a conservativ, „Gyülde“ czímű, klubbot. Az Ellenzéki Kör nem elégedett meg a kebelében élő szóval folyt eszmesurlódással; részesíteni akarta abban az ellenzéki pártnak vidéken lakó tagjait is. És így lőn, hogy a társulattól Bajza József megbizást vett egy, a censurai bilincsektől menten, külföldön nyomtatandó, politikai zsebkönyv szerkesztésére, mely aztán, „Ellenőr“ czím alatt, az év nyarán meg is jelent, számos becses politikai s történelmi értekezést nyújtván lapjain az olvasónak. 1847.

Azonban az ellenzéknek mind ezen s hasonló működései daczára mégis veszély fenyegette e párt parlamenti többségét; s nem volt egészen alaptalan a conservativok reménye, kik alig látszának többé kételkedni győzedelmök felől. A múlt év vége felé s a jelen kezdetén több megyében viszály és szakadás fejlett ki az ellenzéki párt soraiban. Itt az administrátorok korteskedései, lélekvásárlásai, mindennemű igéretekkel kisért „capacitátói“, csábítottak többeket hűtlenségre s elpártolásra; amott a conservativok programmja, mely az ellenzék jelszavait ravaszúl elsajátította, vezetett többeket tévutra. Sokan, vagy nem tudván felemelkedni az elvek színvonalára, a különböző irányzatok megitélésére; vagy elkedvetlenedvén az ellenzék eddigi reformtörekvéseinek kevés tényleges eredménye miatt, s most, a kormánypárt agitátióinak láttára, az ellenzék győzedelmén még inkább kétségbeesvén; vagy, végre, megundorodván a közéletben gyökeret vert számos rendetlenségektől, — egészen, vagy féligmeddig a conservativ párthoz csatlakoztak. Amazok megelégedtek azzal, hogy a conservativok is czélul tűzték ki, néhánynak kivételével, azon

1847. egyes reformkérdések keresztűlvitelét, melyekért eddig csak az ellenzék küzdött; emezek, ösztönöztetve ama remény által, hogy a reformokat most a conservativ párt, támogatva a kormánytól, habár tán kissé módosítva is, könnyebben létrehozza, mint az ellenzék, melynek törekvéseit a kormány hihetőleg ismét meghiúsítja, s vonzatva a rendvágytól, — a conservativ pártra sodortattak, mely a kormány nevében rendet és reformot igért.

Ezen okokból származott, hogy némely megyében az ellenzéki párt egész töredékei átmentek a conservativ táborba. Ezen eset fordult elő, például, Hont megyében, hol az ellenzéki párt egy tekintélyesebb tagja, kisérletűl, engesztelő politikát indítványozott, melynek jelszava volna: a gyüléseken, felhagyás a korteskedéssel, kimélése a személyeknek, de elvfeláldozás nélkül; a gyüléseken kivűl, kölcsönös közlekedés, összeolvadás a társasági életben; végre a jövő tiszt- s követválasztáskor, a conservativ pártbeliekkel együtt szolgálhatás. A megyei ellenzék nagyobb fele az indítványt, mint mondá, kisérletűl, elfogadta. Hasztalan küzdött e kisérlet ellen Zsembery, a párt megyei vezére, néhány társaival: kisebbségben maradván saját pártjában, hogy az elvet megmentse, kénytelennek látta magát, ideiglen visszavonúlni a közélettől. Ily forma meghasonlás és szakadások történtek Hevesben, Csongrádban, Szatmárban s még néhány más megyében.

Széchenyi István ezenkori működése.

Az ellenzék e szakadásait nem kevéssé mozdította elő Széchenyi Istvánnak jelenkori magaviselete és működése is. Ő, bár sokat látszott veszteni népszerűségéből, s a középpontban, Budapesten vesztett is oly annyira, hogy miként önmaga szereté mondani, „két pad közt a földön csücsűl“; a vidéken mindazáltal kivált a tiszaszabályozás munkájának sükeres megindítása óta, még egyre nagy tekintélylyel, szava nagy nyomatékkal birt számosaknál. Őt, a „nagy hazafit“, miként egykor Kossuth által is czímezteték, alig tartotta valaki s méltán senki sem tarthatta képesnek

arra, hogy az ország függetlenségének s alkotmányosságának gyöngítésére segédkezet nyujtson a birodalmi kormánynak. Már pedig egy idő óta ő is azon működött, hogy Apponyi kormánya többséget nyerjen. Ő e kormány alatt hivatalt vállalt; holott senki sem kételkedhetett s nem is kételkedett, hogy azt csak honának javáért cselekedte. Ő részt vett a conservativ párt gyülekezeteiben; holott a hivatal nem korlátolta véleménye szabadságát. Sőt, hogy a kormányt az országgyülésen többségre vergődni segítse, s e végre a közvélemény eligazodását könnyítse, az utasításokra pedig lehetőleg befolyjon, egy egész munkával lépett fel ismét a nemzet előtt, melyet „Politikai programmtöredékeknek" czímezett. 1847.

E munka, mely legszenvedélyesebb műve Széchenyinek rhapsodikus rendszertelenségében különösen két czélra van irányozva, melyeknek egyike: tanácsot adni az ellenzéknek, magatartása iránt a közel jövőben; másika: Kossuthot lehetőleg népszerűtleníteni; tőle ki, bár az ellenzék országos vezérének még mindig Batthyáni Lajos, bölcsének Deák Ferencz tartatott, annak agitátora, lelke, zászlótartója volt, az ellenzéknek legalább egy részét elszakasztani.

E második tekintetben, kiméletlenűl bonczolja Kossuthnak nem csak politikáját, hanem politikai jellemét és személyes tulajdonait is; és ha már a „Kelet Népében" is keserűen kifakadt ellene: e Programmtöredékekben valósággal epébe mártott tollal s a szenvedély csaknem lázas hevével gáncsolja őt, különösen azon iránya miatt melyet, a közös teherviselés kérdésében, a Hetilapban közlött czikkei által nyilvánított. Mellőzve a személyeskedések ezen özönét, csak egy helyét idézzük e könyvnek, mely, a közel jövendő eseményeire nézve jóslatszerű tartalma miatt, különösen megérdemli a figyelmet. A „Politikai Programm-Töredékek".

„A honnak álladalma — így jövendöl a gróf — megrendűl, és a legmélyebbre ható hazafiak, midőn kínosan fog vérzeni szivök annak elgondoltán, mennyire vihette

1847. volna bölcseség a hon kifejlését, s ábrándozó inconpetentia hová sülyeszté azt: egyedűl buzgó imádságban lesznek, ultimum remedium gyanánt, kénytelenek keresni státustudományt, s újra és újra megkérni a magyarok istenét, hogy irgalmazzon kiskorúságunknak és segítsen.

„A nemzetiség, melyért oly sokáig, oly emberségesen, oly hűn s már már némi sükerrel vívtunk, alkalmasint utólsó agoniáját fogja élni.

„S ön Kossuth, ön, kit én nem csak hazaszerető s becsületes, de jószivű embernek is szeretek hinni, ki előtt az erény nem üres hang, nem egyedűl fényüzési függczímer, ön mit fog érezni, ha csakugyan mégis ecsetem rajza igaznak fog mutatkozni, és ön, ki már annyiszor kiábrándúlt — s erre untig oka is volt, — elvégre még a körűl is kibontakoznék azon édes illusióiból, melyek önt most még mindig sötétben tartják, hogy:

„midőn státusbölcseséggel hitte magát telve lenni, csak phantasiával és önhittséggel volt saturálva;

„midőn prophétának tartotta magát, nem csak nem látott semmit is előre, de még a fenforgó legegyszerűbb eseményeket sem birta felfogni tisztán; s míglen teremtői illusiókban ringatta magát, nem volt soha is egyéb, mint indítványozó s projectans, ki mindent kezd s mindenbe bele viszi a könnyen hivőket, egyet s mást egy kis ideig fentartani tán képes, de bevégezni semmit sem tud;

„midőn másokat akart vezetni, még saját magát sem birta kormányozni gyakorlatilag;

„midőn új politikai messiásnak, egy mélyen beható státusbölcsnek hitte magát, soha sem birt magasbra emelkedni, mint egy jószivű misericordianus nézpontjára, ki minden kis sebre írt szeretne kenni, hézagos számítások szerint kenyereket süttet a szegények számára, és a ki borzasztólag előremozdítván a dologtalanságot, el van tán látva elég talentummal egy nemzeti nagy kórház megalapítá-

sára, de nemzetet, sülyedésnek indúlt nemzetet regenerálni soha sem fog; 1847.

„midőn népeket gondolt boldogítani, zugprókátorként, szerencsétlenségünkre csak felizgatójok volt; s hogy ekkép:

„midőn honunk institutióit rendezni, szilárdítani vélte, végképi zavarba bonyolítá azt; szabadság terjesztése helyett, mi bálványa volt, szolgaibb állapotba sülyeszté a hazát; nemzetiségünket pedig mely, bár ki mit mond is, egyedűli garantiája szabadabb institutióinknak s azon egyedűli regenerationális szikra, mely bennünk létezik, nem készakarva tán, megengedjük, végkép leejtette lábairól; s ehhez képest még azon illusióban is,

„mikor azt hitte: legalább kötelességét fogja teljesíteni, csalatkozott, mert működése több kárt okozott, mint hajtott volna hasznot; és idétlenségek elkövetése korán sem kötelességteljesítés még! —

„akkor, mondom, ha ön egyszer tökéletesen kiábrándúlva leendett, — mi meg fog történni, ne kételkedjék, mert önalkotta világa nem realisabb, mint a délibáb, és ön nem fogja tagadhatni, hogy én jobban ismerem önt, mint önmaga — akkor, ugyan kérdem, fog-e de csak egy vigasztáló érzést is lelni keblében?

„Szándékának tisztaságával fog talán állni elő? Ámde, kérdem, nem szomorú vigasztalás-e az, ha abból egy végkép feldúlt nemzetnek romja merűl fel s egy meg nem szűnő figyelmeztetés ezt hangoztatja fülébe: l'enfer est peuplé des meilleurs intentions?

„Vagy tán azzal fogja vigasztalni magát, hogy csak jogával élt? — Azonban, ha erre megint a bölcsnek kétségbevehetetlen állítása fog jutni eszébe, hogy „nincs nagyobb bűn, mint másokat vezetni akarni, ahhoz való tulajdon nélkül“: ugyan nem fog-e vajmi keserű érzéssel visszaemlékezni mind azon illusióra, sőt megátkozza azokat, melyekből sem elég higgadtsága nem volt saját erejével kiemelkedni, sem elég erélye tűrni, hogy azokból mások eliberálják önt?

1847. „És azért a haza szent nevére kérem önt, lépjen le agitátiójának azon veszélyterhes teréről, melyre állott; sőt nemes érzelméhez fordúlva, alázatosan esedezem: mondjon le a politikai vezérségről is általában.

„Ha azonban ön végig elakarja járni az egyszer felvett „nélkületek sőt ellenetek“-féle vili-tánczot: ám tessék.

„Izgasson minden nemzetiséget a magyar nemzetiség ellen bőszülésig fel; vessen égő kanóczot a szántóvető lakára, ostorozza a közbirodalom érdekeit legnagyobb ellentétre, s töltse meg mérgével a visszatorlás poharát: ám lássa.

„Ha azonban egykor, midőn már késő lesz, érezni s átlátni fogja, hogy átok volt az, mit fejünkre hozott s nem áldás: akkor ne mentse magát azzal, hogy nem volt a nemzetben egy hű is, ki önnek csalálmait még idején kettétörni elég elszántsággal birt s tehetsége szerint ügyekezett volna.“

E jósszavaknak azonban, melyeket, a nemzet felett elviharzott események után, csak megdöbbenve olvashat az elfogulatlan hazafi, akkor nem volt semmi hatása; valamint azon tanácsok is, melyeket az ellenzéknek adott, bár a vidéken nem maradtak egészen hatástalanok, keveset változtattak a dolgok állásán. Ennek részben a hangulat volt oka, melyben a munka iratott: nyelve, egészen véve, élesebb volt, mint sem tetszhetett volna, s magára az ellenzékre is szenvedélyesebben lövöldözte nyilait, mintsem hogy ne a sértett kedély kifakadásainak tartattak volna a nagyobb résztől intő szavai.

Azonban, az alapok melyekre okoskodásait építette, sem voltak oly szilárdak, hogy inductiói döntő, meggyőző erővel birhattak volna. Az állítások, melyekből következtetéseit levonta, jobbára nem csak gyöngéknek, de valótlanoknak és helyteleneknek is találtattak. Nem azon téren mozgott, melyen hajdan a nemzet nagyobb részének öntudatában viszhangra találtak nyomatékos szavai.

Ugyanis, kivéve azt, mi személyeket illet, e könyvnek tartalma a következő állítás körül forog: mig a kormány nemzet- s alkotmány-ellenes irányt követett, helye volt az ellenzéknek; kivánatos volt, hogy az ellenzék többségben legyen: most azonban, miután a kormány ezen ellenséges iránynyal felhagyott, „felhagyott alkotmány- s nemzetiség-kivetkeztetési tervével, vagy legalább oly következetes systemával nem eszközli azt többé, mint az előtt tevé;“ sőt miután „századok óta nincs kor, melyben a kormány törvényszerűség, nemzetiség és alkotmányossággali megbarátkozás dolgában szebben állott volna, mint épen most: azért most az ellenzék nem csak hasznot nem hajt többé, de mind az alkotmányt, mind a nemzetiséget oly bajokba és oly kétes állapotba sülyesztheti, mikből azután egy isten sem menthetné meg fajtánkat; hazánkban minden kidől sarkaiból, ha az ellenzék többségre vergődhetnék, mit mostani körűlményeink között egyenesen hazagyilkolásnak kellene tekinteni; minden magyarnak tehát, ki nem csak phrasisokkal és szemfényvesztésekkel, de tettleg jobban szereti a hazát, mint saját magát, szoros kötelessége mindent elkövetni, hogy a magyar ellenzék most túlsúlyra ne emelkedjék.“ Szükségesnek tartja ugyan most is az ellenzéket, „mert, ugymond, mi alkotmányos országban oppositionális ellenőrség nélkül történik, csaknem mindig magán hordja az éretlenség szagát“, „s a legjobb czél is vajmi könnyen viseli az önkény szinét“; és azért világosan kimondja, „hogy a nemzet egy részének tekintetet érdemlő ellenzéki osztályba szükség alakúlnia“: nem az tehát kivánata, hogy az ellenzék minden súlyát veszítse, hanem csak hogy túlsúlyra ne emelkedjék. Ez politikájának rövid öszszege, ennek követésére hí fel minden magyart. S ennek folytán korholja az ellenzéket, melynek „egy része nyílt lázadás ormán áll“, „mely folytonos és keserű ágitátiói által semmit nem hagy használatlanúl, hogy e hazára gyásznapokat hozzon.“ Gáncsolja az ellenzéket, „hogy vezetni akar, 1847.

1847. az ellenőri szerep mellett a mozgalomadásnak is ő akarja viselni szerepét; s mily idétlenség — így folytatja, — ha ugyanazon egy testület vezetni s ellenőrködni akar egyszersmind, vagy más szavakkal: ha ugyanazon egy testület törekedik viselni mind a kormány mind az ellenzék szerepét egyuttal. Mi nem egyéb, mint a zsarnokság ideálja, egy, több vagy sok kezekben." „A mostani ellenzék csatatervezete — így szól ismét másutt — nem régiben gravaminális politikának neveztetett, s nem helytelenűl, mert ez azon egyedűli, mely az ellenzék sphærájába való. Azon pillanatban, mikor ebből a cselekvés, vagy más szavakkal, a kormányzás mezejére kilép, tüstént felforgattatik a státusrendszer." Ezekből s hasonló okoskodásokból aztán mindig ama következményre jut: hogy tehát minden magyarnak, ki hazáját jobban szereti, mint saját magát, „szoros kötelessége, mindent, mi lelkiismerettel és becsülettel nem ellenkező, elkövetni, hogy a magyar ellenzék túlsúlyra ne emelkedjék". Az ellenzéki többség veszélyességét pedig a nemzetre s alkotmányra nézve azzal indokolja, mivel hazánk s a többi alkotmányos európai országok viszonyai közt oly nagy a különbség, hogy ezeket csak összehasonlítani sem lehet. „A mi ellenzékünk, ugymond, semmi esetre sem fog ülni a kormány székébe; a kormányt viszont a legerősebb phantasiai tehetséggel sem képzelhetni a mi ellenzéki padainkon."

E könyv, ily tartalommal, természetesen sokféle czáfolatot vont magára az ellenzék részéről. Szemére lobbanták, hogy csak szójátékot űz az ellenzék nevével, azt annak bebizonyítására akarván felhasználni, hogy az ellenzék következetlen önmagával s theoriával, ha ellenőrködni is, vezetni is akar egyszersmind. Igaza lehet, mondák, más országokra nézve, melyekben mindig a többség kormányoz; de nálunk, hol épen az a legfőbb panasz, hogy eddig soha nem a többség, hanem a kevesebbség ült a kormányon, mindenki tudja, hogy az ellenzéki nevet nem lehet venni,

és soha senki sem is vette szószerinti értelemben. Ennél 1847.
fogva semmi értelme nincs viszonyaink közt annak, mit a nemes gróf mond, hogy az ellenzék a negatió és positivitás terén egyszerre nem állhat; nem ellenezhet s vezethet egyszersmind. Épen azért, mivel a magyar alkotmányos viszonyok oly igen különböznek más alkotmányos nemzetek viszonyaitól, nem lehet nálunk az ellenzéket egyedűl ellenőri, negativ szerepre szorítani. Nálunk az ellenzék helyesebben nemzeti s alkotmányos pártnak nevezendő, mert ő s csak egyedűl ő képviselte a nemzeti s alkotmányos positiv irányt; és azért az idő s körűlmények szerinti negatiója mellett minden nemzet- s alkotmányellenes iránynak képviseli mind azon positivumot is, mit a nemzetiség és alkotmányosság eszméje s az ország jóllétbeni haladása magában foglal. A valódi czélok, ugy mondának, melyek körűl a magyar ellenzék, helyesebben nemzeti párt, századok óta egyesűlt, nem egyebek, mint: nemzetiség, alkotmány, szabadság, törvényes függetlenség. Midőn ezek a bécsi kormánytól megtámadtattak, a nemzeti párt tulajdonképeni ellenzékké lőn; különben pedig, e czélok kifejtésében positive működött. A nemzetiség és alkotmányosság sérelmi korában e nemzeti pártnak a gravaminális politika terén kizárólag az ellenzés jutott szerepűl; most, míg egy részről szinte elleneznie kell a kormánynak törvény és alkotmányba ütköző irányát, más részről lobogtatnia kell a nemzeti s alkotmányos kifejlődés zászlaját. És azért, most mint hajdan, az ellenzék kötelessége: elfogadni ugyan mindent, mit nemzeti s alkotmányos irányban jót a kormány tesz, vagy enged, vagy szőnyegre hoz; de egyszersmind ellenezni mindent, mi ez irányba ütközik, s arra törekedni, hogy mindenben az ő nemzeti s alkotmányos iránya legyen túlsúlyú; más szavakkal: hogy az ellenzéki többség üljön a kormányra. Mert tagadni ennek lehetőségét annyit tesz, mint tagadni alkotmányosságunkat, mint tagadni azt, hogy

1847. a magyar valaha a maga nemzeti s alkotmányos irányában kormányoztassék.

Nem kevesebb czáfolat érte Széchenyi azon állítását: hogy a kormány már felhagyott nemzet s alkotmányellenes irányával, s azért szükségtelen, sőt káros volna az ellenzék többsége. Mily állapotban van a haza? kérdék; s e kérdésre magának a Programm-töredékeknek következő szavaival feleltek: „Beteg honunk sínylő, lázas s ekkép, az egészet tekintve, épen nem kielégítő állapotban van a monarchiával összeházasítva. Vérzik a becsületes, a nemzet kifejlődését őszintén szomjazó embernek szive ily látmányon; s hol oly roppant a fejlődhetés, oly tömérdek a kincsforrás, s mégis annyi a fejletlen, a maga magát emésztő kincs, ott lehetetlen ily kérdésre nem fakadnia: vajjon ennek igy kell-e lennie, s ez nem lehetne-e máskép?"

„És vajjon csak az ellenzéknek nem lenne szabad e kérdésre fakadnia? — így kiált fel a Pesti Hírlap — vajjon csak neki volna tiltva, elkövetni, saját meggyőződése szerint, mindent, hogy ezen oly szomorú állapot valahára megváltozzék?" És vajjon miért tanúsítana az ellenzék oly nagy bizodalmat e mostani kormány iránt, minőt iránta Széchenyi kiván? Vajjon megszűnt-e már kormányunkra az absolut elvű és szellemű birodalmi kormánynak alkotmányellenes befolyása? Mit tett e kormány, mi bizodalmat érdemelne? Hol a sérelem, melyet az orvosolt volna? Hol a biztositék, melyet a törvények sérthetetlensége iránt a jövőre adott volna? Avagy nem szaporította-e a sérelmek nagy tömegét az administrátori rendszer, a horvátországi státuscsiny stb. által? A jövőre nézve pedig maga Széchenyi mondá, miképen „legtávolabbról sem tudhatni, mit fog a kormány a jövő országgyülésen kitálalni". Ily bizonytalanságban, s csak azért, mivel a conservativ párt a kormány új irányát, a nélkül hogy ez azt határozottan kitűzte volna, dicséretekkel halmozá, eszélyes tett volna-e lemondani az ellenőrködésről,

s egészen magára a kormányra hagyni a haladás vezetését?.... 1847.

Egy részről tehát a Programmtöredékek állításai indokolhatlanabbak, sőt valótlanabbak —, más részről tanácsai élesebbek, egész hangulata pedig szenvedélyesebb volt, semmint a dolgok állásán sokat változtathattak volna. Azonban Széchenyi személye még mindig nagyobb tekintély, szava nagyobb súlyú volt a közéletben, kivált a vidéken, s főleg most, a tiszaszabályozásnak, melynek élén állott, megkezdése óta, mintsem hogy az ellenzék magát némileg biztosítani ne látta volna szükségesnek e munka netaláni nagyobb hatása ellen.

Nem elégedett pedig meg e tekintetben azzal, hogy a Programmtöredékek ellen a Pesti Hírlapban, az Ellenőrben s más ellenzéki lapokban czáfolatok irattak. Azon szakadások következtében, melyek az ellenzék soraiban néhány megyében mutatkoznak vala, hasonló esetek ismétlésének meggátlása s általában a pártegység megszilárdítása végett, végre mégis kénytelennek látta magát az ellenzéki párt, megtenni a lépést, melytől eddig, a már tudva lévő okoknál fogva, óvakodott: programmot kiadni.

A programm kibocsátását a márcziusi pesti vásár alkalmával tartott ellenzéki gyülekezet határozta el; s hogy arra nézve mind azon óvatosság megtartassék, melyet a viszonyok s a conservativoknak gyanított cseles czélzatai szükségessé tettek, maga a párt bölcse s első tekintélye, Deák Ferencz, kéretett meg annak szerkesztésére. S ekként aztán a junius 5-én tartott gyülekezetben köz helyesléssel elfogadtatván, a programm, „Ellenzéki Nyilatkozat“ czíme alatt, valóban közzé is tétetett. A nagy fontosságú okmány szövege ime következő:

Az „Ellenzéki Nyilatkozat.“

„Az ellenzéknek, minden alkotmányos országban, egyik természetes hivatása a kormány irányában, az ország minden érdekeire nézve, mind jog- és törvényszerűség, mind helyesség és czélszerűség tekintetében, ellenőrködni. Mi te-

1847. hát, kik magunkat a magyar alkotmányos ellenzék tagjainak valljuk, kinyilatkoztatjuk, hogy jövendőre is az ellenzék feladatául ismerjük, a kormány irányában, ugy egyes tetteire s mulasztásaira, mint összes politikájára nézve, folytonosan ellenőrködni; s kinyilatkoztatjuk, hogy ezen ellenőrségnek sikerére az alkotmány által nyujtott minden eszközöket törvényszerűséggel s loyalitással használni, el vagyunk határozva.

„De mi az ellenzést vagy pártolást nem személyekhez, hanem tárgyakhoz és tényekhez kötjük, s a kormánynak csak oly lépéseit fogjuk helyteleníteni, sőt tehetségünk szerint ellenezni, melyek formájokban vagy lényegökben törvényellenesek, vagy következményeikben a haza közérdekeire s az alkotmányos élet fentartására és kifejlődésére károsak. Hazánk jelen viszonyai között a magyar kormány tényleg nem tisztán parlamentáris, mely eredetére nézve a többségben nyilatkozó nemzeti akarat kifolyása volna, s lételét a többség pártolásától feltételezettnek elismerné. A magyar kormány, alkotmányos törvényeink ellenére, idegenszerű s nem-nemzeti befolyás alatt áll, oly befolyás alatt, mely a monarchiának egyéb tartományait absolut hatalommal igazgatván, alkotmányos formáinkat, összes közigazgatási rendszerére nézve is, alkalmatlankodóknak szereti tekinteni, s az alkotmányos életnek nem épen barátja. Ily viszonyok között pedig pártolást vagy ellenzést személyekhez kötni nem lehet.

„Folytonos kötelességünknek ismerjük mi ezen ellenőrködést, minden körülmények között; jelen helyzetünkben pedig épen polgári bűnnek tartanók, ezen feladat pontos teljesítését bármi részben elmulasztani. Mi a kormánynak sem általános rendszerében, sem eljárása részleteiben nem látunk valamely újabb, de a réginél törvényszerűbb, méltányosabb, és közérdekeinkre kedvezőbb fordulatot, mely által a nemzetnek biztosítékot nyujtana, hogy ereje is van, de szándéka is ingatlan és elhatározott, fenálló törvényein-

ket mindenkor és minden részben szorosan megtartani; a törvény rendeletét szigorúan végrehajtani; mindenkor és mindenben tisztelni azon korlátokat, miket hatalmának az alkotmány szabott; s a hazának közérdeke felett, melytől a fejedelem valódi érdeke soha el nem választható, nem ismerni más érdeket. — Súlyos sérelmeink, melyeket annyiszor fölterjesztének, évek hosszú során keresztűl kérve, sürgetve, várva az orvoslást, orvosolatlanok még most is, sőt keserűbbek és súlyosabbak az által, hogy jogszerű kérelmünk annyiszor elhangzott, s e miatt bizodalom és remény már enyészni kezdenek. Vannak e sérelmek tömegében oly pontok, melyek fölött osztatlan volt az egész nemzet véleménye, azon férfiakat sem véve ki, kik most a magyar kormány tagjai; és még sem eszközöl kormányunk orvoslást, sőt komoly és tettekben mutatkozó törekvést sem látunk nála e sérelmekből eredő bajaink kiegyenlítésére. Pedig azon kormány, mely a nemzetnek jogszerű felszólalását figyelembe sem véve, a korábbi sérelmek orvoslását eszközölni még csak nem is igyekszik, s ily módon a törvényellenes állapotot e részben szándékosan fentartja, épen ugy sérti a törvényt, mint amaz előbbi kormány, mely a sérelmet elsőben elkövette, s a nemzet ingatlan bizalmára épen ugy nem számolhat, mint amaz. 1847.

„De, régibb sérelmeink orvoslásának káros elmulasztásán felűl, újabb sérelmeket is látunk mi a kormány újabb tetteiben s mulasztásaiban. Nem kell ezeket bővebben fejtegetnünk; több megyék köztanácskozásai, fölterjesztései s körlevelei kifejtették s elsorolták azokat; mi példa gyanánt csak némelyeket fogunk itt megemlíteni.

„Az ország legfőbb érdekeinek egyike: territoriális épsége. És mégis a részek visszakapcsolását rendelő 1836: 21. törvényczikkely végrehajtása, több mint tiz év folytán tettlegesen meg sem kezdetett; sőt ezen sérelem a múlt országgyülésen meg nem jelent törvényhatóságok ellen hozott birói itélet végrehajtásának elmulasztásával súlyosbítta-

1847. tott. — A határőrvidékeknek nem magyar törvények szerinti közigazgatása, országunk régi sérelme. — A váltótörvénykönyv s a vallás tárgyábani legújabb törvények foganatosításának a határőrvidéken elmulasztása által a kormány ezen sérelmet is súlyosbította.

„Az ország legfőbb érdekeinek másika: a nemzetiség. És mégis az 1840-ki 6-dik törvényczikkelynek azon rendelete, hogy a magyar nyelv tudása a katonai véghelyeken is gyarapíttassék, végre nem hajtatott; sőt e részben elanynyira semmi sem történt, hogy még az utasok s kereskedési áruszállítások is zaklatásoknak vannak kitéve a magyar nyelven szerkesztett uti levelek miatt. — Az 1844-ki 2-dik törvényczikkely azon rendelete, hogy az ország határain belőli iskolákban közoktatási nyelv a magyar legyen, teljesen végrehajtva maiglan sincs; sőt a köziskolákbani magyar nyelvmívelő társulatok, ámbár az iskolai elöljáróságok közvetlen felügyelése által minden elfajulás ellen biztosítva voltak, kormányi rendelet által végkép eltiltattak.

„A példák harmadik helyén említjük, hogy ámbár a fenálló alkotmányos institutiók, melyek közjogi garantiáinkat képezik, csak törvényhozás utján volnának módosíthatók, a kormány mégis Horvátországban a tartományi gyülésnek törvényes gyakorlat szerinti szerkezetét kormányparancs utján változtatta meg; a megyék alkotmányos consistentiáját pedig újabban megsértette, részint az által, hogy a törvényes főispánok helyett számos megyékben helyetteseket nevezett ki, holott már az 1825-ki országgyülés is határozottan kijelentette, hogy a helyettesek alkalmazása a törvényben kijelölt eseteken kivűl, helytelen és törvénytelen; részint pedig az által, hogy több megyékben a főispánt, mint a megyétől különvált s annak ellenében álló, sőt a megyei hatóság fölébe emelt külön hatóságot kivánja tekintetni, — annak egyoldalú előadására határoz, dorgál és fenyeget; az ellene emelt vádakat pedig még vizsgálat alá is csak hosszas halasztgatások után veszi.

„Sok egyes esetet hozhatnánk még fel állításunk igazolására; de világos már ezekből is, hogy ellenőrködési kötelességünk teljesítésében, épen a jelen körűlmények között leginkább szükéges az éber figyelem, gondos óvatosság és csüggedetlen kitűrés. De hazánknak már régen aggasztó helyzetében ügyekeznünk kell azon is, hogy alkotmányos állásunk törvényszerű biztosítékait neveljük s erősítsük. Ily biztosítéknak tekintjük mi a kormány felelősségét, mely az alkotmányos élet természetében fekszik, s mely alapja leend Magyarországban is az oly igen szükséges parlamentáris kormánynak, és a magyar kormányt leginkább megóvja idegenszerű elemek kártékony befolyásától. — Ezen felelősséget, mely törvényeinkben sem ismeretlen, s azoknak szellemével oly igen összehangzik, mennél előbb életbe léptetni, leend egyik legfőbb törekvésünk. — Az alkotmányos biztosítékokhoz számítjuk s tehetségünk szerint pártolandjuk a nyilvánosságot is s annak a közélet minden ágaiban alkalmazását, valamint a szabad összejöhetést s az egyesülés jogának eredeti, alkotmányos tisztaságában fentartását. Alkotmányos biztosítéknak tekintjük, s a nemzet további kifejlődésére nézve is szükségesnek látjuk, a czélszerű sajtótörvényekkel körűlirt sajtószabadságot is, minél fogva sürgetni fogjuk a törvényen kivűl behozott, minden tekintetben annyira káros könyvvizsgálat eltörlését, és a sajtószabadságnak czélszerű törvények mellett megalapítását. — Törvényesnek, méltányosnak s a nemzeti közerő gyarapítására és ez által önállásunk biztosítására fontosnak, sőt szükségesnek tartjuk, hogy Erdély és Magyarország teljesen és jogszerűen egyesíttessenek, s ekkép a két nemzet egymásnak visszaadatván, mind a vérségi kapcsolatnak, mind az ország oly régi közóhajtásának elég tétessék. — Szükségesnek látjuk, hogy a honpolgárok minden osztályainak érdekei, a más nyelvű népségek óvatos kiméletével, nemzetiség és alkotmányosság alapján egyesíttessenek. Szüksé- 1847.

1847. gesnek látjuk, hogy a vallási szabadság kérdései a múlt országgyülési alapon bevégeztessenek.

„De nem tekintjük feladatunkat még ez által bevégezve, ha fenemlített ellenőrködési tisztünket teljesítjük, s alkotmányos állásunk biztosítékait, a mondottak szerint, nevelni s erősíteni törekszünk; hanem hivatásunknak ismerjük: minden czélszerű reformok létrehozásán is folyvást iparkodni. Mihez képest határozottan kinyilatkoztatjuk, hogy ezen téren tovább is állhatatosan megmaradunk, melyen hazánkban a közelebb lefolyt évek története az ellenzék nevét a reformpárt nevével ugyanazonosította. Nem igényeljük mi az indítványozási jogot kizárólag az ellenzéknek; de azt sem tartjuk, hogy a haladás kérdéseit csak a kormány, vagy annak pártja indítványozhatja czélszerűen; hanem ezen irányban e kezdeményezést minden honpolgárok közös hivatásának ismerjük. Sőt miután minden hatalomnak természetében fekszik, hogy inkább saját körének tágítására, mint az őt korlátozó alkotmányosság terjesztésére törekedjék; legyen bár azon tiszta szándékból, hogy a nagyobb hatalommal több jót eszközölhessen, s a nemzet boldogítására irányzott terveit könnyebben keresztűlvihesse: mi oly indítványokat, melyek az alkotmányos biztosítékok kifejtésére és a nemzet ellenőrködése öregbítésére czéloznának, a kormánytól annál kevésbbé várhatunk, mivel hazánkban, mint említők, a kormány tényleg nem parlamenti; annak tagjait nem a nemzet többségének akarata vagy óhajtása jelöli ki, nem a nemzet bizalmától függ fenállhatása, nem ment az idegen és épen nem-nemzeti s nem is alkotmányos elemek befolyásától. Mind ezeknél fogva feladatunknak ismerve, indítványozási jogunkkal élni, kötelességünknek tartjuk nyilván s világosan kijelölni azon tárgyak főbbjeit, miknek minélelőbbi létrehozását, az idő és helyzetünk körűlményei szerint, a hon javára múlhatatlanúl szükségesnek hiszszük.

„Ezek a következők:

„a) A közterhekbeni osztakozás. Mire nézve az eddig egyedűl adózott nép terheinek megkönnyítését főbb kötelességünknek ismerjük; az alkotmányos biztosítékokat, ezekre nézve is, mindnyájunk számára gyarapítani törekedendünk; — de az ország közszükségeinek eddig el nem látott fedezésénél a czélok országgyülési meghatározását, számadást és felelősséget föltételűl kötjük. 1847.

„b) A honpolgárok nem-nemes osztályainak, mindenek előtt pedig a királyi városoknak és szabad kerületeknek, képviselet alapján, ugy törvényhozási mint helyhatósági jogokban valóságos részesítése.

„c) A törvény előtti egyenlőség.

„d) Az urbéri viszonyoknak kármentesítés mellett, kötelező törvény általi megszűntetése; mire nézve legkívánatosbnak véljük, hogy előlépések történjenek, miszerint az örökváltság, a státus közbejöttével, országos eszközlésbe vétethessék.

„e) Az ősiség eltörlésével a hitel és birtokszerzés biztosítása.

„Minden előlépést, mely e czélokhoz közelebb vezet, a nélkül, hogy a jövendő kifejlődést megkötné, elfogadunk. Ez irányban fogunk hatni a jövő országgyülésen; s minden egyebet is, mi az ország szellemi s anyagi kifejlődésére vezet, létesíteni törekedünk; nemzetünk kifejlődésének egyik leghatályosabb emeltyűjét, a köznevelést, igyekezendvén oly irányba vezettetni, hogy hazánkfiai munkás polgárokká képeztessenek, s ez által személyes függetlenségökre is támaszt nyerjenek.

„Nem fogunk mi ezen működésünkben soha megfeledkezni azon viszonyokról, melyek közöttünk s az ausztriai örökös tartományok között a pragmatica sanctio értelmében fenállanak; de szorosan ragaszkodunk az 1790-ki 10-dik törvényczikkelyhez is, melynek világos rendeletében az esküvel szentesített fejedelmi szó biztosítja nemzetünket: hogy „Magyarország szabad ország, egész törvényhozási

1847. rendszerében független; tehát semmi más országnak vagy nemzetnek alá nem rendelt." Nem akarjuk mi hazánk érdekeit az összes monarchia egységének s biztos fenállhatásának érdekeivel ellentétbe hozni: de, más részről, törvénynyel, igazsággal s méltányossággal ellenkezőnek tartjuk, midőn Magyarország érdekei bármely egyes tartományok érdekeinek jogtalanúl alárendeltetnek, — a mint az ipar s kereskedési viszonyainkra nézve már hosszú időtől fogva folytonosan történik. Készek vagyunk mi az örökös tartományok érdekeivel netalán ellenkezésben álló magyar érdekeknek igazság és méltányosság alapján lehető kiegyenlítésére kezet nyujtani; de abban soha meg nem egyezünk, hogy az összes kormányzási rendszer egységének, mit némelyek a monarchia egysége gyanánt szeretnek főelvűl emlegetni, minden érdekeink, még alkotmányosságunk is, feláldoztassanak. Ezen kormányzási rendszer egységének tekintetéből indúlt ki akkor a kormány, midőn a múlt század utólsó negyedében, alkotmányos állásunk helyett anyagi hasznokat igérve, nemzetiségünket s polgári szabadságunkat oly súlyosan megtámadta; ezen kormányzási rendszer egységének lettek hajdan feláldozva az ausztriai örökös tartományok alkotmányos institutiói, és a kormányzás-egységi rendszer az absolutismus alapján fejlődött ki. Pedig az alkotmányosság nekünk oly kincsünk, melyet idegen érdeknek, vagy bármi kecsegtető anyagi haszonnak feláldoznunk nem szabad, s melyet fentartani, sőt szélesebb és biztosabb alapra állítva, mindinkább szilárdítani, első és legszentebb kötelességünk; s meg vagyunk győződve hogy, ha az ausztriai örökös tartományok régi alkotmányos szabadsága még most is fenállana, vagy ha, a kor és igazság kivánata szerint, ők is az alkotmányos nemzetek sorába lépnének, s az egész monarchia kormányát mind összes rendszerében, mind egyes részleteiben az alkotmányosság szelleme lengné keresztűl: érdekeink s az ő érdekeik, melyek most néha különváltak, néha talán egy-

mással ellenkezők, könnyebben kiegyenlíthetők lennének, az összes birodalom egyes részeit nagyobb érdekegység, több kölcsönös bizodalom kötné össze; és ez által a monarchia szellemi és anyagi erejében gyarapúlva, biztosabban daczolhatna az idő s ellenséges körűlmények egykor bekövetkezhető viharaival. 1847.

„Kijelentettük ezek szerint czélunkat s nézeteinket. Czéljaink elérésére az eszközöket körűlmények szerint megválasztani, jövendőben is ily összejöveteleket tartandunk. De midőn ekkép irányunk szellemi egységére törekszünk, a törvényhatóságoknak önkörükbeni szabad mozgását s törvényes önállását féltékenyen őrizni szoros kötelességünknek ismerjük. Károsnak, sőt veszélyesnek tartjuk, ha a kormány, önmaga is párttá alakúlva, hatalmának szellemi és anyagi erejét arra használja hogy, a vélemények szabad és független nyilatkozata helyett, mindent előre helyeslő s majdnem feltétlenűl hódoló többséget szerezzen; s alkotmányellenesnek nyilatkoztatjuk azon törekvést is, hogy a kormánynak csak azon esetben szolgáljon irányúl a többség, ha az egy bizonyos párt nézeteinek s érdekeinek kedvező.“

A haladás, a nemzeti kifejlődés tekintetében mindenesetre nyereségnek tekinthető, hogy a pártok ekként kijelölték az irányt, mely szerint a közelgő országgyülésen működni szándékoztak. A conservativ párt programmja sokkal kevesbbé határozott ugyan, mint az ellenzék nyilatkozata; némely életkérdésekre nézve, minő volt, például, a nemesség adózásának, közteherviselésnek, örökváltságnak kérdése, a programmból azt sem lehetett kiolvasni, mit s mi elvek szerint akar tulajdonkép a conservativ párt s a kormány, melyet az többségre segíteni igért; de már nagy nyeremény volt az is, hogy a conservativ párt, s általa a kormány visszaléphetlenűl a reformok, a haladás terére lépett, mi által legalább némely reformok keresztűlvitele egyelőre is biztosítva lőn.

1847. Kedvező volt e tekintetben az ellenzék ama nyilatkozata is, hogy az egyes reformokra nézve a kormány s conservativ párt minden haladási indítványát kész elfogadni, mely a jövendő kifejlődést meg nem köti. Némely reformi kérdésnek szerencsés megoldását könnyíté most az is, hogy azok iránt tetemesen módosúlt az ellenzék véleménye. Igy például, a hadi adóra nézve, mind terjedtebbé kezde lenni azon vélemény, hogy abban a nemesség az egész honvédelem kérdésének tárgyalása előtt is osztozhatik, miután bizonyosan tudva van, hogy az eddigi hadi adót a sereg ellátása valóban felemészti; ezen adóra nézve pedig, mely három évről három évre szavaztatik meg az országgyülésen, már is elég garantiák léteznek.

Hasonló volt az ellenzéki vélemény módosulása a városi kérdésben. E kérdés megoldását előbb leginkább az gátolta, hogy az ellenzék egyáltalában a városok rendezéséhez kivánta kötni azok törvényhozási befolyásának meghatározását. A rendezést jelenleg is múlhatatlanúl szükségesnek látta ugyan az ellenzék; de nem ragaszkodott ahhoz többé sine qua non föltételűl. Megelégedett azzal, hogy választási törvény alkottassék, mely szerint számos választó közvetlen válaszszon követet oly formán, miként ez a megyékben s más szabad országokban is történni szokott, és az ily módon választott követ utasítás nélkül képviselje a város polgárait. Ily választási törvény megalkotásának s végrehajtásának feltétele alatt most kész volt az ellenzék egy más országgyülésre halasztani a rendezés kérdését, melyen ez azután magoknak az igy választott városi követeknek befolyásával oldassék meg.

Szóval, az időjelek oda mutattak, hogy bár a két nagy párt mindenike sokkal élénkebben mozog s készűl az országgyülésre, mint akár mikor az előtt; s bár ennél fogva a politika átalános irányára nézve heves lesz köztök az összeütközés, makacs, megátalkodott a harcz, melynek kimene-

telét egyelőre meghatározni lehetetlen: de némely egyes 1847
reformkérdések könnyebben meg fognak oldatni, mint eddigelé; a haladásban, általán véve, egynémely eddigi akadály el fog tűnni; a nemzeti kifejlődésben mindenesetre több előlépés fog történni, mint történt bármikor eddigelé.

MÁSODIK FEJEZET.

Az 1847-ki országgyülés első fele.

Az országgyülés kihirdetése.

A pártvélemények s törekvések e harczának közepette szeptember 17-kén végre kiadatott a királyi rendelet, mely az országgyülést november 7-kére, Pozsonyba tűzte ki. A meghívó levél — első, századok óta, magyar nyelven — a nádorválasztáson kivűl csak általában, „az ország boldogságának nevelésére és a közjó gyarapítására kivánt többféle nagy fontosságú törvényes intézkedések“ kifejezése alatt említi a czélt, mely végett a törvényhozó kar egybehívatik. Feltűnő csak az volt e meghívó levélben, hogy az, bár Majláth Antal első főkanczellári méltóságából forma szerint el nem bocsáttatott, mégis Apponyi György ellenjegyzésével adatott ki; mi által világosan ki lőn jelentve, hogy ez fogja vezetni a kormány részéről az országgyülést.

Követválasztások.

A követválasztási mozgalom mindenfelé rendkivűli élénkséget terjesztett el a megyei köz- s társadalmi életen; mindegyik párt megfeszített erővel törekedett a maga jelöltjeinek szerezni többséget a követválasztó gyüléseken. E választások eredménye nyilván kimutatta, mi foganata lett azon izgatásoknak, melyeket a conservativ párt s a kormány az administrátorok által három éven keresztűl folytatott, hogy magának többséget biztositson. Több megyében, hol azelőtt kivétel nélkül mindig az ellenzéki párt jelöltjei

lettek követekké, most a kormánypártnak sikerült győzedelmeskednie; másutt viszont, hol hajdan a conservativok uralkodtak, most az ellenzék lobogói alatt egyesült a többség. Néhol az ellenzék, látván a kormánypárt korteskedési készületeit, s maga korteskedni, akár az eredmény kétes volta, akár a miatt, mivel ezt szabadságölő, veszélyes eszköznek tartá, nem akarván, részt sem vett a választásban. Igy ment ez végbe egyebek közt Csongrádban, Tolnában és Temesben; minek következtében e megyék elébbi képviselői s az ellenzék kitűnő tagjai: Klauzál Gábor, Bezerédy István és Vukovics Sebő a törvényhozásban ezuttal részt nem vehettek. Másutt ellenben, mint például Borsodban, Hevesben, Abaujban, Gömörben, Szabolcsban stb. a conservativ párt nem vett részt a választásban, egyelőre sem lehetvén reménye a győzelemre. Néhol, mint Sáros, Nógrád, Bars megyékben, a pártok közmegegyezésével történt a választás; minek következtében egyik követűl az ellenzéki, másikúl a conservativ jelölt lőn megválasztva. A megyék tetemes erkölcsi haladására mutatott azon körűlmény, hogy kortestömegek kevés megyében vitettek jelenleg be a választásra; s hol ez történt is, mint például, Nyitra, Bihar, Győr, Somogy, Mármaros, Torontál megyékben, oly szánandó kicsapongásokra nem vetemedtek a pártok, mint néha a múlt időben. A conservativ párt néhol ugyan megkisértette a „nem adózunk" jelszóval tüzelni fel a köznemességet; az értelmiség mindazáltal már ennek kebelében is oly haladást tett, hogy ezen, oly méltán gáncsolt, eszköz több helytt, például Aradban, teljesen elvesztette hatékonyságát, s a bűnös izgatás ellenére is, a nemesek adózását mindenek felett sürgető ellenzéki párt kebeléből választattak meg a képviselők. Hogy Zalában Deák Ferencz, bár neve egyező akarattal kiáltatott ki, a követséget, gyöngélkedő egészsége miatt, el nem fogadta, méltán közsajnálattal vétetett; s kételkedni alig lehete hogy, miként 1843-ban, ugy most is sajnosan fog éreztetni az ő távolléte. 1847.

1847.

Kossuth követté választatása.

Különösen nagy figyelmet vont magára az egész házban két egyén követté választatása, Kossuthé és Széchenyié. Pest megyében az egyik követre nézve semmi kétségnek sem lehetett helye: azzá Szentkirályi Móricz eleitől fogva köz akarattal tűzetett ki. De a másik követ iránt megoszolva volt a közvélemény. Batthyáni Lajos, Eötvös József és Teleki László, az ellenzék középponti s egyszersmind országos vezérei, Apponyit egyáltalában megbuktatni szándékozván, óhajták, hogy az ellenzék izgató szelleme s legnagyobb szónoka, kinek ékesszólásától egyelőre is nagy hatást lehetett várni az országgyülési közönségre, követté Pest megyében minden esetre megválasztassék, s őt jelöltükké valóban ki is tűzték. Azonban, Kossuth személyét sokan, még különben az ellenzékhez tartozók, sem szerették a megyében; ezek tehát, őt mellőzve, Patay Józsefet, a pesti ellenzék egyik kitűnőbb tagját, jelölték ki Szentkirályi mellé. Igy tehát két párt fejlett ki a második követ iránt a megyében. A Kossuth megválasztását ellenzők közé tartozván majdnem az egész tiszti kar, melynek hatása igen nagy volt a szavazó nemességre, egy ideig annál kétesebbnek lehetett tartani Kossuth megválasztatását, minthogy annak meghiúsítására a conservativ párt is egész erejét megfeszítette; és mivel a maga soraiból, a süker reményével, senkit sem tűzhettek ki, véleményök szerint a kisebb rosszat választván, szinte Patay számára gyűjték a szavazatokat. Miután pedig Patay határozottan kijelentette, hogy inkább a megyéből is kiköltözik, mintsem Kossuth ellen lépjen fel, e vegyes párt Balla Endre főjegyzőt, különben szinte ellenzékit, jelölte ki a maga követévé. A megyei tisztviselő kar hozzájárultával e felekezet eleinte, ugy látszék, többséget fog nyerni. Batthyáni Lajos fáradhatlan működése azonban s ama tekintet, hogy Kossuth leszoríttatása által tulajdonkép a conservativok győzedelmeskednek, kiknek pártja egyébiránt igen kicsiny s jelentéstelen volt a megyében, mely a többi megyék közt mintegy zászló-

tartója volt az ellenzéknek, — e tekintet, az ellenzék vezéreinek működése mellett, oda vitte az ügyet, hogy napról napra többen csatlakoztak a Kossuth nevét hordozó zászlókhoz. Ehhez járúlt Balla Endre magaviselete, ki ismételve is kijelenté, hogy mint ellenzéki színezetű, polgári kötelessége sértésének tartaná, ily körűlmények közt a követséget elvállalni. A Kossuthot leszorítani törekvő párt mind e mellett is szavazatot sürgetett, mit egyébiránt az ellenfél, most már többsége iránt bizonyos, nem is ellenzett. Az eredmény az lett, hogy Kossuth 2950 szavazattal követté lőn Balla ellenében, kire csak 1315-en szavaztak. 1847.

Mihelyt híre terjedt, hogy az országos ellenzéki párt vezérei Pest megyében, melynek szinte tagjai valának, Kossuthot jelölték ki egyik követté, Széchenyi István azonnal elhatározta magát hogy, feladván felső táblai ülését, ez uttal ő is az alsó ház tagjává, követté választatja meg magát megyéjében, Sopronyban; s jelöltűl valóban fel is lépett. Miután Széchenyi jelenleg, mint maga is vallá, s Programmtöredékei eléggé bizonyíták, az ellenzékhez nem tartozott, sőt épen az ellenzéknek az alsó házban ellensúlyozása végett kivánt annak tagjává lenni: egyelőre kételkedni sem lehetett, hogy ő, a főhivatalnok, a conservativ többségű Soprony megyében meg fog választatni. Azon hír ennél fogva, hogy ő két, alig ismeretes conservativjelölt ellenében megbukott, nagy csodálkozást gerjesztett, sokaktól méltán élesen gáncsoltatott a hazában. Bár közönségesen tudva volt, hogy ő Kossuth ellensúlyozása végett akar az alsó ház tagjává lenni, az ellenzék organumai mégis az alkotmányos ügy vesztesége gyanánt tekintették megbukását; és annak kellett is azt tekinteni, nem egyedűl azért, hogy a magyar reform atyja megbukott, hanem s még inkább azért, mert őt a conservativ párt leginkább azon okból buktatta meg, mivel e párt, a felelősség eszméjétől idegen, a kormány tekintélye csökkenésének tartá, ha egy főhivatalnok egy padra ül a követekkel, kik jobbára megyei hi- Széchenyi István bukta Sopronyban.

1847. talnokok lévén, a kormányszéki titkárokkal egy rangúaknak tekintettek. Ily sajnálatos előitélet a kormány és conservativ pártban azt bizonyítá, hogy e párt tagjaiban az alkotmányosság eszméi mélyebb gyökereket még nem vertek; hogy e párt tagjai még nem győződtek meg arról, miként a fő kormányhivatalnokok közvetlen részvéte, a törvényhozásban, nem csak koránt sem sülyeszti a kormány tekintélyét, hanem, ellenkezőleg, csak akkor állíthat elő szebb eredményeket a törvényhozás, ha a nemzet s kormány organumai annak küzdhomokán szemközt állva vitatkoznak az ország közügyei fölött.

Megválasztatása Mosonyban.

De a szándékai s feltételeiben szivós, kitartó Széchenyit nem kedvetlenítette el soprónyi megbukta. Néhány nap múlva, a szomszéd Mosonyban nagyobb szerencsével lépett föl, s a kormány közbeléptével Albrecht főherczeg, e megye legnagyobb birtokosa s a győri püspök által is pártoltatva, némi küzdelem után követté meg is választatott. Valamint elébb megbuktát sajnálattál, ugy most megválasztatását nagy megelégedéssel üdvözölte az ellenzék; nem csak mivel valóságos nyereségnek tekintetett, ez országgyülésen, melynek feladata volt többféle reformi kérdést keresztűlvinni, őt, a nemzeti reform első megindítóját, valamely conservativ tag helyett ülni látni az alsó házban; hanem még inkább azért, mivel az ő követsége által némileg teljesedni látták ama régi kivánságot, hogy a kormány, a szükséges felvilágosítások szolgáltatása végett, biztosokat küldjön az alsó táblához. Mert, bár Széchenyi követi állása még nem vonta is maga után azt, hogy a kormány részéről ily megbizást nyerjen; de miután ő, alsó táblai tagsága idejére, magát a kormányhivatal alól föl nem mentette: az ellenzék ebből méltán azt következteté, hogy ő némileg kénytelen leend felelni a hozzá intézendő interpellatiókra a kormány politikájáról és szándékairól, melyekben mint főtisztviselőnek részt kellett vennie. Ebből ismét az következett, hogy vagy meg fog nyugodni a kormány az

általa adandó válaszokkal, — és akkor elérve van az óhajtás, hogy a kormánynak felhatalmazott biztosa legyen jelen az alsó táblán; vagy, ha a kormány nem lesz megelégedve Széchenyi felvilágosításaival s kijelentéseivel: akkor, hogy az ő válaszainak hatását megrontsa, kénytelen lesz mennél elébb egy valóságos kormánybiztost nevezni ki az alsó táblához. Mind a két eset pedig hatalmas közelítésnek tekintetett a kormány tényleges felelőssége felé a nemzet képviselői irányában. 1847.

Egyedül a választások s a megválasztott követek bevallott pártszínezete most nem szolgálhatott, mint a múlt időben, pontos mérlegül annak előleges meghatározására, melyik párté leend a többség az országgyülésen. E végre a követek személyén kivül jelenleg még az utasításokat is tekintetbe kellett venni; mert több helyt azon eset fordúlt elő, hogy az utasítások szelleme különbözött a párt elveitől, melyhez a megválasztott követ tartozott. Volt, például, eset, hogy a conservativ párt megfeszített korteskedése következtében a követek e párt kebeléből választattak; az utasítás ellenben egészen az ellenzék elveinek s irányának szellemében készült. Ez történt például Biharban, hol a conservativ párt, Beőthyt a követi pályáról leszorítandó, kortestömegekkel a maga embereit választatta meg a megye képviselőivé; mivel azonban a megye értelmesb osztályának többsége az ellenzékhez tartozott s a tanácskozásokat Beőthy ékesszólásának hatalma vezette: az utasítások mégis egészen az ellenzéki programm szellemében állapíttattak meg; s egyebek közt az évenként Pesten tartandó országgyülés, a kényszerített örökváltság, az ősiség eltörlése, a közös teherviselés, az esküttszékek felállítása, az egyházi tized eltörlése, a zsidók polgárosítása s több ilyféle reformok sürgetése tétetett a követek kötelességévé.

Az utasítások formájára nézve jelenleg több megyében nagy változás történt. A múlt országgyülések folyamá- Az utasítások általánossága.

1847. ból tapasztaltatván, mennyire gátolják a provinciális érdekek s körűlmények szűk kaptájára készűlt igen részletes utasítások a vélemények összpontosítását, késleltetik a reformok keresztűlvitelét; tapasztaltatván továbbá, hogy az eddig divatozó szokás, miszerint a követeknek az egyes kérdésekben a tanácskozások közt felmerűlt részletek iránt még pótlékutasítások is küldettek, mennyire csökkenti az országgyülés tekintélyét, lassítja annak eljárását, koczkáztatja sükerét: számos megye, Pestnek példájára, elvűl mondotta ki, hogy követeinek ezentúl csak átalános utasítást adand, mely csak az eljárásukban követendő irányt és szellemet, ne pedig minden egyes részlet iránti szavazatukat, minden léptöket határozza meg egyelőre. Az utasítási rendszer teljes eltörléséig még ugyan nem érett meg a közvélemény; — és az még tanácsos sem volt volna a jelen körűlmények között, midőn egy részről a követek választása nem mindig az értelmesbek szavától, hanem sok esetben a köznemesség becsődített tömegének számától függött; más részről pedig a megyéket, alkotmányunk ezen fő biztosítékait, a kormány meggyöngíteni s azokban magának, czéljai kivitelére, minden áron s módon többséget szerezni törekedett. Abban mindazáltal megegyezett a közvélemény, hogy az eddigi, részben haszontalan, részben káros utasítási rendszer addig is, mig annak eltörlését a viszonyok megengedik, szűkebb korlátok közé szoríttassék s a követeknek tágabb tér engedtessék, értelmiségök és erélyök egész súlyával befolyni a tanácskozások s határozatokra. Ez minden esetre nevezetes haladás volt az országgyülés tekintélyének öregbítésére s a reformok gyorsítására nézve.

Az ellenzék ezen elvét a conservativ kormánypárt is hallgatagon elfogadta; legalább nem volt eset, hogy e párt ezen elv ellen valahol szót emelt volna. És tekintve azt, hogy a kormány számos eszközökkel birt, a követi kar tagjait, meggyőződésök ellenére is, a maga pártjára csábitani: e pártnak nem is volt oka ezen elvet ellenzeni; sőt

inkább érdekében látta annak terjedését lehetőleg előmozdítani. Az ellenzéki megyék figyelmét sem kerülték el ezen elv lehető következményei azon esetben, ha a kormány az utasítások által kevesbbé megkötött követek közt, mint eddig, a részletes utasítások daczára is, szokása volt, talán még inkább űzni találná csábításait; s hogy követeik politikai jellemének szilárdságát biztosítsák, a kormány csábításait ellensúlyozzák, megválasztott követeiket esküvel kötelezték le, hogy hat év lefolyta alatt semminemű kormányhivatalt vagy más kitűntetést nem fogadnak el. És ekként, mind a két pártnak, bár különböző indokokból eredt, hallgatag megegyezte következtében, a részletes utasítások helyett jelenleg a legtöbb megye csak vezéreszméket s irányelveket szabott követei elébe. 1847.

Ha ezen utasítások hosszú során áttekintünk, mindenek közől kettő, a Pest és Borsod megyei tűnik ki elveinek tisztasága, irányának határozottsága és szerkezetének világos, logikai rendszere tekintetében. E munkálatok a napi sajtó által korán közzététetvén, mintegy mintául szolgáltak a többi ellenzéki megyéknek a magok utasításai készítésében; minél fogva szükséges azokkal, mint a nemzet nagyobb része közvéleményének kifejezésével, némileg megismerkednünk.

A Pest megyei utasításban, mely még az országgyülés kihirdetése előtt közzététetett, első helyet foglal, hogy a megürült nádori hivatal István főherczeg megválasztása által töltessék be. Pest megye utasítása.

Következnek ezután az alkotmányosság szilárdítására vonatkozó javaslatok, mely tekintetben Pest, a „semmit rólunk nélkülünk“ elv szerint, az országgyülést az alkotmányosság azon teljes álláspontjára kivánta felemelni, melyről a nemzet mindenre nézve, a mi jelenét s jövendőjét érdekelheti, mérlegbe vethesse akarata súlyát.

Ezen álláspontról a kormány eljárását nem csak a jövendőre irányozni, hanem a múltra nézve is taglalás alá

1847. vétetni kivánta, csak így lévén eszközölhető a jelen állapot tökéletes elintézése. E tekintetben, mondja az utasítás, három szempontot kell az országgyülésnek figyelembe venni, ugymint: hazánk állását a külhatalmasságok —, és a velünk egy fejedelmet ismerő osztrák birodalom irányában, végre belügyeink tekintetében. Mind a három tekintetben azon mérték használandó a kormány eljárásának megitélésére: vajjon hazánk országos önállása, nemzetisége s alkotmányossága eléggé van-e képviselve, megvédve, biztosítva s kormányozva?

A külviszonyok tekintetében, miként az utasítás mondja, kormányunk nem bir elegendő s olynemű befolyással, minőt tövényeink s önállásunk követelnek; holott ez ügyek bennünket is, bár az osztrák birodalommal közösen, oly annyira érdekelnek, hogy a külhatalmak irányában követett politika, végeredményben, az ország jövendő léte felett határoz. E tekintetben kivált az aldunai tartományokra, a Duna torkolatára, az orosz birodalomnak menten növekedő túlsúlyára s azon veszélyekre figyelmeztet az utasítás, melyek ezen túlsúlyból az előbb vagy utóbb szőnyegre kerűlendő keleti kérdés megoldásakor fejlődhetnek ki, mind az egész osztrák birodalomra, mind különösen hazánkra nézve.

Az Ausztriávali viszonyok tekintetében, előre bocsátva az 1723-ki 2-dik törvény által szentesített pragmatica sanctio fentartásának szükségét, különösen szem előtt tartandónak mondja az 1790-ki 10-dik törvényt, melyben kijelentetik, hogy hazánk, alkotmánya s egész kormányrendszere tekintetében független, tehát semmi más országnak vagy nemzetnek alá nem rendelt állam. De hazánk e törvényes állapota nem őriztetett meg; az ország érdekei csaknem minden viszonyokban, melyekben Ausztriával találkozik, az örökös tartományok vélt érdekeinek alárendeltettek. Innen a kölcsönös féltékenység, az örökös harcz a nemzet és kormány közjogi hatalmának határai felett.

Mi végre belügyeinket illeti: a közel múltnak története világosan bizonyítja: hogy a végrehajtó hatalom nem működik alkotmányszerűleg; hogy lényegökben jó irányú intézkedései is többnyire a nemzet alkotmányos befolyásának mellőztével vannak egybekötve; hogy sokszor a szabadsággal párosúlt rend igényei politikai rokon- s ellenszenveknek áldoztatnak fel; ellenben az érdekek békés kiegyenlítése végett hozott törvények sükerítése körűl kellő tevékenység nem tapasztalható; hogy a régi sérelmek közől egy sem orvosoltatott, ellenben újabb sérelmek követtettek el; hogy különösen a megyei rendszer alkotmányszerű állása ellen intézett lépések által alkotmányunk biztosítékainak megnyugtató érzete csökkentetett. 1847.

Ezeknél fogva a követeknek kötelességévé tétetett, hogy ezen kormánypolitikát ne csak ne támogassák, hanem inkább oly vágásba vezérelni törekedjenek, mely a nemzet erkölcsi személyiségének, az ország önálló nemzeti s alkotmányos érdekeinek megfeleljen. E részben, a kormánypolitika jövendő irányául az országgyülési többségben nyilatkozó nemzeti akaratot kivánja a megye oly módon kijelölteni, hogy a komány működése mindig a nemzeti akaratnak legyen kifolyása, minden idegenszerű befolyás nélkül; e végett pedig oda emeltessék a nemzet állása, hogy elegendő biztosítékkal birjon a kormány számoltatását s felelősségét valahára megvalósítani.

Röviden, a múltra nézve teljes orvoslást, a jövőre biztosítást kiván Pest megye. És minthogy mind a kettőt csak a nemzet erkölcsi ereje vezetheti sükerre; ezen erkölcsi erő pedig egyedűl a közös haza minden polgárainak érdekegységében létezhetik; és végre ezen érdekegység mindaddig létre nem jöhet, mig a nemes és nemnemes közt a büntető igazság kiszolgáltatása különbözik; mig a nép adót fizet, a nemesség pedig ezen adó terhében nem osztozik; mig az alkotmányból kirekesztett nép semmi politi-

1847. kai joggal nem bir; s végre mig a nép legnagyobb része a nemességnek robotozó szolgája marad.

Ezeknél fogva oda utasítá követeit a megye: 1) Hogy a büntető törvénykönyv tárgyalásakor az egyenlő bűnvádi eljárás, nyilvános eljárással összekötött vádló rendszer s esküttszékek és a formaságok felett itélő semmitő székek létesítésére, s minden kivételes biróságok eltörlésére működjenek. 2) Hogy mindennemű, akár személyes szolgálaton, akár adózáson alapúlt közterhek viselésének minden honpolgárra aránylagos kiterjesztését sürgessék; a hadiadóra nézve alkotmányos biztosításokat kivánjanak ugyan, de ha azokat teljesen kivívniok nem sikerűlne is, fő elvűl azt tekintsék, hogy a mely feltételek mellett róvatik a népre teher, e terhekben a nemesség is hasonló feltételek alatt osztozzék. A házi és hadi adónak ezen aránylagos és közös viselése mellett, a szellemi s anyagi javítások létesítése végett szükséges országos pénztárt jobbára közvetett adózás utján kivánta Pest megye felállíttatni. Ezen kutfőkűl pedig a só felemelt árát, a birtokváltozások alkalmával egy mérsékelt lajstromzási díjat, a terhes szerződések s adóslevelek bejegyzéseért fizetendő díjat, a grationálék felemelendő díjának egy részét, a fő clerus azon javainak, melyeket üresség esetében a kir. kamara kezel, míg betöltve nincsenek, egy évi jövedelmeit, a harminczadhoz vetendő mérsékelt határszéli vámokat, az absentistákra — ha honfiak háromszorosan, ha polgári joggal nem birók, hatszorosan, kivetendő házi adóbeli részletet stb. kivánta kitűzetni. 3) Az érdekegyesítés harmadik tevőleges eszközéül tekinté Pestmegye, a maga utasításában, a népnek politikai jogokkal felruháztatását; mi végre azonban még most némi tekintettel kivánt lenni azon fokozatra, melyet e részben a történelmi jogfejlemény kijelölt. Kivánta ennek következtében hogy: a) A kir. városok és szabad kerületek az országgyülésen kellő befolyással, önkeblökben kellő függetlenséggel ruháztassanak fel. b) A szabad és minden más mezővárosi és falusi

községek rendeztetvén, a megyei közgyűléseken küldötteik által gyakorlandó szavazattal birjanak. 4) Végre, az érdekegyesítés negyedik tényezőjeül, az úrbéri viszonyok teljes megszűntetése, az örökváltság, tűzetett ki, — mit teljes kármentesítéssel, a státus közbejötte által országosan kivántak foganatosíttatni, a megváltás tárgyául nem a telek értékét, hanem a rajta fekvő úrbéri tartozmányokat jelölvén ki. 1847.

Ezen életkérdéseken kivűl utasításúl még a következő reformokat s azok irányelveit jelölte ki Pestmegye: az ősiség eltörlését, az „uti possidetis" elv szerint. A szellemi érdekek szempontjából: a nemzet befolyását a közoktatás szabályozására s költségeinek meghatározására; a sajtónak a censurá bilincseiből feszabadítását s törvények általi rendezését. Az anyagi érdekek szempontjából: a törvényhozás befolyását a vámok szabályozására, minek alapelvéül a tökéletes érdekviszonyosság tűzetett ki; a közlekedési eszközöknek jó karba állítását; hitelintézetek megalapítását. — Hogy pedig ezen s más elszámlált reformok létesítése által a nemzet átalakulása minden rázkódás nélkül mennél elébb végrehajtathassék, oda utasítá követeit, hogy évenként Pesten tartandó országgyülést indítványozzanak, három évre kiterjedő követválasztással.

A borsodi utasítás áttekintése.

Főbb elveire nézve a pestivel teljesen megegyező a Borsod megyei utasítás, melyet csak azért igtatunk ide, mivel világos, rövid szerkezete által mintegy áttekintésűl szolgálhat az ellenzéki utasítások egész rendszerének.

I. Előlegesek: 1) Nádorválasztás törvényes kijelölés utján. 2) Az országgyülés kiegészítésének, tehát a részeknek kérdése. 3) A honti, bihari, horvátországi események körűli kormányeljárásból eredt sérelem orvoslata stb.

II. Szellemi érdekek: 1) A népnevelés rendezése az országgyülés által. 2) Sajtószabadság, az előleges vizsgálat megszűntetése és sajtótörvények mellett.

III. Anyagi érdekek: 1) Új vámrendszer a teljes viszonyosság alapján az ország s az örökös tartományok kö-

1847. zött. 2) Keletkező iparunknak védvámok. 3) A közlekedés eszközeinek javítása, vaspályák, csatornák, kőutak státusköltségen, vagy, a két elsőbbnek kamatbiztosítás mellett részvények utján építése. 4) Hitelintézetek, telekkönyvek behozatala. 5) Az ősiség eltörlése. 6) Kötelező örökváltság a státus segítségével. 7) A papi tized eltörlése stb.

IV. Politikai érdekek: 1) Közteherviselés mind a hadi, mind a házi adóra nézve; amaz a fejedelem s nemzet közt kötendő, ennek az áldozatáért némi kárpótlást nyujtó, a kivetést és behajtást biztositó szerződés mellett. 2) Egy országos pénztár alkotása. 3) A városok és szabad kerületek rendezése, ugy azonban, hogy az országgyülésen aránylagos szavazatban belrendezés nélkül is részesíttessenek, ha választási s törvényhozási függetlenségök biztositva leend. 4) Esküttszékek felállítása. 5) Évenkénti országgyülés Pesten, három évre választott követekkel; elnököt a képviselői tábla maga válaszszon magának; a kormánynak felhatalmazott biztosa legyen jelen; a királyi tábla maradjon el. 6) A megyei választások rendezése, a követek bölcsesége szerint akár előző s gátló szabályok, akár a képviselet alapján alkotandó új rendszer behozatala által. 7) Általános népképviselet ugy a törvényhozás, mint a municipális élet körében, az értelmiség és vagyonértéki képességek alapján. 8) Unió Erdélylyel. 9) A zsidók polgárosítása, czélszerű törvénynyel, azoknak a szomszéd tartományokbóli betódulása ellen. — Oly kérdésekre nézve, melyek az országgyülés folyama alatt merűlnének fel, követeit Borsod teljesen felhatalmazta, belátásuk szerint szavazni.

Az ellenzéki többségű megyék nagyobb része, kisebb nagyobb módosítással a pesti és borsodi utasítás elvei szerint készítette a maga utasításait. A haladás kérdései mellett a régibb s újabb sérelmek orvoslatát valamennyien sürgettetni kivánták követeik által. E sérelmek egyik legnagyobbikáúl említé majdnem minden megye a horvátországi tartományi gyülésnek a kormány által végrehajtott önkényes

1847. A horvát tartományi gyülés.

törvény- s alkotmányellenes rendezését. És mennyire igazolva volt a megyék e nyilatkozata: eléggé tanúsítá maga a legújabb horvát tartományi gyülés, melyet a zágrábi püspök, mint báni helytartó, oktober 18-kára hirdetett ki.

Zágráb megye alkotmányos magyar-horvát szellemű tisztikara s rendeinek többsége a tartományi gyülés önkényesen, udvari parancs következtében végrehajtott rendezésének törvényességét hozzájárulásuk által elismerni nem akarván, egy közgyülésökön határozatképen kimondották, hogy míg a tartományi gyülésnek elébbi, törvényes régi szokáson alapúló formája helyreállítva s különösen az egyéni szavazatától megfosztott nemesség a maga jogaiba visszahelyezve nem leszen, követeket arra a maga részéről nem küldend; hanem a horvát megyéknek a törvényhozásban külön s egyenes képviseltetését az országgyülésen a magyar megyék követei által fogja szorgalmazni. És ennek eszközlésére a magyarországi megyéket s különösen a szomszéd Zalát körlevelek által meg is kérte.

Miként előleg is várható vala, a kormány Zágráb megyének e végzését egy udvari rendelet által rosszalván, a rendeket oda utasítá, hogy a tartományi gyülésre követeket küldeni el ne mulaszszanak. A megye rendeinek többsége azonban, az oktober 14-kén tartott közgyülésen tovább is fentartani kivánta elébbi határozatát, s oly értelemben írt fel a kormányhoz: hogy mivel a tartományi gyülés szerkezete a nemesség kizárása által törvénytelenűl lőn megváltoztatva, követeket oda a sérelem orvoslatáig nem küldhetnek s a tartományi gyülésen a törvényhozásra választandó képviselőket törvényeseknek el nem ismerhetik. A tartományi gyülés ennek következtében négy nap múlva Zágráb megye részvétele nélkül nyittatott meg.

E tartományi gyülés, az önkényesen végrehajtott új rendezet szerint, oly elemekből állott, hogy független, szabadelvű hazafiaknak valóban semmi kedvök sem lehetett azon megjelenniök. Az egész személyzetet ugyanis a kö-

1847. vetkező tagok alkották: a három horvát s ugyanannyi tótországi megye főispánjai vagy administrátorai, a kőrösi és nándorfehérvári püspökök, hat különösen meghívott czímzetes mágnás, négy káptalan követei, Kőrös, Varasd, Pozsega, Verőcze és Szerém megyék, Buccari kerület, Zágráb, Varasd, Kőrös, Kaproncza, Károlyváros és Pozsega városok képviselői, az egész báni s kerületi tábla és a váltótörvényszék birái, s végre a királyi tanácsosok és kamarások, összesen hatvan s néhány egyén. Mily szellemben fog működni e gyülekezet, melyben tizenkét hatóság képviselői mellett négyszer annyi kormányhivatalnok, kir. hivatalos és egyházi személy vett részt; a független nemesség pedig százados szokás ellenére kizáratott, egyelőre sem lehetett senkinek kétsége.

Az ellenzéket összesen két távollevő főrendűnek szavazat nélküli képviselője képezte. Ezek egyike mindazáltal, állása súlytalanságának daczára is, mindjárt a gyülés elején szót emelt a nemesség egyéni szavazatjoga mellett. A rövid vitát, mi erre keletkezett, Haulik püspök s báni helytartó azon kijelentéssel fejezte be: hogy a követválasztás nem szavazás, hanem felkiáltás által fog történni; ha azonban, kétség esetében, a szavazatok számítása szükségessé válnék, az ő elnöki tisztéhez tartozik, azok súlyát meghatározni s érvényességök felett itélni.

A választás ezután az egy színezetű gyülés által minden nehézség nélkül végrehajtatott. A főrendi táblához Busán Hermann, udvari tanácsos, a rendi táblához Osegovics Metell, helytartósági tanácsos, és Bunyik, pozsegai főjegyző, lőnek megválasztva.

Mialatt ezután az utasítások készitésével megbízott választmány zárt ajtóknál tanácskozott, a tartományi gyülés némely egyéb tárgyakkal foglalkodék, melyek az országgyüléssel semmi összeköttetésben sem álltak. Az elébbi tartományi gyülés, a nemességnek a maga kebeléböli kizárása után, több oly kérdéseket hozott volt szőnyegre,

melyek egy független horvát nemzetiség megalapitására czéloztak. Ilyenek voltak egyebek közt: egy külön horvátországi kir. helytartótanács megalapítása, a zágrábi püspöknek érsekké emeltetése, az udvari kanczelláriánál egy külön horvát osztálynak felállítása, a horvát nyelvnek a tartomány határaiban hivatalossá tétele stb. A feliratokra azonban, melyek e tárgyak iránt a kormányhoz intéztettek, részint tagadó, részint semmi válasz sem érkezett. Varasd megye s Károlyváros követei tehát, mint az illyr párt tagjai s a horvát függetlenség bajnokai, újra s erősebben sürgetni kivánták a kormánynál ezen követelések teljesítését. De a horvát nyelv ügyét kivéve, mely iránt közmegegyezéssel újabb kérelem intéztetett a kormányhoz, e nagyobb részben hivatalnokokból álló gyülekezet, a kormány elébbi tagadó válasza után, nem volt kedvező ama nemzeti törekvéseknek; s végzéssé lett, hogy a felirások azok iránt ne ismételtessenek. 1847.

Majd az országgyülésre megválasztott követeknek adandó utasítások kerűltek szőnyegre. Azt lehete hinni, hogy miután az anyaországban mindenkit évek óta oly annyira elfoglaltak a reformok kérdései, a politikai szabadság s egyenlőség eszméi: ezen eszmék, e reformok szükségének érzete valahára e mindenben hátramaradt tartományba is elhatottak, s az utasítások most e reformokról, egy vagy más értelemben, mindenesetre kedvezőleg szólandanak. De hasztalan keresünk több, Magyarországban halaszthatlannak ismert reformot ezen utasításokban; s az is, mit bennök találunk, nyilván bizonyítja, hogy e tartományi gyülés tagjai, a nemzetiségi viszálkodás s gyűlöletes pártoskodás felett, magosabb érdekeket nem igen ismertek, nem méltányoltak.

A csekély, jobbára csak hely-érdekű tárgyalások között alig merűlt fel egy két kérdés, mely figyelemre méltó volna. Gróf Széchen Antal, pozsegai főispán, ugyanaz, ki egyike volt a magyarországi conservativ párt vezéreinek,

1847. indítványt tőn a protestánsoknak a tartományba bevétele s polgári joga iránt; de heves ellenzésre talált. A közös teherviselés, a nemesség adózása, szóba sem hozatott; s a követek oda utasíttattak, hogy a haza közszükségeinek fedezésére megkivántató költségeket az áldástalan subsidiumok, vagy is szabad ajánlatok nyomorú forrásából szavazzák meg. A sajtótörvényekben, melyeknek alkotását már halaszthatlannak látták, a megelőző censurát továbbra is fentartani kivánták. Az administrátori rendszer ellen semmi panaszuk nem vala, s a főispánok törvényszéki elnökletét törvényesnek kivánták bélyegeztetni. Az egész utasítási munkálatban egyedűl az ősiség módosításának, az örökváltság könnyitésének s a hitelbank felállításának pártolása mutat némi nyomára a haladás szellemének. Csak egy reformtárgy, a nemnemesek szavazatjoga a megyei gyüléseken, idézett elő hevesebb vitatkozást; de eredményre ez sem vezetett. A választmány munkálata e kérdésnek nem kedvezett, s azt csak a megyei szerkezet rendezésével együtt kivánta tárgyaltatni; minek következtében, bár a törvényhatósági képviselők csaknem mindnyájan pártolták az ugynevezett honorátiorok szavazatát: az elnök mégis hűven amaz elvéhez, hogy az ő tiszte, határozni a szavazatok érvényessége felett, a választmányi szerkezet mellett mondotta ki a határozatot. A követeknek meghagyatott, hogy az országgyülésen magyar nyelven nyilatkozzanak. És így lőn vége e tartományi gyülésnek, melynek folytában az elnöklő báni helytartó püspök többször épületes beszédekkel inté a hallgatóságot: óvakodnának az ellenzéki tanok és szellem elharapózásának, szerinte káros következményeitől!

Mennyire különböztek ezen horváthoniaktól az anyaországban még a conservativ többségű megyéknek is utasításai! Még ezeket is jobbára egy szabadabb szellem lengi át, mely Horvátországban még nem hatotta keresztűl a többség érzelmeit. — Tekintsük, például, Csongrád megye

utasításait, melyben jelenleg a conservativ párt egyik vezérszónoka, Babarczy Antal, helytartósági tanácsos adta az irányt, s mely most, miután kebelében az ellenzék egészen visszavonúlt, egyike volt a legconservativabb színezetű megyéknek. És még ennek utasításaiban is következő pontokra találunk: sajtótörvények az előleges censura eltörlésével; országgyülési hírlap; közös teherviselés; a robot és dézma megváltása kényszerítő törvények által; ősiség eltörlése; országgyülés Pesten; fiumei vasut; a kir. városok rendezése, stb. Több conservativ megye utasításai oly szabadelvűek hogy, ha azokat összehasonlítjuk azon utasításokkal, melyeket ezelőtt tiz—tizenkét évvel az ellenzéki megyék adtak követeiknek: el kell csodálkoznunk a roppant haladáson, melyet e kevés évek alatt tett a közvélemény: a legtöbb conservativ megye utasításaiban most szabadabb elveket találunk, mint sok ellenzéki megye hajdani utasításaiban. Az ellenzék attól tartott, hogy a conservativ párt, magának többséget szerzendő, a privilegium fentartásával fog izgatni a kevés míveltségű köznemesség tömegében. De ez, talán az egy Arad megyét kivéve, nem történt; sőt még a conservativok is a szabadabb szellem, szabadabb elvek vallása által remélvén többséget nyerhetni, utasításaik számos pontjait az ellenzéktől sajátították el, s mintegy elpörölni látszának tőlök a reformkérdéseket. 1847.

Áttekintve ezen, mind ellenzéki mind conservativ utasítások hosszú során, minden forma- s elvkülönbségek daczára is, melyek a pártok közt oly heves vitákat hoztak elő, világosan kifejezve látjuk azokon a század fő jellegét: a szabadságra s egyenlőségre törekvést. A kor és a közelgő nagy események szelleme, melyek néhány hónap múlva egész Európát s annak valmennyi társadalmait alapjaikban megrendítették, lengi már át némileg ezen utasításokat. E szellem hatalma, az általa lassan s fokozatonként előkészített viszonyok ereje, a dolgok s helyzetek okszerűsége alól a magyar conservativ párt sem volt képes magát Az időjelek.

1847. kivonnia; akaratlanúl is vonattak azon pálya felé, melyre a népek nem sokára lépendők valának; akaratlanúl is haladásra ragadtattak a nép szabadság s egyenlőség nagy céljai felé, úgy annyira hogy, miként Széchenyi mondá, a conservativoknak azon „antidiluvianus exemplárjai", kik mozdúlni nem akarásukban megkövűltek, már oly felette ritkák s megvetettekké lőnek, hogy a józanabb conservativok által is megtagadtattak. És, ha ezen haladást a szabadság és egyenlőség felé a conservativ utasításokban nem látjuk is oly tisztán, oly világosan kifejezve, mint az ellenzékiekben: lehetetlen mégis amazoknak is nem szolgáltatni teljes igazságot, midőn bennök a sajtószabadság, közteherviselés, szabad föld s úrbériség eltörlésének elveivel találkozunk. És lehetetlen nem örvendenünk a század e szellemének dicső diadalán, látván miként ügyekszik önzetlen buzgalmában maga a nemesi osztály, lerontani a privilegium választó falait, kiegyenlíteni az igazságtalanságot, melyet ezen előjogok súlya alatt századok folytán szenvedett a nemzet legnagyobb osztálya; miként ügyekszik testvérileg megosztani vele az eddigelé kevesektől, kiváltságkép élvezett, emberi s polgári jogokat; felszabadítani a hűbériség bilincseibe szorított földet, felszabadítani a szolgaiság jellegével bélyegzett munkát, és felszabadítani a lebéklyózott gondolatot. És tekintve e hatalmas haladást a szabadság és demokratiai egyenlőség teljes diadala felé, melyet akarva vagy nem akarva, minden párt a viszonyok logikai okszerűsége által ragadtatva, egyaránt elősegített: lehetetlen el nem ismerni hogy, mint Napoleon mondá Szent-Ilona szikláin, már maga a lég elég volt elfojtani a hűbériséget. A közelgő nagy események lehellete fuvallott már e törekvésekben.

Oly időjelek valának ezek, melyeknek láttára, az országgyülés eredményei iránt mind a mellett is, hogy a pártok heves összeütközése bizonyosnak tartatott, minden hazafi a legszebb reményekre érezhette magát feljogosítva.

A nemzet ezen élénk készületei közt a jövő parlamenti tusákra a kormány részéről semmi egyéb nem jött napvilágra ama néhány változáson kivül, mely egy pár fő kormányhivatalnok személyére vonatkozott. Mindenek előtt a nyugalmazott Bedekovich helyébe Szőgyény László emeltetett az első alkanczellárságra. Majd Szerencsy István, királyi személynök, ki az alsó táblán már két országgyülésen elnökösködött, hivatalától fölmentetvén, személynökké s a követi tábla jövendő elnökévé Zarka János, a magyar udvari kanczelláriánál előadó tanácsos, neveztetett ki. Szerencsy egyike volt ugyan azon hivatalnokoknak, kiket a hivatal nem borított el népszerűtlenséggel; sőt a múlt országgyüléseken nehéz, kényes állása daczára is, eléggé birta a követi kar bizodalmát és szeretetét. Ő azonban a volt kanczellár, Majláth Antal, párttöredékéhez tartozott, s mint ilyen sem maga kedvet nem érzett magában ez országgyülésen védeni az általa nem egészen helyeslett új kormánypolitikát; sem Apponyi nem viseltetett iránta anynyi bizodalommal, hogy reá bízni kivánta volna ezen, elvei felett határozandó országgyülésen azoknak védelmét. A kanczellár e fontos hivatalra Ürményi József tolnai főispánt, István főherczeg pedig Zsedényi udvari tanácsost kivánta előmozdítani; mivel pedig egymás jelöltjét kölcsönösen ellenzették, végre is Zarka nyerte el a helyet. Őt kitűnő tulajdonain, jeles szónoklati tehetségén s éles logikájú dialektikáján kivűl még azon körűlmény is ajánlott az elnöki tisztségre, hogy mint egykori ellenzéki követ, kormányhivatala daczára is, még meglehetősen a szabadelvűség hirében állott, kinek a hivatal és felsőbb utasítások, ha mérsékelték is, de nem változtatták légyen meg hazafiúi meggyőződéseit. És valóban is, bár ő a kormány organuma s politikájának hivatalos védelmezője lőn ez országgyülésen, a követi kar előtt még sem volt népszerűtlen.

1847.

Változások a kormány fő hivatalaiban.

Zarka János kir. személynök.

A kanczellár Kopácsy József primásnak nem rég történt halála által megürült egyházi főméltóságot is azonnal be akarta tölteni. A közvélemény e helyre a püspöki kar

1847. legkitűnőbb egyéniségét, Lonovics József csanádi püspököt jelölte ki. Őt óhajtá Apponyi is, kinek nagy eszétől, széles tudományától a kormány részére jelentékeny támaszt remélt.

E kinevezés azonban, mint emlékirataiban Szőgyény tudósít, „papi cselszövények s a legmagasb körökben hihetőleg oligarchikus és ultramontán befolyásokból keletkezett akadályok miatt“ nem történhetett meg.

Pár héttel az országgyülést kihirdető királyi rendelet kibocsátása után, mi, mint mondók, Apponyi aláj egyzésével történt, végre gr. Majláth Antal is teljesen felmentetett az udvari főkanczellári hivataltól, melynek az elmúlt három év alatt különben is már csak czímét viselte, — és, miként Szerencsy is, czímzetes státusminiszterré neveztetett. Az udvari kanczellária s ezzel együtt a magyar kormány vezetése ennél fogva forma szerint is gr. Apponyi Györgyre ruháztatott által. E kinevezés után semmi kétség sem maradhatott fenn többé, hogy a kabinet teljesen el van határozva, megkisérteni azon politika keresztűlvitelét, melynek a lefolyt három év alatt Apponyi volt képviselője.

Mennyire sikerűlend ez, egyelőre még akkor sem lehetett meghatározni, midőn a követek, utasításaikkal ellátva, már összegyűltek. Az utólsó országgyülésen az ellenzék többsége a különböző kérdésekben 10 és 25 szavazat közt változott; most azonban egyelőre oly kétes volt a többség, hogy azt mindegyik párt magának tulajdonította. E bizonytalanság azonban nem sokáig tarthatott; a többségnek mindjárt az első erőmérkőzésnél világosan nyilatkoznia kelle. Történt ez még a gyülés ünnepélyes megnyitása előtt, az alsó táblai, kerűleti, helyesebben nevezve, előkészítő ülések jegyzőinek választásakor. Az ellenzék minden jelöltjei többséget nyertek. A conservativok azonban, vagy inkább kormánypártiak, e szavazat eredménye által még nem tekintették a kérdést eldöntve. E választások, az utasítások befolyása nélkül történvén, azt állították: hogy az eredmény csak a képviselők személyes színezetét hozta

napvilágra, s majd egészen más leend az eredmény, ha egyszer a követek utasításaik szerint, a kitűzött kérdések felett szavazandanak. És igaza is volt a kormánypártiaknak: e szavazás már annál fogva sem szolgált a többség biztos óramutatójául, minthogy több ellenzéki színezetű követ hajlandó volt a kormánypárti befolyás alatt készült utasítást az ország érdekében magyarázni; és viszont, nem egy, különben ellenzéki utasítással ellátott követ ügyekezett a maga szavazatát, hol azt nyílt utasításszegés nélkül tehette, a kormánypárt mérlegébe vetni. Ily körűlmények közt a többséget szilárddá alakítani, az ellenzéki vezérnek lőn első s legfontosabb feladata. 1847.

A vezéri szerepet, az ellenzéki párt hallgatag megegyeztével, Kossuth Lajos foglalta el. Ő a mult években hírlapi működése, Széchenyivel és Dessewffy Auréllal vívott harczai, s miután a hírlapi pályáról lelépett, az egyesületi téren kifejtett buzgó munkálkodása által oly tekintélyt vívott ki magának, hogy a vezéri szerep iránt vele most senki sem vetélkedett. Mások is tündököltek, a nélkül hogy őt irígylenék, s vele párhuzamba lépni akarnának. Voltak már ekkor is pártfelei közt, kik iránta nem viseltettek rokonszenvvel; de még ezek is rejtve tarták érzelmeiket: az ellenzék érezte, hogy a szokottnál erősebb kormánypárt irányában mindenek előtt összetartásra, egységre, fegyelemre van szüksége. A cselekvés színpadán ennél fogva senki sem akarta háborgatni a párt összhangzását. A kormánypárt tartott s félt tőle inkább, mint gyűlölte őt, s el volt kápráztatva szónoklatának hatalmától. Sőt, az országgyülés elején meglepetve is találta magát javaslatainak mérsékeltsége s némely tárgyakban tanúsított engedékenysége által: e párt Kossuth magatartásában nagyobb hevességre, több rohamra számított, mint a mennyit tapasztalt.

Az ellenzék vezére.

A lefolyt országgyülések ellenzéki vezérei csak bizonyos dolgokban birták társaik közt a felsőbbséget. A század elején Vay József a tanácskozásoknak s határozatoknak

1847. irányt adva, tanácsadással gyakorlá hatását; de a vitákban a szónok szerepe nem volt az övé. Nagy Pál a szószék hőse volt, rögtönző s elragadó szónoklatával; de a munka fáradalmaiban nem vett nagy részt. Deák Ferencz, bár szónoklata is kitűnő volt, mégis inkább rendkivűl erős itélőtehetségének, mely a legbonyolúltabb kérdéseket is világosan és biztosan oldá meg, a teendőket határozottan jelölé ki —, és szenvedélytelen higgadtságának, mely a küzdelem viharait lecsilapítá s mindenkit megnyugtatott, köszönhette mind a két táborban egyenlő tekintélyét és szavának varázs-hatalmát; de az indítványozást, az izgatás feladatát mások végezték mellette. Kossuth azonban, ha e tulajdonokat mind nem egyesítette is magában; de ezen szerepek mindnyáját magához ragadta. Ő volt a mozgató erő, mely a pártok elébe a küzdtérre tárgyat vetett. Ő indítványozá az ellenzék kivánatait, ő adta elő annak sérelmes panaszait. Ha a tanácskozmányokban nem mindig az ő bölcsesége jelölte is ki a teendőket; de a határozatokat mindig ő adta elő s fejtette ki a nyilvános üléseken minden fontosabb kérdésben. Ő volt az akadályozó elemek leghevesebb ostromlója; ő dolgozott a teremen kivűl is minden nehéz munkában legtöbbet.

Csak rendkivűli szónoki tehetség, minő Kossuthé volt, emelkedhetett az ellenzék tagjai közt oly magasra, hogy elsősége kétségbe ne vonassék. Mert az ellenzék soraiban, bár néhány kitűnő férfiú hiányzott is most, annyi jeles egyéniség tálálkozott, hogy valamivel mindennapibb tehetségnek nehéz volt volna kivívni az elsőséget. Köztök Szentkirályi Móricz, Szemere Bertalan és ifj. Pázmándy Dénes tűnt ki leginkább s vetélkedett volna, ha Kossuth hiányzik, az elsőség felett. Szentkirályi okokban találékony, mélyen bonczoló s bölcselő ész, mint jegyző, ünnepelt férfiú volt. Szemere, mint széles tudományú publicista s művészi szónok, Pázmándy, mint a honi törvények s történelemben és az európai politikai dolgokban nagy jártasságú férfiú, — nem csak társaik közt nevezetességek voltak, hanem

Európa bármely parlamentjében is az első rangban szerepeltek volna. A három közől Szentkirályi nevezetessége vesztett legkevesebbet Kossuth mellett az országgyülésen. Mély okoskodásának, bonczoló logikájának ereje, melylyel az ellenfél állításait egyről egyre összemorzsolá, Kossuth elragadó beszédei mellett is megtartá érdekességét; ugy hogy, bár mind a ketten ugyanazon megyének követei voltak, s mind a két követnek egy tárgyban felszólamlása egyébiránt visszatetszett: a pestmegyei követek legtöbb tárgyban mind ketten szólottak, és Szentkirályi beszéde, követtársáé után is, mindig figyelemmel hallgattatott. Pázmándy komolyságával tudott magának szerezni nyomatékot. Kossuth a követek közől egynek véleményét sem méltatta oly figyelemre mint az övét; s a tárgyak felvétele előtt rendesen vele értekezett. Szemere magába zárakozóbb volt mindnyájánál; véleménye nehezen s csak legkésőbben volt tudható; de művészies szónoklata mindig tanúlságot s éldeletet nyujtott. Ritka ember tudja gondolatait oly szabatosan kifejezni mint ő, ki még a rögtönzés hevében sem mondott soha többet, mint mennyit mondani akart, nem használt soha más kifejezést, mint a mely épen megkivántatott gondolatának nyilvánítására. A többi, már a múlt országgyüléseken is részt vett kitűnőbb követek mellett, a bátor, hímezetlen beszédű Bónis Samu és a, még nagy fiatalsága daczára is, jeles készületű gróf Andrássy Gyula, vonták leginkább magokra a figyelmet. 1847.

A kormánypárt vezérei, Somssich Pál és Babarczy Antal, mind kettő kitűnő tehetség, modorra s multjokra nézve egymástól igen különböztek. Somssich Pál, mielőtt a múlt országgyülésen fellépett, megyei pályáját az ellenzék soraiban futotta; Babarczy mindig a kormánypárthoz tartozott. Amaz, mint szónok ügyesebb és simább, pártjának hasznosabb szolgálatokat tett, előadásának az ellenzék irányában kimélő, sőt néha kedvkereső modora által az ingadozók s kevesbbé kifejezett színezetűek között sza-

1847. vazatokat nyervén; emez erősebb dialektikájú, de néha kiméletlen, kitörő, sőt epés lévén az ellenfél irányában, igen népszerűtlenné lőn.

És e két párt között, vagy talán felettök állott gróf Széchenyi István, mosonyi képviselő, kinek követsége maga eseménynek mondható. Azon okok, melyek őt Kossuth hírlapi működése ellen felszólalni ösztönözték, most a követi padra vezették őt. Kossuthot követte ő ide, hogy működését e téren is ellensúlyozza, hatását mérsékelje. Voltak, kik kisszerűséget, szenvedélyes gyűlöletet találtak Széchenyi e lépésében, mely csak hazaszeretetből s elvszilárdságból származott. Követi pályáján azonban a Kossuthtal vívott tusáiban már ő is mérsékeltebb lőn, mint ellene intézett irataiban, hol gyakran oly kiméletlenűl eresztė ki ellene gúnyjának csipős fulánkjait; minek hihetőleg az volt oka, hogy Kossuthot most ő is mérsékeltebbnek találta, mint egyelőre várta volna. Ezen kiméletesb hangulata s hazafias, eredeti modorú beszédei által Széchenyi, mint követ, ismét felébreszté maga irányában a közönség régi kegyeletét.

A főrendi ellenzék. A főrendi ellenzék, mely a törvényhozásnak a követi ellenzékkel összefüggő tényezőjét képezte, oly kifejlődött alakban tűnt fel ezen országgyülésen hogy, ha azt, például, az 1836-ki országgyülésivel összehasonlítjuk, mind száma, mind függetlensége, mind szellemtehetsége tekintetében, csudálkoznunk kellene a nagy gyarapodáson, melyet az ellenzék, demokratiai iránya daczára is, nyert az arisztokratiában, ha e jelenetet eléggé meg nem fejtené az, hogy az ellenzék fő törekvései nemzeti czélokra voltak irányozva. Még akkor csak fehér hollóként állott fel egy-egy főrendű hazafi az országnagyok és főpapok többnyire minden nemzeti kivánatnak ellenszegűlt tömegéből; most már gondjába kerűlt a kormány s udvarnak, hogy a főrendi táblán magának állandó többséget biztosítson. Most a főrendi ellenzék nemcsak ugyanazon harczot vívta a kormánypárt ellen,

melyet az alsó ház ellenzéke, hanem, egynémely ízben, még ennél is nagyobb hévvel s lelkesedéssel. 1847.

A főrendi ellenzék élén folyton gróf Batthyáni Lajos állott. Szavára, kit az összes, országos ellenzék, pesti öszszejöveteleiben főnökéül választott, önként indúlt a főrendi tábla ifjú ellenzéke. Csak egyszer kellett hallani őt, midőn valamely fontosabb tárgyban emelt szót, s látni a megdöbbenést, melyet komoly, erős okoskodása, hímezetlen igazmondása a tábla többségében okozott, hogy meggyőződjünk, miképen e férfiú lelke és szíve teremtve van arra, hogy a nemzetnek viharos időkben is vezetője legyen.

Mellette Prényi Zsigmond, Batthyáni Kázmér, Wenkheim Béla, Károlyi György s mások kitűnő helyet foglaltak; de elvszilárdságra, szónoki hatásra s befolyásra nézve első volt közöttök a, már a múlt gyülésekről ismeretes, Teleki László. Új jelenet volt a főrendi táblán, hogy már a főméltóságokat viselők közől is többen, mint Batthyáni Imre, Vay Ábrahám s mások is, az ellenzékkel tartottak. Hiányzott ellenben az országgyülés elején a főrendi tábla egyik leggeniálisabb szónoka, Eötvös József, kit, mivel centralisátiói rendszere miatt az ellenzékkel némileg meghasonlott, csak később, a márcziusi események birtak a megjelenésre.

Az ellenzéki pártnak a főrendűek soraiban e tetemes gyarapodása az egész főrendi tábla tekintélyét s hitelét nevelte a nemzet előtt. Kétségtelen bizonysága ennek ama sajátságos körűlmény, hogy míg az 1832/6-ki országgyülés alatt, midőn a demokratiai elveknek még csirája is alig látszott a magyar közélet mezején, az előhaladottabb hazafiak egyik jelszava volt, a főrendi táblának, mely minden reformot gátol, eltörlése: most, miután a népérdek s egyenlőség elvei oly erős gyökereket vertek, e kivánatnak hangja sem volt többé hallható.

A figyelmet igénylő állás, melyet az ellenzék a felső házban elfoglalt, s a nagy befolyás, melyet annak végzé-

1847. seire Batthyáni Lajos a maga pártjával gyakorolt, valamint az ellenzéki czélok könnyebb kivíhatása is szükségessé tette, hogy az ellenzék minden elemei, miként a pesti öszszejövetelek alkalmával egyesűltek, most is szorosabban egyesűlve maradjanak, s egységöket a két tábla közti feloszlás ne gyöngítse. S ez volt oka, hogy az alsó házi ellenzék a felső házinak a tárgyak előkészitésében is részt kivánt adni. E végett azon alsó házi tanácskozmánynak, mely az ügyeket előkészítette, a kérdések irányát s főbb elveit meghatározta, s mely Kossuth, Szentkirályi, Szemere, Pázmándy, gróf Andrássy Gyula, Lónyay Gábor és Bonis követekből állott, Batthyáni Lajos és Teleki László is állandó tagjaivá lőnek.

Az ellenzék állása, általában véve, szilárdabb volt mindjárt eleitől kezdve az országgyülésen, mint a minőt az egyelőre várt. A nagy kérdés, mely körűl minden forgott, mely a pártokat elválasztá s egymás ellen heves harczra ösztönzé, nem a reform kivánatában s ellenzésében állott többé, mint az elmúlt országgyüléseken. A conservativok, miként fentebb láttuk, már a legtöbb reformkérdésben felhagytak az elv ellenzésével; s e tekintetben csak az időszerűség, a mód s a határpont felett folyt a harcz. A nagy kérdést, mely fontosságával minden egyebet messze túlhaladt, Magyarországnak önálló fejlődése képezte, melyet Kossuth ekként fejezett ki: „Haladni akarunk mindnyájan; de midőn a conservativ párt Bécsnek tart, mi Budapest felé kivánunk haladni.“

Az országgyülés megnyitása. Ámbár a pártok, a haza önállóságát s kormányzati függetlenségét illető komoly kérdésekben különválva, élénk küzdelemre készűltek; mindazáltal az országgyülés első napjai teljes egyetértésben ünnepelt örömnapok voltak. Ez örömnek tárgyait a király magyar megnyitó szavai és István főherczeg nádorrá választatása képezték.

Mióta Magyarország osztrák fejedelmeket ural királyai gyanánt, most először történt, hogy királya, az 1844-ki

törvény követelése szerint, magyar nyelven szólott a trónról a nemzet képviselőihez. A nemzeti nyelv e törvényes jogáért vívott félszázados parlamenti harcz végre teljes diadalra vezetett; már sem a kormányzat, sem a törvényhozás lépcsőzetén nem létezett oly magas hely, melybe a nemzeti nyelv beigtatva nem volt volna. És V. Ferdinánd, midőn november 12-kén a királyi előadásokat Majláth György országbirónak átnyujtván, magyarúl szólott, a nemzet régi legbuzgóbb kivánatainak egyikét teljesítette. „Nincs már ezután mitől félteni a magyar nemzetiséget!" — a megnyugvás e nyilatkozata hangzék minden felől az örömzaj csillapúlta után. 1847.

A másik tárgy, a nádorválasztás, a nemzeti önérzetnek szerzett kielégítést. Az országban azon vélemény uralkodott, hogy az osztrák miniszterium minden áron mellőzni akarta István herczegnek nádori hivatalra jutását, részint mivel atyjánál tapasztalta, hogy a főherczeg-nádorral nehezebb rendelkezniök, mint az egyszerű alattvalók sorából lett nádorral; részint mivel attól tartott, nehogy a fejedelmi ház ezen mellék-ága, a nádorság folytonos birtokában, magát az udvartól idővel függetlenné tegye. Beszélték, mi közönséges hitelre is talált az országban, hogy V. Ferdinánd azon alkalommal, midőn István herczeg királyi helytartóvá neveztetett, legelőször tanúsított szilárd, semmi ellenvetés által meg nem hajtható akaratot, kijelentvén, hogy az elhunyt nádornak tett igéretét okvetlen teljesíteni akarja. Ez okból István nádorságra jutása, mint az osztrák miniszterium szándoka ellen történt dolog, a nemzeti kivánat győzedelme gyanánt tűnt fel, s oly reményt ébresztett, hogy az ifjú nádor, különben is a hazának szülötte, erélyesen el fogja háritani a bécsi kormány törvénytelen becsapásait az ország ügyeibe. Nem kételkedett senki, hogy ő magyarnak érzi s tartja magát, hogy honára őszintén büszke, s annak javát óhajtja, annak sorsával a magáét azonosítani kivánja; hogy kebelének igaz, őszinte indulatából származ- Nádorválasztás.

1847. tak népszerűségét oly jelentékenyen hatványozott ama szavak, melyeket nem rég bevégzett körutazása alatt több helyen mondott: „addig éljek, míg honomnak élek.“ A nádorválasztás formájára nézve megjegyzendő, hogy egészen az 1790-kinek példája szerint történt: a királyi kijelölést magában rejtő levél átvétetett ugyan; de István annak felbontása nélkül, közértelemmel választatott meg nádorrá.

A kir. előadások. A királyi előadásokban, melyek a tanácskozások tárgyait tűzték ki, felvéve volt minden fontosabb kérdés, mely a nemzeti életben eddigelé felmerült. Meg volt említve a városok, a katonai élelmezés, az ősiség és örökváltság, a vám és közlekedési eszközök s azok előállítására szükséges országos pénztár, az erdélyi részek, a büntető törvénykönyv és börtönök kérdése. Sőt ezen előterjesztésekhez kész törvényjavaslatok is kapcsoltattak, alapjául a rendek tanácskozásainak; mi, bár sok ellenzékitől veszélyesnek tartatott is következményeiben a jövőre nézve, minden esetre haladásnak tekinthető törvényalkotási eljárásunkban. E kormányi törvényjavaslatok eleve is elégületlenséggel vagy legalább gyanúval fogadtattak az ellenzék által; mi egyébiránt tekintve a nemzetnek és a kormánynak egymástól annyira különböző irányát, senkit meg nem lephetett. A nemzeti párt minden reformkérdést az ország törvényes önállóságának szempontjából vett fel s kivánt megoldani ugy, hogy egyszersmind a népjog, a demokratia is feltalálja benne a maga követeléseit. A kormány ellenben nem csak a demokratiai iránynak utját állani, hanem e mellett még akként is kivánta intézni az átalakítást, hogy az ország, a birodalom érdekében, de ellenére a magyar függetlenségi jogoknak, újabb kapcsok által köttessék a közös fejedelmet uraló birodalmi testhez, s azon szálak, melyek által a bécsi kormánytól függésben tartatik, még szilárdabbá tétessenek.

Az adresse-viták. Az irányok ezen összeütközésének szükségkép heves harczot kellett felidézni a nemzeti s kormánypárt között. E harcz előjele volt az elégületlenség ama nyilatkozata,

mely már a kir. előadások felolvasásakor észrevehető vala; maga a harcz mindjárt az első ülésekben megkezdetett, midőn a kir. előadásokra felküldendő válaszfelirat került a szőnyegre. Utánozva a nyugoteurópai követkamrákat, már az utólsó országgyülésen szokásba kezdték hozni az ország rendei, hogy a trónbeszédre s a kir. előterjesztésekre felküldendő válaszban az ország átalános helyzetének rajzát adják s a kormány eljárása, politikája felett véleményt mondjanak. Még teljesebben gyakorolni kivánták az országrendek e birálatot a kormány politikája felett most, midőn magát mind a két párt győzelemmel kecsegtette s érdekében feküdni látta, hogy az irány, mely szerint a reformkérdések megoldandók lesznek, mindjárt eleitől kezdve meg legyen határozva s eldöntve a nagy kérdés: vajjon az ellenzék vagy a kormánypárt elvei birnak-e túlsúlylyal a törvényhozó kar kebelében? s vajjon az 1844-ki országgyülés végén Metternich herczeg által tervezett s Apponyi kanczellár által foganatba vett új rendszer lesz-e győzedelmes, melynek végczélja, hazánknak egybeolvasztása az absolut osztrák császársággal; vagy a nemzeti irány merülend fel diadalmasan a maga törvényes, önálló s alkotmányos kormányrendszerével? 1847.

A kérdések ezen legfontosabbika felett november 22. a kormánypárt kezdette meg a hat napon keresztül nagy élénkséggel folytatott vitát, midőn Somssich Pál, a kormánypárt alsóházi vezérszónoka, indítványt tőn a válaszfelirat tartalmára nézve.

„Alkotmányos kifejlődésünk korszakának nagyobb momentuma — ugymond — még nem volt a mostaninál. A fél század előtt megkezdett és a közelebb lefolyt 20 év alatt oly sok hazafiúi tűzzel folytatott politikai küzdelmeknek közepette annyira szétágazott vélemények megtisztúlva, a viták és idők által megérlelve, épen azon pillanatban egyesíttetnek a kegy. kir. előadásokban, midőn a pártok magok különválva nagy csatára készülnek... Hazánk bol- Somssich indítványa.

1847. dogsága lévén a czél, melyre mindnyájan törekszünk, az erős surlódások s heves viták után e nagy czélban kell találkoznunk .... Hogy e nagy momentum sok kérdésre nézve már jelen van, sokra nézve közeledik, ez iránt meg van minden pártnak, meg a kormányzásnak saját érdeme: az ellenzéknek ama cselekvőség, melylyel a nemzet figyelmét a reformokra fölébreszté; a conservativoknak, hogy a rögtönzést meggátolták, s a reformok megvitatására időt nyervén, a békés átalakulást lehetővé tették; a kormánynak, hogy a heves vitákat az alkotmányos korlátok közt megtartani tudta, most pedig, miután a kérdések eléggé megérleltettek, a szükséges reformokat maga indítványozza." Átmenvén aztán a múltak történetére, s ezeknek nyomán a kir. előadások egyes pontjaira, melyekben, ugymond, „a kir. akarat a nemzet legforróbb óhajtásaival oly szerencsésen találkozik", azon indítványnyal fejezi be szónoklatát, hogy a rendek, viszonzásául a kormány jó akaratának, a felterjesztendő válaszfeliratban mondjanak hálát a királynak, hogy végre nemzeti nyelven szólott, a nemzet által megválasztott nádort megerősítette, s a nemzet által kivánt reformokat önmaga tette indítványba; jelentsék ki, hogy az ily üdvös kir. előadásokat azonnal tárgyalásba veendik s végre kérjék meg ő felségét, hogy a múlt országgyülésről felterjesztett sérelmeket orvosolja.

Somssich indítványának értelme tehát oda volt irányozva, hogy a rendek a felküldendő válaszfeliratban Apponyi kanczellár kormánya ellen semmi vádat ne emeljenek, eljárásában semmit se rosszaljanak, s csak a régiebb, még orvosolatlan sérelmeket említsék meg egyszerűen.

Hogy az ellenzék ily adresse-t el nem fogadhatott, világos volt azon elvtusák után, melyek közte s a conservativ párt közt az utóbbi országgyülés óta a jelennek megnyitásáig, megyei gyüléseken, párttanácskozmányokban s a sajtó terén szakadatlanúl s oly hevesen folytak. Az ellenzék is kötelességének ismerte ugyan háláját kijelenteni a király-

nak, a november 12-én nyujtott kettős nemzeti örömtárgy felett; de azt saját ügyének feladása, a nemzet leghőbb vágyainak elárulása nélkül nem vélé tehetni, hogy a conservativ indítvány szerint elismerje, miképen a nemzet s kormány közt egyesség létezik elvben és irányban, s hogy ekként a nemzet önállóságával ellenkező irányt, melynek a kormány annyi bizonyítványait adta, ha csak hallgatása által is helyeselje. Meg volt győződve, hogy ezen, a bécsi kormány által oly gondosan rejtegetett irányról ha valaha, bizonyára most, midőn a kormány is a reform terére lépett, le kelle végre rántani az álczát s véget vetni azon törekvéseknek, miszerint az absolut hatalomnak terjesztése s alkotmányunknak abban czélzott felolvasztására vezető intézkedéseknek életbe léptetése épen a haladás, a reform zászlaja s palástja alatt folytattassék. Múlhatatlannak tartá, kimondani, hogy a haladási iránynak a nemzet előtt más értelme van, mint a mely a kormány törekvéseiből kiviláglik. Mind ezt pedig nem lehetett a nélkül tennie, hogy a kormány legújabb sérelmes intézkedéseit is meg ne említse. 1847.

Az ellenzék ezen eltérő nézeteit a kormánypárt vezérszónoka ellenében maga Kossuth, az ellenzéki vezér fejtegette egyikében azon fényes, elragadó beszédeinek, melyek által oly uralmat nyert a közönség kedélye, érzelmei s meggyőződései felett.

Kossuth indítványa.

„Nézeteim — ugymond — Baranya követének nézeteitől a válaszfelirat ugy terének mint feladatának egész philosophiájára nézve lényegesen különböznek. Ha ő egyességet lát a kormány és nemzet között a teendőkre nézve, én az egyességet csak némely tárgyak kijelölésére nézve látom; de látok ezen tárgyak elintézésének irányára nézve oly végetlen különbséget, minő van az alkotmányos és absolutistikus irány közt... Hazánk sorsának e fontos perczeiben a törvényhozási kötelességre hivatva, nehéz feladatunk szerencsés megoldásának első kellékeihez vélem tartozni a körülmények komoly felismerését s a fenforgó viszonyok

1847. közti öntájékozást, melynek alapján munkálkodásunk irányára nézve a t. rendek akarata constatirozva legyen, s ezen constatirozott akarat a fejedelem irányában ünnepélyesen nyilatkozzék.

„Én a kir. előterjesztéseket a kormány részéről oly manifestatiónak tekintem, melylyel az országgyülés munkálatának irány adatni czéloztatik; s azért ugy gondolom, hogy a t. rendek válaszfeliratában viszont azon iránynak kell kifejeztetni, melyet a t. rendek követni szándékoznak, de minthogy ez nagy részben a körűlmények gondos felismerése által feltételeztetik, szükségesnek látom egyszersmind, hogy a válaszfelirat alkalmával a t. rendek taglalat alá vegyék mind általában az ország állapotát, mind különösen erre vonatkozólag a múlt országgyülés óta követett kormánypolitikának ugy általános irányát, mint tettekben vagy mulasztásokban nyilatkozott főbb momentumait: miszerint a kormány irányában ellenőrködésre jogosított országgyülésnek véleménye ugy önmagunk előtt tudva legyen, mint felséges királyunknak tudomására juttathassék...

„....Vizsgálván a kir. előadásokat, nyílt őszinteséggel vallom meg, hogy midőn ő felsége több oly ügyek tárgyalására hívja fel az ország rendeit, melyeknek elintézését a nemzeti közvélemény a nemzeti közóhajtások közé emelé s korunk kitűnő feladatának kijelölt: ennyiben a királyi előadások nem csak a nemzet szándokával s akaratával találkoznak; hanem egyszersmind ő felsége részéről a nemzet reformczélzatú törekvése iránt rokonszenvet s hajlandóságot tanúsitanak. És én ezt méltányló hálával elismerem....

„....De minél őszintébb elismeréssel fogadjuk a kir. szándok ime nyilatkozatát, annál nagyobb kötelességünk ő felségének nyílt őszinteséggel elmondani, mik azon akadályok, melyeknek el kell háríttatniok, hogy kir. szándoka teljesedjék. Mert hiszen az ország ily szellemű előadásokat már máskor is látott, s mégis csak kevés eredmény mérsékelheté a meghiúsúlt remények fájdalmát. A siker feltételeinek e kijelölésével tartozunk az ország méltó várakozá-

sának;... és tartozunk a felséges uralkodó ház iránti ragaszkodásunknak is. Egy gondos pillanat Európa s a monarchia viszonyaira; egy pillanat a politikai láthatáron oly olvashatólag feltünedező jelekre, lehetetlen hogy minden embert, ki ép értelemmel bir, meg ne győzzön, mikép a felséges ausztriai ház jövendője Magyarország alkotmányszerű kifejlésével kapcsolatban áll. Én ezt szükségesnek tartám kimondani, mert ugy országunknak mint a királyi háznak érdekében vélem lenni, hogy komoly meggyőződéssé váljék, miként az, ki Magyarország közügyeit vagy alkotmányosságában csorbítani akarná, vagy reformokat nem akarna, vagy azokat nem alkotmányos és nemzeti irányban akarná, az, meglehet, hogy valamely idegenszerű kormányrendszer mechanismusának támogatásán dolgoznék, de az uralkodó ház érdekeinek biztosításán nem dolgoznék...

1847.

„Én tehát.... kötelességemnek érzem, országunk állapotának vázolatába bocsátkozni. — És itt én mindenek előtt.... sajnosan vagyok kénytelen azon tagadhatatlan tényt említeni, hogy azon kormánypolitikában, mely a hazánknak s velünk egy fejedelemnek hódoló ausztriai monarchiának közös státusviszonyait intézi, a magyar kormányt nem látom azon hatékony befolyással birni, mely törvények s alkukötések által biztosított országos szabad önállásunknak megfeleljen. Innen van aztán, hogy ama politikát országunk érdekeivel összhangzónak gyakorta nem találhatjuk; mert a kormányunk által képviseltetni kellő alkotmányos érdekeink nem birnak eléggé nyomatékos befolyással a monarchia közös státusviszonyainak intézetében; az ezt vezérlő politika nem birja eléggé méltánylani a magyar nemzetnek az uralkodó ház iránti áldozati készségét.

„Ámde hazánk állapotát legközelebbről s a leglényegesebben azon viszony érdekli, melyben mi az ausztriai monarchia tartományaihoz állunk. Senki nálamnál ezen viszonyt jobban nem tisztelheti, s pedig nem csak azért, mivel az, fejedelmünk egységének az 1723-ki 2-dik törvény-

1847. czikkben megerősítésével szentesítve van; hanem azért is, mivel én e viszony szövetségében látom ugy hazánk, mint az uralkodó ház jövendőjének biztosítását, sőt látom annak constitutionális kifejlődésében az európai civilisátiónak egyik hatalmas paizsát; — de ezen tisztelet és ragaszkodás miatt nem szabad szem elől tévesztenem azon országos önállást és azon jogokat, melyek e viszony mellett hazánk számára az 1790-ki 10-dik törvényczikkben királyi szentesített szóval biztosíttattak. E viszony a fejedelem egységének s nem az országos önállás feláldozásának viszonya. És mégis — fájdalom — oda jutottunk, hogy sokan ép e viszonyban keresnék hazánk jogszerű igényeinek akadályait, mivelhogy tapasztalják, miként az érdekek találkozásának eseteiben hazánk érdekei az ausztriai örökös tartományok vélt érdekeinek gyakorta alárendeltetnek, és igazságos kivánataink elmellőzése azon ürügygyel mentegettetik, hogy teljesedésöket az ausztriai tartományokra való tekintet nem engedi.

„Ámde én ezen imputátió alaposságát a legkerekebben tagadom, sőt állítom, hogy az uralkodó háznak rosz szolgálatot teszen, a ki azon véleményt igyekezik terjeszteni, mintha hazánk jogszerű érdekeit Ausztria érdekei szükségkép elleneznék. Én ezt kereken tagadom, s lelkem egész meggyőződésével ismétlem, mit a karok és rendek táblája 1844-ben kimondott, hogy „a magyar alkotmányos élet teljes kifejlődése az örökös tartományok mellett lehetséges“; és állítom azt hogy, ha e tekintetben nehézségek forognak fenn, ha érdekeink itt-ott ütközésben lenni látszanak, ezen nehézségek s ezen ütközés, nem a szövetséges tartományokkali viszony természetéből, hanem ama kormányrendszer divergens irányából erednek, mely a szomszéd tartományokkali találkozásunk historiai alakját megváltoztatván, a magyar alkotmányossággal irányellentétbe jött, s e divergentia által érdektalálkozásainkat is ütközésekbe ragadta. — Fájdalmas, de természetes, hogy amaz absolutistikus változásból előbb

divergentiáknak, utóbb érdeküttközéseknek kellett következni; — melyek azonban nem onnan származtak, mintha érdekeink a birodalmi tartományok érdekeitől természetszerűen különböznének; hanem származtak onnan, hogy ama kormányzati rendszer által különbözőkké tétettek. Én legalább meg vagyok győződve hogy, ha ezen változás közbe nem jő vala, s ennek következtében az egyik szövetséges fél állapotának kifejlődése mesterkélt irányban nem vezettetik; a másiké pedig természetszerű kifejlődésében fel nem tartóztatik, sem érdekeink ütközésbe nem jőnek vala, sem az egy fejedelmet törhetlen hűséggel uraló népek között a feszültségnek semmi neme nem léteznék; sőt inkább az összes birodalom egyes részeit nagyobb érdekegység, erősebb kölcsönös bizodalom kötné össze, s külön nemzetiségeink megőrzése mellett, velök az alkotmányosság érzelem rokonító alapján, a polgárisodás s közjóllét legszívesb barátságában találkozva, mindnyájan azon közös megnyugvásnak örvendhetnénk, hogy érdekeink rokonsága, sőt ugyanazonossága nyujtja a királyi szék növekedő erejére s dicsőségére a legrendíthetlenebb talapot. Van pedig jogom ezt hinni annyival inkább, mert nemzetemet mindenkoron azon hajlam lelkesítette,... miszerint részünkről minden készség megvolt és megvan, a különválni látszó érdekek kiegyenlítésére örömest nyújtani segédkezet, csak a részben legyünk biztosak, hogy ezért országos önállóságunk vagy épen alkotmányosságunk árúl nem kivántatik. Ily ár követelése pedig nem a birodalmi tartományok derék nemzeteitől, nem a kapcsolati viszony természetéből, hanem csak ama kormányrendszer divergens irányából eredhetne. 1847.

„Ezen kormányrendszernek saját belügyeinkre is alkotmányellenes befolyásától akarták őseink e hazát biztosítani, midőn az 1790-ki 10-dik t.-czikkben királyi akarattal is szentesítve kimondották, hogy hazánk szabad ország s egész törvényhozási s kormányzási rendszerében független, tehát semmi más országnak avagy nemzetnek alája nem

1847. rendelt. Azonban, fájdalom — de ki kell mondanom, hogy ezen sarkalatos törvénynek az élet, a valóság meg nem felel. Nem gondolom, hogy volna közöttünk valaki, a ki ezt ne fájlalná, vagy épen állításom igazságát tagadásba venni akarhatná; de ha mégis valaki erre magában kedvet érezne: ám tessék; gondolom sokan leszünk, kik a keztyűt felveszszük, és fogunk részletes adatokkal szolgálni. Azt hiszem, hogy a bizonyításnak, fájdalom, szűkében nem igen vagyunk. A tényt tehát, hogy az 1790 : 10. t.-czikkely nem valóság, ki kellett mondanom . . . Ezen tényből, t. rendek, sokféle bajoknak egész özöne forrásozik; és innen az örökös tusa a nemzet és kormány közjogi hatalmának korlátai felett, mely ily mértékben a világon sehol sem fordúl elő, s nálunk is csak azért van, mivel az 1790: 10. t.-cz. nem valóság s mert a birodalmi főkormányhatalom rendszere az alkotmányossággal összhangzásban nincs.

„Azt hiszem, t. rendek, ezt már ideje volt tisztán kimondani, kivált e, reformokra hivatott országgyülés elején; mert a minő igaz, hogy hazánk jövendője a nép iránti igazságtól s az alkotmányos élet organikus kifejlődésétől függ, oly bizonyos az is, hogy ez irányבani haladási czélzataink főakadálya épen amaz absolutistikus befolyásban van. Az alkotmányos nemzet minden reformot, minden új institútiót természetesen akként kiván intéztetni, miszerint a nemzeti szabadság támasza s az alkotmányos kifejlődés igényeivel összhangzásban legyen; ama nem alkotmányos kormányrendszer ellenben befolyását oda intézi, hogy minden új institútióval saját hatalmát öregbítse.

„Ámde azt mondhatná valaki: ha igaz, hogy ezen kormányrendszer — mert rendszerről szólok — ily befolyással van hazánk ügyeire: hasztalan szólalunk fel ellene; mert hiszen, vég analysisben, e panasz felett is ő határoz. De nem hasztalan, t. rendek, nem hasztalan, mert bizodalmunknak van oly oszlopa, mely e rendszernek is felette áll. És ez a királyi szék, az uralkodó dynastia érdeke. És

nem hihetem, t. rendek, hogy az uralkodó ház, hű népeinek loyális szózata által figyelmeztetve, eme rendszer fentartását saját érdekében lenni találhassa. Mert hiszen minő érdek javasolhatná ezt? Mit nyújt eme rendszer a királyi háznak ár gyanánt önmagáért? Nyujt talán korlátlan országlási hatalmat? Nem; mert hiszen az ily kormányrendszer bureaukratiai mechanismusának korlátai semmi pótlékot sem adnak, mint épen — a bureaukratiát. — Vagy talán külsúlyt és suprematiát nyújt e rendszer a királyi háznak? Nem, t. rendek. Elannyira nem látom hát én ezen rendszer fentartását a fenséges uralkodó háznak érdekeivel azonosítva, hogy inkább azon véleményben volnék, miként az leszen a Habsburg-ház második alapítója, ki ezen rendszert constitutionális irányban reformálandja. 1847.

„.... A királyi szándokkal találkozó haladási czélzataink sikerének egyik fő akadálya tehát az, hogy az 1790: 10. t.-czikk nem valóság.

„De van még egy másik akadály is: és itt már csak saját kormányunkkal s nem a taglalt idegenszerű kormányrendszer befolyásával van dolgunk; mert ezen befolyás hazánk organikus, alkotmányszerű kifejlődését akadályoztatja, de hogy positiv sérelmek követtessenek el, azt nem parancsolhatja. Ezen második akadály pedig abban áll, mit az ország rendei már az 1825-ki országgyülésen kimondottak s azóta öt országgyülés ismételt, hogy t. i. „ámbár mi a közboldogság növelésére s az ország javára czélzó k. királyi szándék előmozdítására a leghajlandóbbak vagyunk: előre láthatjuk mégis, hogy törvényeink is foganatlanok lesznek, ha csak alkotmányos lételünknek hol egy hol más oldalról megrendített talpköve igazságos sérelmeink orvoslásával meg nem erősíttetik.“

„Ez, t. karok és rendek, mély igazság; mert a hol a törvény nem szent, s végrehajtása nem bizonyos, ott a törvények hiába alkottatnak; s azért a törvények szentsége oly alap lévén, melyen alkotmányos életünk nyugszik : ezen

1847. alap épségének követelését mi hagyományúl kaptuk őseinktől. Ezt nem szabad felednünk s elhanyagolnunk; mert az alkotmányos létet a bizonytalan jövendő semmi reményeiért sem adhatjuk fel. Senki nálamnál jobban nem örvendene, ha itt, a nemzet képviselőivel szemközt, egy felelős parlamentáris kormány állván, ezen állás magában biztosítana, hogy a multakat bizton feledhetjük, mert jövendőnket nem teszik bizonytalanná, és zavartalanúl vihetnők a reform munkálatát. És én az ily kormányt megyei institutiónkkal tökéletesen megegyeztethetőnek vélvén, az alkotmányos lét ezen postulátumának valósítására minden erőmet felajánlom; de ha már ez valósítva volna is, a kormánytól törvényeink szentségét számon kérni, minden időben első kötelességünkhöz tartozném. Mennyivel inkább nem szabad mellőznünk ezen alapot, midőn sajnosan kell tapasztalnunk, hogy sarkalatos sérelmeink annyi országgyüléseken át orvosolatlanok maradtak."

A régiebb sérelmekről átmegy azután a legújabbakra, a kormánynak a múlt országgyülés óta követett politikájára; mire nézve „tény az, ugymond, hogy köz- s magánjogi viszonyainkban most is a törvényhozó hatalom mellőzésének, a kormányhatalom garantiák nélküli terjeszkedésének, s az alkotmányos biztosítékokat képező institútiók erőtlenítésének anticonstitutionális iránya tapasztalható." Ennek bebizonyítására a sokak tömegéből, ugymond, csak három főmomentumot említ; — s kifejtvén aztán az administrátori rendszerből, a horvátországi tartományi gyülés körűl elkövetett státuscsínyből, s a vallást és váltóügyeket illető újabb törvényeknek az ország határőrvidéki részeiben kihirdetésének s foganatosításának elmulasztásából eredt újabb sérelmeket, oly indítványt tett, mely szerint, ellenkezőleg a Somssich indítványával, a válaszfeliratban mind ezeket megemlíttetni kivánja, mint akadályait a kormány által is szándéklott reformoknak.

A két indítvány felett hosszú, érdekes vitatkozás nyílt meg. Az ellenzék indokai általában véve az ország önállósági joga s az osztrák absolut kormányrendszertől független alkotmányos kormányzata körül forogtak. Pázmándy e felett még bővebben fejtegette a külpolitikát is, mely az osztrák kormány által annak absolutistikus rendszere következtében egészen érdekeink ellen vezettetik. E miatt nincs, ugymond, külkereskedésünk; e miatt áldoztatott fel a Duna torkolata, s szoríttattunk ki az orosz kormány által minden befolyásból, melyet az aldunai tartományok irányában helyzetünknél fogva gyakorolhatnánk, s gyakoroltunk is mind addig, míg ezen absolutistikus rendszer kormányzatunk alkotmányosságának szárnyát nem szegte. És mind ezekből azon következtetést vonta le, hogy Magyarországot csak saját felelős miniszterek kinevezése fogja megnyugtathatni. — A reform kérdéseire nézve az ellenzéki szónokok vetélkedve fejtegették a magyar nemesség készségét eddigi, szabadalomképen birt jogait a néppel megosztani. 1847.

A conservativ, vagy inkább kormánypárti szónokok a reformok tekintetében, melyek még csak általában említtettek, legkevesbbé sem ellenkeztek ugyan amazokkal; de annál erősebben küzdöttek a kormány összes politikájának megtámadása s különösen ama sérelmeknek a feliratban megemlítése ellen, a melyek miatti vád Apponyi kanczellárra nehezedett. A vitatkozás hevében mindazáltal semmi sem sértette annyira a nemzeti párt érzelmeit, mint egyes, habár gyengébb vonatkozások a kormánypárt azon elvére, „miszerint minden javításokat a birodalmi egységnek eszélyes szemügyben tartása mellett czéloznak keresztűlvinni“ és ama szinte eléggé elárúlt törekvés, mely a conservativ programmban akként áll kifejezve, hogy „az ellenzékkel nem fognak transigálni, hanem azt mindenkor leszavazni törekvendenek“.

„A közbirodalom egysége! — kiáltott fel tartalmas beszédében Zemplén követe, Lónyay Gábor. — Tehát Lom-

1847. bardia, Galiczia, a német státusszövetséghez tartozó ausztriai részek s tartományok, azután Magyarország, ez mind egy legyen! Mi lesz hát akkor a magyar monarchia egységéből?... Tehát a magyar monarchia egységét, tehát nemzetünk legszentebb érdekeit, önállását, függetlenségét alárendeljük a közbirodalmi egységnek! Mi ennek ellenkezőjét az 1790-ki 10-dik törvényczikkre hivatkozva, kivánjuk kinyilatkoztatni; mi követeljük hazánk önállása s függetlensége minden következményeit, — s honunk érdekeit az ausztriai monarchia érdekeinek alárendelni nem fogjuk engedni! — Önök, tisztelt conservativ urak, „mi velünk nem akarnak transigálni, minket mindenkor le fognak szavazni!" — minket, kik azoknak léptünk nyomdokiba, kik küzdöttek jogainkért s fentartották nemzetiségünket, hazánk szabadságát, kik honunk felvirulásának, újjászületésének előharczosai voltunk és vagyunk! Ez nem fog sikerülni! mert ha sikerülne, tán lehetne egy és oszthatlan Ausztria, de magyar nemzet nem, Magyarország nem! El magyar, áll Buda még!"

Széchenyi indítványa. Négy napig folyt már a nagy érdekkel hallgatott párttusa a nélkül, hogy valamelyik párt a maga véleményét s illetőleg indítványát feladni s az ellenfélhez közeledni szándékoznék. Az ötödik napon Széchenyi az eredményt siettetendő, egy harmadik indítványnyal lépett fel, mely értelmére nézve a két előbbi közt mintegy közép helyet foglalt; közelebb állt mindazáltal a pestihez, melytől inkább csak modorra, mint lényegre nézve különbözött. Ő is meg akarta ugyan tartani a feliratban az ország függetlenségéről, kormányának önállásáról az 1790-ki 10-dik törvényczikk alapjára épített okoskodást; de a nemzet aggodalmait, melyeket az új rendszabályok okoztak, csak egész általánosságban, nem pedig egyenként előszámlálva, kivánta beigtatni; legtöbb nyomatékkal pedig a Pesten tartandó évenkénti országgyülés eszméjét javaslá kiemeltetni, mi által, szerinte, nem csak a múlt idők sérelmei orvosoltatnának, hanem a törvénytelen-

ségeknek a jövőben is eleje vétetnék. A széles discussiónak november 27-kén szavazás vetett véget, melynek eredménye lőn, hogy miután Somssich a magáét visszavette, Kossuth indítványa Széchenyié ellenében négy szó többségével lőn elfogadva. A nagy fontosságú válaszfelirattal, mely Kossuth beszédének értelmében készűlt, teljesen napfényre jött végre a pártok állása, miszerint t. i. a kormánypárt, minden erőködése daczára is, kisebbségben vagyon. E körűlmény azon megjegyzésre szolgáltatott okot Blackwellnek, az angol kormány hivatalos levelezőjének, miként e gyülésnek kevés eredménye várható, s a kormány kénytelen leend, vagy tetemes concessiókat tenni, vagy eloszlatni az országgyülést. 1847.

A Szentkirályi ismeretes, erős logikájú tollából folyt, sikerűlt szerkezetű válaszfelirat, melyben a közel jövendő eseményeinek szelleme leng, íme következő:

„Fölségednek ezen országgyülésre egybehívott hűséges karai és rendei örömmel és a siker buzdító reményével nyúlnak a törvényhozási súlyos munkához. Az alsó ház felirati javaslata.

„Örömmel: mert századok óta ez volt az első alkalom, midőn a magyar nemzet koronás királyának ajkairól nyelvének kedvelt hangját hallani szerencsés volt.

„A siker buzdító reményével: mert midőn Fölséged István főherczeget a nemzetnek ajándékozá, azon kapocs, melylyel az uralkodó házhoz és az által a szövetséges birodalomhoz törvény, érdek és szívhajlam válhatlanúl csatol, a közös szeretet kölcsönös zálogával lőn megismerve.

„Fogadja ezekért Fölséged a nemzetnek buzgó háláját kegyességgel.

„Azt sem hagyhatjuk említtetlenűl, hogy Fölségednek a folyó évi nov. 11-dik napjáról hozzánk intézett többi kegyelmes előadásai is oly kérdéseket tűznek előnkbe feladatúl, melyeknek megoldása legnagyobb részben régen táplált óhajtásaink közé tartozik. Bizonyságúl szolgálnak ezek,

1847. hogy a fejedelmek és nemzetek érdekei között nincs ellenkezés.

„És épen azért, valamint sikerült a kegy. előadások első pontját az országló ház és a nemzet érdekeinek tökéletes összhangzásával megoldanunk, semmit inkább nem óhajtanánk, mint ezen örvendetes összhangzást a kir. előadások többi pontjainál, az ország szükségei által igényelt egyéb intézkedéseknél is biztosítva látni.

„A midőn tehát örömmel ragadjuk meg az alkalmat Fölséged iránt hálánk és hűségünk nyilvánítására, egyszersmind kötelességünknek tartjuk egész őszinteséggel fölemlíteni azon akadályokat, melyeknek elhárítása nélkül biztosítva nem lehetünk, hogy a királyi szándok és a nemzet óhajtása az eredményben mindenkor találkozik.

„Haladási czélzataink fő akadályát abban látjuk, hogy az 1790-ki 10-dik törvényczikkely teljesen életben nincs; mert hazánk kormányzata nem bir azon önállással, melylyel a törvény szerint birnia kellene.

„Súlyosbítja ezen akadályt az, hogy törvényhozásunknak és kormányzásunk rendszerének alapzatában is lényeges különbség létezik; mert ez az, a mi okozza, hogy országgyüléseinken, a kor szükségeiből fölmerült kérdések megoldásában, a nemzet és kormány czélzatainak összeegyeztetésére biztosan nem számíthatunk.

„Előleges és egyéb sarkalatos sérelmeink, melyeket országgyülésről országgyülésre sok ízben felpanaszlánk, még mindig orvosolatlanok; és ez által a hozandó, bár mily üdvös törvényeink foganata iránt annyival inkább kétség támad, mivel törvényeinknek kihirdetése és végrehajtása nincs teljesen biztosítva. Igy az 1836-ki 21-ik törvényczikkely foganatba véve még most sincs; a vallásbeli és váltótörvények pedig az ország határőrvidéki részeiben kihirdetve sem lettek.

„Hozzájárúl, hogy a törvényhozás alkotmányszerű befolyása mellőzésének és a kormányhatalom egyoldalú ter-

jeszkedésének iránya is tapasztalható. — És e részben 1847.
bizonyságúl szolgálnak már csak azon intézkedések is, melyek a megyei szerkezetnek az 1536-ki 36-ik és 1723-ki 56-dik törvényekben megalapított rendszere körűl, az eddig kivételes administrátori hivatal rendszeresítésével, ugy szinte a kapcsolt részek közgyülésére nézve, egyoldalúlag jöttek közbe.

„Az itt elősorolt egyes tények Fölséged előtt állásunk általános fölvilágositására szolgálandanak. — Föntartjuk, hogy azok iránt nézeteinket részletesen is fölterjeszthessük: megjegyezvén, miszerint a fönkijelölt akadályok elhárítását organikus átalakulásunk végsikerének nélkülözhetlen feltételeként tekintjük.

„Meg vagyunk győződve, hogy ezen akadályok elhárítása és ezekből eredő ellentétek kiegyenlítése az országló ház, az összes birodalom és hazánk kölcsönös érdekeinél fogva, Fölségednek egyedűl népei boldogítására irányzott atyai gondoskodását elkerűlni nem fogja. Ezért, ámbár azoknak súlya alatt, mégis teljes készséggel nyúlunk ugy a királyi előadásokban kitűzött, mint egyéb, az ország szükségei által igényelt, kérdések megoldásához és sérelmeink orvoslásához.

„Kijelentjük, hogy intézkedéseink által a szomszéd örökös tartományokkali érdektalálkozásainknak méltányos kiegyenlitésére, hazánk országos önállásának és törvényes jogainak megőrzése mellett, annál nagyobb készséggel nyujtandunk segédkezet, minél erősebben meg vagyunk győződve, hogy ezen kiegyenlítés nehézségei nem a közöttünk létező szövetséges viszony természetéből erednek.

„Nagy és nehéz a következő idők feladata. A mienk: alkotmányos életünket és anyagi erőnket teljes mértékben kifejteni. Fölségedé: ezeket összes birodalmának szellemi kifejlődésével és anyagi érdekeivel összeegyeztetni, — a jog minden oldalróli épségbentartásának és a korszükségnek igényei szerint.

1847. „Figyelembe véve az elintézésre váró tárgyak sokaságát és fontosságát és azoknak a közállodalom sokszerü viszonyaira kiterjedő kapcsolatát: nélkülözhetlen eszközűl tekintjük, hogy országgyülés évenként Pesten tartassék.

„Kérjük Fölségedet: hogy ezen kivánata iránt a nemzetet előlegesen is megnyugtatni kegyelmesen méltóztassék.

„Teljes reménynyel vagyunk, hogy ekképen, a végnélküli örök jóságú isten segitségével, a nagy czél felé sikeres lépések fognak történni."

A válaszfelirati viták a főrendeknél.

A nagyszerü vitatkozás, mely aztán e felirati javaslat felett a felső házban szinte hat napig folyt, eléggé tanúsítá, hogy ezen okmányban a nemzet életkérdései vannak érdekelve. A főrendi táblán soha még egy tárgy nem vitattatott meg annyi buzgalommal, annyi szónoklati fénynyel, mint e válaszfelirat. Legtöbb erő fejtetett ki annak azon pontjait illetőleg, melyekben a hagyományos, absolut irányú kormánypolitika, s annak legújabb kinövései, az administrátori rendszer s a horvátországi státuscsiny gáncsoltatnak. Mert világos volt hogy, ha e pontok keresztűl mennek, s a felirat, miként szerkesztve van, felküldetik, vagy le kellend Apponyinak lépnie a maga rendszerével a kormányról, vagy ha ezt a kabinet ezen első erélyes ostrom után feláldozni nem akarná, az országgyülés fog szétoszlatni. A kormánypárt ennél fogva minden erejét ráfordítá, hogy némileg bebizonyíthassa, miképen az úgy nevezett administrátori rendszerben semmi sincs, a mi akár az alkotmányossággal, akár a létező törvényekkel ellenkeznék. A törvénytárból felkeresték mind azon újabb s régibb törvényeket, melyekkel e kormányintézkedést valamennyire támogathatták. A szónoklat nagy mesterségével fejtegették a státustudományból merített érveket, a rend érdekét, az erős kormány szükségét és mind azon indokokat, melyek e kormányintézkedések mellett szólhattak.

Azonban felette nehéz volt azt igazolni, lehetetlen a közvélemény előtt diadalra vezetni, mi iránt magoknak is,

ha tán nem egészen ellenkezett, legalább s bizonyára sokaknak ingadozott meggyőződésök, s miért csak pártérdekből küzdöttek; mit még el nem fogúlt idegenek is csak oly veszélyesnek itéltek az alkotmányra nézve, mint a magyar nemzeti párt. „Világos — ugymond egy levelében Blackwell, az angol kormány hivatalos megbizotta, ki e gyülésről az angol miniszteriumnak tudósításokat küldött — világos hogy, ha eltűretik, miképen e rendszer gyökereket verjen, a magyar intézményekbe lassanként az osztrák bureaukratiának egy neme fog beoltatni“ ... „E rendszernek végeredménye hihetőleg az volna, hogy Magyarország osztrák tartománynyá válnék, és az országgyülés puszta registráló tanácscsá, hasonlóvá az örökös tartományok Landstaendjeinek gyüléséhez.“ 1847.

A hat napi hosszas vitákat részletesen követnünk nem lehetvén, azokból csak egy beszédet akarunk idézni, Batthyáni Lajosnak alapos, a kormánypolitikát, az országnak Ausztriávali kapcsolatát s a szabadság ügyét szónoklati fény nélkül ugyan, de mély felfogással biráló beszédét, mely e nemsokára oly nagy szerepet játszandó státusférfiúnak egyszersmind szilárd politikai jellemét is előnkbe tűnteti.

„... Hadd legyen — ugymond egyebek közt — nálunk is az adresse feletti tanácskozás kriteriuma annak, hogyan itéli meg a nemzet képviselősége kormányát s kormányzóit, hogy igy nálunk is, mindjárt a diéta elején ezen votumból meríthessen erőt a jó, vagy veszítsen hiteléből a rosz systema; mert én is panaszt kivánok emelni mind a kormányzási mód, mind a kormányzó férfiak ellen. Batthyáni Lajos beszéde.

„A mód vagy systema ellen annyiban, a mennyiben az 1790-iki 10-ik törvényczikk keletkezte óta soha, de soha valósággá nem vált, és nemcsak teljesen nem, de semmiképen sem lépett életbe.

„Nem lépett életbe és nem tiszteltetett ezen törvény sem bel- sem külpolitikájában Ausztriának.

1847. „A külpolitikában nem; mert hogyan tudott volna Ausztria oda állni Európa színe elébe, mint az absolutismus megtestesült repraesentansa; annak vallani magát, — és minden nemcsak saját, de még mások ügyeiben is, akkép mutatni be magát a világnak, ha szem előtt tartotta volna az 1790-ki 10-ik törvényczikk ama szavait: „hogy Magyarország érdekei a többi tartományok érdekeinek alárendelve ne legyenek“? Ez úton pedig nem csak alá vannak rendelve a magyar érdekek, a magyar alkotmányos irány, sőt ez kitagadva, tökéletesen desavouirozva és diplomatice ignorálva találja magát.

„Vagy tán azt merné valaki állitani: hogy a magyar érdekre nézve közönbös dolog az, vajjon Ausztria diplomatiája az alkotmányos, avagy az absolutistikus mérlegbe veti-e a maga voksát?

„Még jóslattehetség nélkül is kitalálhatni, hogy a közelebbi háború, elvek háborúja leend, és hogy azon két jelszó, mely bizonyos idő óta két ellenséges táborra osztotta a státustudomány és a szónak férfiait, maholnap lobogókon lesz olvasható, melyek után rohanandnak Európa majd minden hadseregei; — vajjon akkor is közönbös dolog fog-e lenni a magyarra nézve Ausztriának külpolitikája, ha akkor zászlóin nem a mindnyájunkat lelkesítő „alkotmányos szabadság“, hanem a törvényeink által számüzött „korlátlan hatalom“ jelszava leend felirva?

„Kérdem, ha annyi meg annyiszor emlékeztetve vagyunk, hogyan ne kivánnók jogszerű, alkotmányos igényeinknek utólsó consequentiáit, ne vennők figyelembe vegyes házasságunkat (Ausztriával)?

„Kérdem, nem hasonló joggal kivánhatja-e a monarchia erősbik fele, hogy a kormány, mind kül- mind bel-politikájában, egyaránt mellőzvén az absolutismus utólsó consequentiáit az összes monarchiára nézve, modificálja ő is eljárását és dogmáját azon factor nagyságához, melynek

sem sympathiái sem érdekei nem egyeznek össze az absolut rendszerrel? 1847.

„De ezt ő mind eddig nem tette.

„Ha belpolitikáját nézzük Ausztriának, a mennyiben az a nem magyar tartományokat illeti: mit látunk ott örvendetest, mi biztosítót, mi reménygerjesztőt? Semmit!

„Örvendetest nem; mert mindenek előtt az tűnik mindenki szemébe, miszerint Ausztria belpolitikája soha nem keresett, soha nem talált magának más támaszt, más garantiát Ausztria különféle nemzetiségeinek egymás iránti antipathiáin kivűl, mint a bureaukratiát.

„Biztosítót nem; mert ha látjuk, mily vas következetességgel folytattatik azon absolut irány, mely Alsó-Ausztria szabadalmait I. Miksa óta II. Józsefig megsemmisítette, és II. Leopold daczára, azóta ismét feleleveniűlni nem engedi; — ha figyelembe veszszük, mily elvek frigyességét fogadta el az ausztriai kormány északon, és mily elvekét taszítja vissza délen: akkor meg kell győződnünk, hogy hiányzik minden alkotmányosságot biztosító szellem azon tanácsteremben, hol a nemzetek sorsa felett vettetik el a koczka.

„Reménygerjesztőt sem találunk; mert akár áll az, mi én előttem axioma, hogy t. i. egyáltalában nem fér meg ugyanazon kormánypálcza alatt az uralkodás korlátlan rendszere a korlátolttal, a nélkül hogy ezen két incompatibilitás egymásra corrosive ne hasson; — akár áll az, mit mások állítanak, hogy csak a kölcsönös engedékenység és assimilatio teheti tűrhetővé ezen vegyes házasságot: — mind a két esetben bizonyos, hogy nincs mit reményleni azon keresztény házasságban, hol épen a valláskülönbség okozván a surlódásokat, azon fél, mely úgy is csak a kötött házasság óta tért át egy más confessióra, s ez által épen ő idézte elő a bajt, — ha, mondom, azon fél most, közeledés helyett, thalmudja és prófétáira kezd esküdni."

1847. „Szerintem nem megy ki egyre: vajjon a mutatkozó alkotmányos mozgalmak oda viszik-e a dolgot az örökös tartományokban, hogy maholnap az egyik tartomány alkotmánya biztosítékúl szolgáljon a másiknak? Vagy hogy ezek ezentúl is elnyomatván, egy felűl az irigység, más felűl a lenézés tovább is függőben engedje maradni alkotmányos életünk felett Damokles kardját......"

A főrendi ellenzék azok sorából is nyert több szövetségest, kik eddig részint hivatalaiknál, részint véleményszinezetöknél fogva állandólag a conservativ elveknek valának pártolói. Sőt még azon diadalát is ünnepelte a hazafiság, hogy ámbár e tárgy élesen a kormány ellen fordíttatott, s tulajdonkép kárhoztató itéletet foglalt magában: az országos méltóságokat viselők közől mégis többen találkoztak, kik az alsó ház felirati javaslatát elfogadták s egyszersmind a kormánynak a megyei igazgatásban tett önkényes intézkedéseire is határozottan kimondták a rosszalást. Ilyen volt, például, Batthyáni Imre főlovászmester, ilyenek Vay Ábrahám, Gyürky Pál, Károlyi György főispánok.

A főrendi többség mindazáltal, miként előre látható volt, a kormány pártján lévén, meghiusítá az alkotmány, szabadság és népjog érdekében oly hosszan folytatott nemes küzdelmet. Az alsó ház felirati javaslata félrevettetett s helyette Szerencsy István főpohárnok indítványa fogadtatott el, mely lényegére nézve visszhangja volt Somssich kormánypárti indítványának.

A kormánypárti főrendek, midőn az alsó ház felirati javaslatát visszavetették, a múlt országgyülések története által eléggé indokolt ama reménynyel kecsegtették magokat, hogy mig fölötte a két ház egymással pár izenetet váltand, az alatt az alsó házban is változást fognak szenvedni a szavazati viszonyok. Épen ez időben tartatván a megyékben az évnegyedi közgyülések, a kormány minden lehetőt megkisértett pártja s kivált az administrátorok által,

hogy pótlékutasításokat eszközöljön ki a követek számára melyek kötelességökké tegyék Somssich indítványának pártolását. A nemzeti párt sem maradt ugyan tétlen, midőn a kormánypárt erőködéseit észrevette; sőt az országgyülésen azzal biztatta magát hogy, ha tán sikerül is a kormánynak egy pár megyében a maga előnyére megváltoztatni az utasítást, több megye fog találkozni, mely az országgyülési vitatkozások után, elébbi utasításai ellenére, most Kossuth indítványát, illetőleg az alsóházi feliratjavaslatot fogja pártoltatni követei által. Kossuth azonban nem tartá tanácsosnak megkisérteni a pártok erejének újabb mérlegezését; s a kormánypárt nagy bámulatára egy, eddig szokatlan lépést javaslott az alsóháznak. 1847.

Ily vitatárgyakban, minőt most a válaszfelirat képezett, az alsó ház, ha javaslata a főrendi táblától el nem fogadtatott, többszöri izenetben ügyekezett engedékenységre birni a főrendi többséget. Most Kossuth azon indítványnyal lepte meg a házat hogy, miután a képviselők a főrendeknél ellenkező véleményre akadtak, s velök arról, hogy mi nézetei vannak a képviselő testületnek az ország állapotáról s a kormány politikájáról, vitatkozni nem lehet; ők pedig a nemzet őszinte nyilatkozatának a király elébe juthatását gátolják, — az alsó háznak nem marad egyéb teendője mint, ragaszkodva kijelentett nézeteihez, a felirási javaslatot letenni, s a benne megérintett sérelmeket külön feliratokban részletesen terjeszteni fel a királyhoz. A válaszfelirat letétele.

A letétel majdnem oly szenvedélyes vitatkozást idézett elő, mint elébb maga a felirati javaslat. A kormánypárti képviselők mindenkép azon voltak, hogy ezen indítvány félrevettessék. Egy közőlök annyira ment, hogy mondaná, miként a főrendek az adresse-t félreértették, s meg volna győződve, hogy érettebb meggondolás után azt némi csekély módosítással elfogadandják. De hasztalan volt minden igyekezetök; hasztalan erőködött maga a személynök s táblai elnök is ama remény felmutatásával, mi-

1847. ként a két ház a felirat felett, ha az újabban visszaküldetik, hamar meg fog egymással egyezni, más véleményre birni a rendeket. Kossuth letételi indítványa többséget nyert; s a jelentékeny okmány, bár nem jutott is a fejedelem elébe, sőt épen ezen körülménynél fogva, miszerint a képviselők készebbek voltak elállni annak további sürgetésétől, mint sem eltűrni a benne kifejezett elvek megcsonkíttatását, igen nagy hatást tőn a kormánynál.

Közös teherviselés, örökváltság.

Ha a válaszfelirat egyszerűen letett javaslata hiszekegye volt a nemzet politikai irányának: a közös teherviselés és az örökváltság kérdéseiben rejlett az eszközök legfőbbje, mely a nemzeti átalakulást elővarázsolhatja, s mely nélkül a haza, bár mily üdvösek legyenek is különben irott törvényei, tettleg sem alkotmányosan önálló, sem erős, virágzó nem lehetendett soha.

E két kérdésben közvetlenűl a nép érdeke foglaltatott; és a néptől csak ugy lehetett követelni csatlakozást a nemességhez az alkotmány védelmében, ha az érdekek, az átalakítás lombikából, igazságosan egyesítve, fognak kikerűlni. De különben is, a nép nagy tömegének állapotjavulásától s az anyagi érdekek fejleményétől lévén az ország felvirágozhatása feltételezve: alig létezett már oly véleményárnyalat, mely ezen országgyülésen, hol nem egyedűl elvek diadala, hanem tényleges reformok kívántattak, e kérdéseknek a nemzet életére kiható fontosságát be nem vallotta volna. Nem arról volt többé a kérdés: legyen-e reform? hanem arról: miképen, mily korlátok közt legyen?

A közös teherviselés iránt november 29-kén Szemere Bertalan tőn indítványt, egyszerűen, mert, miként mondá, felesleges a bővebb fejtegetés e tárgyban, mely, hála istennek s a felvilágosodás és önzéstelen hazaszeretet diadalának, pártkérdésből nemzeti ügygyé fejlődött, s mely minden reformoknak annyira kezdőbetűje, hogy „a mely nap a közös teherviselés elve kimondva s alkalmazva lesz, a

napon lesz Magyarországnak alapja letéve másodszor". 1847.
Indítványa röviden abból állott: „mondják ki és állítsák fel a karok és rendek a közteherviselés elvét a házi s hadi adóra és az országos pénztárra nézve. Szólítsák fel a főrendeket ezen elvnek elfogadására, miként arra is, hogy az elfogadás esetében egyezzenek meg egy országos választmány kiküldetésében, mely az elfogadott elvet gyakorlati s kellő alkotmányos biztosítékok mellett alkalmazza."

Alig találunk a nemzetek fejlődésének történelmében szebb jelenetet annál, melyet a magyar nemesség felvilágosodott, nagyobb részének önzetlen, nagylelkű buzgalmában látunk, melylyel a közjó miatt ősi kiváltságairól lemondani, jogait az alsóbb osztályokra is kiterjeszteni ügyekezett. A magyar nemességet általában forró honszeretet s a szabadság iránti hűség jellemzé minden időkorban. E történelmi múltjának dicsősége iránt most sem volt az érzéketlen; s az óhajtás, e dicső múltat szenytelenűl megőrzeni, a többi nemzetgazdasági s politikai indokok közt, melyek a közös teherviselés elvének elfogadását már oly sürgetőleg követelték, most is nem a legcsekélyebb súlylyal birt a nemesség előtt ezen áldozat megtételében. És e tekintetben bizonyára történeti emlékű maradand Kossuth beszédének ama része, melyben ő, a nép legkitűnőbb szónoka, itéletet mondott a nemesség ezredévi szereplése felett azon időpontban, melyben ez a privilegium teréről lelépni s a nép tömegével egygyé olvadni, jogban és teherben aránylag osztakozni készűlt. A nemesség e büszkeségét, e kegyeletét dicső múltja iránt ügyesen használta fel a szónok indokúl a közös teherviselés elfogadására.

„A magyar nemességet — ugymond — egy ezredév históriája e nemzet lételének talapzatává szentelte fel. Ő irta be a magyar nevet, e jövevény nemzetiség nevét, Európa nemzeteinek arany könyvébe, melyből egy ezredév viszontagságai sok nevet kitörűltenek, de azt nem, melyet

1847. bele a magyar nemesség férfikarja írt. Ő vívta első sorban az ország lételének harczait; ő volt Európa táborszeme századokon át; s minden viharok között is nem tűnt fel nagy, epochalis eszme Európában, mely a nemesség közrehatása mellett, hamarább vagy később Magyarhon földébe átültetést nem talált volna. Hogy Magyarország lett, hogy Magyarország van, az ő műve. És e közben a magyar nemesség az, mely jármot tűrni nem tanúlt soha, mely a szabadság arany fonalát kezéből soha egészen ki nem eresztė, melynek nevéhez egy históriai emlék csatlakozik, minővel az európai szárazföld egy nemzete sem dicsekedhetik, — azon históriai emlék, hogy mióta ez ország Magyarország, itt az absolutismus törvényesítve nem lett soha. Mind ez a magyar nemesség műve.

„Már kérdem én: ki lehetne oly kába, hogy ezen nemesség politikai állását annihilálni akarhatná? Mi bizonyosan nem, mert azért ver szivünk minden dobbanása, hogy a szabadság közkincscsé legyen, hogy mennél többekre kiterjesztessék. Nem lehetünk hát oly fonák szándokkal, hogy a szabadság védeit szaporítani akarván, munkánkat ritkítással kezdenők, és kezdenők azon sereg lefegyverzésével, mely elég erős volt egy ezred éven át azt maga is megvédeni. . . . Nem, mi akarjuk, hogy a nemesség azon politikai súlyt megtartsa e nemzet közéletében, melyre históriája, birtoka, alkotmányos gyakorlottsága és századokon átszőtt ezer meg ezer viszonyok által hivatva vagyon. De hát kérdem: mi módon lehet azt megtartania? Az által talán, ha az adómentesség szabadalmához ragaszkodva, magát a néppel s igazsággal folytonos ellentétbe helyezi? Nem, t. rendek, axioma az, hogy miután a zsarnokság ideje lejárt, politikai hatalmat csak azon úton lehet fentartani, a melyen szereztetett. De hát azt gondoljuk-e, hogy a magyar nemesség köztehermentesség által szerezte hatalmát s politikai súlyát? Ez úton nemcsak hogy soha sem szerezhette volna azt, de sőt, ha ezen úton járt volna, lételét

sem ismerné a história; mert a polgári állodalom oly természetű, hogy politikai heréket nem tehet hatalmasokká... Hajdan a honvédelem mindennapi szüksége volt a legnagyobb, volt az egyedűli közteher. És a nemesség magát ezen teher alól nem csak ki nem húzta, de sőt egyedűl viselé, egyedűl hordá azt vállain, s annak dicsőségében csak rendkivűli alkalmakkor adott részt más néposztályoknak. És tevé ezt annak öntudatában, hogy a herék nem lehetnek hatalmasok. A közteherviselés azon alap, melyen a nemesség politikai súlya fölemelkedett; ez lételének, ez jogainak kútfeje... Ha tehát óhajtjuk, hogy a nemesség politikai súlya s annyi becses históriai előnyei fentartassanak, ennek csak egy útja van, az t. i. hogy az élettel kiáltó ellentétben álló adómentességről lemondjon; mert ez sokáig semmi esetre fenn nem tartható: hozzá ragaszkodni tehát nem tenne egyebet, mint a fentartható előnyöket is compromittálni. — Én pedig nem óhajtom, hogy a nemesség semmivé legyen; hanem óhajtom, hogy legyen a többi polgárok között, mint testvérek közt a hű elsőszülött, a hazának erős szögletköve, kinek vezérlő állása az ifjabb testvérekbe önbizalmat önt. Ura nem lehet a nemzetnek, de lehet vezére; ez gyönyörű hivatás, ezt tartsa meg, ezt megtarthatja, de csak azon áron, ha visszatér azon alaphoz, melyen politikai hatalma felemelkedett; s az adómentességről lemondásának árán épségben veszi meg Sybilla kilencz könyvét, melynek első hármában meg van irva, miként tarthatja fenn a nemesség a jövendőnek osztályában a nemzet elsőszülöttségi jogait. Ennek most utólsó lehetsége áll a nemesség előtt, ha az adómentességről lemondását most megszavazza: — még most az önkényes műve lehet, egy új boglár históriai koszorújában. De új tényezők vannak a küszöbön: — bebocsáttatásuk feltartózhatlan, s a lemondás érdeme és igy annak bére sem lehetend többé a nemesség egyedűli sajátja.“ 1847.

1847. Azonban a képviselőknek e kérdés körűli meggyőződése gátolva volt szabad nyilatkozatában az utasítások által, mit e tárgyban egy megye sem mulasztott el adni képviselőinek. Az utasítások többségénél fogva nem lehetett az egész adókérdést egy szavazat által eldönteni. E kérdés már a lefolyt években három ágra szakadva tárgyaltatott, s ezen alakban keltek az illető utasítások is. Házi adó, hadi adó, és országos pénztár a haza felvirágoztatására: ezek voltak külön czímei a közös teherviselés részeinek. Az akkori hangulat egyik vonása gyanánt érintsük meg, hogy a nagy birtokosok főleg a házi adő iránt nem nagy rokonszenvvel viseltettek, félvén, hogy a megyei gyülések, melyek ezen adó kivetésében szabadon intézkedtek, könynyen igazságtalanságot követhetnek el a kisebbségben lévő nagy birtokosok irányában. A hadi adónak egyszerű elvállalását azok ellenczték leginkább, kik a nemességet a kormány számadás nélküli adókezelésének alávetni nem akarták. Azt hitték ugyanis, hogy a kormánynak számadásra kötelezése az által meg fog nehezíttetni, ha már a nemesség is ezen feltétel nélkül fogná a hadi adóbani részesülést elvállalni. Az adózásra tehát készeknek nyilatkoztak, mihelyt a kormány a megajánlott adó mireforditásáról részletesen számolni akar. A harmadikat, az országos pénztárt, már alig ostromolta valaki; legbuzgóbban pedig Széchenyi hazafi lelke óhajtotta, ugy tekintvén a dolgot, hogy vajmi sokára húzódnék el az ország közlekedési s egyéb anyagi szükségeinek pótlása, ha bevárni kellene, míg a nemzet a kormány felelőssége feletti vitát kedvező sikerrel végzi el.

Tanácskozás közben, az ügy őszinte barátainak nem volt nehéz megmutatniok, hogy különben bármi fontos, és külön kérdés gyanánt méltán a legnagyobb buzgalommal követelendő azon biztosíték, mely szerint a nemzet kellő befolyását az adó kivetése, beszedése s mireforditása tekintetében a kormány irányában épségben fentarthassa; mindazáltal a közös teherviselést ahhoz, conditio sine qua

non gyanánt kötni, a közügy nagy hátramaradása nélkül többé nem lehet. 1847.

A kérdés ez által igen megkönnyíttetett, midőn az november 31-ikén, minden feltétel hozzákötése nélkül, de mégis a külön három czím alatt szavazatra bocsáttatott. A képviselők utasításaik szerint vegyesen nyilatkoztak. Voltak ellenzékiek, kik egyik vagy másik adónemre tagadólag szavaztak; és voltak kormánypártiak, kik mind a három adózásra nézve elfogadták a nemesség hozzájárulását. A végeredmény szerint, a házi adó többséget nyert, a hadi adó kisebbségben maradt, az országos pénztár végre, egy két megyét kivéve, közakarattal lőn elfogadva. Az elvek életbeléptetésének módjait a főrendekkel vegyesen egy országos bizottmánynak kelle kidolgozni.

A főrendek conservativ párti része azonban nem tudta eltitkolni idegenkedését a házi adótól; s e szirten már-már hajótörést szenvedendett az alsó ház indítványa, ha István főherczeg nádor maga közbe nem lép. Mihelyt ő e hangulatot észrevette, egy indítványnyal lépett fel, miszerint t. i. a főrendek is hozzájárúlván a képviselők javaslatainak országos választmány általi kidolgozásához, az egyes adónemek megvitatása s elfogadása a jelentés utáni időre halasztatnék. Az indítvány elfogadtatván, a nagy kérdés a később beállott eseményekig függőben maradt ugyan a főrendeknél; az általános adómentességnek mindazáltal köztök sem találkoztak már pártolói; s az egész táblán — miként Széchenyi szokta mondani — a megkövesűlt conservativoknak csak egy „antidiluvianus exemplárja“ maradt fenn báró Vécsey Miklós személyében, ki a közös teherviselés minden ága ellen, a régi nemesi privilegiumok szellemében szónokolt.

Az úrbériségek örökös megváltását, a nagyobb birtokúak egyike, Lónyay Gábor tette, a rendek házában, indítványba. E tárgy az, mely iránt legsebesebben megtisztúlt s megállapodott a közvélemény. Az örökváltság Örökváltság

1847. azoktól, kik benne a demokratia rémalakját látják vala feltűnni, tizenöt év előtt még oly veszélyes, államfelforgató reformnak tartatott, hogy buzgóbb pártolása miatt Wesselényi Miklós hűtlenségi perbe fogatott, Kölcsey pedig, az ünnepelt szónok, oly dicsően betöltött követi székéről lelépni kénytelveníttetett. És az idősb nemzedékből ki nem emlékezik az 1834-ki november 10-ki és deczember 10-ki ülésekre, melyekben az örökváltság országgyülési harczaink egyik legnevezetesbikét, a legszenvedélyesebb s legmagasztosabb vitatkozást idézte elő? Most az már vitára is alig szolgált okúl: inkább fejtegetés mint küzdelem alakjában folyt a tanácskozás, melynek eredménye lőn, hogy Lónyay indítványa elfogadtatott s országos választmány neveztetett, mely az úrbéri terheknek a földes úr teljes kármentesítésével s reá néve kötelezőleg, az álladalom közbenjárásával eszközlendő megváltásáról részletes javaslatot dolgozzon ki.

Az ősiség eltörlése. Még fényesebb diadalát ünnepelte a szabadelvű radikalismus, melynek zászlóján egyik jelszóúl „a szabad föld“ állott kitűzve, az ősiség kérdésében. Az ősiségi birtokjogot még csak imént egy nagy sereg a nemzetiség fő támaszának, az alkotmány alapjának hirdette elfogúltságában. Most maga a conservativ kormánypárt vezére, Somssich Pál tette meg az indítványt annak eltörlésére; mi természetesen az ellenzék által, daczára annak, hogy e reform jelenlegi kezdeményezését az ellenfél tőle eltulajdonította, nem kevesebb örömmel fogadtatott.

A harcznak, melyet az ellenzék a kir. előadásokra adandó válaszfelirat tárgyalásának alkalmával a bécsi kormányrendszer ellen megkezdett, a válaszfelirat letételével koránt sem szakadt vége. Minduntalan újra s mind hevesebben megkezdetett az ama sérelmek egyikének vagy másikának felvétele által, melyeket a válaszfeliratban csak általánosan kivántak volna megemlíteni; mert midőn a válaszfelirat letétetett, egyszersmind végzéssé lőn, hogy e sérelmek orvoslatát mennél előbb s külön feliratokban sür-

gessék az ország rendei. E sérelmek a horvát tartományi gyülés rendezése körűl elkövetett státuscsínyt, a görög nem egyesűlt vallást érdeklő önkényes kormányintézkedést, az erdélyi részek ügyét s az administrátori rendszert foglalták magokban. Az e kérdések felett támadt, annyi hévvel, oly szenvedélyesen folyt viták kimenetelétől függött, vajjon a nemzet vagy a kormány iránya emelkedik-e diadalra? — megmarad-e vagy lelépend a maga rendszerével Apponyi a kormányról? — alkotmányos vagy az absolutismusnak utat törő szellemben fog-e keresztűlvitetni a nemzeti állapotok átalakulása? 1847.

A horvátországi sérelem, mint tudjuk, e két pontból állott: 1) hogy a horvát tartományi gyülés a kormány egyoldalú parancsa által szabályoztatott, s e szerint abban a nemesség személyes szavazatától megfosztatott, csak a bán által meghivottaknak adatván szavazati jog; 2) hogy a túrmezei nemesség a Zágráb megyében eddig gyakorlott választási és szavazati jogában szinte kormányparancs által megkorlátoltatott. Elvileg egyelőre is lehetetlen volt ugyan törvénysérelmet nem találni abban, hogy ezen alkotmányos kérdéseket a kormány egyszerű parancscsal döntötte el, holott a kérdés csak az lehetett: vajjon az országgyülésre, vagy a horvát tartományi gyülésre tartozik-e azoknak elintézése? Minden esetre tehát csak alkotmányos elvekről, nem pedig a tartománynak az anyaországgali viszonyairól volt szó e kérdésekben. Nehogy azonban az illyr párti horvátoknak legtávolabbról is alkalom nyujtassék elnyomatás felől panaszkodniok, az országgyülés, mielőtt e kérdések eldöntésébe ereszkednék, azokat egy választmány által bővebben megvizsgáltatni kivánta. E mérsékletre annál inkább felhivatva érezte magát a képviselők testülete, minthogy a két horvát pártnak ez országgyülésen jelenvolt tagjai egymással eleitől fogva heves harczban álltak: a túrmezei gróf, Jozipovich Antal, a magyar-horvát párt feje, a nemesség szavazatának kizárásával megválasztott horvátországi A horvátországi sérelem.

1847. követeket számtalanszor nem csak törvényteleneknek jelentette ki, hanem egyenesen követelte is a rendektől, hogy Horvátország képviselőinek el ne ismertessenek, s ezen kivánatát Horvátországból felküldött petitiókkal támogatta. Ha e kivánatok s kérelmeknek minden bővebb vizsgálat nélkül enged az országgyülés, könnyen a részrehajlás vádját vonandá magára, minthogy épen ellenzéki tag s oly tárgyban emelte a panaszt, melyben a többség kétség kivűl az ő pártján állott. A képviselő ház tehát egyelőre sértetlenűl hagyta a horvátországi követek állását, s méltányos kiméletből a pártok iránt, a megbizott választmány tudósításáig egyszersmind a kormány ellen emelt vádnak vitatását is elhalasztotta.

Azt lehetett volna reményleni, hogy ezen kimélet után a horvát-illyr párt irányában, az egyetértés, vagy legalább a békés viszony a horvátországi követekkel nem fog megzavartatni. De a béke, fájdalom, nem sokáig tartott. Az összeütközésre a magyar nyelv tárgyában alkotandó törvény szolgált alkalmúl. Miután az országgyülést megelőzött évek alatt többször történt, hogy a horvát törvényhatóságok a magyar vármegyék leveleit, mivel magyarúl voltak szerkesztve, el nem fogadták, múlhatatlanúl szükségessé vált a nyelvviszonyokat Horvátországban positiv törvény által szabályozni. E végett azon törvényjavaslat hozatott ismét szőnyegre, mely a múlt országgyülés alatt nem nyert kir. sanctiót. A vitatkozás, melyet e felett a horvátországi követek nagy hévvel kezdtek meg, nem kevés keserűséget ébresztett a kedélyekben, bár a rendek a magyar nyelvet Horvátország beligazgatására kiterjeszteni nem szándékoztak, hanem csak a horvát hatóságoknak a magyarokkal való érintkezésében kivánták azt a latin helyett hivatalossá tenni. E keserűséget nem is annyira e kapcsolat nyelvének minősége, mint inkább ama mellék kérdés öntötte el a vitatkozáson mely, a nyelvvel kapcsolatban, a felett támadt: vajjon a szlavoniai három megye, Verőcze, Pozsega és Sze-

rém Magyar- vagy Horvátországgal van-e egyenes kapcsolatban? Tapintathiány volt Kossuthtól, ehhez még egy újabb vitatárgyat dobni a szőnyegre, Horvátország nevezete fölött. Eszébe jutott neki, hogy a régente Horvátországnak nevezett tartomány jelenleg nagyobb részben a török birodalomhoz tartozik; a mi pedig belőle még fenn van, jobbára a határőrvidéket képezi; e miatt tehát a Zágráb, Varasd és Kőrös megyékből álló tartományt inkább a „kapcsolt részek" nevezete alatt kivánta említtetni a törvényben. E véleményétől utóbb elállott ugyan, észrevévén, hogy e határozatlan nevezet később majd a Magyarországhoz tartozni követelt szlavoniai három megyére is könnyen kiterjesztethetik; de indítványának visszavétele által már nem volt képes egyszersmind a keserűséget is kitörleni a kedélyekből, mely a kibékülésre némileg mutatkozott hajlamokat ismét elmérgezte. 1847.

Egyébiránt maga a hivatalos nyelvet illető törvényjavaslat, mely Horvátország beligazgatásában a gyakorlatban lévő latint hagyta meg hivatalos nyelvűl, sem volt képes megnyugtatni a horvátokat, kik tartományuk kebelében a magok nyelvét óhajtották már tenni az igazgatás közlönyévé. A szűkkeblűséget, melyet a rendek többsége e tekintetben elárúlt, lehetetlen nem gáncsolni; mert kétséget nem szenved, hogy a mily igazságos és méltányos volt az ő követelésök, hogy a magyar koronától függő Horvátország az anyaországgali viszonyaiban s érintkezéseiben ennek hivatalos nyelvével éljen: szint oly jogos volt a horvátok követelése, a latin helyett saját nyelvöket használni beligazgatásuk körében. Sokan a Horvátországban fenforgó pártraszakadások s különösen az új divatú, ugy nevezett illyr s a régi horvát nyelv miatt vívott harcz s belső meghasonlás érveivel ügyekeztek igazolni a törvényjavaslatot; de mily gyönge volt ez indok, s mily méltánytalan az e miatti rendelkezés Horvátország beligazgatási nyelvét illetőleg, a főrendek házában maga Batthyáni Lajos kimutatta.

1848. „Sem az igazsággal, sem a józan politikával össze nem fér az, — ugymond — hogy mi, kik felhagytunk a reménynyel, hogy a magyar nyelvet a kapcsolt részekre ráparancsolhassuk, őket egy holt nyelv használatára akarjuk szorítani. Ez oly zsarnokság, melynek példája a történetekben nincs; ily félszeg és gyáva eszköz az egész világnak roszszalását és kaczagását idézné fel. Két tekintet van itt: az igazság követelése és a politika. Az elsőbbiket már érinté; s némelyek csak a politikának kivánnak e kérdésnél súlyt adni, azon szempontból indúlva: salus reipublicæ suprema lex esto. Ha nem volnánk a létező törvények birtokában; ha a magyar nyelv diplomatikai polczra emelve még nem volna: hódolna e nézetnek s elismerné, hogy lehet politika, melynek az igazság rovására van tanácsa; de a dolog ily állásában, itt a politikát feltalálni nem tudja. Nemzetiségünkre nézve el van vetve a mag; annak felvirágzását nem kell többé féltenünk. Más most a teendő: feladatunk az, hogy alkotmányosságunkat valóságra emeljük. Ennek biztosítása s kifejlesztése mellett kell buzognunk; ez által teszszük le nemzeti nagyságunk talpkövét. Nemzeti nagyságunk azonban nem mozdíttatik elő, ha mi, bizonyos jövőben, Magyarország határait csak nyelvünk honosíthatásáig akarnánk terjeszteni. Bekövetkezhetik még az idő, hogy Magyarország régi határait visszanyerje; s e reményről le kellene mondanunk, ha a nemzet nagyságát a magyar nyelvhez kötnők. Nem a nyelv affinitása szabja a geographiai határokat. Angol-, Francziaországban, mindenütt szembetűnő, hogy elszakadt egy része a nemzetnek, mely ugyanazon nyelvet birta, s hozzá csatlódott egy más, mely más fajból származott; mi bizonyítja, hogy a politikai affinitások többet hatnak a nemzet nagyságára, mint a nyelv affinitása. Azon kell hát lennünk, hogy oly alapot keressünk, mely a szomszéd nemzeteket mágnes gyanánt hozzánk csatolja; oly institutiókat vívjunk ki, melyek bámulásukat, irígylésüket idézzék elő. A kapcsolt részekben létező ide-

genkedés megszűntetése végett tehát be kell bizonyítanunk, hogy nem vagyunk gyávák az erősek —, és zsarnokok a gyöngék ellenében; hogy alkotmányunkat is tudjuk védeni, a külön nemzetiségeket is tisztelni. E tekintetben nincs reánk nézve veszély, mert egyebet nem kiván mint, hogy fentartva diplomatikai nyelvűl a magyart, belügyeiket illetőleg a latin nyelv helyett a horvát nyelv használhatása mondassék ki. Ez megszűntet minden ellenünk lévő vádakat, és szóló szívesen oda veti népszerűségét áldozatúl, ha ezt elérheti." 1848.

A mire nézve Batthyáni Lajos a nemzetiségi féltékenység által vezérlett közvélemény ellenére oly férfias véleményfüggetlenséggel nyilvánítá nézeteit, s a mit a rendek többsége most, a rendes körűlmények közt, elfogadni még nem akart: a nemzet azt egy hónap eltelte után, midőn saját nemzetiségét és alkotmányosságát teljesen biztosítva, a nemzetet a maga urává lettnek látta, minden nehézség nélkül megadta, de már későn, a horvátoknak. —

Az ellenzék, hogy a maga czélját, Apponyi kanczellárnak s az ő rendszerének megbuktatását, könnyebben s biztosabban elérhesse, a válaszfelirat letétele után, mint már említők, oly parlamenti taktikát követett, miszerint a reformi kérdések tárgyalása közben egymás után ama sérelmeket is szőnyegre hozta, melyek a letett válaszfeliratban megemlítve voltak. E sérelmek fejtegetései mind megannyi rohamos támadások voltak a kormány s annak alkotmányellenes rendszere ellen. Mihelyt egyik felhozott sérelem kimeríttetett, vagy bővebb tárgyalása az illető választmány jelentéseig elhalasztatott: azonnal felvétetett egy másik, hogy igy mindig legyen a szőnyegen oly tárgy, melyből a kormányt ostromolni, rendszerén rést törni lehessen. Azon vezérek harczmodorát követte az ellenzék, kik nem lévén elég erősek egy nagy csapással tönkre tenni ellenöket, azt folytonos nyugtalanítás, minduntalan ismételt támadás által ügyekeznek legyőzni. Miután a horvátországi

1848. sérelem a választmány jelentéseig elhalasztatott s a horvát követekkel a nyelv s Horvátország nevezete fölött folyt viták bevégeztettek, Kossuth azonnal a magyarországi részek, az ugy nevezett „partium“ kérdését melegítette fel.

A partium kérdése.

Miként tudva van, e sérelem abból állott, hogy a kormány az 1836-ki 21-dik törvényczikk rendelete szerint, Kővár, Középszolnok, Kraszna és Zaránd megyéket Magyarországhoz visszakapcsolni s ennek folytán e részek képviselőit a törvényhozásra meghívni, mind eddig szándékosan elmulasztotta; midőn pedig e részek hatóságai ellen a követküldés elmulasztása miatt, a törvényhozás meghagyása szerint, a főtörvényszék itéletet hozott, annak végrehajtását meggátolta. A kérdés olynemű vala, hogy abban ügyes szónok igen nagy erőt fejthetett ki és keményen sujthatta a kormányt. Egy részről azon indokok fejtegetése, hogy a nemzet annál erősebb leend a kormány irányában, mennél kevesebb részekre van szakadva s mennél inkább összefolynak minden elemei a haza középpontjában, szóval, a nemzeti egység eszméje, már maga is népszerű lévén, biztosan számíthatott a közönség tetszésére. Más részről a bécsi kormányrendszernek a nemzet érdekei ellen ható irányát sehol sem lehetett kézzelfoghatóbb módon felvilágositani, mint e tárgyban; mert tagadni nem lehetett, hogy az említett 1836-ki 21-dik törvényczikk végrehajtásának elmulasztása által a kormány bűnös gúnyjátékot űzött a világos törvénynyel: nem csak hogy a végrehajtást különféle hiú ürügy alatt elhalasztá; de a közvéleményt mind Erdélyben, mind különösen a visszakapcsolandó részekben valóban botrányos ármánynyal ügyekezett e részek visszakapcsolása ellen felizgatni; és azután az ekképen önmaga által előidézett nyilatkozatokat a törvény nem teljesíthetésének támokai gyanánt mutatta fel. Kossuth két óráig tartott beszédében, melyet e sérelem felett mondott, nemcsak a közvárakozást teljesen kielégítette, hanem önmagát is meghaladni látszott. A nagy szónok beszédei közt van több, melyek,

kivált az utóbbi forradalom korszakában, a szenvedélyeket hevesebben felkorbácsolták, az indulatokat szinte az örjöngésig felfokozták: de nincs egy is, mely a tárgy teljes kimerítése, a sérelem alapos, meggyőző bebizonyítása, a hazafiúság szent érzelmeinek ihlettsége s az előadás ereje és szépsége által oly mélyen hatott s oly osztatlanúl megnyerte volna mindenki tetszését, mint e remek beszéd. Előadása végén indítványozá, hogy ezen százados, botrányos sérelem haladék nélküli orvosoltatásának eszközlése végett a főherczeg nádor közbenjárása kéressék ki. „Szeretném, ugymond, megkérlelni a fergeteget, óhajtanám a törvény teljesítésének öröme felett elfelejteni a múltak fájdalmát: kivetem tehát az orvoslat utólsó reményhorgonyát a mérséklet kötelén, de azon határozottsággal hogy, ha ezen remény is csalna, jőjjön bár a mi jő, én a legszigorúbb törvényes eszközök elővételére vagyok kész, mintsem gyáva panaszszal tűrjük, hogy a magyar törvény, a törvényhozás méltósága, a birói hatalom törvényes hatósága, eltiportatva maradjanak.“ 1848.

A beszédnek oly általános, oly mély lett hatása, hogy a kormánypártiak kezéből, ha tán lett volna is különben kedvök a küzdelemre, a védelem minden fegyverei kihullottak. Babarczy, a kormánypárt egyik vezérszónoka, minden ellenvetés nélkül elfogadta az indítványt. És a gyülés elnöke a következő szavakkal mondá ki a határzatot: „Vannak örömünnepek miként a magán családok ugy a nemzetek életében; ilyen ünnepe a táblának e mai nap, melyen megmutatta, hogy a midőn nagy nemzeti czélok forognak szőnyegen, a pártok el tudnak némúlni, vagy önként adják magokat társúl azok létesítésére.“ És midőn a kormánypárt szónokai még csak megkisérteni sem bátorkodtak, védeni a kormányt az ellene annyi erélylyel, oly leplezetlenűl kimondott súlyos vádak ellen, önként igazolták Kossuthnak a beszédje elején tett amaz állítását, hogy „ezen s hasonló abnormis állapotoknak kulcsát lehetetlen

1848. másban találnunk, mint — fájdalom! abban hogy, végelemzésben, sem a magyar dolgok felett a magyar kormány, sem az erdélyiek felett az erdélyi kormány nem intézkedik; hanem intézkedik mind kettő felett az idegen német bureaukratia. És ez a botrányos dolog legbotrányosabb kulcsa." A közelgő márcziusban végre feltámadt nemzeti szabadság napjának sugárai ezen sérelmet is, annyi egyébbel együtt, eloszlatták a nemzet egén: a részek miatti sérelem megszűnt Erdélynek az anyaországgali egyesülésében.

Az administrátori rendszer miatti sérelem.

Mind ezen pártküzdelmek közt azonban az administrátori kérdés volt a legfontosabb, a harcz tulajdonképeni tárgya, a pártok törekvéseinek fő czélja; mert ennek eldöntésétől függött: megmarad-e Apponyi a maga rendszerével a kormányon, vagy megbukik azzal együtt. Az országgyülés kezdetétől fogva egészen a márcziusi napokig e tárgy volt az országgyülési események fő rugója. Az administrátori rendszerből eredt sérelem behatása alatt tűzte ki az ellenzék, válaszfelirati javaslatában, az ország igazgatásának teljes törvényes függetlenítését, mint egyetlen óvószert a kormány törvénysértései ellen. Ezen ügy irányábani állás határozta meg a követek színezetét; ez vont választófalat a pártok között; és az ellenzék ezt tekinté tagjai szilárdságának próbakövéül. „In hoc signo vinces" mondá Szemere, az ingerült hangulatban folyt vitatások alatt. A kormánypárt viszont igen engedékenynek mutatá magát az ingadozóbb egyének iránt, bár mely más ügyben csatlakoztak az ellenzékhez, feltéve s kikötve, hogy az administrátori kérdésben neki fognak segédkezet nyujtani a kormány politikájának megmentésére.

Az országgyülés megnyitásakor a negyvennyolcz közől mintegy harmincz megye követeinek volt egyenes utasítása, sérelem gyanánt tekinteni az administrátori rendszert s annak megszűntetését sürgetni. És bár a válaszfelirati viták alatt a kormány minden követ megmozdított az administrátorok által a megyei gyüléseken, hogy követeiknek e tárgy-

ban kedvezőbb pótutasításokat küldjenek: az eredmény mégis azt tanúsítá, hogy a válaszfelirati viták, melyek e kormányrendszer súlyos jelentőségét s veszélyes következéseit oly élesen kimutatták, nagy hatást tőnek az országban, s a pótlékutasítások, melyek e viták befolyása alatt készültek, az ellenzéknek inkább kedvezének, mint a kormánynak. 1848.

Ehhez járúlt, hogy a válaszfelirat letétele után az alsó ház bizottmányt nevezett ki, mely az administrátori rendszerben rejlő sérelmeket részletesen előterjeszsze. Elnöke e bizottmánynak Bernáth Zsigmond követ, lelke pedig Kossuth, és munkája, mely jobbára ez utóbbinak tollából folyt, tükre vala a magyar közjognak. Kifejtve találtattak benne az ország alkotmányszerinti beligazgatásának minden elvei, s ezekkel élesen szembe állítva az administrátori rendszernek a municipális életet s ezzel együtt az ország alkotmányos önkormányzását halállal fenyegető törvénytelenségei; szóval a munka igen jeles, nagyszerű volt s méltán aggodalmakat ébresztő a kormánypártban.

A kormánypárt, bár a világ előtt jó reménységet színlett ez ügybeni győzedelme iránt, önmagát nem ringathatta többé illusiókban. A követek többségének utasítása az administrátori rendszert kárhoztatta; a kormánynak most is, főleg Wirkner kanczelláriai titkár által mozgásba tett alattomos csábításai a követek közt nem biztattak oly sükerrel, hogy a kérdés felett támadandó nyílt vitákban a többség részére hajóljon; sőt bizton előrelátható vala, hogy a bizottmány jelentésének hatása eldöntő, s mihelyt az közzététetik, a csata vesztve leend a kormány részén.

E körűlmények közt sem veszté el azonban bátorságát, nem mondott le minden reményről a kormánypárt, kivált miután a nádorban is tevékeny szövetségest nyert vala. István főherczeg jól tudván, hogy az administrátori kérdés tárgyalása által az ellenzék egyenesen Apponyi kanczellár megbuktatását tűzte ki czéljáúl; de tudván azt is, hogy

1848. Apponyi állása a kabinetben elég szilárd arra, hogy keményebb összeütközés esetében a maga lemondásának benyujtása helyett az országgyülés feloszlatását eszközölje ki, s e lépésre valóban el is van határozva, — minden módon oda működött, hogy e kérdés, mielőtt tárgyalásba vétetnék, valamely compromissum által intéztessék el. E végett gyakoribb tanácskozásokat tartott Lónyay János Bereg megyei főispánnál, ki iránt maga múlt évi körútja óta nagy bizodalommal viselteték, s ki Bécsben is nem csekély befolyással birt. A közbenjáró szerepre e tekintélyes urat e fölött még az is különösen ajánlhatá, hogy fia, Menyhért, beregmegyei ellenzéki követ által az országgyülési többséggel is könnyen érintkezésbe léphetett.

Lónyay János azon reményét fejezte ki a főherczeg nádor előtt hogy, ha a kormány az ellenzéki többségnek leginkább szivén fekvő három reformpontot, a közös teherviselésre, az örökváltságra s a városok rendezésére vonatkozó törvényjavaslatokat elfogadja, s e felett az ellenzéket az administrátori rendszer elejtéséről egy előleges nyilatkozat által biztosítja, — a többség maga is örömest eláll e sérelmes kérdés tárgyalásától. A főherczeg kinek, igen természetesen, leghőbb óhajtásai közé tartozott, a vezérlete alatt folyamatban levő ezen első országgyülésnek mennél elébb jó végét látni, örömmel fogadta Lónyay János tervét, s annak elfogadtatása végett haladék nélkül Bécsbe utazott. A terv azonban itt eleinte egyátaljában nem tetszett. Sem a kormány erősebb befolyásáról a megyékben — mi az administrátori rendszer főczélja volt — nem akartak még lemondani; sem az ellenzéknek ama három reformkérdésre vonatkozó törvényjavaslatát nem voltak hajlandók módosítások nélkül elfogadni. Apponyi kanczellár egymaga biztatá csak a főherczeget, hogy ő a kabinetben tapasztalt kedvezőtlen fogadtatás mellett is reméli kieszközölhetni a kivánt engedményeket, mihelyt a főherczegtől teljes biztosítást nyer

az iránt, hogy ezek árán az ellenzék valóban leteszi az administrátori kérdést. 1848.

A főherczeg nádornak Pozsonyba e biztatásokkal viszszatérte után Lónyay Menyhért, atyjától utasítva, mindenek előtt Kossuthtal közlé a tervet mint olyant, melyet a főherczeg nádor valósítani nem csak óhajt, de remél is. — Kossuth a tervet, lényegére nézve hajlandónak nyilatkozott elfogadni: a három törvényjavaslat szentesítése árán kész letenni az administrátori kérdést, feltéve, hogy a kormány a rendszert a jövőre elejti, s eziránt az országgyülést eleve biztosítja; ily biztosítást azonban ő csak abban látna, ha Apponyi a kormánytól elmozdíttatnék. Ezt tehát ő conditio sine qua non gyanánt kivánja, kijelentvén egyszersmind, hogy Lónyay Jánost szívesen fogadja kanczellárnak. Kossuthnak e feltételét azonban a főherczeg, ki épen Apponyi befolyása által remélé kieszközölni a kivánt engedményeket, elfogadhatónak nem találván, az érintkezés e tárgyban végkép megszakadt az ellenzék vezérével.

A viszonyok azonban az ellenzék keblében, s különösen a Kossuth személyét illetőleg, az országgyülés eddigi folyama alatt immár olyanokká fejlődtek, hogy mind a főherczeg nádor, mind a két Lónyay, János és Menyhért, Kossuth mellőztével is megkisérthetőnek vélék a terv létesítése érdekében a továbbműködést. Kossuth tekintélye s népszerűsége egy idő óta tetemesen kezdett csökkenni. Ő a maga pártfelei irányában koránt sem birt azon finom tapintattal s mindenkit lekötelező, kiméletes engedékenységgel és szerénységgel, mely az elmúlt országgyüléseken oly kedveltté s kivánatossá tette Deák Ferencz vezérletét. Bár az előkészítő tanácskozmányokban mindig Deák véleménye volt túlnyomó: ő megelégedett a vezérlet ezen nemével, megelégedett az egyező értelemmel, melyet bölcs tanácsai által pártjában előhozott; ő, bár maga is hatalmas szónok, másoknak sem irigylette a szónoki koszorúkat; sőt szívesen és sokszor engedte, hogy a mit ő indítványozott, ő

1848. fejtett s főzött ki a tanácskozmányokban, egyik vagy másik, szónoki hírre vágyó követtársa terjeszsze elő a nyilvános ülésben. Maga hiú, uralkodni vágyó nem lévén, senkinek hiúságát, kényesebb érzékenységét nem sértette: megelégedett, hogy az ügy az ellenzék értelmében és szándéka szerint győzzön, bár ki arasson is aztán közvetlenűl koszorút a szószéken. Ezért az ő dicsősége semmivel sem volt kisebb: kedvessége, tisztelete ellenben egyre nőtt követtársai előtt, kik önként fejet hajtottak a lángeszű s mégis szerény, nem elbizott, nem kiméletlen, uralkodni nem vágyó vezérnek.

Deáknak e tekintetben épen ellentéte volt Kossuth. Bár az országgyülésen, törvényhozó minőségben, először jelent csak meg annyi idősebbek s már több országgyüléseken nagy dicsőséggel müködött követtársak közt, mégis eleitől fogva azon elbizott felsőbbséggel ragadta meg pártja vezérletét, melyet előbb a hírlapvezetésben megszokott. Alig volt ugyan társai közt valaki, a ki tőle a vezéri szerepet eltulajdonítani akarta volna; de bár hallgatag megegyezéssel elfogadták is őt pártvezérnek, tőle méltán a Deákéhoz hasonló szerénységet s kiméletet igényeltek. — Benne azonban nagyobb volt az uralkodási hajlam, kielégíthetlenebb a hírvágy, elolthatlanabb a népszerűség szomja, égetőbb az annyi jeles tulajdonok mellett alaptalan féltékenység, s ezért kevesebb a mások iránti kimélet, mintsem hogy mind többeket el ne keserített s maga ellen fel ne ingerlett volna azok közől, kik, bár magok is jelesek, különben önként követték volna lángeszének ihlettségét, és szívesen belevegyűltek rendkivűli szónoklatának megtapsolásába. Szerénytelensége, s legbensőbb barátaival is nem egyszer éreztetett felsőbbségi igénye, melynél fogva egyedűl s mindig és mindenek felett tündökleni kivánt; az erősebbeket elhomályositani törekedett, a gyöngébbektől az alkalmat a kitűnésre gyakran elragadta, mind meguntabbá, tűrhetetlenebbé tette uralkodási vágyát. Az erősek öntudata s a gyöngébbek hiúsága egyaránt megsértve vagy háttérbe

tolatva érezte magát általa, ki a szabadelvűség népszerűségét, a hazafiság dicsőségét, a szónoklat koszorúját, az ellenzéki párt minden érdemét monopolisálni vágyott, kinek jelességét, kitűnő tulajdonait egyébiránt senki, leghevesebb ellensége sem tagadhatta. 1848.

E viszonyok közt Kossuthnak saját pártja kebelében számos irigye és titkos ellensége támadt, kik közől többen talán még a pártügy kárával is készek voltak neki ártani, őt a közvéleményben megbuktatni, s mind tűrhetlenebbé vált dictátorságát magokról lerázni. Már pedig az administrátori sérelmet, melyet Kossuth, miként a választmány munkálatából kitűnt, mindenek közt leginkább összekötött a maga személyével, — leghevesebben óhajtott oly módon keresztűlvinni, hogy Apponyi a maga rendszerével annak áldozatává legyen, — e sérelmet az említett terv szerint békésen elintézni annyit tett, mint Kossuthot megbuktatni vezéri állásából.

E viszonyok az ellenzéki párt keblében annál ingerlőbben hathattak a conservativ Lónyay Jánosra, Kossuth mellőztével is megkisérteni a szóban forgó terv sikerítését, minthogy ekként egy fontos mellékczél elérésére is kilátás nyílt. Ő tehát, a főherczeg nádor megegyeztével, Menyhért fia által Szentkirályival, Pázmándyval és Lónyay Gáborral lépett újabban érintkezésbe. A kormány részéről igért concessiók az említett három reformkérdésre nézve oly kecsegtető színben tűntek fel e követek előtt, hogy a tervet elfogadhatónak itélték. Különösen Szentkirályit, ki a városok új szervezetének kidolgozásában a múlt országgyülés alatt annyi buzgalommal s előszeretettel fáradozott s azt, köztudomás szerint, kedvencz tárgyaként ügyekezett keresztűlvinni, ugy látszik, leginkább e reform sikeresítésének kivánsága birta az ajánlat elfogadására. Midőn azonban a nádor utóbb maga is egyenként beszélt mindazokkal, kik a tervben megnyugodtak, Szentkirályi határozott biztosítást kivánt a kormány részéről igéreteinek teljesítésére. S e

1848. végett nemcsak azt kikötötte, hogy a kormány irásban is kötelezze magát, hogy ama három reformkérdésre vonatkozó törvényjavaslatokat annak idején elfogadandja, hanem az administrátori rendszer elejtése iránt az országgyüléshez leküldendő királyi leirat fogalmazatát is velök eleve közölje.

A kanczellár e kivánatokról a nádor által értesíttetvén, azokat haladék nélkül közlé a kanczelláriának országgyülési bizottmányával; s bár ennek keblében a királyi leirat terve némi ellenzésre talált, s különösen Bartal és Zsedényi udvari tanácsosok, a felségnek az országgyülési tárgyalásokba beleszólását nem helyeselvén, inkább azt kivánták, hogy az alsó ház által az administrátori kérdésben készítendő felirat felküldése a felső ház által gátoltassék meg: Apponyi mindazáltal e sérelemnek országgyülési tárgyalását minden áron mellőztetni óhajtván, mind a leirat fogalmazatát, mind a három reformpontra vonatkozó biztosítást leküldé a nádorhoz. A főherczeg ezen iratokat vévén, Szentkirályit, Pázmándyt, Lónyay Gábort és Menyhértet azonnal magához hivatá, s az iratokat előttök felolvastatá. A négy képviselő azokat némi módosítással fogadta el, s az irántok a kanczellárnak adandó választ maga Szentkirályi irta meg. A főherczeg ezután Bécsbe sietett, hogy a kanczellárnak a terv elfogadtatásában a kabinet által segedelmet nyújtson.

Ezen alkudozás és az abból származott terv nem csak Kossuth, hanem Batthyáni előtt is nagy titokban tartatott; mert ámbár e két státusférfiú közt sem létezett már mindenben oly teljes egyetértés, mint az országgyülés előtt, e tárgyban még tökéletes volt köztök az egyesség, s Batthyáni nem kevésbbé kivánta megbuktatni Apponyit és kormányrendszérét, mint Kossuth maga. Szemere sem volt beavatva a titkos alkudozásba; vagy ha tán volt is arról tudomása, nem állott a szövetségbe; mi később, midőn a titok fátyola föllebbentetett, tekintélyét nem kevéssé emelte

1848.

az ellenzék s a közönség előtt s kétségkivűl egyik oka volt annak, hogy a márcziusi események alatt a miniszteri tárczák betöltésénél elsőséget nyert Szentkirályi és Pázmándy felett.

A titkos megállapodás január végső napjaiban jutott Batthyáni és Kossuth tudomására Szentiványi Károly által, kit a tervbe avatottak, de sikertelenűl, szinte megnyerni ügyekeztek. De ekkoron már a nádor s a kanczellár is czélt értek a kabinetben; s a főherczeg a következő leirattal tért vissza Pozsonyba, mely aztán eddig páratlan vihart keltett fel az alsó házban.

Kir. leirat az administrátori sérelem iránt.

„Fönséges főherczeg stb. kedvelt híveink! Folytonos királyi gondoskodásunk sokkal lényegesb részét képezi kedvelt Magyarországunk őszintén óhajtott és szeretve ápolt java és virágzása, semhogy azok között, mik erre bármely irányban hatást gyakorolhatnak, figyelmünket elkerülhették volna azon aggodalmak s különféle eszmék, melyek a megyei kormányzás körében a múlt országgyülés óta tett intézkedéseink, — nevezetesen a fenforgó kivételes körülmények által igényelt, számosb főispáni helytartók kinevezése folytán, több törvényhatóságokban, a kedélyek eléggé nem sajnálható felingerlésével, sőt több helytt magának a közigazgatás nem csekély hátramaradásával és atyai szándokunk teljes félreértésével keletkeztek.

„És ezek annál fájdalmasabban hatottak atyai szivünkre, minél számosabb példáit adtuk uralkodásunk első pillanatától fogva: hogy az ősi alkotmánynak s ennek szilárd oszlopait tevő megyei szerkezetnek szeplőtlen megőrzését, ugy a hazai törvényeknek, s ezek közt az 1790-ki sarkalatos 10-ik törvényczikknek is, sérthetetlen fentartását megszeghetetlen királyi tisztünknek tartjuk, s minél erősebb és mélyebb azon meggyőződésünk: hogy midőn az érintett intézkedések által egyedűl a közigazgatás és józan kifejlesztés tekintetében szükségelt, hatályos megyei és országos

1848. kormányzás üdvös sikeríthetésére czéloztunk, a végrehajtó hatalom törvényes köre legkisebb részben sem lépetett át.

„Neveli ama méltó fájdalmunkat azon tapasztalás, hogy az érintett módon ébredt féltékenység s azon balvélemény, mintha a hazai törvények által szentesített megyei szerkezet és kormányzói rendszernek az 1723-ki 56-dik t. czikkel ellenkező megváltoztatása czéloztatnék, a kedélyek nyugalma és a bizodalom csökkentésével nemcsak több törvényhatóságokban még folyvást létezik; hanem már a jelen országgyülésnek folyamatára is oly káros hatást látszik gyakorolni, melynek következtében az annak körébe tartozó komoly feladatoknak általunk legélénkebben óhajtott eredménydús megoldása tetemesen megnehezíttethetik.

„Miután tehát atyáskodó indulatunknál fogva legfőbb kivánságunk, hogy királyi székünk s hű Magyarországunk között az aggodalomnak bármi neme soha gyökeret ne verhessen, sőt már csirájában is elfojtassék: ezen okból Kedveltségedet és Hűségteket minden lépéseink törvényszerűségének s egyedűl a hon javára irányzott törekvéseink egyenességének érzetében, csupán hű alattvalóinknak, habár alap nélkül keletkezett, de tényleg létező aggodalmok tökéletes eloszlatása s a kedélyek mielőbbi megnyugtatása végett, saját ösztönünkből bizonyossá tenni kivántuk: hogy a főispáni helytartóknak százados gyakorlat szerint ugyan, de a körülmények igényeihez képest nagyobb számmal történt kinevezése által sem a megyék törvényes állása, sem a főispáni hivatal hatásköre csonkíttatni, sem valamely új, az 1723-ki 56-dik t. czikkely és az 1790-ki 10-dik t. czikk szellemével ellentétben lévő rendszer felállíttatni avagy az 1827-dik évi pünkösdhó 28-kán, 6888 szám alatt ezen viszonyokra nézve kelt kir. válaszban kifejtettek, mellőztetni nem szándékoltatnak; hanem főkép az czéloztatott: hogy az előhaladt kor által okozott ,mozgékonyabb közéletnek változó jelenetei között, kivált a helyhatósági sajátságos viszonyok irányában önként megnehezűlt ország-

kormányzásnak törvényes működhetése okáért, az ennek főkellékét képező megyei közigazgatás és igazságszolgáltatás, a főkormányzóknak az 1723-ki 56-dik t. czikk rendelte állandó őrködése alatt gyorsabbá, szabatosabbá és hatályosabbá tétessék; — egyszersmind pedig, több főispánoknak személyes és hivatalos viszonyaiból eredt akadályok megszűntével a megyei főkormányzók, a méltóságukkal járó kötelességeiknek tökéletes teljesíthetése végett, azon állapotba tétessenek, mely az idézett t. cz. üdvös rendeletének teljes értelemben megfelelend. 1848.

„Újabban meggyőződvén tehát ebből Kedveltséged és Hűségtek, hogy kedvelt Magyarországunk kormányzásában s a közélet lépcsőnkénti kifejlesztésében alkotmányszerűségnél semmit inkább nem óhajtunk, midőn a törvényhozás elmellőzésétől egyébként is távollevő atyáskodó szándokunkhoz képest, az 1827-ki pünkösdhó 28-kán 6888 sz. alatt kelt kir. válasz tartalmához tovább is ragaszkodva, a főispáni helytartóknak kinevezését csak kivételes esetekre alkalmazni, a megyei szerkezetet pedig s a főispáni hivatal méltóságát minmagunk ezentúl is teljes épségben megőrizni s az utóbbit, mihelyt az említett akadályok elenyészendenek, mindenütt törvényes hatóságába helyeztetni határozott akaratunk lenne, bizton várjuk: hogy ezen kir. nyilatkozatunk után az egyedül kedvelt Magyarországunk valódi javát eszközlő és a törvényes ösvénytől soha el nem távozó intézkedéseinket fiúi bizodalommal kisérni, és a többekben támadt féltékenységtől felmentve, hazafiúi törekvéseiket, az 1790-ki 13-dik t. czikk rendeletét szem előtt tartva, elfogulatlanúl azon komoly törvényhozási feladatokra fordítani fogják, melyeknek szerencsés megoldásában az ország jövő boldogságának alapját, atyai szívünk pedig élénk óhajtásának teljesedését találná fel. Kikhez egyébiránt stb. Ferdinánd m. k. gróf Apponyi György m. k. Zsedényi Eduárd m. k."

1848. A királyi leirattal sem a conservativ sem az ellenzéki párt nem volt megelégedve: a conservativ nem, mivel abban szerfelett nagy concessiót látott a közvélemény iránt; az ellenzék sem, mivel benne csak üres igéreteket talált, melyeket soha sem szándékoznak teljesíteni.

Az ellenzék a leirt előzmények után a maga sorait e kérdésben megfogyva látván, a leirat nyilvános tárgyalása előtt három napig tanácskozott a teendőkről. Többen azok közől, kik a titkos alkudozásban részt vettek, névszerint Szentkirályi, Pázmándy és Lónyay Gábor, meghiúsúlva látván várakozásukat, melyet a leirat által eszközlendő megelégedésre nézve tápláltak; sőt tapasztalván, hogy az ellenzék többi tagjai, a kormánypárt fondorlata által felingerelve, az administrátorok ellen még hevesebb harczot kivánnak mint előbb, — meggyőződtek hogy, ha a titkos megállapodáshoz hűvek maradnának, pártjoknak kellene e fő kérdésben megszakadnia, s a nélkül, hogy Kossuth tekintélyének ártanának, önmagoknak kellene kilépniök az ellenzékiek sorából; ama megállapodástól tehát visszaléptek. Egyedűl Lónyay Menyhért maradt meg azután is a téren, melyre előbb közösen állottak.

De bár ekként visszanyerte is némileg tömörebb állását az ellenzék, mégis nagy mérsékletet látott szükségesnek a maga eljárásában. Ama három előkelő tagjának megtérése még nem biztosította neki a többséget; mert több esetben tapasztalta már, hogy egynémely megyének követei egymást ellenkező szavazattal megsemmítették, mitől most is méltán lehetett tartani. Ezen kivűl mérsékletet tanácsolt mind a szőnyegen forgó reformkérdések szerencsés megoldhatásának tekintete, mind maga e királyi leirat is, mely önként érkezett s tagadhatlanúl közelítést foglalt magában a nemzeti közvéleményhez. A leirat hevesebb megtámadásának következményei ennélfogva igen kellemetlenekké válhatának. Ha annyira tán nem megy is a kormány, hogy az országgyülést szétoszlassa; de legalább az igazság

némi szinével vádolhatta volna világ s ország előtt az ellenzéket, hogy a körűlményekkel megalkudni egyáltalában nem akar, s makacs ellenzéssel löki vissza a kormány legjobb szándokait még akkor is, midőn ez sérelmet orvosolni, a nemzet óhajtásainak megfelelni hajlandó; s mind ezt csak azért, mivel kivánsága nem egészen teljesíttetik. 1848.

E nézetek különösen a fenforgó kérdésben nagy súlyt nyerhettek. Mert habár kétségtelen, hogy az ugy nevezett administrátori rendszer, következetesen keresztűlvive, egy bizonyos idő multával, teljes diadalra emelheti vala alkotmányunk romjain az osztrák bureaukratiai absolutismust: az e rendszerből eredő minden sérelmeket azonban még sem lehetett oly világosan s kétségbevonhatlanúl bebizonyítani a törvény betűivel hogy, miként, például, a partium kérdésében, elnémúlni kényteleníttessék minden ellenmondás. E sérelem, bár mindenek közt a legsúlyosabb, az alkotmánynak s törvényeknek inkább szellemébe mint betüjébe ütközött, ugy annyira, hogy találtatnának kormánypártiak, kiknek hazafiúi érzelmeit tagadni nem lehetett, s kik a magok szempontjából kiindúlva, e kérdésben nem láttak sérelmet, habár különben megfoghatták is, hogy az aggodalmat gerjeszt az ellenzékben.

E körűlmények s tekintetek arra birták az ellenzéket, hogy ő maga is tegyen némi concessiót a kormánynak, mely a közeledésre önként megtette az első lépést. A kormány, ugy látszék, bár csak kénytelenségből ugyan, de mégis kész volt már felhagyni az administrátori rendszerrel, csak hogy azt botrány s hibájának egyenes bevallása nélkül tehesse. Ennél fogva semmitől sem félt annyira, mint az alsó házi bizottmánynak e rendszert illető munkálatától s annak tárgyalásától; mert e tárgyalás, Kossuth vezetése alatt, a kormánynak kétségkivűl számos botrányos hibáit napfényre vala hozandó. Épen e tárgyalás meggátlása végett szövettek ama fondorlatok is, melyeknek a szőnyegen forgó

1848. leirat lőn eredménye. Az ellenzék e három napi tanácskozmánya tehát azon határozattal fejeztetett be: hogy eláll ugyan a választmányi munkálat felvételétől s a sérelem részletes tárgyalásától; de a leiratban adott átalános és puszta igérettel meg nem elégedhetvén, a sérelemnek az országgyülés folytában tényleges orvoslását kivánja: miszerint tudniillik azon harminczkét megyébe, hol most administrátorok működnek, a régi törvényes hatáskörrel főispánok neveztessenek ki; a kanczellár pedig szűnjék meg egyenes összeköttetésben lenni a főispánokkal, hanem a kormány ezentúl a törvények értelmében, a kir. helytartótanács által a megye közönségéhez intézze a maga rendeleteit.

A tárgy február 5-kén vétetett fel nyilvános kerületi ülésben. A fuladásig tömött terem, a sok jelekben mutatkozó kedélyingerültség, a hallgatóságnak, a belépő követeket, politikai szinezetökhöz képest, hangos éljennel vagy piszegésekkel kisérő véleménynyilatkozatai: mind megannyi bizonyságai valának az élénk részvétnek, melylyel a közönség a fenforgó kérdés iránt viseltetik, s előre sejtették a bekövetkezendő ingerült vitatkozást.

Az ülés megnyilván, az ellenzék részéről Szentiványi Károly tette meg, az említett határozat szerint, az indítványt a felséghez küldendő válasz tartalmára nézve, kijelentvén: hogy pártja a speciális sérelmi tárgyalás terére még nem lép, s ezt csak kényszerítve teendi, ha mérséklete nem méltányoltatnék. A feliratban pártja nevében hálát kiván nyilváníttatni a fejedelemnek, hogy az alkotmányt sértetlenűl fentartani, s a megyei rendszer körűl a törvényhozás utján kivűl tett intézkedéseket megszüntetni igéri. De kimondatni kivánja, hogy a nemzet aggodalmai igen is alaposak, s azokat csak az új rendszernek még az országgyülés alatt megkezdendő tényleges megszüntetése által lehet eloszlatni; hogy szükséges intézkedni arra nézve, miképen a közigazgatás a helytartótanács utján vezettessék, a főispáni hivatal előbbi törvényes állásába

visszahelyeztessék s a főispánok oda utasíttassanak, hogy ők ne administráljanak, hanem az 1723-ki 56-dik t. cz. értelme szerint, az administrátió felett csak őrködjenek. 1848.

Azonban Bereg követe, Lónyay Menyhért, ki társai közől egyedűl maradt a titkos megállapodás által kitűzött téren, mindjárt Szentiványi után megtette ellenindítványát, melyben azon hozzáadással kivánja háláját kijelenteni a fejedelem iránt, hogy megelőző leirata a nemzet aggodalmait megszűntette.

Miután a kormánypárt vezérei Lónyay indítványát elfogadták, még Kossuth szólalt fel, bővebben fejtegetve az ellenzéki indítvány horderejét. „Ha alkotmányunk az 1790-ki 10-ik t. cz. szerint életben s épségben volna — ugymond — s a fejedelem személyes akarata tüstént életbe is léphetne: akkor igenis megvárhatnók, hogy az adott szó nyomban végre is hajtassék... De miután ugy vagyunk a hogy vagyunk; miután az 1827-ki leiratban sem foglaltatik más mint az, hogy csak kivételes és rendkivüli esetekben fognak administrátorok neveztetni, és mégis azt látjuk hogy, e kir. biztosítás ellenére, harminczkét administrátor van: ebből azt látjuk... hogy a kormány eljárása nincs mindig összhangzásban a fejedelem akaratával... Mi a loyalitás és kiegyenlítés terén állunk, s a kormánynak méltányolni kell azon mérsékletet, hogy az ország rendei, kiknek az administrátori rendszer körül keserű egyes sérelmeik vannak, az egyes sebek felszaggatásához most nem nyúlnak; hanem az átalánosb rendelkezések szükségének kijelölésével megelégesznek, melyek ha végrehajtatnak, hiszem és remélem, hogy a nemzet aggodalma teljesen meg lesz szűntetve... És csak igy érezhetjük magunkat felmentve azon kedvetlen, de törvényes kötelességtől, hogy az e tárgybeli sérelmek részletes megvitatását, az e végre megbizott küldöttség munkálata nyomán, sürgessük s azonnal felvétetni indítványozzuk."

1848. A szavazás végre szenvedélyes izgatottság s remegő várakozás közt megkezdetett. A megyék közől Gömör követével huszonhárom, Bereg indítványára előleg csak huszonkettő szavazott. Veszprém és Bihar megyék követei egymást megsemmisítették. Midőn Bihar szavazásra szólíttatott, Reviczky, e megye második követe, a beregi indítványra szavazott; mire követtársa, Papszász, fölállván, könyes szemekkel, a lelkesedés hangján kiálta fel, „hogy Bihar százados szelleme alkotmányszeretet volt, hogy demoralisátió ölte el a nemzeteket, s hogy neki nem kell hír, rang, dicsőség, hivatal, neki szabadság és haza kell!" Szavazatát szűnni nem akaró éljenvihar követte s az ellenzék számos tagjai feléje rohantak, kezét szorítani a szabadság lelkesedett védőjének. A nagy zaj és ingerültség miatt a szavazással egy párszor várakozni kellett. Tetőpontját érte el azonban a feszültség s majd a vihar, midőn Simon, Soprony követe, állott fel, a szavazásra. A gömöri indítványra, Bihar és Veszprém szavazatainak egymást megsemmítő ellentéte után, a sopronyi követ felálltáig 23, a beregire 22 szavazat esett. Az ellenzék részére már biztosnak látszék a diadal; mert tudatott, hogy Soprony nem rég az administrátori rendszer ellen adott pótutasítást követeinek. De ki festhetné le az ellenzék bámulatát s ingerűltségét, midőn Simont oly értelemben hallá szavazni, hogy, megyéje az administrátori rendszert sérelemnek tartván, ő, küldői szellemében, Bereg indítványára szavaz. Ez annyit tett, mint utasítása ellen szavazni. Ekként 23 szavazat esett mind a két indítványra. Még csak Horvátország követei voltak hátra; tőlök függött a fontos kérdés eldöntése. Hogy azonban ők a kormánypárt részére adják szavazatokat, mindenki eleve is tudta; mit aztán szavazatuk nem is késett igazolni.

A beregi indítvány tehát a sopronyi követ és Horvátország szavazata által többségre jutván, el lőn fogadva. És most a viharnak és zavarnak egy leirhatatlan jelenete állott

elő. A követek néhányan egymással heves szóváltásba eredtek, és az elnök sokáig hiába ügyekezett csendet eszközleni. 1848.

Midőn a zaj némileg csillapúlt, Kossuth emelkedett fel üléséből s csendet kért, mert, ugymond, a haza és szabadság jövendőjéről van szó. És aztán elkeseredett hangon kiálta fel: „Ám vessenek számot magokkal, kiknek tetszett a dolgot igy élére állítani; e szavazat következtében az országgyülésen béke többé nem lehet: legyen hát harcz, miután az engesztelődés ajánlatát visszataszították, — és lesz harcz az utólsó perczig. Azon uraknak, kiknek utasítása az administrátori rendszert sérelmesnek bélyegzi, tetszett Bereg indítványára szavazni: ám lássák; szóló őket feleletre nem vonhatja, de azt megjegyzi, hogy e szavazás által nincs még eldöntve, vajjon a rendek az administrátori rendszerben fekvő egyes sérelmeket is el akarják-e dobni vagy nem? S ő most már indítványozza a választmányi munkálat felvételét.“ „Tény, — mond egyebek közt — hogy harmincz megye az administrátori rendszert sérelmesnek ismeri; s ennek ellenében mit jelenhet e szavazás?... Gömör követe oly indítványt tett, melyet maga sem tartott jónak; de megtette azt hazafiúi resignátióval, jó béke kedvéért, hogy megkisértse a közelítés ösvényét. Ezen út nem tetszett, sőt tetszett ingerültséget s aggodalmakat idézni elő. Maga a tény szól, hogy a czél nem más mint ő fenségét a nádort, ki ezen új rendszerben részt nem vett, szinte belevonni, hogy magas személyéhez támaszkodhassanak; de szóló minden erővel rajta lesz, hogy a nádor méltósága és népszerűsége fentartassék... Kijelenti, hogy nem feszíti meg ugyan a húrokat pattanásig; de meg sem ereszti azokat“...

Simon, Soprony követe, nyíltan bevallá, hogy utasítása ellen szavazott ugyan, de, mert azon közgyülésen, melyből az kelt, az ellenzék mesterségesen idézte elő a többséget, ő meg van győződve, hogy a közelebbi köz-

1848. gyülés szavazatát helyeslendi. Mire Szemere, hosszú beszédben megmutatván, hogy a kir. leirat a fenforgó aggodalmak egyikét sem szűnteti meg s még csak el sem ismeri a sérelmet, — alkalmat vett Simon szavazásából kiemelni az utasítási rendszer czélszerűtlenségét. „Utasításokat lehet, ugymond, adni; de becsület és hazafiság egy darab papirossal a szívbe nem önthető."

Az ülés a szavazat daczára eredmény nélkül s a legnagyobb izgatottságban záratott be; az elnök semmi végzést sem mondott ki.

Még több napig, de egyiránt eredménytelenűl folyt a heves vitatkozás, mely által az ellenzék legalább a felirat szerkezetében ügyekezett megmenteni, a mit lehetett, a hajótörésből. Február 10-kén végre egy magántanácskozmányban, melyet Kossuth Gömör, Bereg és Békés követeivel Szemerénél tartott, ezen utólsó egy felirási javaslatot mutatott elő, mely elfogadtatván, az egész ellenzék által pártolandó vala.

Az új felirati szerkezet kevésben különbözött Szentiványi indítványától, melynek lényege abba ügyesen belé illesztetett. Most azonban, bár a társaitól szigorúan korholt beregi követ abban megegyezett, a kormánypártnak lőn ellene kifogása, mely az új szerkezetnek hevesen ellenmondott. A kedélyek ingerűltségében a vitatkozásnak és szóváltásnak mind újabb anyaga merűlt fel, s mennél tovább tartott, annál inkább elmérgesedni látszék a küzdelem. Miután igen számosan szólottak, Kossuth ismét hatásteljes modorában mutogatta az új rendszer alkotmányellenes irányzatát. És ha, ugymond, a kormánypárt annak megátalkodott védelmével az ellenzéket kényszeríti e reformokra szánt országgyülést is gravaminálissá tenni: ám annak következményei reája esnek vissza; mert legyenek bár mik e következések — és Európa jelen forrongó állapotában nem kivánja megjósolni, mik lehetnek e következések, — az ellenzék, pártoltatva a nemzet közvéleménye által, teljesen

el van határozva nem tűrni, hogy e gyűlöletes és veszedelmes rendszer gyökeret verjen. És valóban többen kijelenték hogy, ha a sérelem tényleg nem orvosoltatik, készek a hadi adót megtagadni. A nagy aggodalommal kisért szavazat végre most tizenhárom szótöbbséggel az ellenzéknek biztosította a győzedelmet. 1848.

Midőn e tárgy a főrendeknél február 29-én szőnyegre került, Párisban a forradalom már diadalát ünnepelte. Bizonyos tudósítások még nem érkeztek ugyan Pozsonyba a nagyszerű eseményről; de már a kósza hírnek is nagy volt a hatása. Batthyáni Lajos és Teleki László, mint már az ellenzéki követek közől is többen, kijelentették, hogy az ügy fontosságához képest nagyon is engedékenynek tartják ugyan a rendek feliratát, s azt, bár vele megelégedve nincsenek, csak is azért nem ellenzik, mivel általa a rendek a kibékülés utját kivánták megkisérteni. A kormánypárt is megegyezett ugyan; de a feliratot, valamint azon többi, egyébiránt bár mily fontos tárgyalásokat is, melyek e heves vitatkozások alatt a városok rendezése, honosítás, sajtótörvény stb. iránt folytak az országgyülésen, pár nap múlva elborították a még sokkal fontosabb váratlan események hullámtorlatai.

NYOLCZADIK KÖNYV.

AZ ÁTALAKULÁS FORRADALOMSZERŰ KERESZTŰLVITELE.

ELSŐ FEJEZET.

A párisi forradalom hírére támadt új reformirány.

A szabadelvű reformpárt már négy hónapon keresztűl folytatta heves parlamenti harczait a kormány s a vele szövetkezett felső táblai conservativ többség ellen, a véggyőzedelemnek mindinkább enyésző reményével. Alig volt már tagja az országgyülésnek, ki ama sükernek csak némi részével is kecsegtette volna magát, melynek majdnem biztos várásával kezdette meg törvényhozói pályáját. Az administrátori kérdésben a szabad alkotmányosság s önkormányzat elve rejlett, s annak mikénti megfejtésétől függött a reform jövendő iránya: ettől függött, vajjon sikerűl-e a reformpártnak a maga demokrat s radikál szellemében kivívni az átalakulást; vagy kénytelen lesz annak vezetését a kormánynak engedni át, mely azt azután a maga érdekeinek gyarapítására irányozandja. A kormány, támogatva a felső tábla conservativ többsége által, minden erejét megfeszíté, minden hatalmában álló módot s eszközt ráfordított, hogy olyképen fejtessék meg a fontos kérdés, miszerint a nemzeti reformtörekvések vezetését egyszer mindenkorra kezére kerítse. És azok után, mik Apponyi kanczellár nézeteiről és szándékairól a közönségben elhírhedtek, alig lehetett kételkedni, hogy a kormány, mihelyt meggyőződik, 1848-ki márczius.

1848. hogy czélját jószerével el nem érheti, épen nem késendik feloszlatni az országgyülést. És valóban e szándok már mindinkább érlelődék Bécsben. Február első heteiben, midőn Pozsonyban a leirt szenvedélyes viták folynak vala, Apponyi kanczellár, immár komolyan foglalkodék az országgyülés eloszlatásának kérdésével s azon intézkedésekkel, melyeket e tény netalán szükségessé fogna tenni. El volt határozva még arra is hogy, ha azon ellenzéki követeket s főrendűeket, kik a szétoszlási parancs daczára politikai czélokból Pozsonyban vagy Pesten együtt maradnának s gyülést tartanának, elfogassa, a pesti Radikál Kört, az ellenzéki párt fő tűzhelyét, bezárassa, egy teljhatalmú királyi biztost kellő katonai erővel ellátva Pestre küldjön, a megyei gyülések tartását ideiglen felfüggeszsze. S hogy mind ezt mindjárt akkor nem tette foganatba, midőn az administrátori ügyben felküldendő felirat indítványa Kossuth értelmében elfogadtatott, talán csak Szögyény alkanczellár ellenészrevételei okozták, ki az időt azon intézkedésekre még nem tartá megérkezettnek, s csak akkorra tanácslá halasztatni, miután minden szelídebb, alkotmányos eszközök siker nélkül fogtak maradni.

Az ellenzék vezérei előtt e szándok érlelése nem maradt titokban, de eljárásukat már nem volt képes megváltoztatni.

Az alsó ház szabadelvű többsége a felső tábla ellenzékével irányban, törekvésben egygyé olvadván, változatlanúl el volt határozva megvédeni a szabad alkotmányosság elvét s az átalakulás eddigi irányát, és hajlandóbb volt eredmény nélkül szétoszlatva látni az országgyülést, mintsem önkezével irná alá a maga bukásának itéletét. A kedélyek hangulata napról napra feszűltebbé lőn; és miután az administrátori rendszernek, mely az összes birodalmi miniszterium határozatából tétetett foganatba, teljes megszűntetését, mikép azt a rendek ez iránti feliratukban kö-

vetelték, várni alig lehetett, a remény is mindinkább enyészett, hogy a viszonyok jobbra fordúljanak. 1848.

A monarchia viszonyai.

Igy álltak a magyar közügyek, midőn február végső napjaiban Bécsbe, Pozsonyba híre érkezett, hogy Párisban a forradalom kitört, Lajos Fülöp a fővárosból megfutott s a respublika kikiáltatott. E hír alig érhette volna valaha készületlenebb, zavartabb állapotban mint most a monarchia kormányát. A politikai rendszer, melyet I. Ferencz és minisztere, Metternich herczeg 1815-ben megalapítottak, rég túl élte magát s a birodalom, mely folyton e politika szerint kormányoztaték, azon hajóhoz hasonlíta, mely évek óta nem tataroztatván, jelenleg szúette bordákkal, tátongó repedésekkel s hézagokkal, árbocz, kötélzet s értelmes tengerészek nélkül löketett a hullámos tenger vészei közé.

A birodalom történetét századunk első felében, kivált mikor a harczok zaja lecsöndesült, a megalapított kormánypolitika szerint, a kiskorúság járszalagán vezetett nép néma szenvedései s a kormány kényuralmi tettei, korlátlan hatalomgyakorlata képezik. A nép sorsa felett kizárólag néhány főrangúak kis csoportja határozott, kik kényök kedvök szerint intézkedtek minden szellemi s anyagi érdekek felett, a közigazgatásra magoknak kizárólagos jogot igényeltek, s nemcsak nem tűrték a kormányzottak részvétét a közügyek igazgatásában, de még azt is rosz néven vették, ha a politikai ügyek csak beszéd tárgyaivá is lettek a műveltebb körökben. És miként a közigazgatásban csak önkényüket tarták szabályozónak, ugy az iskolából, sajtóból s társadalomból is száműztek minden szabad véleményt.

E kényuralomnak természetes következménye lett, hogy a felelősségre nem kötelezett, semmi által nem korlátolt, erőfeszítésre semmi által nem ösztönzött hatalomviselők, a hatalom háboríttatlan birtokában eltespedtek, tétlenségbe sülyedtek s annak megszokása által végre képtelenekké váltak minden tevékenységre. A birodalom kormánya gépszerűen döczögött előre a megszokott uton minden irány-

1848. eszme, minden korszerű javítás nélkül. És ha itt-ott, a haladó kor fejleményei miatt göröngyössé vált is az út: a tétlenségükben megvénűlt kormányzók, bár érezték is néha a döczögés kényelmetlenségeit, irtózva minden erőfeszitéstől, melyet a gép kijavítása vagy új irány választása igényelt, a legszükségesebb módosításokat is napról napra halogatva, folytatták megszokott, kényelmes tétlenségöket, míg végre a kitört forradalom egy ki nem kerülhető sziklát hengerített útjokba.

A közügyekről teljes tudatlanságban hagyott népek sokáig gondatlanúl engedék magukért gondolkodni, akarni, tenni a kormányt. De a hiányok s hibák az avatatlanoknak is mind szembeötlőbbekké lettek s a kényelmetlenségnek, nyomásnak, szenvedésnek ébredező érzete rajtok is mindinkább elhatalmazott. Daczára a külföldtől való elszigeteltségnek s a censura tilalmainak a világosság mind derítőbb sugarakban kezdett elhatni hozzájok. A keletkező vasutak, a nagyobbodó utazási kedv a jobb létnek örvendő, míveltebb nyugat felé, s ennek összehasonlítása saját gyámoltalan, pangó állapotaikkal lassanként mind többeket gondolkodásra ébresztének sorsuk felett s mind szélesebb körökben terjeszték az elégületlenséget az örökös tespedéssel s a vágyat egy jobb, virágzóbb lét után. Miként ébredtek fel a magyarok, miként küzdöttek a megcsontosúlt kormányrendszerrel az elutasíthatlan reformokért, történelmünk folyamában bőven ábrázoltuk. Lassanként a többi népeket is hasonló haladási vágy ragadta meg, mely mind kiáltóbb ellentétben kezd vala nyilatkozni a kormány tespedő tétlenségével. A népek kinőttek a kormány politiális járszalaga alól s minden tilalmak s akadályok daczára elég vakmerőekké lettek nem csak gondolkodni közállapotaik felől, hanem elégületlenségöket is mind hangosabban nyilvánítani az uralkodó rendszerrel, mely mialatt őket kiskorúságban s minden közügytől távol tartá, minden szellemi s anyagi

érdeket veszendőbe engedett hanyatlani tétlenségében és gőgös szűkkeblűségében. 1848.

A haladás vágya mindenek előtt a cseheknél kezdett határozottabban nyilatkozni. Az 1840 táján megindúlt nemzetiségi mozgalom mindinkább szabadelvű politikai reformokat czélzó izgatássá vált. Első czélúl a parasztosztály viszonyainak megváltoztatása, az úri jogok eltörlése tűzetett ki, mi azonban egy átható igazgatási reformot feltételezett s oly tevékenységet igenyelt a kormánytól, milyenre az uralkodó kormányrendszer, melynek lényeges tulajdonságát épen a lomha tétlenség tette, teljesen képtelen volt. De annál tevékenyebb és szivósabb lőn a cseh reformpárt izgatásainak folytatásában s minden eszköz és alkalom megragadásában, melylyel az uralkodó rendszeren rést törhetett s a maga czéljait előmozdíthatá. Ezen izgatások, 1848-ig menten haladva, ha nyilvános veszélyt nem hoztak is a kormányra, de mind több kellemetlenséget és zavart készítettek számára.

De sokkal komolyabb volt ennél a lombard-velenczei mozgalom, mely 1840 után egészen megváltoztatta addigi jellemét. A titkos társulatok, összeesküvések, felkelési kisérletek egy nemzedék óta háborgatták Olaszország nyugalmát. Ezen eszközök sikeretlenségét közügyeinek jobbrafordítására átlátta végre az olasz nép, s más ösvényre lépett, hogy nemzetének újjászületését hatékonyabban eszközölje. A könnyelmű franczia lázongások utánzása helyett férfias erények s politikai szilárdság megszerzése lőn törekvései czéljává. A titokteljes összeesküvéseket nyilt néptűntetésekkel váltotta fel s becsületes eszközökkel elérhető gyakorlati czélok valósítására fordítá tevékenységét azon ábrándok és bűnös tettek helyett, melyek miatt az olasz szabadelvűség eddigelé annyi kárhoztatást vont magára. A szabadelvűség diadala Svajczban a pártos szövetség (Sonderbund) reactionárius törekvései felett, Olaszországnak is hatékony például szolgált megkettőztetni erélyét az idegen uralom ellen. Az olasz nyelvű, de Svajczhoz tartozó Ticino canton lőn

1848 középpontjává a lombard-velenczei nemzeti párt Ausztria ellen irányzott támadásainak. Innen intéztettek azon tüntetések, melyek Lombardiában és a velenczei tartományban 1847. őszétől kezdve oly komoly jellemet öltének. Milanóban Romilli újdon kinevezett érsek bevonulása, Velenczében az olasz tudósok gyülekezete oly élénk tüntetésekre használtattak fel, melyeket csak fegyveres erő közbeléptével és szigorú rendőri szabályokkal lehetett lecsöndesíteni. De az ekként megindúlt áramlatnak nem lehetett többé sikeresen gátot vetni. Bergamo példájára mind több városokban tartományi vagy municipalitási gyülések tartattak, melyek a törvényszerűség leplébe burkolózva, bizottmányokat neveztek ki a menten növekedő elégületlenség okait megvizsgálni. Ezek eredményei nyomán utóbb komoly felterjesztések küldettek a kormányhoz a szükséges reformok, engedmények megadását sürgetők. Az olasz nemzetiség jogainak teljes elismerése, personal unio, az igazgatásnak a bécsi udvari kanczelláriától való függetlenítése, egy valódi nemzeti képviselet megalkotása, a sajtó szabadabb mozoghatása: ezek valának mindenütt a kormányhoz intézett feliratok közönséges tárgyai. De miként engedhetett volna a bécsi kormány e kivánatoknak, melyek az eddig tényleg uralkodó elveket oly nyíltan s határozottan kárhoztatták? Honnan vették volna hatalomviselői az erőt s önmeggyőzést bevallani, hogy eddigi absolut kormányuk, melyet oly dicsőségteljesnek tartanak vala, merő hibákon s tévedéseken alapúlt? Honnan az öntagadást, megszokott, egyedűl helyesnek vélt kormányrendszeröket egy újjal fölcserélni? A bécsi kormány mindenha gyáva gyöngeségnek tekinté engedni a nép kivánatainak: most is erőszakos eszközöket határozott tehát foganatba vétetni a népmozgalom ellen. A hadi törvények kihirdetése már az év végén határozattá lett, s rögtön foganatba vétele csak azért halasztatott el, mivel még hasznosnak látszék a színlelés a többi hatalmak előtt, hogy Ausztriának nincs mitől félnie a maga kebelében. A had-

sereg azonban egyre szaporíttatott az olasz tartományokban, ugy hogy márczius elején Radeczky tábornagy 80,000 fegyverest számlált a maga parancsai alatt. Az olasz nép azonban e készületek által koránt sem hagyta magát megfélénkíttetni s mindinkább sokasuló s növekedő tűntetésekkel válaszolt a kormány eljárására, mely daczára a fegyvererő felhalmozásának sem mert nyúlni erélyesebb rendszabályokhoz. Február végeig oda fejlődtek az ügyek, hogy Metternich egy sürgönyében gr. Dietrichstein londoni követhez, kénytelen volt megvallani, hogy a forradalom Olaszországban már uralomra jutott. 1848.

De a német örökös tartományok hangulatában sem talált már sok megnyugtatót a bécsi kormány. A politikai szabadság és nemzeti egység rég jelszóul hangzott a német birodalomban, s annak vágya Ausztria német lakosait is mind inkább áthatotta; mi annál veszélyesebbé válhatott az uralkodó rendszerre nézve, mivel épen az osztrák németség tudta legjobban, mily gyönge kezek vezetik a kormányt, mennyire képtelen a kabinet erőteljes elhatározásokra, s mily kapkodók, fejvesztettek minden bonyodalom alkalmával a lomha tespedésben megvénűlt kormányférfiak. Nem lehet mondani, hogy e veszélyeket be nem látta volna Metternich; de ha ezek elhárításának, s némi reformoknak szükségéről mind gyakrabban hallá is őt beszélni környezete: a kényelemvágy, az erőfeszítéstől való irtózás elhitette vele, hogy az alkalmas idő e reformokra még nem érkezett meg; s bár a nép azokat mind nyíltabban követelé, évről évre haladt, mihez rég hozzá kell vala fogni.

A reformok szüksége az igazgatás egy ágában sem volt annyira égető, mint a pénzügyben. Talán a tőzsdei köröket kivéve, szinte közvéleménynyé vált az állambukás elkerűlhetlensége, mihelyt komolyabb bonyodalmak találnak felmerűlni az európai politikában. Néhány év óta, mihelyt valamely fekete pont tűnt fel a politikai láthatáron, vagy midőn a kormány minduntalan megújuló pénzzavaraiban

1848. ismét a szokásos kölcsönzésekhez folyamodott, Bécs mindannyiszor tele volt keserű élczekkel a kormány államgazdálkodása felett. E bajt ugyan leginkább az okozta, hogy a kormány semmivel sem titkolódzék inkább, mint bevételei s kiadásai budgetjével; de mivel a nép ennél fogva teljes tudatlanságban volt a közháztartás viszonyairól: az általánosan elterjedt bizalmatlanság, talán a valónál is feketébbnek képzelvén az állapotot, komoly veszélylyel fenyegette az állam pénzügyét. E bizalmatlanság azonban nem is volt alaptalan; mert bár, miként Magyarország, ugy az örökös tartományok is a természet gazdag adományainak örvendhettek, melyek egy helyes igazgatási s államgazdászati rendszer által kellőleg kifejtve s értékesítve, majdnem kimeríthetlen forrásaivá válhattak volna az államnak is; de az uralkodó kormányrendszer szűkkeblűsége, egyes érdekeknek egyoldalú s esztelen túlkegyelése, a bár rossznak ismert, de megszokott régi kezeléshez való kényelmes ragaszkodás mellett a pénzügy valóban mind nyomorúságosabb állapotba sülyedt, az udvari kamara mind aggasztóbb zavarokba bonyolódott. A kormány csak néhány hónap előtt kötött volt egy új kölcsönt, s 1848 elején, midőn a mind válságosabb jellemet öltött politikai viszonyok a hadi készületeket múlhatatlanokká tették, már ismét oly fináncz-inség állott be, hogy az olaszországi hadsereget sem lehetett ugy felszerelni, miként azt Radeczky sürgeté. A közelgő politikai vihar sejtelmei s az 1811-ki állambukás emlékezete a népet remegéssel tölté el hasonló csapás ismétlésének gondolatára. Az aggodalom e miatt oly hangossá lőn Bécsben, hogy a kormánykörökbe is felhatott. Kübeck kamaraelnök, kiben a jó akarat nem hiányzék, az államconferencziában indítványt tőn, hivatnának össze a tartományi rendek képviselői, hogy a pénzügy állapotáról teljes felvilágosítást nyervén, a bevételek s kiadások egyensúlyba hozásáról véleményt adjanak. De az újításoktól iszonyodó kormányférfiaknak ez sem tetszék. A Párisból érkezett

nyugtalanító hírekre nyiladozni láták magok előtt a tátongó mélységet; de a hosszú tespedés, a megszokott tétlenség által megbénított erejök már nem volt képes fölemelkedni a válságos idő viszonyainak magaslatára, nem volt képes oly határozatok alkotására, oly eszközök megragadására, melyek, ha el nem háríthatták volna is a közeledő vihart, legalább meggyöngíthették volna villámait. 1848.

Február közepe óta, midőn a párisi izgalmak mind lázasabb jelenetekben törtek ki, Bécsben is menten nagyobbodó félelem gyötré a hatalomviselők kebleit, mi csak határozatlanságukat növelte. Metternich herczeg azonban pillanatnyi kábultság után, melyet benne Lajos Fülöp megbuktának híre okozott, hamar összeszedte magát s nyugalmat színlelt. Azonnal magához hívatá Apponyi kanczellárt, s a hírt vele közölvén, mondá, hogy az őt nem lepte meg. A franczia ügyek állapotában ezen eseményre, ugymond, már hetek óta számított, sőt az eshetőségek felett üzeneteket is váltott légyen Lajos Fülöp királylyal. A király meg volna győződve, hogy elüzetése esetében néhány hónap múlva magok a francziák vissza fognák őt hívni s megkérni a trón elfoglalására.

De volt légyen ez apathia, elbizakodottság vagy büszke színlelés Metternich részéről: a bécsi népre szintugy mint a magyar törvényhozó testületre rendkivűl nagy lőn a hírnek hatása. Bécsben e hatás első eredménye lőn, hogy a bécsi bank pénzjegyeinek értéke iránt különben is gyönge bizalom mintegy varázsütéssel végkép elenyészett. A bécsi bank, mind a mellett is hogy magánintézet volt, függetlenségét a bécsi absolut kormány irányában nem volt képes megőrzeni. A kormány nem csak túlnyomó befolyást gyakorolt annak intézkedéseire, hanem budgetjének évenkénti deficit-jét is rendesen a banktól felvett kölcsönökkel fedezte, s igy ennek sorsát saját pénzügyi bonyodalmainak kerekéhez kötötte. Hogy e bank állapota, bár tulajdonkép osztrák intézet volt, Magyarországot is mélyen érdekelte, igen meg- A párisi forradalom hírének hatása. A bankjegyek hitelének csökkenése.

1848. fogható abból, hogy nálunk is a forgalomban lévő pénz legnagyobb részét e bank pénzjegyei tették. Midőn azért a februári forradalom szele a bécsi politikai láthatárt fellegekkel borítá el, a bank állapota is feszült aggodalom tárgya lett a közönségben; mert mindenki tudta, hogy a bank, a kormány szükségei pótolhatása végett, az értékalapnál sokkal több bankjegyet bocsátott ki. Mindenki a nyilvános pénztárakba sietett ennél fogva, bankjegyeit arany s ezüst értékre felváltani s vagyonát a gyanított bukás előtt biztosítani. A bankban csak mintegy 20 milliónyi érczérték létezett, holott a forgalomban lévő bankjegyek névszerinti értéke a kétszáz milliót is meghaladta. Nehány évvel azelőtt felényi érczérték is alig volt letéve a bank táraiban; de a bizodalom akkor rendületlen lévén, senkinek sem jutott eszébe vagyonát féltenie. Most azonban alapjaiban megrendült a bécsi financzrendszer. A közbizodalom enyészte a bankot elkerülhetlen bukással, a kormányt elláthatatlan zavarral fenyegette, ha ez a dolgon még idején nem segít valamikép. Azt hitték, ha a váltani siető nép kivánsága kielégíttetik, néhány nap múlva a páni félelem is majd csak megszűnik. Midőn tehát látnák, hogy a nép oly tömegekben ostromolja reggeltől estig a pénztárakat, miszerint az eddigi pénzváltó helyeken mindenkit már a felváltás gépies munkájának túlhalmozottsága miatt sem lehet kielégíteni, több fiók pénzváltó helyek nyittattak meg. De a dolgon már ez sem segíthetett: a közönség tudta az érczérték elégtelenségét. A bizodalom a szakadatlan váltás daczára is egyre csökkent; a bukás elkerűlhetetlennek látszott, s mindenki aggodalmasan nézett azon nap elébe, melyen a felváltás betiltatván, vagy megszoríttatván, a bankjegyek értéke alább szálland, vagy, mint sok félénk hitte, egészen meg fog szűnni; a bankot tehát szakadatlanúl ostromlá a pénzváltók serege.

Pozsonyban a párisi események híre a pártszínezet természete szerint majd kitörő örömnek, majd súlyos aggodalomnak, minden színezetben majdnem lázas izgatottságnak lőn forrásává. A mérsékelt tagokat már a bankjegyek hitelének csökkenése is mély aggodalomba ejtette a jövendő miatt, melynek kétes borujában rémképek merültek fel lelkök előtt. Balogh Kornél, Győr vármegye conservativ párti követe, küldőinek utasítása szerint, már márczius 1-jén bejelenté, hogy a fennforgó fináncziviszonyokat tekintve indítványt szándéka tenni az alsó tábla kerületi ülésében. Az indítvány, mely aztán márczius 3-kán meg is tétetett, röviden a következőkből állott:

1848. Balogh Kornél indítványa a pénzügy tárgyában.

„Visszatekintve Európa azon pénzbonyodalmaira, melyeket a franczia forradalom előidézett, s melyek következései a magán viszonyokra nézve még élénk emlékezetben vannak; s figyelmezve az újabb eseményekre is, melyek a pénzügyre már is befolyást gyakorolnak, lelkében aggodalom ébredt a forgalomban levő pénzjegyekre nézve. A tárgy felett nem akar előidézni hosszas vitatkozást; mert czélja nem a hitel megrázkódtatása, hanem az aggodalom lecsillapítása. Azért egyszerűen indítványozza: kéressék meg ő fölsége, hogy a bank állása, különösen a forgalomban levő bankjegyek mikénti fedezettsége iránt a nemzetet felvilágosítani s megnyugtatni méltóztassék."

De ezen indítványnyal, bár annak következtében a bank igazgatósága Pozsonyba rögtön küldöttséget utasított, s a kedélyek megnyugtatása végett a bank állapotának kimutatását számos követekkel közlötte, a reformpárt legtöbb tagja már nem volt kielégítve. A századnak változatos viszontagságai között a bécsi udvar súlyos bonyodalmai több ízben alkalmat nyujtottak a nemzetnek a tőle követelt számtalan áldozatokkal megváltania a maga mostohán kezelt érdekeit. A nemzet ezen alkalmakat, részint az okúlni önkárán sem tudó nagylelkűségétől indíttatva, részint ármányosan rászedetve felhasználni mindannyiszor elmulasz-

A reformpárti közvélemény hangulata.

1848. totta. És utóbb mindig fölösen lett oka megbánnia mulasztását. Most azonban, midőn az administrátori rendszer által okozott sérelem s ez iránt folyt viták a kormány iránt nagy elégedetlenséget ébresztettek s a kedélyeket heves izgatottsággal tölték el: a naponként érkező hírek, melyek mind nagyobb mérvben mutatták fel a párisi eseményeket, többekben rögtön megérlelték az elhatározást, a kinálkozó alkalomból a lehető legnagyobb hasznot eredményeztetni az alkotmányos átalakulás s egyátaljában a nemzeti államélet kifejtésének és megszilárdításának javára. Azoknak, kik ekként gondolkodtak, egyike volt Kossuth Lajos. De nem csak e nézetek s hazai czélok, hanem más személyes okok is munkásak voltak arra nézve, hogy Kossuth ez alkalmat egy új irány előteremtésére felhasználja.

Kossuth szándékai s inditványai.

Gróf Széchenyi Istvánnál egy idő óta nagy fontosságú magán tanácskozmányokat tartottak a követi kar s felső táblai ellenzék néhány kitűnőbb egyéniségei. Az ernyedetlen buzgalmú hazafi az országgyülés megnyitása előtt egy nevezetes munkát készített a közlekedési ügy rendezéséről, melyet most az országgyülésnek is bemutatni szándékozott. E munkálat tulajdonképeni tárgya egy rendszeres és központosított vasúthálózat volt, melyet Pestről, mint a haza szivéből négy főirányban oly módon javasolt vezettetni az ország szélei felé, hogy ahhoz minden irányban számos mellék- és szárny-vasút csatlakozzék. Azonban nem csak az teszi e munkát állandó becsűvé, hogy abban az ország anyagi érdekeinek virágzatra emelését tökéletes szakismerettel tárgyalja; hanem jelességét különösen neveli még az, hogy ezen anyagi kifejlést egyszersmind a legdrágább nemzeti érdekek biztosítására irányozza. Miként már több ízben alkalmunk volt előadni, Széchenyi minden terveinek, összes reformtörekvéseinek sarkpontját a nemzetiség képezte: „a kiállítási erőkből politikai erőket készíteni, és mind a politikai, mind a kiállítási erőket a nemzetiség emelésére lefoglalni, fajunkat a civilisátió s míveltség magosabb fokára emelni,

s ez által mind erkölcsi mind politikai tekintetben biztosítani", — ez volt az ő irányeszméje, s legfőbb czélja minden ügyekezetében. Ezen alapeszme bővebb kifejtésében fáradozék ő ezen legújabb munkálatában is. A központosított s onnan a részekre kiterjedő ipart, forgalmat és közlekedést végelemzésben a nemzetiség számára akará kamatoztatni. E nagy, e magasztos eszmét Széchenyi még sehol sem alkalmazta annyi következetességgel, mint ezen tervezetében, mely a különböző ajkú népiségek érdekeit óvatosan kiméli ugyan; de az egész rendszer öszvege által, ha életbe léphetett volna, Magyarország nemzetiségi átalakulását kétségen kivűl végrehajtandja vala. Széchenyi e munkálata egyenes ellentétben állott a vukovár-fiumei vasút tervével, mely körűl Kossuth, miként említettük, oly sükerrel folytatta izgatását, hogy a követek nagy része is e terv pártolását hozta magával utasításában. Széchenyi tehát mielőtt munkálatát az országgyülésnek bemutatná, magán körben kivánta azt megismertetni, megkedveltetni és pártoltatni a követi kar befolyásosabb tagjaival. A közmunkák vezetésének irányán s elvein kivűl aztán még az anyagi javításokra szükséges országos pénztárról, s más a gyüléseken már megpendített rokon tárgyakról is élénken folyt e tanácskozmányokban az eszmecsere. 1848.

Széchenyi e közlekedési munkálata minden tekintetben jelesebb volt a vukovár-fiumei vasút tervénél. Soha sem is sikerűlt még Széchényinek világosabban kitűntetni státusférfiúi felsőbbségét, mint e terve által. A mint azt e tanácskozmányokban fejtegette, naponként több és több pártolót nyert annak számára, s lépésről lépésre szorította le vetélytársát a pályatérről, melyet ez a fiumei vasúttal hosszú izgatása következtében eddig diadalmasan foglalt el a közvéleményben. Kossuth február vége felé már alig kételkedhetett, hogy Széchenyi közlekedési rendszere, mikoron az országgyülésen szőnyegre kerűl, nagy többséget nyerend a vukovár-fiumei vasut terve ellenében; sőt hogy

1848. azt maga Pest vármegye is utasításul adandja követeinek, miszerint aztán magának is saját terve ellen kellend szavaznia.

Ez kétségkivűl nagy csapás lett volna Kossuth tekintélyére, mely egy idő óta különben is mindinkább csökkent követtársai körében. Nagyravágyása, melytől elragadtatva, oly módon kezelte vezéri szerepét, hogy minden népszerű tárgy, minden fontosabb ügynek kedvező állása, minden sükernek dicsősége az ő nevével kapcsolatban merűljön fel a haza előtt, számos követtársai ambitióját megsértette. Ő nem birt azon vezéri ügyességgel s eszélyességgel, mely Deákot nemcsak oly nagy tekintélyre emelte, hanem kedveltté is tette követtársai előtt. Deák számtalanszor tért engedett, alkalmat nyújtott az apróbb talentumoknak is magokat kitüntetniök. Ő, miután a maga véleményét az előleges tanácskozmányokban határozattá emeltette, miután a harcz taktikáját elrendezte, a felhozandó védveket kifejtette: a nyilvános előadás dicsőségét hol egy hol más követtársának engedte át. — Kossuth ellenben a helyett, hogy megelégedett volna a vezérlete alatt kivívott eredmény dicsőségével, a harcz dicsőségét is kizárólag magának akarta fentartani; mindig és mindenben maga akart fényleni tündöklő ékesszólásával ; a nyilvános előadást, gyakran még akkor is, midőn az előleges tanácskozmányban másnak véleménye volt elfogadva, jobbára mindig magának kivánta fentartani. Nagyravágyása elnyelni, absorbeálni törekedett pártjának minden egyéb nevezetességeit. A kisebb talentumokban tehát, melyeket igy a kitűnőbb szereplés alkalmától megfosztott, titkos irígység, neheztelés, gyűlölet támadt ellene. Mértékletlen vágya, népszerűségét, nevének fényét folyton emelni, csodált szónoklatával egyre tündökleni, a közönség előtt minden, még csekélyebb fontosságú kérdésnek is élén tűnni elő, — szóval, népszerűsége fényével minden mást elhomályositani, még őszinte barátait is hidegebbekké tette iránta, mint annak az administrátori kérdésben felmerűlt események elég tanúságát

adták. A vezéri szerep, melyre őt pártja önként emelte fel, kényuralommá kezdett válni kezében; s társainak nagy része látszólag szabadúlni óhajtott már a minden lépten érzett nyomás alól. Szóról szóra el lehet róla mondani, mit Hume Walpoleról mondott: „mérsékelt a hatalom gyakorlatában, korlátot nem ismerő annak igényletében. A hatalmat — s ennek eszközét, a népszerűséget, annyira szerette, hogy semmi vetélytársat nem tűrt. Bár szíve jó, kedélye szelíd s engesztelékeny volt, vele mégis senki nem mehetett sokáig együtt, ki szinte nagy igényeket nyilvánított. Fékezetlen elsőségi vágya tőle mindenkit elidegenített.“ 1848.

Követtársainak ezen növekedő elidegenedése nem maradhatott titok Kossuth előtt. Tapasztalta ő azt több alkalommal; tapasztalta különösen az administrátori kérdés tárgyalásakor kifejlett pártoskodásban. A Széchenyinél tartott tanácskozmányok folytában pedig a közlekedési eszközök rendszere tárgyában oly igen csökkenni látta tekintélyét, hogy nem lehetett többé kételkednie miképen, bár mi nagy is a közönség előtt szónoklatának varázsa, a törvényhozó karban kevés idő alatt más kezekbe kerűlend a vezéri pálcza, ha csak valamely véletlen esemény fel nem élénkíti nimbusának halványodó sugárait. Egy levelében, melyet február vége felé Pestre rokonai valamelyikéhez intézett, a reménytelenség, sőt csaknem a csüggedés hangján írt a közel jövő fejleményeit illetőleg.

Ekkor érkezett meg a párisi forradalom híre. A hír nem kevésbbé izgatta fel hazafiúi érzelmeit, mint nagyravágyását. Termékenyítő villanyként hatott az lelkén keresztűl az országgyülési teendők egy új irányának előteremtésére, mely által mind az átalakulás ügyének egy új erőteljes lendületet adjon, teljesen biztosítván az alkotmányosságot; mind a maga enyésző tekintélyét helyreállítsa. E két czél közől, melyeknek egyike tisztán hazafiúi érzelemből, másika nagyravágyásból eredt, melyik ingerlé őt

1848. nagyobb erővel a hatásra? — csak az tudhatja, ki a szívek és vesék titkait vizsgálja. A ki őt ismeré, annyit bizonyosnak tartott, hogy mind a két czélnak meg volt a maga része ama cselekvésekben, melyekre azontúl lelkének minden erejét összpontosította.

A reformpártnak három év óta legmagosabban kitűzött czélja volt a parlamenti kormányrendszer. Ebben remélte valósítani a nemzeti független államélet legfőbb biztosítékait; ettől várta a nemzeti átalakulás teljes bevégzését. — A tapasztalatokból, melyeket 1832 óta gyűjtött, eléggé meggyőződhetett a szabadelvű párt: hogy független felelős miniszterium nélkül a reformot a maga elvei szerint keresztűl nem vívhatja; hogy a kormány és nemzet, Magyarország és az osztrák monarchia között mind untalan megújuló surlódásokat, melyek a kifejlést hátráltatják, az ország erejét zsibbasztják, e. rendszer elfogadása nélkül megszűntetni lehetetlen; meggyőződhetett, hogy bár a vármegyei rendszer elég életerővel birt eddigelé az enyészettől megóvni az alkotmányosságot: ezt teljes erejére csak a felelős kormányzat fejtheti ki; s e nélkül örökös hányatás lesz a nemzet sorsa alkotmányos és kényuralmi irány között.

A parlamenti kormány szőnyegre hozatala.

E tekintetek birták arra Kossuthot, hogy már az országgyülés elején, midőn a válaszfelirat tárgyaltatott, szóba hozza a parlamenti kormányrendszert, és azt, hazánk alkotmányának teljes biztosítása végett, a monarchia valamennyi tartományaira kiterjesztetni kivánja. Akként nyilatkozott már akkor hogy, hite szerint, az lesz az uralkodó ház második megalapítója, ki a birodalom kormányrendszerét alkotmányos irányban reformálandja, s a fejedelmi trónt a népek szabadságára fektetendi le. Ezen agitátiót akkor, a könnyebben elérhető czélok nagy tömegében, sokan inkább népszerűségvadászatból, mint tiszta hazafiúi törekvésből hitték származni. Mert bár azt, mint alkotmányos átalakulásunk biztosítására szükséges feltételt, mindenki

óhajtotta; de létesíthetése oly kevéssé látszott valószinűnek, oly kevéssé függött a magyar törvényhozás hatásától: hogy inkább a szép álmok, mint a valóságos czélok körébe látszék tartozónak. Még a legvérmesebb reményűek is, kik hajlandók kedvelt ábrándjaikat a valóság szinében tekinteni, oly bizonytalan s távol jövő ködében látták azt lebegni, hogy csak általában, mint igen kivánatos dologról szoktak felőle beszélni. Még az úgy nevezett centralisták is, kik azt doctrinájok alapkövének vallák, s elsőbbségét a megyei municipális kormányrendszer ellenében a „Pesti Hírlap“ hasábjain annyiszor s oly hosszan vitatgatták, igen kevéssé bocsátkoztak alkalmazása részleteibe. Különösen arról, — mi mégis leglényegesebb pontnak tekintendő: hogy, ha ezen parlamenti kormányrendszer akár csak hazánkban, akár az egész osztrák monarchiában is valóban életbe lépne, mi módon volnának a Magyarország és az örökös tartományok közti viszonyok elintézendők? — soha senki sem értekezett. Mi csak azt bizonyítja, hogy a rendszer kivánatosnak látszott ugyan; de valósítását a közel jövőben legbuzgóbb pártolói sem reménylették. Hogy azt mégis az alsó tábla, az országgyülés elején, a kir. előadásokra készült válaszfeliratba felvétetni sürgette: nem volt egyéb parlamentáris taktikánál, miszerint régtől fogva szokása volt az országgyülésnek, mennél többször szóba hozni ama nemzeti czélokat is, melyeknek valósúltát csak a távolabb jövőtől reménylé. Csak érlelni, a morális erő magosabb fokára emelni s mintegy népszerűsíteni kivánta az ilyetén kérdéseket a gyakori felemlítés által, hogy, ha majd létesítésök ideje megérkezik, mint rég óhajtott, rég sürgetett czélt követelhesse azokat a kormánytól. Most különösen, midőn az administrátori rendszer a megyei kormányzat alkotmányosságát fenyegette, leginkább azért tétetett e taktika mozgásba, hogy a kormány könnyebben rábirathassék ama gyűlölt új rendszer eltörlésére. 1848.

1848. A magas czélt azonban, mely eddigelé csak reménytelen óhajtások tárgya volt, s melynek valósulását a bécsi udvar önkéntes jó akaratától senki sem várhatta, most, a rendkivűli események, melyek híres bölcsességgel támogatott trónokat döntöttek le, s népeknek adták vissza szabadságát, nálunk is rögtön a lehetőség, sőt valószinűség látkörébe helyezték. Mert hogy a párisi forradalom súlyos bonyodalmakba ejtendi a bécsi kormányt, melyekben nagy concessiókkal is hajlandó leszen megváltani népeinek békés magaviseletét, már a bank hitelének ingadozása, s mi ettől el nem maradhatott, az egész finánczrendszer megrendűlte is eléggé kezeskedett.

Kossuth tehát, kiben nagy mértékben létezett azon erély, azon erkölcsi bátorság, azon mindent merő s megragadó nagyravágyás, mely a férfiakat mozgalmas időkben nagygyá teheti, — a párisi eseményeknek mindjárt első hírére elhatározta magát, ismét szőnyegre hozni a független, felelős parlamenti kormányzat kérdését. A kisérlet oly tágas tért nyitott nagy agitátori tehetségeinek s rendkivűli szónoklatának, hogy bizton reménylette: miszerint azzal nem csak a nemzeti reformügynek nagy szolgálatot tehet; hanem saját hanyatló tekintélyét is a lehető legmagasabb fokra emelheti; mert a czélnál, ha az sikerűlne, magát eleve is miniszteri széken ülve szemlélhette képzeletében.

Ezen indokoktól vezettetve, Kossuth a Széchenyinél tartott magán tanácskozmányokban nem késett szóba hozni a független miniszterium kérdését. Széchenyi aggódó hazafias lelkét balsejtelmek boríták el. Ő a kisérletet e kérdéssel, melyről eleve is kétségtelennek látszott, hogy a közönség által nagy lelkesedéssel fog felkaroltatni, s oly kezekben, melyekről szinte meggyőződött, hogy az elragadtatás hevében ritkán tud megmaradni a mérséklet korlátai közt, veszélyesnek látta a hazára nézve. Kétségtelennek tartá hogy, ha a kormány ellentáll, az eszme könnyen forradalomra vezethet; s az evvel karöltve járó esélyeknek rettegett ki-

tenni imádott hazáját. Javaslá tehát: maradna az ország-gyülés a megkezdett irányban, mely a felett hogy biztos, a jelen rendkivüli körülmények közt szinte nagy fontosságú nyereményekre vezethet. De a körülmények kedvezésének csábereje s a lelkesedés, melyet Kossuth előadásának varázsa szült, ellentállhatlan hatalommal ragadta meg a tanácskozmány tagjait; s az indítványnak nyilvános ülésben megtétele minden további ellenészrevétel nélkül végzéssé lett. 1848.

Kossuth indítványa a felelős miniszteri kormányzat iránt.

Kossuth tehát, kit a jövendő nagy események előérzete magas lelkesedéssel töltött el, mely aztán szavainak árján szinte ragályossá lett a közönségben, márczius 3-án Balogh Kornél említett indítványát alkalmúl használva, a kedvező körülmények mikénti felhasználása iránt egy hosszú beszéddel lépett fel. Megemlítvén, hogy a bécsi bank viszonyainak részletes taglalatába bocsátkozni nem szándéka, felkéré a rendeket: hogy a perczek roppant felelősségének érzetében, az országgyülés politikáját azon magasságra emeljék fel, melyet az idő kiván. „Miután látjuk, ugymond egyebek közt, miképen az ausztriai financziális viszonyok pénz- és értékviszonyainkra minő hatást gyakorolhatnak: nekünk a bank kimutatásának kivánásánál nem lehet megállapodnunk; mert ez csak egy részlet, mely az egésznek következménye: hanem nekünk a magyar státusjövedelmek és státusszükségek számbavételét, az ország financziájának alkotmányos kezelés alá tételét, szóval, önálló magyar fináncziminiszteriumot kell kivánnunk. Különben a rólunk nélkülünk intézkedő idegen hatalom pénzviszonyainkat végetlen zavarokba bonyolíthatja. Ha ellenben felelős fináncziminiszteriumunk lesz, a királyi szék díszéről, hazánk szükségeiről, s minden jogszerű kötelességeink teljesítéséről, okszerű gazdálkodással gondoskodhatunk, s polgártársaink pénzviszonyait minden veszélyes fluctuatiók ellen biztosságba helyezhetjük." Emlékeztetvén aztán a rendeket, hogy már a kir. előadásokra készített válaszfelirat tárgya-

1848. lásánál szóba hozta a birodalom parlamenti kormányzatának szükségét, igy folytatja mind nagyobb és nagyobb lelkesedést ébresztő beszédét:

„Azóta népek nyerték vissza szabadságaikat, miknek ily közel jövőjét három hónap előtt alig álmodák. Mi pedig három hónapon át gördítjük fáradatlanúl Sysiphus kövét. És az én lelkemre epesztő aggodalommal borúl a mozdúlhatlanság fájdalma. Vérző szivvel látom, miként izzad annyi nemes erő, annyi hű tehetség egy háladatlan munkában, mely a taposó malom kínjaihoz hasonlít. Igen is, t. rendek, mi rajtunk a fojtó gőznek nehéz átka ül; egy sorvasztó szél fú reánk, mely idegeinket megmereviti, s lelkünk röptére zsibbasztólag hat. De ha ekkorig csak azért aggódtam e felett, mivelhogy ama rendszer befolyása miatt kifejlődésünket, hazánk kipótolhatlan kárával, minden mértéken túl feltartóztatva látni fájlalom, s mert látom, hogy haladásunk alkotmányos iránya biztosítva nincs; és mert látom, hogy azon divergentia, mely a birodalmi kormányrendszer absolutistikus természete s a magyar nemzet alkotmányos iránya közt három század óta fenáll, kiegyenlítve maiglan sincs; s kiegyenlítve egyik vagy másik irány feladása nélkül nem is lehet: most már t. rendek, nem csak e miatt aggódom, hanem aggódom a felett, hogy a bureaukratikus mozdúlatlanlanság politikája a birodalmat dissolutióba sodorhatja; hazánkat pedig, melynek önmagában, önmagával annyi teendője, melynek saját boldogsága végett minden erejére, minden fillérjére nélkülözhetlen szüksége van, sorvasztó áldozatokba, végetlen bajokba bonyolíthatja.

„Én a dolgokat ekképen látom, s mivel ekként látom, halaszthatlan kötelességemnek tartom, a t. rendeket tisztelettel felkérni: hogy figyelmöket ezen állapotra, s az e miatt hazánkat fenyegető bajok megelőzésére kiterjeszteni méltóztassanak. Nekünk, t. rendek, kiket a nemzet azzal bizott meg, hogy jelene felett őrködjünk s jövendő-

jét biztosítsuk, — nekünk nem szabad szem-behunyva várni, míg hazánkat a bajok özöne elborítja. Megelőzni a bajt, ez hivatásunk. És én akként vagyok meggyőződve, hogy, ha ezt elmulasztanók, isten, világ s önlelkiösmeretünk előtt felelősekké válnánk mind azon szerencsétlenségért, mely az elmulasztásból következendik. Ha egyszer a politika fonáksága miatt a békés kiegyenlítésnek, a fatum megkérlelésének ideje lejárt, s a koczka visszavehetlenűl elvettetett; ha ennek megelőzésére a nemzet képviselőinek szabadon emelt loyalis szavát, mérlegbe vetni elmulasztottuk; ha odáig engedtük vitetni a bonyodalmakat, hogy csak áldozatok közt lehessen választanunk, melyeknek végét csak isten láthatja be: akkor a bánat késő leszen; a tétlenűl elfecsérlett perczet a mindenható sem adhatja vissza. Én legalább e késő bánatnak, ha, mint hazafi, következéseiben osztozni kénytelen leszek is; mint követ felelősségében osztozni nem akarok. 1848.

„Méltóztassanak a t. rendek a franczia háborúk idejére visszaemlékezni. Mi közünk volt nekünk magyaroknak a franczia nemzet belügyeivel? Országgyülésünk együtt volt 1790-ben; de figyelmét az internationális politikára ki nem terjeszté. S mi volt a következés? Az, hogy a nélkülünk, de rovásunkra elkövetett hibának átka 25 nehéz év tömérdek áldozatával súlyosodott szegény hazánkra. A nemzet vére patakokban omlott; értéke, vagyona örvénybe hányatott; s e tömérdek áldozat között látták apáink hazánk földén a távol nyugotnak diadalmas fegyvereit; e várost magát, törvényhozásunk szokott székhelyét, a győző hatalmában; a monarchiát bomlásnak indúlva, büszke triumphátor kegyelmének fonalán függeni. És láttak siralmas financziális zavarokat, melyek, a birodalommali szoros kapcsolatunknál fogva, két státusbanqueroute irtózatos csapásaival nehezedtek szegény, ártatlan hazánkra. És e tömérdek szerencsétlenségben még csak azon vigasztalás is meg volt tőlünk

1848. tagadva, hogy mondhatnók, miként a fenyegető vész elhárítására tettünk a mit lehetett, midőn még ideje volt.

„Isten ne adja, hogy ezen országgyülésre is ily itéletet mondjon egykoron a história! Isten ne adja, hogy lelkünkre nehezedjék a bánatos gondolat, miként láttuk közeledni a vészt, királyunk trónja, láttuk közeledni hazánk felé, és nem léptünk fel férfias határozottsággal azt elhárítani; minden esetre pedig emlékezetünket a kötelesség-mulasztás vádjától megmenteni!

„Én tehát arra szólítom fel a t. rendeket, emeljük fel politikánkat a körülmények színvonalára; merítsünk erőt a dynastia iránti hűség érzetéből; merítsünk erőt a rajtunk fekvő felelősség s polgári kötelességünk érzetéből, nagy körülményekhez illő, nagyszerű határozottságra. Ezen körülményeket, miként a monarchián belül és a külföldön vannak, rajzolni nem akarom, mert közönségesen tudvák; de kimondom erős meggyőződésemet, miként a birodalombeli nyugalom bomladozásának, s ebből eredhető minden bal következéseknek valódi kútfeje a kormányrendszerben fekszik. Természetelleni politikai rendszerek is soká fentarthatják magokat; mert a népek türelme s a kétségbeesés közt hosszú ut fekszik. De vannak politikai rendszerek, melyek az által, hogy soká tartottak, erőben nem nyertek, hanem vesztettek; s végre elkövetkezik a percz, midőn azokat tovább tartogatni akarni veszélyes volna; mert hosszú életök megérett arra, hogy meghalhassanak. Halálban pedig osztozni lehet, de azt kikerülni nem. Tudom én, hogy elvénhedt rendszernek, mint elvénhedt embernek, nehéz megválni egy hosszú élet eszméjétől; tudom, hogy fáj darabról darabra összedűlni látni, mit egy hosszú élet építgetett: de midőn az alap hibás, a dűlés fátuma kikerűlhetetlen. És mi előttünk, kikre a gondviselés egy nemzet sorsát bízta, halandó ember gyarlóságai befolyást nem gyakorolhatnak. A nép örök, és öröknek kivánjuk a nép hazáját, s öröknek ama dynastia fényét, melyet uralko-

dónknak ismerünk. A múlt kor emberei egy két nap után sírba szállanak; de a Habsburg-ház nagy reményű ivadékára, Ferencz József főherczegre, ki első fellépésekor a nemzet szeretetét magáévá tette, egy fényes trónus öröksége vár, mely erejét a szabadságból meríti. Ezt ősi fényében megőrizni a mostani mechanismussal bajosan lehet; s én félek hogy, ha a nemzetnek loyális nyilatkozványai közbe nem jőnek, ama politika az istenben boldogúlt szent szövetség egy újabb kiadásában keresend még tengődést. Pedig a szent szövetség első kiadásakor is nem ez mentette meg a trónokat, hanem a népek lelkesedése, egy oly lelkesedés, melynek alapja szabadságigéret volt. Dynastia iránt, mely népeinek szabadságára támaszkodik, keletkezni mindig fog lelkesedés; mert szívből hű csak szabad ember lehet; de bureaukratiák iránt lelkesedés nem keletkezhetik. Életet és vért adhatnak a népek szeretett dynastiájokért; de egy nyomasztó kormányrendszer-politikáért egy verébfiúnak sem lesz kedve soha meghalnia. Igen is, t. rendek, erős meggyőződésem, hogy dynastiánk jövője a birodalom különféle népeinek egy szívben-lélekben egyesüléséhez van csatolva. Ezen egyesülést, nemzetiségeik respectálása mellett, csak az alkotmányosság érzelemrokonító forrasztéka teremtheti meg. Bureau és bayonette nyomorú kapocs. Én tehát indítványombau, melyet tenni akarok, dynastiai szempontból indulok ki, és istennek hála, hogy ezen szempont hazánk érdekével kapcsolatban van. 1848.

„Ki gondolhatna borzadás nélkül az eszmére, hogy e nép áldozatokba bonyolíttatik, szellemi és anyagi kárpótlás nélkül, — ha mi ez országgyülésről szétoszlanánk a nélkül, hogy megvinnők a népnek, mit e törvényhozástól annyi joggal s oly méltán vár? Ki merné magára vállalni a felelősséget? Ki merné magára vállalni a jótállást, hogy a lelkesedés és áldozatkészség, melylyel e ház falait megrengethetjük, az életben is visszhangra talál? A t. rendek érezni fogják a körülmények súlyát; azért e viszonyokat

1848. tovább nem fejtegetem. Hanem egyszerűen általmegyek indítványomra, melyet ajkaimra a dynastia iránti hű ragaszkodás, hazánk s a nép iránti tartozás és felelősségem érzete ad.

„De mielőtt azt előterjeszteném, még csak azon egyet jegyzem meg, hogy indítványomban az országgyülés némely teendőit elszámlálandván, sérelmeket, mint minők a részek kérdése, a vallásügyi viszonyok és különösen az oly fontos horvát ügy, azért nem említek: mert oly alapkívánatokat fogok előterjeszteni, melyek ha, a mint joggal hiszem, teljesednek, egyszersmind ezen sérelmek orvoslásának biztosítékát is magokban foglalják. Indítványommal tehát ezen nagy fontosságú kérdéseket is, és különösen a horvát kérdést, melyet ez országgyülésen megoldatlanúl hagyni nem szabad, a biztos megoldás fokára akarom felemelni, változatlanúl el lévén határozva hogy, ha a megoldás ez úton, melyen egyszersmind a múltak sebeinek keserű felszakgatása is elmellőzhető, nem sikerülne: legyen bár a múltak sebeinek felszakgatásával, a horvát kérdést lelkem egész rokonszenvével minden részleteiben felkarolni legsürgetőbb kötelességeink közé számítom, s hiszem, a t. rendek is hasonlóan vannak iránta lelkesedve. És most minden további motivatió nélkül felirást indítványozok ő felségéhez, melynek tartalma következő:

„Fölséges stb. A legújabb időkben kifejlett események elmulaszthatlan kötelességűl teszik, figyelmünket azokra fordítani, miket Fölséged uralkodó háza iránti hűségünk, az összes birodalom iránti törvényes viszonyaink és hazánk iránti kötelességünk megkiván.

„Históriánkra visszatekintve, előttünk áll annak emlékezete, hogy három század óta alkotmányos életünket a kor igényeihez képest nem csak ki nem fejthettük, de sőt leginkább fentartására kelle minden gondjainkat fordítanunk.

„Ennek oka, hogy Fölséged birodalmi kormánya nem lévén alkotmányos irányú, ugy kormányunk önállásával, mint alkotmányos életünkkel összhangzásban nem lehetett. 1848.

„Eddig ezen irány csak alkotmányosságunk kifejlődését hátráltatta: most ugy látjuk, hogy az, ha tovább is folytattatik, és a birodalmi kormány az alkotmányossággal összhangzásba nem hozatik, Fölséged trónját és a pragmatica sanctiónál fogva kedvelt kapcsokkal hozzánk kötött birodalmat elláthatlan következményekbe bonyolíthatja, hazánkra pedig kimondhatatlan kárt áraszthat.

„Fölséged minket reformokra hívott össze: mi régi óhajtásunkat láttuk az által teljesedve, és buzgó készséggel fogtunk a munkához.

„Elhatároztuk, hogy a közös teherviselés alapján a nép közterheiben, melyekkel a megyei közigazgatást eddig egyedűl fedezi, osztozni fogunk, s az ország új szükségeinek pótlásáról is hasonló alapon gondoskodandunk.

„Elhatároztuk, hogy az úrbéri viszonyokbóli kibontakozást kármentesítéssel összekötve eszközöljük, s ezáltal a nép és nemesség közti érdekeket kiegyenlítve, hazánk boldogságának gyarapításával Fölséged trónját megszilárdítjuk.

„A katonai élelmezés és szállásolás terheinek megkönnyebbítése gondjaink főbbjei közé tartozik.

„A királyi városok és szabad kerületek közigazgatási és politikai rendezését halaszthatlan tárgynak tekintjük, s a népnek is politikai jogokban illő részesítésére az időt elérkezettnek véljük.

„Hogy földmívelésünk, műiparunk, kereskedésünk felvirágozására sikeres lépések tétessenek, hazánk méltán várja.

„De alkotmányos életünk is valódi képviseleti irányban igényel fejlődést; szellemi érdekeink a szabadság alapján ápolást követelnek. Honvédelmi rendszerünk nemzeti jellemünknek, s a honlakosok különböző osztályai érdekegységének alapján gyökeres átalakítást kiván; ez pedig ugy

1848. Fölséged királyi széke, mint hazánk bátorléte tekintetéből nem halasztható intézkedést tesz szükségessé.

„A magyar közállomány jövedelmeinek és szükségeinek számbavételét és felelős kezelés alá tételét tovább nem halaszthatjuk; mert csak így teljesíthetjük azon alkotmányos tisztünket, hogy ugy Fölséged királyi székének díszéről, mint hazánk közszükségeinek és minden jogszerű kötelezettségeknek fedezéséről sikerrel intézkedhessünk.

„Sokban e kérdések közől az örökös tartományokkali érdektalálkozás kiegyenlítésének szüksége forog fenn, mire önálló nemzeti jogaink és érdekeink megóvása mellett örömest nyujtunk segédkezet.

„De arról is meg vagyunk győződve, hogy alkotmányos életünk kifejtésére s nemzetünk szellemi s anyagi javára hozandó törvényeink csak az által nyerhetnek életet és valóságot, ha végrehajtásukkal minden más befolyástól független nemzeti kormány lesz megbízva, mely a többség alkotmányos elvének legyen felelős kifolyása; — s ezért collegiális kormányrendszerünknek magyar felelős miniszteriummá átalakítását minden reformjaink alapfeltételének s lényeges biztosítékának tekintjük.

„Ekként fogtuk fel hivatásunkat.

„Ezeket, Fölségeddel egyetértve, ez országgyülésen szerencsésen megoldani elhatározott, komoly szándokunk.

„Ezt várja tőlünk a haza, ezt várják a nép milliói, ezt sugallja a hűség és ragaszkodás ösztöne, melylyel Fölséged uralkodó háza iránt tántoríthatatlanúl viseltetünk; mert meg vagyunk győződve, hogy csak ezek által fektethetjük hazánkban a békét, nyugalmat és bizalmas egyetértést oly szilárd alapra, miszerint azt váratlan eseményviharok meg ne ingassák; s a békének és elégedésnek ily biztosításával szerezhetjük csak meg az erők azon lelkesűlt összhangzását és gyarapodását, melyre Fölséged uralkodó háza minden viszonyok között nyugodtan támaszkodhassék.

„Ámde Fölséged velünk együtt érezni fogja, miként ezeknek eszközlésére béke kell, és kellenek zavartalan, nyugodt viszonyok. 1848.

„És e tekintetben lehetetlen aggodalommal nem tapasztalnunk a nyugalom bomladozásának azon jeleit, melyek a pragmatica sanctiónál fogva velünk egyesült birodalom némely részeiben mutatkoznak; s melyeknek súlyát a legújabb külső események előreláthatlan fejleményei sokszerűn növelhetik.

„Nem akarjuk Fölséged atyai szivét a bomladozás ama jeleinek részletes felemlegetésével szomorítani, nem a pénzviszonyok tekintetében már is érezhető hatást fejtegetni; de a hűség ösztöne, s a rajtunk fekvő felelősség kényszerít kimondanunk: hogy mi, valamint a jelentkező bajok valódi kutfejét és saját elmaradásunk egyik főokát is a birodalmi kormányrendszer természetében találjuk: ugy erősen meg vagyunk győződve, hogy Fölséged az elkövetkezhető bal események legbiztosabb óvszerét, hű népeinek legbarátságosabb egyetértését, a monarchia különböző tartományainak legerősebb forrasztékát, s mind ezek által felséges trónjának s az uralkodó háznak legrendíthetlenebb támaszát abban találandja fel, ha fejedelmi székét, minden uralkodói viszonyaiban, a kor szükségei által múlhatatlanúl igényelt alkotmányos institutiókkal környezendi.

„Azonban, Fölséges úr, az események isten kezében vannak. Mi bízunk a gondviselés ótalmában; de érezzük a kötelességet, gondoskodni, hogy Fölséged hű Magyarországát a bizonytalan jövendő ne lepje meg készületlenül. E gondoskodás halaszthatlan kellékeihez számítjuk mi a fenemlített átalakulási kérdéseknek még ez országgyülésen alkotmányos iránybani megoldását; és aggódunk, hogy a szokásos országgyülési alkudozások és kormányszéki tárgyalások collegiális rendszer-szülte hosszadalmassága a Fölséged atyai szándokának s hazánk méltó várakozásának megfelelő sükert veszélyesen késleltetheti.

1848. „És azért a királyi szék iránti tántoríthatatlan hűségünk szilárd bizalmával esedezünk Fölséged előtt: méltóztassék, a fenforgó rendkivűli körűlmények tekintetbe vételével, legkegyelmesebb királyi akaratának teljhatalmú organumai, egyszersmind, a fenálló törvények szerint, hazánk legfőbb kormányszékének, a magyar kir. helytartótanács tagjai gyanánt, a közigazgatás külön ágainak megfelelő számban, oly egyéneket az országgyülésre utasítani: kik, mint a végrehajtó hatalomnak a hozandó törvények szerinti alakban gyakorlatára, Fölséged kegyelmes bizalmával előlegesen kijelölt alkotmányos organumok, — és kiknek, mint ilyeneknek, személyes felelősségük alá leszen a hozandó törvények végrehajtása is helyezendő, — országgyülési tárgyalásainkban közvetlen részt vegyenek; s Fölséged királyi szándoka iránt az ország rendeit tájékozva, s a kellő felvilágosításokat és kimutatásokat a kormány részéről, különösen a pénzviszonyok tekintetében is megadva, a fenforgó fontos kérdések megoldását oly sükerrel mozdítsák elő: miszerint a hozandó üdvös törvények mihamarább Fölséged kegyelmes helybenhagyása alá terjesztethessenek s általuk, a jelen körűlmények bár mi váratlan fordulatának esetére is, biztosítva legyen hazánkban a béke, megszilárdítva a bizalmas nyugalom, s ezeknek alapján kifejthető azon szellemi erő és anyagi tehetség, melyben Fölséged tántoríthatatlan hűségünk mellett a bizonytalan jövendő minden eseményei között királyi székének legrendíthetlenebb támaszát fogja feltalálhatni."

Az indítvány az alsó táblánál elfogadtatik.

Az indítvány s a felirati javaslat, mi más napon, az országos ülésben is egyértelműleg, minden ellenvetés nélkül elfogadtatott, a miniszteri kormányzat puszta formáján kivűl semmi újat, semmi olyast nem foglalt magában, mi a mérséklet s fenálló törvények szigorú korlátait meghaladta volna. Az ország független kormányzatát, melyért három századon át annyi vér folyt, számos békekötési szerződések és törvények, különösen az 1790-kiek világos szavakban

biztosítják. Mióta pedig a jelenkor reformtörekvései közt kétségtelenné lett, hogy az ország függetlensége a collegiális kormányrendszer mellett teljes épségében fenn nem tartható, a parlamentáris kormányzat, a felelős miniszterium fő czélja volt a nemzeti reformpárt törekvéseinek. Ez tette, miként fentebb láttuk, sarkpontját az alkotmányos reformpárt programmjának. Ezt sürgette válaszfelirati javaslatában az alsóházi szabadelvű többség is ezen országgyülés elején, mint a nemzeti átalakulás szükséges feltételét. S ennél többet a jelen felirati javaslatban sem kivántak az alsó ház rendei. 1848.

Az időközben fölmerült európai nagy események tehát a magyar nemzetben nem támasztottak semmi új kivánatokat; hanem csak új indokokat nyújtottak azok valósításának sürgetésére, mik, az alkotmányos reform normális haladása szerint, több idő óta, fő czél gyanánt lebegtek szemei előtt, s mint hő kivánatok tárgyai már több ízben megvitattattak. A rendek oly szigorúan megtartani kivánták ezen első lépésüknél a mérsékletet, hogy még azon petitiónak sem akartak helyt engedni, melyben az országgyülési ifjúság egy igen számos aláirással ellátott folyamodvány által a sajtószabadság nyílt megemlítését sürgette a királyhoz küldendő feliratban. A petitio fel sem olvastatván, egyszerűen a kérelmi bizottmányhoz utasíttatott.

Kétségtelen, hogy a reformi párt e mérséklete s loyalitása eszközölte azt, hogy az alsó házi conservativ párt, mely a parlamentáris kormányzatot, a maga irányánál s a bécsi kormánynyali kapcsolatánál fogva elébb természetesen ellenzette: most az európai nagy események hatásának befolyása alatt, azt minden ellenvetés nélkül elfogadja. A feszültség és lelkesedés, melyet a már megtörtént nagy események híre, s a még történendők előérzete ébresztett, annyira megszállotta az alsó tábla egész testületét, hogy minden párt- s véleménykülönbség elenyészni látszott e nagy reformkérdés tekintetében; melynek valósulását lehe-

1848. tetlen is volt mindenkinek nem kivánnia, ki magát hazafinak vallotta s hazája törvényes függetlenségét az országos szerződések és törvények holt betűiből teljesen életvalóságra elevenittetni óhajtotta. Somssich, Babarczy, s mind azok, kik eddig rendszeresen ellenezni szokták volt a szabadelvű többség irányát s végzéseit, a rendkivűli körűlmények nyomása alatt elnémúlván, egy szóval sem ellenzették, hogy a felirati javaslat a főrendekhez azonnal átküldessék.

Az indítvány a főrendi táblán.

A főrendeknél azonban huzamosabban megakadt az indítvány, mintsem a közönségessé vált lelkesedésben váratott. Az ellenzéki kisebbség ott is lelkesedve fogadta azt; de a kormánynyal kapcsolatban álló conservativ többség mondhatlan zavarban volt. Az indítványt egyszerűen ellenezni, annyi volt volna mint a nagy reform iránt már hő vágyakra lobbant közönség haragjának kitörését előidézni. De elfogadni sem lehetett, mielőtt a bécsi udvar s kormány véleménye határozottabban tudatnék. A nádornak, ki, mint az uralkodó ház tagja, annak érdekeit képviselte, mint az országnak, a nemzet bizodalma által választott első hivatalnoka, az ország javát s érdekeit köteleztetett előmozdítani, helyzete, e kétoldalúságánál fogva, kényesebb és súlyosabb volt mint bár kié. Személyes hajlamai s vágya, nevét mennél népszerűbbé tenni, őt igen hajlandóvá tették az alsó tábla kivánatának pártolására; míg viszont a félelem, az udvar kegyét, ha annak érdekeit megsértené, s talán magas állását is koczkáztatni, elég hatalmas ösztön volt, őt, minden könnyelműsége mellett is, megóvni az elhamarkodástól. Eszélyes, tapasztalatdús, nagy tekintélyű, bölcs atyjának hiánya most kezdett sajnosabban éreztetni. Ő tehát, mihelyt hírét vette, hogy a felirat az alsó tábla által elfogadtatott, a főhivatalnokok tanácsa szerint is, azonnal Bécsbe indúlt, a felirat tárgyalását pedig a felső táblán a maga visszatértéig elhalasztatni kivánta. E késleltetés, bár azt egyébiránt mindenki természetesnek látta, kellemetlenűl hatott a közönségre; s Batthyáni Lajos oly indítványt terjesztett a

ház elébe, hogy ez, önméltósága megőrzésének tekintetéből az ülések napját s tárgyait ezentúl mindig maga határozza meg; mit azonban a többség a főherczeg iránti kiméletből elmellőzött. 1848.

Az alsó tábla értesülvén, hogy a felirat tárgyalását a nádor távolléte miatt halasztá el a felső ház, ezt harmad nap múlva egy üzenete által sürgette: hogy a fontos tárgyat, melyet a roppant sebességgel fejlődő európai nagy események veszély nélkül sokára halasztani nem engednek, az országbiró elnöklete alatt tárgyalja. Midőn pedig Majláth országbiró azon választ adná, hogy a nádor utasítását bevárni kivánja; s majd ő maga is a nádor nyomán Bécsbe utazott: a béketűrés s ezzel együtt a mérséklet is mindinkább enyészni kezdett nem csak a tömegek, hanem magának Kossuthnak kedélyéből is, melyben a higgadt megfontolás helyét, mint nála az elválasztó pillanatokban utóbb is több ízben történt, lázas izgatottság váltotta fel. Csak ily lázas izgatottság birhatta őt oly szélsőségre, minőre magát márczius 8-án, — midőn az országbiróhoz, gyüléstartás sürgetése végett, kiküldött kerületi elnökség azon híradással tért vissza, hogy mind az országbiró, mind a tárnokmester Bécsbe utazott, s ekként a felső tábla valamennyi helyettes elnökei távol vannak, — elragadtatni engedte. Kossuth ugyanis, türelmét vesztve, azon indítványnyal lépett a ház elébe: hogy a felirat a felső tábla teljes mellőztével egy küldöttség által terjesztessék fel a kormány elébe. E fenyegetőzés, mely az egész főrendi testület megsemmitésére irányoztatott s a törvényesség korlátait általhágta, méltó neheztelést ébresztett Batthyáni Lajosban s az egész felső táblai ellenzékben, mely eddig oly ernyedetlen kitartással vívott a nemzeti átalakulás ügyéért. Batthyániban oly élénk volt a törvényesség tisztelete, hogy attól, különösen e válságos körülmények közt, egy hajszálnyit sem akart eltérni. S Kossuth ezen indítványa óta kezdődött azon feszültség s meghasonlás, mely közte s Batthyáni közt már a miniszterium megalakí-

1848. tása előtt kifejlődött. A forradalmi lépést, melyet Kossuth tenni kivánt, semmi sem tette még szükségessé; mert noha Bécsben is mind hevesebben forrongtak a kedélyek s bonyolódtak az ügyek: veszély az országot még sehonnan sem fenyegette. Szerencsére, az alsó ház többsége még nem vesztette el higgadtságát; és bár a követek egy része s a karzatok zajos tetszéssel fogadták Kossuth indítványát: a ház mégis, Pázmándy indítványára, megelégedett azzal, hogy a főrendeket egy üzenetben értesítse a körülmények felől.

A bécsi tervek. Mihelyt Kossuth az átalakulásra vonatkozó indítványát megtette s az a ház által is elfogadtatott, a conservativ párt felső házi vezérei, Széchen Antal és Dessewffy Emil grófok azonnal Bécsbe siettek, a kanczellárral tanácskozni a teendők felett, mielőtt a vihar veszélyesebben kitörne. Az értekezletbe a nevezetteken kivűl még Jósika Samu erdélyi kanczellár, s Wirkner titkár is meghivattak. A közhangulatból, mely Pozsonyban uralkodóvá lett, bizton lehet vala következtetni, hogy a felgerjedést elfojtani s a Kossuth indítványában kifejezett nagy reformok vágyát aprólékos engedményekkel kielégíteni már lehetetlen. Az indítványnak az alsó ház által minden ellenmondás nélkül történt elfogadása s a túláradó lelkesedés a parlamentáris kormány létesítése iránt mindenkit meggyőzhetett, hogy miután e nagy reform a felirati javaslatban oly csatányos kifejezést nyert, az alsó ház azt nem fogja többé elejteni. Egyértelmű volt tehát a nevezett értekezők véleménye, hogy e körülmények közt semmi más nem segíthet, mint az országgyülésnek rögtöni eloszlatása s egy teljhatalmú s kellő katonai erővel ellátandó királyi biztos kinevezése, ki következetes szigorral fojtsa el a túlcsapongó átalakulási vágyakat. És talán azonnal foganatba is vétetett volna a tanácskozás e szigorú eredménye, ha a belépő Szögyény alkanczellár, véleménye iránt szinte megkérdeztetvén, annak megállapítására s indokolására magának néhány órai időt nem kér vala.

Az irásba foglalt vélemény akként hangzott, hogy mielőtt a nagy következéseket maga után vonható lépés véglegesen elhatároztatnék s ő felségének tanácsoltatnék, a király fő tanácsosai, a nádor, országbiró, a főtárnokmester stb. szinte meghallgatandók s e végett rögtön Bécsbe hivandók volnának. 1848.

A javaslatnak maga azon sejtelem is nagy súlyt adhatott, hogy a tervezett kormányszabály következményei beláthatlan fontosságúak lehetnek. István főherczeg nádor tehát s az ország említett zászlósai ő felsége nevében azonnal Bécsbe hívattak az országgyülés irányában teendő lépések feletti tanácskozásra. E tanácskozmányban István főherczeg nádor elnöklete alatt Apponyi és Szögyény kanczellárokon kivűl Majláth György országbiró, gr. Keglevich Gábor tárnok, gr. Széchen Miklós kincstári elnök, gr. Széchenyi István és Zsedényi Eduárd tanácsos és országgyülési előadó vettek részt. Apponyi kanczellár, kit a rohanó események okozta izgatottság szinte beteggé tőn, mindenek előtt egy leirat javaslatát terjeszté tanácskozás alá, mely által az országgyülés megintendő lenne, hogy felhagyván legújabban kifejlett irányával, térne vissza a kir. előadások tárgyalására s fékezné meg a hallgatóságnak mind rakonczátlanabbá váló magatartását. Egyszersmind határozatot kivánt hozatni, hogy az országgyülés azon esetre, ha a leiratnak foganata nem lenne, rögtön oszlattatnék fel.

A nyilatkozatok közt különösen feltűnt Széchenyi Istváné. A dolgok, ugymond, Pozsonyban s az országban már oda jutottak, a kedélyek oly lázas gerjedelembe hajtattak, hogy a forradalom kitörése minden órában várható. A bajon immár csak rendkivűli módok s eszközök segíthetnek. Indítványozza ennél fogva, hogy ő azonnal, míg hitele s tekintélye egészen lejárva nem lesz, — a minek azonban már nem sok időt igér — küldetnék le az országgyülésre, mint ő felségének teljhatalmú biztosa, felruházva teljes joggal és hatalommal ő felsége nevében a rendekkel

1848. alkudozni s az életbe léptetendő reformokat megállapitani. Ő ezt tartja az egyetlen módnak s eszköznek lecsillapitani a kedélyek lázas hullámait; e nélkül mindent vesztve tart.

Széchenyi inditványa azonban, bár a rendkivűli körűlmények közt egyetlen hatékony mód s eszköz lehetett volna még medrébe szoritani a túlcsapongó áramlatot, mint a kormány eddigelé követett irányával s eljárási modorával ellentétes, egy pártolóra sem talált a tanácskozmányban. Mindnyájan a leirat mellett szavaztak, s még Apponyinak azon erélyes kivánatát is, hogy az országgyülés a leirat foganatlansága esetében rögtön feloszlattassék, csak a feloszlatással való fenyegetésre határozták változtatni.

Apponyi méltán elégedetlen volt a határozattal; mert az, ha foganatba vétetett volna, előreláthatólag, nem csak nem csillapitandó, de sőt hatványozandó vala a rendek és országgyülési közönség kedélyforrongását. A leirat azonban nem jött létre. Apponyi az értekezlet után ágyba esvén, annak szerkesztése pár napig elhaladt, majd a Bécsben kitört forradalom hullámaitól végkép elboríttatott.

Némely fenforgó kérdések gyors bevégzése.

Míg a magyar fő kormányférfiak körében a teendők felett folyt a tanácskozás, s míg a felelős kormányzat megalapitása iránt készűlt rendi felirat tárgyalása a felső házban, elnökeinek távolléte miatt több napig elhalasztatott: az alsó tábla ismét a napi renden lévő kérdések tárgyalását kezdte folytatni, mintegy kényszeriteni akarván magát a higgadtság és nyugalom megőrzésére. De az események erősebbek voltak az embereknél. A hírek, melyek a Párisban s a különféle német és olasz státusokban lefolyt eseményekről, s a Bécsben és Prágában egyre növekedő forrongásról naponként érkezének, az izgatottságot Pozsonyban is annyira növelték, hogy a rendek legjobb akarat mellett sem őrizhették meg azon nyugodt higgadtságot, mely tárgyalásaikat különben jellemzette. A forradalmi ösztön, mely minden külföldi lapban újabb táplálatot nyert, mintegy ragályként kezdé megszállani a kedélyeket. Bármely kérdés

került is e néhány nap alatt szőnyegre, mindegyiknek tárgyalásán észrevehető a rendkivűli események hatása a kedélyekre; többé kevesebbé mindegyik magán hordja a közönséges európai forrongás bélyegét, bár a törvényesség tulajdonképen egyben sem sértetett meg a rendek által. Az események gyors rohamának befolyása alatt általánossá lőn a meggyőződés, hogy codificatióra, mi eddig több kérdés iránt munkában volt, nincsen többé idő, s minden sebes munkálattal, egyszerű törvényjavaslatokkal volna leghelyesebben végzendő. A kérdések különben is eléggé meg voltak már vitatva: a hosszas alkudozásra tehát nem volt szükség. Igy végeztetett be egyebek közt a városok rendezésének kérdése. Előbb a rendek nagy fontosságot láttak abban, hogy a főpolgármesterek, ne mint a conservativ párt kivánta, a kormány által neveztessenek, hanem a polgárok által választassanak. E pont felett már hosszan s az egyesség reménye nélkül vitatkozott eddig egymással a két tábla; most azonban, a felállandó felelős kormányzat reményében, egyszerű szavazattal akként döntetett el a kérdés, hogy a főpolgármestert a városi közgyülés által ajánlandó egyének közől a kormány nevezze ki. Hasonló módon fejeztetett be az úrbéri örökváltság fontos kérdése is, mely már több országgyülés folytán oly élénk vita tárgyául szolgált a két tábla között. Az eddigi tárgyalások eredménye volt hogy, miután az örökváltság elvében a főrendek is megegyeztek, országos bizottmány küldessék ki az örökváltság eseteinek és föltételeinek részletes meghatározására. Most azonban Kossuth indítványára, a rendkivűli események tekintetéből, nem látták tanácsosnak a rendek, a népre nézve oly fontos kérdést az országos választmány hosszú utjára bocsátani; hanem elhatározván, hogy az urbéri megváltás, teljes kármentesítés feltétele alatt, a földes úrra nézve kötelező legyen, ez iránt azonnal törvényjavaslatot készítettek. 1848.

Míg az alsó tábla rendei, bár a tárgyalás szokásos hosszadalmas modorától eltértek, de határozataikban a tör-

1848. vényszerűséget ilyképen szigorúan megőrizték, s példájok által a közönség felhevült indulatát, s az újabb hírek által majdnem a kitörésig izgatott szenvedélyeit is féken tartották: az alatt Bécsben már tényleg kiütött a forradalom.

A bécsi forradalom kitörése.

Bécs értelmesebb osztályai már több idő óta nagy bizalmatlanságot s elégedetlenséget éreztek, sőt egynémely alkalommal s némi körökben már nyilvánították is a kormány iránt. Kivált a magyar országgyűlés kezdete óta, melynek tárgyalásait, habár a szigorú censura miatt hiányosan is, nagy érdekkel olvasták lapjaikban, ezek befolyása következtében a kedélyeket mindinkább egy homályos érzete szállotta meg a nagy s mélyen ható változások kikerülhetetlen szükségének. A nemesi kaszinóban, a műipari és jogpolitikai olvasó egyletekben, a tőzsdén, a kávéházakban és hivatalszobákban, mindenfelé nyíltan s kimélet nélkül hangzott a gáncs a kormány ellen. A csehországi rendek az adó kérdése miatt világos összeütközésben voltak a kormánynyal; hasonlót lehetett várni az alsó-ausztriai rendektől is. A párisi forradalom híre, e hangulat következtében, szikra gyanánt hatott a gyulékony anyagra. Az egyletek szintugy mint az egyesek, kik eddig a közvéleményre hatni törekedtek, munkásságokat megkettőztetvén, a kivánatokkal mind hangosabban s határozottabban léptek fel. Nem csekély hatása volt e tekintetben a magyar felirati javaslatnak is, melyben Kossuth alkotmányos kormányzatot kérni indítványozott az örökös tartományok számára. Kossuth beszéde s e felirat, németre fordítva, nagy lelkesedéssel olvastatott s hallgattatott a kávéházakban s más közhelyeken.

A vágyak s kivánatok, melyek a kedélyeket elfoglalták, azon petitióban fejeztettek ki először határozottabban, melyet az egyetem s jogpolitikai olvasó egylet tagjai, kivált Bach és Hye ügyvédek által vezetve, készítettek s aláirás végett a polgárok közt köröztettek. A kérelem lényege következő kivánatokból állott: a finánczállapot hala-

déktalanúl tétessék közzé; alkottassék a monarchia minden tartományait s ezek népességének minden osztályait s érdekeit képviselő rendi testület, mely határozott korszakonként összegyűlvén, részt vegyen a törvényalkotásban, az adó megajánlásában s a financziák ellenőrzésében; a censura eltörűltetvén, a sajtó határozott törvények által szabályoztassék; az igazságszolgáltatásban s az összes igazgatásban teljes nyilvánosság alapíttassék meg; alkottassék egy korszerű municipális és községrendszer, melynek alapján a földmívelő, iparos, kereskedő és más míveltebb osztályok, melyek a rendi alkotmányban eddigelé igen tökéletlenűl képviseltettek, arányosan képviseltessenek. 1848.

Felette érdekes, mit e mozgalmakról egy jól értesűlt szemtanú, Szögyény alkanczellár, beszél emlékirataiban. „Több hetek óta lehetett, ugymond, hallani, hogy a városban titkon nagy forrongás mutatkozik; hogy petitiók készűlnek s azokra számos aláirások gyűjtetnek; hogy az alsó-ausztriai rendek tartományi gyűlése megnyitásának napja lenne kitűzve a mozgalom kitörésének határidejéűl. Mi azonban ezeket csak kósza híreknek tartottuk, lehetségesnek sem vélvén, hogy a csendes, kedélyes bécsi nép, a nyilvános és titkos rendőrségnek szigorú őrködése mellett, politikai mozgalmakra képes lehessen. És noha már meg is neveztettek a mozgalom élén állott férfiak — Bach, Hye és mások —, kik a pozsonyi demokratákkal s főként Kossuthtal összeköttetésben és titkos egyetértésben állottak; mégis bizton hittük, hogy a legkisebb kisérlet is azonnal könnyen el fog fojtatni, kivált miután Metternich herczegnek e részben legkisebb aggodalma sem volt, a rendőrség főnöke, gr. Sedlnitzky pedig a csendnek és rendnek zavartalan fentartásáról kezeskedett.“

A hosszú béke ölében minden erélyét elvesztett s a hagyományos bureaukratikus igazgatás kopott utjáról eltérni semmi körűlmények közt nem tudó bécsi kormány, mint látni való, rendíthetlenűl bízott a bécsi nép bárány-

1848. türelmében; a népben pedig már mind magosabban csapkodtak a valahára felébredt szenvedély hullámai. Az említett kérelem nagy számú aláirásokkal ellátva, az alsó-ausztriai rendeknek, oly kivánattal nyujtatott be, hogy azt mennél elébb a trón elejébe juttatván valósítását eszközölni törekedjenek.

Hasonló volt ehhez az egyetemi s polytechnikai ifjúság kérelme, mely a sajtó és szólásszabadságot, vallási egyenlőséget, törvénykezési nyilvánosságot és szóbeli eljárást megadatni sürgette, s mely márczius 12-kén a tanító kar egy küldöttsége által nyujtatott be a császárnak.

Ezen előzmények után márczius 13-kán nyilván s tényleg kitört a fővárosban a forradalom. Ez nap nyittatván meg az alsó ausztriai rendek országgyülése, azoknak tanácskozási épületét sürű néptömegek fogták körűl, fenhangon követelők, hogy a polgárok közt körzött kérelmet a császárnak azonnal mutassák be. A rendek testülete, melynek számos tagjai részesei voltak e petitiónak, nem is késett azt egy kebeléből kinevezett küldöttség által az épen együttülő státustanácsnak előadni. A válasz kitérő volt: mondatott benne, hogy ő fölsége a kérelmet egy e végre kiküldendő választmány által meg fogja vizsgáltatni, s mit az idő körűlményeihez képest szükségesnek látand, gyorsan határozandja el. Az országház előtt összegyűlt néptömeg azonban e válaszszal elégedetlen, önmaga a császári lak felé tolakodott s a katonaságot, mely időközben felállíttatván, utját állani akarta, elébb sérelmekkel halmozta, majd tényleg is megtámadta. Albrecht főherczeg, a hadi erő főparancsnoka, tüzelést parancsol; s a tömegben mintegy tizenheten elesnek, többen megsebesíttetnek. A nem várt erély által meglepett néptömeg, mely nagyobb részben a jobb, vagyonosabb osztályokhoz tartozott, egy pillanatra hátrálni kezd s mindenfelé menekűlni indúl holtjaival és sebesűltjeivel, míg nem egy harsány parancsszó: „fegyverre! A fegyvertárba!“ — más irányba tereli a hullámzó

tömeget. E szavak mintegy varázsütéssel hatottak a népre 1848.
s a katonaság ellentállása ezóta nem csak hogy nem csillapítá, sőt inkább nevelte a nép dühét. Míg egy rész fegyverért siet, más rész torlaszokat emel s kőzáporral támadja meg a katonákat. Majd a külvárosok mesterlegényei s munkásai is megérkeznek s tömegeik által mind kisebb térre szorítják a katonaságot. Idő közben fegyverbe lép a városi polgárkatonaság is, s magát az ellenfelek közé helyezvén, a harcznak véget vet. Tisztjeik közbenjárókként a császári lakba sietnek s meghallgattatást követelnek. Ott termett nem sokára a rendek küldöttsége, utóbb az egyetem akadémiai tanácsa is. Mindnyájan sürgetve követelik Lajos főherczegtől, ki őket a császár helyett fogadta, hogy a perczről perczre iszonyúan növekedő zavar és veszély lecsillapítása végett a nép kivánatai azonnal teljesíttessenek; s minthogy a külvárosokat, mint állíttaték, már rabló csoportok fenyegetik: a rend fentartása végett, az egyetemi ifjúság és a polgárság felfegyverzésére, a császári fegyvertárak nyittassanak meg. Egyesek végre a népkivánatok teljesítésének biztosításául követelik, hogy Metternich herczeg, státuskanczellár s főminiszter, mint a népszabadság legkonokabb ellensége, a kényuralomnak több évtized óta fő támasza, hivatalától azonnal távolíttassék el. A császárnak határozott akarata lévén, hogy az utczákon polgárvér többé ne ontassék; de különben is mindenki meggyőződvén, hogy a csekély számú katonaság a forradalom elfojtására már elégtelen, a nép akarata mindenben teljesíttetett: a sajtószabadság kikiáltatott, a reform szüksége megismertetett s haladéktalan végrehajtása megigértetett; a tanúló ifjúság és Bécs polgársága felfegyvereztetett; s végre Metternich is lemondott hivataláról.

A forradalom ekként Bécsben teljesen kikiáltatott s diadalmaskodott márczius 13-kán. Mi a következő két napon történt, csak befejezése volt a mondott kezdeményeknek. A nép érezvén, hogy a kivívott eredményeknél meg

1848. nem állapodhatik, márczius 14-én ismét sűrű csoportokban gyűlt az utczákra, s mindenekelőtt a fegyverek birtokát szabadságharczának teljes kivívására magának biztosítandó, a nemzetőrség felállítását követelte. A császár e kivánatban is megegyezett s gróf Hoyos udvari fővadászmester neveztetett ki az új nemzetőrség parancsnokáúl. Ezen új intézetnek, mi a népnek a szabadság physikai eszközét, s a sajtószabadságnak, mi ismét annak szellemi eszközeit biztosította, kihirdetése hangos örömzajt támasztott Bécs utczáin. A nép öröme azonban nem annyira a nyert engedményekkel való megelégedéséből, mint inkább abból származott, hogy most már biztosan várta annak megnyerését, mit az utczákon ezer száj hangosan emlegetett, de a császárnak még elejébe nem terjesztettek: az alkotmány megadását. Erre voltak most irányozva minden törekvések; ez hangzott minden ajakról; és oly ügyesen intézték a nép vezérei annak mozgalmait, hogy e kivánat is minden további véres összeütközés nélkül teljesíttetett. Márczius 14-ike éjjelén a dynastia több tagjai s a legfőbb hivatalnokok nagy státustanácskozmányt tartottak; s ennek eredménye lőn ama hirdetvény, mely másnap reggel leírhatatlan örömnyilatkozatokra ragadta Bécs lakosait. „Ő Fölsége — igy szólott a hirdetvény — megfontolván a jelen politikai körűlményeket, elhatározta, német és szláv tartományai rendeit s a Lombard-Velenczei királyság középponti testületeit követeik által trónja körűl oly czélból összegyűjteni, hogy tanácsaikat a törvényhozási és igazgatási kérdésekben meghallgassa. E végre ő Fölsége azonnal megteendi a szükséges intézkedéseket, hogy e birodalmi gyűlés, ha nem elébb, folyó évi jul. 3-kán múlhatatlanúl megtartathassék.“ A nép öröme oly nagy volt e hirdetés miatt, hogy midőn a császár déltájban a város utczáit bekocsizta: a nép, ragaszkodása jeléül, lovait kifogni s kocsiját saját karjaival akarta volt körűlhordozni. A nép vezéreit s az értelmesb demokratákat azonban koránt sem elégítette ki a hirdet-

mény, melyben nem a nép, hanem csak a rendek említtettek; e szó pedig „alkotmány“ gondosan kerültetett. A kétely, a gyanú s az elégedetlenség, mely e miatt bennök ébredt, mind hangosabban terjesztetvén, a népre is oly gyorsan átszármazott, hogy a város még az nap újra fenyegető hangulatban kezdett feltűnni. A státustanács erről értesülvén, a nyugtalanság és zavar újabb kitörését megelőzendő: még az nap egy császári nyílt levelet bocsátott közre, melyben mind az eddig kivívott engedmények bővebben előadatnak; mind a „constitútió“ szó világosan kifejeztetik; mind végre a legrövidebb idő alatt összehívatandó rendi gyülésben a polgárrend is erős képviseltetésről biztosíttatik. E császári pátenst hat nap múlva követte az új alkotmányos osztrák miniszterium kineveztetése, mivel a bécsi forradalom első korszaka teljesen be lőn fejezve. 1848.

A pozsonyi események.

Mi alatt a forradalom Bécsben ekként diadalmaskodott, Magyarországban is, de békés úton, kifejlett a kormányzat átalakulásának fontos ügye. Bár mi nagy volt is Pozsonyban, a naponként mindenfelől érkező újabb csábító hírek hallatára, a kedélyek izgatottsága: a törvényes rend és béke egy perczig sem zavartatott meg az országban. A rendek és az országgyülési közönség nagy feszültséggel ugyan, de nyugalmasan várták be a főrendi tábla elnökeinek visszatértét. A főherczeg-nádor s a Bécsben járt többi főrendek márczius 13-kán végre megérkeztek, még semmit sem tudva a bécsi eseményekről, melyeknek híre e napon még nem is hatott le Pozsonyba. Itt a nádor megérkezte óta azon hír terjengett, hogy ő oly utasítással jött le Bécsből, miszerint a fölíratot semmi esetre se bocsássa át a főrendek tábláján. A közönség heves üléseknek nézett elébe. Attól is méltán lehetett tartani, hogy ez esetben az alsó ház, Kossuth által elragadtatva, lelépend a törvényszerűség teréről, s a főrendek mellőztével küldendi fel a feliratot.

1848. Ily aggodalmak s hányattatások közt virradt fel márczius 14-ke, melyen az éjen át Bécsből érkezett hírek rögtön megváltoztatták az ügyek helyzetét. A nádor, vévén a híreket, tüstént tanácskozmányra gyűjteté magához a főrendi conservativokat. A rendek házában Kossuth meghatott hangon terjeszté elő a bécsi nép felkelését, a forradalom győzedelmét s Metternich megbuktát, minek következtében gróf Apponyi magyar udvari kanczellár is lemondott hivataláról. „Nekünk most — ugymond aztán — azon nagyszerű feladás jutott, hogy a mozgalmakat bölcsen vezessük, s azon kell lennünk, hogy a gyeplő kezeink közt maradjon; mert addig alkotmányos úton haladhatunk; de ha az egyszer kezünkből kirántatik, akkor a következéseket isten tudja csak: kivánatos ennél fogva, hogy a felirat korábban jusson fel a trónhoz, mint az események híre az országban elterjed. Senki ne engedje magát túlragadtatni a kellő vonalon; de ezen vonalig mindent!“ Indítványozza aztán, hogy a nádor szóllíttassék fel, miszerint a felső házban tüstént tartson gyülést. Továbbá, minthogy a bécsieknek a sajtószabadság megadatott, egy küldöttség az ország számára is azonnal dolgozza ki a sajtótörvény javaslatát. Végre, mivel váratlan körűlmények fejlődhetnek ki, hogy a belnyugalom az ország jó akaratú polgárainak védelme alatt háboríttatlan maradjon: egy más bizottmány, nem napok, hanem órák alatt, a hon védelme iránt terjeszszen elő javaslatot. A pártszínezet, a bécsi események hallatára, még inkább megszűnt az alsó házban: az indítványok egyértelműleg elfogadtattak. És midőn a nádorhoz kiküldött bizottmány oly válaszszal tért meg, hogy a főherczeg még az nap nem csak gyülést tartand, hanem rajta is lesz, hogy a felirat elfogadtassék: a rendek megelégedve s a sikér biztos reményében hagyták el teremeiket.

Csak egy férfiú volt a rendek soraiban, ki nem tudott minden aggodalom nélkül belé vegyűlni a közönségessé vált öröm kitöréseibe. Széchenyi István előre-

látó, mély lelkében, melynek a lángoló honszeretet gyakran csaknem jósihletet kölcsönzött, sejteni a jövendő titkait, a közörömben is megfejthetetlen aggodalom érzelmei támadtak a nagy események vég sükere fölött. „Sokan örűlnek — igy nyilatkozott ő ez ülés folytában — sokan örűlnek, sokan búsúlnak az események felett: ő még nem tudta magát elhatározni, örűljön-e vagy búsúljon? Felfogása szerint épen annyi lehetőség van arra, hogy Magyarország egy szebb jövendőnek indúl elébe, mint arra, hogy önmagában s magával küzdve, végóráját érje. Ezt mutatja más nemzetek példája, melyek ily pillanatokban vagy nagyra nőttek, vagy kimúltak az élők sorából. A gyógyszer azonban kezünkben van. Neki régi kedves óhajtása, hogy Magyarország saját tengelye körűl forogjon; mert e nélkül oly haladás lehetetlen, milyen után ő sóvárog. És azon hihetőség, hogy ez most megtörténhetik, örömmel tölti szivét. De aggasztja az, hogy a szomszédság tűzre lobbant, s mi magyarok szalmakörűlményeink közt (heves vérünk, könnyű fellobbanásunk mellett) oly közel vagyunk e tűzhöz. Vagy reform, vagy anarchia: ezek közt kell választani... Nemzetünk feladata, hogy az alkotmányos kifejlésnek basisa a dynastiának támasza legyen.... Most mindenek felett rendre van szükség; és nincs senki, a ki jó viselete által jóltevőjévé ne lehetne a nemzetnek; de nincs senki is oly kicsiny, hogy az ellenkezővel nem árthatna. Nincs ország a világon, melyben oly kevés politialis rend lenne; de nincs nemzet, melyre jobban hasson a becsületes, őszinte szó... Szűnjék meg minden párt, minden kaszt; ő eddig is csak a modorra nézve ellenkezett, de a czélra nézve nem, s annak tisztaságát mindenkor elismeré"... 1848.

A nagy hazafinak s mély belátású státusférfinak, ki Kossuth ellenében eddig oly éles, sőt szenvedélyes ellenzést fejtett ki, jelen nyilatkozata kétségtelenné teszi, hogy Kossuth ez időben már mindenhatóvá lett a közvélemény-

1848. ben. Valóságos diktátorává emelkedett az országgyülésnek, mely egész készséggel, minden ellenészrevétel nélkül kiáltotta ki határozattá az ő indítványait. Igy történt még e gyülés alatt a sajtó, nemzetőrség és népképviselet törvényeivel, melyeknek elveit ő mondolta az országgyülésnek. Igy történt más nap a kir. városok követeit illető indítványával: miszerint azoknak a teljes szavazatot megadatni javaslá; igy végre azon adalék-határozattal, mely által a rendek a felirat némi részeit akként magyarázták, hogy „a szellemi kifejlődés ápolásának szüksége alatt a népnevelést, a vallási jogok viszonyosságát, az esküttszékek létesítését és a sajtószabadságot —; ugy szinte a nemzeti erőnek egyesítése által az Erdélylyel való egyesülést nevezet szerint értetni kivánják.“ A felirati javaslat tudniillik, az ügyek előrehaladt fejleménye után már nem felelt meg mindenben a közvélemény kivánatainak. Több nagy fontosságú reform, maga a felelős miniszterium is csak homályosan, tartózkodó kifejezésekben említtetik a felirati javaslatban. De a mi márczius 3-kán még nagy lelkesedéssel fogadtatott s igen bátor kivánatnak tartatott: márczius 14-kén, a bécsi események után, már nem látszhatott elég határozottnak. Most tehát mind ezt szükséges lőn világosan kifejezni, mi előtt a fölirat a főrendek tanácskozása alá kerűlne.

A felirat a főrendek által elfogadtatik.

A főrendi ülés, melyben ez megtörténnék, márczius 14-kén délután, végre megtartatott. A terem a korlátokon kivűl és belől s karzatai fuladásig tömve voltak. Az országház előtti tért sűrű kiváncsi tömeg lepte el a nép minden osztályaiból. Feszűlten s felhangolt kedélylyel nézett mindenki a régen várt történendők elébe. A hallgatóság szokottnál izgalmasabb volt; kitörő éljenekkel s a tetszés minden jeleivel fogadta beléptökkor a táblának szilárd hazafiságukról ismert több tagjait. A felirat végre felolvastatván, a főherczeg nádor következőleg nyilatkozott: „A felolvasott felirási javaslat felvételének mai napig elhalasz-

tásától azon eredményt merem remélni, hogy a méltóságos főrendek magokévá teszik abbeli javaslatomat, miszerint e föliratot egész terjedelmében elfogadni szíveskedjenek.“ És miután e szavait élénk helyeslés és hosszú éljenzés követte, igy folytatá megszakasztott beszédét: „Midőn tehát a feliratra nézve a főrendeknek, mint látom, egyhangú határozatát kimondom: nyilvánítom azt is, miszerint az, hogy ez országgyülés eredménydúsan végződjék, szilárd óhajtásom, forró kivánatom. Mit ma igérhetek, az: hogy e tekintetben személyes és hivatalos befolyásomat önálló szilárdsággal bizonyosan használni is fogom. Biztosítom arról is a főrendeket, hogy alkotmányos kifejlődésünkre az országos rendekkel kezet fogni, a jövőben is tisztemnek tartom.“ 1848.

A határozat a rendekkel tudatván, ezek azt válaszolták a főrendeknek, miszerint a feliratot a nádor vezérlete alatt országos küldöttség által kivánják a királynak átnyujtani. Ennek következtében a küldöttség tagjai, mind a két táblán kineveztetvén, más nap, márczius 15-kén, több országgyülési tagoktól s nagy számú ifjúságtól kisérve hajóztak fel Bécsbe. És most ismét Bécs felé fordúlt a nemzet feszűlt várakozása, hova háromszáz év óta nem küldött fontosabb feliratot. A nemzeti kivánatok valósúlása iránt azonban a bécsi események már eleve oly biztosságra érlelték a reményeket, hogy midőn az országgyülési ifjúság és polgárság Kossuthot márczius 14-ke estvéjén fáklyás zenével tisztelte meg: ez nem kételkedett a jobbjánál álló gróf Batthyáni Lajost, mint első magyar miniszterelnököt mutatni be az örömzajos tisztelgő közönségnek.

A roppant szellemi mozgalmat, mely márczius eleje óta Pozsonyban, az országgyülés közönségében uralkodott, az egész ország élénk figyelemmel kisérte. A nagy reformok, melyek Kossuthnak márczius 3-kai indítványában foglaltattak, mindenütt meleg rokonszenvvel fogadtattak. De sehol sem volt oly élénk, oly zajos a lelkesedés, mint Budapesten, az ország fővárosában, hova az országgyülés Márcz. 15-ke Pesten.

1848. minden mozzanatait naponként megvitték a rendesen érkező gőzhajók. Mondhatni, maga az országgyülés is a főváros forró rokonszenvében találta a maga szellemi főtámaszát. Az „Ellenzéki Körben“ és a Privorszky-féle kávéházban, melyek az ifjúság gyűlhelyei valának, egyre élénk politikai vitatkozások folytak e napokban. Természetes volt, hogy a fiatal keblek vágyai hamar túlszárnyalták azon reformi terveket, melyek a pozsonyi országgyülésen készűltek. Nem elégedtek meg ők azzal, hogy az ország jogai biztosíttassanak, fejleményi képessége a bécsi kormány által reá rakott bilincsektől megszabadíttassék: ők a kedvező körűlményeket gyökeres átalakításra kivánták felhasználni. Az óhajtott czél elérését e tekintetben megkönnyíteni szándékozván, szükségesnek vélték, hogy a törvényhozás sociális téren is gyámolíttassék. Ezen eszmét hamar megérlelte azon körűlmény, mely szerint a főrendek az alsó tábla felirati javaslatának tárgyalását oly sokáig késleltették. Az ifjúság vezérei tehát, kik közt leginkább Petőfi Sándor, a közkedvességű költő, Irinyi József, Jókai Móricz, Vasváry Pál és Bulyovszky Gyula, jeles szónoki tehetséggel felruházott fiatal ügyészek, tűntek ki, a főváros társadalmi mozgalma által az országgyülésnek lökést adni szándékozván, petitiót indítványoztak benyújtani a törvényhozó testületnek. Mind az egyesülés, mind e petitió pontjait, bővebb megvitatás végett, az Ellenzéki Körben nyilván kitűzték, s Páris példáját követve, aláirási ívet nyitottak egy reformlakomára.

Ezek következtében márczius 12-én az Ellenzéki Kör teremeiben népgyülés tartatott, hol Irinyi József által a következő 12 pont olvastatott fel a végre, hogy petitióként az országgyülés elejébe terjesztessék:

„Mit kiván a magyar nemzet?

Legyen béke, szabadság és egyetértés.

1. Kivánjuk a sajtó szabadságát, a censura eltörlését.
2. Felelős miniszteriumot Budapesten.
3. Évenkénti országgyülést Pesten.

4. Törvény előtti egyenlőséget, polgári és vallási tekintetben. 1848.
5. Nemzeti őrsereget.
6. Közös teherviselést.
7. Az úrbéri terhek megszüntetését.
8. Esküttszékeket, képviselet s egyenlőség alapján.
9. Nemzeti bankot.
10. A katonaság esküdjék meg az alkotmányra; magyar katonáinkat ne vigyék külföldre; a külföldieket vigyék el tőlünk.
11. A politikai státusfoglyok bocsáttassanak szabadon.
12. Kivánjuk az uniót Erdélylyel.

Egyenlőség, szabadság, testvériség."

Részt vettek a gyülésen számos idősb, különben az ellenzéki párthoz tartozó hazafiak is, kik az ifjúság forró vérét csillapítgatva, e petitiót még időelőttinek, körűlményeinkhez nem alkalmazottnak nyilvánítván, egy későbbi népgyülésen, márczius 14-kén, azon indítványt fogadtatták el a többség által, hogy a petitió ne az egész törvényhozó testületnek, hanem az országos ellenzéki választmánynak küldessék fel, s csak az ez által létszerítendő agitátió utján kezdessék meg annak aláirása.

A márczius 13-kai bécsi események híre azonban 14-kén estve már megérkezvén, annyira felvillanyozta az ifjúságot, hogy az más nap reggel háromszínű zászlók alatt összecsoportozván, Petőfi és Jókai által vezetve, az utczákon örömzajos menetet tartott. Hozzájok csatlakoztak nem sokára az egyetem három felső osztályának növendékei és számos minden korú férfiak. A tömeg a Hatvani utczába vévén utját, Landerer nyomdája előtt megállott, s nagy zajjal követelte a közlött 12 pont és Petőfi egy új forradalmi dalának kinyomtatását. Minden vonakodás hasztalan lévén, a nyomtatás azonnal munkába vétetett. Elkészültéig számos beszédekben tört ki az ifjú keblek lelkesedése. Délután, a sürűen szakadó eső daczára, a város lakosainak

1848. minden osztályából nagy néptömeg gyűlt össze a városház terén és teremeiben, hol a tanács és választott polgárság nyilvános közgyülést tartott. A 12 pont a gyülés elébe terjesztetvén, egyhangon elfogadtatott; s az országgyüléshez intézendő petitiót, a tanács és polgárság nevében, Szepessy Ferencz polgármester azonnal aláirta. A kérelem aztán egy választmány által küldetett fel az ország rendeihez; egyszersmind pedig a király is megkéretett, hogy az országgyülést mennél elébb a fővárosba általtenni méltóztassék.

Hogy a nőttön nőtt néptömeg zajlása a közbátorságot veszélyeztető kihágásokra nem fajult át, leginkább két férfiúnak köszönhető. Ezek egyike Klauzál Gábor, ki mint Csongrád vármegye követe s az ellenzék egyik vezére, már több országgyülésen kitűnő szerepet játszott, most azonban, a kormánypárt vesztegetései következtében, az országgyülési követválasztásban kimaradván, jelenleg épen a fővárosban tartózkodék. Másika: Nyáry Pál, Pest vármegyének nagy erélyességű másod alispánja volt. E férfiak hamar átlátták a pillanat fontosságát, s gyors elhatározottsággal ragadták meg az ifjúság, majd a nép mozgalmainak gyeplőjét. A városházi nyilvános ülésben tett inditványuk következtében, a rend és közbátorság fentartására, Rottenbiller Lipót, alpolgármester, elnöklete alatt, egy tizennégy tagú állandó bizottmány választatott, mely, részint tisztviselőkből, részint egyéb városi lakosokból szerkesztve, azontúl kizárólag intézné a főváros közügyeit. Tagjai lőnek egyebek közt Klauzál és Nyáry is.

A nép kivánatára a bizottmányból Nyáry Pál vezérlete alatt azonnal választmány küldetett Budára a helytartótanács ideiglenes elnökéhez, kieszközleni: hogy a sajtó szabadsága a kormányszék által is kimondassék, és Stancsics Mihály, ki egy munkája miatt több hónap óta az ugy nevezett vizi kaszárnyában fogva tartatott, szabadon bocsáttassék. A küldöttséget nagy néptömeg kisérte, a közkivánatot, ha szükséges volna, erőhatalommal is kivívandó; mi

végből a helytartótanács épületének udvarait s folyosóit egészen elfoglalta. 1848.

Gróf Zichy Ferencz, a helytartótanács ideiglenes elnöke, megértvén a nép kivánatát, néhány kormányszéki taggal rögtön tanácskozmányt tartott. A kormányszék, melynek tagjai a külföldön mindenütt oly rögtön diadalmaskodott forradalmak hírétől megrémülének, tartván a néptömeg erőszakos megtámadásától, mindenben megegyezett. A censura megszűntetésén és Stancsics szabadon bocsáttatásán felűl, a küldöttség kivánatára azt is megigérte, hogy a katonaság egyedűl akkor fog alkalmaztatni, ha azt Pest város hatósága kivánná. A kielégített, örömében újjongó néptömeg azonnal Stancsics börtönéhez vonúlt s őt, miután a kormányszék rendeletére szabadon bocsáttatott, még azon estve nagy számú fáklyák világánál, zajos örömkitörések közt, kisérte át Pestre s adta vissza családjának.

Annak következtében, hogy a helytartótanács megigérte, miképen a katonaság a városi tanács megkeresése nélkül a rend fentartásába nem fog elegyedni, ennek biztosítására, a pesti polgári őrsereg száma a város lakosaiból ezer ötszázzal szaporíttatott s neve nemzetőrségre változtattatott. A békésen, minden rendzavar nélkül kivívott reformokat a bizottmány a polgároknak egy hirdetményben adta tudtára, melynek végén e szavak állanak: „Polgártársak! jelszavaink: éljen a király! Alkotmányos reform, szabadság, egyenlőség, béke és rend!“ A köz fellobbanásnak e sükere a városi nép minden osztályait felvillanyozta, melyek aztán különféle külső jelekben nyilvánították hő érzelmeiket. A fövegekre nemzeti kokárdák, a köz s magánépületekre tömérdek számú nemzeti zászlók tűzettek; a város estve fényesen kivilágíttatott: a színházakban hazafias szózatok szavaltattak s dalok énekeltettek. És mind ezekben a rend sehol egy perczig sem lőn megháborítva.

Érintenünk kell itt azonban, hogy e szellemi mozgalomban eleinte néhány napig korán sem vett részt a fővá-

1848. ros egész lakossága. Ennek nagy részben német eredetű iparos osztálya, kivált gazdagabb polgárai, ha tán örültek is a mozgalomnak, mégis jobbára csak a nézők szerepét játszották; noha ezek közt sem hiányoztak, kik a szabadságszeretettől általhatva, egy minden tekintetben jobb kor kezdete gyanánt üdvözlék márczius 15-két, és szivből csatlakoztak a mozgalomhoz. A szűkkeblű szerkezet, melyet a kormány féltékenyen megőrizni ügyekezett, a városokban mind eddig nem engedett kifejlődni élénkebb politikai életet, s lakosságuknak kivált iparos része többnyire idegen, érdekelttelen maradt azon politikai harczoknál, melyeket a nemzet már több évek óta vívott, kivált országgyülésein, a kormánynyal. Azonban ezek is napról napra inkább bevonattak a közérdekbe, s a szabadság szelleme lassanként ezek kedélyében is oly változást hozott elő, hogy aztán soraikból is mind többen csatlakoztak a mozgalomhoz; utóbb pedig versenyeztek a magyarokkal.

A közcsend-bizottmány azonban, melynek tagjai a következő napokban ötvennél többre szaporíttattak, nem egyedűl a főváros nyugalma s közbátorsága fentartását tekintette feladatának; hanem, míg ebben ernyedetlen buzgalommal működék, más részről oda fordítá figyelmét, hogy az összes mozgalomnak irányt adjon, s az által az országgyülés határozatainak súlyát a nép részéről is nevelje. E czélra irányzott számos intézkedései közt említésre méltók azok, melyek szerint a helytartótanácsnál kieszközölte, hogy a középületeknél eddig használt sárgafekete dynastiai szinek s kétfejű sasok helyett, ezentúl a nemzeti háromszín és Magyarország czímere tűzessék fel; a kir. kamaránál eddig használt latin nyelv helyett, a törvény értelmében, azonnal a nemzeti nyelv tétessék hivatalossá; továbbá, hogy a kormány által létesíttetni kivánt dohányegyedáruság előzményeűl felállított dohánytrafikák, melyek ez időben a népnek könnyen ingerűltségre adhattak volna okot, azonnal bezárassanak; a bécsi igazgatás alatt álló, az országra nézve

erkölcsileg és anyagilag káros lotteriák, sorsjátékok megszűntessenek. Fő figyelmét azonban a középponti bizottmány a nemzetőrség életbeléptetésére fordította, mely aztán mindjárt az első napokban oly számra is emelkedett, hogy szükség esetében az országgyülés e tekintetben, már mint nem megvetendő hatalomra számíthatott volna a fővárosra. De még inkább nevelte a főváros fontosságát a nemzeti mozgalomban az, hogy példájára más városokban és vármegyékben is hasonló bizottmányok keletkeztek, melyek aztán a törvényhatósági testületek hatalmát önmagukhoz ragadták. Ezen vidéki bizottmányok, az ország municipalitási szerkezete s ez iránti túlnyomó rokonszenve következtében nem ismerték ugyan el tulajdonképen magok felett a pesti bizottmány hatalmát; annak lépéseit mindazáltal örömmel üdvözölték, sőt vele szorosabb egyesülésbe léptek, annak intézkedéseit magokévá tették, s példájára nemzetőrséget szerveztek. 1848.

Azon biztosítások, melyeket a pesti középponti bizottmány a vidéki városokból s vármegyékből ezeknek egyetértése felől naponként mind nagyobb számban vett, némileg már országos hatalmi színt is kölcsönöztek a középponti bizottmánynak. És nem is hiányzának oly nyugtalan vérűek, kik a bizottmány ezen országos hatalmának színét, mi, a mennyiben volt is, csak erkölcsi lehetett, valósággá változtatni, s a bizottmányt Nyáry elnöklete alatt ideiglenes kormánynak kikiáltani kivánták. És bár ez nem történt is meg, kétségtelen mégis, hogy a bizottmány s általában a pesti mozgalom vezetőinek nagy része elégületlenséggel s némi vetélkedési vágyakkal viseltetett az országgyülés iránt, melyet forradalmibbnak óhajtott volna. Innen következett, hogy Pesten hamar elterjedni kezdett ama kivánat, miszerint az országgyülés, mely csak rendekből áll s ennél fogva az összes nép érdekeit tulajdonkép nem képviselheti, mennél elébb oszoljék el, s egy újabb a népképviselet alapján, Pesten hivassék össze. És minthogy ez meg nem történt,

1848. a bizottmány egy része, magát a népérdekek hívebb kifejezésének tekintvén, némi viszketeget árúlt el az országgyülés irányában szerepet játszani az országban. És mondhatni, hogy e viszketeget a legtöbbekben csak a Kossuth iránti hódolat mérsékelte, kinek nevét e heves vérűek az egekig emelték. Kossuth tekintélye nélkül ezen irányból utóbb némi veszély, legalább zavar fejlődhetett volna ki a fővárosban, melynek fontosságát a rendkivűli körűlmények közt, mint alább látandjuk, az országgyülés is elismerte, sőt talán túl is becsűlte.

De a Pesten és Pozsonyban táplált reményekkel szemben még sok nehézséget kell vala legyőzni a császári fővárosban. Mióta Apponyi a főkanczellárságról lemondott, a magyar ügyek vezetése Szögyény alkanczellár kezeibe került, ki szinte beadta ugyan lemondását, mely azonban a kormány élén álló Lajos főherczegtől nem fogadtatott el. Némely urak azonban, névszerint gr. Dessewffy Emil, Wirkner s többen mások, e nehéz körűlmények közt többet vártak az erélyes Jósika Samutól, mint a hajlékonyabb jellemű Szögyénytől, s mind a mellett is, hogy amannak, mint erdélyi kanczellárnak, egyenes befolyása nem volt a magyar ügyekre, az ő kezeibe akarták volna játszani ezek intézését; mi ha keresztűlvihető nem lenne, Széchenyi István kanczellárrá neveztetésével vélték a felzúdult hullámokat lecsilapíthatni. Jósikánál e czél elérése végett több értekezlet tartatott, melyek bár teljes eredményre nem vezettek, mégis, mint alább látni fogjuk, jelentékeny befolyást gyakoroltak a magyar ügyek végkifejlésére.

Az országos küldöttség eljárása Bécsben. Az országos küldöttség, mely 13 felső, 59 alsó házi tagból állott, s melyhez számos más törvényhozási tagokon kivűl az országgyülési ifjúságból is mintegy kétszázan csatlakoztak, épen azon pillanatokban érkezett meg Bécsben, midőn a német örökös tartományoknak, három napi habozás után, az alkotmány megadatása a császár által megigértetett. Udvari publicisták s más irók ugy adták elő a

magyar küldöttségnek márczius 15-én Bécsben megjelené- 1848.
sét, hogy az a bécsieknek, kik alattomban Magyarországból izgattattak volna, segedelmére jött légyen az alkotmány kivívása végett. Ezen állítás megczáfolásául elég csak arra figyelmeztetni, hogy nem a szabadelvű, hanem épen az udvari párt volt az, mely a felirat feljuthatását mind eddig késleltette; s a reformpárt a legelső időt ragadta meg a felirat felküldésére, melyet az udvari párt ellenzése neki engedett. A bécsiek az alkotmány birtokának épen legelső örömmámorában kéjelegnek vala, midőn a küldöttséget vivő hajók kikötöttek. A boldog nép az öröm túláradásával üdvözölte a czélban s törekvésben rokon magyarokat, kiknek különben is azon elismeréssel tartozott, hogy alkotmányos szabadságát elébb sürgették, mintsem azt maga csak említeni is merte volna nyilvánosan. A főherczeg nádor kocsiját, melyből a lovak kifogattak, magok a polgárok vonták be a császári lakba; a többi küldötteket tömérdek népcsoportok kisérték szállásaikra. Útjokban ezer meg ezer éljenkiáltásokban tört ki a nép ajkain a viharos öröm. És midőn a küldöttek szállásaikra megérkeztek, beszédeket kivánt a néptömeg hallani a magyar szónokoktól. A tisztelet és hódolat különösen Kossuth személye iránt határtalan volt a polgárságban; mert Kossuth volt az, ki márczius 3-kai beszéde által, melyben a bécsiek számára is alkotmányt kérni indítványozott, az ő tetterejöket is felvillanyozta. A bécsiek e zajos örömnyilvánítása s hódolata a magyar küldöttség iránt azonban nem annyira a személyeket, kiket egy kettő kivételével névszerint is alig ismert, mint inkább amaz erkölcsi erőt illette, melyet a szabadság magyar képviselőiben létezni megismertek. E nép, mely a politikai jog birtokának lélekemelő érzetét csak néhány nap óta izlelte meg, mintegy felbátorodva érezte magát a jogért és szabadságért rég küzdő s azt nagy mértékben is éldelő magyar nemzet e maroknyi küldötteinek megjelenése által. E szép, e fölséges jelenetben, midőn igy a két szomszéd nemzet

1848. testvéri szeretetben s kölcsönös győzelemóhajtásban egyesült, világos tanúsága feküdt annak, hogy azon természetellenes viszony, mely egyik népnek a másik irányábani alárendeltetésén alapúlt, nem magának a bécsi népnek, hanem csak az önkényes hatalom kezelőinek vágyaiban s érdekeiben gyökerezett. Érezte e pillanatokban a bécsi nép, hogy ama szerencsétlen viszony csak a bureaukratia kényuralmának műve, s csak annak javára szolgál, és hogy a külön népek istentől rendelt hivatása: egymás melletti függetlenség, kölcsönös jogtisztelet, kölcsönös segély és vetélkedés a jóllét, míveltség és szabadság áldásainak kifejtésében. A bécsi néptől annyira távol volt minden suprematiai féltékenység, hogy Kossuth, ki a Bécsben töltött két nap alatt, felszólítva, a néphez többször szólott, hatalmas szónoklatával, ha akarja, döntőleg befolyhatott volna az osztrák események fejlődésébe. Ő nem élt a körűlmények által kezébe adott e hatalommal, mert hitt az udvar igéreteiben, s megelégelte a győzedelmet, mely ez igéret által Magyarországnak biztosíttatott.

Márcz. 16-ka. A küldöttség más napon a király elejébe bocsáttatván, a főherczeg nádor, a felirást átnyujtva, megható beszédben kérte őt a nemzet kivánatának teljesítésére. Ferdinánd magyar nyelven s röviden válaszolt, miképen a magyar nemzet hűségi biztosítását köszöni, kivánságát mielébb lehetőleg teljesiteni óhajtja; s miképen szeretett magyar nemzetében mindig bizott: ugy annak hűségére ezentúl is számot tart. A király válaszát megelégedve fogadta ugyan a küldöttség; de az által tulajdonképen még semmi sem volt megnyerve az ország számára. A küldöttség több tagjai tehát, kiknek az udvarhoz, személyes hitelöknél fogva, az ajtók nyitva álltak, ezen előnyt erélyesen felhasználni ügyekeztek a végre, hogy a fejedelmi család szivósabb tagjait s némely befolyásosabb udvari főurakat a kivánat jogossága, az engedés szükségé felől meggyőzzenek. E tekintetben István főherczegen kivűl különösen gróf Széchenyi István s herczeg

Eszterházy Pál tettek az ügynek hasznos szolgálatot. Ez utóbbik Lajos főherczegnél bebocsáttatást kérvén, midőn várakozásra intetett, élesen válaszolt: miképen most nem volna ideje, az udvari etiquette szabályaihoz ragaszkodni, midőn egy korona megtartásáról vagy elvesztéséről van szó. 1848.

István főherczeg nádor a fogadtatás után azonnal értekezésbe ereszkedett a kormány élén álló egyéniségekkel. Mindenek előtt Szögyény kanczellárral váltott szót, s őt a Pozsonyban történtekről értesítvén, egyszersmind sajnálkozását nyilvánítá azon gyengeség fölött, melyet az udvar a bécsi forradalom irányában elárúlt. Meggyőződését fejezte ki, hogy midőn Bécsben az illetők engedékenysége s erélytelensége annyira engedte fejlődni az ügyeket, hogy már a császár személyes bátorságának biztosítására is szükségessé vált egy gránátos zászlóaljat folyton a fejedelmi lakban tanyáztatni, a magyar országgyüléstől sem lehet törvényes alakú kérelmére megtagadni azt, mi a bécsi utczai forradalom követelésére az eddig kényuralom alatt volt osztrák tartományoknak megadatott. Ezután egy oly tartalmú kir. kézirat javaslatát nyujtá át Szögyénynek, mely szerint ő felsége a benyujtott feliratban kifejezett nemzeti kivánatok teljesítését megigérje. Nyomatékúl hozzáadá a főherczeg, hogy ő e kézirat elfogadásához kötötte a maga állását; e nélkül ő Pozsonyba nem térhet többé vissza. Ha azonban ő felsége annyi erélyt tudna kifejteni, hogy e kézirat aláirását megtagadja, ő nádori állásáról szívesen lemond, s készséggel megy oda, hova őt a felség, mint egyszerű tábornokot küldeni jónak látandja.

Szögyény a nádortól átvett irattal nyomban Ferencz Károly főherczeghez sietett, kinél Jósika Sámuel kivánatára értekezlet tartatott a magyar ügyek iránt. Szögyényn kivűl e konferencziára a következők hivattak meg: herczeg Windischgrätz, Hartig és Majláth Antal grófok s miniszterek, gróf Münch-Bellinghausen, a német szövetségi gyülés elnöke, Jósika Samu, Czillich és Rosenfeld erdélyi szász

1848. tanácsosok, mint jegyzők. Az elnöki széket Lajos főherczeg foglalta el, s mellette Ferencz Károly főherczeg ült, mint praesumtiv trónörökös.

Az elnök főherczeg azon tárgy kitűzésével nyitá meg a tanácskozást, hogy miután Apponyi a kanczellárságról lemondott, helyébe mást kellend nevezni, kit Széchenyi István, Batthyáni Lajos és Vay Miklós közől lehetne megválasztani. E nyilatkozatot hosszú s mély csend követte, melyben aztán Szögyény szólalt fel, előadván, hogy mielőtt a kitűzött tárgy szó alá vétetnék, azon iratot kötelessége előmutatni, melyet egy pillanat előtt azon meghagyással vett át István főherczeg nádortól, hogy azt nevében ultimátumnak jelentse ki, melynek elfogadása nélkül ő Pozsonyba vissza nem mehet. Ezen irat, mint már tudjuk, az országgyülésnek a nádort teljhatalmú kir. helytartóvá neveztetni s egy független felelős miniszteriumot alapíttatni sürgető feliratára ő felsége által adandó válasz javaslata volt. Ezen előadás, kivált a nádor nyilatkozata nagyon meglepte az értekezlet tagjait, s az iratok, felolvastatásuk után éles taglalás alá vétettek. Leghevesebben nyilatkozott ellene Jósika és — bár mint csupa jegyzőnek joga sem volt volna hozzá szólani — Rosenfeld, kik az országgyülés kivánatának a pragmatica sanctióval összeférhetlenségét vitatták.

A konferenczia tagjai, véleményben a tárgy lényegére nézve egyetértők, örömest visszautasították volna az országgyülés kivánatait; de azon érzelem nyomása alatt, hogy a visszautasítás veszélyes következményeit sem megelőzni, sem elhárítani nem áll hatalmukban, jobbára csak a felett tanácskozának, miként lehetne az engedményt élétől megfosztani s a királyi jogokra és a középponti kormány hatalmára nézve mennél ártalmatlanabbá tenni. A tények logikája alól azonban nem nyílt út a menekvésre: az értekezlet eredménytelen maradt, s Lajos főherczeg azt végre feloszlatván, meghagyta Szögyénynek, hogy az iratokat a

kanczelláriának országgyülési bizottmánya által azonnal vé- 1848.
tesse tárgyalásba s ennek eredményét még az esti órákban adja elő.

Szögyény nyomban összehívta e bizottmányt, mely az ő elnöklete alatt Bartal, Zsedényi és Torkos udv. tanácsosokat számlálta tagjaiúl. Megjelent a tanácskozásra Jósika is, s bár kedélyét haragos indulat borítá el István főherczeg gyöngesége miatt, melynél fogva a királyi választól függesztette fel a maga állását, a kézirat elvetését már ő sem, hanem annak csak módosítását sürgeté. A bizottmány tagjainak valóságos örömére válhatott, Vay Miklós belépte a gyülésbe: ő e pillanatban érkezett Pozsonyból, biztos hírt hozhatott tehát a közhangulat állapotáról. Szögyény nem is késett ennél fogva kérdezni őt: vajjon e hangulattal szemben lehetőnek tartja-e az országgyülés kivánatainak visszautasítását vagy legalább lényeges módosítását? Vay, bár e kivánatokat maga sem helyeslé, annál kevesbbé habozott a kérdésre tagadólag válaszolni, mint hogy ez volna az országbiró és tárnok véleménye is, kik vele együtt attól félnek, hogy tagadó válasz esetében az országgyülés könnyen letérhetne a törvényesség ösvényéről, István főherczeget királylyá kiálthatná ki, s más hasonló szélsőségekre vetemedhetnék. Vay e nyilatkozata után a bizottmány egy perczig sem habozott tovább oly végzést alkotni, hogy nagyobb veszély elhárítása végett az országgyülési kivánatok teljesítése ajánltassék ő felségének. A felterjesztés szerkesztését, bár annak elkészítése Zsedényit illette volna, ez uttal maga Bartal tanácsos vette át.

Bartallal a hagyományos osztrák politika főtámaszai már régóta nem voltak teljesen megelégedve. Az ő kötelességszerű vélemény színezetén számos ízben oly árnyalatok tűntek fel, melyek a hazafias és alkotmányos érzelmeket nyíltabban elárúlták, mint sem azt egy udvari tanácsos állásával megférhetőnek hihették volna. Bartalt most is ezen érzelmek késztették arra, hogy a fontos államirat szerkesz-

1848. tését maga vegye át: tán attól tartott, hogy a bizottmányi végzés más által merő kényszerűséggel indokolva, oly értelemben fogna felterjesztetni, mely a törvényességtől eltérőknek, az alkotmánynyal s pragmatica sanctióval ellenkezőknek bélyegezhetné az országgyülés kivánatait, melyeknek valósulásáért az ő hazafias lelke is epedett. Ezen érzelmeket lehetetlen fel nem ismerni az erőteljes, hazafias hangú felterjesztésben. Nem a nehéz körülményekből feltolakodó kényszerűség, hanem az országgyülés kivánataival elvszerinti egyetértés s azoknak törvényszerűsége képezik benne az érvelést. Már 1527-ben, ugymond egyebek közt, midőn I. Ferdinánd királylyá választatott, tulajdonképen e feliratban kifejezett feltételek alatt adta magát Magyarország a Habsburg-ház uralkodása alá.

Mihelyt a fontos okmány elkészült, Szögyény avval nyomban Ferencz Károlyhoz sietett, kinél az esti órákban a délelőtti konferenczia tagjai már összegyűlve várakozának. Szögyény, látván a kellemetlen hatást, melyet a felolvasott okirat a gyülekezetre tőn, szükségesnek tartá megjegyezni, hogy e véleményre csak István főherczeg s az ország fő zászlósainak nyilatkozatai birták a kanczelláriát: a nádor ugyanis kijelentette, hogy ezen engedmények megadása nélkül Pozsonyba vissza többé nem mehet; emezek azt szinte mellőzhetlennek állítják. Lajos főherczeg erre István nádort személyesen is meghallgatni kivánván, őt azonnal a konferencziába hívatá.

A nádor, kiben az udvari lég a pozsonyi felgerjedést már nagy mértékben lehangolta volt, a dolgok mibenlétének előadására felszólíttatván, erős bizonyítgatások közt kijelenté, mennyire sajnálja az országgyülési tárgyalásoknak e kedvetlen fordulatát, megvallván egyszersmind, hogy a feliratban kért engedményekhez állását kötötte légyen. „Belátom, ugymond egyebek közt, hogy talán hibáztam, miért Öntől, kedves nagybátyám s ő felségétől bocsánatot kérek. De én akkor másként nem cselekedhettem;

most pedig már szavamat kell tartanom. Egyébiránt a visszautasítás esetében teljesen ő felsége rendelkezésére állok." 1848.
E nyilatkozat sajnos érzelmeket ébresztett a gyülekezet tagjaiban; Lajos főherczeg azonban, a rendszerint oly hallgatag és kevés szavú úr, neheztelését el nem fojthatván, most is röviden ugyan, de keserűen rová meg unokaöcscse eljárását. „Neked fogjuk köszönhetni, igy végzé szavait, ha elvesztjük Magyarországot." Lajos főherczeget, kinek vállain feküdt az egész felelősség szemben az uralkodó családdal, ő lévén még I. Ferencz végrendelete által helyezve a kormány élére, ebben Ferencz Károly főherczeg is támogatá: „mint præsumtiv örökös, ugymond, erre én sem adhatom megegyezésemet." István főherczeg nádor mély hallgatásban tűrte e szemrehányásokat, s nem vonta vissza elébbi nyilatkozatát.

Az értekezlet ezután még késő éjfélig elhuzódott. A szóváltás közben herczeg Windischgrätz egy izben kihívattatván, azon hírrel tért vissza, hogy gróf Zichy Edmund által arra figyelmeztetett, miképen a pozsonyi országgyülési ifjúság, mely a küldöttséggel a császári fővárosba jött vala, a császári lakot megtámadni szándékozik, hogy a kivánt engedményeket erőszakkal csikarja ki a fejedelemtől. A herczeg tudósítá egyszersmind a gyülekezetet, hogy Zichynek kijelentette légyen, miképen ő, a fővárosi őrség parancsnoka, azt tűrni nem fogja, s már rendelkezett, hogy minden hasonló kisérlet fegyverrel s erélyesen utasíttassék vissza.

Volt-e e hírnek hatása a tanácskozás eredményére, meghatározni nem tudjuk; annyi bizonyos, hogy bár nagy hajlam mutatkozott is a gyülekezetben visszautasítani az országgyülés kivánatait, a bátorság arra hiányzott az értekezlet tagjaiban, s végre is az lőn határozattá, hogy miután most a körülmények veszélyessége az engedmények megtagadását nem tűri, a kivánt kézirat kibocsátása ajánltassék ugyan ő felségének; utóbb azonban, ha a dolgok

1848. fejleménye engedni fogja, minden alkalom megragadtassék az engedmények egészben, vagy legalább részben visszavételére.

Az országgyülési küldöttség tagjai e közben feszült várakozásban s aggodalomban töltötték a napot. Késő estig minduntalan változó hírek érkeztek az udvarból, melyek majd reményt, majd kétséget ébresztének. Most azt beszélték, hogy egyik és másik főherczeg izgat a magyarok követelései ellen; majd annak híre terjengett, hogy már a küldöttség tagjainak személyes bátorsága is veszélyben forog. A remény és aggály e hullámzásai közt virradt fel márczius 17-ke, midőn végre a királytól következő irat érkezett a nádorhoz:

„Kedves öcsém, fönséges főherczeg, Nádor úr!

„Azon alázatos felirásból, melyet Magyarországom rendei nevében Kedveltséged által kezemhez vettem, megértvén a hű magyar nemzet kivánságait, semmit nem kések, atyai szívem tiszta sugallatából kijelenteni: hogy mind azon kivánságoknak teljesítésére, melyektől kedvelt Magyarországom boldogsága és alkotmányos felvirágzása már most feltételezve van, szívesen fordítandom gondjaimat. És ez okból tudtúl adom Kedveltségednek: hogy miután Kedveltséged, mint az ország rendeinek egyhangú akaratával elválasztott s általam megerősített nádor és királyi helytartóm, a törvények értelmében teljes hatalommal fel van ruházva, ezen országot a hozzá kapcsolt részekkel együtt, a korona egységének és a birodalommali kapcsolatnak épségben tartása mellett, az országból távollétem alatt, a törvény és alkotmány ösvényén kormányozni: Én a hű karok és rendeknek egy, a honi törvények értelmében független, felelős miniszterium alkotása iránti kivánatát elfogadni hajlandó vagyok; Kedveltségedet egyszersmind felhatalmazván, miszerint e végre a Kedveltséged által előttem megnevezett férfiakból nekem teljesen alkalmatos egyéneket jelöljön ki; egy uttal pedig oda munkálkodjék, hogy ezeknek hatás-

köre iránt czélszerű törvényjavaslatok, a karok és rendek 1848.
által is helyesen kedveltnek tartott ama legszorosb kapocsnak kellő méltánylásával, mely a pragmatica sanctio által egyesűlt s atyai gondoskodásomra egyformán jogosított örökös tartományaim között létezik, — az országos felirásban érintett egyéb törvényjavaslatokkal együtt a karok és rendek által terveztessenek és további elhatározásom alá mielébb terjesztessenek. Adja Kedveltséged e soraim foglalatát, mely kedvelt Magyarországom mindenkor atyailag ápolt boldogsága iránti atyáskodó indulatomból származik, mint a Kedveltséged által elémbe terjesztett kivánatokra tett legfelsőbb válaszomat, az ország rendeinek tudomására. Bécs, bőjtmáshó 17-kén 1848. Aláirva: Ferdinánd s. k.“

A királyi leirat a nemzet kivánatának teljesen megfelelt: az ország független kormányzata, melynek feltétele alatt hívta meg a nemzet háromszáz év előtt a Habsburg nemzetséget a királyi székre, s melyért, a szerződéseket megszegett királyok kényuralmi törekvéseinek következtében, annyiszor és annyi vér folyt, valahára békésen, a törvényes formák szigorú korlátai közt ki lőn víva.

A nádor a királyi leirat következtében nyert hatalomnál fogva gróf Batthyáni Lajost, az eddigi országos ellenzék fejét, kit e czélból már a királynak is megnevezett, még az napon miniszterelnökké nevezte s a miniszterium megalakításával bizta meg. A küldöttség még szinte az napon tért vissza Pozsonynak örömárban uszó lakosai közé.

A kedélyek Pozsonyban az által, hogy István főherczeg s nádor teljes hatalmú kir. helytartóvá, gr. Batthyáni Lajos pedig miniszterelnökké neveztetett, teljesen kielégítve lévén, az új miniszterelnök s maga az országgyülés is első teendőjének tartá a fővárost, honnan időközben némi zavargások híre érkezett fel, megnyugtatni. E végre márczius 18-kán gróf Keglevich Gábor főtárnokmester vezérlete alatt országos küldöttség indíttatott meg a fővárosba, honnan a polgárság és egyetem kérelmeivel szinte az nap érkezett A pesti küldöttség.

1848. meg a küldöttség Pozsonyba. A főváros küldöttségét azon rendkivűli megtiszteltetésben részesítette az alsó ház, hogy azt a maga ülésében határozta meghallgatni. Nehogy azonban a fővárosi csendbizottmány e megkülönböztetésből új okot merítsen, s buzdítást lásson ama szerep folytatására, mely szerint magának a nemzeti mozgalom vezetésére nézve az országgyülés irányában mintegy vetélytársi állást látszott igényleni: Kossuth, ki a küldöttségnek a ház megbíztából válaszolt, ahhoz igen komoly, mondhatni, kemény szavakat intézett. Kiemelvén ugyanis a főváros rokonszenvét azon reformok iránt, melyeket az országgyülés a maga feladatául kitűzött, s dicsérettel említvén a fővárosnak a szabadság megszilárdítására nélkülözhetlen rend fentartásában tanúsított buzgalmát: egyszersmind megczáfolni akarta ama véleményt is, mintha az országgyülés már sükerrel koronázott cselekvéseire a pesti mozgalmaktól vette volna a lökést; a jövendőre pedig elejét akarta venni az országgyülési működés túlszárnyalásának a főváros által. „Reményli, ugymond, Pest méltányolni fogja ama kijelentését, miszerint ő Pestet ugyan az ország szivének tartja, de mint törvényhozó utána nem indúl; a magyar nemzet közös szabadságot, közös jogot akar; és e nemzet az ország egésze, nem pedig akár egy város, akár egy kaszta. Reméli, osztoznak azon érzetben is, hogy itt csak az összes nemzet az, melyet illet az ország sorsa felett intézkedni, s hogy e nemzet elég erős és hatalmas, eltiporni mindenkit, minden egyest, minden kasztát, s egyes municipiumot, melynek gondolatába jöhetne ellenszegűlni.“ Kijelenté egyébiránt, hogy most is épen azon tárgyakkal foglalkodik az országgyülés, melyet a pesti petitió foglal magában. Kossuth e kemény nyilatkozata által kivált a pesti csendbizottmány elnöke, Nyáry Pál, érezte magát megsértetve. Ez volt aztán első forrása azon gyűlöletnek s ellenzéknek, melyet utóbb Nyáry végiglen, minden alkalommal tanúsított Kossuth irányában. Nevelte ezt benne a megsértett hiúság és

ambitió ösztöne is, melynél fogva ő, tagadhatatlan, hasznos 1848.
és erélyes működése után a fővárosban, miniszteri tárczára tartott számot. E vágya nem teljesedvén, a státustitkári hivatalt, melylyel megkináltatott, sem fogadta el; s utóbb, midőn az országgyülés Pesten megnyittatott, az ellenzékhez csatlakozván, annak mind végiglen vezére lett.

MÁSODIK FEJEZET.

A köz- és magánjogi reformok befejezése.

Az országgyülésnek mint alkotmányozónak működései.

Miután a királyi resolutió, mely a felelős minisztérium felállításában megegyezett s a nádort a király távollétében a végrehajtó hatalom gyakorlatával felruházta, a nemzetnek mindent megadott, mit az Bécstől várt: azontúl az országgyülésé lőn azon nagyszerű és nehéz feladat, hogy az új kormányrendszert, legalább is fő vonalaiban, törvény által megalapítsa; a szabadságba rendet hozzon, a nélkül hogy e rend kedvéért a szabadság bármi csekély részletét vagy biztosítását feláldozná. A törvényhozás tehát, e nagy feladat érzetében magát alkotmányozó gyüléssé alakította. Miután a nemzet önrendelkezési joga saját sorsa felett kivíva, s ama jogok, melyek eddig egyes osztályok birtokában léteztek, az összes nép tulajdonául minden osztályra kiterjesztve voltak: e két nagy elv gyúpontjából folytak ki a teendők, mik az életbe léptetett köz és magán jog biztosítására megkivántattak. De mindenek előtt lehetetlen volt az ország rendeinek nem érezniök, hogy most, midőn a képviseltetési jog minden osztálynak tulajdonává lett, midőn a demokratiai elvek teljes diadalt ültek: ők, egyedül az arisztokratiának kifolyásai, szerénytelenség nélkül nem intézkedhetnek mindenekben az összes nemzet sorsa felett. Eloszlatni azonban e rendi országgyülést s a népképviselet

alapján újat összehívni, mig a miniszterium meg nem alakúl s át nem veszi a kormányzatot, nemcsak veszélyes, hanem egyátaljában lehetetlen is volt volna, minthogy a népképviseletről s annak szervezetéről törvény még nem létezett. Ez okokból határozattá lőn: hogy e rendi országgyülés csak azokra terjeszsze ki működését, mik az új kormányrendszer életbeléptetésére, a nemzeti szabadság és függetlenség s az eddig jogtalan néposztályok újdon nyert jogainak biztosítására múlhatatlanúl törvénybe igtatandók. A népképviselet hiányának némi pótlásául addig is, mig ezen országgyülés e szükséges törvények megalkotása végett működni kénytelen, a városi és egyházi képviselők szintoly teljes szavazati joggal ruháztattak fel, minővel a megyei követek birtak. 1848.

Ez irányban indúlván működéseiben a törvényhozás, míg egy részről a miniszterium s a népképviselet szervezésének bővebb megvitatást igénylő nagy munkája folyamatban volt: a már különben is eléggé megvitatott köz- és magánjogi reformok tárgyában számos törvényjavaslatok terjesztettek a király elébe.

Ugyanis, a nemesi privilegiumok s a hűbéri viszonyok eltörlésének elve kimondatván, a közös teherviselésről, az úrbér és papi tized megszűntetéséről minden hosszú vitatkozás és ellenzés nélkül megalkottattak a törvényjavaslatok. Az úrbért illetőleg: az eddig gyakorlatban volt jobbágyi szolgálatok és fizetések örökre eltörűltettek; a magán földesurak kármentesítése a nemzeti becsület védpaizsa alá helyeztetvén, az állam által eszközlendőnek határoztatott; a kármentesítés elveinek s részleteinek kidolgozása azonban a jövő országgyülésre halasztatott. Nehogy pedig akkor, midőn a birtokjog a nép alsó osztályainak számára biztosíttatik, az úrbéri viszonyok megszűntetése által különben is, egy időre legalább, nagy rázkodást szenvedett nemesi osztály vagyonilag roskadásnak indúljon: a földes urak adóssági tőkéjének felmondhatása egy később alkotandó törvény

Közös teherviselés; úrbér és tized megszüntetése.

1848. intézkedéseig felfüggesztetett; végre a vagyonviszonyaikban megingatott földbirtokosok kedélyének megnyugtatása végett, a jövő országgyülés által szervezendő hitelintézet felállítására eleve is fél millió forint tűzetett ki.

A tized tekintetében, a főpapság is meghozta a haza nyugalmáért a tőle igényelt áldozatot: Lonovics, Rudnyánszky s a többi püspökök önként lemondtak az egyház által birt tized jogáról. Viszont a főpapok ama kivánata, miszerint az ország a kisebb rendű papságról, melynek egy része a tized elvesztése által élelmi eszközeitől megfosztatott, gondoskodjék, minden oldalról méltánylattal fogadtatott. Hasonlókép azon magán családoknak is, melyek a papi tizednek akár örök bérlet akár királyi adomány által birtokában vannak, kárpótlás igértetett.

Az Erdélylyel való unio. A nép nyugalma e nagy fontosságú magánjogi reformok által biztosíttatván, az új kormányzat szervezését illető munkálatok folytában több közjogi reformok iránt is megkészíttettek a törvényjavaslatok. E tekintetben különösen méltók említésre az Erdélylyel való uniót, a városok rendezését, a nemzetőrséget s a sajtót illető törvényjavaslatok. Az elsőre nézve, a törvényhozás elvileg kimondta ugyan az egyesülést; de méltányolván e tartománynak szinte életben lévő alkotmányos jogait, szükségesnek látta, hogy az anyaország törvénye a tartomány-országgyülésen is önkéntes elfogadást nyerjen. E végre a király egy felirat által megkéretett, hogy Erdélynek, az unio feletti nyilatkozhatása végett azonnal hirdessen országgyülést.

A városi ügy. A városok rendezésének kérdése, mely már több országgyülés alatt oly heves vitáknak szolgált tárgyául, az általános népképviselet felállításának következtében, mind azon nehézségektől megszabadúlván, melyeket eddig azoknak a középponti kormánynyal való kapcsolata és törvényhozási képviselete okozott, — a municipális jog elvei szerint foglaltatott az új törvényjavaslatba. A választási jogot illető pont azonban egy váratlan, sajnos eseménynek lett forrá-

sává. E jogot ugyanis, bár némi census mellett, de igen széles alapra fektette a javaslat, minden tekintet nélkül a vallásküIönbségre, miszerint az a zsidóknak is megadatott, a mennyire a többi szükséges qualificatiókkal birtak. A vak hit és szűkkeblű elfogúltság e törvényjavaslatot azonnal ürügyűl használta, kiönteni gyűlöletét a zsidókra, kik az ország átalakulását a magok törvényen kivűli, elnyomott állapotára nézve is a megváltás napja gyanánt üdvezelvén, a mozgalmakat buzgó részvéttel s meleg rokonszenvvel kisérték. Pozsony iparosainak előitéletes, alsóbb osztályai, melyek az ügyes izraeliták szaporodtát és gyarapodását a városban már rég kancsal szemmel nézték, nem tűrhetvén, hogy azok e törvény által velök egyaránt jogosíttatnak, márczius 19-ke és 20-ka estvéjén dühös csoportokban támadták meg a zsidók lakjait, vagyonukat szétrombolták, személyeiket vad bántalmakkal illették. Csak fegyveres erő fékezhette meg az előitélet és szennyes érdekszűlte gyűlölet vérengző kitörését; mely alkalommal az országgyűlési ifjúság a rend helyreállításában bátorságának s elfogúlatlan emberszeretetének szép jeleit adta. De fájdalom, ezen vad kihágásokon kivűl még más alakban is kitört a zsidók elleni gyűlölet. Pozsony lakosainak egy része nem szégyenlette, a maga számára megtágított szabadság gyakorlatát más embertársai, különben is elnyomott, osztályának üldözésére fordítani. Gyülekezetet tartottak, melyben a zsidókat régi városnegyedökre visszaszoríttatni, a házaló kereskedéstől eltiltatni kivánták, s több ily szellemű végzéseket hoztak. E jelenetek, Pozsony példájára, több más helyeken is feltünedeztek. Különösen Székesfehérvárott, Nagyszombatban, sőt még Pesten is különféle üldözések tárgyaivá lettek Izrael megvetett maradékai. A fővárosban a polgárság vonakodott őket a maga nemzetőri soraiba befogadni. Az ifjúságból alkotott nemzetőri osztály megnyitotta ugyan nekik a maga századait; de oly nagy mértékben nyilatkozott irántok a polgárok ellenszenve, hogy a közcsend megőrzése tekinte-

1848.

A zsidók üldözése.

1848. téből, utóbb is ki kellett venni a fegyvert kezeikből. Ezen s hasonló jelenetek fájdalommal töltöttek el minden emberbarátot. Az országgyülés fennen kárhoztatta az elfogúlt szűkkeblűséget nem különben, mint a bűnös csendháborításokat; de a nyilatkozott ellenszenv következtében, a közbéke fentartása végett, a városi törvényben kitörűlte ama záradékot, mely a választási jogot valláskülönbség nélkül megadta a lakosoknak, s csak a törvényesen bevett vallások régi kifejezésére szorítkozott; az igazság kiszolgáltatását a zsidók irányában a jövő országgyülésnek hagyván feladatául.

A zsidók üldözésében több helyt támadt zavargások az ország általános békéje iránt is mély aggodalommal töltötték el a törvényhozó testületet. Mert körűltekintve a hazai állapotok tömkelegében, lehetetlen volt nem látni, hogy itt a sokáig szolgaságban tartott parasztság, amott a különféle nemzetiségi féltékenységek és rivalitások, melyek több évek folytán mesterségesen szítogattattak, oly gyúanyagot rejtenek kebelökben, melynek fellobanása veszélyt hozhat az országra. Még ugyan, ama nehány helyen kitört zsidóüldözést kivéve, mindenütt béke és nyugalom uralkodott a hazában s kapcsolt részeiben. A parasztok hála- és örömérzettel fogadták az átalakulás nagy jótéteményeit. A nem rég viszályba merűlt nemzetiségek a közszabadság új napjának sugáraiban melengőzve, kibékűlni látszottak. A horvát követek a többi rendekkel teljes egyetértésben voltak, s a nem rég lefolyt Zágráb megyei közgyülés rokonszenvét nyilvánítá az országgyülés eljárása felett. A szerb nemzet részéről Rajasics, karlóczai érsek, magyar nemzeti színű cocárdával felékesítve, derűlt megelégedést sugárzó arczczal, vett részt a Bécsben járt küldöttségben. A közcsendet az ország határaiban mindenütt ugy a parasztság, mint a külön nemzetiségek kebelében, legfölebb a nagy események feletti lelkesedés, a nyert polgári jogok feletti öröm zaja, de még semmi rosz szenvedély nem zavarta meg. Rosz aka-

ratú, a zavarban aljas önérdekeket hajhászó izgatók mindazáltal nálunk sem hiányzottak. — A községekben több helytt tűntek fel ilyféle gonosz lelkű izgatók, kik a parasztokat volt földesuraik megtámadására ingerelték. A sajtó tényleges felszabadulása után Pesten és Pozsonyban némely röpiratok jelentek meg, melyekben az izgatás a tulajdon eszméjének ostromlásáig terjedt. Mind ennek még nem volt ugyan látható hatása a köz örömben. A törvényhozó testület mélyebb lelkű tagjainak kedélyét mindazáltal borús sejtelmek s titkos aggodalmak nyugtalanították, melyek munkálkodásaikra is látható hatást gyakoroltak. Különösen észrevehető ezen aggodalom nyoma a nemzetőrséget és sajtószabadságot illető tanácskozmányok s törvényjavaslatokban. A nemzetőrségi törvény tárgyalása alatt azon szakasz, mely a nemzetőrségbe felveendő egyének qualificatiójáról intézkedik, az új nagy események óta nem tapasztalt keserűséget idézett elő a különböző véleményszínezetekben. A volt conservativok, sőt a volt ellenzékiek egy része is a felemelt censusban kereste ezen institutiónak, mely a nép kezébe fegyvert adott, biztosítását a visszaélések ellen. Sokan magát a nemzetőrségi intézet czélszerűségét is kérdésbe tették, sajátszerű körűlményeink között. A reactiónak volt-e már ez gyenge fuvallata, vagy csak a hazafias aggodalmak őszinte következése? — bizonytalan. Csak Kossuthnak ama czáfolata vetett véget e vitatkozásnak, melylyel a tényre utalt, miszerint a nemzetőrség a főváros példája szerint az országban már mindenütt tényleg fenáll, s a fegyvert attól visszavenni nem volna könnyű dolog.

1848.

Nemzetőrségi és sajtó-törvényjavaslatok.

Még világosabban kifejezték az ország rendei a szabadsággal való visszaélhetés miatti félelmöket az új sajtótörvényben. E tárgyra nézve még a legszabadelvűebbek többsége is akként gondolkodott, hogy miután a röpiratok általi izgatások már is szaporodnak, s a sajtóban ugy a féktelenség, mint az álarczos reactio éles fegyvert emelhet a szabadság fiatal sarjadéka ellen, igen óvatos, előrelátó tör-

1848. ványekre van szükségünk. Igénylé ezt különösen még az is, hogy a censura megszűntetése óta nem csak magyar és német, hanem szerb, illyr, s más szláv nyelvű irók is mind többen kezdtek fellépni a napi sajtó terén, kiknek működése a nyelvökbeni járatlanság miatt ismeretlen maradt a magyar közönség előtt. Attól lehetett tartani, hogy a kissé lecsilapúlt nemzetiségi viszály, kivált ha netalán még a reactio által is alattomban szítogattatnék, az igen szabadon mozogható, kemény repressiv törvények által nem korlátozott sajtóban, a még rendezetlen állapotok közt, a közbékére nézve kétszeres veszélylyel feltámadhat. Ezen okokból a törvényhozás inkább csak a censurát akarta eltörűlni, mint tényleg szabaddá tenni a sajtót. A törvényjavaslat készítésével Szemere Bertalan bizatott meg. És ő teljesen megfelelt munkálatával a törvényhozók aggodalmainak. A napi sajtót, mi legveszélyesebbé válhatott, különösen lenyűgözte, oly nagy pénzbeli biztositékot (20,000 forintot) kivánván a folyóiratok kiadóitól, hogy a hírlapok szerfeletti elszaporodásának eleve is gát vettetett. A vétségekre hozott büntetések is nagyon súlyosak, a vétségi esetek pedig határozatlanok valának. A királytól a legkisebb tisztviselőig, az országgyüléstől a legkisebb hatósági testületig minden súlyos büntetések által védve volt benne a sajtó megtámadásai ellen. Kétséget nem szenved, hogy azon ideiglenes sajtószabályok, melyeket a helytartótanács a márczius 15-két követő napokban a fővárosban közzé tett, a sajtónak szabadabb mozgást engedtek, mint az országgyülés által elfogadott Szemere-féle törvényjavaslat.

E törvényjavaslat márczius 22-kén érkezett le a fővárosba, s miként előre látható volt, ingerűltséget okozott. A fővárosi közönség s különösen a már 63, jobbára fiatal tagokból álló középponti csendbizottmány, általában véve forradalmibb szellemű volt, mintsem az országgyülés eljárásával megelégedhetett volna. Az ország ujjáalakulásának processusában annyira túlbecsülték a tőlök eredt pesti moz-

galmak fontosságát, hogy még a higgadtnak látszó Nyáry 1848.
Pál is azt mondta egyebek közt a fővárosban járt országgyülési küldöttséghez intézett beszédében, hogy „sokat és nagyszerűt láthattak a nemzet képviselői; de nem látták a legfontosabbat, a márczius 15-kei pesti mozgalmat“. Ily véleményben lévén a csendbizottmány tagjai, bár az országgyülés Pozsonyban járt követeiknek kijelentette, hogy csak rövid napokig maradván még együtt, kivánságuknak a gyülés áttétele iránt a fővárosba, nem lehet megfelelni, ők még sem szűntek meg követelni, hogy a törvényhozás e rövid napokra is Pestre költözzék le. Ugy vélekedtek, hogy a közjogi új organisátió a fővárosi közvélemény súlybavetése nélkül nem fog helyesen, az új kor kivánalmai szerint végrehajtatni azon törvényhozási testület által, melynek tagjai, azon kivűl hogy jobbára csak a nemesi osztályt képviselik, nagy részben még a nem rég minden reformnak utját állott conservativ párt soraiból eredtek. Kivánták az országgyülés lejöttét, mert azt hitték, hogy miután e törvényhozó karnak a szükséges új kormányzati és képviseleti szervezet megalkotása végett még hetekig együtt kell maradnia, az oly élénk szabadságérzetű főváros közvéleményének befolyása alatt a törvényhozó testület azon részei is jobb irányt nyerendnek, melyek nem a szabadelvű elem kifolyásai s képviselői s melyek, mint egy főrendi ülésben gróf Széchen Antal márczius 18-kán kijelentette, „az új viszonyokat, miután a királytól is jóváhagyattak, tisztelik ugyan, s egyéni nézeteiket önmegadással alárendelik, de meggyőződéseikről le nem mondottak.“ És bár e szerint a törvényhozó kar ezen része az átalakulásnak gátot már nem vethetett, s egészen szenvedőleg viselte magát: a pesti kövélemény mégis, mint a vőlegény bajjal szerzett jegyesére, igen féltékeny volt az újdon szabadságra. Ezen érzeményből eredt Pálfy Albert szerkesztése alatt azon új napi lap is, mely „Márczius tizenötödike“ czíme mellett e jelszót viselte homlokán: „Nem kell táblabíró-politika.“ E szellem ez irány

1848. pedig most annál hatalmasabb volt a fővárosban, minthogy ott minden ellenkező vélemény teljesen megszűnt létezni, vagy legalább nyilatkozni. A hírlapokban nem csekélyebb volt az átváltozás, mint a köz dolgokban. A „Budapesti Híradó“, a conservativok fő lapja, komoran letette régi zászlaját, s mint befejezett tényt fogadta el az új állapotot. A „Nemzeti Újság“, mely nevének egyátaljában meg nem felelve, eddig a conservativok legszélsőbb szárnyát s a papi érdekeket képviselte, most a győzedelmes elvek legtúlzóbb bajnokává avatta fel magát. Legmérsékeltebb volt még a „Pesti Hírlap“, az elébbi ellenzék régi fő organuma. A német lapok is kivétel nélkül a radikál átalakulás zászlaját tűzték ki homlokukra.

A főváros e szellemi állapotában lehetetlen volt az új sajtótörvényjavaslatnak élénk ingerültséget nem okoznia. Még a vármegye gyűlése is erélyes felirást intézett ellene a miniszterelnökhöz. A csendbizottmány pedig, mely márczius 15-ke óta kizárólag kezelte a városi hatóságot, nem csak feliratban kérte meg a miniszterelnököt, hogy oda hasson, miszerint a sajtótörvény a kor igényeihez képest kijavíttassék, hanem egy tagját, Pulszky Ferenczet, követségben is felküldé Pozsonyba, hogy a miniszterelnököt személyesen tudósítaná a fővárosnak e tárgybani közvéleményéről. Az ifjúság e küldöttség előadásának a maga részéről súlyosabb nyomatékot adni szándékozván, a sajtótörvényt a városház terén, mely most „Szabadság terére“ kereszteltetett át, a nagy tömegben összecsoportozott nép helyeslő buzdításai közt megégette. A tüntetésnek hatása lett. A sajtótörvény minden tekintetben megszelidítve és szabadabb szellembe öntve terjesztetett a királyi szentesítés alá.

A népképviseleti törvényjavaslat.

Mennél több aggodalmat s tartózkodást mutattak az ország rendei a szabadsággal visszaélhetés miatt a nemzetőrségi és sajtói törvényjavaslatokban: annál szabadabb szellemet tűntettek ki a népképviseletről szóló törvényben. — A suffrage universel, mely a franczia új respublikai

alkotmány egyik alapkövét tette, nálunk nem lőn ugyan elfogadva; a választói jog mindazáltal oly széles alapra fektettetett hogy, ha az országnak s kapcsolt részeinek tizenöt millió lakos után összes nagykorú férfi osztályát három és fél millióra számítjuk: a megállapított qualificatio szerint a választói joggal felruházottak e számnak legalább is felét tették. A qualificatió, miként az a következő országgyülési választásra nézve ideiglenesen megállapíttatott, következő vala: 1848.

A politikai jogélvezetet birják mind azok: 1. Kik annak a megyékben és szabad kerületekben eddig is birtokában voltak. 2. Az országnak s kapcsolt részeknek mind azon benszülött vagy honosított, legalább 20 éves, és sem atyai sem gyámi sem gazdai hatalom alatt nem lévő férfi lakosai, a törvényesen bevett vallások különbsége nélkül: a) kik a városokban 300 forint értékű házat vagy földet —; más községekben, eddigi úrbéri értelemben vett egynegyed telket, tehát legalább hat holdat birnak; b) kik mint kézművesek, kereskedők, gyárosok, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak, műhelylyel, gyárral, vagy kereskedési teleppel birnak; c) kik, a mennyiben a fentebbi osztályokba nem tartoznak, 100 forint évenkénti állandó, biztos jövedelmet kimutatni képesek; d) jövedelmökre való tekintet nélkül a tudorok, orvosok, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a m. akadémia tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, községi jegyzők és iskolai tanítók. Választhatóknak pedig határoztattak mind azok, kik választók, legalább 24 évesek s a törvényhozási nyelvet, a magyart, tudják. A képviselők száma, Erdélyen kivűl, összesen 377-re tétetett; e számból Horvátország három megyéjére 18, a horvát határőrvidékre 8, a szerémi végvidékre 3, a bánsági végvidékre szintannyi esett; Erdélynek azon esetre, ha csatlakozni fog, összesen 66 képviselő juttatott; s ekként az összes képviselők száma, Erdélylyel együtt 443-ra határoztatott, miszerint mintegy 33,000 lélekre, s körűlbelűl 3—4000 választóra esett egy képviselő.

1848. Mi a törvényhozást illeti: a megalkotott törvénynek főbb pontjai következők: országgyülés évenként és pedig Pesten tartatik; a képviselők három évre választatnak; a királynak joga van a törvényhozó kart a három év eltelte előtt is feloszlatni s új képviselőválasztást hirdetni; de ekkor a legközelebbi ülésnek három hónap alatt meg kell tartatni; az évi ülés mielőtt a miniszterium az utólsó év számadását s a következő évi költségvetést az országgyülés elébe terjesztené, s ez irántok határozatot alkotna, el nem oszlathatik. Elnököt s másodelnököt a főrendi táblához (melynek szervezése a jövőre halasztatott), a király nevez; a képviselő tábla évenként maga választja elnökeit. Az ülések nyilvánosak.

A felelős miniszteri kormányzatróli törvényjavaslat.

Legfontosabb azonban minden közjogi törvényjavaslatok között az volt, mely a rendkivűli napok eredményeinek legbecsesbikét magában foglalta, a nemzet s fejedelem közti viszonyokat új formákba öntötte, az ország kormányzatát gyökeresen átalakította: a független felelős miniszteriumról szóló törvényjavaslat. Mielőtt ennek előadásába bocsátkoznánk, ugy hiszszük, nem lesz felesleges, bár röviden, azokat visszaidéznünk az olvasó emlékezetébe, mikből kiviláglik, hogy ama nemzeti jog, mely e törvényjavaslatba foglaltatott, nem új nyeremény, mint minő volt például a német örökös tartományok új kormányrendszere; hanem számtalan régi s újabb szerződések s törvények szerint századok óta kétségbevonhatlan tulajdona volt a nemzetnek. Rövidség kedvéért, ama szerződésekre csak egyszerűn figyelmeztetjük az olvasót, melyeket a nemzet 1526-ban I. Ferdinánddal, midőn őt a királyi székre önként meghívta, 1608-ban Rudolf és II. Mátyás királyokkal, 1687-ben a trónöröködés iránt I. Leopolddal, 1723-ban az ugynevezett pragmatica sanctióban a leányági trónöröklés iránt III. Károlylyal kötött; és csak az 1790-ki 10-ik törvényczikket idézzük, mely igy szól: „A karok és rendek alázatos felterjesztésére ő Fölsége megismerni méltóztatott, hogy bár a fölséges osztrák háznak az

1723-ki 1-ső és 2-dik törvényczikk által Magyarországban 1848.
és kapcsolt részeiben megállapított leányági trónöröködése ugyanazon fejedelmet illeti, melyet a megállapított öröködési rend szerint, elválaszthatlanúl s feloszthatlanúl birandó többi örökös, Németországban s azon kivűl fekvő országaiban s tartományaiban: Magyarország mindazáltal, kapcsolt részeivel együtt, szabad ország, s kormányzatának egész törvényes alakjára nézve (odaértve minden kormányszékeit) független, azaz, semmi más országtól vagy néptől nem függő, hanem saját megállással és alkotmányával biró; minél fogva a törvényesen megkoronázott királya, tehát ő Fölsége és utódai által is, saját törvényei és szokásai, nem pedig más tartományok módja szerint kormányzandó, miként azt már az 1715-ki 3-dik és az 1741-ki 8-dik és 11-dik törvények megszabják."

Ezen önállóság s független alkotmányosság birtokában, kétségbevonhatalan joga volt a nemzetnek dicasteriális kormányzati formáját, a fejedelem megegyeztével, s a nélkül hogy a közte s a német örökös tartományok közt létező kapcsolat sértetnék, felelős miniszteri kormányformával felcserélni. Királyával ezen átalakítás következtében, a kormányzatra nézve új jogviszonyba lépett ugyan a nemzet; de a dynastiával az öröködésre nézve, s a német örökös tartományokkal a fejedelem egysége s azonsága tekintetében csak a régi szerződések s törvények által meghatározott jog és kapcsolati viszonyban maradt. Mert mind azon befolyás, melyet a bécsi német kormány magának eddig az ország némi ügyeiben eltulajdonított, s melyet az új törvény megszűntetett, miként az idézett 1790-ki törvényből czáfolhatlanúl kitűnik, csak törvényellenes jogbitorlás volt.

E jogbitorlástól, mely a múlt időkben világos törvények ellenére csempésztetett be az ország kormányába, a jövőre is igen óvakodnia kellett a nemzetnek; mert bár a német örökös tartományok is alkotmányt s felelős miniszteriumot

1848. nyertek, e miniszterium összeállítása után, melyben Kolowrat, Colloredo, Fiquelmont, s a kényuralom más régi eszközei és a szabadság örökös ellenségei vették át a kormányzatot, kételkedni egy perczig sem lehetett többé, hogy Bécsben az alkotmány s felelős miniszterium tekintetében csak játék űzetik a politikailag fejletlen néppel, s hogy a kényuralmi reactió nem késendik megkezdeni ármányos működését. Ösztönszerűleg érezte ennél fogva a törvényhozó testület, hogy a király előleges megegyeztével elhatározott átalakulásnak, vagy, ha úgy nevezni akarjuk, békés forradalomnak záloga a felelős miniszteriumról szóló törvényben lesz letéve; és hogy, ha ármány vagy hatalom még valaha megkisérteni akarná, a nemzet önálló, független kormányzatán csorbát ejteni, az különösen e törvény terén fogna történni. A törvényhozók tehát oly világossá s határozattá kivánták tenni e törvényt, hogy ahhoz a jövőben semmi balmagyarázat, semmi kétség ne férhessen. Kimondatott benne, hogy a király távollétében a nádor, mint annak helytartója, felelős miniszterek által gyakorlandja a végrehajtó hatalmat, teljes épségében fentartva mindazáltal a birodalommal való kapcsolatot. Ezen elv nélkül, ugy hitték, a felelős miniszterium sem volna képes megőrzeni az ország függetlenségét. Mert különben az ország egy perczig sem lenne biztosítva az ellen, hogy a fejedelem a tőle távol lévő nemzeti miniszterium mellőztével idegen tanácsosok befolyása szerint kormányozzon, kiknek mindennemű ármányra, az új intézmények aláásására nyújthatnának segédkezet mind azon tárgyakban, melyekben a miniszterium maga nem határozhat, s királyi hozzájárulást, megegyezést kérni köteles. Három százados keserű tapasztalatból tudta a nemzet, mennyire megcsökken lassankint a nemzeti kormány hatósága, ha a király idegen tanácsosoktól környezve, az országon kivűl lakik. Ez volt a múltban legbővebb forrása a nemzeti sérelmeknek; s attól félt, hogy ezen hatalom átruházása nélkül a

jövőben, a felelős miniszterium mellett is rövid időn, vagy 1848.
a múlthoz hasonló sorsra juthat a nemzet, vagy azon képtelen állapot fejlődhetik ki, hogy a király örökös viszályban legyen a maga miniszteriumával. Egyenesen a királynak tartatott fenn mindazáltal, annak távollétében is, a kegyelmezési jog gyakorlata, az ország zászlósainak s egyházi fejeinek kinevezése, czímek és rendek osztása; hasonlókép a katonai főtisztek kinevezése, s a magyar hadseregnek az országon kivűli alkalmazása, a személye körűl lévő magyar miniszter ellenjegyzése mellett. A törvényhozás továbbá nem elégedett meg azzal, hogy a miniszteriumnak minden egyes ágát külön kijelölje; hanem egyenként megnevezte azon kormánytestületeket is, melyeknek hatósága most az egyik vagy másik miniszteriumra szállott. A bécsi kabinet ezer csellel élt a múltban a törvények meghiúsítására. Nehogy tehát valamely elébbi kormánytest hatáskörét a miniszteriumtól valamikép eltagadja, kicsinyesnek látszó gonddal szabatott meg annak összes köre. Van mindazáltal egy pont e törvényben, mely annak gyönge oldalát teszi, s ez: az országnak külügyekbeni képviseltetése. A király személye mellé ugyanis egy miniszter rendeltetett oly meghatározással, hogy mind azon viszonyokba, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviselje. Ama kapcsolat következtében, melyben hazánk a tulajdonképeni osztrák birodalommal állott, teljes elszakadás nélkül lehetetlen volt külügyeinket egészen függetlenűl intéznünk, s csak arra kellett szoritkozni, hogy illető miniszterünk, az osztrák miniszterrel egyetértve, igazgassa hazánk s a birodalom közös külügyeit. Meg kell vallani azt is, hogy a képzelhető feladatok legsúlyosabbika volt, a két, egymástól különben független kormányú állam külügyeit mindig egyértelműleg s akként intézni, miként azoknak külön érdekei kivánták. Azonban, ha ezt általában lehetségesnek tekintjük is; — mi csak azon esetben az, ha a monarchia két fele közt a

1848. teljes paritás elve alapszabálylyá tétetik s a bécsi minisztérium is valóban szabadelvű, alkotmányos kormánynyá fejlődik; — e törvény mégis igen hiányos, határozatlan maradt. Azon kérdéseket, melyeknek e bonyolódott helyzetből okvetetlenűl kifejlődni kellett, elintézni, csak kisérletet sem tett törvényhozásunk. Például, azon esetekről, melyekben a magyar s osztrák külügyi miniszterek közt véleményben vagy épen irányban különbség támadna, vagy a vámrendszer tekintetében ellentétes érdekek fejlődnének ki stb., említés sem tétetett. Ily esetekben ki légyen az arbiter, s általában a két miniszter közől melyik legyen a cselekvő, melyik az ellenőr, miként osztassanak fel köztök a külügyi viszonyok külön ágazatai? — s több eféle a közös ügyekre vonatkozó kérdések mind megfejtetlenűl maradtak. Ezekre nézve természetesen egyik állam sem intézkedhetett egyoldalúlag s csak kölcsönös alkudozások és szerződések szerint lehetett volna megállapítani a szabályokat. És hogy ez azonnal nem történt, mindenesetre sajnálatos hibának tekintendő, melyet csak az menthet némileg, hogy a legfontosabb belügyeknek is roppant halmaza várt intézkedésre, és hogy e súlyos kérdések később, a két kormány megerősödte után az illető két törvényhozó test befolyásával könnyebben megfejthetőknek tekintettek, s az utóbb Pesten megnyílandó képviseleti országgyülésre halasztattak. — A minisztérium egyéb viszonyai, kötelességei, hatásköre s felelőssége stb. az Európában közönségesen uralkodó elvek szerint rendeztettek. Sajátszerű csak az fordúl még benne elő, hogy az ország közügyei feletti értekezés, codificátió stb. végett, a nádor vagy miniszterelnök előülése alatt munkálkodandó álladalmi tanács állíttatott fel. Ezen eszme az országban létezett franczia iskolának találmánya volt, mely a minisztérium felállítását a maga elvei győzedelmének tekintette, s azzal együtt a maga kedvencz tanát, a centralisátiót is megalapítani ügyekezett.

1848.

A megyei rendszer összhangzásba tétele a miniszteri kormányrendszerrel.

A végrehajtó hatalom gyakorlatának központositását némi mértékben már maga a felelős miniszterium eszméje is szükségkép feltételezte. Ebből természetesen következett, hogy az ország vármegyei municipális szerkezetét is, mely eddigi alakjában minden centralisátiót s miniszteri felelősséget lehetetlenné tett volna, meg kellett változtatni. A centralisták, — bár mérsékeltebb részök ekként nyilatkozott a Pesti Hírlapban: „centralisálni a nagy dolgokat, nem centralisálni a kicsinyeket; meghagyni a helyi érdekek szabad nyilatkozatait, de azokat a közérdek számára hasznosítani" — a centralisták, mondom, a felelős miniszteriumot tartván az alkotmány legerősebb garantiájának, a jövőre semmi fontosságot nem tulajdonítottak a megyei szerkezetnek, s azt minden meggondolás nélkül hajlandók voltak eltörleni. Voltak azonban sokan, kik akár kegyeletes emlékezetből ezen intézet iránt, melynek a lefolyt súlyos idők viszontagságai közt egyedűl köszönhettük alkotmányosságunknak, csak annyira is, mennyire létezett, fenmaradását; akár a centralisátió mérséklése végett, akár végre gondos előrelátásból, a jövendőnek még kitörhető zivatarai ellen ezen intézetben keresve védelmet, azt a mennyire csak a felelős miniszterium mellett fenmaradhat, a jövőre is fentartani óhajtották. Az országgyülésen hosszú és érdekes vitatkozás folyt a két véleményszínezetűek között a megyei rendszernek a miniszteriális rendszerrel való megegyeztetése s képviseleti alapra állítása felett, melyről a törvényjavaslatot Kossuth dolgozta ki. A megyei municipiumot tulajdonképen a nemesség összesége alkotta, s a hatóságot a nemesség közgyülései gyakorolták. A megyei tisztviselők csak végrehajtói voltak a közgyülés határozatainak. Az lőn tehát a kérdés: a nemesek mindnyájan megtartsák-e, addig is, míg a megyék a jövő országgyülésen újonnan szerveztetnek, szavazati jogukat, vagy mint az ország többi polgárai, ők is csak községenként választandó küldöttek által képviseltessenek a megyei közgyüléseken? Azoknak, kik régi alakjokban

1848. kivánták fentartani a megyéket, Kossuth czáfolhatatlanúl megmutatta, hogy ez lehetetlen.

„Az ellenkező véleményűek, ugymond, ám kisértsék meg a törvények végrehajtását tisztán nemesekből álló gyülésekkel. Hoztunk törvényeket, melyek a nép irányában jótékonyak, s a végrehajtást oly megyére akarják bizni, mely nemesekből áll. Ez rosz számítás; ezzel a nemesség lesz semmivé téve, személyére s vagyonára nézve veszélyeztetve..... Itt a közteherviselés iránti törvény; ehhez a miniszteriumnak kulcsot kell dolgozni, s hogy ezt tehesse, a megyére szorúl, attól nyeri adatait. S ha ezen kulcs-kidolgozás alapja, a revelátió, a nemesség kezében lesz: nem szenved kétséget, hogy oly munka fog dolgoztatni, mely talán mindent veszélyeztet, s én ez esetben borzadok attól, a mi a nemességre vár.“ Általmegy még más törvényekre is, kitűntetve mindeniknél, hogy a demokratikus irányú törvényt arisztokratikus testület veszély nélkül végre nem hajthatja. E végre a megyét is azonnal képviseleti alapra kivánja fektetni. Eltörleni azonban nem akarja a centralistákkal az ó intézetet. Centralisátiót ő nem akar; oly státusból, hol centralisátió volna, számkivetné magát, neki oly szerkezet kell, hol a szabadság, ha egy szögletben elnyomatik, a másikban újra felemelkedjék; hol az egyén, a család, a község a maga körében mindegyik szabadon mozogjon. Ő, ugymond, szerelmes a municipális szabad szerkezetbe ugyannyira, hogy mintsem a megye megszűnjék, készebb inkább a miniszteriális törvény megbuktatására törekedni. Ő tehát a miniszterium felelősségét s hatalmát nem akarja tovább terjeszteni, mint épen annyira, hogy mellette a municipium megélhessen; de ezt ugy kivánja rendezni, hogy amazt az igazgatásban ne gátolja. „Az európai státustudomány kétségbe vonja, hogy felelős miniszterium összeférhessen szabad departamentális rendszerrel; ő pedig, ugymond, mint isten lételéről, épen oly erősen meg van győződve, hogy e kettő összeegyeztethető, csak minden hata-

lomnak saját körében annyi hatóság s önállás adassék, hogy 1848.
a felsőbbek által el ne nyomassék, de ellenben a felsőség törvényes intézkedéseit ne gátolja. A szabadságnak nincs nagyobb ellensége, mint az ugynevezett „Zu viel regieren". A hol a municipiumok önálló hatósággal nincsenek felruházva, okvetlenűl ezen rendszer lép be, s el fognak nyomatni. A parlamentáris kormánynyal tehát nem csak a községi, de a departamentális rendszert is össze lehet és kell egyeztetni; s ha ennek kulcsát eddig föl nem találták, ő fogja ezt feltalálni." Tüzétől a megyei rendszerhez való ragaszkodásában annyira elragadtatott, hogy egyebek közt azt mondaná: „esküszik istenre, ki a jelen mozgalmakat vezeti, hogy a mely perczben ez országnak municipális szabadsága nem lesz, ő megszűnik annak polgára lenni."

Széchenyi, bár a megyéket s azokkal a nemességet már nemzetiségi szempontból is fenn akarta tartani; a rendezést mindazáltal a jövő országgyülésre kivánta halasztani. A két miniszterjelölt közt oly nagy lett az összeütközés, hogy Batthyáni, miniszterelnök, kénytelennek látta magát kijelenteni, miszerint ha e tárgyban, melyet ő is életkérdésnek tart, a két miniszteri jelölt ellenkező véleménye ki nem egyenlíttetik s egyezés nem létesűl, egyiknek vagy másiknak ki kell lépnie a kormányból. A vitatkozás ennél fogva zárt tanácskozmányba vitetett, hol aztán az előhívott Deák ékesszólása és bölcsessége akként egyenlítette ki a véleményeket, hogy a törvény illető szaka következő értelemben állapíttatott meg: az országgyülés után azonnal tartassanak megyei közgyülések, melyeken szavazattal birandnak mind azok, kik e joggal eddig is felruházva voltak s a kiket a megyei lakosok községenként képviselőkűl küldendenek. E közgyülésen a törvények kihirdettetvén, tekintettel a megye kiterjedésére, népességére, s a megyei polgárok minden osztályaira, a megyei közigazgatás s az új törvények sükerítése végett egy nagyobb számú állandó bizottmány választassék minden különbség nélkül a szüle-

1848. tésre. E bizottmány gyakorolja aztán, a megyei tisztikar hozzájárúltával, mind azon hatóságot, mely törvény s alkotmány szerint a megyei közgyűléseket illeti.

Ezen megállapodás, miszerint a municipiumok a felelős parlamenti kormány mellett is fentartattak, világosan mutatja, hogy bár a lefolyt vitákban nem fejtetett is ki az államban létezni kellő szabadság elmélete tüzetesen, annak érzete mélyen gyökerezett a keblekben. Érezték, hogy a kivívott felelős miniszteri kormány által megalapított politikai szabadságok magokban véve még korántsem elégségesek a honpolgárok szabadságára; sőt nem egyebek üres, csalékony formáknál, ha nem léteznek mögöttök ama szabadságok, melyek magoktól állanak fenn minden jól szervezett államban, minők: az egyéni s társadalmi (a személy, birtok s család-) főleg pedig a municipális szabadságok, melyek amazokat többé kevesbbé magokban foglalják. — Érezték, hogy tulajdonképen ezek a szabadság alapjai s létegei; s a politikai szabadságok, különösen a felelős miniszteri kormány, nem egyebek, mint ezen egyéni, társadalmi s municipális szabadságok leghatékonyabb biztosítékai. S lehetetlen igazságot nem szolgáltatnunk Kossuth valódi szabadságszeretetének és ebben nyilatkozott státusférfiúi tapintatának, midőn látjuk, hogy kijelölt miniszter létére oly lelkesen küzd a municipiumok fentartásáért a felelős miniszteri kormány mellett.

A felelős minisztérium alakítása iránti viszonyok.

Mialatt az országgyülés e munkálatokkal foglalkodék, a kir. sanctio alá felküldött törvénynek, mely a miniszterium hatásköréről szól, s a Batthyáni által megalakított miniszteriumnak megerősítése Bécsben napról napra halogattaték. E halogatás mind Pozsonyban, mind a fővárosban mind inkább nyugtalanítani kezdé a kedélyeket. Különféle hirek szárnyalának kivált a miniszterium személyzetéről, — hogy, például, a miniszterium nem fog egészen szabadelvű elemekből állani; hogy Kossuth abba belépni nem akar; hogy Vay Miklós, Keglevich Gábor s mások is a jelöltek

közt volnának, kiknek hazafisága ugyan kétségbe nem vonatott, de szabadelvűségök nem tartatott elég erélyesnek, hogy egy részről az átalakulás demokratiai irányának, másról a Bécs elleni jogőrzésnek megnyugtató biztosítékául szolgálhatott volna.

Batthyáni Lajos irányelvei.

A szárnyaló hírek nem is voltak egészen alaptalanok: mind a minisztérium személyzete, mind a miniszteriális kormányzatot illető törvény körűl nagy nehézségek fejlettek ki. Batthyáni Lajos miniszterelnököt azon előérzet aggasztá hogy, ha az ország s az osztrák birodalom közti kapcsolat igen meggyöngíttetnék, ennek kormánya s az udvar nem lenne hajlandó Magyarországot törvényes függetlenségének éldeletében nyugton hagyni; hanem, önfentartási ösztönüknél fogva is, alattomban a reactió ármányaihoz nyúlván, olyféle fogásokkal ügyekeznének majd aláásni az ország jogait, minők a márczius előtti időkben divatoztak. S attól tartott hogy, ha elég erős lesz is az ország megőrzeni a maga jogait, egyre háborgattatni fog akkor, midőn belállapotjainak rendezése végett nyugalomra lenne szüksége; s a miniszterek is, a helyett hogy az udvarral egyetértésben s az osztrák miniszterekkel barátságos viszonyban, minden erejöket a belügy s az Ausztriávali viszonyok békés rendezésére fordítanák, örökös harczot folytatni lesznek kénytelenek. E tekinteteknél fogva gondosan kerűlni szándékozott minden szélsőséget, s az Ausztriávali kapcsolatban fenhagyni mind azon régi viszonyt, melynek megváltoztatását az ország törvényes függetlensége elkerűlhetlenűl nem tette szükségessé. Sőt, az igen könnyen kifejlődhető bonyodalmak elkerülése végett, kész volt egynémi mellékes dologban engedni is, hogy annak, mi az ország jogaiban lényeges, megszilárdulását s békés fejlődését biztosítsa. Hasonlókép a belügyek tekintetében is oly középutat akart választani az ó arisztokratiai rendszer s az új demokratiai irány között, mely emennek fejlődését ne gátolja ugyan, mindazáltal képes legyen kibékíteni s megengesztelni azon

1848. osztályokat, melyek az átalakulás következtében százados jogaikat s előnyeiket feláldozni kényteleníttettek. Szóval, minden tekintetben oly politikát akart kitűzni miniszteriuma programmjául, mely, míg egy részről az átalakulás irányával egyező s annak megerősödését s fejlődését biztositó; más részről egyszersmind oly mérsékelt is legyen, hogy a kiengesztelődést az arisztokratiával, a bizodalmas egyetértést az udvarral s az osztrák kormánynyal lehetővé tegye.

Kossuth Lajos irányelvei. Kossuth sok tekintetben más irányelvekből indúlt ki a miniszterium által követendő politika tekintetében. Az ő kedélyét a nagy események, melyek egész Európát mozgásba hozták, s mind nagyobb dimensiókban terjedvén s fejlődvén, az egész világrészt egy gyökeres átalakulás küszöbére vezették, sokkal inkább felvillanyozták, mintsem hogy engedékeny s mérsékelt lenni tudott volna akkor, midőn lehetőnek, sőt könnyűnek látta mindennek kivívását. Más részről a népszerűséget, melynek lehető legmagasb fokára emelkedett, sokkal inkább bálványozta, mintsem hogy egy hajszálnyit is eltérni akart volna azon szélsőségeken járó radikál iránytól, melyet az országgyülési s fővárosi közönség, a középponti csendbizottmány, s az összes sajtó vallott magáénak. Alkudozni, transigálni, ő nem igen volt hajlandó. A belállapotok átalakításában ő szigorúan a demokratiai elveket tűzte zászlajára. Az udvar s az Ausztriával való viszonyok tekintetében ő csak azt kérdezte: mi az ország törvényes joga? Ő ebből semmit és semmiben nem akart engedni s feláldozni. Az ország függetlenségének jogát ő egészen azon határig ki akarta terjeszteni, melyet annak a helyesen értelmezett pragmatica sanctio szab, minden tekintet nélkül ama jogfoglalásokra, melyeket az idők viszontagságai közt a bécsi kormány kényuralmának tennie sikerült. Ő nem csak az igazság, nevelés, közlekedés és más belügyek, hanem a pénz, had és kereskedelmi ügyek miniszteriumait is teljes függetlenségben kivánta megalapítani a bécsi befolyástól. Az Ausztriávali kapcsolatot ő csak

a fejedelem ugyanazonságában s veszély idején a kölcsö- 1848.
nös segélyezés kötelezettségében akarta fentartani, a mint hogy az, a pragmatica sanctio s az 1790-ki 10-dik törvényczik szoros és világos értelme szerint, egyébre ki sem is terjeszthető. A múltak történetéből ő azon tanúságot merítette, hogy a bécsi kormány mindig azon térről intézte jogfoglalásait az ország irányában, melyet ez túlságos loyalitásában s a királyi szó szentségébe vetett bizodalmában önként átengedett. És ha megfordúlt agyában az udvari reactió lehetősége: azt könnyebben visszatorlani s veszélytelenné tenni vélte, ha az ország eleitől fogva szigorúan ragaszkodik a maga törvényes jogaihoz; mintsem ha loyális engedékenységgel s némiek feláldozásával a reactiónak tért enged, s annak ármányos fondorlatait mintegy felbátorítja. Ő olyannak látta az európai viszonyok állapotát, hogy annál fogva jelenleg mindent ki lehet vívni: ő tehát el volt határozva mindent ki is vívni, mit az ország törvényes joga szerint követelhet. Mind ennek birtokában pedig a jövőre nézve elég erősnek tartá a nemzetet, meghiúsítani a támadható reactió ellenséges szándékait, s megőrzeni függetlenségét.

Röviden, Batthyáni Lajos a méltányosság, loyalitás, politikai eszélyesség által követelt engedékenység terére lépett, melyen, a haza iránti szilárd kötelességérzeténél és lángoló s épen ezért féltékeny honszereteténél fogva, a bonyolódott viszonyok békés kiegyenlítésére is utat törni ügyekezett. Kossuth ellenben a jogosság szigorú korlátai közé zárkozott, ha kell a harczra is elhatározottan. Ezen elvkülönbség köztök már a miniszterium megalakítása előtt is több ízben kitűnt zárt tanácskozmányaikban; s Batthyáni jól érzette, hogy Kossuthtal nehéz leend miniszteriumot képeznie. Innen származtak ama kósza hírek is, melyek a miniszterium személyzetéről, s különösen arról szárnyaltak a közönségben, hogy Kossuth abban részt nem veend. Érzette azonban Batthyáni azt is, hogy Kossuthot, ki az átalakulásnak tulajdonképeni előteremtője vala, kihagyni, nála

1848. nélkül miniszteriumot alakítani, minden oldalról elismert lehetetlenség. Kossuth népszerűsége majdnem csodaszerű volt ez időben az egész hazában; az ő nevéhez kötötte mindenki az ország függetlenségi jogának valahára megvalósúltát; az ő szava, véleménye mindenkitől döntőnek tekintetett már a tanácskozmányokban. Mind azok, kik elébb vele szemben álltak, jelenleg elnémúltak, vagy egyenesen hozzája csatlakoztak. Még Széchenyi is, ki nem régiben minden alkalommal oly élesen, annyi szenvedélylyel, oly keserűen szokta volt megtámadni, meghajólt előtte, szokatlan tisztelettel kezde beszélni felőle. „Bátrabbak — ugymond, leginkább Kossuthot értve, egy hírlapi czikkében, melyet épen e napokban írt, — bátrabbak, merészebbek, kikkel magasb, láthatatlan hatalmak látszanak szorosb szövetségben lenni, rövid napok alatt oly alapra fektették hazánk jövendőjét, melyet — tisztelet, becsület, de igazság is, — velem együtt mi hangya-munkások tán soha, vagy csak generátiók után lettünk volna képesek megalakítani."

Ekként lehetetlen lévén Kossuthot a miniszteriumból kizárni, gondját arra fordítá Batthyáni, hogy őt, mennyire lehet, ellensúlyozza s irányát paralysálván, veszélytelenné tegye. Ezért beszélte rá gróf Széchenyi Istvánt, hogy ő is tárczát vállaljon, mi Kossuthnak már akkor sem tetszett. Ezért küldé Pozsonyból, mindjárt márczius közepén, Wenkheim Bélát Deák Ferenczért, s vállaltatott ez által is tárczát; ezért igtatta be végre Klauzált és Eötvöst is az új miniszteriumba, hogy e férfiakban neki ellensúlyt vessen, magának ellene többséget készítsen. Azt hitte, ezeknek népszerűsége s ékesszólása által majd a képviselők házában is sikerűl talán elvonnia Kossuthtól a többséget. Azonban, bár ez a mondottaknál fogva részt vett is a miniszteriumban, Batthyáni egyáltaljában nem akart megegyezni hogy ő a belügyi tárczát vegye át, mit a nádor neki szánt s Kossuth maga is leginkább óhajtott; hanem a fináncz-tárczát adta neki, azt hivén, hogy a roppant feladat, mely

különösen e tárcza kezelőjét várja, megtöri emberét; mi a képviselőház gyöngesége nélkül talán meg is történhetett volna. 1848.

Az egyik nehézség, mely a miniszterium személyzetének összeszerkesztésénél kifejlett, ekként le volt győzve. A miniszterium, mielőtt még az arra vonatkozó törvényjavaslat megerősíttetett volna, a következő egyéniségekből alakúlt meg: elnök, tárcza nélkül, gróf Batthyáni Lajos. Őt azon kivűl, hogy évek óta feje volt a nemzeti ellenzéknek, rangjának fénye s különösen azon körűlmény, miszerint jellemében a lángoló hazafiszeretettel mérsékeltség, törhetlen erély s bizonyos hősies szilárdság párosúlt, s a kijelölt egyéneket csak az ő főnöksége alatt lehetett érzetsérülés nélkül a kormányban egyesíteni, mintegy önként emelte az első helyre. A miniszterium szerkezete.

Belügyminiszter: Szemere Bertalan, Borsodnak követe. Ő, mint szervező tehetség, nagy hírben állott; megyei tisztviselésében ennek több példáit adta. Inkább fényes mint rögtönző szónok lévén, a képviselőház elejébe terjesztendő törvényjavaslatok helyes készítése s győzelmes indokolása tőle méltán váratott. Az ő kijelöltetése különösen Kossuth kivánatára történt. Szentkirályi és Pázmándy felett neki azon körűlmény biztosította az elsőséget, hogy az administrátori kérdésben általok, mint fentebb láttuk, Batthyáni és Kossuth tudtán kivűl folytatott titkos értekezletek s tervekben ő részt nem vett.

Az Ausztriávali közös és külviszonyok miniszteréül, ki folyton a király személye körűl tartózkodnék, herczeg Eszterházy Pál tűzetett ki. Ő a hazai dolgokban eddig igen kevés, majdnem semmi részt sem vett, több évek folytán Angliában lévén a bécsi udvarnak követe. De bár meglepő volt, a közvélemény által mégis kedvezőleg fogadtatott a miniszteriumba lépése. A diadalt ülő demokrat párt megalkudni egyátaljában nem akart ugyan az arisztokratiai előjogok s kiváltságokkal; örömmel látta mégis, a legelő-

1848. kelőbb és leggazdagabb családok tagjainak részvételét a nemzet küzdelmeiben. Eszterházy neve egyrészről biztosítéknak tekintetett, hogy a felsőbb magyar körökben nem ébrednek fel a reactionárius ösztönök az átalakulás ellen; más részről a külföld, kivált Anglia irányában is hasznosnak látszék az ő részvéte a kormányban, mert mintegy bizonyítványúl szolgált arra, hogy átalakulásunk az összes nemzet jogos és törvényes kivánataiban gyökerezik.

Pénzügyminiszter: Kossuth Lajos; kire nézve itt elég csak annyit mondanunk hogy, ha a bölcs férfiú, az eszélyes, mérsékelt ember képes az államot legjobban vezetni: az enthusiasta az, ki azt újjáalakíthatja, megifjítja vagy — tönkre teszi.

Közmunka s közlekedési miniszter: gróf Széchenyi István. És kinek kezében lehetett volna e tárcza annyi joggal, mint az övében, ki, a nemzeti reform atyja, hosszú küzdelmeinkben átalakulásunk egyik főrugonyát évek óta anyagi felvirágzásunkban helyezte, fáradozásainak nagy részét e szaknak szentelte, s mint említők, e törvényhozás elébe is egy valóban remek művet terjesztett országos közlekedésünk tárgyában. Az ő kijelöltetése nem okozott ugyan nagy lelkesedést a közönségben, mely előtt, a Kossuth ellen támasztott ellenzék miatt, népszerűségét rég elvesztette; de tisztelettel hajólt meg előtte még most is minden elfogulatlan, jó indulatú hazafi.

Honvédelmi miniszter: Mészáros Lázár, huszárezredes. Benne volt minden más szóba hozottak közt a legtöbb bizodalom, hogy őszintén fog az új intézményekhez csatlakozni. Mert bár régóta szolgált az alkotmányos szabadsággal egyenes ellentétben álló, sajátságos szellemű osztrák seregben, ismert hazafisága mégis elég biztosítéknak tartatott arra, hogy a reményeknek, melyeket a nemzet e fontos tárczá körül táplált, lehetőleg megfelelend; a minthogy őszinteségében a nemzet nem is csalatkozott.

Vallás és nevelésügyi miniszter: báró Eötvös József. 1848.
Eddigi pályáján e kitűnő egyéniséget a népszerűség hullámai majd magasra emelték, majd alá sodorták. Hírét fényes irói tehetsége, s nem kevesbbé fényes szónoklata alapította meg, melylyel az országgyüléseken a nemzeti ellenzék ügyét támogatta a felső táblán. A főrendi ellenzékpárt megalakításában neki is nagy érdeme volt Batthyáni Lajos mellett. Mint író, társai közt az első rangban állott. Geniális regényei közkedvességű olvasmányúl szolgáltak; kivált „A Karthausi" s történeti irányregényei: „A falu jegyzője" s „A pórlázadás Magyarországon 1514-ben", melyekben a feudális viszonyokat, a nemesi kiváltságok következményeit s a vármegyei igazgatás hibás oldalait mesteri kézzel ábrázolta, a közönségben igen nagy hatást okoztak. Kossuthtal azon idő óta, midőn ez 1843-ban a Pesti Hírlap szerkesztését letette, meghasonlásba jött. Eötvös azon lapot néhány fiatal barátaival a központosítási doctrinák organumává tette, melyek azonban akkor rokonszenvre nem találtak. Ezen körűlmények következménye lőn, hogy az országgyülést közvetlen megelőző korszakban mind feszűltebb viszony fejlődött ki közte s az ellenzék között, miért az országgyülésen meg sem jelent. Csak a márcziusi események alatt, melyeket több tekintetben a maga elvei s doctrinái győzedelmének tarthatott, ment fel az országgyülésre. Azon körűlménynél fogva, hogy már több év óta ő volt a parlamentáris kormányzat legbuzgóbb bajnoka, a combinátióból őt kihagyni nem lehetett. A nevelésügyi tárczát sokan gróf Teleki László kezében óhajtották látni, ki Eötvösnél sokkal nagyobb népszerűséggel birt felső házi heves harczai miatt; Batthyáni mindazáltal emennek adta az elsőséget, erősebb támaszt remélvén benne Kossuth iránya ellen, melyhez Teleki is csatlakozott. De ezen kivűl a katholikus, vallásos érzelmű Eötvös azért is tétetett a protestáns Teleki elébe, mivel személyében némi kedvezést akartak nyujtani a katholikus egyházi rendnek, mely hazafisá-

1848. gának szép tanújelét adta a tizedrőli önkéntes lemondásában.

Ipar s földmívelésügyi miniszter: Klauzál Gábor, egyike az ellenzék azon vezérbajnokainak, kik legernyedetlenebb szilárdsággal vívtak a régi kormánypárt ellen. Ő már az 1832-ki országgyülésen feltűnt; az 1840-kin Deák Ferencz után legtöbb befolyást gyakorolt; és ekkor szónoklatának merészsége miatt hírének is tetőpontján állott. Az 1844-ki országgyülésen, Deák távollétében, ő volt az alsó táblai ellenzék vezére. Most a kormánypárt Csongrád megyében, melynek tagja volt, győzelemre jutván, nem vett részt a törvényhozásban; de márczius 15-ke óta, a fővárosban találkoztunk ismét vele, midőn a forradalmi mozgalmak gyeplőjét kezébe ragadta. Batthyáni iránta személyes barátsággal is viseltetett. De különben is alig találkozott valaki az ellenzék soraiban, kinek az ipar szakában annyi ismeretei voltak volna, mint Klauzálnak.

Igazságügyi miniszter: Deák Ferencz, a magyar közélet Aristídje, kit a nemzet méltán tisztelt a maga bölcsének. Veszély és vihartól ment időkben, midőn csak mély belátás, státusférfiúi tapintat, léleknagyság, hiúságtól ment magán és közéleti erények szükséges kellékei s tulajdonai a hatalom kezelésével megbizottnak, midőn a főfeladat nem heves küzdelem, hanem a jog fölötti őrködés, a nemzet s uralkodó közti bizodalom s egyetértés fentartása, — oly időkben Deáknál nagyobb polgárt a kormányra állítani nem lehetett volna.

Az udvarrali viszonyok a miniszterium s az azt illető törvény megerősítése iránt.

Az ekként életbe lépendő miniszteriumnak, mely az ország legszebb talentumait egy koszorúba fonta össze, mely magával minden nevezetesb befolyást azonosított, — márczius 23-kán történt előleges kihirdetése mindenütt a legnagyobb lelkesedéssel fogadtatott. Az alsó ház tagjai, érzelmeik hangos kitörésében nem látták magokat képeseknek, folytatni ülésöket s szétoszlottak. Pesten leirhatatlan volt a közönség öröme. De bár ekként megszűntek is az

aggodalmak, melyek a miniszterium szerkezete iránt egy idő óta szárnyaló hírekből keletkeztek, nem sokára új és még sokkal nagyobb nyugtalanság terjedt el minden felé a miatt, mivel híre kelt, hogy a király sem a miniszterium hatásköréről szóló törvényt, sem a kijelölt miniszteriumot nem akarja megerősíteni. 1848.

A hírek ez uttal valók voltak. Az udvar, melyet a bécsi események elébb mintegy elkábitottak s mindenben engedékenynyé tettek, ijedelméből föleszmélni kezdett; s eszméletében ösztönszerűleg a vesztett tér felé fordúlván, azt, daczára a királyi szó szentségével pecsételt igéreteknek, részben legalább, visszafoglalni szándékozott. A bécsi miniszterium, — melyben minden forradalmi zaj daczára inkább csak az egyének mint az elvek változtak, mert az új egyének is a régi elveket vallották, és szintoly készséges eszközei valának a kényuralomnak mint az előbbiek, — a dynastia tagjaival s a körülök támadt udvari párttal egy kézre játszott. A reactió megkezdette alattomos ármányait s fondorlatait.

A pénz- és hadügyi miniszterium iránti nehézségek.

A Bécsből átszivárgott hírek szerint a fő nehézségek, melyek a miniszterium megalapítását illető törvény felett az udvar tanácskozmányaiban támadtak, a pénz- és hadügyi miniszteriumra vonatkozának. E hírek szerint az udvar, mely a márczius 17-én kelt királyi leirat által a független magyar miniszterium felállitásában általában véve megegyezett, most nem akarná megengedni, hogy a pénz- és hadügyre nézve külön magyar miniszterium alkottassék.

A kérdést minden oldalról s részrehajlatlan őszinteséggel megfontolva, kétségtelen s megczáfolhatatlan azon állítás, hogy jogilag teljes igazában volt az ország, midőn magának független pénz- és hadügyi miniszteriumot követelt. És e tekintetben hasztalan ügyekezett az udvar s később vele együtt a bécsi miniszterium a pragmatica sanctiónak olyféle elferdített értelmezést adni, mintha az országnak joga sem volna a független pénz- és hadügyi minisz-

1848. teriumhoz. Ezen elferdített értelmezésre alapitott okoskodásával semmit sem bizonyíthatott be az udvar, s egész eljárása csak azon sajnálatos következményt vonta maga után, hogy a kérdés oly helytelen térre állíttatott, melyen békés megfejtéshez jutni lehetetlen vala. A pragmatica sanctióból teljes világosságban s czáfolhatatlan bizonyossággal kitűnik az, hogy a nemzet, midőn e szerződést III. Károlylyal 1723-ban megkötötte, semmi egyéb jogáról nem mondott le, mint azon egyetlenről, mely szerint, elébbi törvények és szerződések értelmében, a Habsburg nemzetség férfiágának kihaltával magának szabadon választhatta meg királyát; és semmi más kötelezettséget nem vállalt el, mint azt, hogy a trónöröködést a férfiág kihalta után a leányágra is kiterjeszti, s ennél fogva mindig azt fogja királyának elismerni, ki a III. Károly által megállapított örökösödési rend szerint az osztrák örökös tartományok fejedelme leend. Ezen értelemnél egyéb a pragmatica sanctióban, bár miként csavartassék, semmi sem találtatik. Függetlenségéről, önálló kormányzati jogáról e szerződés által ugy annyira nem mondott le az ország, hogy ellenben azt magának ez alkalommal is világosan kikötötte, s ugy a szerződő király, mint utódjai által minden új koronázás alkalmával megerősíttetni kivánta. Kétségtelenné teszi ezt több mások közt a fentebb idézett 1790-ki 10-ik törvény is, melyben II. Leopold, az uralkodó Ferdinánd nagyatyja, minden elcsavarást kizáró világos szavakban megismeri, hogy „az ország szabad, s egész kormányformájára nézve független, azaz, semmi más országnak vagy népnek nincs alája vetve, hanem saját önálló alkotmányával bir, és azért saját törvényei, nem pedig a többi tartományok módja szerint kormányzandó.“ Joga lévén pedig az országnak egész kormányformáját tekintve a függetlenségre, elvitázhatlan joga van a pénz- és hadügy független igazgatására is, mi az összes kormányzatnak épen legfontosabb részét alkotja.

Az ország jogát tehát e tekintetben kétségbe vonni lehetetlen. És igen rosz tért választott az udvar, midőn a pragmatica sanctio ferde értelmezése által e jogot támadta meg s akarta eltagadni. Tagadhatatlan, hogy az udvar helyzete felette súlyos volt, s a fenforgó kérdésben azon rang meg-, vagy meg nem tartása rejlett, melyet mint osztrák császár s magyar király egy személyben az európai nagyhatalmak közt elfoglalt. Mert ha Magyarország a maga joga szerint saját miniszteriuma által egészen függetlenűl az ausztriaitól külön s elvben attól netalán eltérőleg is, kezeli a maga fináncz- és hadügyeit: könnyen előfordúlhatott az eset, hogy a két, egymástól független, egymás iránt le nem kötelezett állam fejedelme, bár ugyanazon személy, a maga hatalmát ugyanazon czélra mindig nem egyesítheti. Érdekkülönbség támadhatott a két állam közt, s ez esetben könynyen fejlődhettek oly körűlmények, melyekben a magyar független kormány a maga felelősségénél fogva nem egyezhetne meg, például, oly háborúban, melyet az osztrák miniszterium a császárral elhatározott. Körűltekintve az adott helyzeteken, ily eset fejlődhetett volna ki nem sokára Olaszország tekintetében, mely ellen magyar pénzzel s katonával háborút viselni, igen népszerűtlen dolog volt volna Magyarországban. Ezen s hasonló esetekben tehát az osztrák birodalomnak életkérdésévé válhatott: vajjon a maga érdekében rendelkezhetik-e a tizenöt milliónyi népességű magyar állam pénz- és fegyvererejével? Ehhez járúlt, hogy nemcsak Lombardia s Velencze törekedett a birodalomtól végkép elszakadni; hanem Csehországban is separatisticus vágyak ápoltattak. A bécsi példájára, Prágában is kitört a forradalom, s a nép felélesztvén a maga, két század előtt elvesztett alkotmányos jogait, szinte külön független miniszteriumot kivánt. Az udvar helyzete napról napra súlyosabbá lett. A mozgalmakat mindenütt elnyomni nem volt ereje; ha pedig minden kivánatoknak enged, még a német 1848.

1848. örökös tartományok is elválnak egymástól, és szétbomlik a birodalom.

E körülmények közt eleve is gyanítható volt az udvar ama törekvése, hogy a magyar pénz- és hadügyet az osztrák birodalom pénz- és hadügyétől elválasztani nem akarja; az együttmaradást, vagy legalább a szoros kapcsolatot a kettő közt fentartani, mint európai nagyhatalom, a maga fő érdekének, életkérdésének tekinti. Ezen kérdés megoldását azonban egészen más téren kellett volna megkisértenie, mint a melyre lépett. Az udvarnak szintannyi jogtiszteletet kell vala tanúsítnia Magyarország irányában, a mennyi önfentartási ösztönt érzett kebelében. És körültekintve a súlyos körülmények tömkelegében, e két indoknál fogva őszintén, bizalmasan kellett volna szólania a nemzethez. Ki kellett volna jelentenie: hogy az ország független kormányzati jogát elismeri s fentartani kivánja; azonban nem csak az összes monarchia, hanem külön Magyarország érdekeinek biztosítása végett is szükségesnek látja, hogy a jövendő viszonyoknak a magyar és osztrák egymástól teljesen független két állam közt ne a szigorú jog, hanem a helyzetektől parancsolt politikai eszély s kölcsönös méltányosság szabja meg formáit; hogy e méltányosság és eszély a két állam pénz- és hadügyét egymástól teljesen elválasztatni s külön, tán ellenkező elvek szerint kezeltetni, egyátaljában nem engedi; hogy e végre, miután a pragmatica sanctio, mely Magyarországra nézve csak a fejedelem ugyanazonságáról szól, — a fejedelem ugyanazonsága pedig a monarchia egységét s összefüggését a jelen körülmények közt fentartani már elégtelen: egy új szerződés kötésére van szükség, mely az egy fejedelem alatt létező két állam kapcsolatát biztosítsa, s a közös érdekeket és viszonyokat méltányosan szabályozza.

Ha az udvar ily jogtisztelettel s nyílt őszinteséggel szól a nemzethez: ennek a dynastia legsúlyosabb helyzeteiben annyiszor tanúsított loyalitását tekintve, kételkedni

nem lehet, hogy a nemzet ilyféle új szerződésre hajlandó lett volna. A nemzetek rendesen csak akkor követelők, makacsok és erőszakosak, midőn jogaik eltagadtatnak; midőn ellenben meggyőződnek, hogy jogaikat az uralkodók tisztelik, irántok bizodalmat, őszinteséget tanúsitanak: a magok erejének érzetében még jogaikból is hajlandók engedni. Mária Terézia s I. Ferencz király, a franczia háborúk alatt, mindig a jogtisztelet, bizodalom és őszinteség előtérbe állítása s részben színlelése által birták a nemzetet a legsúlyosabb áldozatokra akkoron, midőn Ausztriától elszakadnia sem alkalom, sem külinger nem hiányzott. És ha az udvar most őszintén nyíltan felfedezi a nemzet előtt bonyolódott körűlményeit s a veszélyeket, melyek által fenyegettetik: kételkedni egy perczig sem lehet, hogy a magyar nemzet is méltányosnak bizonyította volna be magát. Nagy volt ugyan nem csak a népben, hanem magában a törvényhozó testületben is a szabadság s függetlenség iránti lelkesedés: de ha az udvar magát e lelkesedéssel arányosan jogtisztelőnek és őszintén bizodalmasnak mutatja; sőt ha, mire a körűlmények által utaltatott, magát a magyar nemzet karjai közé veti, mely a monarchiában egyedűl maradt nemcsak nyugodt, hanem ragaszkodó is a dynasztiához: ugy a szigorú jogkövetelés és forradalmi ingerűltség helyett, kétségkivűl a méltányossággal szövetkezik a lelkesedés; és zajos követelés helyett, oly forma „moriamur pro rege nostro“ nagylelkűségben tör ki, minő a Habsburgok trónját már több ízben megmentette. 1848.

A nemzet egy új, a közös ügyeket méltányosan szabályozó szerződésre annál hajlandóbb lehetett volna, minthogy jelenleg már Ausztria sem volt kényuralmi hatalom alatt. Neki is alkotmányos parlamenti kormányzat igértetett, s ettől a magyar nemzetnek nem volt még oka annyira féltenie szabadságát, mint elébb, midőn egy absolút kormányú birodalommal volt vegyes házasságban. Az új viszonyok közt, különben is, nem alárendeltetésről, hanem paritásról

1848. s a két állam közt kötendő méltányos szerződésről lehetett csak szó, mely szerződés aztán mindegyiket egyaránt kölcsönösen kötelezze. Ily szerződés, annak tárgyait s a viszonyok bonyolódottságát tekintve, kétség kivűl igen nehéz feladat volt volna ugyan; de lehetetlenségét, ha körülötte, kivált az udvar részéről, kellő politikai eszély s őszinteség fejtetik ki, eleve állítani nem lehetett. Férfiaink közt, kik e napokban a nemzeti mozgalom élén állának, többen voltak, kiktől a szükséges politikai eszélyt, mérsékeltséget és méltányosságot eltagadni nem lehet. Batthyáni Lajos, több miniszterjelölt társaival, ezen erényeknek utóbb, még súlyosabb körűlmények közt is, kétségtelen tanúságait adta. Bizalommal s a nemzeti jog őszinte elismerésével még Kossuthot is sikerűlt volna megnyerni. E férfiak pedig, kik a nemzetnek teljes bizodalmát birták, ilyféle méltányos szerződésre hajlandók lévén, sem az országgyülés, sem a főváros, sem a vármegyék részéről nem volt volna ok kételkedni annak életbeléphetésén.

Egy feltétel azonban mindenek felett nélkülözhetlenűl szükséges volt mind arra, hogy szerencsésen megköttethessék, mind arra, hogy a két államot boldogítva fenálljon ilyféle szerződés. E feltétel abból állott, hogy az udvar annyi erényt és őszinteséget tanúsítson, miszerint a kormánya alá helyezett népek meggyőződjenek, hogy végkép lemondott az általa századokon át gyakorlott, hagyományos kényuralomról s adott szavát mind Magyarország, mind Ausztria irányában becsületesen beváltja s az új alkotmányokhoz őszintén csatlakozik.

De fájdalom, az erény és őszinteség, mint a múlt századok folytában, ugy most is hiányzott az udvari körökben. Miként a márczius 16-kán tartott udvari conferenczia történetében fentebb láttuk, már az első perczben is csak a kénytelenség előtt hajóltak meg, s a miniszterium felállítását eredményező királyi kézirat is csak azon titkos végzés mellett adatott végre ki, hogy az engedményekből

a körűlmények jobbra fordúltával, a mit csak lehet vissza vegyenek. Ily szándok lévén uralkodó az udvar s kormány köreiben, a megbukott kényuralom vágya, az első napok viharának csillapúltával, ott ismét felébredt. A reactio megkezdette alattomos, de annál veszélyesebb fondorlatait. Magyarországot tekintve, ama jogtisztelet, bizodalom s nyílt őszinteség helyett, mi egyedűl vezethetett volna kielégítő s állandó békés megoldásra, jogtagadáshoz nyúltak. 1848.

De lássuk már a Bécsben történtek részleteit s lebbentsük fel a függönyt, mely mögött az első kisérlet intéztetett az engedmények visszavételére. Udvari kisérletek az engedmények visszavételére.

A miniszterium felállítását engedményező királyi kézirat kiadása után naponként várható vala Bécsben az erről szóló törvényjavaslat megérkezte; ezt tehát egy fontos végzéssel megelőzni, érdekében látá az ébredező reactio. Márczius 22-kén a reggeli órákban értekezlet tartatott Ferencz Károly főherczegnél, melyet, miután Windischgrätz herczeg, gr. Hartig miniszter, Jósika Sámuel, Szögyény László stb. összegyűltek, Lajos főherczeg a következő előterjesztéssel nyitott meg: „A jelen tanácskozást b. Jósika kivánta, egy fontos nyilatkozatot s egy arra vonatkozó indítványt tenni szándékozván.“ Mire Jósika körűlbelűl következőleg szól vala: ‚A monarchia meg van rendűlve; annak majdnem minden részeiben forradalmi mozgalmak törtek ki; csak a birodalom két sarkpontjában, Erdélyben és Horvátországban (!), van még nyugalom. Felette fontos, hogy az itt is fel ne zaklattassék, s a kormánynak hódoló elemek annak idején felhasználtassanak. Ezen elemek Erdélyben a székelyek, Horvátországban a határőrvidékiek. Az elsőkért egyelőre jót állhatok. Az utóbbiaknak egy alkalmas, elhatározott vezető kell, ki nemzetiségökhöz tartozván, engedelmességöket, hadi szerkezetöket s megsértett nemzeti érzetöket a trón ügye mellett kizsákmányolni képes lenne. Ilyennek jelöltetik b. Jellasich ezredes. Ő maga is horvát, nemzetiségéért melegen érző, erélyteljes és hű

1848. lévén a legfelsőbb uralkodó ház iránt, s a horvátok bizodalmát is nagy mértékben bírván, azoknak megsebzett nemzeti érzelmét a trón és a jó ügy érdekében alkalmas lenne kellőleg felhasználni. Indítványozza ennélfogva, hogy ő felsége b. Jellasich ezredest a gróf Haller visszaléptével megürült báni méltóságra kinevezni méltóztassék.‘

Jósika ezen indítványát ha különben nem volt volna is beavatva a már készülő terv titkaiba, annál kevésbbé lehetne igazolni, minthogy Jellasich tudvalevőleg az oly rég zavargó illyr pártnak volt tevékeny tagja, s előre látható volt, hogy az illyrek, e válságos időben mindent meg fognak kisérteni, rég ápolt elszakadási terveiknek végrehajtására. Jósika személyesen nem ismerte ugyan az illyr szellemű ezredest, de híréből lehetetlen volt nem ismernie őt, kit a hírlapok már évek óta ugy mutattak be a magyar közönségnek, mint az illyr párt költőjét s a leghevesebb magyarellenes illyr dalok szerzőjét. Csaknem bizonyosnak lehet vala tehát tartania, hogy Jellasich, horvát bánná magasztalva, azonnal elszakad Magyarországtól, sőt a határőrvidék ezredeivel rendelkezhetvén, a reactio érdekében nyílt harczra lépend a hadsereggel még nem biró magyar miniszterium ellen. Jósika tehát ezen indítványával nem kevesebbet czélozott mint, hogy a Jellasich vezérlete alatt felfegyverzendő horvátok segedelme által fegyverhatalommal vétessenek vissza mind azon engedmények, melyek a márczius 17-kén kibocsátott kir. kéziratban foglaltatnak. E vád alól még azon esetben sem lehetne őt felmenteni, ha ő a reactio terveinek titkába teljesen beavatva nem volt és csak b. Kulmer által nyeretett volna meg Jellasich pártolására.

Ámde Jósika a készülő tervek teljes tudatával birt, sőt, miként a már fentebb leirt tanácskozmányok történetéből láttuk, ő volt a reactio legelhatározottabb s legtevékenyebb előharczosa. S azért a történelem birószéke a tényállás világos ismeretével legsúlyosabban mondhatja ki reá kárhoztató itéletét mind azon tengernyi szenvedésekért,

melyekkel az általa felszított s folyton táplált reactio a hazát, 1848.
az egész monarchiát, s magát a fejedelmi házat is elborította.

Ki pendítette légyen meg először az eszmét, hogy az udvar nem tehet e nehéz körülmények közt jobbat, mint ha Magyarország s általában a monarchia népeinek szabadság s valódi alkotmányos lét utáni sóvárgásait a felfegyverzendő horvátok fegyveres közbelépésével elfojtja, nem tudjuk megmondani: annyi bizonyos, hogy márczius közepe táján ez iránt már határozott rendeletek s utasítások küldettek Bécsből az illyr párt vezéreihez, melyeknek ha nem ismerjük is betűszerinti értelmét, eléggé sejthetjük irányát s tartalmát Gáj Lajosnak márczius 24-kén János főherczeghez intézett következő leveléből:

„Császári királyi Fenség! Kötelességszerüleg jelentem ezennel, hogy az itteni viszonyok a dynasztia, az állam és nemzetünk érdekében, vezetésem alatt oly kedvezőleg alakúlnak, hogy a nékem adott megbizások szerint a legjobb eredményeket bizton várhatjuk. A jövő hétfőig vagy legkésőbben keddig, e hónap 28-káig, Ő Felsége szentséges trónjának zsámolyánál vezetésem alatt egy nagyszerű nemzeti küldöttség fog megjelenni, hogy előterjeszsze a legigazságosabb kivánatokat, melyeknek teljesítését a velünk született hüség és ragaszkodás a szeretett uralkodó ház iránt mindenkorra biztosítandja. Nehogy tehát a kedélyek jó hangulata megzavartassék, a legfőbb államérdek által szükségeltetik, hogy a horvát ügyek iránt felülről időközben semmi intézkedés se történjék. Szükséges ellenben minden katonai parancsnokoknak haladék nélkül kiadni a rendeletet, hogy a vezetésem alatt álló hazafiaknak mindenkép segedelmére legyenek; mert csak ez által tétetik lehetségessé egy részről megelőzni az ellenségeink által könnyen kitörésre birható köz nép felkelését; más részről a magyar álkormány (Pseudoregierung) a trónra nézve veszélyes, bennünket pedig anarchiával fenyegető lázadó befolyásának a szükség esetében ellentállni. Fenségednek,

1848. Zágrábban 1848-ki márczius 24-kén alattvalói hűséggel ragaszkodó szolgája Dr. Gáj Ljudevit s. k."

E levél tartalma nyilván elárúlja, hogy márcz. 22-kén, midőn Jósika Jellasichnak bánná neveztetését az udvari conferenczián indítványba tette, ha a kinevezendő bán egyénisége iránt még nem állapodtak is talán meg a vélemények, a reactio terve, miszerint a magyaroknak s a bécsieknek adott engedmények, a horvátok s határőrök fegyveres közbeléptetése folytán visszavétessenek, legalább általában el volt határozva; s hogy Jósika e terv teljes tudatával tette az indítványt. Ő Jellasichban, kit szintoly rajongó és heves horvát nemzeti hősnek és államférfiúnak tartott mint Kossuthot, a forradalom ellensúlyozóját kivánta a harcztérre szólíttatni.

Jósika után Lajos főherczeg nyilatkozott, mondván, hogy Jellasichot derék katonának ismeri, de képességéről a báni hivatalra nem tud bizton itélni, és Szögyényt szolítá fel véleményadás végett. Az alkanczellár oda nyilatkozott, hogy ő Jellasichot nem ismeri, egyéniségéről tehát nem szólhat. El nem hallgathatja azonban, hogy a m. udvari kanczelláriának a báni hivatal betöltésére nézve hagyományos politikája az volt eddigelé, hogy e hivatal, mely egy horvát eredetű kezében, az illyr mozgalmak következtében veszélyessé válhatnék, a Horvátországban is birtokló magyarokra s oly magas rangú katonákra ruháztassék, kik egyszersmind a polgári igazgatásban is jártasok és a latin nyelvet tudják. Ő tehát Jellasichra nem szavazhat; hanem ha már e hivatal azonnal betöltendő lenne, arra gr. Gyulay Ferencz vagy Lamberg Ferencz tábornokokat alkalmasbaknak véli. Megjegyzé e mellett, hogy a bánok kinevezésénél a magyar nádornak mindig lényeges befolyása volt, s ezt most annál kevésbbé látja mellőzhetőnek, minthogy különben a bánnak alattomos kinevezése Pozsonyban gyanúsításokra s ingerűltségre fogna okot szolgáltatni.

Hogy az alkanczellár észrevétele a tervbe avatottak által visszatetszéssel fogadtatott, eléggé tanúsíták azon ellenvetések, hogy ily elavúlt szabályokra a mostani válságos körűlmények közt ügyelni nem lehet; hogy szükséges a horvátokat is mennél elébb megnyugtatni, eddigi loyális (?) magoktartásában őket megszilárdítani, irántok e végett bizodalmat mutatni; hogy István főherczeg, ha a kormány e szándoka neki is tudtúl adatnék, azt kétségkivűl közlendi az elnökminiszterré már kinevezett Batthyányval s felekezetével, és annak befolyása alatt ellenzeni is fogja. A főherczegeknél azonban még sem maradt hatás nélkül Szögyény észrevétele; miért is aztán meghagyatott neki, mutassa ki a magyar kanczellária irataiból, volt-e és milyen befolyása a nádornak a báni hivatal betöltésénél a lefolyt közelebbi múltban? A másnap, 23-kán, is összeült udvari értekezlet tagjai aztán az alkanczellártól előmutatott okmányokból meggyőződvén, hogy a nádornak mindig tetemes befolyása volt a bán kinevezésére, István főherczeget nyomban táviratilag Bécsbe hivatták. A nádor esti tiz órakor már megjelent Lajos főherczegnél, ki aztán vele Szögyény jelenlétében oly módon közlé a bán kinevezése iránti szándokot, mintha az magától ő felségétől származnék. A nádor egy ideig vonakodott megegyezni e kinevezésben, állítván, hogy miután Batthyáni Lajos már ki van nevezve miniszterelnökké, az ő megegyezte s ellenjegyzése nélkül nem lehet betölteni a báni hivatalt. Látván azonban, hogy az udvar e kinevezést minden módon kivánja, utóbb azt maga sem ellenzé; s nagybátyjától távozván csak arra kérte Szögyényt, hogy a kinevezés végrehajtását a mennyire lehet késleltesse. A főherczeg ugyanis azt remélte, hogy a minek meggátolására önmaga elégséges erélyt kifejteni nem tudott, azt Batthyáni és Deák, kik szintén Bécsbe várattak, végre mégis meg fogják akadályozni. A főherczegek azonban nem engedték halasztatni az ügyet, s a királyi kézirat, mely Jellasichot bánná és altábornagygyá nevezte, már a következő napon leér- 1848.

1848. kezett a kanczellláriára. A reactiónak e kinevezéssel meg lőn vetve az alapja. És hogy ezen alapot az udvar eléggé szilárdnak tartá a végre hogy arról a magyar országgyülésnek adott minden engedményeket ismét visszavegyen, s az ott folyamatban lévő radikál reformokat erőhatalommal halomra döntse, már a legközelebbi napok sajnos tanúságát adták.

A miniszterium szerkezetéről s hatásköréről szóló törvényjavaslat pár nap előtt küldetett fel Bécsbe s a kanczelláriának országgyülési bizottmánya által tüstént tárgyalásba vétetett. Hogy a régi dicasteriális igazgatási modorban megőszült tanácsosok, kik egyébiránt már az udvar reactionális hajlamairól is értesűltek, az országnak új független s felelős miniszteri kormányzatának javaslatát nem találták ínyök szerint, csodálnunk alig lehet. Tettek is ennélfogva kivált a pénzügyi s honvédelmi miniszteriumra nézve több lényeges módosítást a felküldött törvényjavaslatban. Mi több, a miniszterium mellett még a kanczelláriát is fentartandónak véleményezték.

Mielőtt azonban az így módosított törvényjavaslat az udvari conferencziának elejébe terjesztetett, Szögyény alkanczellár, márczius 24-kén, négy szem közt értekezett a Bécsben lévő nádorral azon veszélyekről, melyek egy külön magyar miniszterium felállításából eredhetnek a monarchia egységére. István főherczeg, kit az udvari körök befolyása, valahányszor Bécsbe rándult, a Pozsonyban nyilvánított hazafiúi szilárdságában mindig megingatott, e veszélyeket maga is sajnálkozva elismerte, s mindenre késznek nyilatkozott, mi a forradalmi párt czélzatait meghiusíthatná. „Abban állapodtunk meg, ugymond emlékirataiban az alkanczellár, hogy a nádor ő felségének egy javaslatot tegyen, mely szerint elvettetvén az országos rendeknek a márczius 17-kei kézirat értelmén túl terjedő kérdéses kivánata, — minthogy azok ehhez előreláthatólag tovább is ragaszkodni fognak: ez esetben a felség az országgyülést oszlassa el,

hogy igy a már erőszakosan kizsarolt concessiók is visszavétetvén, ismét egészen szabad kezet nyerjen. Mi meglévén, egy korlátlan hatalmú királyi biztos küldessék elegendő katonai erővel és pénzzel az országba a törvényes rendnek visszaállítására. Ha ellenben ez bár mi okból lehetségesnek nem tartatnék, a nádor véleménye szerint egyéb nem lenne hátra, mint a felterjesztett törvényjavaslatok alapján gr. Batthyáni Lajossal alkudozni, kinek szándokát a nádor becsületesnek tartá, de befolyásának s hitelének nem igért hosszú tartamot." 1848.

Ezen értekezlet következtében István főherczeg nádor még az napon következő feliratot intézett:

„Cs. kir. Felség! Magyarország állapota e pillanatban oly annyira aggasztó, hogy valóban napról napra a legsajnosabb kitörésekre is el kell készűlve lenni. Pesten anarchia uralkodik, a hatóság a közbátorsági bizottmányok által hatásköréből mintegy kivettetett; és mig a helytartótanács gr. Zichy erélyes vezetése alatt legalább a decorumot megmentette, az udvari kamara már majdnem megsemmisíttetett. A nemesség több helyt immár felkelt (?), hogy magának tényleg igazságot szolgáltasson. Ezen felette veszélyes állapotban mindenki a felelős miniszterium felállitásában keresi a menekülést. És ha talán annak tervezetét calamitásnak tekintik is, most már csak azon kérdés tolakodik az előtérbe: melyik a kisebb calamitás?

Én csak röviden akarom előterjeszteni azon három módot, melyeket még egyedűl lehetségeseknek tartok Magyarországban valamelyes czélhoz jutni. Az első abban áll, hogy az országból minden katonaság kivonassék, s az romlására hagyassék és tétlenűl nézessék, miként égetnek, pusztítanak, miként kel a nemesség harczra a parasztsággal! [1])

[1]) Az állapotokat a főherczeg talán csak azon levél benyomása alatt látta ily aggasztóknak, melyeket épen márczius 24-ke reggelén vett Batthyánitól. A miniszterelnök, hihetőleg hogy, mint alább megirandjuk, a szerbek s oláhok közt már fel-feltünedező nemzetiségi

1848. A második mód volna, gr. Batthyánival, ki addig ameddig most még az egyetlen lehetséges egyéniség, alkudozni a törvényjavaslat felett, s megmenteni a mi még megmenthető, de előre gondoskodva arról is, mi lészen a teendő, ha ő ki nem elégíttetvén leköszönne; ha még sokáig haboznának, ezen mód is lehetetlenné fogna válni.

A harmadik mód volna: a nádor ideiglenes elbocsátásával rögtön egy, a legszélesebb, élet és halál felett is rendelkező teljhatalommal felruházandó királyi biztost nagy katonai erő kiséretében küldeni Pozsonyba, ki az országgyülést tényleg feloszlatná, s aztán Pestre vonúlva, a vas ököl kormányát addig folytatná, mig az szükségesnek tartatnék.

Az első mód, őszintén megvallom, nem fér össze érzelmeimmel, először, mivel, hogy úgy mondjam, erkölcstelen, s egy kormányhoz nem méltó, alattvalóit, kik közt egy rész még mindig jó érzelmű, teljesen elhagyni s a forradalom minden iszonyatosságainak martalékául vetni; másodszor, mivel a rosz példa, s a rakonczátlan tömegek kirúgásai más tartományokra is károsan hatnának.

A második mód jó és még segíthet a dolgokon; ha bár elszakadásnak tünik is fel az első perczben, az mégis csak az egyetlen biztosítás volna e pillanatban a tartomány megtartására, feltéve, hogy a kinevezendő miniszterek a mozgalomnak még urai, amit a jelen nehéz időkben természetesen soha sem lehet egész bizonyossággal előre meg-

---

mozgalomnak elejét vegye, 15—20 ezer magyar katonának az országba küldését kivánta kieszközöltetni a nádor által. A különben is jobbára idegen katonaságnak az országból teljes kivonása, nemcsak hogy ama veszélyeknek, melyeket a nádor ábrázol, nem tette volna ki az országot, melynek magyar, német s tót lakosai egymással s a nemességgel még a legjobb egyetértésben voltak; hanem ellenkezőleg az idegen katonaság kivonása mentette volna meg a hont a belháború azon iszonyaitól, melyeket épen az idegen katonaság mesterségesen szított fel. A néhány száz ezer szerbet, kik már mozogtak, a katonaság hozzájok csatlakozása nélkül a magyar nép maga is könnyen megfékezte volna.

mondani. Ha majd jobb idők állnak be, sokat lehetend módosítani, mi most szakadásra vezetne. Nem tudom, nem lehetne-e Batthyánitól és Deáktól ügyes alku által még egynémit megnyerni, de csak tőlök, mert ha Pozsonyban végeznek, ugy mindentől tartok. 1848.

Itt azonban, mint hűséges államszolgának kötelességem Felségedet egy igen fontos körülményre figyelmeztetni: mi történik akkor, ha az alku sikeretlen marad, s gr. Batthyáni el volna határozva mindent koczkára tenni, lemondását beadni stb. Kötelességemnek tartom erre nézve, nem hogy ijeszszek, hanem hogy az igazsághoz hű maradjak, megjegyezni: hogy ily esetben készen kellene lenni, a pozsonyi ifjuságtól s talán a nemesség egy részétől is a Dunán vagy a pozsony-bécsi uton intézendő, kétségkivűl képtelen, de bizonyosan várható tűntetésnek fegyveresen ellenébe lépni.

Igy csak a harmadik mód maradna fen; feltéve, hogy azt keresztűlvinni akarják, s keresztűlvinni tudják! Ezen módot azonban rögtön kellene alkalmazni. Erre nézve négy kérdés támad:

a) Lehet-e a szükséges pénz- és katonai erőt Magyarországba leküldeni? A katonai erő alatt legalább 40—50 ezer embert értek.

b) Felkészülhet-e sebesen e hadsereg?

c) Lehet oly királyi biztost találni, a ki ez ügyet magára vállalja s arra teljesen alkalmas?

d) Azon meggyőződésben vannak-e, hogy e mód sükeres leend, s nem áll be végre is a kénytelenség azt visszavonni; s hogy oly nyugodtak maradnak-e a többi örökös tartományok, hogy Galicziában, Olaszországban stb. szükség nem leend még több katonaságra?

Ha ezen kérdésekre — mit én helyzetemben megitélni nem tudok — kedvezőleg válaszolni, s azokat illusiók s téveszttett számítások nélkül keresztűlvinni lehetséges: ugy nekem semmi ellenvetésem nincs e mód keresztűlvitele ellen, feltéve, hogy Batthyáni gróffal elébb megkisértik az alkut,

1848. s eziránt a felhívandó zászlósokkal eleve értekeznek. Őszintén megvallom, hogy én a dolgok jelen állásában kénytelen lennék a második mód mellett nyilatkozni; s hogy nem kétlem, miként az ország zászlósai is, bár mindnyájokkal ez iránt nem szóltam, velem egyenlő nézetben vannak; Majláth országbiróról ezt bizonyosan állíthatom.

Ha azonban Felséged, a maga bölcsesége szerint az első vagy a harmadik módot választaná, méltóztassék velem a törvények s eddigi szokások szerint rendelkezni, vajjon ez esetben ideiglen Bécsben kelljen-e maradnom, vagy hova vonúlnom? Felségednek Bécsben, 1848-ki márczius 24-kén leghűségesebb s engedelmesebb alattvalója István főherczeg."

A főherczeget e nyilatkozatra, ugy látszik, azon neheztelések és gyanúsítások indították, melyeket az udvari körökben tapasztalt a miatt, hogy a miniszteriális törvény keresztűlviteléhez a maga nádori állását kapcsolta. A felterjesztésen az elégületlenség és bosszúság egy nemének hangja vonúl keresztűl, mely azokat szokta megszállani, kik tudalmával birnak ugyan saját gyöngeségöknek, de szemrehányást e miatt még sem örömest hallanak azoktól, kikben még több gyöngeséget tapasztalnak. E nyilatkozattal egyszer mindenkorra menekűlni akart hasonló szemrehányásoktól s ama gyanútól, mintha a forradalommal egyet értene. Emlékirata, melyet Szögyény is egy hasonértelmű felterjesztéssel támogatott Lajos főherczegnél, ugy látszik, nem is tévesztette el czélját. A főherczeg annak tárgyalása végett márczius 25-kére egy számosabb tagú, ünnepélyesebb konferencziát határozott tartani saját elnöklete alatt, melybe Ferencz Károly trónörökösön kivűl még herczeg Windischgrätz, Fiquelmont, Kolowrat, Hartig új miniszterek, Graveneggi Mayer kincstári alelnök s a beteg b. Kübeck helyettese, Jósika Sámuel, Szögyény alkanczellár és Czillich tanácsos, mint jegyző hívattak meg.

A nádor és alkanczellár feliratai felolvastatván, Lajos főherczeg azon kérdést intézte Fiquelmont miniszterhez:

rendelkezhetik-e a kérdéses czélra szükséges katonai erővel? A kincstári alelnököt pedig kérdezé: volna-e ugyan ezen czélra elégséges pénz a kincstárban? Mi lett volna e titkos tanács határozata, ha e főhivatalnokok igen-nel válaszolnak, nem tudjuk megmondani. De miután az első a franczia forradalomból s az olasz mozgalmakból eredhető bonyodalmakra mutatva, a második pedig a pénzügyeknek ismert sajnos viszonyaira hivatkozva, a főherczeg kérdésére mindketten tagadólag válaszoltak, a conferenczia nem tehetett egyebet, mint hogy mellőzve a nádor által előterjesztett máslatokat, az országgyülésről felérkezett törvényjavaslatokat vegye tanácskozás alá. 1848.

A miniszterium felállításáról szóló törvényjavaslat, melynek tárgyalására Szögyény kivánata szerint, Majláth György országbiró is meghívatott, hosszú értekezés után végre is, számos lényeges módosítással s különösen a kanczelláriának azon véleményével fogadtatott el, hogy a miniszterium mellett a kanczellária is fenmaradjon.

Az ily értelemben készült leiratok javaslatát Szögyény márczius 27-kén közlé a Bécsben időző István főherczeggel, s az országbiróval, tudatván egyszersmind velök, hogy Lajos főherczeg meghagyása szerint azok iránt a szinte Bécsben lévő Batthyáni és Deák véleménye is kikérendő lenne. István nádor e két miniszterjelölttel még az nap hosszan tanácskozék, s észrevételeiket márczius 28-kán négy pontba foglalva küldé át az alkanczellárnak, kijelentvén, hogy e nehézségek eloszlatása esetében „alapos reménye van, hogy az országgyülés nem csak a kérni szándéklott újonczokat meg fogja ajánlani, hanem azonnal egy loyalitási nyilatkozatot is megszavazand, melynek, u. m., a mostani időben nem marad el jó hatása“. A jó tanácsnak azonban az udvarnál nem lett foganata s a királyi válasz a konferenczia végzése szerint adatott ki a miniszteriális törvényjavaslatra.

Bár mily titkosan folytak is ez ügyben az udvari tanácskozások, azoknak egynémely részletei mind a mellett A főváros hangulata.

1848. is átszivárogtak a közönségbe, s hamar közhírré lőn, hogy az udvar a márczius 17-kén általában engedményezett reformokat némi részben visszavenni szándékozik. E szándok híre lázas ingerültségbe hajtotta a nemzetet. A pozsonyi rendek, míg e szándékról kezeikben hivatalos irat nincs, mint törvényhozókhoz illett, magokba fojtották az aggodalmat s ingerültséget. De a közönségben, kivált a fővárosiban, annál nyíltabban tört ki a harag. Márczius 27-kén egy falragasz riasztá fel a pesti közönséget, mely a miniszterium szerkezete s a két miniszterjelöltnek Pestre jötte következtében még örömben uszott. A falragaszban a középponti csendbizottmány hirdeté, hogy „a felelős kormány, szabadságunk s függetlenségünk ezen koronája s biztosítéka veszélyezve van; hogy a régi országnyomorgató rendszer barátai arra kivánják birni a királyt, hogy a had- és pénzügyet, tehát a nemzet idegét és vérét, a nemzeti kormány kezeiből kivegye, és igy királyi szent szavát álmagyarázatok által meghiúsítsa. Mi — ugymond tovább a hirdetmény — e czél ellen, mely kijátszása volna a nemzet igazságos követelésének, s nyílt megcsalása a nemzetnek, határozottan tiltakozunk. A pragmatica sanctio, melyben a nemzetnek s az országló háznak jogai kölcsönösen biztosítva vannak, kétoldalú kötés. Eddig csak egyik része volt életben, mely az országlóház javát érdekli; jelenleg szükség, hogy kormányunk függetlenségének biztosításával másik része is teljesedésbe lépjen: a nemzet jogai is biztosíttassanak. A nemzet vérét áldozta a pragmatica sanctio egyik részéért; ugyanazt fogja tenni, ha kell, másik részéért is....“

A csendbizottmány e nyilatkozatának fontosságát emelte az, hogy Klauzál és Szemere, miniszterjelöltek, mint a rend fentartására teljes hatalommal felruházott országos biztosok, pár nap óta a fővárosban tartózkodának; s fel lehetett tenni, hogy a nyilatkozat az ő tudtokkal bocsáttatott közre. A népcsoportozatokban, melyek a muzeum terén gyüléseket tartottak, vagy az utczákon s a városház-, most ugy neve-

zett Szabadság-téren hullámzottak, ugy szinte a társadalmi 1848.
körökben, még forradalmibb volt a hangulat, mint a csendbizottmányban. Az ingerültség részben az országgyülés ellen is fordúlt, mely a sajtótörvények által sokak bizodalmatlanságát magára vonta. A dolgok aggasztó állapota ezek által a törvényhozó kar gyöngeségének s erélytelenségének is tulajdoníttatott. Nyilván hangzott, hogy az országgyülés, a mint áll, nem hű kifejezése a nemzetnek; hogy ennél fogva mielőbb nemzeti conventet kell összehívni, mely a nép minden osztályait képviselvén, a reactióra hajlandó udvar előtt nagyobb súlylyal birjon; hogy Batthyáni Lajost s a miniszterjelölteket le kell hívni, s addig is, míg megerősíttetnének, ideiglenes kormánynak kikiáltani, — s több efélék hallattak a nép köreiben s a különféle gyülekezetekben.

Maga a csendbizottmány is ápolta ezen ingerültséget helytelen eljárásával. Mióta a körülmények viharosb színt öltöttek, nem csak a főváros, hanem e bizottmány is, melyhez folyton mind több vidéki város és megye csatlakozott, fontosabb tényezőnek érezte magát az átalakulás kivívásában. Bár két miniszterjelölt volt jelen a fővárosban, felruházva teljes hatalommal: a mozgalmak vezetését a bizottmány azontúl is kezei közt tartá. Sőt, bár küldöttsége által néhány nap előtt teljes bizodalmát jelentette ki az országgyülés iránt: néhány heves vérű tagjai által elragadtatva, újonnan a törvényhozó test cselekvéseinek birálatába bocsátkozott; egyes törvényjavaslatok felett vitatkozott; az országgyülésétől eltérő véleményét a miniszterelnökhöz küldé fel, a szerint kivánván a törvényjavaslatok megváltoztatását. Igy többi közt a népképviseleti törvényben, a nemesség választó jogának meghagyását nem helyeselte, és az egyenlőség elvéből indulván ki, a szavazat általánosságát kivánta megállapíttatni a törvényben.

Ehhez járúlt, hogy a milanói forradalomról s a prágai mozgalmakról érkezett hirek a kedélyeket még inkább felhevítették, a nyugtalan vérűeket szélsőségekre hajtották;

1848. szóval, valóságos forradalmi szellemet szültek a fővárosban. A rend és béke azonban nem zavartatott meg; mindenki bevárandónak vélte a király válaszát a felterjesztett miniszteriális törvényjavaslatra. Egy esemény mindazáltal, a teljes hatalmú biztosok erélyes magaviselete nélkül, könnyen elláthatatlan zavarnak forrásává válhatott volna. Felfedeztetett ugyan is, hogy a budai lőportoronyból alattomban mintegy harmincz mázsa lőpor hordatott, elszállítás végett, egy dunai hajóra. A hatóságnak ez tudtára esvén, a lőpor márczius 28-kán lefoglaltatott. Az alattomos mód, melylyel a lőport elszállítani akarták, semmi kétséget nem engedett, hogy az valamely ellenséges szándékból történt. Még inkább megerősödött a közönség e véleményében azon tétovázó válasz következtében, melyet Lederer tábornok s fő hadi kormányzó az országos biztosok ez iránti kérdésére adott. Elébb azt állítá, hogy a dologról semmi tudomása sincsen; utóbb pedig, hogy a lőpor Eszékre vala szállítandó. Ezen esemény nem alaptalan gyanút ébresztett a katonaság ellen, hogy az udvar szolgálatában a nemzetre nézve veszélyes terveket forral kebelében. Később bizonyossá lett, hogy e lőpor az alvidéken már ekkor czélba vett rácz és horvát lázadás számára volt rendelve. E felfedezés ezerféle gyanút ébresztett a közönségben a katonaság szándékai iránt. Különféle rémhirek kezdének szárnyalni, miképen a katonaság a városból kivonúlni, s azt az udvar iránti engedetlenség esetében ostromolni szándékozik. Az ingerültség némi csilapítása végett Szemere és Klauzál, mint országos biztosok, rendeletet bocsátottak ki, miszerint a katonai őrök mellé mindenhova nemzetőrök is állíttassanak. E rendszabály, mely akkor a főváros békéje végett szükségesnek látszott, a bizodalmat a polgári s katonai rend közt még inkább aláásta, a katonaságot még készebbé tette közremunkálni a reactió czéljaira. Más részről azonban e rendszabály a nemzetőrségnek is gyorsította felállítását, s fegyverbeni gyakorlását mind a fővárosban, mind egyebütt az

országban. A betanítást a nyugalmazott vagy a seregből különben kilépett katonatisztek buzgóan megkezdették. — Legtöbb akadály támadt a fegyverek hiányából. A vármegyék mindegyikének volt ugyan kisebb, nagyobb fegyvertára; de azok igen hamar kiürültek. Budán, Temesvárt, Péterváradon és Eszéken a városi csendbizottmányok a hadi fegyvertárakat is megnyittatni követelték; de a hadi parancsnokok a nagyobb részt eltitkolták. A népesség arányához képest sehol sem volt a nemzetőrség oly nagy számú s fegyverrel oly jól ellátva, mint a fővárosban, hol, bár az eléggé fárasztatott is azontúl a sok őrállással, a polgárok örömest, még a koruk miatt már nem kötelezettek közől is sokan önként részt vettek a szolgálatban. Pestnek ezen szelleme annál meglepőbb volt, minthogy annak előtte, a nemzeti reformharczok alatt, nem ritka esetben méltán támadhatott a miatt némi aggodalom, hogy a főváros vegyes nemzetiségű elemei a nemzet érzelmeivel egészen összeolvadni nem tudnak. Most ezen aggodalom oka napról napra mindinkább megszűnt; Pest kivívta magának azon elismerést, hogy nem csak fővárosa, hanem szíve is a hazának. 1848.

Ezen erkölcsi súlyra, mely a főváros magaviseletéből keletkezett, szüksége is volt most az országgyülésnek. — Márczius 29-kén a nádor meghozta az udvar válaszát a miniszteriumról szóló törvényjavaslatra. A szárnyaló hírek megvalósúltak: az udvar a független miniszterium iránt a márczius 17-kén kelt királyi leiratban általánosan lekötött szavát visszavonta. Meggondolván, hogy a birodalom közügyeiben intézkedni szokott státustanács még most is fenállott, s a király folyton e tanács sugallataiból és szavazatából merítette elhatározásait: nem lehet csodálkozni, hogy a királyi válasz igy ütött ki. Oly tanácsosok ültek ama testületben, kik sem a bécsieknek adott alkotmányt, sem a Magyarországnak engedett kormányzati átalakulást őszintén nem fogadták el; hanem mind a kettővel csak játékot űzni szándékoztak, míg az udvar elég erőt gyűjthet, nyíltan fel-

A király válasza a miniszteriumot illető törvényre.

1848. lépni a reactió terén. Sőt, miként Bécs némely avatottabb köreiben beszélték, e titkos tanács egy tagja, miként a fentebb mondottakból tudjuk, b. Jósika Sámuel, már akkor azt javasolta volna, hogy mintsem egészen megadassanak a magyar országgyülés kivánatai: a királynak inkább az volna tanácslandó, hogy magát a magyarokkal különben is régi viszályban lévő horvátok, tótok s az országban lévő katonaság védelmére bízná, mely katonaságot a határszélekről és Erdélyből könnyen meg lehetne szaporítani.

Az ily befolyások alatt készűlt királyi válasz természetesen nem lehetett a nemzetet kielégítő. Bosszantó volt már külső formája is, minthogy a régi kanczelláriai resolutiók alakját viselte, és Zsedényi udvari tanácsos által volt aláirva. Lényege pedig íme következő: a nádornak teljes hatalommal felruházása most ugy értelmeztetvén, mintha csak rendes jog- s hatalomgyakorlatának volt volna megerősítése, tényleg visszavonatott. Az udvari kanczellária továbbra is fentartatott; minél fogva az új miniszterium csak az országot eddig közvetlen igazgató helytartótanács szerepének folytatására lett volna szorítva. A világi s egyházi méltóságok kinevezése, a birtok, czím, nemesség adományozása s a kegyelmezési jog Bécsben hagyatott. Mind azon eljárás, melyet a kanczellária eddig gyakorlott: a magán perek formahiány miatti orvoslatai, a birtokba visszahelyezési perek fölebbvitele stb., mind ez továbbra is a kanczellária teendői közé számíttatott. A kir. kincstár tekintetében kivánta a válasz, hogy azon jövedelmek, melyek eddig Magyarországból a birodalom középponti kincstárába folytak, oda ezentúl is beszolgáltassanak, s csak az egyenes adók megszavazása lehessen, mint volt eddigelé is, tárgya az országgyülés intézkedésének. A hadügyi miniszteriumra nézve végűl mondja a válasz, hogy a katonatisztek kinevezését, a seregek alkalmazását s mi czélra fordítását ő felsége magának (helyesebben: a bécsi kormánynak) ezentúl is kizárólag fentartja.

A királyi válasz tehát a hadügyminiszteriumot egészen megtagadta, vagy legfelebb azon állásban akarta megengedni, melyet eddig a tartományi hadparancsnokságok foglaltak el; a pénzügyminiszteriumot azon alárendelt szerepre kárhoztatta, melyet eddig a magyar királyi udvari kamara a császári kamara irányában, oly törvénytelenűl, a nemzet annyi panaszai daczára viselt; a bel- és igazságügyi miniszteriumot hatóságaik több jelentékeny functióitól megfosztotta; a külügyminiszteriumot végre, egészen mellőzvén, az eddigi királyi kanczelláriával kivánta pótoltatni, mely valamint eddig, ámbár világos törvények ellenére, minden fontosabb politikai kérdésben ki volt —, ugy ezentúl is ki lett volna téve a bécsi miniszterium befolyásának. Szóval, az volt a kir. válasz lényege: hogy a magyar miniszterium oly viszonyban álljon a bécsivel, mint annak előtte a magyar kormányszékek álltak a megbukott császári kormánynyal. Azon hatáskör szerint, melyet ekként e királyi válasz az új magyar miniszteriumnak kitűzött, ez felelős lett volna az országgyülés irányában, de a nélkül hogy a kormányzat legfontosabb ágaiban független legyen a bécsi miniszteriumtól. 1848.

E viszonyt elfogadni, annyi volt volna, mint egyszerűen lemondani az országnak annyi államszerződésekkel s törvényekkel biztositott függetlenségéről, önálló kormányzatáról; beolvadni az osztrák császárságba s megsemmisíteni a magyar államéletet, eltörűlni a nemzeti létet, melynek megmentéséért s fentartásáért az ősök, a lefolyt idők súlyos viszontagságai közt, nem kételkedtek véröket ontani, életöket feláldozni; annyi volt volna, mint törvényesíteni a gyűlölt idegen befolyást, s e fölött törvényesíteni még a kényuralmat is azon esetre, ha a bécsieknek adott új alkotmányt az ijedtségéből felocsúdott udvar egy államcsínynyel eltörűlné; mi annál bizonyosabban megtörténendő vala, mennél gyöngébbnek mutatja magát Magyarország a maga törvényes jogai védelmében. E téren tehát, a magyar nem-

1848. zet, a gyávaság gyalázatbélyege nélkül, egy hajszálnyit sem engedhetett a maga ősi jogaiból.

Más fordulatot vehettek volna az ügyek, ha az udvar, a nemzeti jogokat őszintén s világosan elismervén és biztosítván, a monarchia egymástól jogilag teljesen független két részének ezentúli viszonyaira s különösen ama közös ügyekre nézve, melyek a fejedelem azonosságából szükségkép támadnak, egy új alapszerződést hoz indítványba. Ez esetben a politikai eszély s józan felfogás kötelességévé tette volna a monarchia két részének: hogy egymással a viszonyosság s kölcsönös méltányosság alapján, saját érdekeiknél fogva is, megalkudjanak; a jövendőbeli kapcsolat alakját, a közös ügyek intézésének módját szabályozzák. És ha Magyarország ilyféle méltányos szerződést sem akart volna kötni: ám akkor alapos és jogos leend vala ellene mind az osztrák császári állam, mind a dynasztia panasza. De az udvar, e kir. válaszban nem ilyféle, kölcsönös méltányossággal s eszélyes engedékenységgel kialkuvandó szerződésről szól; hanem, miként többféle jelekből látszék, a már czélba vett reactió győzedelmének reményében, az ország független kormányának jogát a pénz- és hadügyre nézve, — miket királyaink eddig, ha tényleg sértetni engedtek is a császári kormány által, de mindig világosan elismertek, — most egyenesen eltagadja: a királyi választ tehát elfogadni nem lehetett. Ha valamit ez ügy s e napok tekintetében sajnálni lehet és jelenleg kell is sajnálni minden hazafinak, az abban fekszik: hogy ama férfiak, kiket a végzet akkoron itt is ott is a közügyek élére állított, nem találtak s talán nem is kerestek módot abban, hogy a meghasonlás okait megszűntessék, s a monarchia egymástól jogilag független két része közt, a fejedelem azonságából eredt s a pragmatica sanctió által meghatározott közös ügyekre nézve, mindjárt akkor megköttessék valamely méltányos, mind a két részt kielégíthető szerződés.

A kir. válasz a törvényhozó testület közös ülésében felolvastatván, gróf Batthyáni Lajos, kinevezett elnökminiszter, röviden akként nyilatkozott: hogy a kir. válasz, meggyőződése szerint, sem a nemzet törvényes igényeinek, sem az országos rendek méltányos várakozásának eleget nem tesz. Azért minden további indokolás nélkül arra kérte a nádort, hogy hatályos közbejárása által annak oly módoni átalakítását eszközölje, miszerint beváltassék ő felségének azon szava, hogy Magyarországnak független, felelős miniszteriumot adni kiván. Mert ha az nem történik, ő mind a maga, mind kijelölt minisztertársai nevében kinyilatkoztatja, hogy a felelős miniszterséget igy elvállalni nem képesek s arra magokat jogosítva nem érezik. 1848.

István főherczeg nádor az elnökminiszter közhelyesléssel fogadott nyilatkozatára ekként válaszolt: „A mostani komoly s nagyszerű pillanatban Magyarország jövője döntetik el. S e pillanatban méltóságtok hazafiúságához azon forró óhajtásomat intézem, hogy most azon fontos hivatalról, melyre általam s az összes nemzet bizodalma által fölhíva vannak, ne mondjanak le. Mert itt ünnepélyesen szavamat adom, hogy azon észrevételeket, melyeket a felelős miniszterek nekem e tárgyban átadni fognak, ő felségénél nem csak előterjeszteni, de átvinni is fogom; és ettől, ha kell, állásunkat is függővé teszem.“ A hangos és tartós tetszészajjal fogadott nádori igéretre Batthyáni kijelenté, hogy a miniszterium állását ő is ahhoz köti, szerencsésen fog-e eljárni vagy nem a nádor közbenjárói tisztében.

Az ingerültségnek, mely a kir. válasz miatt a közönségben elterjedt, Kossuth azután az alsó táblánál egy merész beszédben adott kifejezést, mely inkább elébbi ellenzéki szerepéhez, mint új miniszterjelölti állásához illett. „Az országgyülés hallotta — ugymond — a miniszterek nyilatkozatát; hallotta, hogy a nádor a dologhoz saját állását kötötte hozzá. Részletekbe nem bocsátkozom, de kimondom, hogy ezen leirat lázasztó gúny s könnyelmű játéküzés

1848. a trónnal, a hazával. És kik űzik e játékot? Az egészen átlengő szellem nem más mint, hogy a gyűlöletes bureaukratia ezentúl is maradjon meg Bécsben, s a magyar független miniszterium Budán ne legyen egyéb, mint alacsony postahivatal, mint volt a helytartótanács. És ezen emberek nem gondolnak az ausztriai ház jövőjével; nem gondolnak a polgárvérrel, mely ily eljárás után patakokban folyhat. Ugyanazon perczben, midőn a király kimondá, „felelős magyar miniszterium lesz“, előállnak a királyi szó szentségét megnyirbálni, nem kimélve azon nimbust, azon pietást, melynek a királyi név körűl lengeni kell, ha csak azt minden tekintélyétől meg nem akarják fosztani, s oda viszik a dolgot, hogy a nép hitét veszítse a királyi szó iránt. Ezeket látva, lelkem mélyében megbotránkozom; s látva, hogy e perczben is, midőn az adott királyi szó szerint ő felségének más tanácsadója nem lehet Magyarország ügyeire nézve, mint a kinevezett első felelős miniszter, gr. Batthyáni Lajos, még folyvást Lajos főherczeg, kinek a magyar dolgokra semmi törvényes befolyása nem lehet, kinek erre semmi legkisebb joga sincsen, mert nem ül trónon, nem is koronaörökös, nem is nádor, — s meg gróf Hartigok s Windischgrætzek s tudja még kinek, befolyásától függnek dolgaink. S legmélyebben el kell keseredni mindnyájunknak, látva, hogy még most is ott állanak a dolgok, mikép a megbukott kanczellár, — és azon ember, kit nem akarok nevezni (Wirkner udv. tanácsost érti), ki itt éveken át a lélekvásárlás gyalázatos eszköze volt, és b. Jósika erdélyi kanczellár, kinek a magyar dolgokhoz semmi törvényes szólása nem lehet, — ezek adnak tanácsot a törvényesen erre hivatott magyar miniszter helyett. Ezt látva kinyilatkoztatom, hogy teljes bizodalmat helyezek ugyan a főherczeg nádor férfias elszántságában, ki a dolgot rendbe hozni igérte, s reménylem, hogy adott szavát lehető legrövidebb idő alatt beváltja; de ha ez nem történik, akkor vessenek számot magokkal, kik e dolognak okozói voltak s én Ap-

ponyit, Jósikát, Wirknert hazaárulással vádolva, proscribáltatni kivánom.“ Miként fentebb elbeszéltük, Apponyi gróf mindjárt a mozgalmak kitörésekor lemondott hivataláról, s azontúl teljesen visszavonúlván, semmi részt sem vett az udvari konferencziákban. Őt tehát a Kossuth által felgerjedésében oly könnyen osztogatott hazaárulási vád egyátaljában nem sújthatja. Apponyit Lajos főherczeg, Szögyény indítványára, mindjárt lemondása után, tehát márczius 15-én vagy 16-án, ő felsége nevében államszolgálatai elismerésének jeléül sz. István nagy keresztjével kinálta meg; de ő azt sem fogadta el. Jósikának és Wirknernek azonban, mint az udvari konferencziák elbeszélésénél láttuk, nagy része volt a reactió felszításában. 1848

Kossuth után Madarász László, ki utóbb épen nem irígylendő nevezetességet szerzett magának szabadságharczunk történetében, áradozó szónoklatával minden kimélet nélkül kelt ki az udvar ellen, és Zsedényi kanczelláriai tanácsost, kinek neve alatt kelt a kir. válasz, tüstént kérdőre vonatni kivánta azok iránt, kik annak tanácsadói voltak, hogy, egy régi törvény értelmében, mint hűtlen, rosz tanácsosok, azonnal példásan bűnhesztessenek. Azonban Zsedényit a rendek, kiknek nagy részével több országgyülésen részt vett s conservativ szellemben ugyan, de mindig hazafiúlag tűnt ki, most is jó hazafinak tartották, s azon meggyőződésben voltak róla, hogy ezen eljárásban akarata s véleménye ellenére használtatott fel eszközűl; az indítvány tehát nem fogadtatott el. De a leiratra nézve végzésként kimondta a tábla, hogy a márczius 17-kén adott királyi szó minden elcsavarását s megnyirbálását a királyi szék és a nemzet iránt vakmerő, bűnös játéknak nyilatkoztatja. S bízván a nádor közbenjárásában, melynek sikeréhez saját állását is hozzákötötte, elvárja: hogy a királyon azok, kiknek az ország sorsa felett intézkedni joguk nincsen, győzedelmet nem vesznek; s az ügy lehető legrövidebb idő alatt a nemzet kivánata szerint fog elintéztetni. **Azon**

Az alsó tábla határozata a kir. leiratra.

1848. benyomás szelidítésére pedig, melyet e királyi leirat az országban okozandó vala, határozattá lett, hogy azon íveken, melyeken az közzé tétetik, egyszersmind az országgyülés e végzései is kinyomattassanak.

De az országgyülés teremein kivűl, az ifjúság által vezetett nép mind a mellett is, a maga módja szerint, részt akart venni a királyi válasz kárhoztatásában s a közingerűltség nyilvánításában. A gyülés utáni estve nagy néptömeg gyűlt össze a sétatéren, s a királyi válasznak kezében forgó példányait elégette; és Zsedényit, mint az oklevél aláiróját, kit Pozsonyban lenni vélt, kézre kериteni óhajtván, több házban erőszakos, de eredménytelen kutatást vitt véghez.

A pesti mozgalom. A fővárosban uralkodó lázas ingerűltséget mind eddig nem engedték kitörésre fajúlni a középponti csendbizottmány tagjai, kik a nép értesítése s csilapítása végett a muzeum terén csaknem mindennap tartottak a hullámzó néptömegek előtt szónoklatokat, melyekben híven felfedezvén a nemzeti szabadságot fenyegető veszélyeket, a nép bizodalmát teljesen megnyerték, szenvedélyein uralkodtak. Márczius 30-ka éjjelén mindazáltal már csak nehezen sikerűlt a kitöréstől megóvni a felingerűlt népet. Esti tiz órakor hozta meg a gőzhajó az országgyüléshez intézett kir. leirat példányait. A nemzet reményeit meghiúsító leirat híre villámsebességgel terjesztetett el a fővárosban ama csoportok által, melyek a Duna partjain a hajó megérkezésére várakozának. Az utczákat azonnal sűrű néptömegek lepték el, melyek mind a Szabadságtérre, a városház elébe tolongtak. Mennél inkább nőtt a néptömeg, annál magasabb fokra hágott annak forrongása. Már „fegyverre!“ „le a német kormánynyal!“ s több ilynemű kiáltások széltében hangzottak; sőt némelyek a harangokat is félreverni szándékoztak, midőn a miniszteri meghatalmazottak, Szemere, Klauzál, Nyáry s több más, közbizodalmat biró férfiak a nép közt megjelentek. Ezek felolvasván az országgyülésnek a királyi leiratra kelt

erélyes határozatát, István főherczeg-nádor s Batthyáni Lajos elnökminiszter szilárd nyilatkozatát, miszerint állásukat a nemzet kivánata teljesűltéhez kötötték, lelkes szónoklatokban inték a népet, várnák be a nádor közbenjártának eredményét. Más részről erélyes kitartásra buzdíták azt a megkezdett reactio ármányai ellen. Nyáry Pál egyebek közt azt indítványozá hogy, ha a nádor és a miniszterium lemond, ideiglenes kormány neveztessék ki Pesten, melynek aki nem engedelmeskedik, bár mi múltja legyen, a haza ellenségének tekintessék. Végzéssé tette a népgyülés azt is, hogy a nemzetőrségbe minden polgár belépni köteles legyen; a csendbizottmány lelkesítő szózatot intézzen az országba s minden kapcsolt részeibe; s végre mind azon városi s megyei hatóságok, melyek eddig a középponti választmányhoz csatlakoztak, szólíttassanak fel hogy, az intézkedésekbeni összehangzás és közremunkálás előmozdítása végett, a nép által választandó két képviselőt küldjenek a fővárosba. A nép e határozatok után békésen szétoszlott. 1848.

Tekintve azt, hogy a Pesthez csatlakozott hatóságok száma folyton szaporodott; hogy nem volt nap, melyen e végett egyik s másik vármegyéből és városból a középponti bizottmányhoz követek ne jöttek volna: tagadni nem lehet, hogy e bizottmány, ha vele még Kossuth is egyesűl, valóságos hatalommá fejlődhetett volna az országban. A haza és szabadságiránti lelkesedés átrezegte már az egész országot s annak még külön nyelvű lakosait is ugyannyira hogy, ha az ügyek Bécsben jobb fordulatot nem nyernek, az országnak ekkor nagyobb része kész lett volna kitűzni a forradalom veres zászlaját.

Az újabb kir. leirat a felelős miniszteriumra nézve.

Erre azonban most nem volt szükség. A főherczeg-nádor, Batthyáni Lajos, Széchenyi István, Deák Ferencz és Eötvös József miniszterjelöltek a gyülés után mindjárt Bécsbe mentek s ott márcz. 30-kán az esti órákban Ferencz Károly és Lajos főherczegek elnöklete alatt a kiadandó új királyi leirat felett értekeztek. A conferencziába most egy

1848. német miniszter sem volt hivatalos; a kanczelláriát azonban Szögyény alkanczellár és Bartal udvari tanácsos képviselte. Ezek bizattak meg a főherczegek által avval, hogy az udvar vélt érdekeit védelmezzék. Ezt azonban Szögyény csak maga tette: mert, miként ez emlékirataiban tudósít, „az ő meglepetésére, Bartal nem a kormány érdekeit s az alkanczellár nézeteit, hanem talán akaratlanul, magyar történelmi és diplomatikai ismereteibe elmerűlve, megint csak azt akarta megmutatni, hogy Magyarországnak tulajdonképen már I. Ferdinánd óta ugy kellett volna kormányoztatnia, mint az jelenleg terveztetik.“ A magyar miniszterjelöltek természetesen az országgyülés kivánatának teljesítését sürgették. A fő nehézségek a pénz- és hadügyek s a civilliszta körűl forogtak. A főherczegek közől egyedűl Lajos főherczeg s ez is csak a civil-lisztára vonatkozólag szólott, mondván mikép legjobbnak tartaná, hogy az udvar tartására azon összeg fordíttatnék, mely az ország jövedelmeiből a közigazgatás rendes költségeiből fenmarad. Erre azonban Deák azt válaszolá, hogy e mód alkotmányos országban s parlamenti kormány mellett, hol a miniszter az országgyülés iránt minden közjövedelmi fillérért felelős, nem alkalmazható, s egyébiránt sem a nemzet, sem az udvar méltóságával meg nem egyeztethető, hogy e czélra csak valamely határozatlan pénzösszeg fordíttassék. 'S megnyugtatta a főherczeget, hogy erről az országgyülés kielégítőleg fog határozni. Egyébiránt kijelenté, hogy miután az országgyülés kivánatainak teljesítését a nemzet hasonlíthatlan nagy többsége hévvel óhajtja, s azoknak megtagadása valószinűleg veszélyes zavarokat fogna előidézni, melyeket meggátolni a kormánynak nem áll hatalmában, be nem láthatja, hogy sajnos bonyodalmak támadása nélkül miként lehetne a kivánatok teljesítését megtagadni.

Széchenyi és Eötvös már a conferenczia előtt is bejárták volt Lajos és Ferencz Károly főherczegeket, s előadván egy részről a visszautasítás következményeinek ve-

szélyességét, más részről a leendő magyar miniszteriumnak 1848.
az udvar irányában való loyalitását. Mind ezt ők a conferencziában is annyi ékesszólással adták elő, hogy a főherczegek aggodalma némileg csillapodván, a kivánatok megadása végzéssé emeltetett. Minthogy pedig a miniszterek a közrend érdekében szükségesnek állíták, hogy az elébbi leirat által ébresztett ingerültség az országban mennél elébb lecsillapíttassék: az alkanczellár megbizatott, hogy a végzést illetőleg az újabb kir. leirat fogalmazatát mindjárt helyben készítse el, miszerint a miniszterjelöltek Pozsonyba haladék nélkül visszatérhessenek. Bartal tudósítása szerint ekkor történt, hogy mialatt Szögyény a mellékteremben a leirat fogalmazatát készíti vala, István főherczeg, a munka mennyire haladtát megtekintendő, háta mögé lépvén, az engedmények veszélyessége fölött sóhajtozó Szögyényt avval vigasztalá, hogy hiszen mind ez nem örök időkre van meghatározva, s a körűlmények változtával módosításoknak is lesz még helye.

A főherczeg nádor s a miniszterjelöltek az új kir. leirattal más nap, márczius 31-kén, azonnal lesiettek Pozsonyba, s még az nap estve elegyes ülés tartatott, hogy az elébbi leirat által okozott benyomás mennél elébb kedvezőbbel cseréltessék fel. Az országház előtti téren tömérdek nép zsibongott; az ülés terme s az előteremek tömve valának kiváncsi, zajos hallgatókkal. A nők karzatáról egy szép virágkoszorú bocsáttatott le az elnök főherczeg asztalára. A főherczeget, midőn a terembe lépett, szűnni nem akaró, viharos éljenzés üdvözölte. A férfi gyülekezet tollas kalpagjait rázta feje fölött; a hölgysereg nemzeti zászlókat s fehér kendőket lebegtetett karzatán. Végre csend lőn s a leirat olvasása megkezdetett. Annak most nem kanczelláriai tanácsos, hanem maga a király volt alájegyezve; s midőn az olvasó itélőmester e szavakat: „Bécs, márcz. 31-kén, 1848. Ferdinánd“ — kimondotta, háromszoros éljenzésben tört ki a király iránti szeretet. Az új leirat a felküldött törvényjavaslat

1848. lényegét egészen megerősítette. A pénzügyminiszteriumot illető pontra nézve csak azon megjegyzés tétetett: hogy addig is, mig az összes monarchiát illető közös költségek aránya iránt a jövő törvényhozás királyi megegyezéssel intézkednék, a királyi udvar fentartására, a közös diplomatia, a közös katonai testületek, mérnökség, tüzérség stb. ellátására szükséges költségekről, jövendő beszámítás iránt, ideiglenes rendelkezés tétessék. A hadügyminiszteriumra nézve a leirat szavai következők: „valamint a honvédelmi szerkezet s a környűlállások szükségéhez képest a hadi ajánlatok körűli rendelkezést a törvényhozás köréhez, a rendes katonaságnak az országban elhelyezését s béke idejében alkalmazását pedig a királyi helytartónak, a felelős magyar ministerium útján, gyakorlandó kormányzatához tartozónak elismerem; ugy viszont a hű karok és rendeknek királyi házam s a pragmatica sanctióval szentesített birodalmi kapocs iránti hű ragaszkodásuktól bizton várom: miként önként átlátandják, hogy a magyar hadseregnek az ország határain kivűli alkalmazása, nem különben a katonai hivatalokra kinevezések, a szükséges birodalmi összehangzás végett egyenesen csak legfelsőbb királyi elhatározásomtól függhetnek; az ezen esetekbeni ellenjegyzés tehát a folyvást királyi személyem körűl leendő miniszterre leszen bízandó."

A leirat teljes megelégedéssel s hosszú örömzajjal fogadtatott. De bár, Deákkal együtt, úgy vélekedett is az országgyülés, „hogy a felelős kormány csak forma s annak a nemzet ereje ad életet"; sajnálni kell mégis, hogy az udvar, bár megadta a nemzet kivánatát, ezen újabb leiratban sem volt őszinte és bizodalmas a nemzet iránt. Az őszinteség és bizodalom hiánya abban feküdt, hogy azok iránt, mik az országot az örökös német tartományokkal közösen illették, s miknek elintézése nélkül egy részről az ország, más részről az udvar s a császári birodalom közt a szíves egyetértést, a békét egyelőre is lehetetlennek kellett tartani, semmi említés nincs e leiratban. Nem azt akarjuk

mondani hogy, például, a külképviseletet, a külkereskedési vámok ügyét, a birodalom státusadósságaiban való részvétet stb. már e leiratban névszerint megemlíteni vagy rólok épen intézkedni is kellett volna. Ennek itt sem helye, sem ideje nem volt most, midőn a kedélyek, az elébbi leirat által okozott ingerültség után, még folyvást szenvedélyes hullámzásban valának. De miután a monarchia életerébe vágó régi, bár egynémiben törvénytelen, viszonyokat tisztán s teljesen megszakasztani nem lehetett, s azt engedni nem is volt az udvar szándokában; miután továbbá e viszonyok egynémelyike, mint például a státusadósságok, a német örökös tartományokat, azoknak békéjét s jóllétét nem kevesbbé illették, mint magát az udvart: a jövendő egyetértés érdekében múlhatatlanúl szükséges volt volna, hogy az udvar e királyi leiratban nyíltan kimondja, miszerint a monarchia létele kivánja, hogy ama közös viszonyokat egy, a pragmatica sanctio értelmében kötendő új, kimerítő szerződés szabályozza. És ha az udvar az ország független kormányzati jogát világosan és tisztelettel elismeri: a nemzetről is fel lehetett, fel kellett volna tennie, hogy ily szerződést szinte szükségesnek tart, s azt elvileg el is fogadja; kivált ha ez iránt az udvar a kijelölt miniszteriummal eleve tanácskozott volna. A becsületesség és őszinte egyenesség a legjobb politika. Lehetetlen volt pedig az udvarnak egyelőre nem éreznie, nem látnia, hogy csak ugy lesz képes becsületesen beváltani a nemzetnek szintúgy mint az osztrák tartományoknak adott szavát, ha a közös viszonyok kölcsönös méltányossággal, szerződésileg intéztetnek el. Annyit tehát már e leiratban is értésére kellett volna adni a nemzetnek, hogy e szerződés megkötésére eleve is bizton számot tart, attól függvén a királyi szó beváltásának lehetősége, s a monarchia létele. Az elmulasztás, miszerint az udvar ez iránt a kijelölt kormánynyal eleve meg nem egyezett, s azt a leiratban is meg nem említette, lőn átkos forrása minden későbbi bonyodalmak s viszályoknak. Ezen mulasztásnak pedig csak

1848. az volt egyszerű oka, hogy az udvari körökben hiányzott az őszinteség. A reactio e napokban már végleg el volt határozva az udvarnál. És épen akkor, midőn a megtagadott jogait világosan elismertetni követelő nemzet erélyes fellépésétől megijedve, annak kivánatait végre megadta, jogait a királyi szó szentségének védelme alá helyezte: az udvar épen akkor határozta meg, a király háta mögött, a követendő reactionárius politika fő elveit, készítette el a Magyarország ellen intézendő támadások tervét, választotta meg s nevezte ki Jellasich személyében a fő eszközt, mely által ezen elveket alkalmazni, e tervet végrehajtatni szándékozott.

Az alsó ház nyilatkozatai a leirat iránt.

De az udvarnak e veszélyes szándékait akkor még csak néhány mélyebben látó hazafi sejtette; szólani róla, világos adat hijában még nem lehetett; de hitelre sem talált volna talán a világosan és ünnepélyesen lekötött királyi szó ellenében. Az öröm, a megelégedés közönséges vala. Ennek hangján nyilatkozott az alsó ház is, midőn ott a kir. leirat újra felolvastatott. Több szónok beszélt oly értelemben, hogy bár ez nem felel is meg egy hajszálig minden kivánatnak; a főpontokra nézve mégis ki van víva a nemzet óhajtása. Különösen a hadügyminiszterium tekintetében egy követ, Madarász László, akként nyilatkozott, hogy a magyar hadaknak a haza határain kivűl alkalmazását, mi a leiratban említtetik, nem ugy érti, hogy azon hadakat más nemzetek megtámadására, vagy a pragmatica sanctio által velünk összekapcsolt tartományok belviszonyaiba avatkozásra lehessen használni. „A pragmatica sanctiót, ugymond, ugy érti, hogy annálfogva kötelessége ugyan a magyarnak az ausztriai monarchia territoriális épségének fentartására segélyt nyujtani; de arra soha, hogy a tartományok alkotmányos mozgalmai, alkotmányt esdő sóhajtásai elnyomassanak."

E nyilatkozatnak bizonyos fontosságot adott az, hogy az alsó tábla azt felkiáltás által magáévá tette. Ez volt

oka, hogy azt Batthyáni Lajos, elnökminiszter, nem is vélte 1848.
megjegyzés nélkül hagyhatni. „A pragmatica sanctió értelmezésére nézve, ugymond, azt nyilvánítja a miniszterium nevében, hogy az abból folyó kötelességet ő is ugy érti, miszerint tartozunk a monarchiát védeni, ha annak territoriális épsége megtámadtatik, de mások dolgaiba nem avatkozunk. A megtámadó háborút illetőleg azonban eltér az előtte szólótól, mert lehet oly eset, midőn támadó háborúnak helye van, s azt némileg védőnek tekinthetni a nélkül, hogy az ország territoriuma egyenesen megtámadtassék.“ E nyilatkozat fontos volt az alább érintendő olasz viszonyok tekintetében.

Az utóbb, kivált az 1849-ben kifejlett körülmények után benn a hazában szintugy mint a külföldön, különféle vélemények nyilvánúltak az iránt, vajjon Kossuth, a nemzeti kormány átalakulásának e fő rugonya, őszintén csatlakozott-e azon állapothoz, melyet a királyi leirat folytán alkotott törvény megszentesített; vagy már ekkor elméjében forgatta az országnak teljes elszakadását az osztrák birodalomtól s az uralkodó háztól? E kérdést kimerítőleg megfejtendi ugyan elbeszélésünk folyama; azonban még sem érdektelen, olvasnunk Kossuth e napi beszédének némely részeit, melyek mintegy válaszúl hangzanak e kérdésre. Különben is e beszéd, mely szónoki pályájának fénypontjai közé tartozik, s roppant hatást okozott, egynémi pillantást enged vetnünk e rendkivűli férfiú jellemébe, s különösen azon fenhéjázó szellemébe, melyen szónoki virágaival a szerénység színét szokta volt elönteni.

„A leiratnak, ugymond, két lényeges pontja van; egyik a financzia, másik a hadügy. E dolgok elintézésénél egyet soha sem kell felejteni, t. i. hogy mi, egész e perczig, a legtisztább hűség alapján állunk az uralkodó ház irányában, mely Ausztriának is trónján ül, s hogy ebből oly kapocs és viszony következik, melynél fogva némi közös intézkedések mind addig kikerűlhet-

1848. lenek, míg a pragmatica sanctió kapcsa fenáll. Ha e szempontot, hogy t. i. nem az elszakadás, hanem a pragmatica sanctió terén állunk, szem elől nem tévesztjük, fel fogjuk találni a kellő tájékozást. Ha az említett kapocs nem volna, s a magyar király Budán laknék, akkor, természetesen, csak mi magunk intézkednénk a civil lisztáról; de mivel más népek is vannak ugyanazon fejedelem koronája alatt, ezek is járúlni fognak a közös költségek fedezéséhez... Ide tartoznak a közös diplomatia költségei, s azon katonai testületek ellátása is, ... melyekről, ha a honvédelem rendszere ki lesz dolgozva, külön fog gondoskodhatni a magyar törvényhozás; de addig, míg az meg nem történik, a közös ellátásban szükség aránylagos részt vennünk. — Épen ezen gondoskodás által lesz constatirozva a magyar fináncziai független állása. ... E tekintetben a királyi leirat illető pontjában megnyugvást talál. ... E financziális függetlenség legközelebbi praktikai következései igen nagyok. Magyarország jövedelme — a mint tudjuk — 28 millió pengő forintra megy körűlbelűl; s mit látunk ebből az ország szellemi s anyagi javára fordítva? — Nem tudunk mutatni csak egy becsületes utat, nem semmit, ha talán a pesti reáliskolát kiveszszük. Ezentúl máskép lesz. Mi most a kir. udvartartásra megadjuk a kellő összeget, s e 15 milliónyi nemzet nem fogja tűrni, hogy királya ulászlói szegénységben tengődjék. De a többi jövedelem fordíttatni fog az ország anyagi és szellemi javára, népnevelésre, a szellemi erő kifejtésére, mely ellen aztán semmi erő nem győzhet; mert megadja azon érettséget, hogy a szabadságot óhajtsa s meg tudja különböztetni a szabadosságtól; s megadja azon érzelmet, hogy midőn szabadságot akar, mindent akar, mit isten legbecsesebbet adhat e földön... Most a nép önmaga lett ura önsorsának. Ő soha sem volt túlságos magasztalója az arisztokratiának, s most sem az, midőn ez arisztokratia a hatalom polczáról leszáll; de megvallja, szebben semmi arisz-

tokratia sem szállhat le, mint az, mely a nép kezébe teszi önsorsának kulcsát a jövendőre... Hasonló szempontból veszi fel a leirat azon részét is, mely a hadügyről szól. Midőn a leirat elismeri, ugymond, hogy a katonaajánlás, annak az országbani elhelyezése stb. az országgyülésre tartozik: akkor bevallotta, hogy a szuronyok hatalmát a szabadság ellen soha, hanem csak a szabadságnak ártó rendetlenség ellen lehet felhasználni. A pragmatica sanctiónál fogva, tagadhatatlan, vannak kötelezettségeink; de midőn a leirat azt mondja, hogy a hadügyre s különösen a hadseregnek az országon kivűl vitelére nézve, a felelős miniszter ellenjegyzése mellett, magának tartja fenn ő felsége az intézkedést, ez által hadi tekintetben is ki van víva hazánk önállása, mennyire ez papiroson lehetséges. — Ő tehát ugy tekinti, hogy mind ez sanctionálva lévén, a nemzet urává van téve önsorsának; s midőn ezt kimondja, ne vegye tőle senki rosz néven, vagy kérkedésnek, ha a mondandókkal összefüggésben, e nagy dolgok közt öncsekélységéről is szól. Én egyszerű polgár vagyok, — ugymond — nekem semmi hatalmam, semmi befolyásom nem volt más, mint a mely van azon igazságban, melyet isten lelkembe oltott. És ime ilyenek a gondviselés csodás utai: — én egyszerű polgár, néhány óráig azon helyzetben voltam, hogy e kéz döntőleg határozott az ausztriai trón sorsa felett, és most is, ha mondom e leiratra: „nem kell“ — polgárvér folyna e szavam után. De mélyen érzem, miként, ha oly aláválό lehetne valaki, hogy keresné az alkalmat, a polgárháború szövétnekét vetni e nemzetbe, oly roppant felelősséget venne magára, melyet a legszigorúbb büntetés, a pokol minden kínja sem büntethetne méltóképen; mert nem képzelhetni átkosabb, undokabb bűnt, mint játszani a polgárok vérével s egy nemzet nyugalmával. Midőn ekként gondolkodom, midőn e nemzetet saját sorsa urának látom; midőn látom hogy, ha egyik-másik kedvencz eszménk nincs is még e perczben biztosítva; de 1848.

1848. van lehetség azokat utóbb kivívni —: vissza kell borzadnom a polgárvértől, s forrón óhajtom, hogy a kik itt vannan s kik itt nincsenek, egyenlően érezzék e szent kötelességet, hogy ily körűlmények közt polgárvért ontani, a legnagyobb bűn volna, mit nemzet elkövethet. Vannak mindenféle egyének, kik még egy pár hét előtt az absolutismus hívei voltak, most pedig rajtam túlmennek, s én, ki a szabadság elveiért egy életen át küzdöttem, szenvedtem, mérsékeltebb vagyok náloknál. De épen azért hiszem, hogy szavamnak lesz némi hatása, midőn azt kérem, azt remélem, hogy ha a nemzetben van elég erő valósággá érlelni azt, a mit e papiroson bir, tartsa meg az erőnek azon nemes mérsékletét, melyben fekszik a szabadság diadala... Most pedig igyekezzünk mielőbb befejezni az országgyűlést, s várjuk el, hogy a miniszterium teljesítse kötelességét. És én meg vagyok győződve, hogy e nemzet nagy és boldog leszen. Hiszem azt is, hogy az ausztriai trón beváltja szavát más népei irányában is; s teljesedésbe jövend, mit megjövendöltem, hogy a népek szeretetében találja fel legerősebb támaszát. És ne higyje, hogy a régi rendszer változtatása s e concessiók által erejéből veszített; sőt bebizonyíták e napok tapasztalásai, hogy e rendszer korhadt volt, oly korhadt, hogy annak megingatására egyes polgárok is oly sokat tehettek; sőt erejében nyert, és teljesedni fog a jóslat, hogy az lesz a Habsburg ház második alapítója, ki népeinek alkotmányt adand...." Végre felirást óhajt, hogy a fejedelem jőjön le mielébb hű magyarjai közé s győződjék meg, hogy hűségünk nem puszta szó, hanem a magyar férfiasan szilárd s őszinte tud lenni nem csak szabadsága kivívásában, hanem fejedelme iránti hűségében is."

HARMADIK FEJEZET.

Vidéki hangulat. Horvátországi viszonyok az átalakulás idejében. Az országgyülés vége.

A fővárosi hangulatának megváltozása.

A lázas ingerültség, mely a miniszteriumot illető első királyi leirat vétele után a főváros lakosságát megszállotta, nem sokáig tartott. A középponti bizottmány által Pozsonyba küldött futárok már márczius 31-ke estvéjén meghozták az újabb leirat hírét. Éjfél tájban a leirattal is megérkezett Eötvös József, kit az elnökminiszter a kedélyek megnyugtatása végett küldött le a fővárosba. A leirat a Szabadságtéren váró népgyülekezetben még azon éjjel felolvastatott, minek következtében a keserű érzelmeket és súlyos aggodalmakat más nap reggelén a lakosság örömzaja váltotta fel. A leirat mind a városi mind a megyei választmányok üléseiben is megnyugtatónak találtatott s délután a muzeum terén roppant sokaságban összegyűlt nép előtt újra felolvastatott. Híre futamodván itt, hogy b. Wesselényi Miklós is a fővárosban vagyon, a nép, felharsogó örömében, küldöttei által őt azonnal körébe kéreté. Az öröm és fájdalom csodás vegyülete szállá meg a tömeget, midőn a letűnt kényuralom üldözéseinek ezen áldozatát, ki egykor vezetője volt nemzetének, most világtalan, mások vezetésére szorúlt, az emelvényre fellépni látta. Számosak arczait könyek áztaták a megható jeleneten. Végre megszólalt a tisztelt vendég,

1848. Inté a népet, használja fel eszélyesen, a mi jót a királyi leirat magában foglal. Az első független felelős minisztériumnak engedelmességet esküdött; — mi alatt a tömeg, a jelenet hatása által elragadtatva, ismétlé az esküt. Lelkére köté aztán a népnek, hogy kerülje a fejetlenséget. „Midőn, ugymond, zsarnokság lánczai széttöréséről van szó, akkor egy szabadságra érdemes népnek tennie kell; de midőn a dolgok rendes folyama helyre áll, akkor csak egy kötelessége van: az engedelmesség. Az anarchia oly híd, melyen az elűzött absolutismus mindenkor visszajő.“ Végre az erdélyi unióról szólt hasonló melegséggel: „Mi magyarok, ugymond, számra csekélyek vagyunk s mégis két hazánk van. Ez tovább igy nem lehet. A testvéri kapocs szép; de a hol kapcsok vannak, ott a kikapcsolás is megeshető. Erdélynek egészen bele kell olvadnia Magyarországba.“

A megnyugvás érzete, melyet a királyi leirat ébresztett, azontúl nem is zavartatott meg a fővárosban. De a mindennapi csend még sokáig nem állott helyre. A szabadság birtokának mézes heteit élte a közönség, s az elébbi mogorva, fenyegető zajt örömünnepek váltották fel. A lelkesedésnek folyton táplálékot nyujtottak a középponti bizottmánynak a hazai állapotok fontos kérdéseivel foglalkodó nyílt ülései, s a muzeum terén majdnem naponként ismételt népgyülések, melyeken különféle lelkesitő szónoklatok tartattak, s a bécsi egyetemi ifjúság, az országban lévő olaszok, francziák és lengyelek küldöttségeinek testvéries üdvözletei fogadtattak s viszonoztattak. Nagy örömmel hallatott ama hir is, hogy a Párisban tartózkodó magyarok, mintegy háromszázan, díszmenetben vonúltak ott keresztűl a főutczákon s mentek üdvözleni a franczia ideiglenes kormányt, s hogy annak nevében Lamartine külügyminiszter által becsüléssel fogadtattak. A híres iró és státusférfiú válasza büszke öntudatot, a nemzeti nagyság és függetlenség lélekemelő érzelmeit költötte fel hazánkfiai kebelében. Azon

solidaritásnak, mely Európa nemzeteit a szabadság birtokában testvérekké forrasztá össze, hangját üdvözölték az ékesen szóló franczia kormánytag szavaiban, melyek ennél fogva megérdemlik, hogy hazánk e nagy eseményei korszakának emlékei közt is fenmaradjanak. 1848.

„Ha a magyarok — igy szólott Lamartine — kissé későn érkeznek az ideiglenes kormány ezen középpontjához, melyet Francziaország teremtett, hogy legyen ne félelme, hanem igyekezzék lenni szerelme Európa többi nemzeteinek, azért van, mivel a magyarok távolabbról jőnek. Az ideiglenes kormány igen mélyen örvend ezen nemzeti látogatásnak, melyet önök szívesek valának tenni a franczia nemzetnek, a nép ezen palotájában, melyet oly dicsőségesen szerzett vissza. Ha Francziaországnak szüksége volna, hogy értesíttessék azon erényekről, bátorságról, szabadsági és testvériségi szellemről, mely önök nemzetét lelkesíti, szerencsésnek tartanám magamat, erről tanuságot tehetni. Én keresztűl mentem az önök hazáján; tanúja voltam ezen nagy nemzet pásztori és egyszersmind hősi erényeinek, mely bár egy nagy szövetségi egységbe lépett, soha sem vesztée el megkülönböztető jellemét ősi nemzetiségének. Ha önök szíves kivánatokat hoznak nekünk hazánk új szabadságához: mi önöknek tiszteletünket nyilvánítjuk azon régi szabadság iránt, melyet bölcsen és dicsőségesen fentartottak hazájokban. Ezen testvérisége a két szabadságnak, a két népnek, még inkább növekedik azon rokonszenv által, melyet önök tanúsítának. Ha visszatérnek önök szép hazájukba, mondják meg annak, hogy annyi barátot számlál Francziaországban, a hány franczia polgár vagyon.

Az ország vidéki hangulata.

Ama hangulat, melyet a fővárosban ábrázoltunk, kisebb nagyobb mértékben, többé vagy kevésbbé változó színezettel, sajátja volt márczius második felében az ország minden, bár mi távol fekvő, bár mi nyelvű nép lakta vidékeinek. Az ország független államéletének s önálló kormányzatának helyreállítása szintúgy, mint a hűbéri viszo-

1848. nyok maradványainak eltörlése, a polgári s politikai jogoknak minden néposztályra kiterjesztése, mindenütt az öröm és lelkesedés zajos kitöréseivel üdvözöltetett. Az ország belsejében fekvő tiszta magyar lakosságú városokban nem különben, mint azon nyugot-északiakban, melyeket német és tót, s azon déliekben, melyeket szerb és oláh nyelvű népek laktak, egyaránt nyilatkozott a rokonszenv az ország átalakulása iránt. Mindenütt harangzúgások, nemzeti háromszínű zászlók kitűzése, szabadságfák emelése, a nemzeti kokárdákkal ékesített polgárok ünnepies menetei, az utczák kivilágítása, örömlakomák, isteni hála-tiszteletek, Tedeumok hirdették s tanúsították a nép örömét s lelkesedését. Késmárk, Lőcse, Eperjes, Temesvár, Zombor, Újvidék, csak azon színben mutatta magát, azon érzelmeket nyilvánította, melyeket Szeged, Debreczen és Komárom. A vegyes népiségű városok külön nyelvű lakosai, mint Temesváron, Oraviczán stb. testvéries érzelemben olvadtak össze a közös szabadság hajnalán. A nemesség is, bár privilegiumait elvesztette, bár anyagilag sokat áldozott, többnyire őszinte érzelemmel vegyült az egyenlőség és szabadság örömünnepébe. Például, Temesvárott a megyei nemesség és városi magyar, német, rácz és oláh polgárság egyszerre tartotta a város fő piaczán, a négy vallás (kath., görög n. egyesült, protestáns és zsidó) szertartásai szerint, isteni hála-tiszteletét, melyen még a főhadi kormányszék tábornokai s más tisztei is jelen voltak. A megyékből és városokból mindenfelől hála-emlékiratok küldettek a királyhoz, kit, Kossuth szavai szerint, az uralkodó-ház második megalapítójának neveztek; a főherczeg nádorhoz, ki hazafiságát oly férfiasan tanúsította kényes állásában; gróf Batthyáni Lajoshoz, kiben a nemzet független kormányzatát már megszemélyesítve tisztelték; Kossuth Lajoshoz, kit e nagyszerű átalakulás teremtőjeként üdvözöltek; s az országgyüléshez, melynek rendei, bár mind nemesek, oly nagylelkű önzetlenséget tanúsítottak a jogegyenlőség megalapításában. Hont megye,

melynek tiszti kara s követei még nem régen, az udvari párt győzedelmes korteskedése következtében, a conservativ pártból választattak, most megváltozva, Kossuthot a fejedelem által nagyobbszerű birtokkal megadományoztatni kivánta. Monok kicsiny közönsége (Zemplén megyében), Kossuth születési helye, aláirási ivet nyitott, hogy nagy fiának emlékezete szobor által örökíttessék meg kebelében. Zemplén és Bereg megyék a lengyel és olasz politikai foglyokat, kik Munkács és Szeged váraiban sinylődtek, szabadon bocsáttatni kérték, a fejedelemhez és országgyűléshez intézett feirataikban. Számos megyében, a városokban pedig, Pest példájára, majdnem mindenütt még a törvény kihirdetése előtt nemzetőrségi csapatok állíttattak s fegyvereztettek fel; s hol fegyver hiányzott, fakardokkal s puskákkal gyakoroltattak be a hadi mozdulatokba. Az őrseregek zászlainak beszentelését mindenütt nemzeti ünnep gyanánt ülték meg. 1848.

Különösen a vármegyékben az egymás ellen nem rég annyi tűzzel, sőt elkeseredéssel vívott pártok összeolvadtak; vezéreik, a jövendő egyesség és közremunkálás jeléül, a nyilvános ülésekben kibékülve nyujták egymásnak jobbjaikat. Sok helytt, hol előbb a kormánypárt korteskedései által mesterségesen, nyers tömegekkel vívta ki győzedelmét a szabadelvű értelmiség többsége ellen, a népszerűtlen tisztikar önként lemondott s újjal pótoltatott; másutt a conservativ párti követek helyett mások küldettek fel Pozsonyba, s az elébbi utasítások eltöröltettek. Egyébiránt a municipális élet a közöröm és lelkesedés e korában is megőrzé saját körébeni függetlenségét; minél fogva a megyék cselekvései nem ugyanazon egyformasággal történtek. Pest példájára, sok helytt rendkivűli csendbizottmány állíttatott ugyan fel a megyékben is; mihelyt azonban az elnökminiszter első körlevele, melyben a törvényhatóságok elnökeit tette a rendfentartásra nézve felelősekké, a megyékben megérkezett: e bizottmányok néhol feloszlottak s azok helyett a tisztikar A vármegyékben.

1848. tétetett viszont felelőssé az elnök irányában; másutt azután is meghagyattak, s a felelősség ezekre s különösen ezek elnökére tétetett.

A nép alsó osztályainak magaviselete.

Az elnökminiszter ezen körlevele a rendfentartás iránt, s a megyéknek szinte arra vonatkozó többféle rendeletei ugyanazon titkos félelemből származtak, mely a nép fellázadásának lehetősége miatt, az egész országon mintegy villanyütéssel hatott keresztűl. Sokan ugyanis attól tartottak, hogy a nép a maga felszabadítását az úrbéri terhek alól nem fogja jótétemény gyanánt fogadni; hanem, mint tőle sokáig visszatartóztatott sajátja miatt, kedve jöhet bosszút állani s a nemességet megtámadni a maga birtokában. Ezen lázadástól való félelem gondolata fut keresztűl Batthyáni első miniszteri körlevelén és sok megye intézkedésein. Ezen aggodalom mindazáltal sehol sem igazoltatott az országban. Meglehet ugyan, sőt igen valószinű, hogy a béke és rend zavartalan fenállása részben a hatóságoknak tulajdonítandó, melyek, kivétel nélkül, míg egy részről hő ragaszkodást bizonyítottak az új kormány iránt; más részről a nép irányában is valóságos testvéries indulattal s oly hangulatban léptek fel, mely a népet meggyőzhette, hogy a kimondott jogegyenlőség tiszteletben fog tartatni; a robot s más úrbéri terhek eltörlésének pedig az urak is jobbára szintugy örűlének, mint magok a jobbágyok. Azonban, a béke és rend fentartásának érdeme leginkább magát az ország népét illeti, mely e mozgalomteljes napokban mérsékelt, józan magaviselete által fényes tanúságát adta ép, egészséges eszének s romlatlan erkölcseinek. Történtek ugyan némely helyeken egynémi rendbontó jelenetek, a volt jobbágyok s földesurak közti viszonyokban; de, mint alább bővebben is előadandjuk, ezeket nem a nép féktelen vágyai, nem anynyira új követelések, mint inkább némely rég keresett s itéletre váró, vagy, a nép véleménye szerint, igazságtalanúl elitélt panasztárgyak okozták. A nép, általjában véve, az

új állapotokból nem származtatott új igényeket; megelégedett váratlan nyereményeivel, megértette a haza érdekeit. 1848.

A zsidók általános üldöztetése.

Rendzavarás márczius és april havában országszerte alig történt valahol más okból, mint a zsidóság elleni gyűlölet s előitéletekből. Azon botrányos tény, melyet Pozsony polgárainak egy osztálya márczius 20-kán elkövetett, nem maradt elkülönzött esemény; a rosz példa sok más helyen is követésre talált; s mondhatni országszerte általános volt a zsidók elleni ingerűltség s gyűlölet kitörése. Említők, hogy a pesti polgárok sem akarták őket felvenni nemzetőri soraikba, s csak az elfogulatlan ifjúság zászlóaljai nyitottak nekik rést a magok kebelében. Egy pár hét múlva azonban ez ellen is kikelt a polgárság; s csak a kormány erélyes rendszabályai s a katonaság alkalmazása volt képes megőrzeni a zsidóságot a féktelen csendzavarók gyűlöletének tettleges kitörésétől. E gyűlöletet azonban oly nagynak tapasztalta a miniszterium, hogy a zavargás ismétlésének megelőzése végett tanácsosbnak látta, ideiglen felmenteni a zsidóságot nemzetőri kötelességének gyakorlatától. Hasonló jelenet fordúlt elő Székesfehérvárott. April 5-kén, egy a város minden osztályaiból összegyülekezett népcsoport fenyegetések közt követelte az elöljáróságtól a zsidók kiűzetését, s addig nem is nyugodott, míg ezek, nagyobb erőszaktól félve, a várost el nem hagyták; mi miatt aztán kormánybiztost kellett küldeni a városba. Minden erőszaktételek közt azonban, melyek az ország külön vidékein kisebb nagyobb mértékben a zsidók ellen elkövettettek, legvadabb volt az, melyet a pozsonyiak april 23-kán ismételtek. Ekkor itt valóságos vérengző harcz támadt a zsidók ellen. Alkalmat erre az osztálygyűlöletnek azon újabb kitörése adott, mely szerint a lövész-társulat minden zsidót kiűzetni határozott a városból. A támadást mesterlegények s iparűző inasok kezdették, kikhez miután a legalsóbb néposztályból is mind számosabban csatlakoztak, az eleinte csak gyengébb bántalmakkal kezdett támadás vérengző

1848. harczczá vált. Még a kevés számú katonaságnak sem sikerült szétoszlatni a dúló csoportokat; sőt miután a katonaság a népre lőtt s több áldozat esett, ez felbőszűlvén, nem ismert többé határt dühében. A zsidóság számos boltjai s lakjai feldúlattak s kiraboltattak, némelyek egészen leromboltattak. A keresztények, kik ezek szomszédságában laktak, csak szent képek s feszületek kifüggesztése, ajtaiknak kereszttel megjelölése által menthették meg magokat a dühöngők hasonló dúlásaitól. A borzasztó pusztítás és vérengzés csak más nap délben szűnt meg, miután a vidékről számosabb lovas katonaság érkezett, s a hatóság rendeletéből a zsidók a belvárosból részint a várhegyalji külvárosba, részint más községekbe költöztek. A polgárságból igen kevesen vettek ugyan részt ezen sajnálatos kicsapongásban; hogy azonban azt ők is legalább örömest látták, eléggé bizonyítja azon körűlmény, miszerint a polgári nemzetőrség, a katonai parancsnokoktól felszólíttatva, sem volt hajlandó fegyvert ragadni az üldözött zsidók védelmére.

Ha ezen sajnálatos események okát keressük, azt feltalálnunk nem lesz nehéz. Az új törvényekben azon elv állíttatott fel, miszerint polgári jogokra s kötelességekre nézve a vallás semmi különbséget sem tesz. Ennek következtében a zsidók is teljesedve látták rég ápolt óhajtásaikat, polgári jogokat nyertek. A szabadság áldásai ekként rájok is kiterjedvén, új polgári kötelességeik tekintetében a legnagyobb buzgalmat kezdék tanúsitani. Kik eddig elnyomva s csak tűrve lévén, e jogok s kötelességek gyakorlatának helyétől s alkalmától távol tartózkodának, most buzgalmokban a polgárok közé vegyűltek, sőt itt-ott az előtérbe is tolongának. A polgárság némely osztályai pedig szűkkeblűebbek valának a nemesség felvilágosodott osztályánál; s míg magok nagy örömmel léptek be azon jogok gyakorlatába, melyeket elébb a nemesség kizárólag élvezett: azokat az elnyomott zsidósággal nem akarták megosztani. Más részről némi, alaposnak látszó okok is vegyűl-

tek e viszonyokba és szítogatták az osztálygyülölséget. Az elnyomatás a zsidókat, mint másutt ugy nálunk is, egymás iránt szorosan összetartókká tette, bizonyos osztályszellemet fejtett ki köztök, melynél fogva nem csak szokásaikban, életmódjokban s általában minden társadalmi viszonyaikban elszigetelték magokat; hanem az anyagi érdekekben, a különféle kereseti ágakban kárpótlást is ügyekeztek s tudtak magoknak szerezni, a keresztények irányában, a polgári jogtalanságért. Közönségesen uzsorásoknak, csalóknak tartattak, s voltak is sokan közőlök. Egymás közt méltányosak, igazságosak, felebarátszeretők, egymást gyakran áldozatokkal is segélyezők, a keresztényeket, a hol csak lehetett, örömest megrövidítették, megcsalták az űzleti életben. A morálnak rendesen más mérlegével éltek a keresztények iránt, mint a melyet magok közti viszonyaikban használtak; minek következtében azon meggyőződés terjedt el a keresztények között, kivált a kik velök ugyanazon foglalkodási körben léteztek, hogy maga a zsidó vallás, különösen a Thalmud szabályai is megengednék, sőt pártolnák a keresztények megrövidítését. Félelem ébredt tehát most a polgárokban s más városi lakosokban ezen néposztály iránt, mely mind a mellett, hogy velök az új törvény szerint egyenlő jogokban részesűl, a társadalmi életben mégis nevelése, elvei, szelleme és szokásai tekintetében tőlök magát annyira elkülönzi, hogy ezután is zárt testületet, elszigetelt néposztályt képezend, mely több pontban ellenségesen áll szemközt a többi társasággal. E miatt több szózatok is emelkedtek egynémely kitűnőbb hazánkfiai részéről, melyek, míg a polgárságnak szűkkeblű osztálygyűlöletét hangosan kárhoztatták, egyszersmind a zsidóságot is komolyan intették hogy, ha újdon nyert polgári jogaikat békében éldelni s gyakorolni óhajtják, múlhatlanúl szükséges, hogy az eddigi, elnyomás szűlte elkülönzöttségökből kiemelkedve s magokat több tekintetben reformálva, a nemzettel, melynek

1848.

1848.

tagjaivá lettek, szokásokra, szellemre nézve is összeolvadni törekedjenek.

A szerb és oláh lakosság közti mozgalmak.

Mi alatt az osztálygyűlöletnek e szilaj kitörései méltó sajnálkozást keltettek a felvilágosodott hazafiakban: más részről mindenki őszintén örvendezett a miatt, hogy a szabadság érzete az ország minden ajkú lakosaiban egyaránt felébredt, hogy a nemzeti nagy átalakúlás szűlte lelkesedés, az ország határai közt lakó minden népiségeknél, egy közös lángban lobogott fel a Kárpátoktól a török határokig mindenütt. A felvidéki tótokra nézve ez nem volt meglepő. Mert bár, mint láttuk, néhány panszláv érzelmű evang. pap több éven át mindent elkövetett is a nemzetiségi viszályok felébresztésére, az izgatás sehol sem vert gyökeret a nép kebelében. A tótok tehát, kik magokat némi büszkeséggel vallák magyaroknak, most csak ugy örűltek a nagy reformoknak, mint a magyarok s németek, kikkel együtt ők is ugyanazon nyereményekben, ugyanazon jogokban osztoztak. Váratlanabb volt a rokonszenv és lelkesedésnek hasonnemű kitörése a szerbek közt. Mert ámbár a népszabadság áldásai ezekre is egyenlőkép kiterjedtek: azon nemzetiségi féltékenység s viszályok után, melyeket, mint láttuk, mesterséges izgatások a szerbek közt több évek óta ébren tartottak, ezeknek mostani érzelmei s jövendő magokviselete iránt több izben elfojthatatlan aggodalommal nyilatkoztak a törvényhozás egynémely tagjai.

De ezen aggodalmat nem sokára eloszlatták ama hírek, melyek a szerb ajkú népség magaviselete iránt az ország külön vidékeiről mind megnyugtatóbban hangzának. Ugy látszék, hogy a hatalmas benyomás, melyet a pozsonyi s pesti események a szerbek közt tőnek, minden barátságtalan érzelmet, minden elégületlenséget elfojtott, az ármányos izgatások minden nyomait elsodorta. Az öröm kifakadásai a népszabadság ezen első mézes heteiben a szerbek közt sem voltak kevesbbé hangosak, mint a haza bármely lakossága között. A viszályt, gyűlöletet hirdető zágráb-újvi-

déki izgatás eltörpűlve némúlt el a jogok nagysága előtt, 1848.
miket a magyar országgyülés az összes népnek s ezek felett a szerbeknek még különösen is adott. A felszabadulás az úrbéri terhek s kötelékek alól, teljes polgári s politikai szabadság s egyenlőség, a görög nem egyesűlt egyházi rendnek és vallásnak a kath. egyházi renddel és vallással egy rangba helyezése, miért a buzgóbb szerbek rég oly igen sóvárogtak, és, a mi legtöbb, szabad szerb sajtó és egyesületi jog, — tehát a nemzetiség korlátlan fejleszthetése, — mind oly eredmények, minők előbb a népámító izgatók biztatásaiban még csak „pia desideriá"-k alakjában sem merűltek fel soha. Ezen nyeremények után vallási alárendeltségről, nemzetiségi elnyomásról többé szó sem lehetvén, a nem rég heves izgatás mindenütt elnémúlt, az ország törvényhozásának halhatatlan érdeme mindenütt lelkesedéssel ünnepeltetett. A szerbek közől még oly férfiak is, kik az előtt a nemzetiségi villongások szítogatói valának, minők Trifunácz Pál, Nikolics Izidor, Sztojákovics György, Paulovics Tivadar, a nyilvános lapokban nyilatkozatokat bocsátottak közre, melyekben magokat „magyar polgároknak vallják, s kijelentik, hogy azon kapcsolatnál fogva, mely őket a királyhoz hűséggel, a közös magyar hazához fiúi szeretettel, a magyar nemzethez tántoríthatlan ragaszkodással köti, a magyar királyi székért s magyar hazájokért mindent elkövetni, érettök élni és halni készek."

A közös szabadság birtokának öröme lerontani látszott minden közfalat, melyet a külön ajkú országlakosok közt a rosszúl értett, személyes czélokra kizsákmányolt nemzetiségi meghasonlás emelt. Temesvárt a szerbek és oláhok egyszerre tartották Tedeumjokat a magyar és német katholikusokkal a város főpiaczán. Újvidékről, a szerb izgatások fő helyéről, szintugy mint számos más szerb népségű városokból rokonszenvet s egyetértést, hűséget s ragaszkodást tanúsító nyilatkozatok küldettek a pesti középponti bizottmányhoz. Sőt még a végvidéken is, melynek lakos-

1848. sága általában szerb, oláh és német népből áll, s hová nem csak a magyar közéletnek szelleme, de még a magyar törvény sem hatott el, egyaránt lelkesedéssel üdvözöltetett a nemzeti átalakúlás. A bécsi kényuralom e végvidéket, az ádriai tengertől az erdélyi havasokig, régóta tényleg megfosztotta a magyar törvény jótéteményeitől; lakosságát egészen a katonai rendszer szigora alá vetette, minél fogva az örökös hadi szolgálatra köteleztetett, a nélkül hogy bármily csekély részben is élvezhette volna a szabad polgár jogát. Most azonban itt is a megváltás napjai gyanánt tekinté magára nézve márczius napjait az értelmes lakosság. Nehogy, míg az ország minden egyéb lakosai szabad polgári jogokkal ruháztatnak fel, ők, elszigeteltségöknél fogva, ezentúl is a nyomasztó katonai járom alatt maradjanak, tényleg visszakapcsolni kivánták vidéköket az ország többi testéhez. Pancsován, Zimonyban s más véghelyeken népgyüléseket tartottak, melyekben az osztrák katonai rendszer bilincseit széttörték, a katonai hatóságot, mely által községök eddig igazgattatott, letévén, annak helyébe polgári bizottmányokat neveztek, az országgyüléshez kérelmet küldöttek, melyben községeiket törvényesen visszakapcsoltatni kivánták az országhoz. Azon szabadság-ünnepek, melyeket a szerb lakosság községeiben tartott, alig különböztek másban a magyar városok hasonló ünnepeitől mint, hogy a magyar zászló mellé a szerb zászlót is kitűzték, minek azonban akkor még csak azon értelmet tulajdonították, hogy valamint a magyar zászlót a haza, ugy a szerbet nemzetiségök jelképének tekintik.

A szorosabban vett magyarországi határvidéket őrző, ugy nevezett bánsági, ezredeknek csak első zászlóaljai lévén eddig Olaszországban, april havában a második zászlóaljak kiindítása is megparancsoltatott. Ezen rendelet nagy elégületlenséget idézett elő a végvidéken. Pancsován és Fehértemplomban nyilván szózatok emelkedtek a parancs ellen. De a meggyökerezett fegyelem hatalma győzött: a máso-

dik zászlóaljak, morogva bár, rendeltetésökre megindúltak. 1848.
Miután bennök az ezredek tulajdonképeni hadi ereje eltávozott, az igazgató hatóságot képezett tisztek a fegyelemnek kevesbbé alája vetett 3-dik és 4-dik zászlóaljakra bizton nem támaszkodhatván, a főhelyek, Pancsova, Fehértemplom stb. lakosságának közvéleménye ellen fellépni nem mertek. S igy mindenütt nyíltan mutatkozott a lelkesedés a szabadság iránt, melytől megváltásukat ők is bizton reménylették. De, fájdalom, e lelkesedés nem sokáig tartotta meg eredeti első, szeplőtelen tisztaságát. Horvátországban és a Szerémségben korán megújúltak az illyr zavargások, melyeket most az átalános megrázkodás még erőszakosabbakká tőn; és a rosz példa s a két részről, nagyobb mértékben mint valaha, megkezdett izgatások a szerbeket is nem sokára lesodorták a törvényesség s hazafiúi kötelesség ösvényéről.

Horvátország hangulata a márcziusi mozgalmak előtt.

Horvátországban a nemzetiségi viszály az országgyülés alatt is egyre folyt; s a két, egymással szemben álló, magyar-horvát és illyr-horvát párt időszerinti győzedelme folytában majd megszünni majd dühösebben megújúlni látszott. A márcziusi mozgalmak előtt két jelentékenyebb, egymással ellenkező esemény történt e tekintetben a horvát megyékben, egyik Varasdban január 21-kén, másik Zágrábban február 21-kén.

Ámbár a tartományi gyülés m. é. okt. 18-kán tartott első ülésében a zágrábi püspök s báni helytartó, Haulik György nyílt szavakkal kijelenté, miképen Horvátország rendei a Magyarországgal való kapcsolatnak fentartását őszintén óhajtják, abba boldogságuk főrészét helyezik, s az elszakadási hajlamot illető vád nem egyéb mint koholmány és rágalom: ezen elszakadási hajlam Varasd megyének január 21-ki közgyülésén mégis elég világosan mutatkozott. Az elszakadás az anyaországtól ott nem csak nyilvánosan indítványba tétetett, hanem a szónokok többsége által is pártoltatott; s csak a főispáni helytartónak figyelmezte

1848. hogy ez által saját ügyöknek árthatnának, akadályozá meg annak végzéssé emeltetését. De bár ennek következtében mellőztetett is az indítvány, az alkotott végzések is elég tanúságot tesznek a varasdi rendek ellenséges indulatáról. A határozat szerint ugyan is, egy illyr nyelven szerkesztett körlevélben felszólíttattak a többi megyék, hogy ha az országgyülés a kapcsolt részek tekintetében az eddig követett ösvényen maradna, a horvát követek s mágnások és báni helytartó által egyenesen a királynál keressenek segítséget, ott kérjék az illyr nyelvnek hivatalossá tételét; továbbá külön helytartótanácsot, külön udvari kanczelláriai osztályt, s a báni tábla főtörvényszéki rangra emeltetését. Ugyanezen értelemben a megye rendei a királyhoz is intéztek feliratot. Varasd megye e végzéseit utóbb Kőrös megye is elfogadta; Zágráb, Kőrös, Károlyváros, Pozsega és Kaproncza városok pedig, be sem várván a királyi resolutiót ama statutumra, miszerint a horvát nyelv hivatalosnak nyilvároníttatott, e nyelvnek használatát tényleg életbe léptették.

Egészen ellenkező volt eredménye Zágráb megye egy hónappal későbben tartott közgyülésének. Itt is emelkedett ugyan néhány szó a varasdi végzések pártolására; a rendek igen nagy többsége mindazáltal határozattá emelte, hogy Varasd megye kivánataiban nem osztoznak, sőt az anyaországgali „alkotmányos kapcsolatot létükkel egybecsűnek tartják“. A körlevélben, melylyel Varasd körlevelére válaszoltak, „teljes bizalmukat fejezik ki az országgyülés bölcsesége s méltányossága iránt“, s Varasd megyét, „elődeik példájára utalják, kik, testvéri szeretettel ragaszkodván a magyarokhoz“, sérelmeik s kivánataik ügyében mindig a törvényhozáshoz folyamodtak. Emlékeztetik továbbá Varasd megyét, hogy „a magyar nemzetteli szövetségnek köszönhetik leginkább a Száván túli rész visszakapcsoltatását s alkotmányos szerkezetöket. Az eljárásuk fölötti itéletet a történelemre s az utókorra bizzák, mely majd elhatározandja, melyik fél működött hazája javára“. E vég-

zésnek Varasd és Kőrös megyék ellenében nem csekély fontosságot ad az, hogy Zágráb megye terjedelmére s népességére nézve legalább is megüti, ha meg nem haladja amazokat együtt véve. — Az országgyülésen, hol Zágráb megyének e végzései a rendekre nagyon megnyugtatólag hatottak, meglehetős volt most az egyetértés a horvát követekkel. 1848.

A márcziusi események hatása Horvátországban.

Ilyféle súrlódások s villongások közt találta Horvátországot a bécsi, pozsonyi és pesti nagyszerű események híre, mely aztán ott is csoda sebességgel átvillanyozta a kedélyeket. A nép öröme a szabadság napjának feltámadására itt is mindenütt hangosan tört ki s eleinte őszintének látszott s volt is nagy részben. Az országgyülés felirata a független kormány tárgyában, a pesti tizenkét pont, általános lelkesedéssel fogadtatott. A városok legtöbbjeiben, s még inkább a Zágráb megyei nemesi községekben Batthyáni Lajos, Kossuth s más nemzeti vezérek nevei zajos éljenekkel üdvözöltettek. A közös szabadság lelkesítő érzelmei azokat is megragadni s a testvériség kiengesztelő melegével látszottak áthatni, kik elébb ellenséges indulatokat tápláltak magokban Magyarország ellen. A pártok zaja egy időre elnémúlt, s az illyr szellemű a magyar szenvű horváttal közös örömrivalgásban üdvözölte a szabadság új korát.

Kétséget alig szenved, hogy ha az udvar őszintén megnyugszik a Pozsonyban és Bécsben diadalmas forradalom reformjaiban, a szabadság közös birtoka s a magyar kormány jogosan várható méltányossága nem is engedett volna többé tért foglalni a nemzetiségi villongásoknak, melyeket különben is csak titkos rugonyok mesterségesen szítogattak vala fel a múltban. De épen Horvátország volt azon tartomány, mely felé a reactiónak első ijedtségökből felocsúdott vezérei legelőbb is tekintének. Azt hitték, hogy az elmúlt években ott Bécsből támogatott nemzetiségi villongások már elég mély gyökereket vertek a végre, hogy most

1848. felélénkíttetvén, a magyar reformtörekvéseket ellensúlyozhassák; sőt azt hitték, hogy a felfegyverzendő határőrvidéki néppel teljesen megfékezhetik a fegyvertelen Magyarország mozgalmait. Abban kételkedni sem lehetett, hogy az illyr párt vezérei a nyerendő engedmények által felbiztatva, kész szolgáivá, előharczosaivá eszküsznek a reactiónak. E kilátásban a reactio vezérei korán összeköttetésbe léptek az illyr párt vezéreivel. Miként Gájnak márczius 24-kén kelt s fentebb egész terjedelmében közlött levele napvilágra hozza, e pártvezér már arról tudósítja János főherczeget, hogy a neki adott megbizásokban sikeresen járt el s pártfelei a trón érdekében lelkesedve ellent fognak állni a magyar álkormány lázadó czélzatainak. Tudjuk az elbeszéltekből azt is, hogy Jellasichnak bánná neveztetése az illyr pártiak ez iránti felszólalása előtt, egyenesen a reactio kebléből eredt.

Az udvartól nyert biztató pártolás nem is téveszté el hatását az illyreknél. Régi vágyaik s törekvéseik valósítására merész gondolatok ébredének vezéreikben. A körülmények e végre most igen kedvezőknek mutatkozván, Gáj Lajos több másokkal, kik eddig az illyr zavargásokban vezérszerepeket játszának, tanácskozmányt tartott: miképen lehetne terveik érdekében kizsákmányolni a körülményeket? Legczélszerűbbnek látszott, a pesti középponti bizottmány példája szerint, Zágrábban egy nemzeti bizottmányt alkotni, melynek fő czéljáúl a horvát nemzetiség biztosítása tűzetett ki. A vezérek közt egyező volt az értelem, hogy e czélt csak ugy lehet teljesen elérniök, ha Horvát- és Tótország igazgatási tekintetben egészen külön válik az anyaországtól. A Magyarországtól való elszakadás s a független álladalmi élet, melyben a megyékkel az eddig katonai kormány alatt létezett őrvidéki kerületek is egyenlően részt vennének, volt tehát határozott, bár egy ideig világosan be nem vallott, czélja a bizottmány törekvéseinek.

A bizottmány, e czél megközelítése végett, márczius 25-kére Zágrábba „nemzeti" gyülést hirdetett, melyre Horvát-, Tót- és Dalmát-, mint ők mondák, „egyesűlt" országokból mennél több hazafiak jelennének meg; s előlegesen egy, a királyhoz felküldendő kérelmet dolgoztak ki, mely a gyülés tanácskozásai s határzatainak alapjául szolgálna. E gyülés a mondott napon valóban meg is tartatott. Az illyr szellemüek minden felől nagy számmal sereglének öszsze; a magyar szenvű horvátok közől azonban senki sem jelent meg. Ezek helyett két cseh vezettetett be a gyülekezetbe, kiket, a Pozsonyban szállongó hírek szerint, gróf Kolowrát miniszter küldött volna némi utasításokkal hozzájok. — Valószinűbb azonban, hogy azok a prágai forradalmi párt küldöttei voltak; mert Kolowrát részéről báró Kulmer, az illyr párt híve jelent meg a gyülekezetben.

1848. A zágrábi „nemzeti" gyülés.

A gyülésben e szerint csak egyik, az illyr párt, lévén képviselve, végzéseinek Magyarország irányában ellenséges szelleméről egyelőre sem lehetett kételkedni. A gyülekezet a bizottmány munkálatának nyomán mindenek előtt b. Jellasich József ezredest bánná kiáltá ki, s a „nemzet" kérelmeit, harmincz pontba foglalva, egy nagyszámú küldöttség által határozta felvitetni a királyhoz. A kérelemirat lényegére nézve következőkből áll. A bevezetésben az mondatott ugyan, hogy a horvát nemzet, miként eddig, ugy ezután is a magyar korona alatt szoros kapcsolatban óhajt maradni a magyar nemzettel. De ha az egyes pontokban kifejezett igényeket figyelemmel átvizsgáljuk, teljesen meggyőződhetünk, hogy ama kijelentés nem volt őszinte s csak igen ügyetlenűl takarta el a kérelmi pontokban világosan kifejezett elszakadási törekvéseket. Az első pontban kéretik, hogy a „nemzettől" megválasztott Jellasich báni méltóságában megerősittessék s mind azon hatalommal ruháztassék fel, mely egy nemzetfőt megillet. A többi pontokban kivántatik, hogy május 1-jére Zágrábba

1848. országgyülés hirdettessék, Dalmatia s a katonai őrvidék, politikai igazgatása tekintében, Horvátországba bekebeleztessék, valaminthogy mind azon részek is visszacsatoltassanak, melyek a múlt időkben részint a magyar vármegyékkel, részint a német örökös tartományokkal egyesíttettek. Kivántatik továbbá, hogy a nemzeti függetlenség biztosítására a magyartól külön felelős miniszterium alkottassék; országgyülés évenként s felváltva Zágrábban, Eszéken, Fiumében és Zárában tartassék; az eddig Magyarországban kezelt nemzeti alapítványok saját felelős financzminiszterök kezelése alá adassanak; a katonaság, mely az alkotmányra is esküt mondjon, nemzeti nyelven vezényeltessék; a hivatalok, tisztségek kizárólag az egyesítendő országok fiaival töltessenek be; a közigazgatásban s köznevelésben csak a nemzeti nyelv használandó stb. stb.

Az országgyülés határozata az illyr törekvések ellenében.

Az illyr-horvát párt e kivánatainak s törekvéseinek híre hamar eljutott az országba s ugy Pozsonyban mint Pesten méltó aggodalmakat ébresztett. E párt elszakadási vágya, mint láttuk, nem volt ugyan új dolog; de mit máskor, mint esztelen párttörekvést, mire sem elegendő ok, sem valósítására erő nem létezett, az ország megvetéssel mellőzhetett: az most, midőn Bécsben működését a reactio már megkezdette, s épen a független kormányzati törvény megerősítését ügyekezett meggátolni, e reactió által kizsákmányolva, igen veszélyessé válhatott. Nem is késett tehát figyelmét reá azonnal kiterjeszteni az országgyülés. „Ha Magyarországnak Horvátországgal való békés, barátságos viszonyai megzavartatnak, — ugymond Kossuth egy beszédében márcz. 28-kán, midőn a zágrábi események szőnyegre hozattak — ez csak két oknak lehet következése. Első az, ha Magyarország a szabadság iránt kellő méltánylattal nem viseltetik; másik az, ha egyes rosz emberek az ottani népet bujtogatják s az országgyülést megelőzik abban, hogy a nép felvilágosíttassék. Ugy vagyok értesűlve, hogy a magyar országgyülés lépései a horvát nép által mindenütt hálával, lelke-

sedéssel s hű ragaszkodás nyilatkozataival fogadtattak. De van ott néhány egyén, kik a zavarosban halászni szeretve, készek lennének Horvátország nyugalmát, szabadságát, alkotmányát feláldozni szennyes nagyravágyásuknak s más mellékes czéljaiknak. Horvátország szabadsága s jólléte csak a Magyarországgal való szoros kapcsolatban rejlik; és ezt jól érzi az ottani nép; mert tudok esetet, hogy a hol a Magyarországtól való elszakadásra ingerlő kisérletek tétettek, a nép tömegestűl szegűlt azoknak ellene. De tudom azt is, hogy a horvát nemesség csak ugy remélhet elvesztett úrbéri javadalmaiért kármentesítést, ha Horvátország Magyarországgal kapcsolatban marad." Mondá aztán, hogy ő nem kételkedik, miképen a közös szabadság nem sokára teljesen ki fogja egyenlíteni a nemzeti különbségeket s ellenszenveket. Indítványára az országgyülés egy felszólítást határozott bocsátani a horvát néphez, melyben ez biztosíttassék, hogy Magyarország a horvát nemzetiséget kellő tiszteletben tartandja. Figyelemre méltó, hogy a törvényhozás oly méltányos érzelemmel viseltetett a horvátok s általában minden nemzetiségek iránt, és oly annyira akart nekik igazságot szolgáltatni, hogy azt hitte: elég a népet arról, mi irányában határoztatni fog, felvilágosítani, s ez minden bujtogatások daczára is nyugodt maradand. Csak ezen méltányos gondolkodás az oka annak, hogy más rendszabályok nem hozattak. Meg kell azonban vallani, hogy nagy járatlanságot árúlt el a kormányzatban, midőn egy feltüzelt, mindenre kész párt bujtogatásait csak az igaz szó, csak a körűlmények előadása s a nép felvilágosítása által szándékozott egyensúlyozni. Ha e felvilágosítás mellett egy tapintatos, erélyes kormánybiztos is küldetik azon napokban Horvátországba, ki, míg a horvátok méltányos kivánatai teljesíttetnek, a népbujtogatásnak gátot vet, alig lehet kételkedni, hogy a nép, hálásan fogadván s éldelvén a szabadság jótéteményeit, békében maradt volna.

1848. Az érzelmek Horvátország irányában nem csak az országgyülésen, hanem az egész országban valóban igen méltányosak valának. Azon igazságérzet, melynél fogva a nemesség, a maga, legalább pillanatnyi kárával, önként hajlandó vala felszabadítani a jobbágyokat, eltörleni a robotot és tizedet, s polgári jogot, a magáéval egyenlőt, adni a parasztoknak, — ugyanazon igazságérzet lelkesítette a magyar nemzetet az ország koronája alatt lévő más nemzetiségek irányában. Egyenlően megosztott velök minden jogot, minden terhet; semmi egyéb felsőséget nem kivánt magának fölöttök megtartani, mint azt, mit az igazgatás közössége múlhatlanúl szükségessé tett, t. i. hogy a közélet hivatalos nyelve a magyar nyelv legyen a nélkül, hogy a többi nyelvek jogai a hatósági és községi életben bár mi korlátozást szenvednének. A horvátok tekintetében még erre nézve is tovább ment a magyar loyalitás, mert önként megegyezett, hogy ők tartományuk beligazgatásában saját nyelvöket használják; s csak azon egyet kivánta, hogy az anyaországgali hivatalos érintkezésekben s a közös törvényhozásban fogadják el közlönyül a magyar nyelvet. Ennél kevesebbet a magyar nemzet, a státusegység felbomlása nélkül, bizonyára nem kivánhatott azon jótétemény fejében, hogy alkotmányának, szabadságának mindennemű áldásait, minden nemzetiség-, nyelv- és vallás-különbség nélkül, a magyar korona minden alattvalójára egyenlően kiterjesztette.

A pesti bizottmány felszólítása s küldöttsége a horvátokhoz.

Ezen loyális, testvéries érzelem bélyegzi azon felszólítást is, melyet a pesti középponti bizottmány intézett a horvátokhoz. „Horvátok, szeretett testvérek! — igy szól az okirat — Háromszáz éves elnyomás után valahára a függetlenség, a szabadság küszöbére léptünk. A mit kivívtunk, a mi javunkra s a tietekre egyaránt vívtuk ki. A jelszó, mely alatt küzdénk, nem a nemzetiség, hanem a minden nemzetiséget, minden érdeket magában foglaló függetlenség és szabadság szent neve.... A testvér meg fogja érteni testvérének szavát.... Feledjük a nyelvkülönbséget, kik a

1848.

közös szabadság érdekében egyek vagyunk stb." A felszólítást, mely magyar és horvát nyelven szerkesztetett, a középponti bizottmány kebeléből küldött követek vitték Zágrábba. A nép, hallván ezektől, hogy az úrbéri terheket a törvényhozás eltörülte, nagy rokonszenvet mutatott a magyarok iránt. Az illyr pártnak azonban nem volt ínye szerint, hogy a népben ily barátságos érzelmek támadtak; és Zágrábban több féktelen illyr szónok azt fellázítani ügyekezett a követek ellen. Egy felizgatott, dühös csoport valóban meg is támadta őket, s csak néhány józanabb s a magyarokkal kibéVkültnek látszott illyr pártiaknak sikerült őket megoltalmazni tényleges bántalmaktól.

Az illyr törekvések jogalapja.

Az illyr párt kivánatai hasonlóknak látszanak azon kivánatokhoz, melyekkel a magyar országgyülés járúlt a fejedelemhez. És azok, kik Magyarország független kormányzatának ellenzői valának, mind akkor midőn e mozgalmak történtek, mind utóbb is gyakran állították, hogy a horvát mozgalom szintazon jogalappal birt Magyarországra nézve, mint a magyar mozgalom Ausztria irányában. Ezen tételből aztán azon következtetést vonták le, hogy valamint a magyarok jogosnak nem ismerték el a zágrábi küldöttség követeléseit: ugy a magyar országgyülés kivánatait sem teljesíthette a fejedelem a monarchia egységének felbomlása nélkül.

A színleg hasonló viszonyok közt azonban valójában nagy a különbség. Mellőzzük azt, hogy a zágrábi kérelempontokat csak egy párt készítette, mely még valóságos többséggel sem dicsekedhetett a tartományban; míg a magyar kivánatok a nemzet hasonlíthatlan többségétől eredtek, s törvényesen működő, minden pártot magában foglaló országgyülés által terjesztettek a fejedelem elébe. Csak a két részről kivánatok jogalapját vizsgáljuk meg lehető rövidséggel. Magyarországnak, Ausztriával szemben, saját alkotmánya s törvényei voltak: Horvátország hétszáz év óta a magyar alkotmánynyal s törvényekkel élt. Magyarország,

1848. ezen külön saját alkotmányánál és törvényeinél fogva, soha sem volt alkotó vagy kiegészítő része az ausztriai császári birodalomnak, — a minthogy Ferencz császár, midőn ezt 1804-ben felállította, alkotó részei közé nem is számította Magyarországot: Horvátország, az alkotmány és törvények közösségénél fogva, kapcsolt része volt Magyarországnak. Ezen alkotmányos törvények s több rendű ünnepélyes szerződések szerint Magyarország önálló, független kormányzattal birt, mely független kormányzati jogot az osztrák császárok nem csak elismerték, hanem ugyanazon személyben magyar királyok is lévén, számtalanszor ünnepélyes esküvel pecsételték: Horvátország a magyar koronától, a közös magyar törvényhozástól, fő kormány- és törvényszékektől, melyekben mindazáltal a horvátok is részt vettek, törvényesen függött, nem ugyan mint elnyomott alattvalója, hűbérese vagy adózója, hanem mint osztályos társa a magyar nemzetnek. Magyarország ezeknél fogva nem elválni akart Ausztriától, melynek részét nem alkotta, melytől törvényesen soha sem függött; hanem csak alkotmányos függetlenségét akarta biztositani az osztrák kényuralom törvénytelen foglalásai ellen: Horvátország ellenben megszakítani akarta azon törvényes kapcsolatot, melyet hét század szentesített; elválni akart az anyaországtól, melyhez a közös alkotmány kötötte. Magyarország a reform rendes és törvényszerű utján, csak a kényuralom által megsértett s háttérbe nyomott, de mindig fenálló törvényeknek szerzett valóságot s végrehajtást kormányzatának módosítása által: Horvátország a forradalom terén követelt törvényeken nem alapúló jogokat; minél fogva mozgalmait, kivált ha tekintetbe veszszük, hogy azok csak egy, többséggel sem biró párttól, a másik hozzájárulása nélkül, származtak, méltán lázadásnak nevezhetjük.

Az illyr törekvések forrása.

Nem kevesebb különbséget találunk a két mozgalom közt, ha azoknak okait, forrásait vizsgáljuk. A magyarországi reformoknak egyetlen oka volt az alkotmányos sza-

badság és törvényes függetlenség biztosításának szüksége 1848.
a bécsi kényuralom ellen. Most az osztrák kormány is alkotmányos formákat vett fel, melyeknek következtében, bár mit teszünk is fel azoknak állandóságáról, okvetlenül változni kellett a magyar kormányzatnak is a maga formáiban. Ha felteszszük, hogy állandóan fenmarad az alkotmányos bécsi kormány: hogyan folyhatott volna be a bécsi miniszter, ki csak a bécsi országgyülésnek volt felelős, Magyarország ügyeibe, melyről az 1790-ki 10-dik törvényben írva van, hogy „Ő felsége kegyelmesen elismerte, hogy… Magyarország kapcsolt részeivel szabad ország, s kormányzatának egész törvényes alakjára nézve független, azaz, semmi más országtól vagy néptől nem függő; hanem tulajdon megállással s alkotmánynyal biró; annál fogva a maga törvényesen megkoronázott királyai által saját törvényei és törvényes szokásai által, nem pedig más tartományok módja szerint kormányzandó s igazgatandó.“ Nem kellett-e ennél fogva a bécsi felelős miniszterium mellett egy szinte felelős, amattól független magyar miniszteriumnak szükségképen alkottatni? Ha pedig felteszszük, hogy a bécsi udvarban és dynastiában századok óta hagyományos kényuralom reactiója az osztrák alkotmányos kormányt vontató kötelére veszi s annak véget vet: nem kellett-e Magyarországnak egyelőre biztosítani törvényes függetlenségét az ellene is feltámadható reactió cselszövényei ellen? Horvátországra nézve semmi ilyféle törvényes ok nem forgott fenn, melynél fogva magának jogosan kivánhatott volna külön kormányzatot. Kapcsolt része lévén Magyarországnak, ezzel mindenben aránylag osztozott, valamint elébb a régi alkotmányban, ugy most a független s felelős kormányzat és népképviselet áldásaiban. Az országgyülésre népessége arányában küldötte, az új törvény szerint, képviselőit; a kisebb miniszteriális kormányhivataloknak arányos része egyenesen fentartatott a horvátok számára; nagyobb hivatalokat, miniszteri tárczákat, kiben arra képesség volt, magyar és

1848. horvát egyformán nyerhetett; tartományi beligazgatásuk pedig, a bántól kezdve az utólsó irnokig, ezután is kizárólag az ő kezökben maradt, és soha egy magyarnak sem jött eszébe, Horvátországban hivatalt keresni. A jobbágyság Horvátországban is csak ugy felmentetett az úrbéri terhektől, mint az anyaországban. A horvát sajtót ugyanazon törvények szabályozták, melyek a magyart. Szóval, az alkotmány, a felelős kormányzat, minden jog és törvény közös birtoka volt a horvátnak a magyarral.

Mi volt tehát a horvát mozgalom oka, forrása és jelszava? Jelszóul az illyr-horvát párt a nemzetiséget tűzte ki zászlajára. E jelszó mellett azonban kétségkivűl más, kevésbbé dicséretes rugonyok is munkásak valának e mozgalomban. És ha meggondoljuk, hogy az országgyülés kész volt mind azon törvényeket megalkotni, melyek a horvát nemzetiség biztosítására szolgálhattak, — miért is a Zágráb megyei közgyülés február 21-kén teljes bizalmat nyilvánított a törvényhozás iránt; ha meggondoljuk, hogy a horvát nemzetiség felett folyt legújabb tanácskozásokból nyilván kitűnt, miképen az országgyülés kész megegyezni abban, hogy Horvátországban a beligazgatási nyelv a horvát legyen; hogy az országgyülés a horvát nyelv iránt mindenben valóban a legméltányosabb kiméletet tanusitá, és, mi a horvátokra e tekintetben legmegnyugtatóbban hathatott, az elnökminiszter, Batthyáni, épen azon férfiú volt, ki ezen méltánylatot, már az elmúlt országgyüléseken is férfias nyíltsággal kimondta, ki a horvát nyelvnek beligazgatási nyelvvé emelését már akkor is sürgette, midőn leghevesebben folyt a nyelvtusa és midőn ezért reá, nyíltan megvalljuk, sok túlbuzgó, de szűkkeblű magyar neheztelt: — ha mind ezt meggondoljuk, alig is fogjuk hihetni, hogy a horvát mozgalomnak valóban a nemzetiségi féltékenység, mire ok nem létezett, volt légyen forrása. Ha Horvátország beldolgait saját nemzeti nyelvén igazgathatja, ifjúságát a horvát nyelven neveltetheti, sajtója a törvény határai közt szabadon

működhetik, irodalmát akadálytalanúl fejtheti, — amit az új állapotokban mind tehette: ki fogja józanúl állíthatni, hogy a horvát nyelvnek és nemzetiségnek elnyomására vált volna az, hogy a Magyarországgali érintkezésekben, s a közös országgyülésen a latin nyelv helyett, mit eddig használt, ezentúl a magyart köteleztetett használni? És midőn azt látjuk, hogy az illyr párt, a közös szabadságnak, közös független és felelős kormányzatnak mind amaz áldásait, nyelvének és nemzetiségének adott mind ezen engedményeket magától ellökve, a bánatban és örömben, dicsőségben és viszontagságban együtt leélt hét század törvényes kapcsait megszakasztani, közös történelmét megtagadni akarja; és az egy milliót alig meghaladó nemzet számára független, önálló kormányt követel, mit fentartani ereje nincs, mi rövid idő alatt a kényuralomnak esik martalékúl: bizonyára kénytelenek vagyunk állítani, hogy nem a jelszóul kifüggesztett nemzetiségben, hanem más, mellékes czélokban fekszik a mozgalomnak oka. Nem ismerjük annyira ezen illyr törekvések vezéreinek jellemét, hogy határozottan mernők állítani, mit Kossuth a márczius 28-kai ülésben mondott, miszerint mind e mozgalom néhány egyénnek tulajdonítandó, „kik a zavarosban halászni szeretve, készek Horvátország nyugalmát, szabadságát, alkotmányát szennyes nagyravágyásuknak feláldozni.“ Meggondolván azonban azt, hogy e mozgalom élén jobbára olyanok álltak, a legnagyobb buzgalmat az elszakadás létesítésében olyanok fejtették ki, a kik általa, ha sikerűl, mindent nyerhettek; ha dugába dől, semmit sem vagy keveset veszthettek; a kik magoknak hononosaik közt, a független kormány mellett, miniszteri tárczákat, fényes méltóságokat, jövedelmes hivatalokat szerezhettek, míg a Magyarországgali kapcsolatban, egyéniségök középszerűsége szerint, csak alárendelt helyeket foglalhattak volna el; önként felszínre merűl ama vélemény, hogy ezen mozgalom koránt sem annyira nemzeti féltékenység- 1848.

1848. ből, mint, „más mellékes, személyes czélokból" származott légyen.

A reactiónak az illyr törekvésekre alapított terve.

De bár mi volt légyen is a zágrábi törekvések igazi kútforrása, annyi bizonyos, hogy az udvar, mihelyt első ijedtségéből föleszmélt, azonnal elhatározta magát, mint fentebb láttuk, a horvátok felhasználására.

Miként Gáj leveléből láttuk, nem sokára Zágrábból is kedvezőbb hírek érkeztek a reactióra nézve, mint bár mikor elébb, az illyr pártiak indulatáról Magyarország irányában. Az udvari párt tehát a kedvező alkalmat tüstént megragadta, s a császár-király háta mögött a reactió megkezdését elhatározván, annak terveit s eszközeit is tüstént megválasztotta s elkészítette. E terv szerint Horvátország tűzetett ki a reactió alapjául s azon térűl, honnan a megtámadás Magyarország ellen intéztetnék. E választás igen természetes volt; ott minden körűlmények kedvezők valának az udvari reactió titkos czéljainak. A végvidék Horvátországban legtöbb hadi erőt nyújthatott, s azzal a szerémségi és bánsági őrvidékek honlévő zászlóaljai is minden nehézség nélkül csatlakozhattak. Onnan a szerbek felizgatása is legczélszerűbben kezeltethetett. Mert, bár a szerbekről érkezett tudósítások szerint, ezek nagy rokonszenvvel látszottak is fogadni a pozsonyi és pesti mozgalmakat; e népről, mely már 1790-ben elszakadási vágyakat nyilvánított, s titkon azóta is mindig független nemzeti kormányzat után sóvárgott, könnyen fel lehetett tenni, hogy egy-két befolyásosabb egyén, kiket megnyerni nem leend nehéz, azt, a független nemzeti kormányzat igéretével, egészen s buzgó szolgájává teendi az udvar czéljainak. E szerint igen alapos volt a remény, hogy Horvátországból az egész alvidéket Adriától Erdélyig egyesíteni lehet Magyarország megtámadására. Mi alatt aztán ez még rendezetlen erejét a fellázadt horvátok és szerbek ellen fordítandja, a pesti kormánynyal nyert lesz a játék.

Igy előkészítve lévén a terv, egy perczig sem késett az udvari párt az illyrekkel magát szorosabb összeköttetésbe tenni. Köz hír szerint b. Kulmer, Kolowrat miniszter védencze, szolgált az udvari párt közlönyéül. E hírt igen valószinűvé teszi az, hogy később Kulmer, hihetőleg ezen s utóbbi hasonnemű szolgálatai jutalmául, a császári miniszteriumnak tárcza nélküli tagjává neveztetett. Ő, különben születésére nézve horvát, pártszínezetét tekintve pedig buzgó illyr lévén, igen alkalmas egyén volt e közvetítő szerepre. Működéseinek részletei iránt, melyekben az udvari párt megbiztából járt el Zágrábban, miután azokat még nagy titokban kellett intézni, és sem ő maga, sem a pártfőnökök ezekről még semmit sem nyilvánítottak, csak gyanításokra szorítkozhatik a történelem. Mennyi volt különösen részvétele a zágrábi kérelem harmincz pontjában, bizonytalan; de az kétséget nem szenved, hogy Jellasich egyenesen az ő indítványa s titkos működése következtében kiáltatott ki bánná, kinek e méltóságra emeltetését az udvari konferenczia már márczius 24-kén elhatározta. Báró Jellasich volt tehát azon egyéniség, kinek kezébe tette le az udvari reactio az illyr mozgalmak fő vezetését, a hatalmat s a Magyarország ellen elhatározott ellenhatás tervének minden fonalszálait. Az udvari párt választása több tekintetben ügyes volt; s ha talán egyelőre is lehetett volna tenni ellene némi kifogásokat, felfedezni benne némi hiányokat: mindazáltal ama tulajdonokat, melyek a terv szerint kitűzött szerep átvételére megkivántattak, alig lehetett volna valakiben nagyobb mértékben együtt találni, mint a milyenben Jellasich egyéniségében léteztek.

1848.

Báró Kulmer küldetése Zágrábba.

Báró Jellasich József fia volt azon hasonnevű osztrák generálnak, ki egyebek közt 1809-ben egy hadosztálylyal Tyrolban működött, s a francziáktól megveretvén, a roppant áldozatokra lelkesített hegyi népet, bár még vesztesége után is segíthette volna, egészen cserben hagyta. Hosszú hadi szolgálataiért Mária Terézia érdemrendjével diszesít-

Báró Jellasich József.

1848. tetvén, ezzel együtt bárói czímet nyert, mely utódjaira is átszállott. A tábornok kevés vagyonnal birt; serdülő fiának tehát a bécsi Thereziánum akadémiában szerzett alapítványos helyet. Az ifjú József, miután itt polgári neveltetése bevégeztetett, a magyar királyi testőrseregbe vétetett fel, hol aztán katonailag is kimüveltetvén, a rendes katonaságban hadnagyi ranggal kezdette meg hadi szolgálatát. Az események, melyekben neki oly jelentékeny szerep tűzetett ki az udvari párttól, őt az első báni ezred parancsnokául ezredesi rangban találták. Jellasich, ekkor körülbelűl negyven éves, a természettől kellemes külalakkal és többféle, tagadhatatlanúl, jeles tehetségekkel volt felruházva. Képzelő tehetsége által ő költésznek volt hivatva [1]), s honosai lelkesedve olvasták néhány apró költeményét. A szónak hatalmával birván, könnyű s élénk társalgási modora, nem közönséges rábeszélő tehetsége s folyékony ékesszólása oly tulajdonok voltak, melyek egy pártvezérben leginkább megkivántatnak. E tulajdonok által ő, ha még nem birta volna is, könnyen megnyerheti vala pártja bizodalmát s a kormányára bízott nép csatlakozását. Hogy e bizodalommal s

[1]) Már a Thereziánumban 14 éves korában megkezdte a versirást, s 1825-ben egy kötetke német költemény jelent meg tőle Zágrábban. A horvát ifjú azonban ekkor még nem csak szabadságszerető, de magyar érzelmű s büszke volt a közös magyar-horvát hazára. Például Zrínyinek e szavakat adja nyelvére: „Wohl gehört' ich unter der Magyaren unbesiegbar muthiges Geschlecht." „Croatiens Jubel" czímű versében, Magyarország hős leányinak példái által lelkesedve, s honszeretetre tüzelve vezeti fel hazájának leányait. A kar legidősbjével pedig ezeket mondatja:

„O Heil dir, theures Vaterland,
Dass Jung und Alt ein gleiches Band
Der Lieb' zu dir so schön umwindet,
Zu deiner Grösse sie verbindet!

O mög' der Eintracht holder Stern
Die Völker Ungarns nah und fern
Zu allen Zeiten so bescheinen
Und stark, wie jetzt, sie stets vereinen!

csatlakozással az illyr pártiak részéről már elébb is dicse- 1848.
kedhetett, csak nevelte tulajdonainak előnyeit. Ő ugyanis, mint költő, a nemzetiség eszméjét lelkesedéssel ragadta meg, és szívesen ringatta magát a független nemzetiség ábrándképei közt. A Magyarország ellen 1836-ban Gáj Lajos által megkezdett illyr izgatásokban és zavargásokban ő is jelentékeny részt vett; s nem tudjuk, valjon nem épen neki tulajdonítandó-e azon térkép, mely akkoron Károlyvárosban megjelent, s az illyr álmok alkotta nagy Illyriát ábrázolta, melynek részeit, Horvátországon s az egész alsó Magyarországon kivűl, északnyugot felé Isztria, Krajna, Karinthia és Stájerország, délkelet felé Bosnya, Szerbia, Bulgaria, Montenegro s Herczegovina képezték. Ihlettségében több, a magyar nemzet ellen irt dalokkal gazdagítá az illyr irodalmat s a „Danika“ folyóiratnak lázitó, Magyarország irányában oly méltánytalan apostrophjait. Mint ezredes, a parancsa alatt lévő első báni ezredet ő tökéletesen illyrizálta, mi által, nem sejtve is, mintegy előre készűlt a reá váró nagy szerepre.

E tulajdonok s törekvések mellett, mik által teljesen megnyerte az illyrpárt rokonszenvét és csatlakozását, a dynasztia iránt is feltételetlen engedelmességgel viseltetett, egyedűl tőle várván, mint katona, jövendő előmenetelét. Ha a nagy Illyria alkotásának tervében csakugyan ő is részt vett, ugy hűsége nem igen erős alapon feküdt ugyan a dynasztia iránt, melynek birodalmától annyi tartományt elszakasztani kivánt az illyr terv. A dologhoz azonban csak mellékesen tartozik, hogy őszinte rokonszenvből származott-e ragaszkodása a dynasztiához, vagy csak önzésből, emelkedési s gazdagodási vágyból? Annyi bizonyos, hogy személyes érdekei, hajlamai s még jellemének árnyoldalai is olyanok voltak, mik őt, minden illyr tervek daczára is, hatalmas kapcsokkal köthették le a dynasztia iránt. Ő, kinek a pazar fényű s bőségű élet szenvedélyei közé tartozott, zsoldján kivűl vagyonnal nem birván, tetemes adósságokba verte

1848. magát, s csak az udvar kegyétől remélhette mind adósságainak, mind költséges életmódjának fedezését, mind előmenetelét a szolgálati rangban, mit egyébiránt, kitünőbb katonai talentomokkal nem birván, érdemei után nem igen várhatott volna. Kétségen kivűl, ez volt annak oka, hogy új szerepében annyi ragaszkodást tanúsított a dynastia iránt, miszerint annak érdekében nem csak meggyőződését és katonai becsületét, melynek igazság, egyenesség s igaz szólás múlhatatlan feltétele, több ízben feláldozta, hanem végre honosait is megcsalta. Az udvari párt s ennek uszálya őt e ragaszkodása s buzgalma miatt utóbb a „lovagias bánnak" szerette nevezni. A dynastia tagjai, kik az udvari reactiopárthoz tartoztak, utóbb pazar kegyekkel árasztták el őt, melyek nem kevesbbé nevelték buzgalmát, mint azon, hír szerint, roppant összegek, melyeket adósságainak kifizetésére, éldeleteinek s pazar háztartásának fedezésére nyert.

A horvát küldöttség márczius 29-én érkezett fel Bécsbe a harmincz pontú kérelemmel. A küldöttség tagjai mintegy százan, jobbára fiatal ügyvédek voltak. Az udvar terveit, nehogy azok Magyarországban is köztudomásra jussanak, természetesen a küldöttség előtt még nem lehetett felfedezni. Óvatosságból tehát szokás szerint a magyar kanczellár jelenlétében fogadtatott a küldöttség; s a király is a kanczellártól készített választ olvasta fel kérelmök átvétele után. E válasz oly értelmű volt, hogy a horvátok méltányos kivánatai ugyan tekintetbe fognak vétetni; de ő felsége minden oly irányt, mely a törvényekkel s alkotmánynyal s magyar koronája tartományainak egységével ellenkezik, mint királyi esküjével megférhetetlent, határozottan kárhoztat. Egyszersmind oda utasíttattak, hogy a benyújtott kérelmökre adandó választ, irásba foglalva, Haulik zágrábi püspök s báni helyettesnél vegyék át.

A küldöttségnek a reactio-párt terveibe avatatlan tagjai nagy elégedetlenséggel fogadták a király válaszát. Számosan közőlök fejeiket haragosan rázva nyilvániták kedvet-

lenségöket, s Gájnak intésére hallgatagon távoztak a trón elől. Az sem tetszett nekik, hogy bár Jellasichot már bánná kiáltották, nem ehhez, hanem Haulikhoz utasíttattak a kérelmökre adandó válasz átvétele végett. 1848.

Haulikot, kit elébb az illyrismus pártolása miatt istenítettek, egy idő óta, mivel az országgyülésen, magát az ellene emelt vádaktól kitisztítani ügyekezvén, magát magyarnak mondta, a horvát repealerek tömege egyátaljában gyűlölni kezdette. Némi alkudozás után, s a titokba avatottabb vezéreiktől reábiratva, mégis elhatározták magokat hogy nem ugyan hivatalosan, küldöttségi minőségben, hanem mint magán egyének, elmenjenek a báni helytartóhoz. Nehányan a szenvedélyesebb tagok közől még durvább kitörésekkel s fenyegetésekkel is illették a püspököt, tanácsolván neki, hogy ha ügyökhöz hűtelen, vissza ne térjen Zágrábba.

Az illyr párt vezérei azonban, kik Kolowrat és Fiquelmont miniszterekkel már a királyi fogadtatás előtt több ízben értekeztek, tökéletesen meg voltak elégedve küldetésök eredményeivel. Ők a Magyarországgali viszonyok tekintetében a miniszterektől magok mihez tartása iránt egynémi utasítást vettek. E szerint egy időre színleg le kellett mondaniok kivánataik azon részéről, melyben Horvát-, Tót- és Dalmátországot a magyar kormánytól függetleníteni kérték; s meg kellett elégedniök egyelőre azzal, hogy országukban mind a polgári mind a katonai hatalom a bánná és fő hadi parancsnokká nevezett Jellasich kezébe tétetett. A miniszterekkel folytatott értekezletek részleteit mind eddig mély titok homálya fedi ugyan: annyit azonban bizonyosnak állíthatni, hogy az osztrák miniszterium határozottan megigérte nekik a maga segedelmét. Ezt közőlök némely indiscretek elég nyíltan megvallották azon politikai klubbokban, melyeket, ügyök támogatása végett, az épen Bécsben mulató prágai küldöttekkel együtt sürűen látogatának. Osegovich Metell, a mozgalom egyik vezére, világo-

1848. san kijelenté, miképen most, a nyert pártolási biztosítás után, szándékuk abban központosúl, hogy Zágrábban Horvát-, Tót- és Dalmátország részére azonnal országgyülést tartsanak; a gyülés határozatainak Jellasich majd szerzend sükert és érvényt a rendelkezése alatt lévő hadi erővel.

A mi az illyr pártnak az udvar czéljaira megnyeréséből a küldöttségnek Bécsben jártakor még talán hiányzott, annak eszközlése Jellasichra bízatott, ki miután hűségeskü-jét a fejedelem előtt letette, az udvari reactio minden czél-jaiba s terveibe teljesen beavattatott, s annak maga is egyik legbefolyásosabb, legbuzgóbb tagjává lőn.

Jellasichnak bánná neveztetése s az illyr-horvát küldöttségnek Bécsben járta lehetetlen, hogy aggodalmat ne ébresztett volna az országgyülés rendeiben, bár az udvar terveit még a titok fátyola takarta. A küldöttség iránt Jozipovich, túrmezei gróf s követ és a magyar szenvű horvát párt egyik vezére, az april 4-kei ülésben tett először szót. Felszólítá Horvátország követét, adna a törvényhozó karnak a küldöttség iránt felvilágosítást. Bunyik, Horvátország követe, ennek következtében az alsó ház feszült figyelmének kiséretében kijelentette, hogy miután Horvátországban tartományi gyülés jelenleg nem tartatott, ama küldöttség sem lehet annak kifolyása s következőleg Horvátország képviselője; s miután neki a dologról hivatalos tudomása nincsen, annak felelősségét sem vállalhatja magára. Köz tudomású dolog volt, hogy Bunyik maga is egyik buzgó vezére az illyr-horvát pártnak. Miután tehát ő a küldöttséget csak magánszemélyek működésének nyilatkoztatta, s magától a solidaritást is elhárítani látszott: az egyenes lelkű könnyen hivő alsó tábla megelégedett azzal, hogy a küldöttségnek semmi hivatalos jelleme nem volt, s az udvarnál sem nyert nyilvánosan kedvező fogadtatást; és miután a józan és mérsékelt többség Horvátországban az anyaország iránti ragaszkodását a lefolyt napokban sokféleképp tanúsította, a rendek ez ügyet többé, mint kellett volna, figye-

lemre nem méltatták. Jellasich kineveztetését illetőleg, feltűnő volt ugyan s többféle észrevételre adott okot az országgyülésen, hogy most, midőn Magyarország kormánya gyökeres változáson ment keresztűl, a fejedelem az új kormány megkérdezése nélkül oly rögtön töltötte be e nagy fontosságú országos főhivatalt, melyet előbb több évek óta üresen hagyni s a zágrábi püspök által helyettesen kezeltetni jónak látott. De az új miniszterek, ha bár gyanúval fogadták is a kinevezést, forma szerint megerősítve még nem lévén, s a kormány-hatalmat tényleg csak a törvények szentesítése után vehetvén át, az udvar e lépését meggátolni nem voltak képesek. A törvényhozó kar pedig, miután a második királyi válasz által teljesen kielégíttetett; a miatti örömének nagyságában, hogy az alkotmány s kormányzat nagyszerű átalakítása oly békésen, oly könnyű szerrel s törvényes uton sikerűlt, az ügyet, felhalmozott dolgai közt, egészen elvesztette szeme elől. 1848.

De ezeken kivűl még egy más körűlményt is szükséges kifejtenünk, hogy teljesen megértessük az olvasóval, miért nem okozott Jellasich kineveztetése az országban oly nagy benyomást, minőt különben utólagos fontossága kivánni látszott volna; s miért nem tétetett akkor ellene semmi oldalról óvás, bár az nem egyezett is meg az új felelős kormányzat szellemével? Mind a miniszterium, mind az ország összes értelmiségének gondolkodása s meggyőződése tetemesen megváltozott az új körűlmények közt Horvátországra nézve. A márczius előtti időkben lehetetlen volt némi aggodalommal s féltékenységgel nem viseltetnie Magyarországnak a kapcsolt részek iránt. Fentebb láttuk, mily nagy volt az osztrák kormány befolyása Horvátországra; láttuk azt is, miképen ügyekezett e kormány, hogy a magyar szabadsági s reformi eszméket s törekvéseket ellensúlyozza, minden hatalmában lévő eszközökkel szítogatni ott a nemzetiségi viszályt s gyámolítani az illyr pártot, mely a magyarok elleni gyűlöletet, az országtóli elszakadást nyilvá

1848. kitűzte zászlajára, a mellett szóval s tettel egész a lázításig izgatott, s mely, minthogy nem szabadságért, hanem csak nemzetiségért küzdött, az alkotmányos szabadság kifejlését, a legszükségesebb reformok diadalát mindig ellenzette s hátráltatta a közös országgyülésen. Magyarország akkoron legfőbb érdekeinél fogva kénytelen volt az illyr párt törekvéseinek egész erélylyel ellene hatni. Ezen erkölcsi kénytelenség a különféle körülmények szövedékei közt nem ritkán annyira ment, hogy több esetben a horvátoknak még oly kivánatait is szükségesnek látták ellenezni az országgyülés rendei, melyek magokban véve sem igazságtalanok, sem méltánytalanok, sem az anyaországra nézve ártalmasok nem voltak. Sőt azt sem lehet tagadni, hogy az illyr pártnak a magyarok ellenében nyilvánított gyülölete a magyarok egy részében is szenvedélyt, bosszúságot ébresztett, mely aztán szinte megsértette a méltányosságot. Ez volt az eset, például, a horvát nyelv használatára nézve a tartomány belügyeiben, mit bár némelyek, s különösen Batthyáni Lajos, régtől fogva megengedni akartak, a rendek többsége mindig ellenzett. Miután Horvátország követei a reform és szabadság ügyének kifejlését, a bécsi kormány érdekeiben, mindig és hevesen ellenzették; a viszonyok oly alakot nyertek, hogy a horvát ügy diadala akkoron egyenesen a bécsi kényuralom diadala volt volna a magyar alkotmányos szabadság ellen. Ennél fogva tulajdonképen nem is a horvátügy ellen, mely magában véve veszélyessé Magyarországra nézve soha sem vált volna, hanem az osztrák kormány kényuralmi irányzatai ellen volt mind az irányozva, mi a két-három utólsó országgyülésen a horvátok némely követelései ellen történt. Horvátország erőfejlésének és súlyának növekedése, miután azt az osztrák kormány Magyarország ellen törekedett kizsákmányolni, a közös szabadságnak szolgált volna ártalmára. Magyarországnak tehát kötelességévé lett, az absolutismus törekvéseit, melyek az illyr-horvát, sok tárgyban különben is semmiféle józan po-

politika szempontjából nem helyeselhető törekvéseivel szö- 1848.
vetségben álltak, lehetőleg sikeretleníteni. Sajnálattal érzette sok, egyébiránt hazáját, nemzetiségét forrón szerető horvát nem különben, mint minden igazságérzelmű magyar hazafi e viszonyok súlyát; de miután a körűlmények kényszerűségét megváltoztatni nem volt hatalmokban, egy szerencsésebb jövőtől várták orvoslatát e sajnálandó viszonyoknak, melyeket az illyrismus szűlt s az absolutismus ápolt s nevelt nagyra.

És e szerencsésebb jövő a márcziusi napokkal most megjöttnek látszott. A körűlmények teljesen megváltoztak. Magyarország átalakított kormánya törvényes önállóságát visszanyervén, annak független működésében az alkotmányos szabadság minden érdekei elég biztosítást látszottak nyerni a befolyásától megfosztott udvari kényuralom ellen. A horvát bán törvény szerint a budapesti miniszteriumnak lévén tetteiért felelős, s általa ő szintugy mint bármi más hivatalnok el is mozdíttathatván, Horvátország megszűnt veszélyes lenni az alkotmányos szabadságnak. Megszűnvén pedig az ok, mely miatt Magyarország eddig a horvátországi követeléseket ellenezni kényteleníttetett; az indulatok, vélemények és elvek is megváltoztak Horvátország irányában. Minden veszély ellen örökre biztosítottnak tekintetvén az alkotmányos szabadság, Magyarország, diadala örömében, őszintén sajátjává tette a jelszót, melyet az új franczia köztársaság tűzött ki a maga zászlajára: „szabadság, testvériség, egyenlőség". Az e jelszóból folyó elvek nem csak a régi, feudális néposztályok, hanem a különféle nemzetiségek tekintetében is teljes érvényt nyertek, ugy a nagy közönség mint a törvényhozás tagjainak kedélyében. A nemzetiségi féltékenységet s idegenséget a külön nemzetiségek testvériségének s egyenlőségének elve váltotta fel. Pest, mint említettük, a közös szabadságban testvéries osztakozásra hívta fel követei által a horvátokat. A miniszterium, mennyire csak az ország sarkalatos jogai s az álladal

1848. egység engedheti, mindenben teljesen kielégíteni szándékozott a horvátok követeléseit. A törvényhozás, hogy egyebet mellőzzünk, törvényt alkotott, miszerint Horvátország a maga beligazgatásában az eddig használt latin helyett saját nemzeti nyelvét használhassa. Szóval, az igazság és testvéries méltányosság nemzetben nem lehetett őszintébb s élénkebb, mint volt a magyarban a márcziusi napok alatt minden más nemzetiség irányában. És ha elébb, a századas ostrom alatt, melyet a bécsi kényuralom a magyarnak mind nemzetisége, mind alkotmánya ellen ezer formában, ezerszer megujítva intézett, a veszélyezett nemzetiség ösztönszerű féltése gerjesztett is talán benne némi idegenséget vagy épen türelmetlenséget más nemzetiségek iránt: most a szabadság napjának sugárai mind e fellegeket szétoszlatták kedélyében.

És midőn Magyarország ekként érzett s vélekedett Horvátország irányában, mindenki oly reménynyel kecsegtette magát a hazában, hogy a megváltozott viszonyokban a horvátok is, kiknek nagyobb része irántunk mindig testvéries indulattal viseltetett, feledvén a múlt idők sajnálatos viszályait, a szabadság közös birtokában őszintén egyesűlni fog Magyarországgal. Ez volt oka, hogy sem a bán kineveztetése, sem a zágrábi küldöttség követelései, mik most a közörömben az illyrismus utólsó lüktetéseinek tekintettek, nem tettek nagyobb benyomást a magyarokra.

És Horvátország, mely az alkotmányos szabadság s a független felelős kormányzat minden jótéteményeiben az anyaországgal egyaránt osztozott; nemzetisége tekintetében pedig, miután nemzeti nyelve a beligazgatásban hivatalos nyelvvé lett, minden óhajtását teljesedve láthatta: kétségen kivűl rövid idő alatt meg is nyugodott, s a vele mindenét megosztó, minden természetes jogait tiszteletben tartó magyar testvériség indulatát a hála és szeretet érzelmével viszonozta volna. Ámde az ármány, izgatás, bujtogatás a küldöttség visszatérte után azonnal s nagyobb mértékben, mint

az előtt bármikor, megkezdte működéseit. És miután ezen irány magától a tartományt kormányzó bántól eredt, s benne mint központban egyesült, és az összes kormányhatalom minden kezelőjét eszközül használta fel a kitűzött czélra; kivált pedig miután ez irány a hatalmas udvari párt által minden áron s mindennemű eszközökkel gyámolíttatott: lehetetlen volt diadalmat nem nyernie a reactio fő erősségévé lett Horvátországban. 1848.

A zágrábi mozgalmak első hatása a szerbekre.

A zágrábi küldöttségnek példája nem maradt ugyan hatástalan a szerbek között, de hasonló törvénytelen lépésre eleinte még sem ragadta el ezeket, míg az izgatás hevesebben meg nem indíttatott Horvátországból. A hatás közvetlenűl abban nyilatkozott, hogy Ujvidék városa, szinte küldöttséget intézett a maga kebeléből, de nem Bécsbe, hanem Pozsonyba, az országgyüléshez. A rendek háza a külön nemzetiségek iránti testvéries érzelmének ez által is tanuságát adandó, a küldöttséget april 8-kai kerületi ülésében fogadta el. Kosztics Sándor, a küldöttség szónoka, miután kijelentette, hogy bár kivánataik nagy részét a rendek már önként teljesítették, még más óhajtásaik is vannak: több kérelmi pontokat nyujtott be, azzal végezvén szavait, hogy „a szerbek ezentúl Magyarországért és a magyarokért élni halni készek". A kérelem főbb pontjai következők: ők a magyar nyelv diplomatikai méltóságát és elsőbbségét minden köz álladalmi viszonyokban szívesen elismerik; de viszont kivánják, hogy az ő nemzetiségök is elismertessék, s nyelvök használata a magok ügyeiben, az egyházi beligazgatásban törvény által erősíttessék meg. Vallásuk függetlensége és szabadsága, egyházuk, iskoláik s alapítványaiknak a nemzeti gyülés általi igazgatása szinte törvény által biztosíttassék. A szerzetes klastromok, birtokaikra nézve biztosíttassanak, elvett birtokaik adassanak vissza. A szentszékekhez arányos számmal világi óhitű egyének is alkalmaztassanak. Egyházuk az únió és propaganda ellen biztosíttassék, elvett templomaik adassanak vissza. Nemzeti gyülést,

Az ujvidéki küldöttség.

1848. egyházi ügyeik rendezésére, ezentúl évenként, felsőbb engedelem nélkül is tarthassanak. E nemzeti gyülekezet választhassa nem csak az érseket és püspököket, hanem az iskolai főigazgatót s alapítványaik kezelőit is. Főpapjaik a kath. főpapok közt kor szerint üljenek a törvényhozásban. A közhivatalokban aránylag óhitűek is részesíttessenek. A végvidék egyházi és iskolai ügyei is a nemzeti gyülés által igazgattassanak. A végvidék politikai tekintetben az ország többi részeivel egyenlővé tétetvén, a katonai kormány alól felszabadíttassék.

Kossuth válasza a küldöttség kérelmeire.

A küldöttségnek Kossuth válaszolt. Előadván, hogy miután a vallások teljes egyenlőségének s viszonyosságának elvét a törvény megállapította, a szerbek is ugy tekinthetik e törvényt, mint kivánataik teljesítését. Az elv alkalmazása, részletes intézkedés azonban a vallási viszonyokról nem ennek, hanem a jövő, képviseleten alapulandó országgyülésnek hivatása. Egyéb kivánataikra nézve pedig ekképen válaszolt: „Mi az országgyülési képviseletet illeti, miután a törvény, nyelv- és valláskülönbség nélkül, egyenesen a polgárok számát vette alapúl, e tekintetben panasza Magyarországban már többé senkinek sem lehet.... Ugy van a dolog a hivatalviseléssel is. A hivatalokra nézve ezentúl nem szabad annak határozni, ki minő nyelven beszél házi körében s melyik templomban imádja istenét; nem szabad a nepotismusnak, protectiónak és kasztok érdekeinek befolyással lenni; hanem csak az lesz a kérdés: alkalmas-e valaki?... A szabadság közzétételével lehullottak a korlátok, melyek eddig a legdúsabb tehetséget is homályra kárhoztatták. Most szabad a tér mindenkinek. A sajtó azon eszköz, mely által az ész kivívhatja magának a legalacsonyabb körből az összes nemzet bizodalmát... Ki például miniszterségre alkalmas, ha a szerb nyelvet beszéli is, meg fog választatni, ha benne összpontosúl a nemzet bizodalma. A kisebb hivataloknál mindazáltal maga is szükségesnek ismeri a külön nemzet s vallásbeliek alkalmazását, miután az érdekek ki-

egyenlítése tekintetéből sok aprólékos viszony ismerete megkívántatik a kormányban, hogy jól kormányozhasson. A határőrvidéket illető kérelemre végre, megjegyezvén, hogy ugyanaz az összes nemzet kívánsága is, kijelenté, hogy bár annak végrehajtása sok nehézséggel jár s azért 24 óra alatt meg nem történhetik, hiszi mindazáltal, hogy azt ezután semmiféle fondorlat meg nem gátolhatja. 1848.

A küldöttség magán értekezlete Kossuthtal.

A küldöttség, mely hálakifejezésekkel távozott, Kossuthtal utóbb magán- értekezletbe is bocsátkozott. És itt e beszélgetésben árulták el a szerbek először, hogy ők a közös szabadság nyereményeivel még nincsenek megelégedve; itt adták előjeleit lázadási készségöknek legelőször. Kossuth, mint már megerősített miniszter, reményét fejezte ki a küldöttség előtt: hogy miután a szerbek a közös jogokon kivül egyházi és iskolai ügyeikben önkormányzást, s ezáltal, mihez még szabad sajtó és egyesületi jog is járul, nemzeti nyelvök szabad fejlesztésére minden alkotmányilag lehetséges biztosítékot megnyertek, őszinte hűséggel fognak csatlakozni a közös hazához. A küldöttség egyes tagjai erre párbeszédbe ereszkedtek a miniszterrel a nemzetiség értelmezése felett. Némelyek közőlök elismerték, hogy a nyeremények nemzetiségökre nézve is jelentékenyek és a külön kormányzatot nem tartják szükségesnek a nemzetiség továbbfejlesztésére. Voltak azonban közőlök, kik ellenkezőt állítának, s a külön nemzetiség eszméjétől elválhatatlannak mondották a külön kormányt. De bár ekként eltértek is egymástól, abban mindnyájan megegyeztek, hogy a küldöttség egyik tagja sem nyilvánította megnyugvását Kossuth kijelentésében. Sőt egyik tag, Sztratimirovics György, a déli szlávok várakozásairól s igényeiről kezdett szólani, s nyilván kijelenté hogy, ha nemzetiségi igényeik, a külön kormány tekintetében, Pozsonyban nem teljesíttetnének, másutt fognak erre nézve segélyt keresni. E szavakat balúl érteni nem lehetett, mert azoknak értelme más nem lehetett mint, hogy ha a szerbek olyféle külön territoriumot, minőt

1848. már 1790-ben kértek Bécsben II. Leopoldtól, s olyféle külön kormányt, minőt a zágrábi küldöttség Bécsben kivánt, Pozsonyban nem nyernének, azt fellázadás által ügyekeznek szerezni magoknak. Kossuth már elébb biztosította a küldöttséget, hogy a szerbeknek minden méltányos kivánságait óhajtja ugyan teljesíteni; de egyszersmind világosan kijelentette, miképen a haza bármely részének elszakításában, „hogy ott magoknak külön országot csináljanak", megegyezni soha sem fog. Most azonban meg kellett győződnie, hogy a hazafiság és szabadság elveit kimerítő nézeteiről a küldöttséget meggyőznie nem sikerült; Sztratimirovics fenyegető szavai által tehát felingerelve, a beszélgetést e szavakkal vágta ketté: „Azon esetre (ha tudniillik a szerbek, mint Sztratimirovics mondá, igényeiknek másutt keresnek kielégítést,) köztünk inkább a kard döntsön." A küldöttség, haza térvén, nem mulasztá el a miniszter szavait akként értelmezni a nép előtt, mintha azok által egyenesen ellenséges szándékait akarta volna a szerbek ellen kijelenteni a magyar kormány.

A szerbek méltánytalansága, minél fogva ők, miután vallásukra nézve a többi felekezetekkel, polgári jogaik tekintetében a magyarokkal mindenben egyaránt jogosíttattak, még külön, az állam egységével megférhetlen politikai nemzetiséget is követeltek, annál kiáltóbb volt, minthogy magok igazságosak sem akartak lenni oláh hitsorsosaik irányában. A görög nem egyesült vallás hívei közt, kik valamennyien a karlóczai érsektől függtek, az oláh nemzetiségűek nagy többségben valának. Az uralomra vágyó szerbek mindazáltal, az évek hosszú során, oly felsőséget vívtak ki magoknak az oláhok felett, hogy püspökeiket s más egyházi tisztviselőiket, a szent székek tagjait, az iskolai igazgatókat és tanítókat, az alapítványok kezelőit stb. majdnem kizárólag szerbekből választották, s e felett az egyházi és iskolai beligazgatás nyelvéül is saját szerb nyelvöket tolták fel az oláhokra. A panaszok e miatt az előtt is számtalanok

voltak; de a követelésteljes szerbek a kormánynál mindig túlsúlyt tudtak szerezni magoknak, minél fogva a panaszló oláhok jobbára elégtétel nélkül utasíttattak el. Most e kérelmeikben még azt is követelték a szerbek, hogy nyelvök használata az egyházi és iskolai igazgatásban törvény által erősíttessék meg. 1848.

Az oláh nemzetbeliek értelmesebb része tehát, mely őszinte csatlakozással üdvözölte a hazai állapotok reájok nézve is üdvös átalakulását, nagy indignátióval utasította el magától az újvidéki küldöttség méltánytalan követeléseinek solidaritását. Több rendű nyilatkozatot tettek közzé, melyek egyikében keményen megróvják a szerbeket, hogy most, „midőn a politikailag újjá született hazában, visszanyert jogai fentartására, mindenfelől és mindenek közt egységnek kellene lenni, annak felbontására törekszenek, az országban külön országot akarnak alapítani.“ Másikában felszólítják az összes oláhságot, hogy „a magyarokkal kezet fogva, igyekezzenek magokról lerázni a rácz igát, s a rácz püspökök helyett, kik az oláhokat vakságban tartották s nyomorgatták, magoknak oláh egyházi főpásztorokat kérjenek.“ És az oláhok e törekvései a szerbek ellenében bizonyára hasonlíthatlanúl egyezőbbek voltak az igazsággal, mint a szerbek követelései a magyar nemzet irányában. Az oláhok felszólalása a szerbek ellen.

Ezen nemzetiségi mozgalmakat kellő figyelemmel kisérni sem ideje, sem érkezése nem volt már az országgyülésnek. Mindenki forróan óhajtotta annak mennél elébbi bevégeztetését: a rendek, kik nemesi küldőik iránt már is nagy feleletterhet vontak vállaikra, nem különben mint a nemzet többi osztályai, melyek egy képviseleti törvényhozás által óhajtották végrehajtatni az ország új szervezését, és a miniszterek, kiket roppant munka várt az új kormányzati mechanismus megindítása tekintetében. A fejedelem e közkivánat szerint april 10-kére határozta az országgyülés berekesztését. E végső napok alatt mind a két táblánál majdnem folytonosak valának a gyülések, a legszükségesebb Az országgyülés vége.

1848. törvények megalkotása végett. A megyei szerkezet átalakításán kivűl, mit már fentebb érintének, még csak a gróf Széchenyi István, közlekedési miniszter, által benyujtott azon törvényjavaslat keltett fel élénkebb vitatkozást, mely szerint a miniszteriumot felhatalmaztatni kivánta, a jövő, fél év múlva tartandó országgyülésig 10 millió frt hitel nyitására. Ezen összeg jobbára a megkezdett s más szükséges közmunkákra, vasutakra, vizszabályozásokra stb. vala fordítandó. A rendek közől sokan féltek ily terhet haza vinni küldőikre, kiket a robot és dézma rögtöni eltörlése anyagi érdekeikben pillanatnyilág különben is egynémi zavarba hozott. De hosszú vitatkozások után végre ez is megszavaztatott. A törvényjavaslatok, szám szerint harminczegy, végre elkészűltek s királyi sanctio végett Bécsbe küldettek. Bár a körűlmények sietésre intettek, a törvényjavaslatok mindazáltal most is a rendes kormányközegek rostája alá kerűltek. Mindenek előtt a kanczelláriának országgyülési bizottmánya, mely az alkanczellárból, Bartal és Zsedényi udv. tanácsosokból állott, vette azokat vizsgálat alá. A kanczellária bizottmánya — miként emlékirataiban Szögyény tanúskodik — nem mintha egyetértett volna az országgyülés kivánataival, hanem mivel meg volt győződve, hogy minden ellenszegülés hasztalan, s habár ellenkezőt javasolna is a fejedelemnek, azt legfelsőbb helyen, az akkori gyöngeség mellett, el fognák vetni, a törvényjavaslatok megerősítését véleményezte.

A törvényjavaslatok ezután a kanczellária e véleményével a magyar államtanács elébe kerűltek, mely gróf Nádasdy Mihály miniszter elnöklete alatt gr. Cziráky Antal miniszterből, Purkhárt, Somssich és Pilgrám államtanácsosokból s a kanczellárból állott. „Az eredmény, mond Szögyény, itt is az lett, mely a kanczellária bizottmányában; mert bár ezen urak mindannyian a régi iskolához tartoztak, s az osztrák hagyományos politikának fő tényezői voltak, és igy az országgyülés törvényjavaslatait utálták és gyűlölték;

mégis annyira meg voltak győződve, az udvarnak tehetetlenségéről s erejének elzsibbasztott állapotáról, hogy ők is kivétel nélkül a törvényjavaslatok elfogadására szavaztak. Igaz, hogy Cziráky e mellett többnyire sírt és Purkhart is kelletlenűl egyezett bele; de egyik sem javasolta a felségnek, hogy, történjék bár mi, de e törvényeket ne fogadja el, ne erősítse meg. Egyedűl Somssich Pongrácz helyeselte mindenben az országgyülés kivánatait." — Midőn az erdélyi únió törvényjavaslata kerűlt sorra, Jósika kanczellár is meghívatott a konferencziába. Ő azonban, mint az országgyülés többi kivánatait, ugy ezt is nagy erélylyel ellenzé. A törvényjavaslat ellen ünnepélyesen tiltakozván s kijelentvén, hogy a felség iránti kötelességeinek sértése nélkül e tanácskozásban részt nem vehet, a konferencziát odahagyta. A többi tanácsosok azonban mind e mellett is elfogadandónak véleményezték az unió-törvényt. 1848.

Az államtanácstól végre az udvari konferenczia elébe vitettek a törvényjavaslatok, melyben Ferencz Károly főherczeg elnöklete alatt a német miniszterek is jelen voltak. Az akarat itt legkevésbbé hiányzott volna ugyan viszszautasítani a hagyományos politikával oly annyira ellenkező törvényeket; de a visszautasítás valószínű következményeivel párhuzamba állított tehetetlenség érzete minden ellenzést megbénított. Sőt Pillersdorf miniszter a bécsi forrongásra s a német-cseh tartományok mozgalmaira pillantván, nem kételkedett oly mérsékelteknek mondani a magyar törvényjavaslatokat, miképen kivánatosnak állítá, vajha a nemsokára összegyülendő osztrák képviselők többet ne követeljenek mint a magyarok.

Valamennyi törvényjavaslat közől csak egy a képviseletről, s különösen annak ama részéről szóló ütközött nagyobb nehézségbe, mely a határőrvidéknek képviseltetéséről intézkedett. A kanczellária országgyülési bizottmánya a határőrvidék országgyülési képviseletét egyszerűen kihagyandónak véleményezé a törvényből. Az államtanács szinte

1848. veszélyesnek látta ugyan a határőrvidék katonai szervezetére nézve, e politikai intézményt ott is meggyökereztetni; meggondolván mindazáltal, hogy az országgyülés aligha lesz hajlandó e törvényt elejteni, a királyi tekintély megóvása végett tanácsosabbnak látá azt most az önkéntesség szinének megőrzésével, mint utóbb az országgyülés megújított követelése által kényszerítve elfogadni, s ily értelemben terjeszté fel véleményét. Ferencz Károly főherczeg e tárgyban legtöbb szivósságot tanúsita, s az első conferencziában kijelenté, hogy a határőrvidékre vonatkozó intézkedésbe, mely a fejedelmet több ezer, minden pillanatban rendelkezésre álló katonától fosztaná meg, sohasem fog beegyezni.

Az ellenzés híre Pozsonyba érkezvén, István főherczeg, Batthyáni és Kossuth azonnal Bécsbe siettek. A nádor helyeselte ugyan Ferencz Károly tagadó válaszát; de kétségét fejezte ki, hogy a mellett végiglen kitartson. Batthyáni, kivel a főherczeg e tárgy felett Szögyény és Zanini tábornok jelenlétében tanácskozott, múlhatatlannak állítá a törvényjavaslat egész szövegének elfogadását. A főherczeg azonban még most sem hajlott, hanem a tárgy vég elhatározására az esti órákban a maga elnöklete alatt egy nagyobb konferencziát hívott egybe, melyben egyebek közt Nádasdy Mihály és Cziráky Antal grófok, Pillersdorf és Zanini új osztrák miniszterek is jelen voltak.

Kossuth, ki szintén Bécsben időzék, várakozása ellenére, mint királyilag még meg nem erősített miniszterjelölt, nem hivatván meg, a konferenczia előtt magán kihallgatást kért a főherczegtől. A négy szem közt lefolyt párbeszédről semmi egyebet nem tudunk mint, hogy egy oly értelmű módosítványt nyujtott át a főherczegnek, mely szerint a határőrvidéknek elvileg biztosítandó képviselet részletei, a követek száma s megválasztásuk módja iránt csak a jövő országgyülés alkossa meg a törvényt; a határőrvidék igazgatása azonban, mind polgári mind katonai tekintetben azonnal a miniszterium által gyakoroltassék, de oly módon,

hogy a katonai szerkezet, melynek fentartását mind az országnak, mind az egész birodalomnak biztossága igényli, míg e részben a törvényhozás ő felsége megegyeztével máskép nem intézkedendik, sértetlenűl fenmaradjon. 1848.

Szögyény előadására a conferenczia, az egy Zanini tábornokot s hadügyminisztert kivéve, egyértelműleg arra szavazott, hogy miután a határőrvidék kétségtelenűl az ország kiegészítő részét teszi, s előre látható, hogy az országgyülés a magyar korona birodalmának épségét megsérteni nem engedendi, a képviseleti törvényjavaslatnak a határőrvidékre vonatkozó részétől sem lehet megtagadni a királyi megerősítést. Pillersdorf különösen azzal indokolta szavazatát, hogy miután már az egész monarchiának meg lesz a népképviselete, ezen intézmény jótékonyságából a határőrvidéket sem lehet kizárni. Egyébiránt, u. m., több eset fordul elő a legfelsőbb uralkodóház történetében, például, II. Ferdinánd császár alatt is, midőn a viszonyok kényszerűsége miatt engedni kellett a nép zajos kívánatainak. Ha majd a kormány ismét hatalomra s erőre vergődik, a kivívott engedményeket is lehetend kellőleg mérsékelni s visszavenni. Ferencz Károly főherczeg azonban mind ezekre nem hajólt s még a Kossuth által benyujtott módosítványnyal sem akarta elfogadni a törvényjavaslatot. A tanácskozásnak, mely alatt közben-közben mély és hosszú hallgatás állott be s általános levertség uralkodott, Ferencz Károly végre késő éjjel azon nyilatkozattal vetett véget, miképen meg van ugyan győződve jó szándékukról, de ő nem engedhet, a törvényjavaslat megerősítését ő felségének nem ajánlhatja.

A tanács tagjai már távozni készülének a főherczegtől, midőn annak elsőszülötte, Ferencz József, a terembe lépett, s atyjával halkan néhány szót váltott. A virágzó ifjú szemlélete annyira megilleté az öreg Cziráky szivét, hogy annak távoztával sírásra fakadva, Ferencz Károly lábaihoz akart borúlni, könyörögvén, hogy az ifjú főherczeg kedvéért

1848. is, kiben a jövő kor reményei központosúlnak, további ellentállása által ne juttassa törésre a dolgokat. Szólott még Szögyény is, miképen bizonyosnak tartható, hogy az országgyülés e tárgyban, mely az ország épségét s egységét illeti, engedni nem fog, hogy e miatt beláthatlan bonyodalmak támadhatnak; s ha a főherczeg nem tágít, lemondásának elfogadását kéri.

Cziráky nyilatkozata nagy hatást tőn a főherczegre, ki ezután Szögyényt a teremben marasztalván, maga Lajos főherczeghez sietett, ki a bécsi népnek s a magyar országgyülésnek ellene nyilvánított kitörése óta nyilvánosan többé nem akart részt venni a közügyek felett folyt tanácskozásokban, s a kormány vezetését Ferencz Károly koronaörökösnek engedte át. A két főherczeg nem sokára visszatérvén, Ferencz Károly meghagyá Szögyénynek, adná elő az ügyet nagybátyjának. Ez megtörtént, de a főherczegek hajthatatlanok maradtak. Éjfél felé járhatott az idő, ugymond emlékirataiban Szögyény; künn gyönyörű meleg aprili éj volt, mi a trónörököst ablakai felnyitására készté. A nyitott ablakon át fülhasító zaj hatott be; a bécsi aula s a nép gr. Taaffe igazságügyminiszternek rendezett macskazenét, — mi aztán a grófot más nap lemondásra indította. A nép haragos indulatának kitörése, ugy látszik, a főherczegekre sem maradt hatás nélkül. Mert bár még hosszan együtt maradtak, mi közben negyedóránként is néma fontolgatásokba merűlének, végre változni kezdett a vélemény. Szögyény észrevévén, hogy a főherczegek eddigelé leginkább a miatt nem akartak engedni, mivel ugy vélekedének, hogy a törvényjavaslat elfogadása következtében múlhatatlanúl bomlásba megy a határőrvidék katonai szerkezete: utóvégre azon indítványt tette: ő felsége erősítené meg ugyan a törvényt, de intézne egyszersmind leiratot a nádorhoz és a magyar miniszteriumhoz, melyben amaz szintugy mint ezek magokat lekötelezni szólíttatnának fel, hogy a határőrvidéknek katonai szervezetében egyelőre semmi változtatást sem

engednek tétetni; és csak ha a nádor a kezességet ez iránt magára vállalja, szentesítse a törvényt ő felsége. 1848.

A főherczegek ebben végre megegyeztek. István főherczeg is elfogadta a kezességet, sőt rögtön Pozsonyba menni igérkezett, hogy az országgyülést, ha lehet, a kérdéses törvényjavaslat megváltoztatására birja. E kisérletnek nem lett ugyan sikere, mert egy indiscret udvari tanácsos távirata még a nádor leérkezte előtt megvitte Pozsonyba az udvar megállapodásának hírét; a miniszterek azonban az említett kötelezettséget a határőrvidék katonai szervezetének fentartása iránt elfogadták. E szerint eltávolítva lévén minden nehézség, mind a törvényjavaslatok, mind az új miniszterium személyzete april 7-kén megerősíttetett s három nappal utóbb a király a királynéval, Ferencz Károly s ennek fia Ferencz József, præsumtiv trónörökösök, kiséretében maga is Pozsonyba érkezett.

Ezen körűlmény, hogy a törvények szokásos sanctiójára a király személyesen megjelent, és nem, mint néha történt vala, a dynastia más valamely tagja által helyettesíttette magát, most különösen nagy jelentőséggel bírt a történtek után. A magyar nemzet azt méltán annak jeléül tartotta, hogy a dynastia, bár csak a körűlmények hatalmától kényszerítve, egyezett meg az ország kormányzati átalakításában, azt, miután megtörtént, őszintén elfogadja s tiszteletben tartandja. Az pedig, hogy a királylyal együtt még a trónhoz legközelebb álló két főherczeg is megjelent, még inkább nevelte a dolog fontosságát és megszilárdította a nemzet bizodalmát a dynastia őszinteségében: a két præsumtiv trónörökös részvétele mintegy a jövőre is szentesíteni látszott az új törvényeket. Nem csoda ennél fogva, hogy az öröm és lelkesedés oly zajos kitörésével üdvözöltetett megérkeztekor a király és kisérete, minőt még kevés fejedelem tapasztalt a maga népétől.

A király, a királyné s a főherczegek, nemzeti szokás szerint, egy fényes országos küldöttség által fogadtattak s

1848. mindnyájan külön üdvözöltettek. A király válasza csak rövid, de kedélyes vala: „Örömmel jöttem hozzátok, — igy szólott magyar nyelven, — mert kedves magyar népemet most is olyannak találom, mint mindenkor tapasztaltam; s azért kivánva kivánom a hű rendeket magam körül látni.“ A királyné nyelvünket nem értvén, latinúl felelt. Ferencz Károly a maga és fia nevében egyebek közt a következőket mondá szinte magyar válaszában: „.... Ugy tartom, hogy minden, mit e nemes lelkű nemzet és ennek nemzetisége dicső felvirágzására csak óhajtani lehetett, azon törvényekben, melyeknek szentesítése ünnepében részt venni különös nyereségemnek tartom, bőven fellelhető. Senki a magyar névnek dicsőségét nálamnál jobban nem kivánhatja....“

Más nap, april 11-kén, minden örömben és fényben úszott Pozsonyban, hol a maga előjogairól s privilégiumairól önként lemondott arisztokratia oly dicsően, mint soha még egy ország nemessége sem, vala bevégzendő a maga eddig kizárólag gyakorlott, törvényhozási eljárását. Nem fogunk hosszan mulatni a fő arisztokratia és főpapság számtalan fel és alá léptető fényes fogatainak s még fényesebb nemzeti díszöltözetének elbeszélésénél; sem azon, különben nagyszerű jelenetet nem irjuk le, melynek látása bizonyosan minden idegen nézőre meglepőleg hathatott, midőn a rendeknek s az országgyülési ifjúságnak több százból álló, részben szinte fénytől csillogó, részben egyszerű nemzeti öltözetű serege, komoly méltósággal, az ország házából a primási palotába vonúlt, hol, szokás szerint, valamint a megnyitó ugy befejező királyi ülés is tartatott. Legyen elég megjegyeznünk, hogy bár ez volt Magyarország nemességének utólsó hivatalos és országos rendi fellépése, mégis mindenütt, az élemedett törvényhozókon, kiket hajdan „patres patriæ“ czímmel szeretett megtisztelni a honi diákosság, nem különben mint az ifjúságon, mely a „haza remé-

nyeit" képviselte, csak örömtől sugárzó arczokat lehetett látni a nemzeti átalakulás szerencsés, békés sikerülte miatt. 1848.

A király, környezve a nádor főherczegtől s az új kormány tagjaitól, tiz órakor a terembe lépvén, a lelkesedés zajos kitörésével üdvözöltetett. A királyné a karzaton jelent meg a két főherczeg, Ferencz Károly és Ferencz József, kiséretében. Következett a király által szentesített törvényczikkelyek ünnepélyes átadása, mely alkalommal azon nagy hivatást, melyet ekkorig az udvari kanczellár szokott végrehajtani, a miniszterium elnöke, gróf Batthyáni Lajos, teljesíté. A király beszéde következő: A reformok szentesítése.

„Hív magyar nemzetemnek szívemből óhajtom boldogságát, mert abban találom fel a magamét is. A mit tehát ennek elérésére tőlem kivánt, nem csak teljesítettem, hanem, királyi szavammal erősítve, ezennel által is adom neked, kedves öcsém, s általad az egész nemzetnek, ugymint a kinek hűségében leli szívem legfőbb vigasztalását s boldogságát."

A termet ismét a kitörő lelkesedés zaja tölté el, melyet aztán István főherczeg nádor erős, mély érczhangja némított el néhány perczre. Szép beszéde, mely a jelenlevőket mélyen megindítá, s mely helyenként hangos felkiáltásokkal szakíttatott meg, következő:

„Nagyobb örömmel nem tölthette volna el Felséged hív magyarjait, mint hogy ezen örökre emlékezetes országgyülés berekesztésére körünkben személyesen megjelenni méltóztatott. Egy boldogított, háladatos nép környezi itt Fölséged királyi székét; s a nemzet szíve soha forróbb szeretettel, több hűséggel nem dobogott fejedelme iránt, mint dobog most Fölségedért, ki a jelen törvények szentesítése által honunk újjá alkotója lett. Szegény a nyelv, hogy ezért Fölségednek illő köszönetet mondhasson: hálánkat tetteink fogják bizonyíthatni. Mert valamint új, életerős alapra fektettetett ezen törvények által a magyar alkotmány: ugy biztosabb alapot nyert általuk azon szent frigy is, mely e

1848. hazát Fölségedhez s királyi házához édes kapocscsal köti. Legyen isten áldása Fölségeden, koszorúzza hír és szerencse Fölséged fejét, — ezt óhajtjuk szívünk mélyéből, s magunkat és édes hazánkat Fölséged királyi kegyelmébe hódolattal ajánljuk."

A király az udvar többi tagjaival még az nap visszatért Bécsbe. Az ország rendei pedig az utólsó elegyes ülésbe gyűltek. Miután itt a szentesített törvények, szokás szerint, még egyszer felolvastattak, s a nádor-királyi helytartó a rendektől elbucsúzott; ezek nevében pedig neki Zarka János, személynök s alsó házi elnök, hatalmas segedelméért az átalakulás keresztűlvitelében, hálás köszönetet mondott: az ország karai és rendei szétoszlottak. Pozsony, mintegy két század óta az országgyülések rendes székhelye, mely utóljára látta kebelében az ország rendi törvényhozását, s talán utóljára a szabad, önálló Magyarország képviseletét, elnémúlt, csöndessé lett. Az országgyülési pártviták s a nemzeti ünnepélyek zaját azonban nem sokára ágyuk dörgése váltotta fel.

Az új kormány april 14-kén érkezett le az ünnepies fényben úszott Budapestre. A lakosok minden osztálya s mindkét neme minden lehetőt megtett, hogy a miniszterium megtelepedését a fővárosban valóságos nemzeti ünneppé avassa fel. Más nap a fővárosi csendbizottmány, utólsó ülésére gyűlvén össze, hivatását bevégzettnek nyilatkoztatá, s a rend további fentartását a működését megkezdett miniszterium kezébe tette le. Egy hónapi rövid, de erélyes működéseire megnyugvással tekinthetett vissza e bizottmány. Mert bár néha hivatása körén túllépve, az ország összes ügyeire forradalmi modorban gyakorolt befolyást: neki köszönhető leginkább még is, hogy a rend, személy- és vagyonbátorság a leghevesebb mozgalmak idején is egy perczre sem lőn megtámadva a fővárosban. A tény érdemében osztozott vele kétségkivül a főváros lakossága is, kivált a nemzetőrség, mely fényesen bebizonyítá, hogy oly időben,

midőn a gyanú a gyűlölséghez oly közel áll, s csak egy szikra kell, hogy a szenvedélyek heve lángra lobbanjon, a honpolgárok tűzhelyeit magok a honpolgárok legbiztosabban védik meg. 1848.

Ugyanezen napon tartotta Bécsben a magyar királyi udvari kanczellária is utólsó ülését, melyben a miniszterium abbeli rendelete olvastatott fel, hogy a kormányszék hatósága ezentúl végkép megszűnvén, az a hozzá benyujtott iratokat s általa tárgyalt ügyeket a miniszteriumhoz tegye által. Szögyény László, alkanczellár, ezután a kormányszéket feloszlatottnak nyilvánította. April 15.

A reformok korszaka, mely az 1825-diki országgyüléssel nyílt meg, végét érte; a politikai átalakulás, melyet a nemzet húsz éven keresztűl ernyedetlenűl tervezett, szorgalmazott és munkált, ezernyi akadályok daczára is szerencsésen befejeztetett: a jogegyenlőség, a népképviselet s a felelős parlamenti kormány betetőzte a szabad alkotmányosság épületét; s a nemzet, biztosított törvényes függetlenségében, önmaga lett urává sorsának.

A megalkotott és szentesített törvények főbbjei ím a következők: Az új törvények.

A király távollétében a nádor s kir. helytartó az országban s ahhoz kapcsolt részekben, a korona egységének, a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett, a végrehajtó hatalmat a törvény és alkotmány ösvényén teljes hatalommal gyakorolja.

Ő felsége s az ő távollétében a nádor s kir. helytartó a végrehajtó hatalmat a független magyar miniszterium által gyakorolják; rendeleteik csak ugy érvényesek, ha a miniszterek egyike által aláiratnak. A miniszterek eljárásukért felelősek. Mind azon tárgyakban, melyek eddig a kormányszékek köréhez tartoztak, ide értve a honvédelmet is, ő felsége a végrehajtó hatalmat ezentúl kizárólag a magyar miniszterium által fogja gyakorolni. A miniszterelnököt ő felségének az országból távollétében a király jóváhagyásá-

1848. val a nádor s kir. helytartó nevezi. A miniszterek egyike folyvást ő felségének személye körűl lesz s mind azon viszonyokba, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli. A miniszterek az országgyülés mindegyik táblájánál üléssel birnak s feleletre vonathatnak minden tetteik s rendeleteikért, minden mulasztásaikért. A minisztereknek vád alá helyeztetését az alsó ház rendeli el, a biráskodást a felső tábla által saját tagjai közől választott biróság nyilvános eljárás mellett gyakorolja. A miniszterium az ország jövedelmeinek és szükségeinek kimutatását s a múltra nézve a kezelt jövedelmekrőli számadást országgyülési megvizsgálás, illetőleg jóváhagyás végett az alsó táblának évenként bemutatja.

Az országgyülést ő felsége minden évben Pestre hívandja össze. A képviselők három évre választatnak. Ő felségének joga van az országgyülést elnapolni, berekeszteni s a három év letelte előtt szétoszlatni, és ekkor új képviselőválasztást rendelni, kik a feloszlatás óta számított három hónap alatt összehívandók. Az évi ülés a számadásnak s a következő évi költségvetésnek a miniszterium által leendő előterjesztése s az irántoki határzatok meghozatala előtt be nem rekesztethetik, sem az országgyülés fel nem oszlattathatik. A főrendi tábla elnökeit ő felsége nevezi ki; a képviselő tábla maga választja elnökeit. Az ülések nyilvánosak.

A képviselők választására joggal birnak mind azok, kik eddig a követválasztásoknál szavazattal birtak; ezeken kivűl pedig minden legalább 20 éves független s fenyíték alatt nem lévő országlakosok, a törvényesen bevett vallások különbsége nélkül, a) kik a sz. kir. városokban 300 frt értékű ingatlant, egyéb községekben az eddigi úrbéri értelemben egy negyed telket birnak; b) az iparosok, kik folyton legalább egy segéddel dolgoznak; c) kik legalább 100 pfrt biztos jövedelmet kimutatni képesek; d) minden okleveles honoratiórok, lelkészek, tanárok, községjegyzők s iskolatanítók.

Választható mind az, ki választó, ha 24-dik évét betöltötte. 1848.
A megyék képviselőválasztás végett kerületekre osztandók. Áll a képviselőház 377 követből, kikhez Horvátország 31-el járul; Erdély külön 69 képviselőt küld. A követválasztó kerületek a népszám, a terület s közgazdászat viszonya szerint aránylagosan határoztatnak meg.

Magyarország s a kapcsolt részek minden lakosai minden közterheket egyenlően s aránylagosan viselnek.

Az urbér s azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt robotok, dézma és pénzbeli fizetések örökre megszüntettetnek. A magán földesurak kármentesítését a törvényhozás a nemzeti közbecsület védpaizsa alá helyezi. A kármentesítés arányát a legközelebbi országgyülés határozza meg. A megszűntetett úrbéri magán úri javadalmakért járó kármentesítési összegek státusadósságnak ismertetnek el.

Az egyházi rend a papi tizedről minden kárpótlás nélkül lemond.

Az ősiség eltörűltetik.

A megyei szerkezet népképviselet alapján fog rendeztetni. Addig is a megyei hatóságot egy minden osztályokból választandó nagyobb bizottmány fogja gyakorolni.

A sajtószabadság biztositására ideiglenes szabályok alkottatnak. A sajtóvétségeket esküdt biróság itéli meg.

Az oktatás és tanulás szabadsága biztosíttatik.

Az unitária vallás törvényesen bevett vallásnak nyilváníttatik. A hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapíttatik meg.

A személyes és vagyonbátorság, a közcsend és béke biztosítására nemzetőrség alakíttatik, melynek tisztjeit a kapitányig az őrsereg maga választja, a kapitányságon felűl a miniszter ajánlatára Magyarországon a nádor királyi helytartó, a kapcsolt részekben a bán nevezi.

1848. A városok, mint önálló köztörvényhatóságok, közdolgaikat minden más törvényhatóságtól függetlenül önválasztotta képviselőtestületök és tisztikaruk által igazgatják.

A közhivatalokra nézve a törvény utján kivűli elmozdíthatlanság egyedűl az igazság szolgáltatásával megbízott birói hivatalokra szoríttatott.

Nyomatott Bécsben, Holzhausen Adolfnál.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 02264 5645

